

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ

**«ТҰРАҚТЫ ДАМУ МҮДДЕСІ ҮШІН ҚАЗАҚСТАНДЫҚ
БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҮЗДІКСІЗ ДАМУ ПАРАДИГМАСЫ:
ТӘЖІРІБЕ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР» АТТЫ
V Халықаралық ғылыми және оқу-әдістемелік конференцияның
ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар
ЖИНАҒЫ-2**

СБОРНИК-2
научных и учебно-методических статей
V Международной научно-методической конференции
«ПАРАДИГМА НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
В СИСТЕМЕ КАЗАХСТАНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ
ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ:
ПРАКТИКА И ПЕРСПЕКТИВЫ»

MATERIALS-2
of scientific and methodological articles of
V International scientific and methodological conference
«LIFE-LONG LEARNING PARADIGM
IN THE SYSTEM OF KAZAKHSTANI EDUCATION
FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT:
PRACTICE AND PERSPECTIVES»

Алматы 2024

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ

«ТҮРАҚТЫ ДАМУ МҮДДЕСІ ҮШІН ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БІЛІМ
БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҮЗДІКСІЗ ДАМУ ПАРАДИГМАСЫ:
ТӘЖІРИБЕ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР» АТТЫ
V Халықаралық ғылыми және оқу-әдістемелік конференцияның
ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар
ЖИНАҒЫ-2

СБОРНИК-2

научных и учебно-методических статей

V Международной научно-методической конференции
«ПАРАДИГМА НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ
КАЗАХСТАНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО
РАЗВИТИЯ: ПРАКТИКА И ПЕРСПЕКТИВЫ»

MATERIALS-2

of scientific and methodological articles of
V International scientific and methodological conference
«LIFE-LONG LEARNING PARADIGM IN THE SYSTEM OF
KAZAKHSTANI EDUCATION FOR SUSTAINABLE
DEVELOPMENT: PRACTICE AND PERSPECTIVES»

Алматы
«Қазақ университеті»
2024

ӘОЖ 37
КБЖ 74
Т 86

Редакциялық алқа:

Джолдасбекова Б.У., Досмагамбетова Д.Ж., Мулдағалиева А.А.,
Елубаева П.К., Құлжанбекова Ғ.Қ., Тектибаева Д.Д., Тлеулинова М.Б.

Құрастырған:

филология ғылымдарының кандидаты, доцент Мулдағалиева А.А.,
филология ғылымдарының кандидаты, доцент Құлжанбекова Ғ.Қ.,
педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент Елубаева П.К.,
PhD Тектибаева Д.Д., аға оқытушы Тлеулинова М.Б.

Т 86 **«Тұрақты даму мүддесі үшін қазақстандық білім беру жүйесіндегі үздіксіз даму парадигмасы: тәжірибе мен перспективалар» атты V халықаралық ғылыми және оқу-әдістемелік конференцияның ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар жинағы-2.**
– Алматы: Қазақ университеті, 2024. – 378 б.

ISBN 978-601-04-6647-0

Жинақ 2024 жылы 15 наурызда әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің 90-жылдық мерейтойына арналып шет тілдер кафедрасының ұйымдастыруымен өткен «Life-long learning paradigm in the system of Kazakhstanі education for sustainable development: practice and perspectives» атты халықаралық ғылыми және оқу-әдістемелік конференция материалдары негізінде дайындалды.

Жинақ білімнің әртүрлі салаларындағы магистранттардың, докторанттардың және ғалымдардың ғылыми әзірлемелері мен материалдарын ұсынады. Ол кең ауқымды мамандарға, жас ғалымдарға, магистранттар мен докторанттарға арналады.

Сборник подготовлен по материалам V международной научно-методической конференции «Life-long learning paradigm in the system of Kazakhstanі education for sustainable development: practice and perspectives», состоявшейся 15 марта 2024 года в КазНУ им. аль-Фараби, организованной кафедрой иностранных языков в честь юбилея 90-летия Казахского Национального Университета имени аль-Фараби.

В сборнике представлены научные разработки и материалы магистрантов, докторантов, исследователей в различных областях знаний. Сборник предназначен для широкого круга специалистов, молодых ученых, а также магистрантов и докторантов.

Автордың редакциясымен шығарылды..

**ӘОЖ 37
КБЖ 74**

Good afternoon, dear colleagues, guests of our anniversary conference!

Let me welcome all the participants of the 5th International scientific and methodological conference **«Life-long learning paradigm in the system of Kazakhstani education for sustainable development: practice and perspectives»**.

Today, representatives of different countries have gathered here, each of whom participates in the creation of a single educational space and has a huge significant experience. The field of education does not stand apart from the world progress, it is in constant dynamic development, this is due to the intensification of globalization, the creation of innovative technologies, the development of artificial intelligence, and today our Conference will present the experiences of advanced educational platforms based on the study of these problems.

Reports will be presented reflecting the topical problems of implementing basic educational programs, updating the content and effective organization of workflows; issues related to the possibilities of using digital technologies in educational activities and interpretation of education as the part of social reality. I express my deep gratitude to all participants for their active attitude, their desire to share their experience and methodological developments. I am sure that the professional dialogue that will take place within the framework of the conference will contribute to the investigations of the most effective forms and methods of work based on modern training and management technologies. I wish you fruitful work and mutual enrichment with new ideas!

I wish the Conference participants interesting discussions, useful discoveries, and professional growth! Good luck!

Dzholdasbekova Bayan Umirbekovna,
Al-Farabi KazNU, Dean of the faculty philology,
Corresponding Member of the National Academy of Sciences
of Kazakhstan, Doctor of philology, Professor

Добрый день, уважаемые коллеги, гости нашей юбилейной конференции!

Позвольте мне поприветствовать всех участников 5-ой международной научно-методической конференции **«Парадигма непрерывного образования в системе казахстанского образования для устойчивого развития: практика и перспективы»**.

Сегодня здесь собрались представители разных стран, каждый из которых участвует в создании единого образовательного пространства и имеет огромный значимый опыт. Сфера образования не стоит на месте, находится в постоянном динамическом развитии, это связано с процессами глобализации, появлением инновационных технологий, развитием искусственного интеллекта, и сегодня в работе нашей Конференции будет представлен опыт передовых образовательных площадок, основанный на исследовании данных проблем.

Будут представлены доклады, отражающие тематику проблем реализации основных образовательных программ, обновления содержания и эффективной организации работы; вопросы, связанные с возможностями использования цифровых продуктов в образовательной деятельности и осмыслением образования как части социальной реальности. Выражаю всем участникам глубокую признательность, за активную жизненную позицию, стремление поделиться опытом и методическими разработками. Уверена, что профессиональный диалог, который состоится в рамках конференции, будет способствовать поиску наиболее эффективных форм и методов работы, основанных на современных обучающих и управленческих технологиях. Желаю плодотворной работы и взаимного обогащения новыми идеями!

Желаю участникам Конференции интересного обсуждения, полезных открытий и профессионального роста! Успехов!

Джолдасбекова Баян Умирбековна,
декан филологического факультета КазНУ имени аль-
Фараби, член-корреспондент НАН РК,
доктор филологических наук, профессор

Dear participants, keynote speakers and guests!

This year conference is dedicated to the 90-year anniversary of al-Farabi Kazakh National University and I am very happy to greet you on behalf of our Department of Foreign Languages! This international conference is taking place for the fifth time and I express you my gratitude for your active participation!

This year the main theme of our conference is “**Life-long learning paradigm in the system of Kazakhstani education for sustainable development: practice and perspectives**” and it implements a variety of issues that are significant for the sustainable development of societies all over the world. We live in the interconnected society and all of the newest inventions and technological revolutions and evolutions directly affect the educational sphere. We also need to admit that life is a journey filled with twists, turns, and unexpected detours. And along this journey, one constant remains: the value of lifelong learning. Lifelong learning isn't confined to classrooms or textbooks; it's a mindset, a commitment to curiosity, and an openness to new experiences. It's about embracing each day as an opportunity to gain new insights, develop new skills and competences, enlarge and broaden our outlooks and perspectives. In a world that's constantly evolving, the ability to adapt and learn is more valuable than ever before. Lifelong learning empowers us to overcome challenges with confidence, to embrace innovations, and to thrive in an ever-changing landscape. The Sustainable Development is the vital condition that can form the social progress and it should be constantly maintained in every aspect. Knowing that means paying as much attention as possible to the issues that will lead to the social and educational progress!

I hope that you will find a lot of interesting and engaging topics to be discussed in the work of our conference and will enlarge your perspectives. Some of the themes on today's agenda include already traditional and yet topical problems of AI and human interactions and may enrich your experience! Dear participants I wish you good luck and joyful work in our conference!

Dosmagambetova Jamila Dzhambulovna,
Al-Farabi Kazakh National University,
Head of Foreign Languages Department,
Candidate of Philosophical Sciences

ОБРАЗОВАНИЕ ЧЕРЕЗ КУЛЬТУРУ И КУЛЬТУРА ЧЕРЕЗ ОБРАЗОВАНИЕ» – ФОРМУЛА СОДЕРЖАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Бердичевский Анатолий Леонидович, д.п.н., профессор,
руководитель европейских проектов, Вена, Австрия

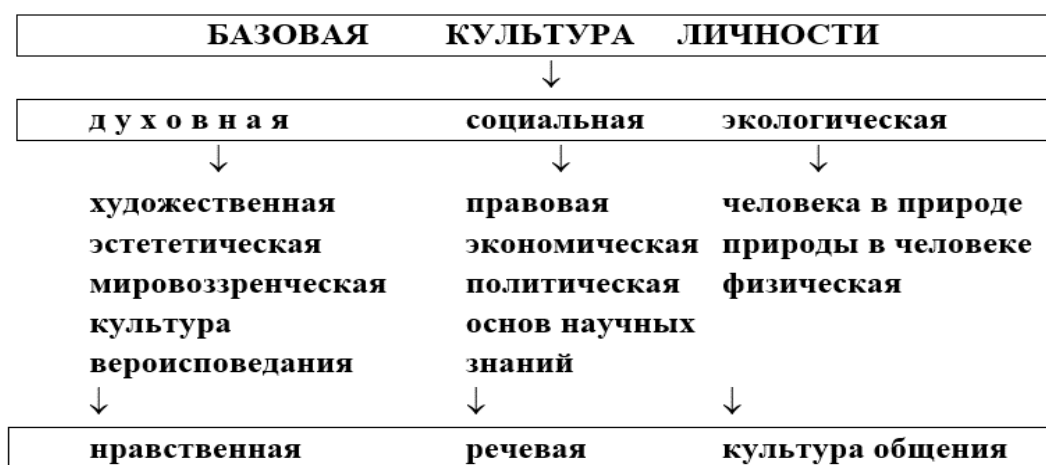
На современном этапе развития общества резко возрастает культуuroобразующая функция образования, которое из способа просвещения должно превратиться в **механизм развития культуры**, формирования образа мира и человека в нём.

Образование (именно образование, а не обучение, ибо если содержанием обучения являются лишь утилитарные навыки и умения, то содержанием образования является **культура**).

Образованный **человек является продуктом своей культуры**. «Личность — это продукт культуры» (Б.Г. Ананьев), что позволяет ему учитывать взгляды других и в соответствии с этим изменять свои собственные, т.е. быть толерантным по отношению к другим. Толерантность образованного человека понимается при этом не только как вынужденная терпимость, но и как признание другого мировоззрения как равноправного со своим собственным, осознание собственных границ, признание другой личности и другой культуры в качестве необходимого пути обогащения своего собственного существования в современном мире

Даже самые инициативные и волевые люди мало что смогут сделать в условиях низкого культурного уровня общества в целом и каждого его члена в отдельности. Поэтому необходим минимум общих способностей человека, его ценностных представлений и качеств, без которых невозможно его нормальное существование в обществе и оптимальное развитие генетически заданных дарований личности - необходимо сформировать **базовую культуру личности** (О.С. Газман). При этом этот минимум не вносится извне, а вырабатывается личностью самостоятельно в процессе различных способов деятельности и социального поведения.

Базовая культура личности, представлена в её компонентах, включающих: духовную культуру, объединяющую художественную, эстетическую, мировоззренческую культуры и культуру вероисповедания; социальную культуру, объединяющую правовую, экономическую, политическую культуры и культуру основ научных знаний; экологическую (культура человека в природе, культура природы в человеке, физическая культура). И через все эти аспекты культуры "проходят" нравственная, коммуникативная и речевая культуры, являясь их неотъемлемыми частями:

Базовая культура личности как комплекс знаний, умений, качеств, привычек, ценностных ориентаций и позволяет человеку жить в гармонии как с общечеловеческой и национальной культурой, так и с культурой других народов.

В основе решения всех общественных и экономических проблем лежит человеческий фактор, поэтому обучать знаниям в современном мире, как это было в старой системе образования, не нужно. Нужно, чтобы человек обладал культурой: системой способов действия, ориентировок и ценностей и умел сам добывать знания в зависимости от потребностей, которые возникают в процессе жизни по формуле: **образование через культуру и культура через образование**, т.е. участвуя в процессе образования, содержанием которого является базовая культура личности, человек усваивает эту культуру, а усваивая культуру, он становится образованным, личностью – продуктом этой культуры.

CHARTING LEARNER PROGRESS IN THE 21ST CENTURY

Christopher Korten, PhD., Professor,
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland.

Professor Christopher Korten's presentation on "Learner Progress" highlights the evolving dynamics of educational skill sets in response to increased global competition in education and the job market. Traditionally, educational systems have focused predominantly on imparting hard skills. However, today's landscape demands a balanced acquisition of both hard and soft skills. The presentation underlines soft skills as critical, encompassing personal attributes and interpersonal abilities that enable effective and harmonious interactions. Key soft skills discussed include effective communication, teamwork, leadership, problem-solving, and emotional intelligence, with an emphasis on empathy and cultural awareness.

Professor Korten presents various instructional methods aimed at enhancing these skills, particularly for learners at the A2 level, utilizing interactive scenarios to foster empathy and emotional intelligence. The discourse extends to B1 level presentations, where core language skills (vocabulary, pronunciation, syntax) are intertwined with soft skills like confidence, posture, and charisma, essential for handling unforeseen challenges during presentations.

The lecture concluded by illustrating how traditional learning outcomes like speaking and group work are being transformed into more advanced competencies like presenting and leading, essential for both personal and professional growth. Through anecdotes and theoretical discussions, the presentation advocates for a balanced approach in education that not only prioritizes skill development but also adapts to the nuanced demands of modern-day careers.

WHAT HAVE WE LEARNT ABOUT THE STRUCTURE OF WORDS FROM MODERN LINGUISTIC METHODS? IMPLICATIONS FOR TEACHING AND FURTHER RESEARCH.

Prof. UAM dr hab. Paula Orzechowska
Faculty of English, Adam Mickiewicz University in Poznań

Modern linguistic research is largely based on empirical, computational and statistical methods. Linguists engage in the study on language structures with the aim of verifying traditional approaches and well-grounded theories. The results of such studies are often less straightforward than expected, or yield surprising results. For example, had it not been for psycholinguistic methods (e.g. measuring participants' reaction times and the electrophysiological signal from the brain), we wouldn't know that our unconscious mental and conscious knowledge of language differ. Without corpora and advanced computational algorithms, we wouldn't know that it is possible to predict the phonological and morphological properties of words without defining their constituent phonemes and morphemes but just by looking into their semantics.

The goal of this talk is to demonstrate that the shift towards experimental, computational and statistical research has opened new opportunities for researchers, and challenges for teachers. I will discuss several cross-linguistic studies investigating aspects of phonetics, phonology and morphology, which have provided novel insights into the structure of words. Results of these studies present us with knowledge that might be difficult to integrate into regular curricula, and which might even counter standard coursebook facts. At the end of the talk, I will address the problem of incorporating the insurmountable amount of new data into our daily teaching practices.

AN ESP MOOC PROJECT: SUGGESTED ACTIVITIES FOR ACADEMIC SPEAKING

Cesur Kursat, Assoc. Prof. Dr.,
Department of foreign languages, English Language Teaching,
Faculty of Education, Çanakkale Onsekiz Mart University,
Çanakkale, Türkiye e-mail: kursatcesur@comu.edu.tr

English is an official language in many countries and often taught as a second language in countries where it is not the primary language. This widespread speaker of English makes academic events accessible to a large and diverse international audience. English provides a standardized platform for organization of academic events. Each year, in parallel with the internationalization strategy of universities across the world, many academic events such as congresses, conferences, seminars or webinars are organized by academic circles. In these events, English makes it possible to convey the necessary information accurately and consistently. In addition, people from different countries are able to organize such events together or organize the same event in different countries annually. English proficiency is often a requirement for organizing and presenting at such events to a global scientific society. However, the use of English as a lingua franca in academia is not without challenges particularly for those who have non-English-speaking backgrounds such as Türkiye and Kazakhstan. Some academic staff who excel in reading and writing may have difficulties in speaking particularly in academic contexts. Researchers with a lower speaking proficiency due to lack of knowledge or inexperience have faced such problems as addressing people, greeting the audience, initiating their speech / presentation, engaging in a discussion, having chat with other participants during breaks and therefore building network. In this context, the aim of this presentation is to talk about the suggested activities which aim to provide the necessary knowledge which academicians may need in academic meetings and to improve their speaking skills to initiate, maintain, and end a presentation, conversation, or discussion in different roles like a presenter, moderator, or listener.

III
**СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ: ФИЛОЛОГИЯ И ЛИНГВИСТИКА,
ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ, ИСТОРИЯ, АРХЕОЛОГИЯ, ЭТНОЛОГИЯ,
ТУРИЗМ, ЮРИСПРУДЕНЦИЯ, ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ,
ПОЛИТОЛОГИЯ, ФИЛОСОФИЯ, РЕЛИГИОВЕДЕНИЕ**

1. ФИЛОЛОГИЯ, ЛИНГВИСТИКА, ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

ӘОЖ 37.013.42

Абдилдаева Б.Н.* , Калкеева К.Р.**

**СТУДЕНТТЕРДІҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКА
АРҚЫЛЫ ДАМУЫ МҮМКІНДІКТЕРІ**

Аннотация

Мақалада студенттердің көшбасшылық қабілетін әлеуметтік педагогика арқылы дамыту қарастырылды. Болашақ мамандардың көшбасшылық қабілеттерін дамытудың маңызды аспектілері берілді. Әдебиеттерден көшбасшының негізгі қабілеттері талданып, жүйеленді. Мақалада кездесетін кілттік сөздер мен сөз тіркестеріне анықтамалар берілді. Авторлар тарапынан студенттердің көшбасшылық қабілетін әлеуметтік педагогика арқылы дамытудың мүмкіндіктері ұсынылды.

Кілт сөздер: көшбасшы, көшбасшылық, әлеуметтік педагогика, көшбасшыға қажетті қабілеттер.

Аннотация

В статье рассматривается развитие лидерских качеств студентов через социальную педагогику. Были даны важные аспекты развития лидерских способностей будущих специалистов. Из литературы были проанализированы и систематизированы основные способности лидера. Даны определения ключевых слов и словосочетаний, встречающихся в статье. Авторами предложены возможности развития лидерских качеств студентов через социальную педагогику.

Ключевые слова: лидер, лидерство, социальная педагогика, необходимые лидерские качества.

Abstract

The article considers the development of leadership qualities of students through social pedagogy. The important aspects of development of leadership abilities of future specialists are given. The main abilities of a leader were analyzed and systematized from the literature. Definitions of key words and phrases found in the article are given. The authors proposed opportunities for the development of leadership qualities of students through social pedagogy.

Key words: leader, leadership, leadership, social pedagogy, necessary leadership qualities.

Бүгінгі елімізде болып жатқан қоғамдық-саяси, әлеуметтік-экономикалық және білім беру саласындағы жаңғыртумен байланысты инновациялық үдерістер, болашақ мамандарды кәсіби даярлауға түбегейлі жаңа талаптар қояды. Еңбек нарығының сұранысына сәйкес болашақ мамандарға кәсіби білім беруде құзыреттілікті ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның кәсіби өсуі мен дамуы үшін мүмкіндіктер жасау міндеттері тұр. Осы орайда бәсекеге қабілетті, өз саласының білікті маманы болатын, қоғам өмірінің әртүрлі салаларында әлеуетті көшбасшыларды қалыптастыру мәселесі өзекті болып отыр.

Студенттердің көшбасшылық қабілеттерін дамыту өмірдің әртүрлі салаларында тиімді және ықпалды әрекет етуге дағдыланудың жүйелі үдерісін білдіреді.

Бұл үдеріс көшбасшыларға тән белгілі бір жеке тұлғалық қабілеттермен, дағдылармен және сипаттамалармен жұмыс істеуді қамтиды. Ал болашақ мамандардың көшбасшылық қабілеттерін дамытудың маңызды аспектілерін келесідей қарастырамыз:

* 2 - курс магистранты, педагогика кафедрасы, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Астана қ., Қазақстан; e-mail: Bal-ab@mail.ru

** п.ғ.д., профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

- Көшбасшыға өз іс-әрекеттерінде саналы және дәйекті болуға ықпал етуде өзіндік құндылықтарды, сенімдерді, күшті және әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік жасау;
- Көшбасшы ретінде қоғамдық ортада тиімді қарым-қатынас жасау, өзгелерді мұқият тыңдау және өз идеяларын ұтымды жеткізу дағдылары;
- Кәсіби қызметте алға қойған мақсатқа жетуде, қиындықтарды жеңуге және қызметтік ұмтылыстарды ынталандыру мүмкіндіктері;
- Негізделген, орынды және жауапты шешімдер қабылдауға дағдыландыру;
- Ұжымда тиімді қарым-қатынас пен эмпатия орнату қабілетін дамыту;
- Сыны, шығармашылық және стратегиялық ойлауды дамыту мүмкіндігі;

Демек, студенттердің көшбасшы қасиеттерін дамыту арқылы ұжымның алға ұстар, өзіне және әрекетіне сенімді, икемді және өткір ақыл-ойы бар тұлғаны дағдыландырамыз.

Лидер (көшбасшы) бұл – топты біріктіретін, бағыттайтын, қолдайтын, қабылдайтын, жетелейтін оның беделді мүшесі. Ал лидерлік (көшбасшылық) – топты мақсатына жеткізудегі топ мүшесінің лидер рөліндегі іс-әрекетіне байланысты әлеуметтік-психологиялық құбылыс [1].

Әдебиеттерде көшбасшының негізгі қабілеттері келесідей белгіленеді:

Сурет-1. Көшбасшыға қажетті қабілеттер

Демек, жақсы көшбасшы мақсатқа жетіп қана қоймай, өзінің қабілеттеріне сенімді, нақты қарым-қатынас жасайтын, айналасындағыларды ынталандыратын және сынақ пен қатерлерден өтуде білімділігін танытатын адам. Сондай-ақ, көшбасшы қызметкерлерді шабыттандырады, психологиялық қолдау көрсетеді, өзгерістерді жүзеге асыруға көмектеседі, жанжалдарды тиімді шешеді және ұйымдағы адамдардың дамуы үшін жұмыс істейді.

Болашақ мамандардың көшбасшылық қабілеттерін дамытуда келесі қабілеттерге назар аудару маңызды:

- Қарым-қатынасқа нақты және дәйекті бола білу;
- Эмоционалды интеллектіні дамыту;
- Мәселелерді ұтымды шешу дағдылары;
- Ұжымдағы құрмет пен жанашырлық қасиет;
- Кәсіби жауапкершілік және ұқыптылық;
- Сұрақтар мен мәселені әр қырынан қалау қабілеті.

Әрине бұл қабілеттердің барлығын болашақ маман бірден игеріп кетуі қиындық тудырады. Алайда мұндай қабілеттерді білуі және түсінуі оған кәсіби қызметінде тез бейімделуге, тәжірибе барысында жеңіл қабылдауға ықпал етеді.

Болашақ маманның көшбасшылық қабілетін дамытуда әлеуметтік педагогиканың да маңызы зор. Өйткені әлеуметтік педагогика әр адамды қоғаммен байланыстыруға бағытталып, оның өсіп, тәуелсіз және ортаға енуіне жағдайлар жасайды.

Әлеуметтік педагогика адамдар қоғамындағы өмір мен әрекеттің күрделі функционалды құбылысын қарастырады. Ал, әлеуметтік педагогика пәнінің зерттеу объектісі – адамның әлеуметтік ортамен өзара қарым-қатынасының жиынтығы негізінде оның қоғамдағы даму процесі болып табылады [2, 10 б.].

Сондай-ақ, әлеуметтік педагогиканың практикалық қызмет ретіндегі функциялары келесідей:

- түрлі әлеуметтік мәселелер бойынша әлеуметтік педагогтың білім беру-ағарту қызметі;
- бейімделу-адамның жеке басын ескере отырып, адамның қоршаған ортаға немесе ортаға бейімделуін ынталандыруға бағытталған іс-әрекет;
- оңалту- адамның дамуға, кәсіби қызметке жеке мүмкіндіктерін қалпына келтіруге бағытталған қызмет;
- профилактикалық-әлеуметтік зияндардың алдын алу мақсатындағы жұмыстарын ұйымдастыру [3, 18 б.].

Жоғары білікті және жауапты көшбасшылар қажеттілігі бар бүгінгі қоғамда, әлеуметтік педагогика студенттерді табысты мансапқа және әлеуметтік бейімделуге дайындауда маңызды рөл атқарады.

Әлеуметтік педагогика студенттердің әлеуметтік-этикалық құндылықтарын қалыптастыруға бағытталып, өмірде және кәсіби қызметте әділдік, адалдық, өзгелерге құрмет пен жауапкершілік сияқты этикалық принциптер мен құндылықтарға ие болуға дағдыландырады. Яғни, болашақ мамандарға осы аталған құндылықтардың маңыздылығын түсінуге ықпал етіп, осы принциптерді қолдану қабілетін дамытады.

Ал қарым-қатынас дағдыларын дамытуда, соның ішінде өзгелерді тыңдау, өз ойларын нақты және сенімді түрде білдіру және басқа адамдармен сенімді қарым-қатынас орнатуда да әлеуметтік педагогиканың ықпалы бар. Ол сондай-ақ болашақ мамандарға көшбасшылық қабілеттердің ажырамас бөлігі болып табылатын топтық ынтымақтастық, толеранттылық пен жұмыс дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Студенттер кәсіби қызметтерін бастамас бұрын өз әрекеттерін талдауға, кері байланыс орната білуге және қателіктерінен сабақ алуға қабілетті болуға дағдыланулары керек. Бұл студенттердің күшті және әлсіз жақтарын білуге, көшбасшылық қабілеттерін жақсарту жолдарын табуға әсер етеді. Өздерінің артықшылықтары мен кемшіліктерін білетін болашақ мамандар кәсіби қызметте тиімді шешімдер қабылдай алатын көшбасшы болары анық.

Әлеуметтік педагогика студенттердің шығармашылық және сыни ойлауын дамытуға ықпал ете отырып, көшбасшылықта ақпаратты талдау, жүйелеу негізінде күрделі мәселелер мен жағдайлардың шешімін табу қабілетін дамытады.

Пәнді меңгеру барысында студенттер өздерінің ерекше қабілеттері мен таланттарын ескере отырып, мақсаттарын анықтауға, өзіне деген сенімділікті дамытуға және табысқа жету үшін жоспарлар құруға машықтанады.

Демек, әлеуметтік педагогика студенттерге тиімді көшбасшылық пен әртүрлі жағдайлардың шешімін сәтті және ұтымды орындау үшін қажетті білім, білік және дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Ал жоғарыда қарастырылған қабілеттерді дамытуды жүзеге асыру үшін оқу үдерісін жүйелі және тиімді ұйымдастыру қажет.

Студенттердің көшбасшылық қабілетін дамытуда оқыту формаларын: жеке, топтық, шағын топтық және дифференциаланған түрінде ұйымдастыруға болады. Осы орайда, студенттердің көшбасшылық қабілетін әлеуметтік педагогика арқылы дамыту мүмкіндіктері ретінде бірнеше бағытты ұсынамыз:

1. Оқу үдерісінде инновациялық әдістерді қолдану;
2. Топтық тренингтер мен семинар-тренингтер ұйымдастыру;

3. Волонтерлік қызмет, қайырымдылық іс-шаралар және басқа да қоғамдық бастамаларға негізделген әлеуметтік жобаларға қатысу және ұйымдастыру;
4. Оқу орны тарапынан студенттік кеңестер мен ұйымдарға қолдау көрсету;
5. Практикалық сабақтарда тиімді қарым-қатынас орнату, этикалық әрекеттер мен портфолио жасау және т.б қажетті дағдыларға жаттығу жасау;
6. Әр түрлі саладағы мамандар және көшбасшылармен кездесулер ұйымдастыру;
7. Өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жүзеге асыруға ынталандыру мақсатында студенттің өздік жұмысына тапсырмалар қатарын ұйымдастыру.

Осылайша, ұсынылған іс-шараларды жүйелі ұйымдастыру студенттерге көшбасшылық қабілеттерді дамытуға ғана емес, сонымен қатар қоғамда белсенділік пен жауапкершілік танытып, кәсіби өзін-өзі анықтауға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Байкулова А.М. Жоғары сынып оқушыларының лидерлікке даярлығын тәрбиелеу: философия докторы (PhD) дәреж. алу үшін дайын. дисс.– Алматы, 2016. –179 б
2. Әтемова Қ.Т. Әлеуметтік педагогика: Оқулық. – Алматы, 2012. – 272 б.
3. Григорьева С.Г. Социальная педагогика: учебное пособие. – Казань: Казан.ун-т, 2018. – 97 с.

УДК 8.1751

Abdukhalilova D. *, Kairatkyzy D. *, Kuserbaikyzy A. *, Zhanedil G. *, Ashirimbetova M. **

METHOD OF PRESERVING HUMOR IN COMICS WHEN TRANSLATING FROM ENGLISH INTO RUSSIAN AND KAZAKH

Аңдатпа. Бүгінгі таңда комикстердің аудармасы танымалдылыққа ие бола бастады. Комикс оқу тек жас буындарға ғана емес, ересектерге де қызық. Жұмыстың мақсаты - комиксті белгілі бір тілге аудару кезінде әзілді дұрыс жеткізу болып табылады. Зерттеу барысында аралас зерттеу әдісі қолданылды және соның нәтижесінде авторлар комикстерді аудару барысында әзілдің сақталғанын анықтады.

Кілт сөздер: комикс, юмор, эмпирикалық зерттеулер, аралас әдіс, бейімделу, қиындықтар

Аннотация. На сегодняшний день перевод комиксов набирает популярность. Чтение комиксов заинтересовывает, как взрослых, так и детей. Цель работы заключается в исследовании юмористического текста в комиксах при переводе на определенные языки. В процессе исследования был использован смешанный метод исследования. В результате исследования авторами было выявлено, что переводчики смогли сохранить основную суть юмора.

Ключевые слова: комикс, юмор, эмпирические исследования, смешанный метод, адаптация, сложности.

Abstract. Nowadays, comic book translation is increasing in popularity. Moreover, both adults and children are interested in reading comics. The aim of the work is to preserve the humorous text in comics when translated into certain languages. In the process of the research a mixed method of research was used. As a result of the study, the authors determined that they could keep the humor in the context when translating comics.

Keywords: Comic book, humor, empirical research, mixed methods, languages, adaptation, challenges

Introduction. Translating humor in comics is a fascinating and at the same time complex art that has deep roots in world culture. From the earliest days of comics, humor has been an important element in helping to soften serious themes and bring them to a wider audience. However, the process of transferring humor from one cultural environment to another often has numerous challenges. A comic book is a special type of narrative, creolized text of which is a sequence of

* 4th year student, Translation Studies, Faculty of Edu&Humanities, SDU University, Kaskelen, Kazakhstan. E-mail: 200304002@stu.sdu.edu.kz

** MA, Senior lecturer, Faculty of Education and Humanities, Translation Studies, SDU University, Kaskelen, Kazakhstan, e-mail: madina.ashirimbetova@sdu.edu.kz

images and conclusions in a panel of verbal text, forming an organic semantic unity. Today they have become an integral part of intercultural communication, as young people spend most of their time on the Internet, where communication almost always involves the exchange of non-verbal information, including Internet memes and using characters from comic books. The aim of the research is to convey the preservation of humor in comics when translating from English into Russian and Kazakh languages. The target when translating from English into Russian and Kazakh languages. The target reader should understand what American humor is and adaptation or localization may be applied due to the difference of cultures.

Literature review. The importance of correct translation of humor in comics plays a key role, since it is an important element in conveying meaning and maintaining the atmosphere that the author wanted to convey. Because of this, an incorrect translation can lead to a distortion of meaning and even insult the reader. According to Baker, a common difficulty that translators may encounter is inequivalence. Not a single word has the same expression as in the original. Equivalence classifications: a) culture-specific concepts, b) differences between SL and TL words, c) absence of a specific term, e) loanwords in SL [1]. The translator also faces various other challenges. They may be due to cultural differences, linguistic differences, and the comic style of each language. For example, humor in English is often based on wordplay, sarcasm, and cultural references that may not be clear to Russian or Kazakh. According to Khamzina the translator needs to correctly identify the character's emotion in order to adequately convey it during translation.[2] Schneider believes that when translating jokes, one should not use the method of descriptive translation or translation with comments, since such an approach destroys the comedy. The translator also faces various other challenges, e.g. may be due to cultural differences, linguistic differences, and the comic style of each language. For instance, humor in English is often based on wordplay, sarcasm, and cultural references that may not be clear to Russian or Kazakh [3].

Methodology. The aim of this paper is to show whether the researchers were able to convey the humorous structure in comics when translated into a particular language. This chapter provides a detailed description of the methods that will be used later on to conduct the research. It includes the research design as well as the focus group from which the possible findings of the study will be formulated and the sampling method. The data collection tools that will help in the study are also conducted. This study adopts an empirical research method, which means using a survey to get some data focused on a group of people. There will be an observation involving a focus group where students will be able to read a translated comic book, after that a conversation will be conducted and with the help of these responses a mixed method research will be collected.

Data collection. A group of people who read bilingual comics were gathered to see if the researchers were able to convey the meaning of the sentence and whether the humorous context was retained. Interviews with participants helped to obtain their opinions, perhaps their experiences of translating comics. Mixed method research helped to conclude the results of the analysis, to verify the results on different sources. The results revealed that the authors were able to convey the humor in context, while listening to the students' suggestions on how the translation could have been even better.

Conclusion. To sum up, translating American comic book humor into Russian and Kazakh languages is a multifaceted task. The subtleties of cultural nuances, linguistic differences, and unique humor styles inherent in each language require a thoughtful and adaptive approach. Overcoming these challenges requires not only knowledge of the language, but also a deep understanding of the cultural context to ensure successful and resonant adaptation of humor for Kazakhstani audiences. Ultimately, this process highlights the importance of skilled translators who can skillfully balance fidelity to the source material with the need for cultural localisation, facilitating an enjoyable and authentic experience of humor for readers in the Russian and Kazakh speaking communities.

References

1. Baker M., In Other Words, A coursebook on Translation 3rd edition. pp. 16, 2018.
2. Obotina, Khamzina. Lexical Problems of Translation of English Comics into Russian, PP. 64-67, 2022. – CYBERLENINKA
3. Shneider A.A. The Problems of the Difficulties of Translation English Humour. pp. 1-4, 2017. Available at <https://sputnik-nauki.ru/wp-content/uploads/2023/03/primerato.pdf>

UDC 81'44

Absamat T.G. *, Shayahmet A.K. **

MY LIFELONG LEARNING: CAR PARTS IN ENGLISH AND JAPANESE

Аңдатпа

Автор жапон тіліндегі автокөлік бөлшектерінің атауларын сәйкес ағылшын сөздерімен салыстырып үйрену тәжірибесімен бөліседі. Екі тілде осы лексика-семантикалық топқа жататын сөздердің ұқсастығы мен айырмашылығын анықтаған. Сондай-ақ, жапон және ағылшын тілдеріндегі автомобиль компоненттерінің мәдениетаралық әсер ету мысалдары талданды.

Кілт сөздер: автомобиль бөлшектері, ұқсастықтары мен айырмашылықтары, жапон және ағылшын тілдері, мәдениетаралық коммуникация.

Аннотация

Автор делится своим опытом изучения японского языка посредством изучения названий деталей автомобиля, сравнивая их с английскими. В некоторых словах, относящихся к этой лексико-семантической группе в обоих языках, он обнаружил сходства и различия. Также были проанализированы примеры межкультурного влияния японских и английских автомобильных компонентов.

Ключевые слова: автомобильные детали, сходства и различия, японский и английский языки, межкультурная коммуникация.

Abstract

The author shares his experience of studying Japanese through learning names of car parts, comparing them with English ones. In some words related to this lexical and semantic group in both languages, he found similarities and differences. Also examples of cross-cultural influence between Japanese and English automotive components were analyzed.

Keywords: car parts, similarities and differences, Japanese and English, cross-cultural communication.

Introduction. In the era of globalization, the automotive industry stands as a testament to the intricate interplay between language and technology. The naming conventions for car parts in English and Japanese provide a unique lens through which linguistic similarities and differences can be observed and analyzed. This study aims to bridge the gap between these languages by examining the terminology used for automotive components, thereby facilitating better communication within the global automotive community.

Similarities and Differences in Car Part Terminology. The comparison of English and Japanese car part terminology reveals fascinating linguistic phenomena. For instance, terms such as "radiator" (ラジエーター / rajietā) and "battery" (バッテリー / batterī) exhibit phonetic similarities, reflecting the global influence of English on automotive terminology. These direct transliterations facilitate universal understanding across language barriers. Conversely, the term "dashboard," which in English refers to the control panel located in front of the driver, is termed "ダッシュボード" (dasshubōdo) in Japanese, illustrating a direct borrowing from English. However, the Japanese term "計器盤" (keikiban) for "instrument panel" highlights a conceptual divergence, emphasizing the functionality (measurement instruments) rather than the location or form [1].

* undergraduate student, the Faculty of Oriental Studies, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, tamerlanabsamat@gmail.com

** scientific adviser, Assoc. Prof., the Philological Faculty, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, aschajach@yandex.com

An intriguing case is the term "alternator," known in Japanese as "オルタネーター" (orutanētā). The direct borrowing from English does not encapsulate the functional aspect as precisely as the Japanese term "発電機" (hatsudenki), meaning "generator," which is occasionally used to describe the same part. This example illustrates the blend of direct borrowing and indigenous terminology development in Japanese automotive lexicon [1].

The term "suspension" illustrates another aspect of linguistic adaptation. In English, it denotes the system of springs and shock absorbers that support the vehicle. The Japanese counterpart, "サスペンション" (sasupenshon), is a direct loanword. However, the term "車体振動吸収装置" (shatai shindō kyūshū sōchi), literally translating to "vehicle vibration absorption device," is sometimes used in technical contexts, showcasing Japan's approach to descriptive terminology [1].

Cultural and Technological Influences. The differences in automotive terminology also reflect cultural and technological influences. For instance, Japan's meticulous attention to detail is mirrored in its distinct terms for different types of mirrors, as previously mentioned. This linguistic precision extends to terms like "エアフィルター" (eafirutā) for "air filter," where the functional aspect of filtration is emphasized, contrasting with the more generic English term [1].

Conclusion. This linguistic journey through the world of car parts in English and Japanese uncovers the rich tapestry of language influenced by culture, technology, and global interaction. The study underscores the importance of understanding linguistic nuances for effective communication in the automotive sector. As the industry continues to evolve, so too will the language, reflecting new innovations and the ongoing exchange between English and Japanese automotive cultures [1].

References:

1. Imamura, K. (2018). The lexical influence of English on Japanese language: Toward future comparative studies of Anglicisms. Musashino University Academic Institutional Repository.
2. Japanese-English dictionary. <https://jisho.org/about>. Retrieved February 29, 2024.

УДК 8.1751

Abushakhman A. *, Temirkhan A. **, Nurmetov D. ***

ISSUES OF TRANSLATING CULINARY RECIPES

Abstract

The developing food industry contains different cultural characteristics, and translated cookbooks introduce readers to new aspects and ingredients. As in other industries, culinary vocabulary can be difficult for non-specialists. Therefore, our aim is to achieve effective recipe translation that requires a comprehensive strategy to make the instructions accessible and convey the food culture in different regions. The primary focus of our research is to compare the source language with the target language (English, Kazakh, Russian) and we utilized both empirical and qualitative research methods.

Key words: Culinary recipe, cookbook, translation, culture, research, article

Аңдатпа

Дамып келе жатқан тамақ өнеркәсібі әртүрлі мәдени ерекшеліктерді қамтиды, ал аударылған аспаздық кітаптар оқырмандарды жаңа аспектілер және құрамдармен таныстырады. Басқа салалар секілді, аспаздық лексика маман еместерге қиын болуы мүмкін. Сондықтан біздің мақсатымыз-нұсқауларды қолжетімді ету және әртүрлі аймақтардағы тағам мәдениетін жеткізу үшін кешенді стратегияны қажет ететін рецепт-

* бакалавриат 4-года обучения, факультет Педагогических и Гуманитарных наук, кафедра переводческого дела, университет СДУ, г. Каскелен, Казахстан, e-mail: 200304019@stu.sdu.edu.kz

** бакалавриат 4-года обучения, факультет Педагогических и Гуманитарных наук, кафедра переводческого дела, университет СДУ, г. Каскелен, Казахстан, e-mail: 200304027@stu.sdu.edu.kz

*** MA, Senior lecturer, Faculty of Education and Humanities, Translation Studies, SDU University, Kaskelen, Kazakhstan, e-mail: diyur.nurmetov@sdu.edu.kz

терді тиімді аударуға қол жеткізу. Біздің зерттеуіміздің негізгі бағыты бастапқы тілді мақсатты тілмен (ағылшын, қазақ, орыс) салыстыру болып табылады және біз эмпирикалық және сапалық зерттеу әдістерін қолдандық.

Кілттік сөздер: Аспаздық рецепт, аспаздық кітап, аударма, мәдениет, зерттеу, мақала

Аннотация

Развивающаяся индустрия питания содержит различные культурные особенности, и переводные кулинарные книги знакомят читателей с новыми аспектами и ингредиентами. Как и в других отраслях, кулинарная лексика может быть сложной для неспециалистов. Поэтому наша цель - добиться эффективного перевода рецептов, который требует комплексной стратегии, чтобы сделать инструкции доступными и передать культуру питания в разных регионах. Основным фокусом нашего исследования является сравнение исходного и целевого языков (английский, казахский, русский), поэтому мы использовали как эмпирические, так и качественные методы исследования.

Key words: Culinary recipe, cookbook, translation, culture, research, article

Introduction. Translating culinary recipes presents several challenges due to cultural, linguistic, and culinary differences. One major issue is accurately conveying ingredient names and quantities, as these can vary greatly across languages and regions. Additionally, cultural nuances in cooking techniques and flavor preferences must be accurately translated to ensure the recipe's success. Translators also face challenges in adapting measurements, oven temperatures, and cooking times to suit different culinary traditions and equipment. Overall, achieving accurate and culturally sensitive translations of culinary recipes requires careful attention to detail and a deep understanding of both the source and target languages and cultures.

Literature Review. During our literature review process, examining many articles obviously showed that the translation of a culinary recipe requires a good knowledge of this area, as well as we once again emphasized the importance of conveying cultural aspects through high-quality translation. Liras Postan, in her article called “Is It Simple or Difficult to Translate Recipes?” highlighted the misconception that translation professionals can seamlessly translate any text, emphasizing the specific challenges associated with translating recipes and cookbooks. The author discusses issues such as specialized vocabulary, cultural nuances, and the need for specific culinary knowledge, pointing out the potential pitfalls that can arise in the translation of culinary content. The author admits that he does not have the special training that chefs have, which indicates a potential gap in understanding the subtleties of recipes that go beyond linguistic aspects. Paying attention to the responsible recognition of the need for expertise in specific areas leads to ensuring the quality and accuracy of translation work. The aim of the article shows how to investigate the challenges posed by regional and cultural variations in cooking vocabulary, ingredients, and culinary practices, and propose effective strategies for addressing these challenges in translation [1]. Linda Rossato, in her research named “Le grand culinary tour: adaptation and retranslation of a gastronomic journey across languages and food cultures” examines British celebrity chef Jamie Oliver’s cookery TV series Jamie’s Great Italian Escape (Fresh One Productions, Channel 4, 2005), and comparing the original version to the Italian subtitled version of the show this article sets out to investigate a case of cultural translation in which Italian cuisine is adapted for a UK TV audience and then retranslated for the Italian audience whose dishes were originally the source of inspiration for the programme. To provide control parameters, the article also considers a few key passages from the original cookbook accompanying the TV series and contrasts them to the Italian translation [2]. Justin Benton, the author of the “Translation of Recipes and Translations for the Food Industry”, proves the importance of taking into account social and cultural aspects when translating culinary recipes. Take into account the importance of a common form of behaviour in a particular country, or that the use and rules of cooking may be different due to the influence of religion in each nation. In addition, he emphasises the importance of these aspects in the development of restaurants or companies, citing the world's largest restaurant chain McDonald's as an example. When translating recipes into different languages, companies and interpreters in general need to understand the differences between corporate, local and international standards regarding food labelling, nutritional information and cooking methods. It is important to find the right translation

for unusual food that is not available in other countries or choose the common substitution for recipes. Conclusion is that it's all about the correct use of localization [3].

Methods. Qualitative research methods such as surveys or experiments are appropriate for our study. To clearly elucidate the issues and identify solutions, we conducted interviews with an experienced interpreter, who translated a cookbook from English to Kazakh languages. They articulated to us the significance of high-quality translation in culinary recipes, facilitating our understanding of research in this domain. During the interviews with the interpreter, we recorded and subsequently transcribed them. Overall, qualitative research would allow us to provide a detailed and insightful analysis of the issues surrounding the translation of culinary recipes, offering a richer understanding of the phenomenon.

Conclusion. In conclusion, it is expected that the research on the topic "Issues of translating culinary recipes" will provide valuable information about the complex problems faced when translating culinary content. By identifying common linguistic nuances, cultural complexities, and regional differences, the study aims to deepen our understanding of the factors influencing the accuracy and authenticity of translated recipes. In addition, the expected results highlight the importance of intercultural understanding, which is facilitated by effective culinary translation.

References

1. Postan L. (2023) "Is it Simple or difficult to translate recipes?" <https://www.getblend.com/blog/translating-recipes>
2. Williams J., Chesterman A. (2002). "The Map"
3. Rossato L. (2015) "Le grand culinary tour: adaptation and retranslation of a gastronomic journey across languages and food cultures" <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13556509.2015.1103096>
4. Benton J. (2023) "Translation of Recipes and Translations for the Food Industry" <https://www.uslanguageservices.com/blog/translation-of-recipes-and-translations-for-the-food-industry/>

УДК 37.034:39

Ажибекова А.Ж.* , Асанкулова Б.С.**

ЗНАЧИМОСТЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі қоғамның дамуы жағдайында ағылшын тілінің ролі анықталады. Тілдің таралу дәрежесі мен маңыздылығы, оның лингвистикалық маңыздылық жүйесіндегі орны және ағылшын тілінің халықаралық тіл ретіндегі негізгі белгілері қарастырылады. Жұмыстың маңыздылығы-жастардың назарын шет тіліндегі лексиканы дұрыс қолдануы болып табылады

Кілт сөздер: Халықаралық тіл, мәдениетаралық коммуникация, мәдениет, тілдің пайда болуы, өмір аспектілері, англицизмдер, инновациялық технологиялар

Аннотация

В данной статье определяется роль английского языка в условиях развития современного общества. Рассматривается степень и значение распространения языка, его место в системе лингвистической значимости и основные черты английского языка как международного. Значимость работы состоит в том, чтобы акцентировать внимание молодежи на корректном употреблении иноязычной лексики

Ключевые слова: Международный язык, межкультурная коммуникация, культура, происхождение языка, аспекты жизни, англицизмы, инновационные технологий

Annotation

This article defines the role of the English language in the development of modern society. The degree and importance of language dissemination, its place in the system of linguistic significance and the main features of English

* Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, Факультет филологии и гуманитарных наук, студентка 3 курса специальности «Английская филология и переводческое дело» г.Тараз, Казахстан, aida.azhibekova@inbox.ru

** Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, Факультет филологии и гуманитарных наук, к.п.н., доцент кафедры «Русский язык и литература» г.Тараз, Казахстан

as an international language are considered. The significance of the work is to focus the attention of young people on the correct use of foreign language vocabulary.

Keywords. International language, intercultural communication, culture, origin of language, aspects of life, Anglicisms, innovative technologies

Международный язык – это язык, на котором общаются многие люди во всем мире. Он используется не только как родной, но и как второй или иностранный язык. На международных языках говорят в разных странах и на разных континентах. Знание английского языка становится все более важным сегодня, когда глобализация становится неотъемлемой частью нашей жизни.

Становление английского языка как международного - результат исторических событий. Это произошло не внезапно, а постепенно, на протяжении столетий.

До XVII века Англия была маленькой страной, подвергавшейся многочисленным завоеваниям. Никто не мог представить, что английский язык, который почти исчез под французским диалектом норманнских завоевателей, однажды станет международным языком.

Появление США сыграло важную роль в развитии английского языка как международного. Английский стал лингва франка в новой стране, населенной иммигрантами со всего мира. С окончанием британского правления США вышли на мировую арену. Американские товары и американская культура завоевали мир, а вместе с ними продолжилось распространение английского языка.

Английский язык изучают во всем мире. Он помогает получить хорошее образование, найти высокооплачиваемую работу, путешествовать по миру и общаться с разными людьми. К счастью, английский — это не только международный язык, но и язык, который не сложно выучить.

Во-первых, английская грамматика не является сложной, так как большинство грамматических отношений выражается с помощью лексических форм, предлогов и общеупотребительных слов. Эта форма более интуитивна и быстрее усваивается.

Во-вторых, английский – это язык прямого общения, где мысли передаются просто и непосредственно. Говорящие на английском языке имеют в виду именно то, что говорят, как и в русском, немецком и многих других языках. Однако существует так же множество языков, в которых мысли передаются более косвенным и завуалированным способом, например японский и итальянский.

Наконец, английский - очень гибкий язык. Из практики мы знаем, что он легко и быстро адаптируется к любым потребностям и любым ситуациям. Английский язык хорошо подходит для работы в Интернете, и многие языки программирования основаны на нем.

О. Н. Камшилова в своей работе отмечает, что на основе английского языка создаются новые диалекты, которые распространяются по всему миру. Английский, используемый в качестве лингва франка в Европе и других странах, сильно отличается от британского и американского, что еще раз доказывает его гибкость. [1,63]

Английский язык является универсальным языком и оказывает значительное влияние на многие аспекты жизни. Сегодня многие транснациональные компании требуют от своих сотрудников определенного уровня владения английским языком, и в результате количество людей, изучающих его, растет с каждым годом. Когда речь идет о глобальных темах, умение взаимодействовать на одном языке международной и межкультурной коммуникации не только необходимы, но и крайне важны - отмечают авторы В.Ягья и Н.Блинова [2,102]

Великобритания сыграла важную роль в развитии международных отношений и зарождении мировой экономики. Английский был языком, на котором велась торговля. Даже когда колонизированные страны обрели независимость, английский язык использовался повсеместно.

Несмотря на отсутствие единого официального языка в США, была принята жесткая политика вытеснения всех других языков, кроме английского. Во многих штатах официальные документы и образование писались только на английском, а другие языки были запрещены.

Сегодня английский язык известен практически во всем мире. Английский язык проникает во все сферы жизни общества. Конечно, использование английского языка не ограничивается наукой. Некоторые международные спортивные организации работают исключительно на английском языке. В качестве примера можно привести Африканскую федерацию хоккея, Азиатскую любительскую легкоатлетическую ассоциацию и Ассоциацию олимпийских комитетов. Когда эти организации проводят международные соревнования, английский язык автоматически становится "лингвафранка" для всех собравшихся.

На этом примере можно сказать, что английский язык является важным и необходимым элементом в сфере международных отношений. Сегодня английский язык оказывает значительное влияние на мировую культуру через средства массовой информации.

Влияние английского языка и культуры в мировых СМИ огромно. Общее количество англоязычных медиатекстов, ежедневно передаваемых по каналам СМИ, явно превышает количество текстов на других языках, а английская популярная культура широко распространена в национальных СМИ практически всех стран мира. [3,29]

Современный русский язык наполнен словами английского происхождения, которые проникли практически во все сферы жизни.

Например, в русский лексикон вошли слова *менеджмент, бизнес, спонсор, киллер, стикер, драйв, диджей, шоумен* и т. д. Как только эти англицизмы появляются в СМИ, они быстро воспринимаются массами. Эти слова, несмотря на кажущуюся поначалу чужеродность, глубоко проникли в русский язык.

Огромное количество книг, научных работ, и интернет-ресурсов написано на английском языке, и если вы не знаете его, то остаетесь оторванными от мирового прогресса и новейших инновационных технологий.

Сегодня, английский язык является основным средством обучения в высших учебных заведениях многих стран. Поскольку университеты и колледжи принимают иностранных студентов, а преподаватели все чаще сталкиваются с многоязычной аудиторией, необходимость использования английского языка возрастает. Изучая английский язык, студенты получают доступ к новейшей информации, исследованиям, учебным материалам и курсам ведущих университетов мира.

Поскольку английский язык играет огромную роль в мировой культуре и оказывает сильное влияние на большинство аспектов жизни, мы отмечаем необходимым выявить значимость английского языка среди молодежи.

Список использованной литературы:

1. О.Н.Камшилова. Английский язык как *lingua franca*: функция языка или языковая форма? /Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена/ 2006. С.61-73.
2. В.С.Ягья, Н.В.Блинова. Английский язык как фактор мировой политики/ Вестник Санкт-Петербургского Университета. Политология. Международные отношения/2007. С.102-107.
3. Д.Е.Выборнова. Влияние английского языка на мировую культуру/Институт переводоведения и многоязычия.С.29-30.

ӘӨЖ 37.034:39

Ажибекова А.Ж. *, Замишева Г.А.**

SPIRITUAL AND MORAL VALUES OF YOUTH IN THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH

Аңдатпа

Мақалада рухани-адамгершілік дәстүрлерді заманауи қабылдауды сақтау, олардың қазіргі жағдайда адамның құндылық бағдарларына әсері қарастырылады. Жоғарғы оқу орындарының білімгерлеріне рухани-адамгершілік тәрбие беру, кәсіби дағдылар мен құзыреттілікті дамыту, өзін-өзі дамытуға дайындық қажеттілігі негізделген

Кілт сөздер: Адамгершілік тәрбие, рухани құндылықтар, студент жастар, құзыреттілік, халық даналығы, мотивация, толеранттылық, рухани құндылықтар

Аннотация

В статье рассматривается вопрос сохранения современного восприятия духовно-нравственных традиций, их влияния на ценностные ориентации человека в современных условиях. Обоснована необходимость духовно-нравственного воспитания студентов высшей школы, развитие профессиональных навыков и компетенции, готовность к саморазвитию

Ключевые слова: Нравственное воспитание, духовные ценности, студенческая молодежь, компетенции, народная мудрость, мотивация, толерантность, духовные ценности

Annotation

The article considers the issue of preserving the modern perception of spiritual and moral traditions, their influence on human value orientations in modern conditions. The necessity of spiritual and moral education of higher school students, the development of professional skills and competencies, and readiness for self-development is substantiated.

Keywords: Moral education, spiritual values, student youth, competencies, folk wisdom, motivation, tolerance, spiritual values

Moral education is defined as the purposeful formation of moral consciousness, the development of moral feelings and the development of skills and habits of moral behavior.

Moral education of a person is one of the most important tasks of a school and university. And this is natural, because the role of moral principles is increasing in the life of our society, and the scope of the moral factor is expanding. Moral education is a process aimed at the holistic formation and development of a student's personality and involves the formation of his relationship to his homeland, society, people, work, his duties and himself. In the process of moral education, the university forms in students a sense of patriotism, an active attitude to reality, and deep respect for people [1,37].

In the classroom, students are accustomed to independent work, for the successful implementation of which it is necessary to correlate their efforts with the efforts of others, learn to listen and understand their comrades, compare their knowledge with the knowledge of others, defend opinions, help and accept help.

Scientists in the field of pedagogy have revealed that there are different opportunities for moral education at different age periods. A child, a teenager and a young man, have different attitudes to different means of education. Knowledge and consideration of what a person has achieved in a given period of life helps to design his further growth in education. The moral development of youth occupies a leading place in the formation of a comprehensively developed personality today.

One can only positively consider moral education in foreign language classes. In this case, culture acts as the content, which means the spiritual values personally mastered in the activity, the space in which the process of socialization of the individual takes place [2,17].

* М.Х.Дулати атындағы Тараз Өңірлік университеті, Филология және гуманитарлық ғылымдар факультеті, «Ағылшын филологиясы және аударма ісі» 3 курс білімгері, Тараз қ., Қазақстан, aida.azhibekova@inbox.ru

** М.Х.Дулати атындағы Тараз Өңірлік университеті, Филология және гуманитарлық ғылымдар факультеті, «Ағылшын филологиясы және аударма ісі» кафедрасының аға оқытушысы, Тараз қ., Қазақстан.

The choice of the method of education in foreign language classes is carried out in accordance with the topic of the working curriculum. It can be said that any program topic allows you to include issues related to the moral qualities of a person in the discussion. When discussing topics during the study of foreign languages, many pressing problems are raised. Among them, the following stand out:

- problems of tolerance,
- problems of the modern family,
- problems of education,
- problems related to work, professional growth,
- problems of charity,
- problems of national culture.

Collective forms of interaction can be attributed to the methods and techniques that promote the moral education of a student in a foreign language lesson. Among them, group and pair work can be distinguished. It is in groups and pairs that a discussion of a particular problem takes place, it is in interaction with people around that certain points of view are formed. Thus, discussing the problem in this case is one of the methods of work. Moreover, the work does not end with just a discussion. The decision made during the discussion is presented to the whole group, while the group chooses the best solution and justifies its choice [3,35].

The next effective method of working in the above-mentioned direction is role-playing. Role-playing is also a form of collective interaction. However, in this case, each student already bears individual responsibility for the decision made.

For example, when studying the cycle about the traditions and customs of Great Britain, we study not only cultural traditions and customs, but also the ways native speakers communicate, watch videos in the language about the traditions and customs of the country of the language being studied. And then we consider the traditions and customs of our country in comparison with the English, highlight the features and facts. The next step for students is to write a letter or to a friend about the traditions and customs of their small homeland. Such assignments not only increase interest in the subject being studied, but also allow students to use the language in practice.

In his work, the teacher uses the educational and methodological complex "Literature of the countries of the studied language", which provides great opportunities for the formation of such universal values among students as a respectful and tolerant attitude to another culture and a deeper awareness of their culture.

Acquaintance with the culture of the country of the studied language occurs by comparing and constantly evaluating previously available knowledge and concepts with newly acquired ones, with knowledge and concepts about their country, about themselves. As a result, there is a kind of cultural dialogue between students. Comparing a foreign peer and themselves, countries, students identify common and specific things that contribute to unification, rapprochement, development of understanding and kind attitude towards the country, its people, traditions.

Students in the classroom show great independence of thinking, interest in various phenomena of society, express their opinions, strive to develop a personal point of view, their own views. Working on the topic "My family", students enthusiastically talk about their family, its traditions, study the family tree of their family, and then submit their projects. Studying the topic of "Leisure", they get acquainted with various types of pastime. Working in groups, they tell how residents of the UK, Kazakhstan and their family members spend their free time. And it turns out in the course of such work that many families are engaged in charity, providing all possible assistance to those who need it.

When I talk about project research, I am now referring not only to the use of the project method used at almost the end of each cycle. Which also gives its result: (students become more relaxed in their speeches, lead discussions, public speaking techniques), but also participate in scientific and practical conferences with reports on a specific topic in English. Such forms of

communication and joint creative communicative activity contribute to the moral and aesthetic education of students.

And the use of poetry in English lessons helps to get acquainted with the best types of poetic forms, with options for translating poems into their native language, contributes to the development of various skills and cultural competence of young people. The educational potential of poetry and fiction allows students to form a personally significant attitude to moral and spiritual phenomena that ensure personal comprehension of the spiritual and moral values, ideas, principles, and ideals developed by society.

It is impossible to achieve an increase in the spiritual and moral level of students without relying on the spiritual and moral traditions of the people. Proverbs and sayings are a reflection of folk wisdom, based on practical life experience. By studying the structure and content of English proverbs, selecting their Russian equivalents, students gain new knowledge about life: about the work of people, about the values of the people, about the condemnation of various human vices [4,45].

From all the above, it can be concluded that in foreign language classes, there is not only an increase in motivation for learning English, but also a successful immersion of students into the socio-cultural world of the country of the studied language. The educational potential of these techniques and teaching methods allows students to form a personally meaningful attitude to moral and spiritual phenomena that ensure personal comprehension of the spiritual and moral values, ideas, principles, and ideals developed by society. In the process of learning English, students not only learn the material, but also learn to convey information in a way that etiquette requires. A foreign language, as a discipline of the university program, can be an effective factor in the education of morality among students.

References

1. Vishnevsky E. I. // Educational possibilities of the process of teaching a foreign language. – M., 4/2013. p.37-40
2. Galskova N. D. Modern methods of teaching foreign languages. – 2007. p.17-20
3. Arapova E.M. Moral education in foreign language lessons // – 2009. p.35-38
4. Maslyuk L.P. Moral values in English classes – 2010. p.45-47

УДК 81-1

Айтбаев Д. Т. *

АСИММЕТРИЧЕСКИЙ ДУАЛИЗМ КАК СЕМИОТИЧЕСКИЙ ПРИНЦИП КОММУНИКАЦИИ

Аңдатпа

Мақалада асимметриялық қатынастар белгінің екі жағы екендігі, бір белгінің бірнеше өрнектері болуы мүмкін екендігі және бір өрнекті бірнеше белгілермен білдіруге болатындығы, асимметриялық дуализм коммуникативті іс-әрекеттің семиотикасының негізгі принциптерімен байланысты екендігі және тіл жүйесінің синтаксистік деңгейі мен оның бірлігі талқыланатындығы қарастырылады. Фонологиялық бірліктердің синтагматикалық қатынастарына сүйене отырып, мағыналы бірліктердің қалыптасуы және ұсыныстың формальды құрылымы да, мазмұнды құрылымы да бар-жоғы туралы пікірлер айтылады.

Кілт сөздер: негізгі аспект, асимметрия принципі, асимметриялық қатынастар, лингвистикалық белгі, семиотика, семантикалық эллипс

Аннотация

В данной статье рассматривается тот факт, что асимметричные отношения являются двумя сторонами знака, что один знак может иметь несколько выражений, а одно выражение может быть выражено несколькими знаками, что асимметричный дуализм связан с основными принципами семиотики

* кандидат филологических наук, и.о. профессора, Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами, г.Ташкент, Узбекистан

коммуникативной деятельности и что обсуждается синтаксический уровень языковой системы и её единство. На основе синтагматических отношений фонологических единиц высказываются мнения об образовании значимых единиц и о том, имеет ли предложение как формальную структуру, так и содержательную структуру.

Ключевые слова: фундаментальный аспект, принцип асимметрии, асимметричные отношения, лингвистический знак, семиотика, семантический эллипсис

Abstract

This article discusses the fact that asymmetric relations are two sides of a sign, that one sign can have several expressions, and one expression can be expressed by several signs, that asymmetric dualism is related to the main principles of the semiotics of communicative activity, and that the syntactic level of the language system and its unity are discussed. On the basis of the syntagmatic relationship of phonological units, opinions are expressed about the formation of meaningful units and whether the sentence has both a formal structure and a meaningful structure.

Key words: fundamental aspect, principle of asymmetry, asymmetric relations, linguistic sign, semiotics, semantic ellipsis

Одним из фундаментальных аспектов общей лингвистической теории является асимметрический принцип лингвистического знака. Асимметричные отношения связывают две: обозначающую и обозначаемую стороны знака как двустороннее психическое явление.

Обозначающая и обозначаемая (стороны) знака не являются изоморфными в отношении друг к другу, а находятся в асимметричных отношениях, один знак может иметь несколько обозначаемых и один обозначаемый может передаваться несколькими знаками [1, с.78].

Лингвистический знак имеет значение лишь в точке сопряжения (соединения) плана обозначения и плана содержательного в конкретных контекстуальных ситуативных условиях дискурса по желанию коммуниканта только в определенный срок. В других случаях, как подчеркивали А.А.Потебня и молодые грамматикеры, происходит изменение значения. Слова каждый раз употребляются в новом значении, точно так же, как нельзя войти два раза в одну и ту же воду. Поэтому Р.Барт оценивает слово не как строгое соединение двух семиотических планов: значения и обозначения, а как возможность значения. Для молодых же грамматиков такие сдвиги выразительного плана и содержательного плана являются возможностями развития языка. Лингвистический опыт помогает человеку создавать новые знаки – лексемы и новые необходимые для их связи структуры [1, с.179]. Системные сдвиги осуществляются сначала с помощью индивидуально-психологических, а позже, коллективно-психологических шагов. Это напоминает теорию катастроф, характеризующую “обвальные” системные изменения в результате сбора в достаточном количестве небольших частных сдвигов, которая выдвигается современной математикой. *Gutta cavat lapidem* – количественное изменение приводит к качественному.

Как подчеркивали Ч.Пирс, Л.Ельмслев и У.Эко, изучение лингвистического знака в диахронном аспекте раскрывает его творческий и динамичный характер. Знак образуется в месте соединения значения и обозначения [3, с.44-46], в самом слове нет наличия [2, с. 213]. Разделение континуумов на сегменты, согласно Пирсу, происходит в безграничном творческом процессе семиозиса [4, с.309-314].

Асимметрический дуализм связан с основными принципами коммуникативной деятельности: принципиальной “естественной” немотивированностью и историческим формированием употребления наличных знаков; дуализма разнообразия культурного языка и универсальной семиотической способности; стабильностью, строгостью системы знаковых отношений и творческими, поэтическими возможностями безграничного семиозиса; дуализма возникновения новых знаков и безграничными сдвигами значения” [1, с.181].

Нет единства во мнениях языковедов о природе знака, группа лингвистов признает одностороннюю особенность знака. В частности, В.М.Солнцев утверждает, что всякий знак в значении противоположности обозначаемому самим имеет одностороннюю природу. Обозначаемое знаком (через знак) вне его и имеет сложную структуру.

Обозначаемое состоит из мысленного содержания, связанного со знаком, и классом реальных предметов, обозначаемых через знак. По мнению автора, внесение в знак всех

предметов, входящих в понятие “обозначаемое”, побуждает нас говорить не о знаке, а знаковой ситуации. Обозначаемое знаком есть содержание знака [7, с.109].

Значит, здесь следует принимать во внимание три понятия:

знак → обозначаемое им → понятие.

То есть, последовательность определенных звуков (например. о+т+а) по соглашению членами общества указывает на конкретное, наличное в обществе (в данном случае на человека (ота – отец). Указанное в нашем сознании образует определенное понятие (мужчину, главу семейства, почитаемого человека). Как видим, последовательность звуков (часть целого), указывающая на то, что является основанием для формируемого в нашем сознании понятия, является лингвистическим знаком. Так как принятие части целого (звуковой оболочки), означает и принятие его содержания. Часть есть точка опоры для содержания. В языке функцию такой опоры выполняют последовательности звуков, наделенные обществом определенным содержанием. Ассоциация звука и содержания для говорящих на одном языке людей составляет единое целое, образуя языковые единицы.

Таким образом, говоря о лингвистическом знаке, имеются в виду только лингвистические формы (части, указывающие на целое). Лингвистический же знак является целым, состоящим из знака + содержания. Значит, когда ведется речь о синтаксическом пласте языковой системы и его единице, следует иметь в виду то, что оно является двусторонней сущностью.

В.Б.Касевич, говоря о месте семантики в языковой системе, рассматривает её как относительно автономный пласт, стоящий над синтаксическим пластом. Согласно его мнению, там, где существует знак, существует и семантика. Знак, является двусторонней сущностью, одна его сторона связана с содержанием. Поэтому, содержание, семантика полностью охватывает языковую систему. Ибо язык предназначен для коммуникации значений, все его единицы имеют значение или служат значимым элементом [5, с.43].

Значит, единицы, не имеющие непосредственного значения, служат в качестве материала для значимых единиц. К таким единицам относятся фонологические единицы. На основе синтагматических отношений фонологических единиц формируются значимые (содержательные) единицы.

Примечательно то, что, когда говорится о морфемических единицах (морфеме), данная единица не разбивается на части. т.е. форменная сторона не рассматривается как объект одного пласта, содержательная сторона – другого, подчеркивается, что она “в целом” относится к определенному пласту. Когда же речь идет о предложении, его форменная сторона связывается с синтаксисом, а содержательная – с семантикой, и две стороны сложного знака разделяются между двумя пластами. Как видим, синтаксис приводится в полностью асемантическое состояние, его единицы же, выражаясь словами Л.Ельмслева, являются не знаками, а фигурами [5, с.43].

Независимо от подхода к знаку в вопросе подхода к предложению, как к единице языка, т.е. его двусторонней сущности, в вопросе наличия его и формы, и содержания в диалектике содержания языковеды придерживаются единого мнения.

Таким образом, то, что предложение имеет и форменную структуру, и содержательную структуру, ни у кого сомнения не вызывает. Однако, существуют различные мнения по поводу того, что два этих аспекта не всегда пропорциональны, а также факторов, приводящих к такой диспропорциональности.

Так, С.Е.Никитина в процессе семантического анализа текста обращает внимание на вопрос семантического эллипсиса. По её мнению, одно из требований, предъявляемых к элементарной содержательной фразе (высказыванию), состоит в том, что она должна быть потенциально полна, т.е. в расширенной форме должна отражать все сокращения и эллипсис [8, с. 93-94].

В трансформационной грамматике известно, что эллипсис является одной из форм образования трансформ. Фразы, в состав которых можно вводить дополнительные слова, не искажая содержание обозначаемой им информации, являются эллиптическими. По мнению, С.Е.Никитиной, данное определение относится к грамматическим эллипсисам, происходящим от неполности форменного строения фразы (например, *Этот карандаш белый, тот – черный. Пришел!* В первой из этих фраз пропущено изъясняемое, во второй – субъект, выполняющий действие), пополнение сокращений конкретными единицами связано с текстом и ситуацией [6, с.142]. Вместе с тем, данному определению соответствуют и ситуации, связанные с семантическим или содержательным эллипсисом. Например, *Сидит на плове* (на месте, где собрались для приготовления и употребления плова); *Купил крем для веснушек* (крем для использования против веснушек). Такие фразы, подвергнувшиеся эллипсису в семантическом отношении, имеют грамматическую завершенность. Здесь восстановление пропущенных частей связано не с контекстом или конкретной ситуацией, указывающей на них, а общими знаниями участником коммуникации о предметах, их навыками формулировать выводы о взаимосвязи между ними. Такой тип эллипсиса целесообразно называть семантической компрессией сообщения. Видно, что грамматический и содержательный эллипсис, именуемый содержательной компрессией фразы, становится причиной форменного и содержательного несоответствия, асимметрии фразы. Фразы, полностью сформированные в грамматическом плане, неполны семантически, эта неполность восполняется на основе знаний и навыков коммуникантов.

С.Е.Никитина, анализируя сочетания с предлогами, подчеркивает возможность пропуска только слов, семантический знак которых необходим для правильного определения значения предлогов в эллиптических конструкциях. По мнению автора, такие сочетания можно перефразировать по следующей схеме:

“А бұлган пайтда Б бұлади” (Когда есть А, тогда будет Б).

За обедом не разговаривают – Когда обедают, тогда не разговаривают (Овқат билан бұлиб, гапирмайдилар – Овқат еяётган пайтда гапирмай-дилар); За спором не заметили, как... – Когда спорили, то не заметили...(Бахс билан бұлиб, ... пайқашмади – Бахслашаётган пайтда ...пайқашмади). Теперь же подчеркивается, что при встрече с подобными сочетаниями значение предлога можно определить интуитивно, как было сделано выше, но для автоматического определения в главном (управляющем) слове обязательно должен присутствовать знак процесса, в противном случае значение предлога может быть интерпретировано неверно или же предлог оставлен вообще без значения [6, с.144].

Здесь уместно подчеркнуть, что высказывания типа *Келдим* (пришел), *Топшириқни бажардим* (выполнил(а) задание), хотя на самом деле и носят эллиптический характер, равны высказываниям не эллиптическим, так как пропущенную в них часть (здесь субъект, выполняющий действие) не обязательно восстанавливать содержательно. Показатель сказуемого (в данном случае лицо и число) обеспечивает полноту высказывания.

Таким образом, содержательно эллиптические высказывания также отражают асимметрический дуализм. Восполнение таких высказываний также приводит с точки зрения трансформационной грамматики проявлению определенного содержания в различных формах и на этой основе образует семантико-синтаксическую асимметрию: *қуёшда қораймоқ* (загорать на солнце) → *қуёш нуридан қораймоқ* (загорать от солнечных лучей) → *қуёш нурининг таъсири натижасида қораймоқ* (загорать под влиянием солнечных лучей) → *қуёш нури таъсир этганлиги сабабли қораймоқ* (загорать по причине воздействия солнечных лучей) и т.п. В таких высказываниях приходится говорить о двух видах асимметрии. Во-первых, форменное и содержательное несоответствие в самом эллиптическом высказывании: грамматически сформировано, но содержательно не полно. Во-вторых, синтаксическо-семантическая асимметрия между эллиптическим высказыванием и его дополненными, расширенными формами.

В.Б.Касевич, говоря о единицах изучения синтаксиса, различая поверхностный и глубинный синтаксис, подчеркивает, что субкомпонент поверхностного синтаксиса отличается от глубинного синтаксиса тем, что имеет дело с единицами, не требующими отношений с семантическими структурами, и единицей изучения поверхностного синтаксиса является фраза. Высказывание, по определению дескриптивистов, часть речи, обращенная к собеседнику, выделяется мнением двух сторон и заменой собеседников.

В.Б.Касевич считает целесообразным установить две границы в природе высказывания как единицы. С одной стороны, минимальное высказывание, с другой – высказывание, не являющееся эллиптическим. Данные две границы взаимосвязаны: неэллиптичность означает функционирование высказывания автономно, независимо от контекста, минимальность же – невозможность большего сокращения высказывания, не подвергнувшегося эллипсису [5, с.97].

Синтаксические конструкции, дополняясь лексическими единицами, при необходимости трансформируясь, соединяясь, образуют предложения. Предложения, релятивируясь по отношению к коммуникативному акту и его участникам, тексту, подвергаясь эллипсису, образуют высказывания.

Видно, что абстрактные на высоком уровне единицы языка – конструкты, их дополненный конкретными единицами вид – предложения, виды, адаптированные в речи к тексту, участникам речевого акта, ситуации – высказывания проявляют диалектику общности, отдельности и частности в философии. Здесь предложения, противопоставляясь, с одной стороны, с конструктами, с другой стороны с высказываниями, составляют связующий их промежуточный элемент. Конструкты можно интерпретировать в качестве совокупности возможностей сочетания грамматических единиц, т.е. словоформ, а предложения – в качестве материализации, реализации данных возможностей. Значит, каждое предложение – это материализация семантических и синтаксических валентностей определенных форм слов (словоформ).

Подобно тому, как семантическая и синтаксическая стороны слов не всегда пропорциональны, отличаются друг от друга их семантическая валентность и синтаксическая валентность.

Валентность может относиться в общем к слову, т.е. охватив все формы в парадигме форм слова или же интерпретировать определенный член данной парадигмы. В первом случае речь идет о семантической валентности, во втором – о синтаксической валентности. Например, глагольная форма *ёзилган* (написано) может одновременно сочетаться со словами *құл билан* (собственноручно) и *муаллиф томонидан* (автором): *Муаллиф томонидан құл билан ёзилган* (написано автором собственноручно), но форма данного глагола *ёзмоқ* (писать) может сочетаться только со словом *құл билан* (собственноручно): *құл билан ёзмоқ* (писать собственноручно, но не *муаллиф томонидан ёзмоқ* (писать автором).

Значит, содержательная и синтаксическая валентность членов предложения и их речевая реализация также является причиной асимметрического дуализма синтаксических единиц.

Использованная литература:

1. Попова З. Д., Стернин И.А. Общее языкознание. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. Стр. 181.
2. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения. – М.: Логос, 2000. Стр. 213.
3. Eco U. Semiotics and the Philosophy of Language / U. Eco. – Bloomington: Indiana University Press, 1984. – X, p. 44-46.
4. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка. – Новое в лингвистике.– Вып. 1. – М.: ИЛ, 1960. С. 309–314.
5. Касевич В.Б. Семантика. Синтаксис. Морфология. – М.: Наука, 1988. Стр. 97.
6. Никитина С. Е. О семантическом эллипсисе в предложных сочетаниях // Проблемы лингвистического анализа. – М.: Наука, 1966. Стр.142.

7. Nuradilova A.D. Nutqiy savodxonlikni rivojlantirishda leksik birliklar semantikasining o'zini. Muqallim xam uzliksiz bilimlendiriy. №3/2-2022 yil, 10-13-bet.
8. Солнцев В.М. Язык как системно-структурное образование. –М.: Наука, 1971. Стр.109.
9. Мартемьянов Ю. С. О структуре высказывания на языке смысла. – «Проблемы формализации семантики языка» (Тезисы докладов). –М., 1964. Стр. 93–94.
10. Bakiyeva, H. (2019). Developing articulation of elementary class students using independent work methodology. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(6).

ӘӨЖ 808.5:35.07

Айтмұхаметова Қ.Ө.*

КӘСІБИ КОММУНИКАТИВТІК БІЛІКТІЛІК МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІНІҢ ИМИДЖДІК ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мемлекеттік қызмет сөз қолданысының жауапкершілігі жоғары саласы болғандықтан, мақалада мемлекеттік қызметшілердің сөз мәдениеті мәселелеріне қарастырылған. Атап айтқанда, автор көпшілік алдында сөйлеу үлгісіндегі іскери қарым-қатынастың негізгі принциптерінің бұзылуы және тілдік нормалардан ауытқу мәселелерін қарастырады, ресми сөйлеудің ерекшеліктері жөнінде қорытынды жасайды.

Кілт сөздер: тілдік құзыреттілік, тілдік норма, тілдік тұлға, коммуникативтік құзыреттілік, сөйлеу имиджі, сөз мәдениеті, кәсіби коммуникация.

Аннотация

Поскольку государственная служба во многом связана с вербальным общением, то в статье рассматривается культура деловой речи государственного служащего. В системе профессиональных характеристик государственного служащего важным являются такие его коммуникативные качества, как «умение ясно и точно излагать свои мысли», «умение вести переговоры» и т. д.

Ключевые слова: языковая компетентность, языковая норма, языковая личность, коммуникативная компетентность, речевой имидж, культура речи, профессиональная коммуникация.

Abstract

Because the State service largely associated with verbal communication, though business culture speech servant are discussed in this article. In the professional features of civil servant are very important communicative quality such as the ability to clearly and accurately present their thoughts, negotiating skills, and so on.

Key words: language competence, language norm, language personality, communicative competence, speech image, speech culture, professional communication.

Бүгінгі күні лингвистикалық зерттеулердің негізінде жиырма бірінші ғасыр тілдік тұлғаға деген қызығушылықтың бірден өсуімен ерекшеленеді. Қоғамның сұранысына және құндылықтардың өзгеруіне қарай тілдік тұлға қалыптастыру өзекті мәселеге айналды. Тұлғаның өзіндік қасиеті – бұл жеке адамның өз басына ғана тән, қайталанбас қасиеті, оның тұлға болып қалыптасуы, өсуі, басқа адамдарға ұқсамайтын ерекшелігі. Ол тұлғаның танымдық, коммуникативтік, конструктивтік біліктілігінен көрінеді.

Қазіргі жағдайда білім берудегі ғылыми парадигманы дамытуға экстралингвистикалық факторлар да түрткі болуда. Бұл қоғамда адамдар арасындағы қарым-қатынас жасаудың заңдылықтарын білуге деген қызығушылықтың артуынан байқалады. Адам өмірі тілде көрініс табады, ол жүзеге асыратын коммуникацияны мазмұндық жағынан толықтыра отырып, ойын тиімді жеткізудің қажетті формаларын құрастырады. Бұл орайда, маманның кәсіби дайындығының маңызды құрамдас бөлігін коммуникативтік біліктілік құрайды.

«Тілдік тұлға» мәселесінде басты ерекшелік тұлғаның жай саналы адам ұғымынан кең көлемде өзінің коммуникативтік ерекшелігі арқылы көрінуінде жатыр. Бұл аралықта индивидтің, алдымен тұлғаға айналып барып, кейін тілдік тұлға дәрежесіне көтерілуі ескеріледі. Халқымыздың рухани мәдениетін құрайтын шешендер мен батырлардың, билер

* Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Астана қаласы, kuralai13kz@mail.ru

мен ақындардың және т.б. тұлғалардың тілдік тұлғаға айналуы нәтижесінде олардан қалған нақыл сөздер ауыздан-ауызға тарап, халық жадында сақталуда. Кез келген тұлға өзінің тілдік емес басқа қасиеттерімен жұртқа танылғанымен, тілдік тұлға бола алмайды.

Кәсіби білікті маман тілдік қарым-қатынастың әртүрлі формаларын жете меңгеруі керек. Әсіресе, кәсіби маман тілдік қатынаста тек өз саласымен шектеліп қалмай, мәдени ортада және көпшілік алдында сөйлегенде немесе пікірталасқа түскенде қарым-қатынастың логикалық, әлеуметтік, психологиялық жақтарынан хабардар болуы тиіс. Осы жайттарды дұрыс меңгергенде ғана тілдік құралдарды, стильдік амал-тәсілдерді мүмкіндігінше тиімді пайдалануға болады.

Біз коммуникативтік біліктілікті мемлекеттік қызметшінің кәсіби дайындығының аса маңызды құрамдас бөлігі ретінде бөліп көрсетпекпіз. Тиімді коммуникация орнатудың мемлекеттік қызметші үшін мәні зор. Күнделікті тәжірибеде байқалғандай, олардың жұмыс уақытының 80%-ы тұлғааралық байланыстарға, нақтырақ айтқанда, нормативтік құқықтық құжат аясында жұмыс істеуге және кәсіби коммуникацияға жұмсалады екен. Демек, коммуникация – қызмет бабында қандай да бір оң нәтижеге жету жолындағы басты шарт. Ақпаратты жинау, талдау және жүйелеу жұмыстарының орындалуына, әріптестермен және азаматтармен өзара қарым-қатынас жасаудағы қажетті деңгейге тек осы тиімді коммуникация арқылы қол жеткізілмек. Сондықтан қызметтің осы саласын тиімді түрде ұйымдастыру арқылы мемлекеттік қызметшінің жұмыс істеу тиімділігін арттыруға болады. Қызметтегі маманның коммуникативтік біліктілігі арқылы ұжымда қолайлы психологиялық ахуал қалыптастыруға және жұмысының сапасы мен тиімділігін арттыруға мүмкіндік жасайды.

Мемлекеттік қызметші өз міндетіне сәйкес үнемі қатардағы азаматтармен, түрлі мекемелер мен ұйымдардың, кәсіпорындар мен билік органдарының басшыларымен қарым-қатынас жасайды, яғни аталмыш қызметке *коммуникативтік сипат* тән. Бұл әлеуметтік өзара әрекеттестікті жүзеге асыруға қажетті кәсіби мәні зор коммуникативтік біліктер мен дағдыларды талап етеді. Олар, өз кезегінде, кәсіби міндеттерді орындаудың нәтижелілігі мен тиімділігін қамтамасыз етеді және түрлі жағдаяттарға сай, дұрыс әрекет етуге, тұлғааралық және конвенционалды байланыстар орната білуге жол ашады.

Лингвистикалық зерттеулерде «адам мен тіл біртұтас құбылыс, оларды бөлек зерттеуге болмайды» деген тұжырымды ойларға сәйкес мемлекеттік қызмет «адам-адам» жүйесіндегі кәсіпке жатады, онда қарым-қатынас жасау қызметке қосалқы фактор емес, кәсіби маңыздылығы зор категорияға айналады, себебі мемлекеттік қызметші жай ғана қызметкер емес, ол – мемлекеттік мекеменің бет-бейнесін танытатын, оның атынан әрекет ететін тұлға. Оның кәсіби қызметін күрделі, көп функциялы, көп қырлы қызмет ретінде сипаттауға болады. Атап айтқанда, *атқарушылық, басқарушылық* сияқты құрамдас бөліктермен бірге *инновациялық бағыттылықты* да қамтиды. Соңғысы қызметкерлердің тұлғалық-кәсіби қасиеттеріне қойылатын бірқатар арнайы талаптарды білдіреді. Ол талаптар бүгінгі әртүрлі реформалар жағдайында тиімді бейстандартты шешімдер қабылдау қажеттілігімен байланысты туындайды. Бұл жерде «адам-адам», «адам-қоғам» жүйесіндегі кәсіп субъектілері ретінде мемлекеттік қызметшінің ақпараттандыру, түсіндіру және көпшілік алдында сөйлеу мәдениетін қалыптастырудың да маңызы зор. Мұнда көзделетін мақсат – көпшіліктің тыңдауына арналған сөздің жатық, түсінікті болуы, әңгіме желісінің дұрыс құрылуы болмаққа керек», – дейді академик Р.Сыздық [1, 36 б].

Сөйлеу мәдениеті адамның ойлау мәдениетінің жоғары болуына ықпал етеді. Ана тілін ардақтау, тілді құрметтеу, оны талғампаздықпен жұмсау, тілдік амал-тәсілдерді қарым-қатынас мақсатына сай қолдана білу – жалпы мәдениетке, оның ішінде *сөз мәдениетіне* қойылатын аса қажетті шарттар. Сөз мәдениетіне қатысты негізгі ой-тұжырымдарды бүгінгі заман талабымен үндестіріп және сөз мәдениетін арнайы сала ретінде тұжырымдап берген іргелі еңбектер Н.Уәлидің «Сөз мәдениеті» және «Сөз мәдениетінің ғылыми-теориялық

негіздері» атты зерттеулері болды. Зерттеушінің пайымдауынша, *сөз мәдениеті* дегеніміз қарым-қатынас құралын қалай игеріп, өмірде қалай пайдаланып жүрміз, оның әрқилы амал-тәсілдерін дұрыс, дәл, тиімді қолданып, мазмұнды, әсерлі етіп жұмсап жүрміз бе? – деген сұрақпен байланыстырылады [2, 136 б]. Адамның іс-әрекеті, ойлауы қандай орнықтылықты, ұқыптылықты қажет етсе, оның тілі де соған лайық болу керек. Бұл сөз мәдениетінің коммуникативтік сапалары мен тілдік нормаларын білгенде ғана іске асады.

Шет елдік ғалымдардың зерттеулерінде «мемлекеттік қызметшілердің жақсы кәсіби тілі – сапалы басқарудың (good governance) және жақсы үкіметтің (good government) көрсеткіші» [3, 48 б] деп жазылған. Мемлекеттік қызметшілердің ана тілін, сонымен қатар сөз мәдениетінің ауызша және жазбаша мәдениетін жоғары деңгейде меңгеруі мемлекеттік басқару жүйесін ғана емес, сондай-ақ жалпы қоғамды дамытудың негізгі факторы бола алады.

Осымен байланысты мемлекеттік қызметші жүзеге асыратын коммуникацияның тиімділігі мен табысты болуын кәсіби мақсатқа жатқызуға болады. Оның кәсіби шеберлігі коммуникациялық жағдаяттарды басқара білуінен көрінеді және оның кәсіби біліктілігінің аса қажетті және маңызды құрылымдық элементі ретінде танылады. Ол кәсіби қатынас жасау барысында әріптестерінің мінез-құлқына да осы тәсіл арқылы әсер ете алады. Осы тұста «кәсіби қатынас» ұғымына кеңірек тоқталғанымыз жөн. Ю.А.Тимофеев өз диссертациясында ғылыми айналымға «қатысымдық кәсіп» [4, 103 б] ұғымын енгізген болатын. Онда кәсіптің иесі тиімді кәсіби коммуникациясыз өзінің кәсіби міндеттерін дұрыс атқара алмайды деп нақты айтылған. Мәселен, егер «іскерлік» қатынасты адамдардың қандай да бір біріккен әрекетін ұйымдастыратын және байытпа түсетін әрекет түрі десек, кәсіби қатынасты кәсіби қызметтің ең басты құралы ретінде тануға негіз бар. Зерттеуші «кәсіби қатынасты кәсіби қызметтің нәтижесін сапалық жағынан сипаттайтын фактор» деп санайды. Құрылымы, мақсаты және міндеттері бойынша әралуан болып келетін «қатысымдық кәсіптердің» өкілдерін, яғни біршама айырмашылықтары бар қызмет түрлерін біріктіретін, бір арнаға тоғыстыратын фактор осы кәсіби коммуникация болып табылады, себебі онсыз кәсіби қызметтің өзі де атқарылмайды. Кәсіби коммуникация бұл жерде адамның еңбек саласын ғана емес, оның сапасының жоғары деңгейде болуын да меңзейді.

Кәсіби коммуникация деп бір кәсіп иелерінің бір-бірімен қатынас жасау барысында кәсіби маңызы зор ақпараттармен, кәсіби тәжірибелермен, идеялармен алмасу арқылы бірлесе жұмыс істейтін, кәсіби мақсатқа жетуге бағытталған ортақ қызметті бірге атқаруын айтады. Мемлекеттік қызметшінің қызмет бабында жасалатын коммуникациясының өзіндік ерекшелігіне қатынас жасау тәсілдері мен құралдары жатқызылады. Олар арқылы коммуникант өзімен қарым-қатынас жасаушыға тиімді түрде әсер ете отырып, кәсіби нәтижелерге қол жеткізе алады.

Коммуникациялық өзара әрекеттестік барысында заң саласының маманы қатынас жасаудың *демократиялық стилін* басшылыққа алғаны жөн. Ғылыми әдебиетте (В.В. Бойко) «*тұлғаның коммуникативтік стилі*» деген де ұғым бар. Ол тұлғаның өзін қоршаған ортадағы өзге адамдармен әртүрлі жағдаяттарға (әңгімелесу, келіссөздер жүргізу, дауларды шешу т.б. жағдайларға) сәйкес байланыс орнату және оны сақтау үшін қолданатын өзіндік тәсілдері мен құралдарының жиынтығын, оларды пайдалануды әдетке айналдыруын білдіреді.

Маманның кәсіби коммуникациясын қатысымдық өзара әрекеттестікте қойылған ортақ мақсатқа жетуге әрбір коммуникант атсалысқан жағдайда ғана анағұрлым тиімді өтті деп санауға болады. Бұл жерде маманның өз жұмысын атқаруы үшін аса қажет қасиеттерінің бірі ретінде көпшіл болуды, адамдармен тез тіл табыса білуді айтуға болады. Жалпы адамзаттық тұрғыдан алғанда, бұл адамның ұйымдастырушылық-қатысымдық қызмет атқаруға *психологиялық жағынан дайындығы* деп түсініледі.

Тіл – мемлекеттік қызметшінің кәсіби қызметінде қолданатын негізгі құралы. Оның сөз қолданысы мағыналы, мәдениетті, сауатты, нақты, жүйелі, мәнерлі әрі сенімді болуы тиіс.

Сол кезде сөзін әріптесі ғана емес, қарапайым адам да түсіне алады. Аталған дағдылар қалыптасқан кезде жазба мәтін жазылуы керек. Құжат мәтінін біріншіден, сала маманы бірден қазақ тілінде жазған кезде ғана қазақ тілінің табиғи заңдылықтары сақталады. Ал тілдің төл заңдылықтары сақталып жазылған мәтін көпшілікке түсінікті болады.

Мемлекет басшысының Жолдауында айтылған «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын басшылыққа алсақ, **құқық саласының өкілі ретінде қоғамның сұранысымен жұмыс істейтін, бұқаралық ақпарат құралы өкілдеріне сұхбат беретін, халық алдында есеп беретін білікті маманның арнайы тілдік құзыреттілігінің жағары болуын қоғам талап етуде.** Қазіргі қоғамда жоғары кәсіби білім беруде коммуникативтік біліктілік үлкен мәнге ие. Осыған байланысты практик-ғалымдардың алдына жаңа міндеттер қойылып отыр, солардың бірі – маманның кәсіби коммуникативтік біліктілігін арттыру қажеттілігі. Сондықтан тілдік біліктілікті арттыру курстарының бағдарламасын құрастырғанда сөз мәдениетінің талаптарын жаңа технологиялар арқылы оқыту маманның кәсіби коммуникативтік және өзін-өзі дамыту құзыреттіліктерін жетілдіреді.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясында Тілдік құзыреттілікті дамыту кабинеті құрылымдық бөлімше ретінде құрылып, мемлекеттік тілдің қолданыс аясын дамытуға және білім алушылардың тілдік біліктілігін арттыруға арналған арнайы курстар мен түрлі іс-шаралар өткізуде. Сонымен қатар білім алушылардың тілдік біліктілік деңгейін анықтайтын Qazaq Resmi Test онлайн жүйесін әзірледі. Академия магистранттары мен докторанттары оқуға түскен кезде және тілдік курсты аяқтағаннан кейін Qazaq Resmi Test тапсырады, білім алушылардың тілдік біліктілік деңгейінің нәтижесіне мониторинг жасап, тілді оқыту курстарының сапасын жетілдіріп отырады.

Мемлекеттік қызметшінің сөз мәдениетін қалыптастыру арқылы жеке коммуникативтік біліктілігін жетілдіруге болады. Оқыту барысында еркін ойлайтын, батыл шешім қабылдайтын, өз білімін кәсіби қызметінде тиімді қолданатын, іс-әрекетіне жауап беретін жан-жақты тұлға қалыптастыруды және интеллектуалдық деңгейінің өсе түсуін, рухани дүниесінің баюын, шығармашылық қабілетінің дамуын, ішкі мүмкіндіктерінің ашылуын мақсат етіп қойған дұрыс. Ал сөздік қоры бай, коммуникативтік біліктілігі жоғары заңгердің өзіндік жазу дағдысы да қалыптасады. Мұндай маман иесі құжат мәтіндерін құрастыруда қазақ тілінің грамматикалық, лексикалық, синтаксистік нормаларын да дұрыс қолданып, сауатты әрі түсінікті жазу стилін қалыптастыра алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сыздықова Р. Сөз сазы (сөзді дұрыс айту нормалары). Алматы: Ғылым, 1983. – 76 б.
2. Уәли Н. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері: филол. ғыл. докт. дисс.: 10.02.02. – Алматы, 2007. – 328 б.
3. House of Commons. Public Administration Select Committee. Bad Language: The Use and Abuse of Official Language. First Report of Session 2009-10, London. 2010. – 132 p.
4. Тимофеев Ю.А. Полномочия суда второй инстанции в гражданском процессе: современные проблемы. Дисс... канд. юридических наук, 2008. – 241.

УКД 81-119

Акижанова М.*

АНГЛИЙСКИЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В ТЕРМИНОЛОГИИ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК ЯВЛЕНИЕ КУЛЬТУРНОГО ОБМЕНА

Аңдатпа:

Зерттеу мәдени алмасудың көрінісі ретінде қазіргі білім беру терминологиясында ағылшын термин-дерінің қолданылуын талдауға бағытталған. Жұмыс осы құбылыстың тарихи тамырларын қарастырады, оның білім беру тұжырымдамаларын қабылдауға әсерін анықтайды және осындай қарыз алудың уәждерін зерттейді. Пәнаралық тәсіл тілдің, мәдениеттің және білімнің байланысын түсінуге көмектеседі. Зерттеу сонымен қатар білім берудегі ағылшын терминдерін кеңінен қолданудың қиындықтары мен артықшылықтарын талқылайды, Бұл білім беру саласындағы тілдік ортаға теңдестірілген және инклюзивті көзқа-растың қажеттілігін көрсетеді.

Түйінді сөздер: мәдени алмасу, білім беру терминологиясы, ағылшын қарыз алу, жаһандану, тіл алмасу, өзара әрекеттесу, лингвистикалық әртүрлілік, заманауи білім, әлеуметтік-мәдени контекст.

Аннотация:

Исследование посвящено анализу использования английских терминов в современной образовательной терминологии как проявлению культурного обмена. Работа рассматривает исторические корни этого явления, выявляет его влияние на восприятие образовательных концепций, и исследует мотивации такого заимствования. Междисциплинарный подход помогает понять взаимосвязь языка, культуры и образования. Исследование также обсуждает вызовы и выгоды, связанные с широким использованием английских терминов в образовании, подчеркивая необходимость сбалансированного и инклюзивного подхода к языковой среде в образовательной сфере.

Ключевые слова: культурный обмен, образовательная терминология, английские заимствования, глобализация, языковой обмен, взаимодействия, лингвистическое разнообразие, современное образование, социо-культурный контекст.

Annotation:

The research is devoted to the analysis of the use of English terms in modern educational terminology as a manifestation of cultural exchange. The work examines the historical roots of this phenomenon, reveals its influence on the perception of educational concepts, and explores the motivations of such borrowing. An interdisciplinary approach helps to understand the relationship between language, culture and education. The study also discusses the challenges and benefits associated with the widespread use of English terms in education, emphasizing the need for a balanced and inclusive approach to the language environment in the educational field.

Keywords: cultural exchange, educational terminology, English borrowings, globalization, language exchange, interactions, linguistic diversity, modern education, socio-cultural context.

В современном мире, где глобализация и культурный обмен становятся неотъемлемой частью общественной динамики, особое внимание привлекает использование английских заимствований в терминологии современного образования. Этот феномен не только отражает лингвистическое влияние мирового англоязычного сообщества, но и представляет собой уникальное явление культурного обмена.

Исторические корни данного явления простираются на протяжении веков, начиная с периода формирования образования в различных странах. Великобритания и США, как ключевые игроки в мировой образовательной системе, оказали существенное влияние на развитие образовательных традиций и терминологии. Этот вклад не только отразился в языковом аспекте, но также сыграл роль в формировании культурных ценностей и образовательных практик в других странах.

Понимание заимствования в лингвистике представляет собой многогранный аспект. В соответствии с высказыванием И. Г. Добродомова, заимствование представляет собой включение элемента чужого языка (слова, морфемы, синтаксической конструкции) в другой язык в результате языковых контактов. Это также охватывает сам процесс переноса элементов из одного языка в другой [1].

* магистрант 1 курса по иностранной филологии в Евразийском национальном университете имени Л. Н. Гумилёва, г.Астана, Казахстан. E-mail: akizhanova6@gmail.com

На протяжении времени английские заимствования становились все более неотъемлемой частью мировой образовательной лексики, проникая в различные языки и культуры. Этот процесс сопровождается изменениями в семантике терминов и их восприятии в различных культурных контекстах.

Примеры английских заимствований в терминологии современного образования:

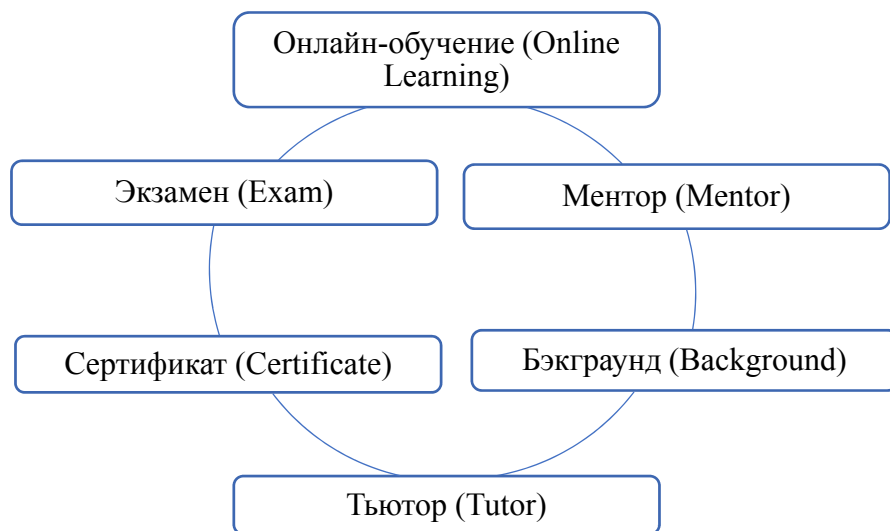

Рисунок 1. Примеры английских заимствований в терминологии современного образования

Эти примеры иллюстрируют, как английские термины внедряются в терминологию образования, отражая изменения в педагогических подходах и подчеркивая глобальный характер современного образования.

А также:

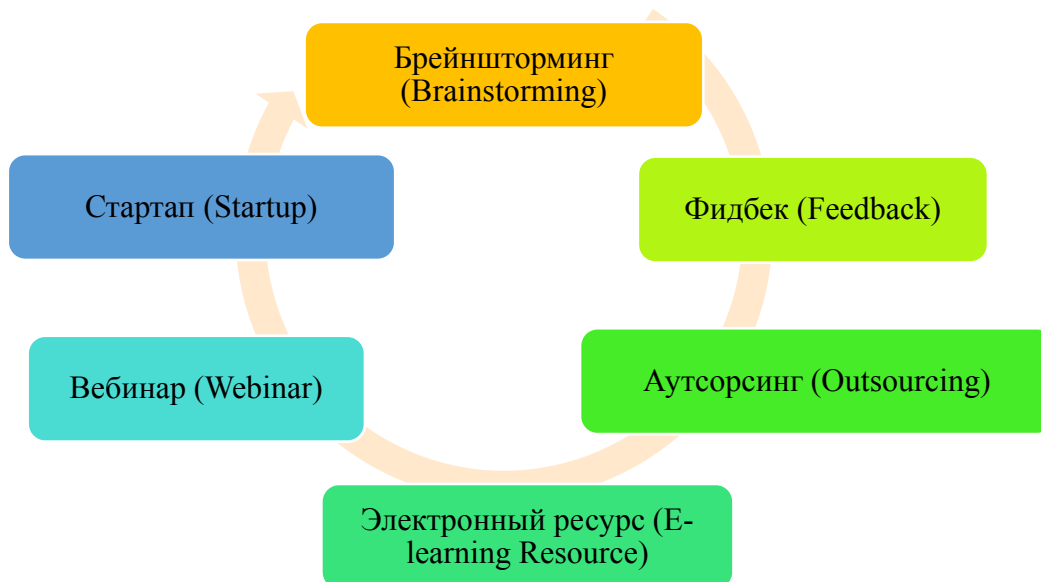

Рисунок 2. Английские термины внедряющие в образовательный контекст

Термин "brainstorming" используется в многих языках для обозначения группового процесса сбора идей и решений. Слово "feedback" описывает процесс предоставления информации и комментариев об учебном процессе с целью улучшения. Аутсорсинг

(Outsourcing): Этот термин используется для описания передачи определенных образовательных функций, таких как разработка курсов или тестирование, третьим сторонам. Выражение "e-learning resource" обозначает цифровые или онлайн-материалы, используемые в учебном процессе. Термин "webinar" стал широко распространенным для описания онлайн-семинаров и лекций. (Startup Incubator) в образовании может относиться к программам поддержки студенческих проектов и инноваций.

Английские термины активно внедряются в образовательный контекст, обогащая язык и отражая современные тенденции в методологии обучения.

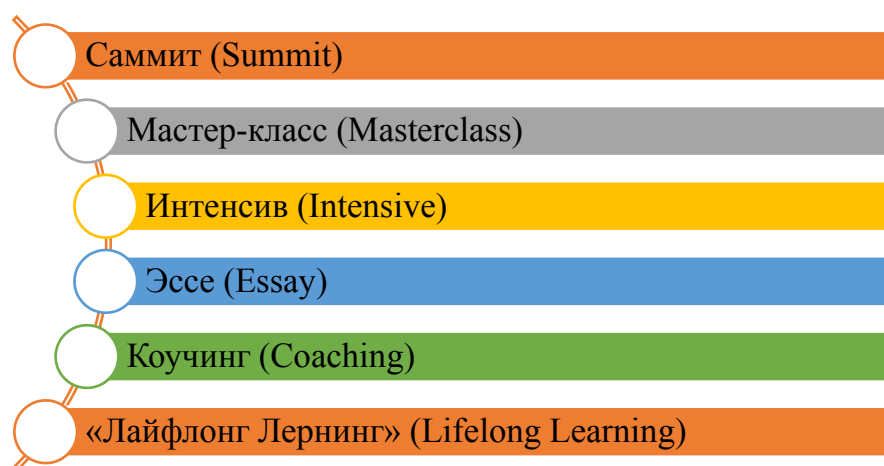

Рисунок 3. Термины мировой образовательной лексики, демонстрируя влияние английского языка на глобальной арене

Эти знаменитые термины являются частью мировой образовательной лексики, демонстрируя влияние английского языка и образовательных практик на глобальной арене.

Таблица – 1. SWOT-анализ английских заимствований в терминологии современного образования

Сильные стороны (Strengths):	Слабые стороны (Weaknesses):
<ul style="list-style-type: none"> – расширение лексического запаса: английские заимствования обогащают другие иностранные языки и предоставляют дополнительные выражения для описания современных образовательных практик; – глобализация образования: использование английских терминов способствует интеграции с мировым образовательным сообществом, улучшая взаимопонимание и сотрудничество. 	<ul style="list-style-type: none"> – риск искажения смысла: неконтролируемое применение заимствований может привести к неправильному толкованию терминов и их использованию в казахско-язычном контексте; – снижение уникальности: переизбыток англицизмов может привести к потере уникальности казахского образовательного языка.
Возможности (Opportunities):	Угрозы (Threats):
<ul style="list-style-type: none"> – межкультурный обмен: активное внедрение английских терминов способствует более глубокому межкультурному обмену, обогащая образовательное пространство; – обучение многоязычию: использование английских заимствований может стать стимулом для обучения английскому языку и развития многоязычных навыков. 	<ul style="list-style-type: none"> – культурное потерянное равновесие: избыток англицизмов может привести к утрате культурной и лингвистической самобытности в сфере образования; – элитарность: применение английских терминов может создать барьер для некоторых групп обучающихся, которые могут чувствовать себя исключенными из образовательного процесса.

Английские заимствования в терминологии современного образования отражают глобальный культурный обмен и обогащение языкового арсенала. Это неотъемлемая часть процесса, который не только улучшает коммуникацию в образовательной среде, но и способствует взаимопониманию в мировом контексте.

Одним из ярких примеров английских заимствований является термин "online learning" (онлайн-обучение). С развитием технологий онлайн-платформы и дистанционные курсы стали неотъемлемой частью современного образования. Такие термины, как "webinar", "e-learning", и "MOOC" (Massive Open Online Course), внедряются в мировой образовательный контекст, обогащая лексикон и предоставляя удобные инструменты для описания новых форм обучения.

Этот культурный обмен в терминологии также заметен в области педагогики. Термины "peer review" (взаимное оценивание) и "flipped classroom" (обратный класс) успешно внедряются в язык многих образовательных систем. Эти концепции приносят в образование новые методы и подходы, что способствует созданию более гибких и эффективных учебных процессов.

Неотъемлемой частью английских заимствований в образовании являются академические термины. Например, слова "research", "thesis" и "citation" теперь широко используются в мировом образовательном сообществе. Это подчеркивает важность международного сотрудничества в научных исследованиях и обмена знаний.

Таблица – 2. Проблематика и меры по преодолению английских заимствований

Проблемы:	Решения:
<ul style="list-style-type: none"> – языковые трудности: некоторые участники образовательного процесса могут испытывать затруднения из-за недостаточного знания английского языка; – потеря культурного значения: использование английских терминов может сопровождаться утратой местного или национального культурного контекста; – сложности в обучении: Новая терминология может вызывать сложности для студентов и преподавателей при обучении и понимании учебного материала. 	<ul style="list-style-type: none"> – обучение английскому языку: реализация программ обучения для участников образовательной среды с целью улучшения языковых навыков; – адаптация терминов: создание контекстно-специфичных аналогов английских терминов, учитывающих местные особенности и культурный контекст; – обеспечение поддержки: предоставление ресурсов и поддержки для обучения и внедрения новой терминологии, включая обучающие материалы и обмен опытом.

Одной из основных проблем современного образования является тот факт, что многие студенты и ученики механически используют слова, не полностью понимая их значения. Часто они не уверены в правильном написании первоисточников и не обладают информацией об их происхождении. Неправильное толкование смысла "модных" терминов может привести к трудностям в переводе англоязычных текстов и недостаточному пониманию концепций.

Такой культурный обмен также проявляется в повседневной речи студентов. Выражения вроде "group project", "study break" и "time management" становятся привычными в разговорах об учебе и образовании.

Английские заимствования в терминологии современного образования предоставляют учащимся и преподавателям общепонятные и единообразные термины для описания новых явлений и концепций. Этот культурный обмен способствует глобальному сближению образовательных систем, создавая мосты в обучении и исследованиях между странами.

Эти примеры подчеркивают, как английские термины активно внедряются в терминологию образования, обогащая её и обеспечивая единый язык для общения в глобальном образовательном сообществе:

международное сотрудничество: английские заимствования создают общий язык для международного обмена и сотрудничества в образовании. Это содействует обмену опытом и знанием между студентами и преподавателями разных культур, что способствует культурному обогащению;

гибкость и эффективность: Использование английской терминологии позволяет более точно и эффективно описывать новые методики и концепции в образовании. Это способствует быстрому внедрению инноваций и лучшему пониманию среди образовательного сообщества;

профессиональная адаптация: Знание английских терминов важно для студентов, так как многие международные стандарты и профессиональные области используют этот язык. Это облегчает адаптацию выпускников к глобальной рабочей среде;

трансфер новых подходов: Английские термины часто вводятся в новых образовательных практиках и методологиях. Знание этих терминов помогает образовательным институтам быстрее внедрять передовой опыт и поддерживать активные образовательные течения;

привлекательность обучения: Английский язык придает определенную привлекательность образовательным программам. Студенты часто предпочитают курсы и учебные заведения, которые предлагают обучение на английском языке, учитывая его мировую популярность.

В целом, английские заимствования в терминологии современного образования активно способствуют формированию глобальной образовательной среды и являются показателем культурного и интеллектуального обмена.

В заключении, использование английских заимствований в терминологии современного образования представляет собой двусторонний процесс с рядом выгод и вызовов. С одной стороны, это расширяет лексический арсенал, способствует глобализации образования и обогащает межкультурный обмен. С другой стороны, существует риск искажения смысла терминов, потери уникальности языка в образовании, а также возможности создания барьеров для некоторых обучающихся.

В ходе нашего исследования мы выявили, что значительная часть терминологии в сфере педагогики, в разной степени, имеет английские корни. Это объясняется интенсивными контактами в педагогической области. Очевидно, что степень ассимиляции терминов различается в зависимости от их частоты использования. Процесс заимствования терминов является неотъемлемым, поскольку новые идеи, концепции и открытия появляются в разных странах, приводя к моментальному созданию терминов, описывающих эти объекты мысли [3].

Для эффективного сбалансированного подхода важно активно регулировать использование английских заимствований, учитывая контекст и особенности образовательных процессов. Внедрение новых терминов должно сопровождаться обеспечением доступности образования для всех групп обучающихся, уважением к культурному наследию и поддержкой многоязычности. Только так можно сохранить богатство русского языка, предоставив образовательное пространство, которое отражает многообразие культур и обеспечивает качественное образование для всех.

Список использованной литературы

1. Трубицына О. И. // Традиции и инновации в методике обучения иностранным языкам. — 286 с. — С. 204–218.
2. Добродомов И. Г. Заимствование // Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — 2-е изд. / — 544 с.

3. Федосова, Е. М. "Ассимиляция английской терминологии педагогической сферы." Актуальные вопросы филологических наук: материалы VI Междунар. науч. конф. (г. Краснодар, январь 2019 г.). Краснодар: Новация, 2019, с. 1-5. URL: <https://moluch.ru/conf/phil/archive/321/14708/> (дата обращения: 19.02.2024).

ӘӨК 81-119

Алдажарова А.А.* , Садирова К.К.**

ҰЛТТЫҚ ДИСКУРСТАҒЫ «НАМЫС» ПЕН «НАМЫССЫЗДЫҚ» КОНЦЕПТІСІ

Аннотация: Зерттеу мақалада ұлттық дискурстағы «намыс» пен «намыссыздық» концептілері, концептілік өрісі қарастырылған. Сауалнама әдісі арқылы алынған «намыс» пен «намыссыздық» концептілері жайлы пікірлер ассоциациялық-интерпретациялық әдіс негізінде талданған.

Кілт сөздер: когнитивтік лингвистика, концепт, концептілік өріс, этномәдени түсінік, тілдік матрица.

Аннотация: В исследовательской статье рассматриваются концепты «честь» и «бесчестие» в концептуальном поле национального дискурса. Мнения о понятиях «честь» и «нечестность», полученные методом опроса, анализируются на основе метода ассоциативной интерпретации.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт, концептуальное поле, этнокультурное понимание, языковая матрица.

Abstract: In the research article, the concepts of "honor" and "dishonor" are considered in the national discourse, conceptual field. Opinions about the concepts of "honor" and "dishonesty", obtained by the survey method, are analyzed on the basis of the association-interpretation method.

Key words: cognitive linguistics, concept, conceptual field, ethnocultural understanding, language matrix.

Халықтың қоғамдық өмірінде құбылыс ретінде тілдің маңызы жоғары. Тіл арқылы идентификалық ерекшеліктер, ұлттық мәдени дүниетаным ажыратылады. Рухани мәдениетте адамның моралды қасиеттері: намыс, ар, ұят жоғары бағаланады. Намыс/намыссыздық концептілері феноменологиялық сипаттамаға ие. Намыс/намыссыздық концептілері этномәдени түсінік аясында құрылымдық әрі ментальдық түсініктердің жиынтығы ретінде көрінеді. Зерттеуші Ю. Апресян намыс концептісінің орыс халқының тілдік санасында «ішкі дауыс», «ішкі судья» деп анықталатынын айтады [1, 353]. Зерттеуші С. Колесникова «намыс» концептісімен қатар «қарыз», «ар» концептілерінің «моральды жауапкершілік» архисемасымен байланысты екенін анықтайды. Этикалық категория ретінде тұлғаның қоғамдық, моральдық, этикалық түсінігі, өмірлік құндылықтары, эмоционалды бағалауы сынды әрекеттерін рационалды бағалауының көрсеткіші намыс екенін көреміз [2, 139]. Намыс/намыссыздық концептілерінің анықталуы қоғамдық түсініктердің, этикалық ұстанымдардың нәтижесінде құндылық ретінде қалыптасады. Осылайша намыс/ намыссыздық концептілерін когнитивтік лингвистиканың негізгі нысаны ретінде қарастырудың маңыздылығы көрінеді.

Қазақ тіл білімінде когнитивтік лингвистика жайлы жаңа көзқарастар қалыптасты. А. Әмірбекова санада бейнеленген ақпараттар мен білімнің когнитивтік лингвистиканың негізгі зерттеу нысаны екенін айтады. Әлем жайлы түсініктердің қалыптасуы үш түрлі психикалық деңгейден тұрады: сезімдік қабылдау, түсініктің қалыптасуы, ойдың тілдік деңгейі. Санада қалыптасатын жүйелер концепт жүйесін құрайды. Солай санада өңделген тілдік матрицаға айналады. Нәтижесінде фразеологизм, мақал-мәтел, афоризм, бейнелі сөз

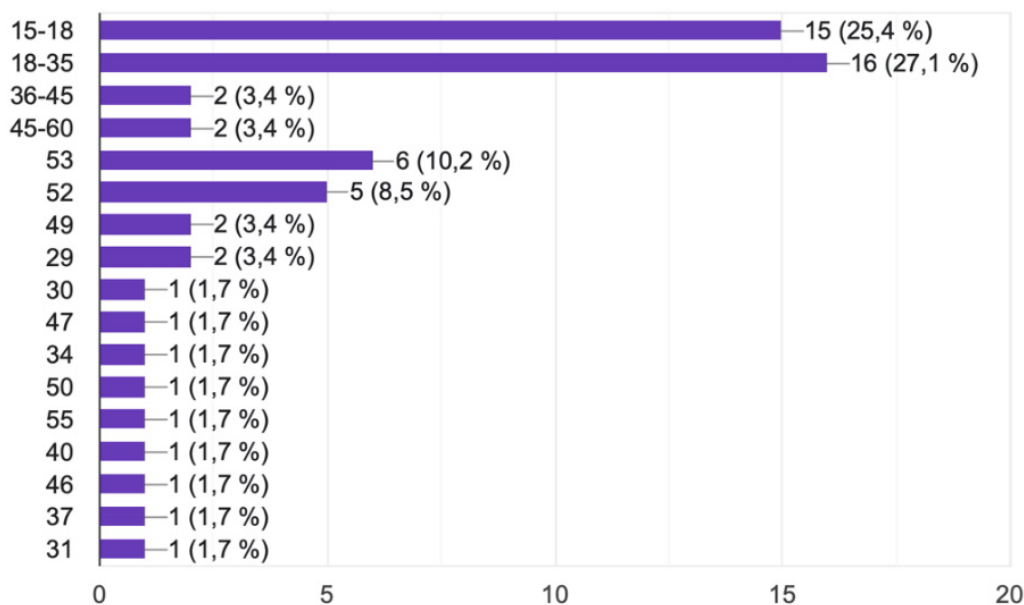
* Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің 2 курс магистранты, e-mail: aqbotash_011@mail.ru

** Филология ғылымдарының докторы, профессор, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті kulzat.sadirova@mail.ru

қалыптасады [3, 42]. Намыс/намыссыздық жайлы мақал-мәтелдердің қалыптасуы – халықтың этномәдени дүниетанымы негізінде санада бейнеленген ақпараттардың нәтижесі.

Намыс/намыссыздыққа қатысты мақал-мәтелдер қатары мынадай: *Ер – намысының құлы; Алысқа шабар жүйрік бол, Намысқа шабар жігіт бол; Намысы бар жігіттің, Нар күшіндей күші бар. Намысы жоқ жігіттің, Намыспенен несі бар; Жігітке намыс – қымбат, ар – ауыр; Ер аштан өлмейді, Намыстан өледі; Шөлдің қамысы болмайды, Жаманның намысы болмайды; Намысы бар жігіттің, Нар күші бар. Намысы жоқ жігіттің, Қай күші бар; Бүркіттің сайрағаны – өлгені.* Аталған мақал-мәтелдердің барлығы халқымыздың намыс жайлы санадағы ақпараттарды, этикалық ұстанымдарды көрсетеді. Халқымыз ер жігіттің намысы биік болуына қатты назар аударады. Солай намысы жоқ жігіттің намыспен шаруасы болмайтынын айтады. Ер жігіттің намыстан өледі деуі арқылы ұлттық құндылықтағы этикалық ұстаным көрінеді. Ұят пен ар, намыс дауын қуалайтын халқымыз үшін ер жігіттің сөзінде тұра білуі, елінің қамын жеуі маңызды саналған. Бұлай намыстың моральдық, этикалық тұрғыдан жоғары категория екені анықталады. Осы реттен зерттеу жұмысымыздың өзектілігін анықтауда намыс/намыссыздық жайында қандай көзқарастардың қалыптасқанын анықтауға тырыстық. Осылайша әр түрлі жас мөлшері намыс/намыссыздық концептісін қалай түсінетініне талдау жасау үшін сауалнама әдісін қолдандық.

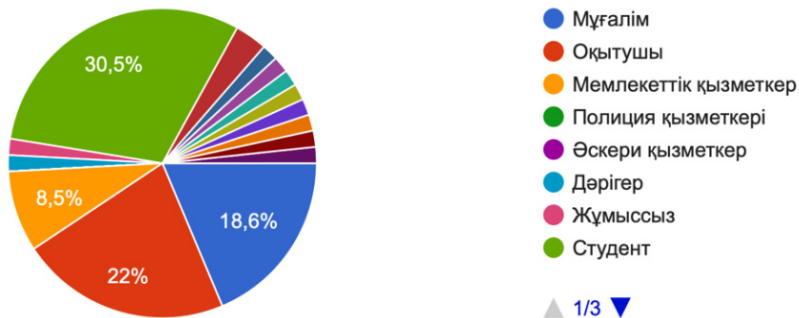
Өз зерттеуімізде намыс/намыссыздық ұғымының негізгі мағынасы сақталғанына назар аударуға тырыстық. Зерттеуімізге қатысушылардың жас мөлшері 1-суретте берілген.

1-сурет. Сауалнамаға қатысушылардың жас мөлшері.

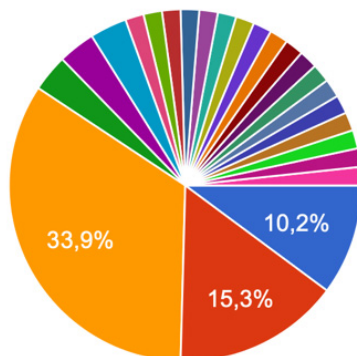
Алынған жауаптарға қарап, респонденттердің жас ерекшелігі намыс/намыссыздық жайлы көзқарастары әр түрлі екенін көреміз. 15-18 жас аралығы намыс ар-ұяттың биіктігі, намыссыздық ез, ұяттан жұрдай деп анықтаған. 18-35 жас аралығы намыс ар, ұят, ождан қасиеттерімен анықталады десе, намыссыздық абыройсыздық, адамгершіліктен жұрдай деп көрсетеді. 36-45 жас аралығы намысты адам жан дүниесінің тазалығы десе, намыссыздық абыройын жоғалту дейді. 45-60 жас аралығы намысты ар, ұят, адамгершілік және ешкімге мазақ болмау деп көрсетсе, намыссыздық абыройды жоғалтумен байланысты.

Сауалнамаға қатысушылардың қызметі 2-суретте былай көрінеді:

2-сурет. Сауалнамаға қатысушылардың қызметі.

Зерттеуімізде толықтай қазақ ұлты қарастырылған. Негізгі сұрақ: «Намыс дегенде ойыңызға не келеді?». Сұраққа қатысты жауап 3-суретте берілген.

3-сурет. «Намыс дегенде ойыңызға не келеді?» сұрағының жауаптары.

Жауап берушілердің 10% астамы «Өзінің ар-ожданы мен атақ-абыройын қорғауға қатысты көрініс табатын жеке адамдарға тән рухани сезім» деп жауап берген. 15% ар, ұят, ождан деген нұсқаны таңдаған. 30% астамы «Адамның жан дүниесі мен Отанының, отбасының, ұлтының, қоршаған орта мен қоғамының мәнін сезінуімен оянып, соның амандығы мен бүтіндігі үшін күресінен көрініс табатын ар-ождан үні» деп жауап берген. Қалған бөлігі ар, ұят, ождан деп жауапты таңдаған.

«Намысқа қатысты пікіріңіз қандай» деген сұраққа 30% астамы «ар мен ұяттың биіктігі» деп жауап берген. 23% «адам жан дүниесінің тереңдігі» жауабын таңдаған, қалған бөлігі «адами қасиет», «ұят», «жан дүниенің тазалығы» деген нұсқаларды таңдаған.

«Сіз үшін намыс деген не?» деген сұраққа:

- Абырой;
- Арым -жанымның садағасы;
- Отаншылдық;
- Тектілік;
- Адам рухы;
- Ар-ождан;
- Өзінді қадірлей білу, өзгені құрметтеуде ешкімге әдейілеп «намысына тимеу».

Адамның қандай да бір жағымсыз әрекетін көріп тұрсаң да, барынша түсінуге тырысу, бірақ, «сыйға-сый, сыраға-бал» деп мақалда айтылғандай өзіңнің намысыңды қорғай білу;

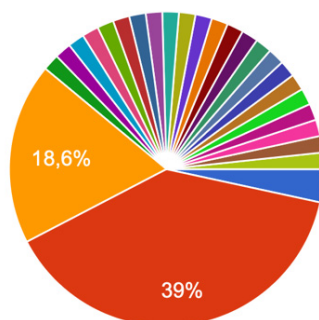
- Адамды адам ететін жоғарғы сапа. “Ер жігіттің үш намысы бар: бірі – иманы, екіншісі – Отаны, үшіншісі – отбасы, өзгесі жалған намыс”. Яғни баянсыз нәрселер үшін бәсекеге түсу намыстың белгісі емес. Ал адам қадір-қасиеті мәлім нәрселерді сыртқы жаудан

қорғаумен қатар, ішкі жаудан яғни адамның өз бойындағы ішкі кеселдерінен қорғауының да маңызы зор және бұған өте көп күш-қайратын жұмсауға тура келеді. Намыс деңгейі адамның өз бойындағы нәпсіқұмарлық, қиянатшылдықпен күресінен де көрінеді. Себебі жоғарыда аталған құндылықтарға сыртқы дұшпанның жаулығынан гөрі адамның рухани азғындауымен ұштас қандай да бір қадірлі нәрсенің қасиетін жоятын нәпсіқұмарлықтың жаулығы басым. Жеке адамның намысы оның өзінің басының абыройын сақтауға тырысуымен байланысты. Ұжымның немесе қоғамның намысы жеке адамдардан құралған топтың әлеуметтік жағдайларымен және мүмкіндіктерімен қозғалады. Намыстың ең басты ерекшелігі оның асқақтығында, қасиеттілігінде. Сондықтан адамдар бар мүмкіндіктермен оны қорғауға тырысады;

- Мен намысшылмын, басшыларға жалпақтамаймын, әділдікті қалаймын, елден қалмай білімді болу, рухани және материалды дүниелердің иесі болуды қалаймын;

- Сөзде тұру, ешкімнің ақысын жемеу, адал еңбек, - сынды нұсқалар берілген.

«Намысты болу үшін қандай қасиеттер керек деп есептейсіз» деген сұраққа 39% ар, ұят, ождан деп жауап берген. 18,6% адамгершілік деп жауап берсе, қалған пайызы ұят, жауапкершілік, батылдық деген нұсқаларды таңдаған. Нәтижені 4-суреттен көре аламыз.

4-сурет. «Намысты болу үшін қандай қасиеттер керек деп есептейсіз» сұрағының жауабы.

«Намысқа қатысты қандай нақыл сөз есіңізге түседі» деген сұраққа 35,6% «Жігітті намыс, қоянды қамыс өлтіреді», 10,2% «Жаным – арымның садағасы», 11,9% «Өлімнен ұят күшті», қалғандары «Намысты қолдан бермеу керек», «Жігітке ар мен намыс қымбат» нұсқаларын таңдаған.

«Намыссыздық дегенде ойыңызға не келеді?» деген сұраққа 43,1% «Ар-намысы жоқтық, жігерсіздік, ынжықтық сияқты жеке тұлғаның немесе тұтас ұлт, халық бойындағы қасиетсіздік», 15,5% «Ар мен ұяттан жұрдай», қалған нұсқалар сатқындық, ез, өтірікші, отанды, ұлтын сату, жігерсіздік, әлсіздік, екі жүзділік, қара басының қамын ойлау деген жауаптар кездеседі.

«Намыссыздық жайлы пікіріңіз қандай» деген сұраққа 19% «ез, ар ұяттан жұрдай», 20,7% «Абыройын жоғалту», 20,7% «Намыссыз хәліне ұшырау» және басқалары сатқындық, «Өз халқын, салт-дәстүрін қадірлемеу, оған «жоғарыдан қарау», сонымен қатар жақсылыққа, жаңалыққа ұмтылмау, алдау, өзгеге үстемдік көрсету – намыссыздық», «Намыссыздық деген ол ішкі тәртіптің, адамдықтың болмауы, қара басының қамын жеп, қу құлқынның қамын ғана ойлау» нұсқалары кездеседі.

«Намыссыз деп қандай қасиеттерді танысыз?» деген сұраққа 15,5% намыссыз, 22,4% ұятсыз, 22,4% адамгершілігі жоқтық деп, қалған бөлігі тұрақсыздық, арысыз, рухсыз адам, қорқақтық, әлсіздік, екісөзділік, қорқақ, өз ойы пікірі жоқтық деген қасиеттер танылады.

Қорытындылайтын болсақ, намыс/намыссыздыққа қатысты пікірлер жас мөлшеріне сәйкес әр түрлі болатынын көреміз. Үлкен буын түсінігінде намыс «ешкімге мазақ болмау» деген ұжымдық сана нәтижесін көрсетсе, кейінгі жас буын үшін намыс жанның тазалығы деген жаңа түсініктің қалыптасқанына көз жеткіземіз. Қазақтың ұлттық дискурсында «намыс»

концептісінің өрісі ар, ұят, ождан, адамгершілік деп анықталады. «Намыссыздық» концептісінің өрісіне мына ұғымдар енетіні анықталды: ез, абыройдан жүрдай, жігерсіздік, ынжықтық, екі жүзділік, өтірікші. Осылайша жүргізілген сауалнаманы ассоциациялық-интерпретациялық талдау нәтижесінде «намыс» пен «намыссыздық» концептілерінің өрісі анықталды.

Пайдаланылатын әдебиеттер:

1. *Апресян, Ю.Д.* Избр. тр. Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография. М., 1995. 478 с.
2. *Колесникова, С.М.* Категории «долг» — «честь» — «совесть» как показатели «высшей» моральной ценности человека в системе русского языка // Филологические и педагогические аспекты гуманитарного образования в неязыковых вузах: сб. материалов Межрегионального научно-практического семинара с международным участием. Рязань: ФСИН России, 2017.
3. Әмірбекова А.Б. Санада ақиқат дүние бейнесін қалыптастырудың тетіктері. Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы No 2 (78), 2019. 42-47 беттер

ӨӘЖ 16.21.61

Алшынбаева М.А. *, Әбікен А.Ж. **, Тулеубаева А.Ж. **

ТІЛДІ ОҚЫТУДА ӘНДЕРДІ ТИГІЗЕР ЫҚПАЛЫ

Андатпа

Мақалада шет тілдерін оқыту үдерісіндегі әннің орны мен рөлін талдадық, шет тілі сабағында әндерді қолданудың негізділігін анықтадық. Осы материалмен жұмыс істеудің негізгі принциптерін қарастырдық. Сабаққа ән таңдағанда, біз ән материалын таңдаудың белгілі бір критерийлерін ұстандық. Сондай-ақ, белгілі бір дағдыларды қалыптастырудың әр кезеңінің ерекшеліктері қарастырылды.

Кілт сөздер: мәтін, ән, оқыту, лингвомәдениет, жаттығу

Аннотация

В статье проанализировали роль песни в процессе обучения иностранным языкам, определили обоснованность использования песен на уроках иностранного языка. Мы рассмотрели основные принципы работы с данным материалом. Выбирая песню для урока, мы придерживались определенных критериев выбора песенного материала. Также были рассмотрены особенности каждого этапа формирования определенных навыков.

Ключевые слова: текст, песня, обучение, лингвокультура, обучение

Annotation

The article analyzes the role of song in the process of teaching foreign languages, determines the validity of using songs in foreign language lessons. We have reviewed the basic principles of working with this material. When choosing a song for the lesson, we followed certain criteria for choosing song material. The specifics of each stage of the formation of certain skills were also considered.

Keywords: text, song, learning, linguoculture, learning

Қазіргі уақытта зияткерлік белсенділікті зерттейтін психологтардың басым көпшілігі эмоциялардың ойлаудағы маңызды рөлін мойындайды. Эмоциялар тек ойлауға әсер етпейді, сонымен қатар адамның эмоцияларының көпшілігі интеллектуалдық тұрғыдан тәуелді болып табылады. Ән арқылы эмоциялар, ойлау және басқа танымдық процестер арасында байланыс орнатылады. Оң эмоционалды жағдайдың оқу процесінің тиімділігіне әсері дәлелденді.

Шет тілін оқытуда әндерді қолданудың негізі – озық технологиялар мен әдіснамаларды, оқушылардың психикалық және интеллектуалдық дамуын диагностикалаудың әртүрлі тәсілдерін меңгерудің жаңа деңгейге ауысуы. Осы тұрғыдан бастапқы міндеттердің

* Е.А.Бөкетов атындағы ҚарГУ, шетел тілдер факультетінің аға оқытушысы, Қарағанды қ., Қазақстан, e-mail: a_moon86@mail.ru

** Абай атындағы мектеп-гимназиясы ағылшын тілі пәнінің мұғалімі, Қарағанды қ., Қазақстан

қатарына оқушылардың сипаттамаларын негізге алу жатады. Тағы бір міндеттердің бірі болып музыка мұғалімдерінің шығармашылық даралығы мен жан-жақты дамуына мүмкіндік беретін білім мазмұнын жобалау болып табылады. Осылайша, ХХІ ғасырдағы жоғары педагогикалық білім беруді жаңғырту барысында оқыту мен жеке тәсілдерді енгізу мүмкіндіктері қарастырылады [1, 24 б.].

Оқушыларды шет тілін ән арқылы үйрету барысында тұлғаның біртұтас дамуын есте сақтау қажет. Осыған байланысты оның біртұтастығы мен тұрақтылығын қамтамасыз етуде тұлғаның интеллектуалдық даму құрылымының өзара байланысын ескерген жөн.

С.Л.Рубинштейн тұлғаның табиғи психологиялық шығармашылығын ашуда мынадай құрылымдық элементтердің өзара байланысын анықтады:

- *тұлғаның бағыттылығы* (динамикалық тұжырымдаманы ерекшелейді) ынталандырушылық, қажеттіліктерін, қызығушылықтарын, ойларын анықтау;
- *сипаты* адамның әлемге деген қарым-қатынасын анықтайтын жалпылама белгіленген жүйесіндегі жеке тұлғаның қызығушылығын ояту;
- *қабілет* қандай да бір шығармашылық қызметтің түрлерін жүзеге асырудағы табыстылықты қамтамасыз ететін психикалық құрам, тұлғалықты анықтау. Ол тұлғаның *қабілетіндегі* психологиялық мән деп, тұлғаның бір материалдан басқа материалға қол жеткізуі барысындағы психологиялық іс-әрекеттің дұрыс қалыптасуын қажетсінуінен көрінеді, деген тұжырымға келеді. Оның шығармашылық ерекшелігінің сапалық қабілеті жалпыға ортақ болуынан талап етіледі [2, 75 б.].

В.В.Сериковтың еңбегінде тұлғалық түсінік «адамның өзінің мәні мен мүмкіндігін, қоршаған ортамен (басқа адамдармен, табиғатпен өзара байланысы) байланысын түсінудегі, оны жүзеге асырудағы кіріктірілген қабілеттің (нағыз және әлеуеттік) және оны (қабілетін) өмірлік тіршілік пен адамдардың өзара қарым-қатынасында қолдануын» қамтиды. Ол адамды физикалық, эмоционалдық, интеллектуалды және рухани тұрғыдан төрт құрамға бөліп сипаттайды [3, 18 б.].

Әндерді лингвистикалық құбылыс ретінде қарастыра отырып, ғалымдар әр тілдің өзіндік музыкалық негізі бар деп санайды. Шет тілі сабақтарында әндер мынадай жағдайда қолданылады:

1. Сабақтың бастапқы бөлігінде дыбыстық жаттығу ретінде;
2. Лексикалық және грамматикалық материалдарды бекіту үшін;
3. Тілдік дағдыларды және білімдерді дамытуға ықпал етеді.
4. Сабақ ортасында немесе соңында релаксация есебінде балалар шаршағанда сергіту, жаттығу ретінде;
5. Жұмысқа қабілеттілігін қалпына келтіру үшін қолданылады.

Ән тіл үйренудің тиімді құралы болып табылады. Шет тілдерін оқытуда әнді қолдану идеясы зерттеушілер мен тәжірибеші оқытушылардың назарын аударатыны анық.

Шет тілін ән арқылы үйретудің міндеті – жаңа ақпараттың қайталануын мағыналы аспектке айналдыру, бірнеше рет қайталау арқылы лексикалық дағдыларды автоматтандыруға болатын тиісті контекстерді таңдау. Осыған байланысты ән мәтіндерін бірнеше рет тыңдау және жаттау мәдени ортада кең таралған құбылысқа айналды.

Ағылшын тілді елдердің мәдениетімен прозалық танысудан басқа, британдық орындаушылардың дұрыс тандалған әндерін қолдану ана тілінде баламасы жоқ ағылшын тілінің нақты лексикасын игеруді едәуір жеңілдетеді және тіл үйренушіге әлемнің бейнесін толық ашады [4, 12 б.].

Әннің әсерінің тиімділігі тыңдаушыларда эмпатияны ояту болып табылады. Зерттелетін тілдің әртүрлі аспектілерін игеру процесінде эмоционалды факторлар басым мәнге ие болады. Әндерді қолданатын сабақтар оқушыларды қызықтырады, олардың жұмыс қабілеттілігі мен шығармашылық белсенділігін арттырады, бұл оқытудың соңғы нәтижелеріне жағымды әсер етеді [5, 29 б.].

Әнді ағылшын тілі сабағына құнды ететін тағы бір маңызды фактор – оқу үшін шынымен қолайлы жағдай туғызуы. Көптеген психологтар мен жетекші әдіскерлер әндерді қолдану тіл үйренуге оң ассоциацияларды ынталандыруы мүмкін деп есептейді. Әндер көптеген функцияларды орындайды: лингвомәдени, әлеуметтік-мәдени, психологиялық, рухани-адамгершілік, эмоциялық-көркемдік. Оқытудың практикалық, тәрбиелік, дамытушылық және тәрбиелік міндеттерін жан-жақты.

Әнді тыңдағанда арқылы түсіндіру, сөздің дұрыс айтылуы, сұраулы сөйлемнің интонациясына сөздік қорды молайту және мұғалімнің сол күнгі ауа-райын балалардан сұрауына және жауап бергеніне байланысты сабақ бекітіледі. Сол сияқты: Сандар тақырыбына “Numbers”; Танысу тақырыбына “What’s your name?”; Отбасы тақырыбына “Where is the mother?”; Киім-кешек тақырыбына “I’m going out to play”; Ойыншықтар тақырыбына “My blue scooter”; Дене мүшелері тақырыбына “Look at my big ears”, “Alouette”; Жануарлар тақырыбына “Jungle song”; Тамақ тақырыбына “I like pizza”; Менің үйім тақырыбына “Rooms song”; Мейрамдар тақырыбына “Father Christmas”, “Five funny pumpkins”, “Eggs song”, “Happy birthday”.

Осы материалдар, яғни әндер бойынша лексикалық байыту, бекіту және ауызекі сөйлеу дағдыларын дамытуға болады. Әндерді лексика-грамматикалық материалдарды бекіту үшін қолданған болсаңыз бұл жұмыс бірнеше сабаққа созылады және бірнеше бөлікке бөлініп жүргізіледі.

Сонымен, сабақта әндерді қолдану тыңдау және сөйлеу қабілетін дамытады және білім алушылардың эстетикалық тәрбиесіне, ұжымды біріктіруге ықпал етеді деп айта аламыз. Оқытылатын тіл елдерінің музыкасы мен әндерін оқып үйрену танымдық қызығушылықты дамытуға және әлеуметтік-мәдени құзіреттілікті қалыптастыруға мүмкіндіктер береді. Оқытылатын тіл елінің әндері тілді үйренуде және елмен, оның салт-дәстүрлерімен, әдеби және музыкалық шығармашылығымен танысуда қызықты қосымша материал болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Баймолдаев Т.М., Ибраева К.Е., Каникул Т. Learner-centered approach in music education // Вестник КазНПУ имени Абая: серия «Пед. науки». – Алматы, 2015. – №2(46). – 24 с.
2. Рубинштейн С.Л. Проблема способностей и вопросы псих. теории. – М., 1976. – 75 с.
3. Сериков В.В. Личностно-ориентированное образование //П. – 1994. – №5. – 18 с.
4. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании иностранного языка. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Рус. яз., 2009. – 12 с.
5. Гебель С.Ф. Использование песни на уроках / С.Ф.Гебель // Ин. яз в школе. – 2009. – 29 с.

ОӘЖ 37.01:39

Амангелдиева Б.Н.*

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЭТНИКАЛЫҚ ҰҚСАСТЫҒЫНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация

Бұл мақалада жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктері және жас ерекшелігіне сәйкес этникалық сана-сезімінің дамуы қарастырылған. Жасөспірімдік шақ өз этникасы туралы түсініктің болуы, ұлтын таңдау мотивациясының анықталуы, этникалық дүниетанымын құрылуымен сипатталады, сондықтан жасөспірімдік шақта бала саналы түрде өзін белгілі бір этностың өкілі ретінде санайды. Жасөспірімдердің

* педагогика ғылымдарының магистрі, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Педагогика және психология кафедрасының аға оқытушысы, Орал қ., Қазақстан, e-mail: bayan_n88@mail.ru

мәдениетке енуінің кезеңдері көрсетіліп, этникалық ұқсастықтың қалыптасуына әсер етуші педагогикалық-психологиялық әдістер талданған.

Кілт сөздер: этникалық ұқсастық, этникалық сана-сезім, жасөспірімдік шақ, мәдениетке ену, Мен тұжырымдамасы.

Аннотация

В данной статье рассматриваются психологические особенности подростков и развитие этнического сознания в зависимости от возраста. Подростковый возраст характеризуется пониманием своей этнической принадлежности, определением мотивации выбора своей национальности, формированием этнического мировоззрения, поэтому в подростковом возрасте ребенок сознательно считает себя представителем определенного этноса. Показаны этапы приобщения молодежи к культуре, проанализированы педагогические и психологические методы, влияющие на формирование этнической идентичности.

Ключевые слова: этническое самосознание, этническая идентификация, подростковый возраст, инкультурация, Я – концепция.

Abstract

This article deals with the psychological characteristics of teenagers and the development of ethnic consciousness according to age. Adolescence is characterized by having an understanding of one's ethnicity, determining the motivation for choosing one's nationality, and creating an ethnic worldview, therefore, during adolescence, a child consciously considers himself a representative of a certain ethnicity. The stages of the youth's introduction to the culture are shown, and the pedagogical and psychological methods influencing the formation of ethnic identity are analyzed.

Key words: ethnic identity, adolescence, inculturation, I - concept.

Бүгінгі таңда әлемде этникалық және этносаралық процестердің күрделенуі байқалуда. Кез келген саяси, экономикалық, мәдени немесе дінге қатысты оқиғалардың этникалық сипат алуы болашақ ұрпақтың этникалық сана-сезімінің қалыптасуына әсер етпей қоймайды. Сондықтан, жас буынды, әсіресе, жасөспірімдік шақта мектеп қабырғасынан бастап, этникалық сана-сезімін қалыптастыруда онтайлы педагогикалық-психологиялық әдіс-тәсілдерді пайдаланып оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыру өзекті мәселеге айналып отыр.

Жасөспірімдік шақ баланың сана-сезімінің дамуына және тұлға болып қалыптасуындағы өтпелі кезең болып табылады. Бұл кезеңді түсіндіруде ғалымдардың көзқарасы әртүрлі.

Л.И. Божович бұл кезеңді баланың мотивациялық сферасының дамуы, дүниетанымының қалыптасуы, өмірде өз орнын анықтауы және танымдық белсенділігінің, өзіндік сана, адамгершілік санасының дамитын жоғары мектеп жасына сай келетін жасөспірім кезеңі ретінде анықтайды [1].

Д. Б. Эльконин бұл кезеңді 11-17 жас деп екі фазаға бөлді. 11-15 жас (орта мектеп жасы) кезінде басты іс-әрекет қоғамға пайдалы іс-әрекеттегі қарым-қатынас болса, 15-17 жаста (жоғары мектеп жасы) оқу-кәсіби іс-әрекет басты рөл атқарады [2].

А.В. Петровский жасөспірімдік шақты 11-12 және 14-15 жас деп алып, 14-15 және 17 жасты ерте жастық кезеңге кіргізеді. Бұл жас аралықтарында басты іс-әрекетке, әлеуметтенуге ерекше көңіл бөледі [3].

Жас морфологиясы мен физиологиясының проблемалары бойынша VII Бүкілодақтық конференцияда қабылданған онтогенездің жас кезеңдеу схемасында жасөспірім жас ұлдарға 13-16 жас, қыз балаларға 12-15 жас, ал жасөспірім жасқа 17-21 жас деп анықталды. ұлдар үшін жас және қыздар үшін 16-20 жас. Жас физиологиясы бойынша нұсқаулықта жасөспірімдер 17 жастан басталып, ұлдар 22-23 жаста, ал қыздар 19-20 жаста аяқталады дейді.

Атақты кеңестік психолог Л.С. Выготский. 20-шы жылдары жасөспірім психологиясында нақты бекітілген фактілерге қарағанда әлдеқайда жалпы теориялар бар екенін атап өтті. Оның пікірінше, жасөспірім кезіндегі негізгі үш тәсіл бар: биогенетикалық (дамудың биологиялық процестеріне негізделген немесе олармен байланысты), социогенетикалық (әлеуметтену үдерісіне басты назар аудару), психогенетикалық (нақты психикалық процестер мен функцияларды дамыту негізінде) [4].

В.С. Мухина этникалық бірегейлікті қалыптастыратын көптеген компоненттердің арасынан мыналарды бөледі:

- ата-бабаларының белгілі бір табиғат жағдайында өмір сүруі;

- көне іс-әрекет түрінің болуы.

Бала әлеуметтену процесінде тарихи қалыптасқан ойлау, сезіну және әрекет ету тәсілдерін меңгереді, оны ғалым этникалық өзіндік сана-сезімді қалыптастырудың негізі ретінде анықтайды. Дәстүрлерді иемдену процесінде қалыптасу, этникалық өзін-өзі тану адам бойындағы этникалық сезімдердің дамуын, өз халқының тарихын сезінуді, белгілі бір географиялық орынға үйренуін айтады. Дәстүрдің жүйелілігі адамды белгілі бір этностың өткені мен бүгінін біріктіре отырып, ата-бабаларының өткенімен байланыстырады.

Жасөспірімдік шақ (16-17 жаста) өз этникасы туралы түсініктің болуы, ұлтын таңдау мотивациясының анықталуы, этникалық дүниетанымын құрылуымен сипатталады. Басқаша айтқанда, жасөспірімдік шақта бала саналы түрде өзін белгілі бір этностың өкілі ретінде санайды. Этникалық сана-сезімі тәжірибеге, жаңа ақпаратқа және танымдық қабілеттердің дамуына байланысты артады. Бастапқыда ол айқын көрсеткіштерге - сыртқы түріне, тіліне, материалдық мәдениет элементтеріне (тамақ, киім), әдет-ғұрыпқа негізделсе, кейін баланың этникалық ерекшеліктерді қабылдауы, және түсінуі қалыптасады. Одан кейін жаңа элементтерді - ата-бабалар қауымын, тарихи тағдырын, дінді қабылдайды [5].

Мәдениеттену нәтижесінде адам айналасындағы этникалық ортада өзін бағдарлай алуға, алдыңғы буындар жасаған мәдени нысандардың көп бөлігін пайдалануға, дене және ақыл-ой еңбегінің нәтижелерімен алмасу және басқа халықтармен қарым-қатынас орнатуға қабілетті болады. Әр адам инкультурация процесін бастан кешіреді, өйткені оның нәтижесіз ол қоғам мен оның этникалық тобының мүшесі бола алмайды. Бұл күрделі процесс ерте балалық шақтан бастап өз денесін басқару және жақын өмір сүру ортасының элементтерін сіңіру дағдыларын игеруден басталады және оның бүкіл өмірінде жалғасады. Бұл процесте екі негізгі кезеңді бөліп алуға болды: бастапқы (балалар) және екіншілік (ересектер).

Мәдениеттенудің бірінші кезеңінде балалар өз мәдениеттерінің кең таралған, өмірлік маңызды элементтерін игереді. Мәдениеттену мұнда тәрбие түрінде жүзеге асырылады, бұл баланың бойында қалыпты әлеуметтік-мәдени өмірге қажетті адекватты дағдыларды қалыптастыру үшін мақсатты түрде әсер етеді. Кез-келген мәдениетте балаларға күнделікті практикаға қажетті білім мен дағдыларды беретін мәдениеттің арнайы формалары мен әдістері бар. Бұл бастапқы мәдениеттенуінің негізгі формасы ойын болып табылады. Ойын кезінде интеллект, оқу қабілеті, қиял сияқты жеке қасиеттер дамиды. Бастапқы мәдениеттену процесінде маңызды орын еңбек дағдыларын дамыту және еңбекке деген құндылық қатынасты қалыптастыру болып табылады. Сонымен, баланың мәдениеттенуі оның әлеуметтік-мәдени өмірге қатысуға қабілетті ересек тұлғаға айналуының алғышарты болып табылады.

Мәдениеттену екінші кезеңінің басты ерекшелігін белгісі - белгілі бір қоғамда жеке тұлғаның әлеуметтік-мәдени ортаны өз бетінше игеру қабілетін дамыту. Жеке адам өзінің өмірлік маңызды мәселелерін шешу үшін алған білімі мен дағдыларын біріктіру мүмкіндігіне ие болады: өзіне және басқаларға қатысты шешімдер қабылдау қабілеті кеңейеді; ол өзінің этникалық тобының мүшесі ретінде елеулі мәдени өзгеріске әкелуі мүмкін іс-шараларға қатысу құқына ие болады.

Мәдениеттенудің бірінші кезеңі мәдениеттің тұрақтылығын сақтауға ықпал етеді, өйткені бұл жерде ең бастысы - бар бейнелерді қайта жаңғырту, мәдениетке кездейсоқ және жаңа элементтердің енуін бақылау.

Екінші кезең қоғам мүшелеріне мәдениет алдындағы жауапкершілікті өз мойнына алуға, оған өзгерістер енгізуге мүмкіндік береді. Мәдениеттенудің екі кезеңінің де үйлесімді дамуы тұлғаның менталитетінің қалыптасуымен аяқталады - индивидтің белгілі бір түрде әрекет етуге, ойлауға, сезінуге және қабылдауға деген көзқарастары мен бейімділіктерінің жиынтығы, өз кезегінде, менталитеттің бұл жағдайы жеке адамның да, әлеуметтік-мәдени ортаның да қалыпты жұмыс істеуі мен дамуының көрсеткіші болып табылады.

Адам ағзасының жасөспірімдік даму кезеңі баланың әлеуметтік белсенділігінің жедел дамуы және қайта құрылуымен ерекшеленеді. Жасөспірімдер белгілі бір мақсаттар қоя

отырып, өмір салтын таңдай отырып, саналы түрде өзін-өзі анықтауы жүзеге асады. Осы жастағы өзін-өзі анықтау жасөспірімнің өмірлік жоспарының және кәсіби іс-әрекетінің бастау алуына жол ашады [6].

Тағы бір маңызды мәселе - бұл жоғары сынып жасындағы жасөспірімдердің өз бетімен өмір сүруін бастау шегінде тұрғандығын көрсетсе, осы кезеңде мектеп оқушыларының адамгершілік көзқарастары, наным-сенімдері мен дүниетанымы айқын қалыптасады.

Өзгерістер бүкіл өмірлік циклде болатындығын ерекше атап өткен жөн. Алайда, дәл жасөспірімдік шақта олар әсіресе айқын көрінеді. Бұл биологиялық және жыныстық дамумен, сондай-ақ адамның танымдық қалыптасуымен және әлеуметтік бейімделуімен байланысты. Жеке тұлғаны дамыту - бұл күрделі және көп факторлы процесс. Зерттеушілер дәстүрлі түрде жасөспірім кезіндегі сәйкестіліктің дамуының үш аспектісін ажыратады: өзіндік тұжырымдаманың өзгеруі (өздері туралы идеялар), өзін-өзі бағалаудың өзгеруі (адамдар өздерін оң немесе теріс қабылдайды) және ұқсастық сезімінің өзгеруі (қаншалықты Мен тұжырымдамасана сәйкес келеді).

Жасөспірімдік шақта Мен тұжырымдамасы біршама сараланып, күрделі, психологиялық және абстрактілі бола бастайды. Бұл бастапқыда мазасыздыққа әкелсе де, нәтижесінде өзін түсінуінің терең. «Идентификациялық дағдарысты» жену үшін жасөспірімдерде эксперимент пен өзін-өзі зерттеуге рөлдік мүмкіндіктер беру керек. Эриксонның ізбасарлары, алайда, бұл саладағы негізгі өзгерістер жасөспірім кезінен гөрі жасөспірім кезінде болады деп сенуге бейім.

Этномәдени құндылықтарды игеруге деген қызығушылық жасөспірімнің ұлттық мәдениетті, оның рухани және материалдық жақтарын, тілін, әдет-ғұрпын, өз ұлтының дәстүріне мән беруінен көрінеді.

Қызығушылықты қалыптастыру процесі - бұл жас ерекшелігі мен жеке ерекшеліктерін ескере отырып, жасөспірімнің жеке басына бағытталған мақсатты педагогикалық әсер ету жүйесі және келесі бағыттарда жүзеге асырылады:

1) халықтарға қатысты тарихи, мәдени және этнографиялық білімді игеруге белсенді танымдық бағыт;

2) туған жердің мәдени мұраларына олардың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарына деген позитивті-эмоционалды қатынас; басқа халықтардың мәдениетін түсіну және құрметтеу қабілетін дамыту [7].

Балаларда этникалық ұқсастықтың даму кезеңдерінің реттілігі және олардың уақыт шектері барлық индивидтер, халықтар және әлеуметтік жағдайлар үшін бірдей емес. Сонымен қатар, этникалық ұқсастықтың әлеуметтік орта мен баланың бір-біріне белсенді әсерін талдаусыз тек оның жеке дамуы тұрғысынан қарау оның этникалық әлеуметтенуінің ерекшеліктерін түсіндіре алмайды.

Сонымен, біздің ғылыми әдебиеттерді талдауымыз мектеп оқушыларының этникалық ұқсастығын қалыптастыру процесі балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып жүргізілуі керектігін көрсетті. Жасөспірім өзін саналы түрде этностың өкілі деп санайды, оның этникалық тобымен қарым-қатынасы нығайып нығаяды, сонымен қатар, басқа этностарға деген эмоционалды қатынас рационалдыға ауысады. Әлеуметтік әсерге жоғары сезімталдық, максимализм, импульсивтілік жастарды ұлтаралық шиеленіс жағдайында агрессивті болуына әкелуі мүмкін. Этномәдени құндылықтарды қалыптастыру мұғалім мен тәрбиеленушінің өзара әрекеттесуінің күрделі педагогикалық процесі болып табылады.

Соңғы жылдары ынтымақтастық қарым-қатынасқа ие бола отырып, мұғалім мен оқушы жұбының өзара әрекеттестігі мұғалімнен кәсіби қасиеттерді талап етеді. Мұғалімнің кәсіби сапасы сабақтарды ұйымдастыру мен өткізу деңгейімен ғана емес, сонымен бірге өз халқының және бірге өмір сүретін халықтардың мәдениетін жеткілікті терең білумен анықталады. Жас ұрпақтың бойында этникалық өзіндік сана-сезімді қалыптастырудың тиімділігі жоғары мектеп жасындағы психологиялық-педагогикалық ерекшеліктер оқу-

тәрбие процесінде қаншалықты тиімді ескерілетіндігіне байланысты. Оқушы этномәдени құндылықтарды игеруге қызығушылық танытқан жағдайда ғана мұғалім мен оқушының бірлескен қызметі тиімді болады. Сонымен, жасөспірімдерде этностық өзіндік сана-сезімді қалыптастыруда осы жас кезеңнің педагогикалық-психологиялық ерекшеліктерін ескеру маңызды болып саналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: избранные психологические труды / Под ред. Д.И. Фельдштейна. - Москва; Воронеж: Ин-т практической психологии, 2011.
2. Эльконин Д.Б. Детская психология: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Под ред. Элькониной Б.Д.; 4-е изд. Москва: Издательский центр "Академия", 2007.
3. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. А.В.Петровского. – М., 1979.
4. Выготский Л.С. Психология. - М.: ЭКСМО-Пресс, 2011 - 1008 с.
5. Мухина В. С. Возрастная психология. Феноменология развития Год: 2011 Издание: Академия
6. Жарықбаев Қ. Жалпы және қазақ этнопсихологиясы = Общая и казахская этнопсихология. 7 том – 306 б. Қазақ университеті, 2016
7. Хотинец В.Ю. Этническое самосознание. - Спб.: Алетейя 2000.

УДК 8.1751

Anarbek A. *, Berdesheva A. **, Nurmetov D. ***

TRANSLATION AND ADAPTATION OF INTERNET MEMES: CULTURAL AND LINGUISTIC ASPECTS

Андатпа

Бұл жұмыс мемдерді ағылшын тілінен орыс тіліне және керісінше аудару мәселелерін зерттейді. Орыс тілді зерттеушілердің бірнеше еңбектерін пайдалану арқылы жүзеге асырылады. Зерттеудің мақсаты - аударма мәселелерін және тиісті шешу әдістерін анықтау. Негізгі әдістер: эмпирикалық және сапалық.

Түйін сөздер: Мемдер, бейне мемдер, фото мемдер, мәдениет, мәдени аспект, аударма мәселелері, мемдер аудармасы.

Аннотация

Данная работа исследует проблемы перевода мемов с английского на русский и наоборот. Ссылаясь на несколько работ русскоязычных исследователей лингвистов данной темы. Целью исследования является определение проблем перевода и соответствующих методов решения. Это будет эмпирическое и качественное исследование.

Ключевые слова: Мемы, видеомемы, фотомемы, культура, культурные аспекты, проблемы перевода, перевод мемов.

Abstract

The research explores problems of translation of memes from English to Russian and vice versa. Using several Russian language-based researches. Research aims to define the problems of translation and proper methods of solution. The main methods are empirical and qualitative.

Key words: Memes, video memes, picture memes, culture, cultural aspect, translation problems, translation of memes

Introduction. Meme is a cultural phenomenon of the 21st century, becoming a worldwide popular aspect of internet culture. Similar to other worldwide cultural phenomena memes with popularity begin to spread outside their communities and therefore require translation. In most cases, the translation of memes is provided by non-professional translators which results in a loss of

* 4th year student, major "Translation Studies", Faculty of Education and Humanities, SDU University, Kaskelen, Kazakhstan, e-mail: 200304013@stu.sdu.edu.kz

** 4th year student, major "Translation Studies", Faculty of Education and Humanities, SDU University, Kaskelen, Kazakhstan, e-mail: 200304017@stu.sdu.edu.kz

*** MA, Senior lecturer, Faculty of Education and Humanities, Translation Studies, SDU University, Kaskelen, Kazakhstan, e-mail: diyarnurmetov@sdu.edu.kz

meaning or other linguistic problems. This research aims to find: a proper way to translate a meme without losing its linguistic and semantic meaning and define the problems of translation of memes using analysis methods by choosing several memes in English and Russian and translating them, afterward evaluating the used methods.

Literature review. In the article «Internet memes: communicative and translational aspects» by M.S. Smirnova and E.Yu. Pishkova, authors identified that internet memes use non-equivalent vocabulary that is important for humor, realia, slang expressions and proper names. The presence of jokes, puns and irony in memes introduces complexities in translation. The study addresses the challenge of understanding and translating internet memes, particularly focusing on non-equivalent vocabulary containing humor, which poses difficulties in the translation process [1].

The article «Ways of translating Internet memes from English into Russian» by T.V. Sapuh and A.N. Kosachenko considers the methods of translation of Internet memes on the example of translation of memes from English into Russian. Authors found that the majority of popular memes have a universal character, so they easily overcome language barriers. But it is reasonable to consider possible ways of translating. Theoretical analysis of translations of various memes confirms the existence of difficulties in their adaptation for the host culture, which can be overcome in several ways that are relevant to researchers' articles [2].

M.I. Abramova and E.M. Bozhko in their work «Internet meme as a linguocultural phenomenon» identify various types of Internet memes and provide examples illustrating the challenges of translation. It concludes that while some memes are universally understood, others with deep cultural or linguistic roots require clarification during translation. The study addresses a gap in understanding the complex nature of Internet memes as linguocultural phenomenon and explores the problems that arise in their translation, focusing on examples that show difficulties for cultural perception. This article shows that Internet memes can be categorized into linguocultural and non-linguocultural memes [3].

According to «To the Question of The Model of Internet Meme» by K. E. Pavlovna & K. V. Andreevna memes consist of 3 main elements: visual (video, gif picture, picture), text, audio (voice acting, video with voice, song). They can be found both individually and in a mix. All three elements are necessary when considering the varieties of memes on the Internet, but a complete analysis of memes requires an understanding of their structure and function. [4].

According to A.A. Skryabina and Z.E. Saidova's article «Meme as a universal phenomenon of internet culture», the authors have identified 4 main structural types of Internet memes: text meme; a word or phrase; picture meme; a video meme; a creolized meme consisting of a textual and visual part. They can be found separately or in combination. For the most part, memes are universal and can easily move from one language environment to another, so we need to know these 4 types to easily understand what they refer to. It becomes clear that the effective use of memes in communication depends on two factors: first, on the degree of complexity of the meme itself and the author's intention; second, on the addressee's ability to recognize the meme's immanent connotations [5].

In literature study, the key reference point is V.A. Bondar's work "Problems of translation and adaptation of English-language Internet memes". This article serves as a guide that will help researchers to find solutions to problems in research. Studying the difficulties of translating English-language Internet memes into Russian. In particular, the study shows that using a lowering stylistic register plays an important role in the successful translation of humor that offers a practical approach to overcoming these difficulties. It will be a valuable tool in researchers' inventory to ensure humor preservation and effective translation of English-language Internet memes into Russian [6].

Methodology - Empirical. Researchers kept the practical side of things. Real-world examples have been checked out from different sources such as tiktok, youtube and etc., examining actual translations of English memes into Russian. By taking inspiration from authors' insights, researchers aimed to provide workable solutions to the identified challenges that makes research not just informative but also actionable for improving the translation of internet memes.

Conclusion. To sum up, the research suggests a good way to solve different problems is to bring in experienced translators familiar with cultural differences. This approach holds promise for overcoming various challenges by better understanding the subtleties of different cultures. With memes gaining popularity in areas like social media and advertising, there is an interesting idea to explore: translating memes as part of translation studies. This not only aligns with modern communication trends but also gives a new way to look at how language and culture can be shared across different situations.

References:

1. M.S. Smirnova and E.Yu. Pishkova, «Internet memes: communicative and translational aspects», 2019, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/internet-memy-kommunikativnyy-i-translatologicheskyye-aspekty/viewer>
2. T.V. Sapuh and A.N. Kosachenko, «Ways of translating Internet memes from English into Russian», 2021, available at: <http://soc-journal.ru/jour/index.php/mssi/article/view/31/20>
3. M.I. Abramova and E.M. Bozhko, «Internet meme as a linguocultural phenomenon», 2023, available at: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/122590/1/978-5-91256-588-5_2023_050.pdf
4. K. E. Pavlovna and K. V. Andreevna, «To the Question of The Model of Internet Meme», 2018, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-modeli-internet-mema/viewer>
5. A.A. Skryabina and Z.E. Saidova, «Meme as a universal phenomenon of internet culture», 2017, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/mem-kak-universalnyy-fenomen-internet-kultury-na-materiale-russkogo-angliyskogo-i-chechenskogo-yazykov>
6. V.A. Bondar, «Problems of translation and adaptation of English-language Internet memes», 2018, available at: <https://core.ac.uk/reader/217199548>

УДК 372.881.111.1

Антимонова О.Н.* , Скачкова И.И.** , Ибрагимов М.Ф.***

ADVANTAGES OF USING INTERACTIVE APPLICATIONS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES (BY THE EXAMPLE OF NOTION APP)

Аннотация.

Мақалада шет тілдерін оқыту процесін оңтайландырудың өзара байланысы туралы айтылады. Осы мақсатта интерактивті мультимедиялық қосымшаларды қолдану қарастырылды. Notion қосымшасының техникалық сипаттамалары талданады. Бұл қосымшаны оқу процесін ұйымдастыру үшін пайдалануға болатындығы анықталды. Мақалада қосымшаны оның негізінде шет тілдері бойынша оқыту кешендерін құру үшін сәтті пайдалануға болатындығы көрсетілген.

Кілт сөздер: мультимедиялық қосымшалар, интерактивті әдістер, шет тілдерін оқыту, оқытуды оңтайландыру, оқыту гаджеттері.

Аннотация.

В статье освещены вопросы взаимосвязи оптимизации процесса обучения иностранным языкам. Рассмотрено применения с этой целью интерактивных мультимедийных приложений. Проанализированы технические характеристики приложения Notion. Выявлено, что данное приложение может быть использовано для организации процесса обучения. В статье продемонстрировано, что приложение может быть успешно использовано для создания на его базе обучающих комплексов по иностранным языкам.

Ключевые слова: мультимедийные приложения, интерактивные методики, обучение иностранным языкам, оптимизация обучения, обучающие гаджеты.

Abstract.

The article highlights the issues of the relationship between optimizing the process of teaching foreign languages. The use of interactive multimedia applications for this purpose is considered. The technical characteristics of the Notion application are analyzed. It has been revealed that this application can be used to organize the learning

* Ст. преп. кафедры лингвистики и межкультурной коммуникации Волгоградского филиала РАНХиГС, г.Волгоград, Россия, antimonova-on@ranepa.ru

** Д.ф.н., доцент кафедры лингвистики и межкультурной коммуникации Волгоградского филиала РАНХиГС, г.Волгоград, Россия, skachkova-ii@ranepa.ru

*** Преп. кафедры Таразский региональный университет им. М. Х. Дулати, г. Тараз, РК

process. The article demonstrates that the application can be successfully used to create foreign language learning complexes based on it.

Keywords: multimedia applications, interactive techniques, foreign language teaching, learning optimization, educational gadgets.

In recent decades of using information technologies, it has become much easier and more efficient to teach and study foreign languages. One of such innovative tools is an application called *Notion*. In this article, we will look at advantages and possibilities of practical application of *Notion* in the context of creating teaching materials for learning English.

Goals and objectives. The goal of this study is to analyse and evaluate advantages of using *Notion* as means to create teaching materials for learning English.

This study is relevant due to the need to optimize learning and improve access to teaching materials for learning English. Using modern information technologies, like *Notion*, one can create more interactive and accessible teaching materials, which help to improve quality of teaching and level of students' English language proficiency. This study can also provide valuable recommendations for teachers and students, who strive for more efficient and satisfactory teaching.

The study objectives:

1. Analyse functional capacities of *Notion* to create teaching materials;
2. Evaluate efficiency of using *Notion* in English language learning;
3. Provide recommendations to optimise using *Notion* in education.

To achieve the set goals and objectives, we used the following methods in this study: literature review (we have reviewed relevant literature and studies related to using technologies in education, including application of *Notion*); empirical study (conducting a survey of teachers and students, who use *Notion* in teaching/learning English); data analysis (processing survey results to identify frequency and direction of use, advantages and limitations of applying *Notion* in teaching foreign languages).

More and more often teaching and learning, a foreign language too, shifts from classrooms to internet or cyberspace [1]. Modern technical equipment like laptops, mobile phones, gadgets, and computers can be used both as translators of teaching information and as training aids. They help students to be mobile and learn a foreign language at any time good for them and anywhere. However, for teaching applications to be efficient in use and have didactic functions, it is necessary that a teacher could structure study material, select optimal interface, identical in all subjects, could track students' progress, make changes to materials, and use video and audio apps [2]. Teaching platforms themselves must technically be easy to use, integrate with various programmes and be compatible with other apps [3]. From our experience, and based on results of survey of teachers, who use interactive teaching technologies, we propose to use *Notion* to optimise teaching of foreign languages.

Technically, *Notion* is multi-function app, accessible on various platforms, like web, iOS, Android, Windows и macOS. It has intuitive interface and allows users to create and organise various types of content, i.e. texts, tables, task lists and multi-media elements. *Notion* provides data security, access control and ability to work offline. *Notion* supports joint work, which allows users to co-edit documents, exchange ideas and provide feedback. *Notion* integrates with other popular apps and services, like Google Drive, Trello, Slack, and many others.

Based on above discussed technical characteristics of *Notion*, we shall look at examples of their implementation in teaching foreign languages:

1. Flexibility and organisation of *Notion* provide users with ability to create structured teaching materials, including lessons, vocabularies, grammar tables etc. Using flexible system of blocks and pages, users can organise information as it suits them, which allows developing individualised study materials to meet specific needs of students.

2. Visual elements *Notion* have rich opportunities to insert visual elements, like images, video and tables. This makes learning more interactive and captivating, which is especially useful for visual and audio-contents in teaching English.

3. Joint work and feedback of *Notion* provide joint work functions, which makes it an excellent tool for teachers and students. Users can create shared documents and even study plans, as well as provide each other with feedback, which helps to exchange knowledge and improve skills.

4. Adaptability of *Notion* is accessible on various platforms, including web-version, mobile devices and desktop computers. This allows students to study English anywhere and at any time, which makes learning more flexible and accessible.

5. Analytics and progress tracking of *Notion* allows tracking of student progress and analysing their academic successes. It helps teachers and students to customise teaching/learning materials and methods more efficiently to achieve better outcomes.

6. Distance teaching / learning: *Notion* can be used for distance teaching / learning, providing access to study materials and opportunity to interact with teachers and other students online. Overall flexibility and multi-functionality of *Notion* make it a powerful tool for education, which can be adapted for various education tasks and teaching styles.

Using *Notion* app to create teaching/learning materials to study English provides a number of important advantages, which include flexibility, visual elements, joint work, adaptability and analytics. These advantages make *Notion* a powerful tool for education and teaching, facilitating more efficient and interactive study of foreign languages. More thorough study and practical application of this tool can provide additional recommendations for its effective use for educational purposes.

References

1. Chen, B., Seilhamer, R., Bennett, L., & Bauer, S. Students' mobile learning practices in higher education: A multi-year study. *Educause Review*, 2015. P.33-44.

2. Елисеева, Е. Н. Мобильные технологии в системе информационных технологий обучения иностранным языкам / Е. Н. Елисеева // XLVI итоговая студенческая научная конференция Удмуртского государственного университета: Материалы Всероссийской конференции, Ижевск, 16–21 апреля 2018 года / Ответственный редактор А.М. Макаров. – Ижевск: Удмуртский государственный университет, 2018. – С. 411-413. – EDN YKZLDN.

3. Компанеева, Л. Г. Организация дистанционного обучения иностранному языку студентов неязыковых вузов в период пандемии: методы и приемы, возможности и ресурсы / Л. Г. Компанеева, Ю. Г. Семикина // Меняющаяся коммуникация в меняющемся мире: материалы XIV международной научно-практической конференции (2021, Волгоград), Волгоград, 21 мая 2021 года. – Волгоград: Издательство Волгоградского института управления – филиал «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ», 2021. – С. 121-129. – EDN PZPCZN.

ӘӨЖ120513

Асылбекова Г.О. *, Жусупова И.Ж. **

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ БІЛІМ-ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада білім мен тәрбие үдерісінде оқушы бойында ұлттық құндылықтар жүйесін қалыптастырудың мәселелері айқындалады. Жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасының ұлттық және рухани-адамгершілік құндылықтарды басшылыққа алып жасалғаны жайлы баяндалады. Ұлттық құндылықтарды меңгеруді қарастыра отырып оқушылардың бойында ұлттық сана-сезім мен отаншылдық қасиеттерді сіңірген, елінің тағдыры үшін жауапкершілігі жоғары тұлғаны тәрбиелеу мәселелері қарастырылады.

Тірек сөздер: білім, тәрбие, ұлттық құндылықтар, оқу бағдарламасы, әдістеме, жаңғыру, үрдіс.

* Елеу Көшербаев атындағы №279 мектеп-лицейі, тарих пәні мұғалімдері, Қазақстан, Қызылорда облысы, Қармақшы ауданы, Ақай ауылы, e-mail: bayan.asylbekova83@mail.ru

** Елеу Көшербаев атындағы №279 мектеп-лицейі, тарих пәні мұғалімдері, Қазақстан, Қызылорда облысы, Қармақшы ауданы, Ақай ауылы, e-mail: indira.zhusupova.2020@mail.ru

Аннотация

В статье определены проблемы формирования системы национальных ценностей у студента в процессе обучения и воспитания. Сообщается, что модельная учебная программа с обновленным содержанием создана с учетом национальных и духовно-нравственных ценностей. Рассматривая приобретение национальных ценностей, рассматриваются вопросы воспитания человека, привившего учащимся национальное сознание и патриотические качества и несущего высокую ответственность за судьбу своей страны.

Ключевые слова: образование, воспитание, национальные ценности, учебная программа, методика, возрождение.

Abstract

The article describes the problems of forming a system of national values among students in the process of education and upbringing. This curriculum with updated content was created taking into account national, spiritual and moral values. The issue of instilling qualities such as responsibility for the fate of the country, patriotic feelings and national identity through the assimilation of national values is being considered.

Key words: education, upbringing, national values, curriculum, methodology, revival.

Адамзат баласының ежелден келе жатқан ортақ мүддесінің бірі – ұрпақ тәрбиесі. Ал келешек ұрпақ, өсіп келе жатқан жас буын – мемлекеттің болашағы. Оған ешкімнің таласы жоқ. Олай болса, енді бір бес-он жылдан кейін шешуші мемлекеттік құрылымдардың тізгінін ұстайтын азаматтардың төл тарихы мен мәдениетін тұмардай қастерлеп, әдебиетін әспеттеуі бүгінгі тәрбиенің, бүгін қалыптасып жатқан ұлттық сананың деңгейімен тығыз байланысты болмақ. Ал ақпарат тасқыны судай сапырылысқан мына жаһандану заманында қазақ жастарының ұлттық санасы қалай қалыптасып жатыр, қандай бағытқа бет алуда? Бұл бүгінгі күні санамызды өзге ұлттың, соның ішінде батыстың даңғаза музыкасы мен дарақы еңбектері аямай улап жатқан тұста ел басқарып отырған азаматтар мен ұстаздар қауымнан бастап, қарапайым әрбір азаматты ойландыруы тиіс.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев «Әділетті Қазақстан – Адал азамат» Ұлттық құрылтайдың екінші отырысында: «Адал азаматқа тән қасиеттер әрбір жастың бойынан табылуы керек» – деп Әділетті Қазақстанды құру жолында маңызды өзгерістер, тіпті ауқымды реформалар керектігіне баса назар аударды.

Қазақты даралайтын – оның ұлттық құндылықтары, атап айтсам әдеби мұрасы, әдет-ғұрпы, салт-дәстүрі, мәдениеті, өнері, тұрмыстық бұйымдары, ұлттық ойындары, т.б. өзгелерге ұқсамайтын қасиеттері. Ұлттық құндылықтарымыз шын бағасын алғанда ғана, жоғымыз түгенделіп, өшкеніміз жана бермек. Әлемдік қауымдастықтың біртұтас білім кеңістігін қалыптастыруға бағытталған ортақ мүддеге барынша әрекеттенуіміз – жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген саналы да парасатты тұлғаны тәрбиелеу болып табылады. Осы орайда біртұтас тәрбие бағдарламасының маңызы мен берері мол деп ойлаймын. Себебі ұлттық тәрбие қазіргі таңда елімізде орын алып отырған көптеген оңтайсыз мәселелерді жоюдың және олардың алдын алып, болдырмаудың негізгі жолы деп білемін.

ҚР Оқу-ағарту министрі Ғани Бектайұлы жаңа оқу жылында оқу-тәрбие жұмысын тиімді ұйымдастыру жолдарының маңыздылығын алға тартып, болашақ ұрпақ бойында ұлттық құндылықтарды, отансүйгіштікті, еңбекқорлықты, жауапкершілікті сіңіру бағытында жауапты да нәтижелі межеге бірлесіп жетуге шақырды.

Біртұтас тәрбие бағдарламасының ерекшеліктеріне тоқталып өтетін болсам:

Тәрбие жұмысы біртұтас тәрбие бағдарламасы негізінде жүзеге асырылады. Бағдарлама жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде адал азаматты тәрбиелеуді көздейді.

Жалпыадамзаттық құндылықтар - бұл барлық кезеңдегі адамдар үшін маңызды, аса қажетті, қалаулы өтініші емес, ұлтына, азаматтығына, әлеуметтік жағдайына, діни сеніміне және т.б. байланыссыз әр адам үшін іс жүзінде мағынасы зор құндылықтар.

Жеке тұлғаның бойында өмірге келген сәтінен бастап бірге дамиды, жасы ұлғайған сайын қоршаған ортасына сәйкес бірге қалыптастады.

Ұлттық құндылықтар белгілі бір ұлтқа ұлт азаматына тән зат, адами қадір-қасиет, яғни ғасырлар бойы жинақтаған ұлттық рухани және материалдық құндылықтар. Ол-тәрбие мен оқытуға бағытталған мұрағаттар.

Білім беру ұйымдарының барлық тәрбие жұмысының мазмұнында ұлттық мүдде, ар-ұят, талап сияқты құндылықтар көрініс табуы қажет.

Білім беру ұйымдарында білім алушыларды тәрбиелеу ісі:

– оқу пәндерінің мазмұны;

– сынып сағаттары мен тәрбиелік іс-шаралар;

– сыныптан тыс іс-әрекеттер мен қосымша білім беру (үйірмелер, клубтар, секциялар, факультативтер және т.б.) арқылы жүзеге асырылады.

Күнделікті сабақтың қысқа мерзімді жоспарларын әзірлеуде Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында берілген жалпы білім беру мазмұнының базалық құндылықтары мен жалпыадамзаттық және қазақ халқының ұлттық құндылықтарын кіріктіру ұсынылады. Оқу, білім алу – адам жеке басының танымдық қызметінің ерекше түрі. Оқи жүріп, білім негіздерін меңгере отырып олар өздерін қоршаған дүниені, ұлттық құндылықтарды таниды.

Білімді меңгерудің басты көрсеткіштері оқушылардың алған білімдерін жалаң түрде қайтадан айтып берумен анықталмайды. Сол алған мазмұнына қарай өз пікірлерін ортаға салып, ойларын ашық білдіруі, жалпы өзінің көзқарасын анық, батыл түрде білдіріп, өз бағасын беруі болып табылады.

Мысалы, Қазақстан тарихын оқытуда еліміздің ұлттық мұрасы мен мәдениетіне құрметпен қарауды дәріптеу немесе әдебиетті оқыту барысында шығармаларды талдау арқылы жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарға басымдық беру, географияны оқыту барысында табиғатқа, табиғи мұраға ұқыптылықпен қарау және табиғи ресурстарды үнемді әрі тиімді қолдану еліміздің тұрақты дамуы үшін маңызды екендігін дәріптеу ұсынылады.

Мен өз тәжірибемде сонау сақтардан бастау алатын қазақ мемлекеттігі сан қатпарлы тарихтың талқысына түсіп, заманның талай сұрапыл кезеңдерін бастан кешті. Сол тарихи ақтандақтардың басты өзегі құндылықтарға негізделеді. Ал ұлттық құндылықтарды оқушы бойына қалыптастыруда тарихи оқиғаларды үнемін басты негізге аламын. Мәселен, Қазақстан тарихы пәніндегі «Ғұндар» тақырыбын өткенде Мөде шаньюй мен Дунху елінің елшісі арасындағы оқиға туралы оқытамын. Қазақтың ұлан-ғайыр, кең байтақ, кең құлаш жайған жазиралы даласына кезінде талайлар көз тіккендігіне түсінік беремін. Оқушыларды рөлдерге бөліп ойнату арқылы оқиғаның мәнін ашамын. Ғұн дәуіріндегі атақты билеуші Мөде шаньюйдің атымен байланысты бұл оқиғаның негізінде жер тарихы, ел тарихы жатырғандығын ұғындырамын. Бұл оқиғаның басты құндылығы неде? Қасиетті жер ананың құндылығы, оны еш уақытта ештеңемен айырбастауға болмайтынын түсіну, жердің бүгінгі күні де адамзаттың тіршілік көзі ретіндегі қасиетін түсініп, оның жолында мерт болғанша қорғау жатыр.

Сонымен қатар, Кенесары Қасымұлы бастаған ұлт-азаттық қозғалыс тақырыбында Ресей патшалығының қазақ жеріне енуін тоқтату, салынған қамалдарын жою және бекіністердің құрылысын тоқтату, қазақ хандығының мемлекеттігін қалпына келтіру басты мақсаты болғандығы жайында сабақ өтілді. Бұл сабақта оқушыларға Ресей империясы патша үкіметінің отарлау саясатының ызғары мен зардабы қазақ халқының Отанға деген азаматтық ыстық сезімін өшіре алмады, керісінше, ұштағандығы тапсырма барысында көрініс тапты.

Сондықтан жастарға бабалардың ерлігімен, маңдай терімен, қаһармандығымен жеткен аманаты – жер. Қазақ жерін бүтіндікте сақтау – бәріміздің ортақ парызымыз екенін ұғындырамын.

Тәрбие мен білім қатар жүретін дүниелер, тәрбие мен білімді бөліп қарауға болмайды. Бұл дүниелер бірін — бірі толықтырып тұратын ажырамас сапа болып саналады. Сондықтан сынып сағаттары мен тәрбие іс-шаралары шеңберінде:

▪ ұлттық мүдде, ар-ұят, талап құндылықтарын негізге алып әдептілік, әділеттілік, мейірімділік, адалдық, отаншылдық, қамқорлық, азаматтық жауапкершілік, еңбекқорлық,

ұлттық мұра мен қазақ тілін қастерлеу, қоғам игілігіне қызмет ету, денсаулық пен салауатты өмір салтын ұстану секілді қасиеттерді қалыптастыруға ықпал ететін дөңгелек үстелдер, пікірталастас, талқылау, рөлдік ойындар, кейстерді шешу және т.б. формада өткізу ұсынылады;

Өз сыныбыммен "Жақұты барға жасын түспейді" Абайдың "Толық адам" ілімін насихаттау барысында пікірлесу өткіздім.

Адам проблемасы жайында ой тастап,

Жүрегімнің түбіне терең бойла, Мен бір жұмбақ адаммын, оны да ойла.

Соқтықпалы, соқпақсыз жерде өстім, Мыңмен жалғыз алыстым, кінә қойма.

Мына шумақтың қай тармағына ерекше назар аударар едіңдер?

Мен бір жұмбақ адаммын. Ендеше, бүгінгі сабақтың мақсатына жету үшін осы Абай жұмбағын шеше отырып, шығармаларына талдау жасадық.

«Үш – ақ нәрсе адамның қасиеті...»

(Абай және Толық Адам мәселесі) Ақын тағылым еткен адам қасиеттерін негізге ала отырып, Толық Адам туралы көзқарастарын, пікірлерін ортаға салды.

Абай тағылымы негізінде Сұрақтарға жауап алдым.

Толық Адамның басты қасиеттерінің бірі - өнер білімге ұмытылу екенін басты ұстаным ете отырып, оқушылардың өнер – білімге деген ынтасының дамуына түрткі жасау. Егеменді еліміздің өнер – білім, ғылымға ерекше назар аударып отырғанын әңгімеледім. Нәтижесінде «Толық адам» анықтамасы жасалады.

Барлық айтылған ойымның түйіні – жас ұрпаққа білім мен тәрбие берудегі әр қадамымызды бүгінгі және келешек ұрпақтың өміріне әсер ететін қандай да бір проблемаларды шешуге байланысты білім, білік, көзқарастар үйлесіміне ерекше мән беруіміз керек. Өйткені, бұлар – ғаламдық күзіреттер. Қазіргі әлемдік проблемалар біздің жеке емес, сол әлемдегі құбылыстармен санаса өмір сүруіміздің қажеттілігін де айқындап отыр.

Қорыта келе, «қолымызды мезгілінде дөп сермеуіміз керек». Өйткені Ата-бабаларымыздың сан ғасырлар бойы ұрпағына азық болған ақыл-кеңес, өсиеттері, асыл мұрасы ұлттық рух, ұлттық мақтаныш, ұлттық намыс, ана тілі мен ұлттық мәдениетін қалыптастыру сезімін ояту – білім беру мекемелері, ата-ана, қоғам, яғни баршамыздың парызымыз. Бірлескен жұмыстың нәтижесі болмақ. Сонда ғана ұлттық сана-сезімі толыққанды жетілген, туған тілін еркін білетін, ұлттық сипаты мен ұлттық рухын жоғалтпаған ұрпақ тәрбиелей аламыз. Халқымыздың маңдайына біткен ұлттық құндылықтарымызды, сонау өткен ғасырлардан өшпес мұра болып қалыптасып келе жатқан дархан халқымыздың таратқан үлгі насихаты асыл мұраларымызды өздеріңіздің талмай, қажымай еткен еңбектеріңіздің арқасында дарынды да тәрбиелі оқушылардың бойына сіңіріп, ұлттық мәдениетімізді әлемдік деңгейдегі мәдениетке жеткізіп сақтауға деген патриоттық сезімді қалыптастыруға бір кісідей атсалысу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителей в системе высшего образования. М:Просвещение,1990.

2. https://soltustikkaz.kz/2023/06/19_әділетті-қазақстанды-адал-азаматтар/

ӘОЖ 37.013.42

Әлетай А.М. *, Айберген А.І.**

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРҒА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ТЬЮТОРЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУДІҢ ФОРМАЛАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

Андапта

Мақалада мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруде тьюторлық сүйемелдеудің қажеттілігі мен рөлі айтылады. Ғылыми әдебиеттердегі тьюторлық сүйемелдеудің кезеңдері зерделеніп, жүйеленді. Бүгінгі күнгі инклюзивті білім берудегі тьюторлық сүйемелдеудің формалары мен әдістері қарастырылды. Авторлар тарапынан мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім берудегі тьюторлық сүйемелдеуде қолданылуға болатын әдістер қатары ұсынылды.

Кілт сөздер: инклюзивті білім беру, тьютор, тьюторлық сүйемелдеу, тьюторлық сүйемелдеудің кезеңдері, тьюторлық сүйемелдеудің формалары мен әдістері.

Аннотация

В статье рассматриваются необходимость и роль тьюторского сопровождения в инклюзивном образовании детей с ограниченными возможностями здоровья. Изучены и систематизированы этапы тьюторского сопровождения в научной литературе. Рассмотрены формы и методы тьюторского сопровождения в инклюзивном образовании на сегодняшний день. Авторами предложен ряд методов, которые могут быть использованы в тьюторском сопровождении в инклюзивном образовании детей с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: инклюзивное образование, тьютор, тьюторское сопровождение, этапы тьюторского сопровождения, формы и методы тьюторского сопровождения.

Abstract

The article deals with the necessity and role of tutor support in inclusive education of children with disabilities. The stages of tutor support in scientific literature are studied and systematized. The forms and methods of tutor support in inclusive education today are considered. The authors propose a number of methods that can be used in tutor support in inclusive education of children with disabilities.

Key words: inclusive education, tutor, tutor support, stages of tutor support, forms and methods of tutor support.

Қазіргі білім беру жүйесін реформалауда тиімділік пен сапаны арттыру, білім алушыларды еңбек пен қоғамдық қызметке дайындау мәселелері өзекті болып отыр.

Инклюзивті білім беру барлық оқушылар үшін, соның ішінде мүмкіндігі шектеулі балалар үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге бағытталған негізгі парадигмаға айналуға. Ал инклюзивті білім берудің мақсаты — жеке баланы түзету немесе өзгерту емес, керісінше оқу үдерісін жеке баланың мүмкіндіктеріне бейімдеу болып табылады.

Алайда, инклюзивті білім беруді сәтті жүзеге асыру тьюторлық сүйемелдеудің тиімді формалары мен әдістерін қоса алғанда, жүйелі тәсілді ұйымдастыруды қажет етеді. Зерттеу жұмысы аясында мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруде тьюторлық сүйемелдеуді бірнеше факторлармен байланысты қарастырамыз:

1. Оқу үдерісін әр оқушының жеке қажеттіліктеріне бейімдеуде тьюторлық сүйемелдеу маңызды рөл атқарады. Инклюзивті білім беру балаларға тең мүмкіндіктер бере отырып, әлеуметтік және білім беру кедергілерін жоюға ықпал етеді;

2. Тьюторлық сүйемелдеуде нәтижелі педагогикалық іс-әрекет үшін қосымша ресурстар мен стратегиялар қолданылады. Яғни, инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын педагогтар оқушылардың әртүрлі қажеттіліктерімен жұмыс істеуде қолдау мен тиімді құралдарды қажет етеді.

3. Тьюторлық сүйемелдеуде дараланған білім беру ортасын құру арқылы, мүмкіндігі шектеулі оқушылардың жақсы нәтижелерге қол жеткізуіне ықпал етеді;

4. Тьюторлық сүйемелдеудің формалары мен әдістері әр баланың қажеттіліктері мен даралықтарын ескеріп, білім беруде тең мүмкіндіктер және әр оқушының жетістікке жетуіне ықпал етеді;

* 2 - курс магистранты, педагогика кафедрасы, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Астана қ., Қазақстан; e-mail: aygerm.letay@mail.ru

** Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент МА, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

5. Тьюторлық сүйемелдеу негізінде мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік интеграциялануына, яғни әр баланың қоғаммен байланысына ықпал етілуі;

6. Инклюзивті білім беру саласында оқытушылардың құзыреттілігін арттыру мен қолдау көрсету мақсатында, педагогтарды кәсіби даярлау қажеттілігі артады;

Демек, мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруде тьюторлық сүйемелдеуді тиімді қолдану, әр баланың дамуы үшін жағдай жасауға бағытталған өзекті және маңызды бағыт болып табылады.

Тьютор — адамның жеке әлеуетін, білім беру мен әлеуметтік инфрақұрылымын, негізгі қызметтің міндеттерін ескеретін жеке білім беру стратегиясын құруға және іске асыруға жауапты маман. Тьютор жұмысының мақсаты — даму ерекшеліктері бар баланы білім беру ортасына сәтті қосу үшін жағдайларды ұйымдастыру. Мақсатқа жету үшін тьютордың алдында келесі міндеттер тұрады:

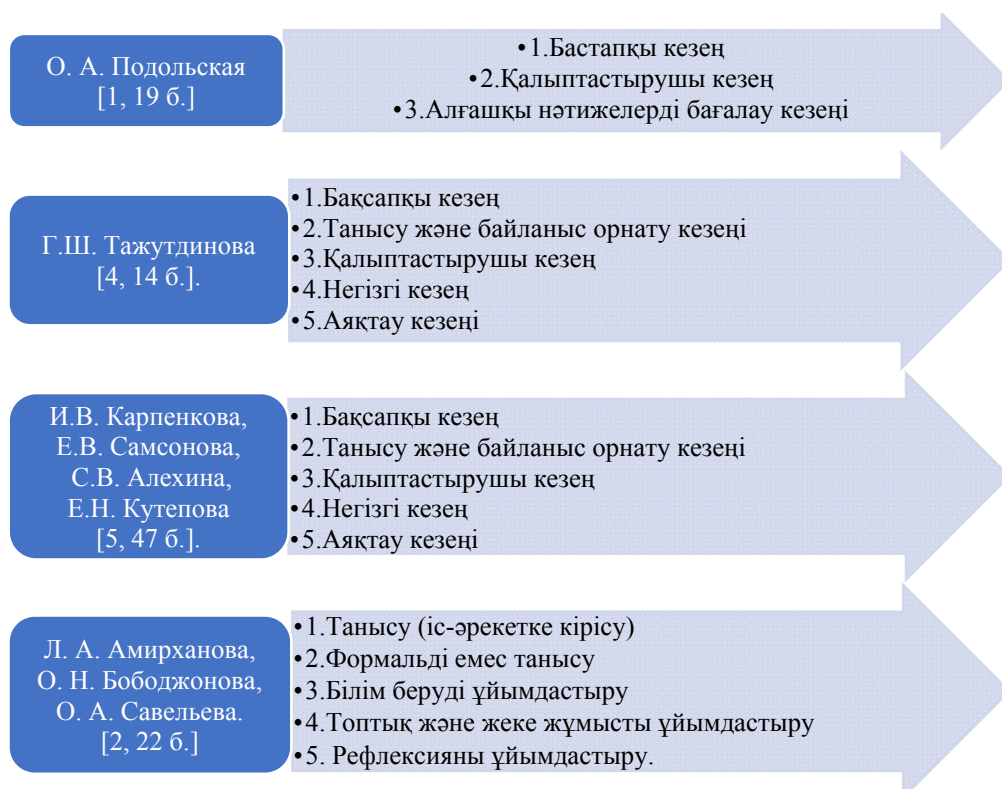
1. Баланың сәтті оқуы үшін жағдай жасау;
2. Баланың сәтті әлеуметтенуіне жағдай жасау;
3. Оның жеке басының әлеуетін барынша ашу [1, 18 б.].

Ал дидактикада тьютор — бұл жеке білім беру жобалары мен бағдарламаларын әзірлеуге және іске асыруға қолдау көрсететін, өзін-өзі тәрбиелеу процесін, жеке білім іздеуді қолдайтын тәлімгер [2, 15 б.].

Тьюторлық сүйемелдеу — бұл оқушының білім беру мотивтері мен қызығушылықтарын анықтауға және дамытуға, жеке білім беру бағдарламасын құру үшін білім беру ресурстарын іздеуге, отбасының білім беру тапсырысымен жұмыс істеуге, оқушының оқу және білім беру рефлексиясын қалыптастыруға бағытталған білім беруді дараландыру бойынша педагогикалық қызмет [2, 24 б.].

Ал сүйемелдеудің мақсаты — баланың проблемалары мен тапшылықтарына қарамастан, өзінің қабілеттері мен мүмкіндіктері арқылы мүмкіндігінше көп нәрсеге қол жеткізуі [3].

Мүмкіндігі шектеулі баланы тьюторлық сүйемелдеудің кезеңге бөлінуін келесі суретте ұсынамыз:

1-сурет. Тьюторлық сүйемелдеудің кезеңдері

Авторлар ұсынған кезеңдер білім беру мекемесіне түскен барлық баланың дамуындағы мәселелер немесе ерекшеліктерін анықтап, қалыптастыру жұмыстарын ұйымдастырып, нәтиже шығаруға негізделген.

Осы берілген кезеңдерде мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруде тьюторлық сүйемелдеудің формалары мен әдістері жүзеге асырылады.

Г.Ш.Тажутдинова тьюторлық сүйемелдеу формаларын: тьютордың индивидуалды әңгімелесуі, тьютордың топтық кеңесі, оқу тьюторлық семинары және білім беру оқиғалары деп бөліп көрсеткен [4, 15 б.].

Ал, М. Ю. Дегтярева қазіргі уақытта кеңінен қолданылатын тьюторлық сүйемелдеудің төрт негізгі формасын ұсынды, яғни алдын алу шаралары, ақпараттық-консультациялық қолдау, оқу бағдарламасы мен оқу үдерісін саралау және жалпы білім беретін мектеп ортасына балаға интеграцияланған жақсартылған және оқу жағдайын жасау [3].

Мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруде тьюторлық сүйемелдеуде келесі әдістер қолданылады:

- тәжірибеге бағдарланған іс-әрекет әдістері;
- проблемалық оқыту әдістері (проблемалық жағдайларды шешу, оқыту кейс әдісі);
- жобалық әдістер (жобаны, портфолионы әзірлеу және қорғау);
- психодиагностикалық (сауалнама, психологиялық диагностика, жеке және топтық кеңес беру, кәсіби кеңес беру);
- белсенді оқыту әдістері;
- өзіндік талдау әдістері (рефлексия, білім беру мақсаттарының рефлексивті есебі, оларға қол жеткізу қызметі, қабілеттерді, бейімділікті талдау және өзіндік талдау);
- білім алушының өзіндік жұмыс әдістері (жеке және топтарда) [6, 17 б.].

Демек, мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім берудегі тьюторлық сүйемелдеу қосымша қолдау мен жекелендірілген тәсілді қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

БҰҰ Балалар қоры UNICEF «Әр баланың сапалы білім алуға және оқуға құқығы бар. Инклюзивті білім беру – барлық балаларға мектепке баруға, оқуға және табысты даму үшін қажетті дағдыларды дамытуға әділ мүмкіндік берудің ең тиімді жолы», – деп анықтаған болатын [7].

Осы контексте тьюторлық сүйемелдеу мүмкіндігі шектеулі балаларға тең мүмкіндіктер жасауды қамти отырып, қосымша қолдау мен жекелендірілген тәсілді қамтамасыз етуде ерекше мәнге ие болады.

Зерттеу тақырыбы аясында әдебиеттерді зерделей келе, мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім берудегі тьюторлық сүйемелдеудің келесі әдістерін ұсынамыз:

1. Тьютор баламен жеке жұмыс және сабақтар өткізу арқылы, оқу материалдарын оның жеке қажеттіліктері мен оқу қарқынына бейімдей алады. Бұл өз кезегінде балаға ақпаратты тиімді меңгеруге және дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

2. Өзара әрекеттесуге және әлеуметтік интеграцияға ықпал ету мақсатында, бірлесіп жұмыс істеуде шағын топтар құру арқылы бірден бірнеше оқушыға көмек көрсету мүмкіндігі.

3. Оқу үдерісін тартымды, оқушылардың мотивациясын арттыру мақсатында заманауи білім беру технологияларын пайдалану.

4. Оқу материалдарын бейімдеу мен ақпаратты ұсынуда цифрлық технология мүмкіндіктерін қолдану.

5. Әлеуметтік дағдылар мен тұлғааралық қатынастарды дамыту мақсатынды топтық тренинг, тренингтік ойындар және тьютордың топтағы жағымды іс-әрекет қатынасын орнатуы.

6. Мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруді қолдауды толық жүзеге асыру негізінде тьютордың ата-аналармен өзара ынтымақтастығы. Ол әр баланың жеке қажеттіліктері мен жетістіктеріне, сабақ үлгеріміне қатысты болуы мүмкін.

Тьюторлық сүйемелдеу әдістерін таңдау мүмкіндігі шектеулі балалардың нақты қажеттіліктеріне және инклюзивті білім беру мақсаттарына байланысты жүзеге асады.

Әдістерді сәйкесінше қолдану инклюзивті білім беруде тьюторлық сүйемелдеудің нәтижелі болуына ықпал етеді.

Қорытындылай келе, мүмкіндігі шектеулі балалардың қажеттіліктеріне бағытталған инклюзивті білім беру барлық оқушылар үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге бағытталған білім беру жүйесін дамытудың маңызды кезеңі болып табылады. Инклюзивті тәжірибелерді тиімді пайдалану, балаларды білім беру үдерісіне сәтті енгізуге бағытталған жүйелі қолдау және көмек болып табылатын тьюторлық сүйемелдеу бүгінгі күні маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Подольская О.А., Яковлева И. В. Тьюторское сопровождение лиц с ограниченными возможностями здоровья в условиях инклюзивного образования: учебное пособие. – Москва, Берлин: Директ-Медиа, 2019. – 79 с.
2. Амиханова Л.А., Бободжонова О.Н., Савельева О.А. Организация тьюторского сопровождения в рамках образования детей с ОВЗ и инвалидностью: учеб.-метод. пособие. – Москва: АСОУ, 2021. – 68 с.
3. Дегтярева М.Ю. Тьюторское сопровождение ребенка с ограниченными возможностями здоровья (умственной отсталостью). Молодой ученый. – 2022. – № 16 (411). – С. 460-463. URL: <https://moluch.ru/archive/411/90578/>
4. Тажутдинова Г.Ш. Тьюторское сопровождение детей с ограниченными возможностями здоровья в образовательных организациях, реализующих инклюзивную практику: методические рекомендации. – Махачкала, 2021. – 33 с.
5. Карпенкова И.В., Самсонова Е.В., Алехина С.В., Кутепова Е.Н. Тьюторское сопровождение детей с ограниченными возможностями здоровья в условиях инклюзивного образования: методическое пособие. – М. : МГППУ, 2017. – 174 с.
6. Андреева Н.В. Методика тьюторского сопровождения: методическое пособие. –Тверь, 2021. – 59 с.
7. UNICEF ресми сайты. URL: <https://www.unicef.org/education/inclusive-education>

УДК 101.1

Байжұма Д.Е.*

ПЕДАГОГИКАДАҒЫ ЭКЗИСТЕНЦИАЛДЫ ФИЛОСОФИЯНЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа: Экзистенциалды философия жеке болмысты, еркіндік пен өмір мәнін терең зерттей отырып, педагогиканы қайта қарастыратын қуатты объективке айналды. Бұл аспектідегі педагогикалық міндет – адамды әлемде өзін тануға, өз өмірінің қайталанбастанығын сезіне, бар болмысын зерттеп, бағалауға үйрету. Экзистенциалды педагогика білім беру мазмұнындағы түбегейлі өзгерістерді талап етпейді тек тәрбие мәні мен тәрбие құндылығын қайта қарауды көздейді.

Кілт сөздер: тәрбие, еркіндік, педагогика, экзистенциализм, тұлға, болмыс, экзистенциалды педагогика

Аннотация: Экзистенциальная философия стала мощной линзой для переосмысления педагогики, глубокого исследования индивидуальности, свободы и смысла жизни. Педагогическая задача в этом аспекте – научить человека узнавать себя в мире, чувствовать уникальность своей жизни, изучать и оценивать свое существование. Экзистенциальная педагогика не требует радикальных изменений в содержании образования, она направлена лишь на пересмотр смысла и ценности образования.

Ключевые слова: образование, свобода, педагогика, экзистенциализм, личность, существование, экзистенциальная педагогика

Abstract: Existential philosophy has become a powerful lens for rethinking pedagogy, deep research into individuality, freedom and the meaning of life. The pedagogical task in this aspect is to teach a person to recognize himself in the world, to feel the uniqueness of his life, to study and evaluate his existence. Existential pedagogy does not require radical changes in the content of education, it is aimed only at revising the meaning and value of education.

Keywords: education, freedom, pedagogy, existentialism, personality, existence, existential pedagogy

Үздіксіз өзгеріп жатқан білім беру кеңістігінде білім алушыларды тек оқу жетістіктеріне ғана емес, сонымен қатар сыныптан тыс өмірдің қиындықтары мен белгісіздіктеріне дайындау

* Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің Философия және әдеп факультетінің I курс магистранты, Алматы қаласы, Қазақстан, e-mail: dimash.bayzhuma@mail.ru

қажеттілігін мойындау артып келеді. Көбінесе білім мен белгілі бір қабілеттерді үйретуге басымдық беретін педагогикадағы дәстүрлі тәсілдер білім алушылар алдында тұрған экзистенциалды сұрақтар мен міндеттерді шеше алмауы мүмкін. Дегенмен, экзистенциалдық философияның негіздерін білім беру тәжірибесіне енгізе отыра педагогтар білім алушылардың тұлғалық өсуіне, жеке еркіндігін түсінуіне ықпал ететін іргелі оқыту тәжірибесін жасай алады.

Экзистенциалды философияның негізінде болмыс, еркіндік және адам өмірінің бірегейлігі туралы күрделі сұрақтарды терең зерттеу жатыр. Сорен Кьеркегор, Фридрих Ницше, Карл Ясперс, Жан-Поль Сартр, Мартин Хайдеггер, Альбер Камю сынды философтар осынау бай ой дәстүріне зор үлес қосты. Мысалы, дат философы Сорен Кьеркегор үмітсіздік жағдайында жеке субъективтіліктің және өзіндік мән - мағынаны іздеудің маңыздылығын атап өтті.[1] Ал неміс философы Ф.Ницше «Құдайдың өлімін» жариялап, дәстүрлі құндылықтар мен нанымдарды жоғалтудың салдарымен күресті.[2,86] «Экзистенциализмнің ақсақалы» атанған әйгілі француз философы Жан Поль Сартр өзінің «Экзистенциализм бұл гуманизм» атты манифестінде радикалды бостандық идеясын және онымен байланысты жауапкершіліктің маңыздылығын атап өтті [3, 319-320б].

Экзистенциалды педагогика педагогтарды әр оқушыны өзін-өзі тану мен тұлғалық қалыптасуына басымдық беретін оқу ортасын құруға шақырады. Білім алушыларды күнделік жүргізу, өзін мазалаған мәселелерімен бөлісу және философиялық зерттеу жүргізу сияқты әрекеттерге тарту арқылы мұғалімдер білім алушыларды өздерінің құндылықтарын, сенімдерін және экзистенциалды алаңдаушылықтарын зерттеуге мүмкіндіктер бере алады. Әйгілі американ жазушысы Томас Флинн өзінің «Экзистенциализм: өте қысқа кіріспе» кітабында экзистенциалды ойдағы өзін-өзі танудың маңыздылығы жайында: «экзистенциалистік философияның мақсаты адам болудың не екенін түсіну және тұжырымдау» [4],-деп айқындады. Сонымен қатар экзистенциалды педагогика өмір мәні тақырыптарын зерттегенде сыни көзқарас пен ашық диалогтың маңыздылығын ашады. Мұғалімдер білім беру жүйесіне экзистенциалды философияның танымдық әдістерін қолдана білім алушылардың өз болжамдарына күмән келтіруге, олардың сенімдерін тексеруге және әртүрлі көзқарастарды білдіруге шақыратын талқылауларды ұйымдастыра алады. Американ ойшылы, Пердью университетінің құрметті профессоры Уильям Л.Макбрайд «Экзистенциализм: Кіріспе» атты еңбегінде экзистенциализм философиясындағы диалогтың рөліне ерекше тоқталып, «экзистенциализмнің табиғатынан талқыға ашық» [5,16б] деп тұжырымдайды.

Зияткерлік плюрализм қалыптастыра қызығушылық ортасын құру арқылы мұғалімдер білім алушылардың сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамытуға және экзистенциалды ұғымдарды терең түсінуге мүмкіндік бере алады.Экзистенциалды философияда адам өзінің әр әрекетіне жауапты деген тұжырым басым. Осы ойдың педагогика саласындағы үлесі болашақ білім алушыларды этикалық шешім қабылдауға, жеке жауапкершілікке және діттеген мақсаттарға жетудің оңтайлы шешімдерін қарастыруға дағдыландырады. Онымен қоса экзистенциалды ой жүйесінің педагогикадағы елеулі үлесі ретінде өмірлік тәжірибеге ерекше көңіл бөлуін атай аламыз.

Ақтығында айтпағымыз: білім беру жүйесінде экзистенциалды философия негіздерін енгізе отыра мұғалімдер тұлғалық өсуге, шынайы білім алуға және өмірдің күрделі соқпақтарына дайын орта жасай алады. Экзистенциалды философия тұлғалық өсуге, сыни ойлауға және өмір мәнін іздеуге басымдық бере педагогиканы түрлендіру үшін сенімді негізді ұсынады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Кьеркегор, Сёрен. *Страх и трепет* / Пер. с дат.- Изд. 2-е, дополненное и исправленное. М.: Культурная революция, 2010.
2. Ницше, Фридрих. Сочинение в двух томах, Т2. Издательство «Мысль», 1990.
3. Сумерки богов. Издательство политической литературы, 1989. С.319-325
4. Flynn, Thomas. "Existentialism: A Very Short Introduction." Oxford University Press, 2006.
5. McBride, William L. "Existentialism: An Introduction." Prometheus Books, 2007.

УДК 811.581.11

Baikova D. A. *, Shayahmet A.K.**

LIFELONG LEARNING STRATEGY: THE CHINESE LANGUAGE IN OUR WORLD

Аңдатпа

Осы баяндама өмір бойы оқу стратегияларын жеке таңдауға қатысты. Баяндамашы қытай тілінің қазіргі әлемдегі рөлін анықтап, аталған халықаралық тілді үйренудің артықшылықтарын беретін фактілеріне өз көзқарасын білдіреді.

Кілт сөздер: қытай тілі, халықаралық тіл, тіл үйренудің пайдасы.

Аннотация

Данный доклад связан с персональным выбором стратегии обучения на протяжении всей жизни. Докладчик раскрывает роль китайского языка в современном мире и приводит факты, демонстрирующие преимущества изучения этого международного языка с ее собственной точки зрения.

Ключевые слова: китайский язык, международный язык, преимущества изучения языка.

Abstract

This report is related to personal choice of lifelong learning strategies. The researcher reveals the role of the Chinese language in the modern world and provides facts that demonstrate the advantages of studying this international language from her own point of view.

Keywords: Chinese language, international language, language learning benefits.

Chinese language (Simplified Chinese: 汉语) is a language which belongs to the Sino-Tibetan language family and is mostly spoken natively by the citizens of the People's Republic of China. The largest Chinese-speaking group in the world is Han Chinese ethnic group which is followed by Manchu people. As the Han Chinese ethnic group is the largest Chinese-speaking ethnic group, this language is called "The language of Han People" (汉语, pinyin: Hànyǔ). According to the statistics, in 2023 Chinese language is the second in the world by the number of speakers, as it is spoken fluently by 1.1 billion of the people, following the English language which is spoken by 1.5 billion of the people [1]. Additionally, Chinese is considered the most difficult language in the world due to it not having an alphabet and containing more than 60.000 hieroglyphs [2]. Chinese language is one of the six languages of the United Nations alongside the English, French, Arabic, Russian, and Spanish languages.

People's Republic of China (PRC or China; Simplified Chinese: 中国) is the state in East Asia, which is considered the second by population after India. This country is recognized around the world for its ancient culture and long history. In addition, this country is the place where the four significant inventions originate from [3]. The Four Great Inventions (Simplified Chinese: 四大发明) which were made in China are gunpowder, compass, papermaking and printing [4]. Nowadays, the People's Republic of China is a highly developed and technologically advanced country. According to the 2023 statistics, Chinese economics holds the second position in the total Gross Domestic Product, with its GDP being \$19.4 trillion [5]. It's also noticed that since 2002 to 2022 the share of the PRC in global economy increased from 8.1% to 18.8% [6]. According to the same statistics agency, China holds its leadership in the rating of the countries with the biggest manufacturing output in 2019, China's output being 28.7% which is followed by the USA's 16.8% [7]. Additionally, China is currently being a country with the highest exports number, which is highly significant due to more than 2.8 million production plants [8]. The most widespread sectors of the Chinese manufacturing distribution are electronic industry (33% in Guangdong) and textile industry (18% in Zhejiang and 20% in Jiangsu) [9]. Moreover, the Chinese companies are stated to

* undergraduate student, the Faculty of Oriental Studies, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, daryabaykova256@gmail.com

** scientific adviser, Assoc. Prof., the Philological Faculty, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, aschajach@yandex.com

be highly profitable, including the commercial giants such as Alibaba Group, DiDi and Huawei. In conclusion to the information given, the role that China holds in the global economy is meaningful, and therefore the role of the Chinese language is equally meaningful [10].

The most noticeable and major advantage of learning Chinese is the fact that the Chinese speakers are highly demanded specialists in all the industries worldwide due to the world being influenced by the Chinese companies. In these terms, the people who are fluent in both English and Chinese language are more competitive and are most likely to be hired, since English and Chinese are the two most spoken language in the world. For Chinese speaking people, there are such careers available as interpreter in Chinese companies or in the official diplomatic structures such as the PRC embassies throughout the world. Being fluent in this language offers a wide range of possibilities: people who know Chinese can work in the educational institutions as the Chinese language instructors or in media which cooperate with the companies or people in China. Additionally, the tourism industry around the world also requires the people who are fluent in Chinese due to the large numbers of the tourists from China. The most popular countries to visit amongst the Chinese people are Thailand, Singapore, Japan, USA, United Kingdom and Australia [11]. People who are fluent in Chinese are demanded in this country as tour guides, interpreters, hotel employees and museum guides.

Although the Chinese language may seem complicated due to it not having an alphabet and containing more than 60.000 hieroglyphs, it's logical and has the grammar simpler than the one in English. There's also the statement that learning Chinese trains several cognitive abilities such as an ability to memorize more information. Practicing the Chinese handwriting also develops the person's motor skills, the ability of visualization and shapes recognition. This confirms that this language is not exclusively important for one's career, but also for brain function.

References:

1. Chinese language. https://en.wikipedia.org/wiki/Chinese_language. Retrieved February 29, 2024.
2. Dyvik, E.H. (2023, June 16). The most spoken languages worldwide 2023. <https://www.statista.com/statistics/266808/the-most-spoken-languages-worldwide/#:~:text=In%202023%2C%20there%20were%20around,most%20widespread%20languages%20that%20year>. Retrieved February 29, 2024.
3. China. <https://en.wikipedia.org/wiki/China>. Retrieved February 29, 2024.
4. Four Great Inventions. https://en.wikipedia.org/wiki/Four_Great_Inventions. Retrieved February 29, 2024.
5. The world's largest economies. <https://www.worlddata.info/largest-economies.php#:~:text=With%20a%20GDP%20of%2025.44,ninth%20place%20in%20this%20ranking>. Retrieved February 29, 2024.
6. Richter F. (2022, June 27). China's Rise to Economic Superpower. <https://www.statista.com/chart/27688/chinas-share-of-global-gdp-vs-the-us-and-the-eu/>. Retrieved February 29, 2024.
7. Richter F. (2021, May 4). China is the World's Manufacturing Superpower. <https://www.statista.com/chart/20858/top-10-countries-by-share-of-global-manufacturing-output/>. Retrieved February 29, 2024. <https://www.statista.com/statistics/264623/leading-export-countries-worldwide/>.
8. Leading export countries worldwide in 2022. <https://www.statista.com/statistics/264623/leading-export-countries-worldwide/>. Retrieved February 29, 2024.
9. Map of China Manufacturing Distribution (2016, June 6). <https://www.berkeleysg.com/china-manufacturing-distribution-map/>. Retrieved February 29, 2024.
10. Chinese tourists are driving Asia-Pacific's travel boom – flight bookings to hit pre-pandemic levels. <https://www.cnbc.com/2024/02/22/chinese-tourists-are-fueling-a-recovery-in-asia-pacifics-travel-industry.html#:~:text=Outside%20of%20Asia%20Pacific%2C%20the,holiday%20spots%20for%20Chinese%20travelers.&text=More%20Chinese%20residents%20traveled%20outside,from%20travel%20analytics%20firm%20Cirium>. Retrieved February 29, 2024.
11. Learning Chinese Pays Dividends: Of Characters and Cognition. <https://asiasociety.org/education/learning-chinese-pays-dividends-characters-and-cognition#:~:text=This%20seems%20like%20a%20simple,other%20languages%20and%20writing%20systems>. Retrieved February 29, 2024.

ӘОЖ 37.013.42.

Бейсалы Т.Е.*

ЦИФРЛАНДЫРУ ҚҰРАЛДАРЫМЕН ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ ДЕСТРУКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аннотация

Цифрландыру біздің өміріміздің барлық салаларына еніп, жасөспірімдерге айтарлықтай әсер ететіні анық. Мақалада деструктивті мінез-құлқтың жалпы белгілері, сыртқы және ішкі объектілерге бағытталған формалары сипатталады. Авторлар цифрландыру құралдарымен жасөспірімдердің деструктивті мінез-құлқының алдын алу мүмкіндіктерін ұсынылады.

Кілт сөздер: цифрландыру, деструктивті мінез-құлық, жасөспірім, деструктивті мінез-құлық формалары, девиантты мінез-құлық.

Аннотация

Очевидно, что цифровизация проникает во все сферы нашей жизни и оказывает значительное влияние на подростков. В статье описываются общие черты деструктивного поведения, формы, ориентированные на внешние и внутренние объекты. Авторами предложены возможности профилактики деструктивного поведения подростков средствами цифровизации.

Ключевые слова: цифровизация, деструктивное поведение, подростковый возраст, деструктивные формы поведения, девиантное поведение.

Abstract

It is obvious that digitalization penetrates into all areas of our lives and has a significant impact on teenagers. The article describes the general features of destructive behavior, forms oriented towards external and internal objects. The authors propose the possibilities of preventing destructive behavior of adolescents by means of digitalization.

Key words: digitalization, destructive behavior, adolescence, destructive behaviors, deviant behavior.

Бүгінгі күні цифрлық технология мен ақпараттың жылдам дамуы қоғамның барлық тұстарына әсер етуде. Ал цифрландыру құралдарын жасөспірімдердің тек білім алуында ғана пайдаланылып қоймай, деструктивті мінез-құлқының алдын алуында да қолданудың мүмкіндіктері бар.

Еліміздегі «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы [1] (2017-2022 жылдар аралығын қамтыған) аясында цифрлық технологияларды пайдалану негізінде халықтың өмір сүру сапасын жақсарту жұмыстары жүзеге асырылса, ал «Цифрландыру, ғылым және инновациялар есебінен технологиялық серпіліс» ұлттық жобасының [2] (2021-2023 жылдар аралығын қамтыған) мақсаты ғылымды қолдау арқылы елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына, қазіргі цифрлық кезеңде инфрақұрылымды тиімді және қауіпсіз пайдалануды қамтамасыз ету болды.

Қазіргі уақытта «2023 - 2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдама-сын» [3] (2023 - 2029 жылдар аралығы) іске асыру қолға алынған.

Жасөспірімдердің деструктивті мінез-құлқы қазіргі заманның өзекті мәселелерінің біріне айналып, мемлекеттік және қоғамдық институттар тарапынан алдын алу жолдары қарастырылуда. Осы орайда, қоғамдық дамудағы қазіргі әлемдік және ұлттық үрдістеріне, осы сала бойынша ғылыми-практикалық және ұйымдастырушылық инновацияларға сүйенген жөн.

Осы күнгі жасөспірімдер мазмұны мен әлеуметтену тенденциялары жағынан күрделі, ғылыми-техникалық жағынан жылдам дамушы әлемде өмір сүреді. Ал бұл өз кезегінде қоғамдық ортадағы шиеленіс, тұрақсыз әлеуметтік, экологиялық, экономикалық, идеологиялық жағдайлар туындатып, жасөспірімдердің тұлғалық дамуы мен мінез-құлқындағы әртүрлі ауытқулардың өсуіне әкеледі. Себебі жасөспірімдер басқа жас топтарына қарағанда физиологиялық, психологиялық, әлеуметтік дамуының қарқынымен ерекшеленеді. Яғни,

* 1- курс магистранты, педагогика кафедрасы, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Астана қ., Қазақстан; e-mail: tokanai1212@gmail.com

бүкіл ағзаның қарқынды өсуі және дамуымен, бөгде адамдардың сынына жоғары сезімталдық, шектен тыс менмендік және басқаларға қатысты өзіндік пайымдаулар, көбінесе жалғыздыққа бейімділік, жеке құпия мен жасырындық, өзін-өзі бағалау сезімінің күшеюі және өзіндік даралануы, өзіне және басқаларға деген сұраныстың жоғарылауымен айқын-далады.

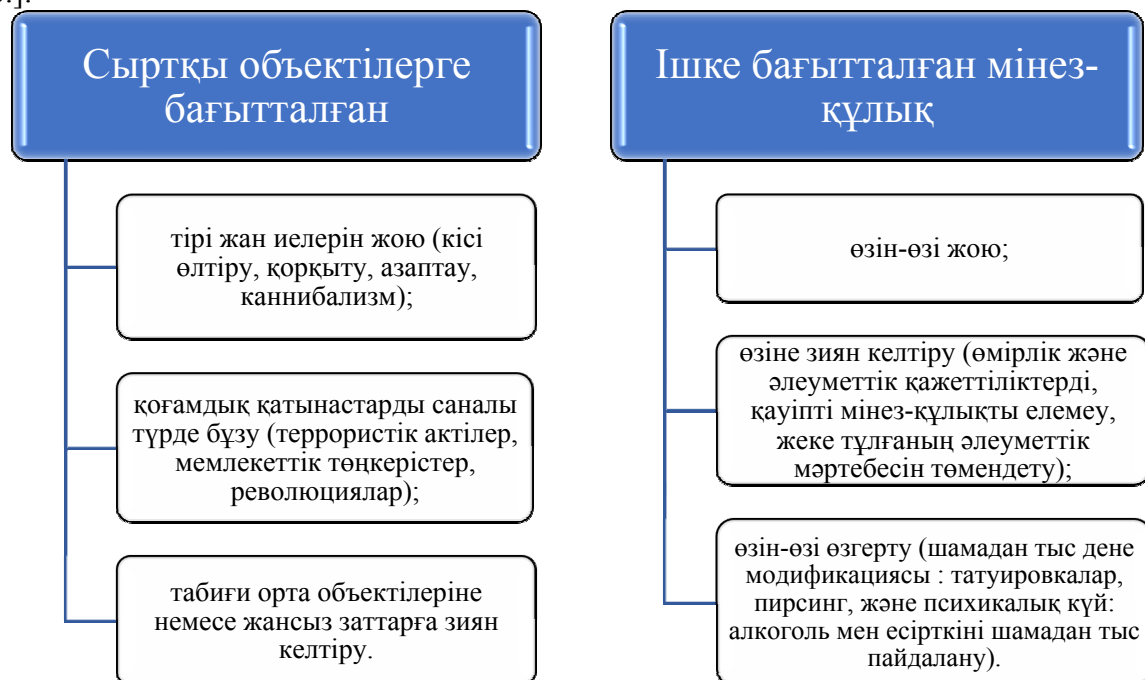
Деструктивті мінез-құлық – бұл белгілі бір қоғамдағы ең маңызды әлеуметтік нормалардан ауытқып, жеке адамға, жақын ортаға, жалпы қоғамға нақты зиян келтіретін психикалық сау адамның немесе адамдар тобының тұрақты мінез-құлқы [4, 4 б.].

Жалпы мінез-құлқы деструктивті деп саналатын адам келесі белгілермен ерекшеленеді:

- * айналасындағыларға деген агрессия мен қатыгездік;
- * қарым-қатынас кезіндегі дұшпандық және қастық әрекет;
- * материалдық құралдар мен заттарды жоюға деген бейімділік;
- * өзіне жақын адамдардың өмір салтын бұзуға әрекет;
- * эмоциялар мен сезімдерді сезіне алмау.

Тақырып аясындағы зерттеулерде деструктивті мінез-құлықтың негізінде агрессия жатқаны және агрессивті мінез-құлық бір нәрсені жоюға бағытталған практикалық немесе ауызша әрекеттер ретінде іске асуымен түсіндіріледі. Сондай-ақ, деструктивті мінез-құлық девиантты мінез-құлықпен синоним ретінде де қарастырылады.

Л.А.Асламазова және авторлық ұжымның зерттеулерінде деструктивті мінез-құлық адамның өзіне және сыртқы әлемнің материалдық, материалдық емес объектілеріне бағытталған көптеген көріністерге ие екені айтылады. Сонымен қатар авторлар сыртқы және ішкі объектілерге бағытталған деструктивті мінез-құлық формаларын бөліп көрсетеді [5, 5 б.]:

Сурет – 1. Сыртқы және ішкі объектілерге бағытталған деструктивті мінез-құлық формалары

Осылайша, жоғарыда сипатталған жасөспірімдердің деструктивті мінез-құлқының алдын алу мүмкіндіктері ретінде цифрлық құралдарды келесідей қолдануды ұсынамыз:

1. Білім беру бағдарламалары мен платформалары. Жасөспірімдердің цифрлық кеңістіктегі сауаттылығына, желідегі қауіпсіздік негіздері мен цифрлық ортада этикалық мінез-құлық туралы сабақтарды ұйымдастыру арқылы, жасөспірімдерге өз әрекеттерінің салдарын білуге және онлайн ортада жауапты шешімдер қабылдау дағдыларын дамытуға болады.

2. Онлайн тренингтер ұйымдастыру. Интерактивті онлайн ұйымдастырылған тренингтер жасөспірімдерге деструктивті мінез-құлықтың алдын алу мақсатында арнайы құрастырылған жағдаяттар мен тренингтік ойындар арқылы, өмірде шешім қабылдау дағдыларын дамыту, қарсы тұру стратегияларын үйрету және цифрлық тәуекелдер туралы хабардарлықты арттырудың тиімді әдісі болып табылады.

3. Қауіпсіз цифрлық орта мен позитивті контент құру. Жасөспірімдер өздерін қорғалған және еркін сезінетін қауіпсіз цифрлық ортаны құру: қауіпсіз онлайн платформаларды ұсыну, ересектер мен құрдастарынан кеңес алатын ашық қарым-қатынас пен пікірталас кеңістігін құру, позитивті контент пен шабыттандыратын оқиғаларға, жарқын өмірді насихаттайтын қауымдастықтар немесе сайттар жасауға ықпал ету.

4. Ата-аналар мен мұғалімдердің қолдауы. Жасөспірімдердің деструктивті мінез-құлқының алдын алу процесіне ата-аналар балаларының цифрлық кеңістіктегі белсенділігіне тиісті қолдау, оқыту және бақылауды қамтамасыз етсе, ал мұғалімдер цифрлық, ақпараттық сауаттылық тақырыптарын оқу бағдарламаларымен ұштастырып, сонымен қатар жасөспірімдерді желідегі қауіпсіздікке үйрету туралы тренингтер, тәрбие сағаттарын, дөңгелек үстел, семинарлар ұйымдастырса болады.

Қорытындылай келе, ұсынылған цифрландыру құралдарының мүмкіндіктерімен жасөспірімдердің деструктивті мінез-құлқының алдын алуға, цифрлық ортадағы әрекеттерінің қауіптері мен салдарын білуге, цифрлық, ақпараттық сауаттылық дағдыларын дамытуға, өздерін қорғалған және еркін сезінулеріне ықпал етуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. Электронды ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827>
2. «Цифрландыру, ғылым және инновациялар есебінен технологиялық серпіліс» ұлттық жобасы. Электронды ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000727>
3. 2023 - 2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасы. Электронды ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000269>
4. Успешные практики воспитательной работы в общеобразовательных организациях Свердловской области: профилактика деструктивного поведения: сборник материалов / Министерство образования и молодежной политики Свердловской области, Государственное автономное образовательное учреждение дополнительного профессионального образования Свердловской области «Институт развития образования»; сост. С. В. Мельничук, под. ред. Е. А. Чудиновских. – Екатеринбург: ГАОУ ДПО СО «ИРО», 2022. – 33 с.
5. Профилактика деструктивного поведения приёмных детей в замещающих семьях: практическое пособие для замещающих родителей и специалистов / сост. Л.А. Асламазова, О.И. Белибо, А.Н. Сафонова. – Майкоп: издатель А. А. Григоренко, 2021. – 68 с.

УДК 81'255.4:821.512.122

Gadkarimova G.*

THE FUNCTIONS OF THE STYLISTIC COMPLEX IN TRANSLATION (ABAI KUNANBAYEV POEM)

Түйіндеме

Мақалада көркем мәтіндердің этномәдени ақпаратының қайнар көзі ретінде, стиль аударылу жолдары және түсіндіру мәселелері қарастырылады. Аударылған мәтіндегі түпнұсқаның мазмұнының эмоционалды, эмфатикалық, экспрессивті-эмоционалды жоспарының мағыналарын жеткізуге арналған тілдік бірліктерді түрлендіру әдістеріне назар аударылды.

* 2nd year doctoral student of the Philological Faculty on the educational program "8D02302 – Translation (Western languages)" Al Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan. e-mail: gabdkarimovagul@gmail.com

Түйінді сөздер: стиль, стилистикалық кешен, лингвомәдениет, фасниция, эмпатия.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы переводческой интерпретациистилемы как источника этнокультурной информации художественных текстов. Обращено внимание на способы трансформации языковых единиц, призванных передать смыслы эмотивного, эмфатического, экспрессивно-эмоционального плана содержания оригинала в переводном тексте.

Ключевые слова: стилема, стилистический комплекс, лингвокультурема, фасниция, эмпатия.

Annotation

The article deals with the issues of translation interpretation of the style of we as a source of ethnocultural information of literary texts. Attention is drawn to the ways of transformation of linguistic units designed to convey the meanings of the emotive, emphatic, expressive and emotional plan of the original content in the translated text.

Keywords: stilema, problems of recreation, equivalence, expressive and emotional content.

Introduction: According to the majority of scientists studying the problems of the linguistic picture of the world (Y.N.Karaulov, V.N.Postavalova, A.A.Ufimtseva and others), it cannot be perceived as a mirror, but should be represented as a model of the world or its one or another part of linguistic consciousness. If we follow this logic, then the linguistic picture of the world is an interpretation or a subjective image of objective reality. The artistic picture of the world is formed in the minds of the author and the reader not only through units of language, but also through units of ethnocultural, aesthetic, spiritual and emotional spaces of the poetic text. Thus, the poetic picture of the world is the result of artistic, figuratively representative modeling of the world, a system of meanings, images and representations formed in the minds of the author and the reader with the unity of the formal, meaningful, functional, “aesthetic”, “spiritual” semantics of the poetic text. In this case, it is necessary to pay attention to the fact that the poetic picture of the author's world does not always correspond to the reader's. Therefore, in the translation of poetic texts, it is necessary to study, describe and analyze a certain invariant of the author's, translation and reader's worldviews. These phenomena are anthropological, they have dynamics, since the change in the structure of the text depends on a change in perception, the same text can be perceived differently today, tomorrow and the day after tomorrow. As a rule, a poetic text as a linguostructural and spiritual whole is a carrier and “holder” of various “reader's” versions of the author's worldview.

The main part: A poetic text always presents a certain difficulty for translation, since the conceptual and aesthetic load in it is associated with the national linguistic and cultural originality and cultural and spiritual context, which are realized within the framework of a certain poetic form inherent in the national tradition. The fact that the combination of these specifics in the text creates special effects of the meaningful nature of the text was pointed out by Y.M. Lotman in his study “Analysis of the poetic text” (1972). In a poetic work, it is especially difficult to determine the aesthetic originality of the text, realized on the basis of a complex set of expressive means. Therefore, translation studies constantly studies the problem of how to correlate the translation of a lyrical work with the original, what degree of transformation and interpretation is acceptable and effective here. It is quite natural that researchers have developed some general conventions on this issue. Among them is the conviction that when translating poetry, artistically significant components of the form are inevitably transformed. The thesis about the practical impossibility of translating the entire complex of aesthetically significant meanings of the poem is often discussed. Thus, the question of the degree of adequacy of translation in the lyrics becomes particularly relevant. Often, the criterion of such adequacy is considered not to be the proximity of meanings and not the commonality of poetic functions, but the unity of the conceptual program of the author and the translator and the comparability of aesthetic impact on the recipient. Of course, such a point of view at first glance seems theoretically invulnerable. But its applicability to the practice of comparative research raises many questions. Comparing the original and the text of the translation, it is necessary to consider their correlation at different levels of linguistic and speech realization, compare the features of the poetic form, the specifics of poetic means. The methodological basis of scientific research has a certain idea of the studied object, reflecting its structure and functions. The

most preferable in this case may be a functional semiotic model, which allows us to consider a poetic text as a symbolic formation with a number of specific functions. Hegel defined the specifics of the lyrics in this way: “everything is subjective, the inner world, the reflecting and feeling soul.”[1. p108]. A modern researcher associates the specifics of poetry with “experience”. [2. p230]. Apparently, the personal experience of a person is important here, which arises as an emotional state of consciousness as a result of communication with the world affecting physiology, motor skills, psyche, intelligence. Of course, the experience lasts in time, producing the creation of a poem. Therefore, with a certain degree of conventionality, the text of the poem can be considered a sign reflecting and expressing the author's experience, as well as the process of its objectification and comprehension. An equally important role in the lyrics is played by the aesthetic function, which affects feelings beyond rational consideration of the causes of these feelings. At the same time, the fact of an aesthetic attitude towards a phenomenon and an object should be considered as a consequence of deep reasons of a meaningful nature.

A consistent review of all translation options will take up a lot of space, so a selective analysis of several translations will allow us to draw certain conclusions.

The original:

Қайғы келсе қарсы тұр, құлай берме
Қызық келсе, қызыққа, оңғаққа ерме
Жүрегіңе сүңгі де, түбін көзде
Сонан тапқан шын асыл, тастай көрме.

1. «Не склонись, не упади в лихие дни,
В буйный радости себя не урони.
И на дне своей души, колы дна достанешь,
Ты сокровища отыщешь, - сохрани!» (Перевод В.Налимова)
2. «Горе злое придет - не клонись перед бедой,
Радость душу пьянит – ты останься собой.
В сердца глубь погрузись, его тайны познай,
Чистый перл там найдешь, и отныне – он твой. (Перевод Драгоман).
3. «В беде мужайся, выстоять сумей,
А если радость – сдержан будь и в ней.
Прислушайся к себе, проникни в глубину,
Жемчужину найдешь – ее терять не смей» (Перевод Ю.Гдовского).

Conclusion: Thus, we can assume that various translation interpretations of one of Abai's poems, bearing a deep imprint of the author's personality, are associated with the functional and stylistic differentiation of the original. There are big differences in the nature of the choice of language tools and their ways of organization in translations. There are differences in the goals, pragmatic attitudes of translators, and the difference between the interpersonal attitudes of the author and the translator. It is precisely this complex of extralinguistic factors that has determined the distortions in translated texts. As a result of incorrect perception and incorrect transmission of ethnocultural information, the text of the translation evokes an idea about the object of thought, different from the idea that the poet sought to express. To what extent can these variants be considered individual translation interpretations? What is the degree of their adequacy to the original? To answer these questions in detail, it is necessary to conduct a linguistic, poetic, comparative and stylistic study of the poem in order to identify the specifics of its communicative, semiotic and aesthetic organization. The formalization of semantic subtleties in style and their semantic shades is of great importance. For example, the style "kaigi" in the original is ambiguous,

the translation in Russian may have such variable meanings as grief, sadness, misfortune, sorrow, evil fate, mental disorder, anxiety. Decent attention is not paid to senses and semantic multipliers. In addition, the selection of equivalent correspondences to the styles of the original in the translation texts has not been carried out taking into account the connotative, emotional-evaluative, illocutionary, figurative-expressive components of the meanings of Abai's style. At the same time, conceptually important accents of ethno-cultural content are sharply shifted in each of the translation options, which leads to a controversial change of the sutiethnostileme and simplification of the mechanism of aestheticization.

It should be concluded that a comparative stylistic or linguistic poetic study of a poetic text and its translations can serve as a criterion for determining the onomasiological orientation of texts, the function of a stylistic complex. It should be noted that the styles are closely related to the essential formal and substantive features of the Kazakh poet's work, including cultural and historical contexts, features of poetic organization, symbolic and semiotic components. We are sure that styles carry part of this information in the text, therefore, paying decent and close attention to the stylistic complex in Abai's poems contributes to a significant improvement in the quality of translations of his poetry. The stylistic complex reflects the contradictions and lacunae of the semantic structure and are ethnomarkers of the way of transforming the experience, which will help the translation to bring a different spirituality, new cultural and aesthetic values to other literature.

References:

1. Hegel V. Aesthetics in 4 volumes. -M.-Vol. 3. 2010-420 p.
2. Khalizev V.E. Theory of literature. -M.,2000. -309 p.
3. Dictionary of the Russian language. -M.,1983.
4. Schweitzer A.D. Theory of translation. -M., 1983. -320 p.
5. Tchaikovsky R.R. Lysenkova E. The inexhaustibility of the original. - Magadan. 2001. -211 p.
6. Makhmudov H.H. Russian-Kazakh linguistic and stylistic interrelations. - A. 1970.-265 p.
7. Vorobyov V.V. Linguoculturology (theory and methods) – M., 1997 – p.48.

УДК 821(811.512.5)

Гакрама К.М.*

СИМВОЛ ГОРЫ В ПОЭЗИИ МАГЖАНА ЖУМАБАЕВА

Андатпа Бұл мақалада М.Жұмабаев поэзиясындағы тау бейнесі қарастырылады. Поэтикалық мәтін талданып, «тау – адам кейіпкерлері» мәселесіне қатысты бейнелі, мәнерлі құралдар анықталды. Таулар бейнесінің зооморфтық және антропоморфтық сипаты атап өтіліп, ақын лирикасындағы өзіндік экспрессивтілік, ұлттық атрибуттар ашылды.

Кілт сөздер: тау, шың, лирика, автор, образ, өлең, пейзаж.

Аннотация В этой статье рассматривается образ горы в поэзии М. Жумабаева. Анализируется поэтический текст, выявляются изобразительно-выразительные средства, связанные с проблематикой «горы – характеры людские». Отмечается зооморфность и антропоморфность образа гор, раскрывается самобытная выразительность и национальные атрибуты в лирике поэта.

Ключевые слова: гора, вершина, лирика, автор, образ, поэма, пейзаж.

Abstract This article focuses on the image of the mountain in the poetry of M. Zhumabaev's. The poetic text is analyzed, figurative and expressive means related to the problem of "mountains - human characters" are identified. The zoomorphic and anthropomorphic nature of the image of mountains is noted, the original expressiveness and national attributes in the poet's lyrics are revealed.

Key words: mountain, top, lyrics, author, image, poet, landscape.

* ассоц. профессор, факультет казахско-американского университета, МОК, г. Алматы, Казахстан, email: gakrama@mail.ru

Лирика М.Жумабаева тесно связана с природой. Он самобытен, ярк, многогранен и притягателен экспрессией стиха, палитрой красок, глубиной чувств. Одна из эстетических высот, достигнутых поэтом – пейзажная лирика. Перед нами возникает многообразная панорама степи, бескрайние просторы, высокие горы родного Казахстана. В поэмах «Батыр Баян», «Оқжетпестің қиясында» (у подножия Оқжетпес) и в стихотворениях образ гор имеет символическое значение, он выступает с элементами антропоморфности и зооморфности.

В стихотворении «Алатау» вершины связаны с небом и похожи на темного верблюда. Образ скалы представляет небесного сына, трон божества. В качестве перевозчика Тенгри (можно провести параллель с колесницей греческих богов) выступает именно верблюд, являющийся пустынным животным, что связано с внешним сходством горба и горы или с бескрайним пространством номада.

В стихотворении «Тез барам» Алтай и Урал – два могучих крыла, символизирующих что-то дорогое и близкое (Золотой Алтай – моя старая мать).

Урал сравнивается со стражем, каменным гигантом, антропоморфность выражается в наличии туловища, усов. Гора является пространственной границей между государствами, выступающей в образе высокой, недоступной преграды:

*Ұзын Орал – күн мен түн шекарасы,
Бір жағы – күн, бір жағы түн баласы.
Денесі – тас, қарағай – қою мұрты,
Оң менен солтүстікке ол мұртын бұрған.*

Обнаруживая персонификацию (страж, старец) в данном стихотворении, мы понимаем, что поэт использует целый код значений, являя более глубинные смыслы, связанные с противопоставлением, антитезами: восток – запад, солнце – тьма. Все это вместе и создает феномен символа. В этом произведении эффективно применены разнообразные изобразительно-выразительные средства, связанные с горной темой, метафоры стены, символы света и мрака.

По мнению А. Жаксылыкова, поэт выходит на уровень импровизации поэтического диалога Востока и Запада, где контраст дан в акцентированном свете: запад – это тьма и демон, а восток – колыбель кочевников [4, с.363]. В стихотворении «Кокшетау» он отождествляет вершину с божественным началом, придавая горе антропоморфность (лик, глаза, слеза, сон). Обращение к горе «Кокше» говорит об уважении, почтении, восхищении поэта. Обыгрывается мифологическая символика пребывания на вершине правителей и связанная с ними атрибутика трона, престола. Акцентируется религиозная символика горы, указывается близость вершины с божеством. Связь неба с вершинами объясняет возможность диалога человека с божеством, раскрывает мотивы библейские, коранические и образ пророка. Таким образом, М.Жумабаев, используя эпитеты гор Алатау (иір-иір, асқар, ару, алтын), а также персонификации, зооморфные образы, добивается яркой самобытной выразительности стихотворения, обогащает национальные атрибуты поэзии.

Б.А. Жетписбаева считает, что произведения поэта, написанные в русле символизма, позволяют обогатить представление о поэтическом строе национального словесного искусства, о способе мышления казахского народа, о доступности ему различных форм художественного рефлексирования, в том числе и символического, по-магжановски модифицированного [1, с.22].

В поэме «Коркут» автор восхищается горным пейзажем Алтая. Приводится антитеза - золото в горах и ковыль в степи, величавый Алтай – Золотая земля. Автор символизирует горы Алтая с родиной номада, указывая на то, что ранее их населяли казахи.

Поэт рисует антропоморфный образ гордого, мудрого, высокого старца, гора представлена баловнем, любимцем неба:

*Қайтса Алтай, баяғы Алтай күңіренген,
Асқарға аспан төніп еміренген.*

*Керіліп бұлтпенен бал алысқан,
Еркенің не ісі бар ой-шерменен?! [2, с.226].*

С каменным сердцем и каменной душой гора предстает в этой поэме. Измученный поиском ответа, потерявший духовное спокойствие, Коркыт обращается с вопросом «Что такое жизнь?» в первую очередь к скалам, горам, объектам природы (известен аналог обращения к дереву в русских сказках). На что вершина отвечает ему эхом и остается бездушной:

*Аяндап алдыменен тауға келді,
Асқарға «Өмір не? – деп сұрау берді.
Жаны – тас, жүрегі – тас тау не десін,
Өзінен: «Өмір не?» - деп сұрады енді [2, с.223].*

*Он прежде подошел к горе,
Жизнь что? – спросил он у вершины.
Что скажет каменное сердце и душа,
Жизнь что? – ответит эхом.*

Стихотворение поэта «Туркестан» наполнено новым смыслом, новыми мотивами. Персонификация и отождествление горы Тарбагатай с отцовством, зрелостью. Религиозный мотив, связанный с мифологией о Всемирном потопе и пророке Нух, нашедшем спасение на горе Казыгурт (мифологический фольклорный аналог потопа с Ноевым ковчегом). Водное пространство входит в родственные связи с горами, Балхаш оказывается братом Тарбагатая. Вершина Хантенгри напоминает автору об исторических завоеваниях, когда тюрки защищали свои земли. Гора олицетворяет отвагу и смелость воинов:

*Еріксіз ер түрікті ойға аларсың,
Көкке асқан Хантәңіріге қарай-қарай.
Балқашты бауырына алған Тарбагатай,
Жоталы, жер кіндігі – Памир, Алай.
Қазықұрт қасиетті тау болмаса,
Топанда Нұқ кемесі тоқтар қалай [3, с.39].*

Красоту голубых гор Кокшетау, олицетворяя их с седым, мудрым, скорбящим старцем, имеющим каменное сердце, описывает поэт в поэме «Батыр Баян». Автор описывает родственные связи цепи Кокшетауских гор, которые приветствуют друг друга. Болектау, Окжетпес и Бурабай раскрывают проблематику «горы – характеры людские», скалы выступают в качестве бессердечных, холодных, каменных, опасных символов. Как видно из этих примеров, «окружение» возвышенности составляют такие реалии, как: животные, небо, облака, ветер и другие. Подводя некоторые итоги, нужно отметить особую любовь поэта к горам, его частое использование символики отчего дома, матери и уважительное обращение к ним. Так, например, Урал – это синева и крыло (Таласқан аспанменен көкпенбек тас, қанат), Алтай – мать и опять же крыло (Қарт анам, қанатым), Кокшетау – связь с небом и Тенгри (Аспанменен тірескен, Тәңірімен тілдескен), Алатау – великая мать (Алып ана көкпен талас). Отмечается зооморфность и антропоморфность лирики поэта (крылья, верблюд, голова, сердце, старик и дочь).

Список использованной литературы

1. Жетписбаева Б.А. Символ в движении литературы (на материале казахской литературы). Автореферат доктора филол. наук. – А., 1999. - 276 с.
2. Жұмабаев М. Шығармалары. - А., 1989. - 448 б.
3. Жұмабаев М. Мағжан. Өлендері, прозасы және әдеби зерттеулер. - Петропавл, 2006. - 428 б.
4. Жаксылыков А.Ж. Образы, мотивы и идеи с религиозной содержательностью в произведениях казахской литературы. Типология. Эстетика. Генезис. – А., 1999. - 422 с.

УДК:81: 37.016

Гауриева Г.М. *, Амангелді Э.Т.**

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ ЯЗЫКОВЫХ ВУЗОВ

Аңдатпа:

Білім беру үрдісінде жаңа ақпараттық технологияларды қолдану мәселесі өзекті мәселелердің қатарынан орын алуда. Шетел тілін оқытудың мақсаты субъектінің мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігін қалыптастыру десек, онда сол шетел тілін оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолдану шетел тілін оқытудың мақсатынан туындап отырған қажеттілік болмақ.

Кілт сөздер: сабақ, әдіс, студент, инновация, оқытушы.

Аннотация:

Вопрос использования новых информационных технологий в образовательном процессе является одним из наиболее актуальных. Если целью обучения иностранному языку является формирование у субъекта навыков межкультурного общения, то использование новых информационных технологий в обучении этому иностранному языку будет необходимостью, вытекающей из цели обучения иностранному языку.

Ключевые слова: урок, метод, ученик, новация, учитель.

Annotation:

The issue of using new information technologies in the educational process is one of the most relevant. If the goal of teaching a foreign language is to form the subject's intercultural communication skills, then the use of new information technologies in teaching this foreign language will be a necessity arising from the goal of teaching a foreign language.

Key words: lesson, method, student, innovation, teacher.

Современное преподавание иностранных языков в последние годы набрало высокие темпы. Ответственность учителей за разработку уроков создает возможности для учащихся эффективно общаться на иностранном языке. Они могут добиться больших успехов за короткое время с помощью новых технологий. Внедрение инновационных технологий в традиционный процесс обучения позволяет преподавателям и студентам совершенствовать как традиционные формы и методы, так и новые, в частности: тренинги, круглые столы, пресс-конференции и др. Квалификация педагогов выражается в создании ими ситуации в педагогических отношениях, когда и педагоги, и учащиеся имеют возможность выбора и контроля. Инновация – это не только внедрение нового, но и возможность применять новое в традиционном образовательном процессе. [1]

Темой станет проблема использования системы Интернет на уроках иностранного языка с использованием компьютерной техники. На основе использования глобализированной интернет-системы возможно формирование у изучающих язык умений во всех четырех видах речевой деятельности, с использованием материалов системы можно формировать у них деловые навыки чтения и письма, обогащать словарный запас. Используя Интернет-систему, изучающий язык может связаться с представителями страны.

Повышение мотивации студентов к изучению иностранного языка осуществляется на основе их участия в следующих мероприятиях: диспутах, конкурсах, олимпиадах и др.

Термин «Интернет» происходит от английского слова «international net», что означает «международное общение». Через Интернет-систему изучающий язык может напрямую общаться с представителем языка, а подключившись к Интернету во время урока иностранного языка, можно создать модель реального общения. Используя язык как средство общения в естественной языковой среде, изучающие язык учатся спонтанно и быстро реагировать на высказывания, используя различные языковые формулы. [2]

* кандидат педагогических наук, доцент. Кафедра теории и практики иностранных языков, филологический факультет Евразийский национальный университет им Л. Н. Гумилева (г. Астана, Казахстан),

** магистрант 2-года обучения, кафедра иностранные языки и переводческое дело, факультет языков и менеджмента, ЗКИТУ, г. Уральск, Казахстан, e-mail: venera_sralieva@mail.ru

Наиболее эффективным будет использование на уроках иностранного языка следующей информационной базы и ресурсов интернет-системы:

- электронная почта, телеконференция, видеоконференция;
- возможность раскрытия личной информации, или другими словами Web
- приватный выход на сервер;
- информационные каталоги (Yahoo, InfoSeek/UltraSmart, Galaxy), поисковая система (Alta, Vista, HotBob, Open Text), внутренняя беседа (Chat).

Работая с компьютером на уроке иностранного языка, студенты получают пользу с психологической точки зрения. В частности, отсутствие непосредственного участия преподавателя, который высказывает свое мнение, не одобряя или в определенной степени расставаясь с результатами работы, показывая допущенные ими ошибки на основе повторений, выставляя оценки каждой выполненной учащимися работе, обеспечивает что учащиеся работают самостоятельно и обладают уверенностью в себе. Это не следует интерпретировать как отрицание роли преподавателя на уроке иностранного языка. [3, с. 5]

Наоборот, преподаватель является единственным субъектом, который может создать социально-психологическую ситуацию, определяющую результаты работы изучающих язык как личности, направляющую их работу.

В настоящее время доминируют коммуникативность, интерактивность, аутентичность процесса изучения языка в культурном контексте изучения иностранного языка. Эти позиции создают предпосылку для развития межкультурной компетенции как компонента коммуникативной способности. При традиционном обучении иностранному языку изучающие язык ограничиваются выполнением языковых упражнений и запоминанием необходимого материала. То есть он будет иметь следующий вид: «словарь + необходимая структура = язык». Однако ограничение себя заучиванием языковой структуры не дает вам полной возможности овладеть языком как средством общения. Для обучения языковому общению на иностранном языке необходимо создавать реальные жизненные ситуации. Она создает условия для усвоения учащимися необходимого материала и соответственно формирует свое поведение. Интернет-система очень важна в решении этой проблемы. Опишем традиционные уроки иностранного языка. В большинстве случаев в процессе обучения иностранному языку преподаватель ведет ученика, то есть вместо того, чтобы направлять или вести, он берет на себя роль ведущего. Эта деятельность, по мнению психологов, тормозит мыслительный процесс учащихся. Например, преподаватель сам готовит вопрос круглого стола, дает план и требует от студента опираться только на него во время выступления. То есть человеку не дается свобода высказывать свое мнение. [3, с. 6]

Используя различные источники информации и ресурсов, студенты улучшают свои профессиональные навыки в овладении языком посредством самостоятельного исследования с помощью компьютерных технологий. Новые информационные технологии – это введение, хранение и передача различной информации электронными средствами.

Компьютерные обучающие программы (электронные учебники, тренажеры, репетиторы, лабораторные занятия, тест-системы). Образовательная система по мультимедийным технологиям проводится с использованием комбинации компьютера, видеотехники и оптического диска. Интеллектуальная и экспертная система. Формирование базы данных набора информации. Электронная почта, телеконференции, телекоммуникационные средства, объединяющие централизованную или региональную систему связи. Электронные библиотеки. Эти технологии развиваются быстрее, чем их использование в сфере образования. Многие электронные письма часто используются в высших учебных заведениях. В настоящее время широко известными методами компьютерной видеоконференцсвязи являются обмен аудиоинформацией, обмен видеоинформацией, виртуальная аудиторная доска, клавиатуры с тематической информацией, обмен файлами, проведение многосторонних конференций. Потому что эти материалы предоставляются

только на английском языке. Компьютерная система является средством улучшения процесса обучения. Однако информация об образовании в Интернете редка, немногочисленна и несистематизирована. Управление учебным процессом посредством коммуникации осуществляется путем получения и отправки материалов, копирования курсовых и дипломных работ, обмена интерактивными сообщениями по электронной почте. Сегодня эти технологии имеют новое значение для развития, чем образование. Однако попытка изучения иностранного языка с использованием различных информационных потоков поможет будущим студентам-медикам всесторонне развиваться и стать компетентными специалистами. Приобретение технических знаний обучающихся путем овладения иностранным языком в соответствии с профессиональной программой зависит от их регулярной подготовки и исследований с использованием для этой цели информационно-педагогических технологий. Новая педагогическая технология позволяет индивидуально ориентировать студентов в изучении иностранного языка и учитывать их коммуникативные навыки при подготовке. Отличие технологии от методологии заключается в том, что учебный дизайн основан не на суммировании опыта, а на научной основе обучения. [4]

Одним словом, использование инновационных технологий на занятиях является одним из способов создания благоприятных условий для его эффективности, а оно, в свою очередь, ведет к сотрудничеству и человеческим отношениям. Использование инновационного подхода к обучению является большим успехом практико-ориентированного обучения, а его качество обеспечивает удовлетворение высокой потребности в повышении качества жизни, а также достижение поставленной цели в реальной ситуации.

Список использованной литературы

1. Михеева И.В. Английский язык. Учебники и учебные пособия для 1-4 классов. Справочные и дополнительные пособия. <http://www.alleng.ru/english/engl.htm>
2. Михеева И.В. Английский язык. Учебники и учебные пособия для 5-11 классов. Справочные и дополнительные пособия. www.native-english.ru/theory/articles
3. Овсешер ГМ, Овсешер МВ. Интернет и образование: первые шаги. В сборнике: Стратегии обучения английскому языку: теория и практика. Самара, 1998. с. 88
4. Черных И. Мультимедийные программы как средство формирования навыков аудирования при изучении иностранного языка. В сборнике материалов I региональной конференции: Открытое образование: опыт, проблемы, перспективы. Красноярск, 2004 г.

UDC 802.0.378147

Дайрабаева Е.Д. *, Замишева Г.А. **

ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES

Андатпа

Берілген мақалада арнайы мақсаттарға арналған тілдің пайда болу тарихы қарастырылған. Жаһандану процесі кәсіби сарапшылардың дайындауда түрлі елеулі өзгерістерге әкелді. Қазіргі заманғы технологиялардың пайда болуы мен кеңінен таралуы, елдердің арасындағы ғылыми-техникалық қатынастардың қалыптасуы ана тілінде немесе шет тіліндегі коммуникативтік компетенцияның пайда болуына байланысты белгілі бір тәсілдерді дамыту үшін қажеттігін тудырады.

Кілт сөздер: арнайы мақсат, дағдылар, жаһандану, кең таралған, коммуникативті құзыреттілік.

* М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, «Шетел филологиясы және аударма ісі» кафедрасы, 6B01707 - «Аударма ісі» білім бағдарламасының 3курс студенті, Тараз қ., Қазақстан, e-mail: sinderella94@list.ru

** М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, «Шетел филологиясы және аударма ісі» кафедрасы, аға оқытушы, филология магистрі, Тараз қ., Қазақстан, e-mail: sinderella94@list.ru

Аннотация

В данной статье рассматривается история возникновения языка для специальных целей. Процесс глобализации привел к различным серьезным изменениям в подготовке профессиональных экспертов. Появление и широкое распространение современных технологий, формирование научно-технических отношений между странами обуславливают необходимость развития определенных подходов в связи с появлением коммуникативной компетентности на родном или иностранном языке.

Ключевые слова: специальная цель, навыки, глобализация, широкое распространение, коммуникативная компетентность

Abstract

The presented article discusses the history of the emergence of a language for special purposes. The process of globalization has led to various significant changes in the training of professional experts. The emergence and widespread use of modern technologies, the formation of scientific and technical relations between countries creates the need for the development of certain approaches in connection with the emergence of communicative competence in a native language or a foreign language.

Keywords: specific purposes, skills, globalization, widespread, communicative competence.

The concept of “English for special purposes” (English for special/specific purposes - ESP) arose in the 60s of the XX century in English-speaking countries as one of the types when teaching a foreign language. This direction is quite widespread in the modern world. Many universities around the world have included English language courses for special purposes. Also, in connection with the development of this course, various journals “English for Specific Purposes: An International Journal” are published, publications and scientific articles on this topic are published, various seminars and scientific conferences are also held.

The main stages of the formation of the concept of “English for special purposes”.

Well-known scientists T. Hutchinson and A. Waters were among the first to identify the concept of profile-oriented learning, and also identified the factors that influenced the development of ESP.

One of the influential factors is such historical events as the Second World War and the oil crisis of the 70s, during which oil-producing technologies were demanding and widespread, which were respectively in English. In the post-war years, international cooperation in the scientific and technical sphere was in demand, in which the United States played a huge role, thereby the role of the English language increased dramatically.

The next factor that influenced the emergence and spread of ESP were amendments in the field of linguistics, which expressed the use of language for certain communication. Scientists have begun to identify English language teaching in a special area of communication and use. Among such scientists were J. R. Latorre, L. Ever, L. Selinker, L. Trimble, J. Swales, who were engaged in this field of English language teaching.

The last important factor was psychology. This was revealed by such scientists as T. Hutchinson and A. Waters. That is, such concepts as: individual characteristics of the student, his needs and interests, as well as his skills were taken into account. Consequently, such a concept as learner-centered approach began to develop.

D. Carver divided the language for special purposes into three groups. The first group is English as a Restricted Language (English for limited use), an example of which is the language of flight attendants, waiters and other service personnel. R. Mckeuey A. Mount Ford note: "... the language of international air-traffic control could be regarded as 'special', in the sense that the repertoire required by the controller is strictly limited and can be accurately determined situationally, as might be the linguistic needs of a dining-room waiter or air-hostess. However, such restricted repertoires are not languages, just as a tourist phrase book is not grammar. Knowing a restricted 'language' would not allow the speaker to communicate effectively in novel situation, or in contexts outside the vocational environment." ("...a language used on international airlines can be considered special in the sense that its repertoire is strictly limited and can be situationally defined to the same extent as the language used by waiters or flight attendants. However, such limited languages are not languages in the generally accepted sense, just as a tourist phrasebook is not a

grammar. Knowledge of a limited language will not allow the speaker to communicate effectively in other new situations or outside the professional circle of communication.") [1:56].

The second group was called English for Academic and Occupational Purposes. T. Hutchinsoni A. Waters identified the following subgroups into which English for Academic Purposes (EAP) and English for Occupational Purposes (EOP) are divided: English for Science and Technology (EST), English for Business and Economics (EBE) and English for Social Studies (ESS). The purpose of EAP is to develop the cognitive competence of the student, the purpose of EOP is to form interpersonal professional communication skills. Instead of EOP, the term EPP (English for Professional Purposes) is also used.

The third group includes special English (English with specific topics), which the student uses in his professional actions. You can give an example of a scientist who studies English to read scientific literature or participate in conferences.

Teachers of English for Special Purposes (ASC) are convinced that language teaching should be aimed at achieving certain goals aimed at special education and the use of the language by certain groups of students. About 30 years ago, English teachers from different countries began to discuss the development of a systematic analysis of student needs, their connection with the peculiarities of the English language, which students should apply in life when communicating. The teachers were interested in such questions as: "What will students do with English at the end of the courses?", "What aspects of language learning do they need in order to succeed?" and "What are the best methods available to answer these questions?" Since then, supporters of the ACC have been saying that curricula should be based on the most systematic, accurate and empirical data on student needs and language requests.

At the initial stage of ACC development (1960-1970), researchers and teachers paid great attention to the characteristics of the sentence level as useful for their students in various types of English. ACC researchers analyzed the lexical and grammatical characteristics of academic and professional lexical units of the language of electrical engineering and law. They found that the English language of Science and Technology (ANT) has a preference for the present simple tense, passive voice and compound nouns, and that business letters contain an established format, many well-established expressions, a limited vocabulary and a limited set of conjunctions. Based on the conducted analyses, the teachers compiled their own grammar-based curriculum according to the conclusions of the conducted analyses. Among the widely known published books devoted to the ACC was the book by J. Suels' "We write in Scientific English", in which great importance was given to grammatical forms.

Below is an example from the book by J. Suels, which explains the use of modal verbs in vocabulary. The most common verbs are: group

1: can, may, might, could

Group 2: will

3group: should, must, have to.

The role of modal verbs is to give additional meaning to a sentence. In spoken English, it is quite difficult to say exactly what is meant when using a modal verb. But in scientific English it is much easier. Group 1 modal verbs are often used in messages of possibility and probability. For example,

The glass bottle breaks when dropped. (Each time this type of bottle falls from this height to this surface and breaks: approximately 98-100% chance of breaking.)

A bottle can break when dropped. (There is a great possibility that the bottle will break: 40-70% probability.)

The bottle may break when dropped. (There is a chance that the bottle will break: 20-40% probability.)

The bottle could / might break when dropped. (Small probability: 5-20%).

The bottle cannot break when dropped. (There is practically no chance: 0-2% probability.)

In the next stage of the formation of the ACC (1970-1980), scientists began to pay attention to the structure and functions of the language at the levels of abstraction.

The third stage combines the first stage, which expresses the linguistic features of vocabulary, with the second stage, which pays attention to the rhetorical elements of communication. At this stage, a systematic analysis of situations in which the student is engaged in spoken language, paying more attention to oral speech, is investigated.

At this stage, teachers, when drawing up the curriculum, adhere to certain communicative goals. For example, when drawing up a curriculum, teachers introduce instead of grammatical topics such as, for example, The Past Simple, Conditionals, they compose tasks such as "Agreeing and Disagreeing" or "Role playing". In such tasks, students are faced with various texts and dialogues, studying which they develop communication skills.

The next fourth stage was related to psychological concepts. That is, much attention was paid to the student himself, his goals, individual characteristics, strategies. One of the scientists involved in this stage, in the center of which the student himself stands, were T. Hutchinson and A. Waters [2;89].

T. Hutchinson and A. Waters identified the following factors necessary when drawing up the curriculum:

1. measurement and use of existing student knowledge;
2. student's interest in the presented material;
3. how students store and use information;
4. active involvement of the student.

They argued that the activity itself in the classroom is one of the important components in the learning process.

English for Special Purposes (hereinafter referred to as ACC), which is a great helper of the international movement that deals with issues and problems of languages for special purposes, includes a diverse group of teachers and curriculum developers dedicated to the assertion that all language teaching should be designed for purposes aimed at special education and the use of the language by certain groups of students. Supporters of this movement can usually be found among those who teach adults who have more specific needs than children, and among those who teach abroad, where contact with native speakers is very often difficult to establish.

More than 30 years ago, English language teachers from around the world began to gather in order to discuss the development of a systematic analysis of student needs, in particular, their relationship with the peculiarities of the English language, which students should apply in "real life". The teachers were faced with a number of questions: "What will students do with English at the end of the courses?", "What aspects of language learning do they need in order to succeed?" and "What are the best methods available to answer these questions?" Since then, supporters of the ACC have continued to insist that curricula should be based on the most systematic, accurate and empirical data on student needs and language requests, defined by the tasks they must solve outside the classroom. At the first stage of its history (1960-1970), ASC researchers and teachers focused on the characteristics of the sentence level as useful for their students in various types of English. The researchers conducted extensive analyses of lexical and grammatical characteristics of academic and professional lexical units of the language of electrical engineering and law. It was found that the English language of Science and Technology (ANT) has a preference for the present simple tense, passive voice and compound nouns, they also found that business letters contain an established format, many well-established expressions, a limited vocabulary and a limited set of conjunctions. After careful analyses, certain oral and written arguments, the teachers compiled their own grammar-based curriculum according to the characteristics of these special records.

Over time, modernized influences on lexical analysis appeared, which combined grammatical form with rhetorical function. In 1981, for example, in the article E. Taroun and her colleagues studied the functions of the passive voice in a single direction (documents and articles on astrophysics).

The researchers noted that one of the most outstanding grammatical characteristics of the vocabulary of the English language of Science and Technology (ANT) in comparison with the vocabulary of "basic English" is the relatively frequent use of the passive voice. The frequency of the passive voice was studied within a separate scientific field (astrophysics) and within a separate genre (newspaper vocabulary), and then a rhetorical analysis was carried out 'to determine the systematic function of the passive voice as opposed to the actual voice within the text as a whole.' Researchers have found that authors of articles in astrophysical journals use the passive voice when they:

- they are more willing to follow established procedures than to discuss their own elections;
- discuss the work of others as opposed to their own;
- turn to their future research;
- they want to update the information in the offers.

This and other equally important articles that followed it consider the new point of view from two positions: they move from a simple calculation of linguistic characteristics to the question "why" certain properties are used and begin to consider the differences in the basic vocabulary of the ACC among scientific disciplines and among genres within these disciplines. The effect of these changes on the direction of the study was significant. Never again would simple calculations of grammatical and lexical characteristics be considered sufficient for understanding and using the language or for the development of the ACC curriculum.

In the second stage of ACC development (1970-1980), lexical analysis ceases to be given due attention, it becomes rhetorical. In addition to publishing articles following the work of E. Taroun and others, researchers and teachers began to study the structure and functions of the whole language at numerous levels of abstraction. One of the most famous questions arose in the ACC group from Washington, consisting of L. Trimble, L. Selinker and J. Laxtrom. U I. Trimble there is a modern discussion of the study of English scientific and technical vocabulary – the "Discursive approach", on which the scheme of the rhetorical process for the levels of abstraction in scientific vocabulary is based.

Influenced by the focus on function and purpose in language, other ACC researchers have studied rhetorical movements or macro-goals within spoken and written language. J. Suels, for example, studied 48 scientific articles from different areas of characteristic changes in their introduction and found that their field setting is carried out by shifting the topic to the center of attention, establishing current knowledge on the topic, adding key characteristics; summarizing the results of previous research (establishing gaps, raising the issue, expanding the search); presentation of the ongoing research (establishing the purpose of the study, a brief description of the study itself).

After several years of research, J. Suels and his colleagues found some variability among scientific disciplines, but they argue that the origin of the necessary rhetorical changes in students' speech may be more important for learning the language of the text than using the grammar of standard English. The researchers also made another, similar discovery that there are big differences between the advice given in the teacher's manual and the expert text arising in the real world. This difference between actual practice and pedagogical rules continues to worry ACC teachers, as it provides important questions for future research and curriculum.

Others were also interested in speech changes in both spoken and written language. In Europe, the importance of rhetorical changes of speakers of several languages has increased, since the "Common

The market" is becoming more integrated. The language phase of lexical analysis continues to be useful as it absorbs new theories and explores methodologies that appear in the literature.

The third, partially coinciding stage in the ACC combines the discoveries of the first stage, which lists the linguistic characteristics of the vocabulary, and the second stage, which investigated the rhetorical elements of the conversation. In the third stage, researchers pay attention to systematic analyses of given situations in which students are engaged in spoken language, making an attempt to

move from the main language to a semantic functional course: to the communicative purpose of the speaker/writer, the environment for language use, the mode of communication and language use.

In this approach, the basis of the scope of actions and the sequence of the curriculum follows from certain communicative goals (or functions) of the speaker within the specified context. All other characteristics of the language (grammar and vocabulary) are divided into categories according to these goals. In semantic functional terms, instead of educational chapters organized grammatically (as in the first stage), such as "The Present Perfect" or pursuing the goals of writing ("Article Introductions" or "The Sales Letter"), as in the second stage, such chapter titles as "Agreeing and Disagreeing" or "Paying Compliments" are used. In these chapters, students are offered examples of dialogues in various situations among different people, thus serving as examples of a language that implements communicative goals within a certain context.

A large number of textbooks are based on a semantic functional plan, which share a relatively high level of education. Many other textbooks of the American version of the English language attach special importance to the "functional nature of communication", a common word in the trade of educational materials.

From psycholinguistic and other teachings, the fourth stage was introduced into the ACC, which significantly differs from the generally accepted point of view. Instead of focusing on the language, the communicative situation or the communicative goals of the learner, the attention of this stage is focused on the strategies that students use to acquire knowledge of this language. With this meaning, needs assessment focuses on actions or procedures that lead to effective thinking and learning. The main proponents of the ACC approach focused on the learner are T. Hutchinson and A. Waters, who claimed that the goal in the ACC is to learn the language[3;102].

Thus, the language for special purposes affects functional stylistics, the theory of intercultural communication, the peculiarities of various professional sublanguages, the ratio of general and specific in them, linguodidactic and methodological aspects of teaching languages to different categories of students, and much more. Linguists define LSP as part of a common literary language as one of its functional styles, as a fragment of the national language, which is formed on the basis of the national language, and, therefore, is its significant part.

References:

1. Ukhanova Ekaterina Vladimirovna "English for special purposes. Historical Aspect", Tambov, 2014
2. Petrashova, T.G. Language for special purposes in the context of the content of the concepts "national language" and "literary language" [Electronic resource]. – URL: <http://portal.tpu.ru:7777/SHARED/p/PETRASHOVA/files/download/doc-02.pdf>
3. Arnold I.V. Stylistics of the modern English language. - L., 2001, p. 245.

ӘӨЖ 81-13

Джуманова И.С.*

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ДИАЛОГТЫҚ ОҚЫТУ – ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТЫ ДАМУДЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛЫ

Аңдатпа

Мақалада сабақ барысындағы оқушы мен оқушы, мұғалім мен оқушы арасындағы диалогтік оқыту оқушылардың қызығушылығын, танымын арттырудың жолдары ретінде ұсынылды. Интербелсенді әдістің жаңалығы мен оның көмегімен оқыту ісін ұйымдастырудың ерекшеліктерін талдаған. Отандық және шетелдік тәжірибелерге сүйенген.

* №10 Күреңбел орта мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, Жуалы ауданы, Жамбыл облысы, Қазақстан

Тірек сөздер: оқушы, мұғалім, тұлғаралық қатынас, диалогтік оқыту, белсенді әдіс-тәсілдер.

Аннотация

В статье представлено диалогическое обучение ученика и ученика, учителя и ученика во время урока как способы повышения интереса, познания учащихся. Проанализировали новизну интерактивного метода и особенности организации учебного дела с его помощью. Опирались на отечественный и зарубежный опыт.

Ключевые слова: ученик, учитель, межличностное общение, диалогическое обучение, активные методы и приемы.

Abstract

The article presents the dialogical teaching of student and pupil, teacher and pupil during the lesson as ways to increase students' interest and cognition. He analyzed the novelty of the interactive method and the features of the organization of training with its help. Based on domestic and foreign experience.

Keywords: student, teacher, interpersonal communication, dialogic learning, active methods and techniques.

Еліміздегі білім беру саласында оқытудың жаңа түрлері, әдістері, жаңа бағыттағы тәсілдер пайда болып, олар білім мазмұнының жаңаруына себепші болуда. Осындай оқыту әдістемесіндегі заман талабына сай бағдар деп инновациялық, интербелсенді әдістерді пайдаланатын білім беру жүйесін айтуымызға болады. «Интербелсенді» терминіне тоқталатын болсақ, қазіргі әдістемелік әдебиеттерде «Интербелсенді» деген ұғым «оқушы мен мұғалімнің өзара байланысы» деген ұғыммен қатар қолданылады. Оқытудың басты мақсаты – оқушылардың сөздік қорын дамыту, қарым-қатынас жасай алу негіздерін меңгеруі болып табылады. Оқушының сөзік қорының деңгейін жоғарылату және ойлауды дамыту ол білімді дамытудың басты міндеті.[1]

Оқушыларда диалогтық қарым-қатынас кезінде екі жақты болуды талап етеді себебі, олар тыңдай білуге де, сұрай білуге де үйретілуі керек. Әрбір сөйлейтін оқушының тікелей көрсеткіші өз ойын дұрыс жеткізе алуды үйренеді. Ақпараттық технологиялар жүйесімен оқытуда көрсетілетін әдістердің барлығы өзара байланыста, араласа қолданылады. Ақпараттық жүйемен оқытуда түсіндіру әдісі бейнефильмдер, диафильмдер көрсету арқылы жүзеге асады. Мәтін, елтануға байланысты, мақал-мәтелдер т.б.түсіндіру осы әдіс арқылы жүзеге асады. «Диалогты тыңдап, қайтадан кейіпкерлердің сонынан қайталап отыру» сияқты тапсырмалар компьютер арқылы меңгеріледі. Оқу материалын толықтыру, қорытындылау, қайталау, ал ең бастысы оның практикалық қолдану дағдысы мен шеберлігін қалыптастыруда бұл ең тиімді әдістердің қатарына жатқызылады. Бүгінгі тәуелсіз мемлекетімізде білімге деген көзқарас түбегейлі өзгеріп, оқытудың жаңа түрлері, әдістері, жаңа бағыттағы тәсілдер пайда болып олар білім мазмұнының толығымен түбегейлі жаңаруына себепші болуда. Оқушылардың сабақта айтылған хабарлардың мағынасын түсінуі, олардың түпкі мақсатын танып білуі және өзінің жеке мақсатын іске асыруы маңызды.

Интербелсенді әдістің жаңалығы неде, ол оқыту ісін қалай ұйымдастырады оның ерекшеліктері мынада: интербелсенді оқыту әдісі оқу процесіндегі білік, дағдыны жетілдіруге бағытталады. Сабақ үстінде үнемі сөйлеу оқушылардың сөйлеу дағдысын, сөздік қорын, қызығушылығын арттырады. [2] Ол үшін барлық жаттығулар сөйлеуге жетелейтін мақсатта болуы керек. Интербелсенді оқыту оқушының жеке бас ерекшелігін ескеруді көздейді, яғни баланың бойындағы барлық жеке қасиеттері ескерілуі керек. Ал, адамдар тілді сөйлем түрінде қолданғанда ғана бірін-бірі түсініп, пікірлесе алады. Оқушыларды белгілі бір дәрежеде сөйлеуге, өз ойын басқаға жеткізе алатын, біреудің сөйлеген сөзін, жазғанын түсіне алатын дәрежеге жеткізу үшін, сабақта топпен жұмыс түрінде үйретілуі керек. Интербелсенді әдістің қандай жағдайда нәтижелі болатынына мұғалімнің тигізер ықпалы зор және оқыту барысындағы білім сапасына да мұғалімнің үнемі көңіл бөліп отыруы аса маңызды. Сөйлеу тілдік қарым-қатынас барысында адамның өз ойын жарыққа шығару процесі, өз сөзін екінші біреуге түсінікті етіп жеткізуі. Өз ойын еркін жеткізуге үйренуі дегенде мынадай ұғымға мән беріледі: бұл-адам мен адамның өзара қарым-қатынасында бір-бірімен тілдесуі, сөйлесуі бір адамның өз ойын екінші адамға ауызша жеткізуі, сөйлеуі,

айтуы. Сонымен бірге айтылған ойдың адамға түсінікті болып, оны қабылдау арқылы екінші адамның оған өзіндік жауап қайтаруы. Бұл өз ойын бай сөздік қоры арқылы жеткізуді үйренудің бір адамға ғана мәселе емес екендігін көрсетеді. Ол қарым-қатынас арқылы жүзеге асады. Сөйлеу әрекеті-сөздік қорды байыту жолындағы маңызды баспалдақ, қажетті шарт қана емес, ол-адамзаттың қоғамдағы орнын, қызметін көрсететін күрделі әрекет. Өйткені, диалог әрекеті адамдық қасиетті білдіретін басты өлшемдердің бірі. Диалог- адамның жалпы ойлау қабілетін кеңейту, жетілдіру деген сөз. Ауызекі сөйлеуді қалыптастыру үшін оқушы әр сабақта жаңа білім алып қоюмен ғана шектелмей, өз бетінше ізденіп, талдап, пікір таластыру деңгейіне жетіп, даму біліктілігін жетілдіріп отыруы қажет.[3] Сонда ғана, оқушы ауызекі сөйлеу мақсатына жете алады.

Оқушылар қалай үйренеді? Бұл сұрақтың жауабы: өз беттерімен, тек белсенді іс-әрекеттер арқылы! Сол себепті әр сабақта оқушылардың белсенді іс-әрекеттері мұғалімнің күнделікті басты мақсатына айналды. Оқушының үйренген сөздік қорларын берік қалыптастыру үшін мына мәселелер ескерілуге тиіс: сөзге дұрыс екпін түсіріп айту, сөздің мағынасын дұрыс түсіну, орфографиялық жағынан дұрыс жазып, сөйлем ішінде пайдалана білу, ойын еркін айтып, оны дұрыс жаза білу. Оқушылардың меңгерген сөздік қорларын бекітіп, білімдерін молайтып, сауатты да мәдени-эстетикалық деңгейде сөйлесе алуға үйретуге болады. Сөздік қордың бір жүйемен жүргізілуі, оның тоқсан сайын, жыл сайын артып отырылуы көзделуі қажет. Оқушы әр сабақ сайын жаңа сөз үйреніп, оны сабақ барысында бірнеше рет қайталап, жазбаша және ауызша жұмыс түрлерімен байланыстырып, санасына берік сақтаса ғана ол сөздік қорына енеді. Қазіргі кездегі қоғамның ақпараттану жағдайында ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы адам өмірінің әртүрлі саласына біртіндеп өзгерістер енгізуде. Ақпараттандыру ісі білім беру жүйесінің даму жолына да ықпалын тигізуде. Сондықтан да, оқытуда интерактивті тақтаның тиімділігі өте зор. Сабақта оқушылардың білімін арттыру барысында жұмыс жүргізудің бірі - мәтінмен жұмыс. Мәтінмен жұмыс - дегеніміз сабақта өтілетін әр түрлі жұмыстардың жиынтығынан құрылады. Мәтінмен жұмыс істер алдында міндетті түрде мәтіндегі кездесетін таныс емес сөздермен тиянақты жұмыс істеу керек. Жаңа сөздердің мағынасын оқушылар түсініп, меңгерулері тиіс. Мәтінмен жұмыс істеуді мынадай түрде меңгеруге болады: толық мәнерлеп оқу, мәтінді төртке бөліп төрт топқа тапсырма беру, оқушыларды өздеріне тиісті мәтінді оқып, бір-біріне мазмұнын айтып беруді дағдыландыру, кейін оларды бір-біріне сұрақ қойып оған жауап беруі тиіс. Бұл жұмыста оқушының сөйлемді дұрыс құрастырып айтуына, сұрақты дұрыс қойғанына, оған жауап беруіне назар аударылады. Осындай жүйелі жұмыс арқасында оқушылар сұрақты еркін қойып, жауап бере алады.

Ауызекі сөйлеу - диалог. Оны құрастыру үшін бір тақырып бойынша оқушының сөздік қорын дамыту, жаңа сөздер үйретіп, мағынасын түсіндіре отырып, оларды жасайтын формаларды меңгертіп, сөйлем құрауға үйрету, сөз бен сөзді байланыстыруға, ауызша ойларын жүйелі айтуға, әңгімелеуге жаттықтыру керек. Сонда оқушы диалог құру кезінде сауатты сөйлеуге, диалогты дұрыс құруға тырысады. Бұл оқушының тілін дамытады. Топтық жұмыстарда сөздің мағынасын дұрыс түсіну үшін түсіндірмелі сөздіктерді пайдаланудың жолдарын үйрету де артық болмайды. Сөйтіп, жоғарыда аталған әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, мұғалім әр сабақта оқушыға жағдай жасап түрлі әдіс-тәсілдерді қолданып, оларды шығармашылықпен пайдалана білсе, жақсы нәтижелерге қол жеткізуге болады. Осындай жұмыстарды жүргізу кезінде оқушылардың ой-өрісін дамытуға, терең білім алуларына мүмкіндік туады. [4] Мұның барлығы мұғалімнің табандылықпен, қиындыққа мойымай, қажымай-талмай жұмыс істеуі керектігін көрсетеді. «Сабақты қалайша қызықты өткізуге болады?» деген сұраққа интербелсенді оқытудың ерекшеліктеріне, идеяларына өздері үшін жауап алған мұғалімдер жатады. «Әрбір мұғалім білікті маман, ал әрбір оқушы ол ойшыл тұлға» деген қағиданы ұстанғандықтан оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдерді жүйелі түрде пайдаланып әрбір мұғалім өте биіктерден көріне алады. Халық даналығы осыны растап тұр:

«Тісі шыққан балаға шайнап берген ас болмас!» екенін мұғалімдер өз жұмыстарында пайдаланады. [5] Осыдан екі жарым мың жыл бұрын қытай ғұламасы Конфуций былай деген екен: «Маған айтып берсең - ұмытып қаламын, көрсетсең – есімде сақтаймын, өзіме жасатсаң – үйренемін!» Бұл идеяны ХХ ғасыр басында Мария Монтессори өзінің тамаша үйрету жүйесінің негізгі қағидасы ретінде қайталаған: «Мен өзім жасауым үшін маған көмектес!» Осындай дана сөздерді өзінің күнделікті жұмысына ұстаным етіп алған ол ойшыл мұғалімдер.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әлімов А. Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері. А; 2013, 447 бет.
2. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского – М;1963, -363бет
3. «Открытая школа» информационно-методический журнал,2011г. №2 (103), бет 2
4. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка /Пер. С фр. И англ. М; Педагогика Пресс, 1999, 528 бет
5. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Әдістемелік құрал. Астана: 2015. 41 б.

УДК 377.5

Евтенко А.Р. *, Олейник О.С. **

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПРОЕКТ «ОБРАЗОВАНИЕ» В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Андатпа

Кәсіптік білім беру жүйесін нығайту білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың іргелі міндеті болып табылады. Технологиялық прогресс пен еңбек нарығының ұдайы дамуымен сипатталатын қазіргі динамикалық әлемде сауатты және бейімделгіш мамандарды дайындау маңызды аспектке айналады. Мемлекет жоғары сапалы және қолжетімді кәсіптік білім беру үшін жағдай жасап, педагогикалық кадрларды даярлауға көңіл бөлуі, кәсіпорындармен серіктестіктің дамуына ықпал етіп, қосымша кәсіптік білім берудің дамуына ықпал етуі тиіс. Мұның барлығы еліміздің тұрақты дамуын қамтамасыз етіп, халықтың өмір сүру деңгейін арттырады.

Кілт сөздер: кәсіптік білім, білім беру жүйесі, кәсіптік білім беруді жаңғырту, білім беру саясаты, ұлттық жоба.

Аннотация

Укрепление системы профессионального образования представляет собой фундаментальную задачу государственной политики в сфере образования. В современном динамичном мире, характеризующемся стремительным технологическим прогрессом и постоянной эволюцией рынка труда, подготовка компетентных и адаптивных к изменениям специалистов становится критически важным аспектом. Государство должно создавать условия для качественного и доступного профессионального образования, уделять внимание подготовке педагогического состава, содействовать развитию партнерства с предприятиями и способствовать развитию дополнительного профессионального образования. Все это позволит обеспечить устойчивое развитие страны и повысить уровень жизни населения.

Ключевые слова: профессиональное образование, система образования, модернизация профессионального образования, образовательная политика, национальный проект.

Annotation

Strengthening the vocational education system is a fundamental task of state policy in the field of education. In today's dynamic world, characterized by rapid technological progress and the constant evolution of the labor market, the preparation of competent and adaptive specialists becomes a critical aspect. The state must create conditions for high-quality and accessible vocational education, pay attention to the training of teaching staff, promote the development of partnerships with enterprises and promote the development of additional vocational education. All this will ensure the sustainable development of the country and improve the standard of living of the population.

Key words: vocational education, education system, modernization of vocational education, educational policy, national project.

* магистр кафедры экономики и финансов Волгоградского института управления – филиала РАНХиГС, г.Волгоград, e-mail: panova1999@mail.ru

** д-р экон. наук, профессор, профессор кафедры экономики и финансов Волгоградского института управления – филиала РАНХиГС, г.Волгоград, e-mail: oleyniko@vlgr.ranepa.ru

Развитие профессионального образования является важным направлением государственной политики в сфере образования. В современном мире, где технологический прогресс и изменение рынка труда происходят со стремительной скоростью, остро стоит вопрос подготовки компетентных и приспособленных к изменениям специалистов.

Для решения этого вопроса и для развития страны существуют национальные проекты, которые служат основой для достижения стратегических целей и улучшения жизни граждан России. Один из таких проектов - проект «Образование», который направлен на повышение качества образования в стране и обеспечение доступности образовательных услуг. Данная инициатива позволяет развивать интеллектуальный потенциал нации, формировать высококвалифицированные кадры в различных отраслях экономики, а также повышать уровень образования населения в целом.

Национальный проект «Образование» в системе профессионального образования представляет собой комплексную программу развития и совершенствования профессионального образования в России.

Основные цели национального проекта «Образование» включают в себя создание современной инфраструктуры для образовательных учреждений, обновление и модернизацию образовательных программ, повышение квалификации и профессиональной подготовки педагогических кадров, а также обеспечение доступности профессионального образования для всех слоев населения.

Для достижения поставленных задач проводятся широкомасштабные мероприятия, включающие в себя создание новых современных учебных комплексов, техникумов и учебно-производственных центров, оснащенных современным оборудованием и технологиями. Также проводится модернизация существующих образовательных учреждений, чтобы они соответствовали современным требованиям рынка труда.

Особое внимание уделяется разработке и внедрению новых образовательных программ, которые позволят выпускникам профессиональных учебных заведений получить актуальные знания и навыки, востребованные на рынке труда. Это включает в себя развитие специализированных направлений подготовки, связанных с инновационными технологиями, цифровыми навыками, предпринимательством и профессиями будущего.

Международные процессы развития и интеграции профессионального образования, в которых Россия активно участвует, показали, что при использовании модульно-компетентностного возможно создание гибких образовательных программ, ориентированных на требования рынка труда. Модульно – компетентностный подход наиболее подробно решается в системе высшего образования в педагогических трудах А.А. Гетманской, Э.Ф. Зеера, Н.Ю. Корнеевой, Г.В. Ярочкиной [2, с.11].

Основу этого подхода составляет ориентация на цели, предъявляемые сфере труда, и позволяет разделить образовательный процесс на отдельные модули, каждый из которых соответствует определенной компетенции. Организация учебного процесса в виде модулей является требованием образовательного стандарта. Учебный модуль представляет собой логически завершенную часть учебного материала, определенную единицу обучения, обладающую относительной самостоятельностью и целостностью. Такой подход дает студентам возможность выбирать необходимые модули для получения конкретной профессии или повышения квалификации.

Модульно-компетентностный подход успешно используется в образовании России уже более 10 лет и доказал свою эффективность, получив широкое распространение. Он позволяет студентам получать необходимые знания и навыки для успешного трудоустройства и карьерного роста. Внедрение данного подхода в образование является одним из приоритетных направлений развития российской системы образования. Благодаря модульно-компетентностному подходу будут созданы гибкие и эффективные образовательные программы, отвечающие требованиям рынка труда и потребностям студентов.

Россия вступила в глобализацию и интернационализацию профессионального образования и реагирует на всемирные тренды в образовательной сфере. Так, например, в декабре 2022 года состоялся Первый форум российско-китайских ассоциаций профильных университетов. В ходе этого мероприятия был заключен важный документ о совместной работе в области образования, науки и инноваций, определяющий приоритетные направления сотрудничества между Россией и Китаем. [1, с.91].

Таким образом, национальный проект «Образование» в системе профессионального образования России является важным инструментом развития профессионализма и повышения качества образования. Он дает возможность всем гражданам страны получить доступ к современной образовательной системе и в дальнейшем обеспечить своё личное развитие и успешную карьеру на рынке труда.

Список использованной литературы

1. Доклад Правительства Российской Федерации Федеральному Собранию Российской Федерации о реализации государственной политики в сфере образования за 2023 год. – 139 с. – Режим доступа: <http://static.government.ru/media/files/7wTyuCH7RUXZb5RgUqReX4nWt6TuUAN4.pdf> (дата обращения 21.02.2024). – Текст: электронный

2. Нарбеков Н.Н. Модульно – компетентный подход в современном высшем образовании // Universum: технические науки: электрон. научн. журн. 2022. 1(94). С.11. URL: <https://7universum.com/ru/tech/archive/item/12972> (дата обращения 20.02.2024). – Текст: электронный

ӘОЖ 37.013.42

Ербаева М.Б. *, Калкеева К.Р. **

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ ЖАҒДАЙЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ЖЕКЕ БІЛІМ БАҒЫТЫН ЖОБАЛАУ

Андатпа

Мақалада цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында әлеуметтік педагог мамандығы студенттері үшін жеке білім бағытын жобалаудың заманауи аспектілері қарастырылады. Әлеуметтік педагогтардың кәсіби ерекшеліктерін ескере отырып, болашақ мамандарға қажетті дағдылар мен қабілеттер қатары сипатталды. Болашақ мамандардың кәсіби білімі мен тұлғалық дамуына қажетті заманауи цифрлық технологиялар түрлері мен мүмкіндіктері ұсынылды.

Кілт сөздер: әлеуметтік педагог, цифрлық технология, студенттерінің жеке білім бағытын жобалау, жоба, кәсіби құзыреттілік.

Аннотация

В статье рассматриваются современные аспекты проектирования индивидуального образовательного направления для студентов специальности социальный педагог в условиях интенсивного развития цифровых технологий. С учетом профессиональных особенностей социальных педагогов был описан ряд навыков необходимых будущим специалистам. Представлены виды и возможности современных цифровых технологий, необходимых для профессионального образования и личностного развития будущих специалистов.

Ключевые слова: социальный педагог, цифровые технологии, проектирование направления личностного образования студентов, проект, профессиональная компетентность.

Abstract

The article considers modern aspects of designing an individual educational direction for students of social pedagogue specialty in the conditions of intensive development of digital technologies. Taking into account the professional characteristics of social pedagogues, a number of skills and abilities necessary for future specialists have been described. Types and possibilities of modern digital technologies necessary for professional education and personal development of future specialists are presented.

* 2 - курс магистранты, педагогика кафедрасы, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Астана қ., Қазақстан; e-mail: yerbayeva1100@mail.ru

** Ғылыми жетекші: п.ғ.д., профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Key words: social pedagogue, digital technologies, designing the direction of students' personal education, project, professional competence.

Қазіргі қоғамда мемлекетіміздің және әрбір тұлғаның бәсекеге қабілетті болуы білім беру саласында кәсіби даярлауды жүзеге асырудың түбегейлі жаңа тәсілдерін іздеуді қажет етті. Әлеуметтік үрдістің болашағы мен қарқыны тікелей байланысты адами ресурстар сапасының маңызды көрсеткіші барлық қызмет салалары мамандарының кәсібилігінің жоғары деңгейі болып отыр. Осы орайда болашақ мамандардан қажетті шығармашылық, сыни ойлау, жоғары ұтқырлық пен кәсіби құзыреттілік, сапалы еңбекке бағдарлану сұранысқа ие.

Демек, әлеуметтік педагог мамандығы студенттерінің даярлауды реформалаудың түбегейлі жаңа стратегияларының бірі ретінде, білім беруде болашақ мамандардың кәсіби қызметін жобалау әдістемесі мен технологиясын игеру ұсынылуда. Себебі жобалау қызметі барлық салаларында жүйелілікті, мақсатқа бағдарлылық, тиімділік, икемділікті қамтамасыз ететін әмбебап іс-әрекет құралына айналып отыр.

Жоба лат. «project» – «алға лақтырылған», сондықтан жоба – бұл қоршаған ортадағы өзгерістерді жүзеге асыру әрекеті. Жоба әдісі нәтижеге, белгілі бір іс жүзінде немесе теориялық маңызды мәселені шешу кезінде пайда болатын қоршаған ортаның өзгеруіне бағытталуымен сипатталады. Ол студентке өзінің шығармашылық әлеуетін ашуға, өзінің білімін, зерттеу қабілеттерін, ұжымда жұмыс істеу қабілетін, дербестігін, белсенділігін, шығармашылығын, өз қызметін стратегиялық жоспарлау және күтілетін нәтижелерге қол жеткізу қабілетін көрсетуге мүмкіндік береді [1, 4 б.].

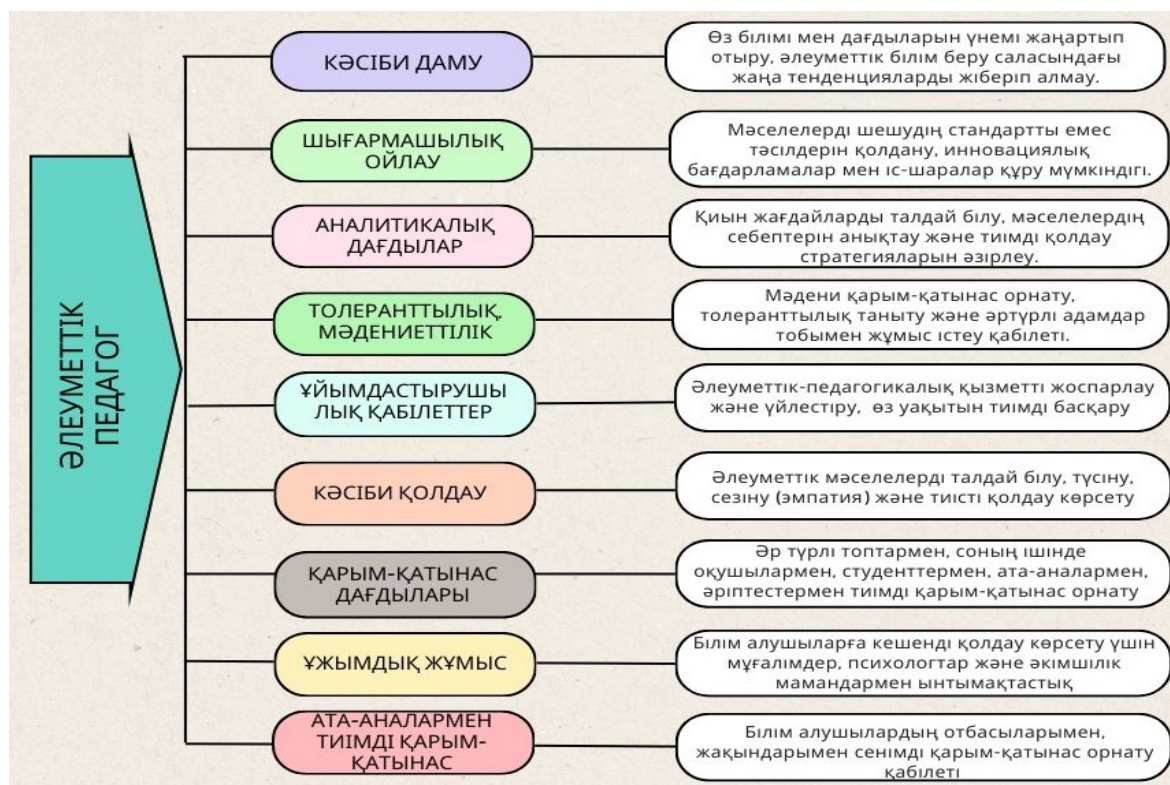
Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде жобалау құрылымдық, бағдарлау, функционалдық және мазмұндық ерекшеліктерді игеру мақсатында зерттелетін қызметті теориялық және тренингтік модельдеу ретінде ұсынылған өзін-өзі тәрбиелеу іс-әрекетінің міндетті бөлігі болып саналады [2].

Студенттердің жеке білім беру бағытын жобалау бұл тек академиялық және кәсіби аспектілерді ғана емес, сонымен қатар студенттің жеке басын дамытуға бағытталған білім беру бағдарламасын әзірлеуді және ұйымдастыруды қарастырады. Оқу үдерісінде студенттің жеке тұлғалық жан-жақты дамуына ықпал ететін құндылықтарды, әлеуметтік дағдыларды, өзін-өзі анықтауды, өзін-өзі жүзеге асыруды дамытуды қамтиды. Бұл бағытты жобалау қазіргі тенденцияларды, соның ішінде цифрлық технологиялардың білім беру үдерісіне әсерін және жалпы құзыреттіліктерді қалыптастыруды ескереді. Сонымен қатар, студенттерінің жеке білім бағытын жобалау оның кәсіби қалыптасуында жеке өзін-өзі жүзеге асыруымен бірге, өзіндік ізденісін, білім алудағы жеке бағытына бағдарлануы, өзіндік жеке тәжірибеге сүйенумен сипатталады. Болашақ маман ретінде аналитикалық және сыни ойлауды дамыту, қарым-қатынас дағдылары мен топта жұмыс істеуге, жанжалдарды шешуге және басқалармен ынтымақтастық орнату, сондай-ақ, цифрлық сауаттылығын дамытуға назар аудару керек.

Ал, әлеуметтік педагог мамандығы студенттерінің жеке білім беру бағытын жобалау ретінде жеке қасиеттерді, құзыреттер мен дағдыларды қалыптастыруға арнайы бағытталған білім беру стратегияларын, мақсаттары мен әдістерін әзірлеуді айтсақ болады. Бұл кәсіби аспектілерді терең зерттеуді ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік, тұлғааралық және коммуникативтік дағдыларды дамытуға баса назар аударуды қамтиды. Яғни, адамдардың әртүрлі топтарымен тиімді қарым-қатынас жасай алатын, әлеуметтік қолдау көрсете алатын және әлеуметтік білім беру шеңберінде тұлғаның дамуына ықпал ететін мамандарды даярлауға бағытталған.

Бүгінгі қоғамда әлеуметтік педагогтар білім беру үдерісінде және білім алушылармен өзара қарым-қатынас пен іс-әрекеттерде шешуші рөл атқарып, сұранысқа ие мамандықтардың бірі болып отыр. Демек, кәсіби қызметін атқаруда болашақ әлеуметтік педагогтар белгілі бір қасиеттер мен құзыреттерге ие болуы керек.

Келесі суретте қазіргі болашақ әлеуметтік педагогтарға қажетті дағдылар мен қабілеттер тізімін жүйелеп ұсынып отырмыз (*авторлық сызба):

1-сурет. Болашақ әлеуметтік педагогтарға қажетті дағдылар мен қабілеттер

Демек, жоғарыда берілген қажетті дағдылар мен қабілеттерді игерген болашақ әлеуметтік педагогтар бәсекеге қабілетті, сұранысқа ие және өз саласының кәсіби құзыретті маманы болып шығатыны анық.

Ал, мұндай деңгейге жету үшін білім беру мекемесі мен болашақ маманнан қажырлы еңбек, нақты мақсат, жүйелі жұмыстардың іске асуы талап етіледі.

Осы орайда болашақ әлеуметтік педагог мамандығы студенттерін дайындауда цифрлық технология мүмкіндіктерін қолдану, кәсіби білім беруде өз үлесін қосады.

Білім берудегі цифрлық технологиялар – көрнекілікті қамтамасыз ететін электрондық жүйелерді пайдалануға негізделген оқу процесін ұйымдастырудың инновациялық тәсілі. Цифрлық технологияларды қолданудың мақсаты оқу процесінің сапасын, тиімділігін арттыру, сондай-ақ студенттердің табысты әлеуметтенуі болып табылады [3].

Студенттерінің жеке білім бағытын жобалауда цифрлық технологиялар мүмкіндіктерін қолдану оқу үдерісін даралап, білім алушылардың сыни ойлауына, жеке немесе топтық жұмыста шығармашылық танытуға, қызығушылықтары мен мотивацияларын арттыруға әсер етеді. Сонымен қатар, қазіргі білім беру сапасын арттыруға негізделген оқу бағдарламалары студенттердің жеке мүдделері мен қажеттіліктеріне бағдарланған.

Цифрлық технология жағдайында әлеуметтік педагог мамандығы студенттерінің жеке білім беру бағытын жобалау білім беру үдерісін түрлендірумен, студенттердің жеке дамуын қолдауға бағытталған әртүрлі инновациялық құралдар мен әдістерді қолдануды қамтиды. Осы тұрғыда әлеуметтік педагог мамандығы студенттерінің оқу үдерісінде қолдануға болатын бірнеше цифрлық технологияларды қарастырамыз:

1. Білім беру платформалары, оқу ресурстары мен онлайн курстарындағы мәліметтер мен ақпараттарды қолдану;

2. Қашықтықтан оқыту технологияларының мүмкіндіктерін қолдана отырып білікті, тәжірибелі мамандардан онлайн-кеңес алу;

3. Кәсіби әлеуметтік желілерде тәжірибе алмасу мақсатында әлеуметтік педагогика саласының мамандарымен қарым-қатынас орнату;

4. Мультимедиалық технологияларды қолдану арқылы фото, видео материалдар өңдеу және жасау, презентациялар құрау мүмкіндігі;

5. Деректерді сақтау, бөлісуде және жобалармен бірлесіп жұмыс істеуде Google Drive, Dropbox немесе Microsoft Microsoftedrive сияқты бұлттық қызметтерді пайдалану;

6. Әлеуметтік педагогика саласындағы сарапшылардың қатысуымен өтетін вебинарлар мен онлайн-конференцияларға қатысу арқылы тәжірибе жинау, кәсіби өзекті мәселелерді талқылау ұйымдастыру.

Осылайша, әлеуметтік педагог мамандығы студенттерінің жеке білім беру бағытын жобалауда цифрлық технологияларды қолдану білім беру үдерісін тартымды етіп, білім алушылардың оқуға деген мотивациясын арттырып, кәсіби жолда тәжірибелерін байытып, заманауи білім беру талаптарына сәтті бейімделуге мүмкіндік туады.

Демек, цифрлық технологияларды білім беру үдерісінде орынды қолдану, оқудың тиімділігін арттыруға және студенттердің кәсіби дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Проектная деятельность как способ развития личности студентов и их профессиональной подготовки: методические указания / Нижегород. гос. архитектур.-строит. ун-т; сост. Е.А.Булатова – Н. Новгород: ННГАСУ, 2015. – 32 с.

2. Солнышкина В.В. Подготовка специалистов в области автоматизации технологических процессов и производств к проектной деятельности: дисс... канд. педагог. наук. / В.В. Солнышкина. – Ставрополь, 2006. – 235 с.

3. Вишневская Г.В. Технологический подход в педагогическом процессе высшей профессиональной школы // Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В.Г. Белинского. 2008. №6 (10). С. 235-239

ӘӨК 81-11

Yergaliyeva A.O.*

THE MOST EFFECTIVE WAYS OF IMPROVING PRONUNCIATION IN THE MIDDLE CLASSES

Аңдатпа

Ағылшын тілі үйренуде ең бастысы – сөздің дұрыс айтылуы. Сондықтан мектептерде сөздердің дұрыс айтылу ережелерін орта деңгейден бастап үйретеді. Орта сынып үшін ережелерді түсіну және дұрыс айтылуымен сөйлеу көптеген практикалық жаттығуларды қажет етеді. Бірақ мұғалімдер жаттығуды білім мен технология тұрғысынан әзірлеуі керек. Қазіргі уақытта ағылшын тілін үйрену үшін студенттер әртүрлі платформалардан тапсырмаларды орындауы керек немесе бұл платформалар офлайн режимде жұмыс істеуі керек, мысалы, ойындар. Ол үшін іс жүзінде әртүрлі платформалардан орта сыныпқа арналған дұрыс сөйлеуді қалыптастыру жаттығулары жиі ұсынылады.

Кілт сөздер: Дұрыс сөйлеу, орта буын, платформа, тапсырмалар, әдістер.

Аннотация

Главное в изучении английского языка-правильное произношение слова. Поэтому в школах учат правилам правильного произношения слов, начиная со среднего класса. Для среднего класса понимание правил и говорение с правильным произношением требует большого количества практических упражнений. Но учителя должны разрабатывать упражнения с точки зрения знаний и технологий. В настоящее время, чтобы выучить английский язык, студенты должны выполнять задания с разных платформ или эти платформы должны

* Батыс Қазақстан Инновациялық – техникалық университеті, Шетел тілі: Екі шетел тілі мамандығының 2-ші курс магистранты, Орал қ., Қазақстан, e-mail: aibanu_98kz@mail.ru

работать в автономном режиме, например игры. Для этого на практике часто рекомендуются упражнения на формирование правильной речи для среднего класса с разных платформ.

Ключевые слова: Правильное произношение, средние классы, платформа, заданий, методы.

Abstract

The main thing in learning English is the correct pronunciation of a word. Therefore, schools teach the rules of correct pronunciation of words, starting from the middle classes. For the middle class, understanding the rules and speaking with the correct pronunciation requires a lot of practical exercises. But teachers should develop exercises in terms of knowledge and technology. Currently, in order to learn English, students must complete assignments from different platforms or these platforms must work offline, such as games. To do this, in practice, exercises on the formation of correct speech for the middle class from different platforms are often recommended.

Key words: Correct pronunciation, middle classes, platform, tasks, methods.

Pronunciation training is of great importance, since its effectiveness is largely determined by the success in mastering oral speech. It is known that large deviations from the norms of pronunciation lead to a misunderstanding of the interlocutor's speech, cause violations of the process of oral exchange of thoughts. One of the most important conditions for communication is the development of auditory-pronouncing skills, that is, the ability to correctly associate an audible sound with its corresponding meaning and produce sounds corresponding to certain meanings. [1, p.15]

The practical purpose of teaching foreign languages involves mastering two types of communication-oral speech and reading. But to learn to understand a foreign language, to speak and read in English, it is necessary to master the sound side of the language being studied. This condition can be provided by purposeful work on the formation of students' pronunciation skills. Pronunciation refers not only to the correct pronunciation of sounds, but also to the intonation and expressiveness of speech. [2, p.57]

Methodologists and practitioners believe that the pronunciation should be carried out throughout the entire period of training, but the role of this work and its nature changes at different stages. V. A. Vasiliev in his book "Teaching English pronunciation in secondary school" emphasizes that when teaching English pronunciation, the techniques chosen by the teacher are based on the principles of didactics, especially such as consciousness and clarity. Teachers should try to follow these recommendations and rationally combine imitation in the process of work, and, where possible, explanation and demonstration.

The practical nature of pronunciation training in school means the selection of phonetic phenomena that are subject to special training by students, limiting the amount of theoretical information, increasing practice in pronunciation without compromising practice in other speech skills. Pronunciation training is effective when it is combined with language training in general. Therefore, it is necessary to clearly understand the goals of pronunciation training at a particular stage of language learning, to determine the length of time in the course of training that can be considered the most profitable for working on pronunciation.

Pronunciation training at school includes such aspects as articulation of sounds, sound-letter ratios, intonation. According to this system, all aspects of learning take place in parallel at the initial stage of language learning. Familiarization with the sounds and their primary fixation should be mostly completed by the end of the second quarter of the 5th grade. [3, p.47]

This view of teaching pronunciation in the 5th grade does not mean, of course, that you can not pay attention to the pronunciation of students in the subsequent stages. It only emphasizes the need for the most intensive work on pronunciation in the 5th grade, the need to demand high-quality pronunciation of sounds at this stage. The work on pronunciation in the subsequent stages should be mainly aimed at maintaining the achieved level. Changing the established articulation in cases where students go to the middle stage with incorrect pronunciation is very difficult for very specific reasons. First, we can partly agree with Mr. Palmer when he points out that by speaking incorrectly, a person learns to speak incorrectly. Besides, nothing is more firmly rooted than mispronunciation. Secondly, we must admit that students are not very interested in pronunciation after the initial

period. With rare exceptions they do not consider the language as a basis for future professional activity i.e. they are not preparing to become language teachers. Therefore, having made sure that they will be understood despite the shortcomings in pronunciation, students do not want to make special efforts to eliminate these shortcomings. Such an unfavorable psychological attitude of schoolchildren, at the middle and senior stages, to classes on articulation of sounds, often negates the attempts of teachers to correct the poor pronunciation of their students. It is also important to correct incorrect articulation of sounds requires performing language (not speech) exercises. It is very difficult to pay attention to the articulation of any sound in the flow of speech when speaking independently or when participating in a dialogue.

The formation of pronouncing skills is inextricably linked with learning to read. A special place is occupied by reading aloud. It is widely used for teaching pronunciation and is a mandatory component of the work when explaining new language material. The commonality of communication tasks (information transmission) and the presence of loud external speech makes reading aloud a valuable exercise in developing the ability to speak: it makes it possible to work on the expressiveness and reversibility of speech, gradually increase its pace, while maintaining correctness, etc.

Reading aloud should not be forgotten throughout the entire period of school education in a foreign language. There are several reasons for this. One of them is related to the acquisition, preservation and development of pronouncing and intonation skills. Unfortunately, attention to pronouncing skills is often given only at the initial stage of training. Here, teachers are quite demanding, strict, complain about poorly set sounds, lower grades, and often make hasty conclusions about the ability or inability of the student. Further (starting from the 6th grade), unfortunately, the questions are not in the center of attention, teachers are now more interested in grammar, vocabulary, working out speech automatisms, etc. And at the same time, in middle and high school, the quality of pronouncing skills drops sharply, the sounds "slip", as we sometimes figuratively put it. There is a certain objectivity in this, noted by V. A. Artemov. According to the law of masking, pronouncing skills are compensated for by speech, pronunciation errors are masked by the content of the utterance. The teacher should take into account this pattern and "oppose it with certain techniques in order not only to preserve, but also to develop pronouncing skills.

Reading aloud is of great importance both for the development of articulation skills and for the skills of correct intonation. Students should be aware that when they repeat a sentence after the teacher or independently read a sentence in an exercise on the semantics of new words, they are required to show exemplary pronunciation. The same applies to reading sentences when checking homework, to reading aloud any material. It is the teacher's duty to achieve this, to force students to re-read the material with better articulation of sounds in cases of careless attitude to pronunciation. In this, the teacher's perseverance is crucial.

When reading aloud, you must adhere to certain rules. The first rule is that students should only read what they are already familiar with. This means that the text must first be read to yourself, with a full understanding of the semantic content.

In order for students to be able to prepare as best as possible for the test reading of a passage or text selected for everyone, the teacher must read it aloud to the class two or three times before giving the task.

During the first reading, the teacher dictates the intonation marking of the passage in English. To do this, he utters only the percussive words in each phrase and after each non-final percussive word says: stress, and after the last percussive word: fall or rise, after the non-final intonation group, the teacher says: pause. Students follow the teacher's reading in their textbooks and put an accent icon before the stressed syllable of the last stressed word with a pencil (so as not to spoil the textbook); when they say fall, they put an arrow before the stressed syllable of the last stressed word; when they hear the word rise, they put an up arrow before the last stressed word, and when they hear the word pause, they put a vertical stick after the word named by the teacher. We will

show the described intonation markup procedure using the example of an alternative question: Is this a pencil or a pen? The teacher says; Is -- stress, pencil -- rise and pause, pen --fall.

For the middle class, to understand the rules and speak with the correct pronunciation will require a lot of practice exercises. But, teachers will have to develop an exercise in terms of knowledge and technology. At the moment, in order to learn English, students must complete the task from different platforms or these platforms offline like games. To do this, in practice, exercises are often presented for the middle class from different platforms. For instance: training platforms: Padlet, mind map, duolingo, story card, Kahoot and etc.

In line with the purpose of the thesis project, exercises and platforms were developed in practice to improve the pronunciation of middle school students. Today it is important for students to be able to pronounce a word or phrase in English correctly. In most cases, however, the graduation project stipulated that teachers could not be seen as providing a full quality education in front of students. Today, with the advent of different platforms and teaching methods, it is becoming easier and easier for students to speak English.

Teachers can effectively teach students with modern devices without using old methods. After all, all middle school students today have the same personal phone and computer, and the recent quarantine has led to frequent use of technology in students' lives. Therefore, you can improve the level of correct speech in English using modern techniques. Due to the quarantine situation, students may not have personal contact with teachers, but special platforms help students learn to speak correctly on their own. The teacher is responsible for exploring and presenting these platforms to students. If high school homework and classroom activities involve not only books, but also using platforms such as Quick Worksheets, students will be more motivated to complete the lesson and will be able to repeat the information they need if they don't understand.

References

1. Biboletova M. Z. English language. Ch. I. - M.: Titul, 2015.
2. Granitskaya A. S. Pronunciation training – M., 2018
3. Dubrovskaya S. V. About one way of correcting pronounceable errors (based on the material of the English language) // Foreign language in school, - 2017 - No. 6

UDK 81.373.43

Yessenbayeva A.M.*

DIFFICULTIES OF NON-EQUIVALENT VOCABULARY IN TRANSLATING FROM ENGLISH INTO KAZAKH

Аңдатпа

Мақалада эквивалентті емес лексиканы ағылшын тілінен қазақ тіліне аудару мәселелері қарастырылады. Эквиваленттілік ұғымын айта отырып, аударма барысында лексикалық және морфологиялық қиындықтары туралы талқыланады. Автор эквивалентті емес сөздерді архаизм, неологизм, диалекттік және фразеологиялық бірліктерден мысал келтіреді.

Кілт сөздер: аударма, эквивалентті емес лексика, морфология, архаизмдер, неологизмдер, фразеологиялық бірліктер

Аннотация

В данной статье подробно рассматриваются проблемы перевода безэквивалентной лексики с английского на казахский язык. Говоря о концепции эквивалентности подробно рассматривает морфологические пробелы, представляющие собой тип лексических пробелов, которые понимаются как отсутствие прямой лексикализации

* М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, гуманитарлық – әлеуметтік ғылымдар факультеті, шетел филологиясы және аударма ісі кафедрасының аға оқытушысы, Тараз қ, Қазақстан, e-mail: aseltaraz86@mail.ru

для определенной концепции. В качестве примеров безэквивалентной лексики автор рассматривает различные неологизмы, архаизмы, сленговые и фразеологические единицы

Ключевые слова: перевод, безэквивалентная лексика, морфологические пробелы, архаизмы, неологизмы, фразеологизмы.

Abstract

This article discusses in detail the problems of translating equivalent vocabulary from English into Kazakh. Discussing about the concept of equivalence, examining in detail morphological gaps, which are types of lexical gaps that are understood as the absence of direct lexicalization for a particular concept. As examples of inequivalent vocabulary, the author considers various neologisms, archaisms, slang and phraseological units,

Key words: translation, equivalent vocabulary, morphological gaps, archaisms, neologisms, phraseological units.

The concept of equivalence is a heart of translation, although its definition, relevance and applicability in the field of translation theory are controversial among linguists. The problems of translating non-equivalent vocabulary have been studied at different times by such linguists as S.I. Vlahov [1, p340], V.N. Komissarov, A.I. Retzker [2, p176] and others. So, E.M. Vereshchagin and V.G. Kostomarov believe that non-equivalent vocabulary is “words whose content plan cannot be compared with any foreign lexical concepts” [3, p93]. Some authors introduce the term “realities”, calling such non-equivalent vocabulary. So, for example, L.S. Barkhudarov, by realities he understands phenomena that do not exist in the practical experience of speakers of another language [4, p240]. In their professional activities, many translators are often faced with the problem of inequivalence, which arises as a result of cultural and systemic differences and, therefore, exists at different levels of the language - lexical, morphological and syntactic. In this paper we will consider cases of non-equivalence between the English and Kazakh languages at different levels.

One of the difficulties of translation is morphological gaps, lexical gaps that are explained as the lack of direct lexicalization for a certain concept. The main group of lexical gaps can be explained by social and cultural differences between users of the source and target languages.

English language can combine complex concepts into a single word due to its rich selection of prefixes, suffixes and stems, most of which have roots in Latin or Greek. Meanwhile, in Kazakh, only prefixes or suffixes found mainly in international words, usually in some specialized areas, correspond to their English counterparts, for example, “metamotivation”. However, these prefixes and suffixes are rarely found in a non-specialized dictionary.

As an example of the translation of so-called morphological gaps from English into Kazakh, we can highlight negative prefixes. In English, prefixes of negation or opposition predominate, such as in-, ir-, il-, in-, de-, contra-, dis- and others. It can also encode complex concepts using prefixes and suffixes in Kazakh, but not to the same extent as English. In this regard, most English words with negative prefixes are simply closed with free phrases: “misadvise” – “дұрыс емес кеңес беру”; “miscast” – “рөлдерді дұрыс бөлмеу”; “antipollution” – “қоршаған ортаны қорғау.”

As examples of archaisms that are often found in English poetry of the 19th century and have a stylistic function, the following can be cited: “steed” - “horse”, “yon” (“yonder”) - “that”, “albeit” - “although”, “ere” – “before”, “eke” – “also”, “aught” – “something”. As we see, you can find a dictionary translation of these words, but it will not be equivalent, since in this case the meaning of archaistic is not conveyed.

It is impossible to find an equivalent when translating, for example, words that designate disused types of carriages: "Brougham" - "a horse-drawn carriage with a roof, four wheels and an open driver's seat in front." It is noteworthy that only the New Dictionary of Foreign Words gives us an interpretation into Kazakh [5, p1040]. It states that "Brogham" - (English brogham) auto. - “a type of automobile body with an opening part of the roof above the front row of seats.” At the same time, we are not even talking about the fact that this could still be a type of ancient horse-drawn carriage, from which the name later spread to the automotive industry. Therefore, in this case, we cannot give a direct equivalent to “brogues” when translating this archaism. Here, when translating,

it is best to apply the strategy of borrowing a term, when the borrowed word and a brief explanation of it are given.

In addition, lexical translation difficulties can also arise with regard to word-formation archaisms. Sometimes the place of an obsolete word in the vocabulary is taken by a synonymous word of the same root but differing from it by an affix or its absence. An example of word-formation archaism would be the word “beauteous” in the meaning “beautiful”. When we translate, Kazakh equivalent of “beautiful” does not reflect connotation of archaism, so we believe that it cannot be considered a complete equivalent. Some difficulties during translation may also arise with regard to neologisms. For example, “snail mail” (for comparison: “snail” - “snail”) is “a system for sending greeting cards that take a long time to load.” In this regard, examples of the translation of a combination of metaphor and metonymy in one model are also noteworthy: “silver ceiling” - “the impossibility of career growth for an elderly person.”

Acronyms, abbreviations, slang and phraseological units can be considered as non-equivalent vocabulary, the translation of which causes difficulties. Acronyms, another type of abbreviation, are words that are formed from the first letters of other words and that are pronounced as full words.

According to the latest trend in the use of abbreviations, they are no longer always used in place of and in the meaning of the words of which they are composed. Instead, the acronym may become the name of what it refers to, for example: IANAD – I Am Not A Doctor [6]. This expression means a kind of disclaimer if you are going to say something that resembles medical advice. For example, “IANAD, but wouldn’t do a juice cleanse slow your metabolism?” As we can see, this phrase cannot be translated literally, as it will lose its meaning. FUTAB – Feet Up Take A Break [6]. It used to denote not a regular lunch break, but a break after some heavy long work. For example, “This project was really hard, I think I deserve a FUTAB.” In some cases, a method of reverse shaping is used, where frequently used words or phrases become part of English military slang, i.e. “cloak and dagger service” (meaning “secret service”).

In conclusion, equivalence is a key concept in translation. Equivalence is the axis around which almost all related disciplines revolve, including: textual criticism, syntax, error analysis, machine translation, simultaneous and consecutive translation, etc. In culture-specific terms that lack a corresponding point in the target linguistic reality, which can be used in the strategy of paraphrasing. For terms that are semantically complex, the best strategy is to use the borrowing word plus a short explanation to describe it. As we can see, searching for equivalence or translating using equivalence is not necessarily the best strategy.

References:

1. Vlakhov S. I. Untranslatable in translation// Moscow. International relations.1980. p.340.
2. Komissarov V. N., Retsker A. I., Tarkhov V. I. Manual for translation from English into Russian// Moscow. Publishing house of literature in foreign languages. 1960.p.176
3. Vereshchagin E. M., Kostomarov V. G. Language and culture: linguocountry studies in teaching Russian as a foreign language//Moscow.1976. (2nd ed.) p.93.
4. Barkhudarov L. S. Language and translation//Moscow. International relations. 1975. p.240.
5. New dictionary of foreign words// Moscow. LLC if "Azbukovnik". 2008. p.1040.
6. Urban Dictionary: <https://www.urbandictionary.com>.1999-2024

УДК 330:338

Есенжолова С.А. *, Алденгожаева Э.С.**

НОВАЯ ПАРАДИГМА ГЛОБАЛЬНОГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ИНТЕРЕСАХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И БЕЗОПАСНОСТИ ЧЕЛОВЕКА

Аңдатпа

Әрбір жоғары оқу орны мен әрбір Үкімет алдында тұрған қиындықтарды жеңуге және білім берудің қолжетімділігін, өзектілігін, тиімділігін арттыруға тырысады. Бірақ ешкім жаһандық деңгейде адамзат тұрғысынан оңтайлы болатын шешімдер туралы ойламайды. Бүгінгі таңда білім беру саласында кездесетін орасан зор мәселелерді тек жаһандық деңгейде жүйелі шаралар қабылдау арқылы ғана шешуге болады. Жаңа парадигманы нақты тұжырымдау, жобалау және енгізу қажет. Мақалада бүгінгі жоғары білімнің алдында тұрған мәселелердің табиғаты мен ауқымы қысқаша сипатталған және жаңа парадигманың перспективалы белгілері анықталған. Бұл жаһандық деңгейде ойланатын және әрекет ететін жаңа типтегі көшбасшылықты қажет етеді. Мұндай парадигма жаһандық проблемаларды шешуге, тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыруға және адам қауіпсіздігін жақсартуға үлкен үлес қоса алады.

Кілт сөздер: білім беру ресурстары, жоғары білім, оқыту, дәстүрлі білім, білім алушылар

Аннотация

Каждое высшее учебное заведение и каждое правительство пытаются преодолеть проблемы, с которыми оно сталкивается, и повысить охват, актуальность, финансовую жизнеспособность и эффективность образования. Но никто не думает глобально о решениях, которые будут оптимальными с точки зрения человечества в целом. Огромные проблемы, с которыми мы сталкиваемся сегодня в сфере образования, могут быть наилучшим образом решены только путем принятия общесистемных мер на глобальном уровне. Необходимо четко сформулировать, спроектировать и внедрить новую парадигму. В статье кратко описывается природа и масштаб проблем, стоящих сегодня перед высшим образованием, и определяются многообещающие признаки новой парадигмы, ожидающей своего появления. Для этого потребуется лидерство нового типа, мыслящее и действующее глобально. Такая парадигма может внести огромный вклад в решение глобальных проблем, реализацию целей устойчивого развития и содействия повышению безопасности человека для всех.

Ключевые слова: образовательные ресурсы, высшее образование, обучение, традиционное образование, учащиеся

Abstract

Every institution of higher education and every government is trying to overcome the problems it faces and improve the reach, relevance, financial viability and effectivity of education. But no one is thinking globally for solutions that will be optimal from the perspective of humanity as a whole. The enormous challenges we face in education today can best be solved only by including system-wide action at the global level. A new paradigm needs to be clearly formulated, designed and implemented. This paper briefly outlines the nature and magnitude of the challenges in higher education today and identifies promising signs of a new paradigm waiting to emerge. That will require a new kind of leadership that thinks and acts globally. Such a paradigm can make an immense contribution to addressing global problems, implementing the sustainable development goals and promoting greater human security for all.

Key words: educational resources, higher education, training, traditional education, students

Образование является важным инструментом и катализатором социальных преобразований. В то же время сама глобальная система образования нуждается в радикальной трансформации для повышения потенциала, качества, охвата и актуальности. Нынешняя модель образования была разработана в то время, когда знаний было мало, источники знаний были ограничены, учебные аудитории были необходимы для распространения знаний, а высшее образование было доступно лишь немногим привилегированным. Сегодня миру нужна всеобъемлющая глобальная стратегия, которая гораздо эффективнее использует существующие ресурсы, использует потенциал информационно-коммуникационных технологий, применяет инновационную педагогику, ориентированную на учащихся, для обеспечения доступного, интерактивного, персонализированного, актуального, качественного образования для всех.

* старший преподаватель кафедры языковых дисциплин КРМУ, г. Алматы, Казахстан, e-mail: sanimay_7@mail.ru

** старший преподаватель кафедры языковых дисциплин КРМУ, г. Алматы, Казахстан, e-mail: ella_korkem@mail.ru

Такая новая парадигма в глобальном образовании делает его мощным катализатором социальных преобразований и достижения новых целей в области устойчивого развития [1, с. 47].

Нынешняя система образования и существующая инфраструктура в сочетании с растущим населением студенческого возраста и растущим спросом на высшее образование приводят к постоянно увеличивающемуся количественному разрыву между образовательными устремлениями общества и способностью существующей системы удовлетворять спрос.

По прогнозам, число учащихся в высших учебных заведениях в Казахстане на 2023-2024 учебный год составила 592,7 тыс. человек, из них женщины – 53%. В текущем учебном году принято 171,7 тыс. человек, из них женщины – 52,8%.

Из общей численности студентов 99,6% обучаются по очной и 0,4% – заочной формам обучения. Самое большое количество студентов получает высшее образование в городах республиканского значения – Алматы (186,6 тыс.), Шымкент (83,4 тыс.) и Астана (75 тыс.). То есть с каждым годом возрастает численность учащихся. Если этот спрос на высшее образование будет удовлетворен с помощью преобладающего в настоящее время подхода, потребуются основание новых университетов. Необходимо осуществление прогнозирования потребности педагогических кадров. Не секрет, что неравномерное распределение педагогических кадров идет по всей республике. Наблюдается нехватка кадров с английским языком обучения. Каждая часть мира в той или иной степени сталкивается с такой нехваткой [2].

Мировое высшее образование в том числе и наша страна сталкивается с огромным и постоянно увеличивающимся качественным разрывом между небольшой, элитной, эксклюзивной группой учебных заведений с высокой долей вакантных должностей среди профессорско-преподавательского состава, острой нехваткой квалифицированных инструкторов и неадекватным текущим обучением для работающих, недостаточным финансированием и неадекватными условиями, а также очень высокое соотношение студентов и инструкторов.

Высшее образование началось столетия назад с изучения всего лишь нескольких предметов. Сегодня в университетах предлагается более 1000 дисциплин и субдисциплин. Подпитываемое быстрым накоплением информации, это умножение дисциплин приводит к постепенному сужению области и объема знаний в каждой специализированной дисциплине — таким образом, более высокие уровни специализированных знаний сопровождаются уменьшением объема знаний даже в тесно связанных областях. Таким образом, специализация одновременно расширяет и ограничивает знания и компетентность специалистов.

Мы являемся свидетелями общества, которое на местном и глобальном уровнях характеризуется растущим неравенством и асимметрией; общества, в котором определяются и конкретизируются "новые" неравенства когнитивного и культурного характера. Нам необходимо изменить логику и организационную культуру наших учреждений, которые по-прежнему основаны на логике разделения и замкнутости дисциплинарных секторов, что приводит к разделению людей, их опыта и жизней. Эмоции, креативность и воображение должны быть возвращены в образовательные процессы. Необходимо выйти за рамки ложных дихотомий, в частности тех, которые ошибочно противопоставляют специализацию знаний и навыков их сложности и междисциплинарности. Нам нужно трансдисциплинарное образование, обладающее глубиной и проницательностью, необходимыми для понимания богатой сложности жизни и мира. Образование, которое дает учащимся межотраслевые, интегрированные перспективы, имеет важное значение для того, чтобы подготовить их к решению задач будущего [3, с. 102].

Преподаватели читали лекции ученикам за столетия до изобретения печатного станка. Рукописные книги были редкостью и настолько ценны, что их приходилось приковывать цепью к библиотечным полкам. Знания можно было получить исключительно от ученых, и

лекция была единственным способом их передачи. Молодым людям приходилось ездить в учебные центры, иногда в другую страну, чтобы продолжить высшее образование. Сегодня, когда вся информация в мире доступна в виде текстовых, аудио- и визуальных материалов любому человеку в любой точке мира с цифровым устройством и подключением к Интернету, устное обучение в аудитории больше не является единственным или лучшим источником, из которого учащиеся могут получать информацию. Когда информацию можно получить где угодно и в любое время, время, проведенное в аудитории с преподавателями и сверстниками, можно использовать более творчески и эффективно.

Нам нужны фасилитаторы обучения больше, чем преподаватели, которые явно продвигают обучение, основанное на ценностях. Им необходимо развивать междисциплинарные и межсекторальные знания и мышление, а также способность рассчитывать соотношение затрат и выгод для каждого запланированного действия с точки зрения устойчивого развития. Необходимо научиться выстраивать устойчивые отношения с самими собой, другими людьми и миром. Поэтому нам необходимо переподготовить учителей и дать им возможность стать эффективными фасилитаторами обучения и образцами для подражания в области этики и устойчивого развития.

Значительный прогресс в области технологий за последние несколько десятилетий открыл многообещающие альтернативы при гораздо меньших затратах, чем существующая модель. Спротивление изменениям, которое сдерживало широкое внедрение онлайн-обучения, было подорвано пандемией. COVID-19 радикально изменил ситуацию. Приостановка занятий в классах физической культуры спровоцировала внезапный переход к онлайн-обучению на всех уровнях образования по всему миру. Результаты были неоднозначными из-за нехватки подготовленных и опытных инструкторов, работающих в новой среде, и широкого спектра других трудностей. Но недавний опыт подтверждает, что онлайн-обучению предстоит сыграть важную роль в будущем. Связанные с ним проблемы могут быть решены в кратчайшие сроки и с меньшими затратами, чем при расширении традиционных систем обучения для удовлетворения растущего числа учащихся [4, с. 143].

Онлайн-образование также может стать решением проблемы нехватки преподавателей. Модель позволяет учебным заведениям использовать одни из лучших экспертных знаний, доступных в любой точке мира по каждому предмету. Уроки, лекции или другие онлайн-ресурсы, которые идентифицируются как контент хорошего качества, могут быть доступны студентам и университетам по всему миру. Каждое учебное заведение, независимо от его географического положения, фондов и инфраструктуры, может получить к ним доступ. Автоматический голосовой перевод позволяет переводить контент на любой язык. Таким образом, учащиеся во всем мире могут получить доступ к урокам наилучшего качества, предлагаемым лучшими преподавателями мира по каждому предмету. Исследования подтверждают, что обучение, ориентированное на учащихся, намного эффективнее традиционного образования. Это также подтверждает эффективность методов, ориентированных на учащихся, даже при использовании онлайн.

Технологии также позволяют нам использовать огромный запас существующих неиспользуемых и недоиспользуемых образовательных ресурсов. Преподаватели, вышедшие на пенсию, опытные профессионалы в любой области и эксперты по неакадемическим предметам могут быть привлечены для обмена своими знаниями и опытом. Эти процессы и стратегии должны осуществляться с осознанием того, что наша гипертехнологичная и гиперсвязанная цивилизация требует большего, чем технические знания, технические навыки и гиперспециализированные фигуры, и человеческий фактор не может быть отодвинут на второй план во имя технологического решения. Также важно обеспечить, чтобы в этих процессах основное внимание уделялось людям, качеству социальных отношений и более широкому социальному воздействию, а не только эффективности технологий подключения и/или новых гиперсвязанных коммуникационных сред.

«Необходимо перестроить пространство взаимоотношений в рамках образовательного процесса. Это изменение должно быть системным и в полной мере учитывать социально-эмоциональную перспективу. Также необходим сдвиг парадигмы от пассивного обучения к активному, от передачи информации к развитию способности к независимому мышлению, от предметно-ориентированного образования к личностно-ориентированному, от абстрактной теории к контекстуальному знанию, от узкой дисциплинарной специализации к более широким и трансдисциплинарным и межсекторальным перспективам» - упомянул в своей статье Г. Л. Ильин [5].

Усилия по решению глобальных проблем в области образования требуют нового мышления и свежих стратегий для ответа на следующие вопросы:

Каким будет наиболее эффективный подход к решению проблемы очень быстрого роста глобального количественного спроса на высшее образование?

Каковы были бы плюсы и минусы изменения существующей системы сертификации в высшем образовании таким образом, чтобы передача знаний и сертификация компетенций могли быть приобретены независимо?

Какие стратегии могут быть приняты для решения проблемы огромной нехватки высококвалифицированных преподавателей для высшего образования во всем мире?

Способны ли технологические системы и гиперсвязанные среды воссоздать сложность и динамизм образовательных отношений?

Как онлайн- или гибридные системы могут компенсировать барьеры для личного физического взаимодействия в системах онлайн-обучения?

Список использованной литературы

1. Jacob Sweet, "Harvard College Announces Class of 2025 Admissions Decisions" Harvard Magazine 6 April 2021.
2. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. <https://stat.gov.kz/ru/news/vysshee-obrazovanie-v-respublike-kazakhstan/>
3. Suresh Mony, "NEP 2020: Increasing GER in higher education, how to make vision a reality" Hindustan Times 29 October, 2020.
4. Daniel Wesangula, "Kenya's shuttling lecturers: university shortages are taking a toll" The Guardian 29 July 2015.
5. Ильин Г. Л. Инновации в образовании. Москва: Прометей, 2015. 425 с.

ӘОЖ 371(045)

Есенжолова С.А. *, Асет А. **

ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУ: УАҚЫТ ТАЛАБЫ

Аңдатпа

Барлық елдер үшін үздіксіз білім беру жүйесін құру жаңа дәуірде білім беруді дамытудың маңызды мақсаты болып табылады. Мақалада біршама елдердің үздіксіз білім беру тұжырымдамасы туралы қазіргі түсінігі сипатталған, қиындықтар талданып барлық елдер үшін үздіксіз білім беру жүйесінің қазіргі құрылысында кездесетін «өзін-өзі қалыптастыру жүйесін» құру, «қауымдастық жүйесін» жақсарту және «негізгі жүйені» кеңейту арқылы жүйені құруға үлес қосуды ұсынады.

Кілт сөздер: үздіксіз білім беру, базалық (негізгі) жүйе, дәстүрлі оқыту процесі, білім алушылар, педагог

Аннотация

Построение системы образования на протяжении всей жизни для всех стран является важной целью развития образования в новую эпоху. В статье описывается современное понимание людьми концепции

* ҚРМУ тілдік пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Алматы қ, Қазақстан, e-mail: sanimay_7@mail.ru

** ҚРМУ тілдік пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Алматы қ, Қазақстан, e-mail: alikonka@list.ru

непрерывного образования, анализируются трудности встречается в нынешнем строительстве системы непрерывного образования для всех стран и предлагает, чтобы мы могли способствовать построению системы, создавая «самосистему», улучшение «системы сообщества» и расширение «базовой системы».

Ключевые слова: непрерывное образование, базовая система, традиционный процесс обучения, обучающиеся, педагог

Abstract

To build an education system of lifelong learning for all countries is an important goal for the development of education in the new era. This paper describes the current people's understanding of the concept of lifelong education, analyzes the difficulties encountered in the current construction of lifelong learning education system for all people and proposes that we can promote the construction of the system by creating "self-system", improving "community system" and expanding "base system".

Key words: lifelong learning education, basic system, traditional learning process, students, teacher

Қазігі таңда ғалымдар ХХ ғасырдың ортасынан басталып, бүгінгі күнге дейін жалғасып келе жатқан білім беру дағдарысы шын мәнінде өтпелі процесс емес екендігін және де оны білім берудің жаңа тұрақты жағдайы болуы мүмкін деген болжамды жиі айтып жар салуда. Біз білімнің, қоғамға пайдалы, өзгерістерге бейімделуге мәжбүр екендігінің куәгерлері болып келеміз. Осыған байланысты білім берудің жаңа тұрақты жағдайы үшін жаңа парадигманы қалыптастыру қажет екеніне көзіміз жетіп отыр, өйткені бұл қоғамның экономикалық және әлеуметтік өміріндегі мәселелерді шешу үшін болашаққа түбегейлі жұмыс істейтін білімге үлкен сенім артылуында. Үздіксіз білім үзіліссіз қасиеттерге ие болады, яғни ол адам өмірінің белгілі бір кезеңімен шектелмейді, алайда оның бүкіл өмірінде жалғасын табады. Сонымен қатар, үздіксіз білім беру жеткілікті, десе де ол күрделі құбылыс, өйткені оның әсер ету саласы тек педагогикалық ғылым саласында ғана емес. Осыған орай мәселені жан - жақты түсіну үшін білім берудің философиялық негіздері туралы білімді пайдалану қажет, өйткені үздіксіз білім беру мәселелерін оларды уақытша әлеуметтік философияның парадигмалық контекстіне ауыстырмай шешу мүмкін емес. Қоғамда болып жатқан процестер, идеялардың қазіргі педагогикалық практикаға сәйкес саналы түрде түсінуге әкелетіндігі белгілі, ал бұл дегеніміз жаңа білім беру парадигмасының ерекшеліктерін іздеуге мүмкіндік береді, оның мәні, сарапшылардың пікірінше, оқыту тек жеке тұлғаның білімімен ғана алмастырылмайды, мұнда оқытушы енді басты кейіпкер боп табылмай, сонымен қатар білім беруші тұлға болып табылады. Білім беру үздіксіз білім алушының жеке ісіне айналады, ол үздіксіз және өздігінен өтеді. Осылайша, педагогикалық парадигманы білім беру саласындағы барлық өзгерістермен үздіксіз білім берудің негізі ретінде емес, үздіксіз деп атауға болатын парадигмамен алмастыру жүзеге асырылады, өйткені білім алушыға мүлдем жаңа көзқарас пайда болады және эксклюзивті білім беру траекторияларын құру әрекеттері пайда болады.

Осылайша, біз үздіксіз білім берудің жаңа философиялық тұжырымдамасына көшу қажеттілігі туралы айтуға болады деп санаймыз, оның мақсаты адамның бейімділігі ғана емес, сонымен бірге жаңа жаһандық экономикаға тез бейімделу қабілеті де танылуы керек.

Білімді игерудің жаңа түрі – бұл басқа адамдармен қарым - қатынас жасау процесінде әлемнің тіршілігін қалыптастыратын, адамның өзіне қоятын жоспарлары мен мақсаттарында, яғни өмірді зерттеудегі өзіндік белсенділік процесі. Алайда, бұрыннан қалыптасқан білім алу жүйесінде, білім алу туралы сертификаты қажет емес сияқты көрінгенімен лайықты жұмыс орнына тұру үшін сертификат алу қажет болуда, бұл білім алушының үнемі қосымша білім алуға ұмтылуына әкеледі (жоғары білім, қайта даярлау, біліктілікті арттыру т.б.) – деп қарастырылған болатын [1].

Үздіксіз білім беру процесінің айқындаушы сапасы білім берудің жанама ұйымдастырылған үдеріс болудан қалып, көп жағдайда білім алушының жеке мәселесіне, яғни, ішкі өзін-өзі жүзеге асыру процесіне айналуы болып табылады. Жоғары әлеуметтік динамика, әлеуметтік және кәсіби құрылымдардың үздіксіз өзгерістері жағдайында өмір бойы білім берудің міндеті халықтың функционалдық сауатсыздығын жою ғана емес,

сонымен қатар технологиялық сауатсыздық мәселелерін шешу, яғни жаңа технологияларды пайдалану болып табылады. Олардың пайда болуы, сондай-ақ сауатсыздықты жою - әртүрлі көздерден алынған ақпаратты күнделікті өмірде пайдалану мәселелері.

Үздіксіз білім беру қосымша кәсіптік білім беруден оқыту сапасы жағынан айтарлықтай ерекшеленеді, өйткені соңғысы практикалық қолдану сапасы болып табылады, яғни ол қабілеттерді дамыту, алынған ақпараттан практикалық білімді құру және алу мүмкіндіктерін анықтайды. Дегенмен, тек қана қолданбалы экономикалық аспектілерге назар аудару, әрине, өмірде жақсы бейімделуге мүмкіндік бергенімен, оның жағымсыз салдары да бар, атап айтатын болсақ: әлеуметтік теңсіздік, жұмыссыздық және т.б.

Үздіксіз білім беруде жоғарыда айтылғандардан басқа оқу-тәрбие үрдісіндегі жетекші тұлғаның өзгеруі, бірлескен іс-әрекетке, ақыл-кеңес, көмекке жағдай туғызатын тәлімгер ретінде оқытушы рөлін түбегейлі өзгерту де қарастырылады. Бұл жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруге тән арнайы әдістер мен технологияларды таңдауды талап етеді. Дәл осы формада білім беру процесі айқын дараланған түрде әрекет етеді, онда ол білім алушының (ең алдымен ересек адамның) білім беру қажеттіліктерімен анықталады, ол үшін болашақты құруға бағытталған өзіндік критерийлер маңызды. Яғни, үздіксіз білім беру эксклюзивті бағытталған білім беруге қабілетті болады.

Білім алушының өз бетінше білім алушыға айналуы да ерекше тән қасиетке айналады, өйткені білім мен білім туралы ақпарат тек диплом алу құралы ретінде ғана емес, өз бетінше құндылық ала бастауға айналады. Дәстүрлі оқыту процесі ересек адамның, оқытушының, әріптестің немесе қажетті ақпараттың басқа тасымалдаушысының көмегімен мүдделі қарым - қатынас процесімен ауыстырылады; бұл жағдайда оқытушы міндетті емес болады. Осыған байланысты үздіксіз білім беруді реттеудің жаңа формалары қажет, өйткені ол өздігінен басқаша бола бастайды, мұнда мектеп білімі күмән тудырады, басқа көздерден алынған ақпаратпен бәсекелеседі. Демек, оқу процесінің негізгі элементі тек білім ғана емес, сонымен қатар табиғаты бойынша әртүрлі ақпарат болады.

Білім мен ақпаратты қолдану үздіксіз білім беру процесінің мәнін өзгертеді: білім алушыға өздігінен білім қажет емес – жинақталған білімді интеграциялау тек практикалық мәселелерді шешудің шарты болып табылатын туындаған мәселені шешудің жолдарын табу маңызды. Біз білім мен ақпараттың құндылығы болашақты құру, өз білімімізді және айналамызды қолдану, өмірлік мәселелерді шешу үшін кез - келген тәжірибені пайдалану қабілетінде қалай көрінетініне куә боламыз. Біздің көз алдымызда білімді пайдалануда өзгерістер туындап жатыр: білім осы жерде және қазір қажет, сондықтан үздіксіз білім жеке тұлғаның білім беру қажеттіліктеріне қызмет ететін, тек біліктілікті арттыру курстарында немесе қосымша білім беру бағдарламалары бойынша оқытуда ғана емес, сондай-ақ білім беру ақпаратын барлық жерден және қажет болған кезде алуға мүмкіндік беретін процестің ерекшеліктерінде. «Үздіксіз білім берудің парадигмасында білім беру процесінің негізгі субъектісі және білімнің негізгі тұтынушысы білім алушы болып табылады, ол өзі алған немесе қалаған білім мен ақпараттың маңыздылығы мен қажеттілігін бағалайды, яғни жеке тұлғаның нақты білім беру сұраныстары орындалады» деген болатын [2].

Егер «пәнаралық тәртіп - тәртіптік шекараларды сақтауды көздесе, сомен қоса ол көпсалалы болу ғылымның әртүрлі салаларының әдіснамалық және тұжырымдамалық құралдарының бірігуіне ықпал етеді, сол себептен онда пәнаралық ғылымдардың (жаратылыстану, әлеуметтік, гуманитарлық) күнделікті әлеммен қиылысуы, оны құрайтын сағаттардың ешқайсысына дейін азайтылмайтын танымдық модельін жасайды».

Үздіксіз білім беру, біздің ойымызша, трансдисциплинарлық шешімдерді талап етеді, өйткені бұл өмір бойы біртұтас процесс және білім беру практикасының аспектісі, оны басқа тұжырымдамалауды, әдеттегі стереотиптерден босатуды талап ететін қолданыстағы білім беру жүйесінің барлық буындарын қолдана отырып, адамның әлеуметтік - мәдени тәжірибені үздіксіз мақсатты игеруі ретінде ұсынады.

Үздіксіз педагогикалық білім беру – оқытушының кәсіби-тұлғалық дамуындағы және өзін-өзі іске асырудағы жетістігінің шарты. Үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесі: кәсіби дайындыққа дейінгі дайындық – базалық кәсіби білім – кәсіби тұрғыда жетілдіру – жоғары оқу орнынан кейінгі кәсіби білім. Үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесіндегі оқытушының көпдеңгейлі дайындалуы. Қазіргі уақытта педагогикалық еңбекте оқытушының кәсіби өсуінің түрлері. Оқу орнындағы оқу-тәрбие үдерісіндегі үздіксіз педагогикалық білім беруде білімгер даярлығын қалыптастыру факторлары мен жағдайлары.

Негізгі ұғымдар: педагогикалық білім беру жүйесі, педагогикалық кадрлар, үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесі, тұлғаның үздіксіз педагогикалық білім алуға даярлығы.

Білім арқылы білімгерлердің бойында еріктік, эмоционалды-бағалы қасиеттерінің қалыптасуына жол беру. Барлық жағдай жасау. Педагогтың қоғамда алатын орнының маңыздылығын жеткізу. Өзінің мамандығына деген жауапкершілікті күшейту. Оқытушыға деген түзу көзқарасын қалыптастыру. Педагогтың жеке басының жағымды жақтарын өз бойына сіңіру. Педагогқа қойылатын талаптарды ең алдымен өзіне қоюын үйрету. Педагогтардың әлеуметтік және кәсіби позицияларының нақты болуы педагогикалық мамандыққа қойылатын маңызды талаптардың бірі. Білім беру жүйесін одан әрі жетілдіру міндеттері әдетте оқытушыға қойылатын талаптардың өсуімен және сапасын дамытумен байланысты.

«Педагог позициясы – интеллектуальды, ерік, эмоционалды-бағалы қатынастардың қоршаған ортаға, педагогикалық шындыққа, педагогикалық іс-әрекетке қатынастарының жүйесі. Ол бір жағынан, қоғам қоятын талаптардан көрінсе, екінші жағынан, белсенділік сапаларынан – педагогтың мотив, мақсат, бағалы құндылықтары, дүниеге көзқарасы, мұраты арқылы көрінеді.

Қазіргі таңда, еліміздіегі жоғары оқу орындарында заманауи сандық жабдықтармен жарақталған зертханалар мен дәрісханалар ашылуда. Мұның бәрі студенттерге сапалы білім алуға, еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болуға мүмкіндік береді. Жуырда кейбір оқу орындарында цифрлық педагогика зертханасы ашылу ықтималдылығы жоғары, ондағы мақсат – IT-құзыреттіліктерге ие заманауи педагогикалық кадрларды даярлау, оқытудың қосымша формаларын іске асыруды қамтамасыз ету» – деп, болашақ зерттеушілерге жол көрсетіп, жөн сілтейді [3].

Қорытындылай келе, үздіксіз білім беру жүйесі заман талабына сай келетін маңызды бастама. Бірақ оны толыққанды жүзеге асыру жолында әлі күнге шешімін күткен мәселелер бар. Осы мәселелерді кешенді түрде, кезең-кезеңмен іске асырған кезде елдегі білім жүйесі де өркендей түсері анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. UNESCO-IBE (2011). World Data on Education: Kazakhstan. VII edition. 2010/2011. Geneva: UNESCO-IBE.
2. Андрейчук Н. В. Проблема непрерывного образования в контексте современной философии образования // Вестник РГУ им. И. Канта, 2007. С. 7–15.
3. Киященко Л. П. Философия трансдисциплинарности: подходы к определению // Трансдисциплинарность в философии и науке: подходы, проблемы, перспективы. М.: Навигатор, 2015. 564 с.

УДК 372.881.161.1

Есмаганбетова У.Х.*

ЗНАЧИМОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ТАБЛИЦ В ФОРМИРОВАНИИ ЧИТАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ

Андатпа

Қазіргі білім беру жағдайында оқу сауаттылығын дамыту өзекті және маңызды. Мәтінге бағытталған тәсіл – оқу сауаттылығын дамыту негізі. Мақалада орыс тілі мен әдебиеті пәні бойынша білім алушылардың оқу дағдылары мен біліктерін қалыптастыру үдерісінде тұжырымдамалық кестелерді қолдану тәжірибесі ұсынылған.

Тірек сөздер: оқу, сауаттылық, мәтін, дағдылар, тұжырымдамалық кесте, талдау, жинақтау.

Аннотация

Развитие читательской грамотности в современных условиях образования актуально и важно. Текстотрический подход – основа развития читательской грамотности. В статье представлен опыт применения концептуальных таблиц в процессе формирования учебных навыков и умений обучающихся по русскому языку и литературе.

Ключевые слова: чтение, грамотность, текст, навыки, концептуальная таблица, анализ, обобщение.

Abstract

The development of reading literacy in modern educational conditions is relevant and important. The text-centric approach is the basis for the development of reading literacy. The article presents the experience of using conceptual tables in the process of forming educational skills and abilities of students in the Russian language and literature.

Keywords: reading, literacy, text, skills, conceptual table, analysis, generalization.

Читательская грамотность представляет собой умение интегрировать, то есть уметь связывать информацию с предварительным обучением, предыдущими знаниями и интерпретировать, делать умозаключение, логические выводы, рассуждать по поводу прочитанной информации. Читательскую грамотность можно характеризовать, как умение находить и извлекать необходимую информацию из текста для решения учебно-практических задач[1, с.4].

К большому сожалению, в современных условиях большинство школьников ограничиваются лишь воспроизведением текста, но совершенно не умеют его интерпретировать, определять основную мысль, детали, различать основную, второстепенную информацию и делать выводы.

Читательская грамотность включает в себя навыки понимания текста, анализа и критической оценки информации, умение аргументировать свои мысли и выражать собственное мнение. Она помогает ученикам решать учебно-ситуативные задачи в разных сферах жизни и успешно учиться.

Что значит «уметь читать»? Над этим вопросом размышлял еще К.Д.Ушинский. «Извлечь из мертвой буквы живой смысл, – говорил великий педагог – Читать – это еще ничего не значит, что читать и как понимать прочитанное – вот, в чем главное»[2, с.68].

Показатели сформированности читательской компетенций:

- умение находить и извлекать информацию;
- интегрировать и интерпретировать информацию;
- осмысливать и оценивать содержание и форму текста;
- использовать информацию текста.

При оценке читательской грамотности фокусом оценивания является:

- умение осуществлять эффективный поиск нужной информации при просмотре множественных источников;
- фильтрация большого объема информации и их классификация;

* старший преподаватель кафедры педагогической методологии и инновации института профессионального развития по Кызылординской области филиала АО «НЦПК «Өрлеу», г. Кызылорда, Казахстан, e-mail: u.ulbala12@mail.ru

- умение критически оценивать качество и достоверность содержащейся в тексте информации;
- умение находить сходство, обнаруживать и устранять противоречия,
- умение использовать при работе с текстом информацию из разных предметных областей.

Умение работать с информацией становится обязательным условием успешности. Чтобы ученик смог овладеть читательской грамотностью, он должен иметь навык смыслового чтения. Практика показывает, что при чтении различных текстов обучающиеся не умеют определять цель и назначение, основную мысль или детали текста. В результате появляются новые сложности в умении анализировать, сопоставить художественное произведение с историческим контекстом, обобщать и обрабатывать информацию [3, с.48].

Для формирования навыков чтения необходимо повысить эффективность учебного процесса, используя активные методы и стратегии обучения. Интерес учащихся повышается только тогда, когда они активно вовлекаются в обучение. Использование концептуальных таблиц позволяет рассматривать тему с разных сторон, анализировать и обобщать информацию. Данный метод — один из способов развития мышления, который формирует сравнительную систему суждений, способствует умению анализировать отличительные признаки объектов.

Концептуальные таблицы создаются и заполняются учениками в зависимости от целей урока. Прием можно использовать на всех [этапах чтения: предтекстовом, текстовом и послетекстовом](#).

Задание на установление соответствия позволяет активизировать собственную учебную деятельность учащихся. Педагогический смысл применения таких заданий заключается в стремлении усилить осмысления результатов контроля и самоконтроля. У обучающихся появляется возможность для самостоятельного обучения и закрепления предварительных знаний.

1	Полиграф Полиграфович	А	существо могло уже поддерживать разговор
2	Пересадка гипофиза не дает эффекта омоложения,	В	что есть только один выход: превратить Шарикова обратно в пса.
3	Спустя три недели после операции	С	а приводит к очеловечиванию бывшей собаки
4	Швондер подучил Шарикова потребовать у профессора	Д	появился в результате пересадки человеческих органов к собаке
5	Доктор видел, как измучился профессор, и считал	Е	прописать его в квартире и оформить ему паспорт

Данная таблица-синтез создана для проверки информации на наличие несоответствующей характеристики и недостаточность деталей.

Главные герои	Описание характеристики
Филипп Филиппович Преображенский	Преображенский занимался омолаживанием своих влиятельных пациентов. Помогал ему... Профессор Преображенский сделал Шарикова очень сложную операцию: извлёк семенные железы и гипофиз и на их место привил человеческие органы. Профессор был сторонником советской власти.
Полиграф Шариков (Шарик)	Шарик становится <u>псом Борменталья</u> Шариков – искусственно созданный человек, бывший пёс Шарик, маленького роста, с очень низким лбом и жёсткими волосами, невежественный грубиян и хам
Иван Арнольдович Борменталь	доктор, молодой, высокий, широкоплечий, очень порядочный, жёсткий и волевой, предан делу революции ... <u>Элитный дом, где жил Борменталь</u> , «уплотняли»: подсаляли в квартиры малоимущих жильцов.

Эффективность использования сопоставительного анализа заключается в том, что контрастирующие или дополняющие друг друга идеи помещаются близко друг к другу в произведении. С помощью такого анализа можно синтезировать информацию в таблице, выделить различия между сопоставляемыми стихотворениями. Совместное обучение в группе может произвести большее впечатление на обучающихся и мотивировать их.

Анализ	А.С. Пушкин Монастырь на Казбеке	А.К. Толстой Растянулся на просторе
Год написания	1829 г.	1856 г.
Тема	Изображение вершины Кавказа и желание героя подняться к вышине	Изображение горы на просторе
Цель лирического героя	Подняться к вершине горы для душевного покоя в соседстве с Богом	размышление путешественника о том, сможет ли он достичь намеченной цели
Образы	Монастырь	Аюдаг (медведь гора)
Средства выразительности речи	Эпитет – царственный шатёр, Олицетворение – монастырь парит, Риторическое обращение – Казбек! Метафора – «над семью гор» и др.	Косо смотрит, звезды блещут, как разбросанное стадо, тучи море затянули и др.
Что общего в произведениях?	Связь с природой, желание путешественника.	
Вывод: увиденная картина вызывает ответное чувство героя, который стремится от земного к небесному, но каждый преследует свою цель. Один хочет подняться высоко в горы, а другой хочет обогнать большие горы.		

С целью достижения цели извлекать информацию, определяя факт и мнение предложена...

Факт	Мнение
Профессор Преображенский сделал Шарикку очень сложную операцию	Профессор был уверен, что пёс не выживет.
Шариков – это агрессивное существо, иждивенец, которое обожает выпить. Нормы морали ему неведомы	Преображенский считал, что личность Клима Чугункина передалась Шарикову

Использование концептуальных таблиц на уроках русского языка и литературы способствует формированию и развитию таких умений:

- использовать направленное чтение, неоднократно возвращаясь к тексту;
- обобщать полученную информацию;
- сравнивать и анализировать;
- умение выделять главную, второстепенную, детальную информацию;
- формулировать читательские умения и навыки в соответствии с целями обучения.

Системное и целенаправленное применение концептуальных таблиц способствует развитию познавательных способностей, которые имеют непосредственное влияние на улучшение функциональной и читательской грамотности обучающихся. Эффективное применение инновационных подходов является одной из важных составляющих успешного обучения образовательного процесса и содействует формированию новых умений и навыков. Сформировать у учеников функциональную и читательскую грамотность – становление их независимыми, самомотивированными, увлечёнными, уверенными, ответственными личностями с развитым критическим мышлением, с умением работать с разными видами текстов.

Список использованной литературы

1. Забродина Н. П. Читательская грамотность: пособие по развитию функциональной грамотности старшеклассников/ [Н. П. Забродина, И. Е. Барсуков, А. А. Бурдакова и др.]; [под общ. ред. Р. Ш. Мошниной]. – Москва: Академия Мин просвещения России, 2021. с. 80.
2. Введение в педагогическую деятельность: учеб. пособие/Л.К. Гребенкина, Н.А. Жокина, О.В. Еремкина. – Рязань, 2019.
- Пунина Н.В. Учебно-методическое обеспечение инновационной деятельности образовательного учреждения // Методист - №1, 2018, с. 46-49.

УДК 1751

Жаданова К. Н.*

РАЗВИТИЕ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩЕГОСЯ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ

Аннотация: Оқушылардың ойлау әрекетін дамыту – күрделі және маңызды үдеріс. Сондықтан да бұл үдеріс мұғалімнен мақсатты және жүйелі жұмысты талап етеді. Дамыту бағдарламасы мен құралдарының тиімділігі тапсырмалардың оқушылардың жеке және жас ерекшеліктеріне сәйкес таңдалуымен өлшенеді.

Тірек сөздер: даму құралдары, табыстылық, белсенділік, дағдылар, ойлау, мақсатты әрекет.

Аннотация: Развитие мыслительной деятельности учащихся – сложный и значимый процесс. Поэтому этот процесс требует от учителя целенаправленной и систематической работы. Эффективность развивающей программы и средств измеряется подбором заданий в соответствии с индивидуальными и возрастными особенностями учащихся.

Ключевые слова: средства развития, успешность, активность, навыки, мышление, целенаправленная деятельность.

Abstract: The development of students' mental activity is a complex and important process.

Therefore, this process requires a teacher to work purposefully and systematically. The effectiveness of the educational program and tools is measured by the selection of tasks in accordance with the individual and age characteristics of students.

Keywords: means of development, success, activity, thinking, skills, purposeful activity.

Каким образом развивается мыслительная деятельность на уроках русского языка и литературы в классах с казахским языком обучения?

Человек начинает мыслить, когда перед ним встают вопросы. Любые ли вопросы заставляют нас задумываться? Стоит ли, например, глубоко погружаться в мысли, чтобы ответить какого цвета подснежник или сколько месяцев в году. Конечно, нет. Мыслительный процесс пробуждается тогда, когда перед человеком возникает проблема, у которой нет готового ответа.

Мышление, как процесс познавательной деятельности, развивается за счёт анализа, сопоставления и обработки полученной новой информации. Способность человека мыслить помогает решать сложные задачи, делать умозаключения, создавать, интерпретировать и пр.

Процесс развития мышления начинается с начальных классов. В начальной школе мы работаем на формирование простейших мыслительных навыков как умение составлять простые вопросы к тексту или иллюстрации, создавать уточняющие вопросы о поступках героев или персонажей, находить и извлекать информацию из разных источников.

В 5-9 классах обучающиеся смогут анализировать содержание небольших произведений фольклора и литературы, определяя тему и основную идею, особенности изображения персонажей, жанровые особенности и художественно-изобразительные средства, структурно-композиционные особенности и выявлять авторскую позицию, оценивая содержание произведения.

Средством развития мыслительных процессов может стать любой учебный материал. В качестве средства развития мышления детей рассмотрим программу развивающего обучения. Чтобы успешно проходило развитие учащихся, необходимо соблюдать такие условия:

- во-первых, четко представить, что развивать в пределах каждой конкретной темы, учитывая при этом, что учащиеся имеют различный уровень успеваемости.

- во-вторых, знать индивидуальные и возрастные особенности ребенка, использовать результаты диагностики, при помощи которой фиксируются исходный уровень познавательных процессов каждого учащегося и контроль за их развитием. Результаты начальной диагностики и последующих контрольных работ необходимо сообщать учащимся. Дети

* учитель русского языка и литературы средней школы №222 г. Кызылорда, Казахстан, e-mail: zhadanovaklara167@mail.ru

должны знать об особенностях своего восприятия, памяти, мышления, и понять, что ему мешает в овладении теми или иными навыками или знаниями. Им нравится получать от учителя обратную связь и рекомендации по устранению ошибок и недостатков.

- - в-третьих, выбрать эффективные средства для развития или формирования новых способностей, навыков, знаний и прочее[1, с.62].

Организация уроков максимально направлена на поиски закономерностей, самостоятельных открытий. Дети, таким образом, постоянно общаются и взаимообучаются. Они включаются в активное взаимодействие друг с другом следующими видами работ: пересказ друг другу, взаимооценка устных ответов, взаимопроверка письменных работ. Основной акцент делается на саморазвитие, самообразование и коррекцию в преодолении недостатков. При такой постановке задач по развитию мыслительной деятельности у учащихся повышается обучаемость, улучшается внимание, восприятие, память, развивается способность к переносу полученных навыков на незнакомый материал.

Многолетние наблюдения привели к выводу, что истоки воспитания памяти таятся где-то на стыке произвольного и непроизвольного запоминания: чем глубже ученик вдумывается в смысл того, что изучается, чем яснее представляется ему суть фактов, явлений, тем глубже они запоминаются. Подростки овладевали исследовательским методом познания. Многочисленные факты убеждали: если ученик получал знания, исследуя, анализируя все новые и новые факты, происходит не только эффективное запоминание, но и воспитание памяти [2, с.48].

Изучение любого материала целесообразно начинать с вопросов самих обучающихся. Умение ставить вопросы помогают включить изучаемую проблему в сознание ребенка. У учащихся развивается способность отделять известную информацию от неизвестной, главную от второстепенной, распознавать скрытую информацию и т.д. После сообщения учителем целей обучения и лексической темы урока, дети могут задавать вопросы, на которые имеют готовые ответы и те, на которых хотели бы получить ответы.

Эти вопросы к тому, «что я не знаю», звучат без ответа. Ответы на них предстоит получить в течение урока. Завершают изучение новой темы вопросами и заданиями учителя, основная цель которых активизировать мышление, помочь учащимся глубже проникнуть в тему, максимально направить их на самостоятельный поиск, сделать открытие закономерностей и правил.

Например, при изучении стихотворения Ф. И. Тютчева. «Есть в осени первоначальной» по программе 6-класса можно использовать для вопросно-ответной беседы стратегию «Я думаю так...».

Как вы понимаете значение выражения «первоначальная осень»?

Почему она дивная? Что этим хотел сказать автор?

Представьте мысленно начало осени.

А как вы понимаете следующие строки –

где серп гулял и падал колос,

теперь уж пусто все – простор везде?

Какие средства выразительности использовал поэт для описания прелести осени? Какие ассоциации вы бы хотели использовать для описания леса по иллюстрации?

Для обратной связи можно задать вопрос: В чем заключается основная мысль стихотворения?

При изучении рассказа К. Д. Ушинского «Лето» можно предложить следующие вопросы для обсуждения:

- Что автор называет предвестниками хорошей погоды?

- Что называется полднем?

- Почему некоторые поля называют отдыхающими?

- Почему для растений и людей вредна долгая засуха?

- Что может погубить поспевающий хлеб?

Таким образом, принципиальная особенность такого обучения состоит в том, что в качестве развития мышления в процессе обучения рассматривается их учебная деятельность, которая понимается как особая форма активности ребенка, направленная на изменение самого себя как субъекта обучения, заинтересованного в самоизменении и способного к нему.

Такая система принципиально отличается от традиционной системы обучения по целям, содержанию, методам и организации учебного процесса. Она предусматривает общее развитие школьника, формирует у детей целостную систему знаний, умений, навыков, чувство взаимосвязи, взаимообогащения. Общей задачей при этом является развитие у ребенка навыков исследования, самостоятельного творческого мышления.

Чтобы решать такую задачу в процессе обучения нельзя удовлетвориться одним источником учебного материала, следует использовать все богатство заданий, подходов, методических приемов, выбирая из них наиболее подходящие. Таким образом, дети являются открывателями новых знаний, а учитель – путеводителем по дорогам знаний.

Учебный материал следует строить так, чтобы дети в поисках знаний неоднократно возвращались к ранее изученным, чтобы опираться на них в своих доказательствах, выводах. Это помогает повторить и закрепить изученный материал, развивает память, активизирует мышление обучающихся. Они научатся выделять части из целого, устанавливать закономерности, делать умозаключения. Попутно идет развитие гибкости и широты мышления. Гибкость ума проявляется в умении вовремя переключаться на новые способы решения поставленной задачи, если прежние способы не приводят к успеху. Результатом гибкости и широты ума должна стать беглость мыслительных процессов, которая проявляется в умении быстро перебирать множество вариантов для решения одной проблемы.

Учебный материал следует построить так, чтобы он был впереди, а не в хвосте детского развития. Чтобы обучение эффективно развивало ученика, нужно создавать познавательные трудности. Именно в преодолении посильной трудности мощно продвигается развитие мышления. Если ребенок выполняет хорошо освоенную задачу, то такая работа почти ничего не дает для его развития. В процессе преодоления препятствий раскрываются духовные силы ребенка, активизируется умственная деятельность. При таком обучении нельзя задерживаться на уже известном, изученном материале, нужно постоянно двигаться вперед, обогащать ум школьника, давать ему новую и новую пищу[3].

И при всех приведенных доводах, самое главное у школьников развивается и повышается уровень мышления. Приобретение знаний или вовлеченность в процесс «обмена мыслями» через совместное обучение формирует и развивает личные качества каждого школьника, именуемые ключевыми компетенциями.

В результате целенаправленной работы формируются и развиваются в школьниках:

- навыки формулирования различного уровня вопросов;
- умения анализировать события и действия персонажей;
- умения определять роль и значимость использования художественно-изобразительных средств;
- сравнивать информацию из двух ресурсов, указывая на сходство и различие;
- определять основную мысль текста и отношение автора к своим героям;

Использование разных приёмов и способов в формировании мыслительной деятельности школьников определяет качественные изменения, как в личности самого школьника, так и в мониторинге его успеваемости. Возможности школьников развивать навыки мышления, посредством инновационных методов обучения, реально обоснованы на практике.

Список использованной литературы:

1. Лайло В.В. Повышение грамотности и развитие мышления. – М.: Дрофа, 2001
2. Пунина Н.В. Учебно-методическое обеспечение инновационной деятельности образовательного учреждения//Методист- №1, 2008, с. 48.
3. Источник: Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. – Киев: Радьянска школа, [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: 'https://pedlib.ru/Books/1/0214/1_0214-118.shtml

ӘӨЖ 373

Жанбаева Ж.К.*

**БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ
ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ**

Аңдатпа

Мақалада автор бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық дағдыларын дамытудың өзектілігіне тоқталып, өз тәжірибесінен мысалдар келтіреді. Оқушыға зерттеу ұғымын кеңінен түсіндіру және олардың зерттеу қабілеттерін дамыта білу әрбір бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби шеберлігіне талдау жасалған. Тәжірибелік тұжырымдарын ұсынған.

Тірек сөздер: бастауыш сынып, шығармашылыққа баулу, шығармашылық сабақтар, зерттеу әдісі, әдіс-тәсілдер.

Аннотация

В статье автор акцентирует внимание на актуальности развития творческих навыков младших школьников и приводит примеры из своего опыта. Проводится анализ профессионального мастерства каждого учителя начальных классов, чтобы дать учащемуся широкое объяснение концепции исследования и развить его исследовательские способности. Экспериментальных выводов.

Ключевые слова: начальный класс, приобщение к творчеству, творческие занятия, метод исследования, методы и приемы.

Abstract

In the article, the author focuses on the relevance of the development of creative skills of younger schoolchildren and gives examples from his experience. The broad interpretation of the concept of research to the student and the ability to develop their research abilities is an analysis of the professional skills of each primary school teacher. The results of the experiment were presented.

Keywords: elementary class, introduction to creativity, creative activities, research method, methods and techniques.

Мектеп құрылымда болып жатқан өзгерістер, білім беру мақсаттарының алмасуы, оның дамытушылық сипаттарының бекітілуі, көпнұсқалық оқытуға көшу сияқты мәселелер орындаушылардан шығармашылық бастамалық, жұмыстың жоғары сапасын және кәсібилікті талап етеді. Шығармашылық – бұл адамдардың өмір шындығында өзін-зі тануға ұмтылуы, ізденуі. Өмірде дұрыс жол табу үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі қажет. адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өшуіне жол бермеу, оның рухани күшін нығайтып, өмірден өз орнын табуға көмектеседі. Өйткені адам туынды ғана емес, жаратушы да. [1]

Осыған орай, бүгінгі әр ұстазға білім беру үдерісінде қазіргі қоғам талабына сай арнайы оқыудың жаңа үлгілерін енгізу қажеттілігі туындап отыр. Бұл үлкен жауапкершілік артатын күрделі мақсат. Оны шешу үшін ең алдымен оқыту мазмұны жаңартылып, әдіс-тәсілдің озығы өмірге келуі, олар әрбір азаматтың жеке басының қасиеттерін, қабілеттерін дамытып, шығармашылығын, талантын ұштайтындай болып ұйымдастырылуы қажет. сонда ғана мектептерден өз өміріне өзгеріс ендіре алатын, өз бетінше өмір сүру жолдарын таңдай алатын азаматтар тәрбиеленіп шығады.

* Айша бибі орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі, Жамбыл ауданы, Жамбыл облысы, Қазақстан

Аталмыш мәселеге мектебіміздің бағыт алған ең негізгі өзегінің бірі – дарынды балаларды оқыту және тәрбиелеу. Ж.Аймауытовтың XX ғасыр басында оқушы жастарға арналған «... өзінде қандай талант, зеректік, қандай қабілет барын білуің қажет. Дәлдеп айтқанда, әр адам өзін-өзі тануы қажет. өзін-өзі танымаған адам өзгені тануға шорқақ болады» - деген тұжырымының бүгінгі мұғалімге де, оқушыға да қатысы бар. [2]

Баланы бастауыш сыныптардан бастап шығармашылық ойлауға, қалыптас тыс шешімдер қабылдай алуға, практикалық әрекеттеге дайын болуға әкелудің жолдарын көрсету керек. Шығармашылық – бүкіл тіршіліктің көзі. Адам баласының сөйлей бастаған кезінен бастап, бүгінгі күнге дейін жеткен жетістіктері шығармашылықтың нәтижесі. Бұған бүкілхалықтық, жалпы және жеке бер адамның шығармашылығы арқылы келдік. Әр жаңа ұрпақ өзіне дейінгі ұрпақтың қол жеткен жетістіктерін меңгеріп қана қоймай, өз іс-әрекетінде сол жетістіктерді жаңа жағдайға бейімдеп, жетілдіре отырып, барлық салада таңғажайып табыстарға қол жеткізеді.

Кейбір зерттеулерде оқушыны танымдық белсенділігі – бұл интеллектуалды және кәсіптік дайындыққа бағытталған үздіксіз оқу үрдісі, оқу тиімділігі мен оқытудың ғылымилығы деңгейін көтеру ретінде түсіндіріледі.[3] Мұнда әрине, орын алатын бірден-бір әрекет – бастауыш сынып оқушыларының зерттеу жұмысымен айналысуы. Оқушыға зерттеу ұғымын кеңінен түсіндіру және олардың зерттеу қабілеттерін дамыта білу әрбір бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби шеберлігін қажет етеді. Зерттеу әдісінің алдына қоятын мақсаты: сыныптағы қабілеті жоғары оқушылардың интеллектуалдық, шығармашылық, жеке тұлғалық мүмкіндіктерін ашуға көмектесу, зерттеуге деген қызығушылығын арттыру, жеке жұмыс жасай білу дағдысын қалыптастыру; қызықты, оқушының өмірінде қолданыста бар, жүрегіне жақын тақырыпты таңдауға бағыт-бағдар беру; балалардың кәсіби және жеке даралық қабілеттерін анықтай алуына психологиялық-педагогикалық көмек көрсету. Аталған зерттеу әдісін келесі ұстанымдарға сүйене отырып жүргізу маңызды:

- баламен жеке сыйластық және сенімді қарым-қатынас орнату;
- әрбір жасаға жаңа қадамына қолдау көрсетіп, ертеңге құлшыныс пен қанат қақтыру. Ал бұл ұстанымды келесі қадамдар арқылы жүзеге асыруға болады:
- оқушыларға ақпаратты қайта өңдеудің әртүрлі тәсілдерін үйрету;
- оқу-тәрбие үдерісінде оқушылардың танымдық және шығармашылық іс-әрекетін ұйымдастыру;
- жеке тұлғаға бағытталған тәсіл;
- білімнің қайнар көздерін пайдалану.
- Оқытудың жеке тұлғаға бағытталу тәсілін анықтауда отандық педагогикаға сүйенуге болады. Ы.Алтынсарин бойынша оқытудың жеке әдіс-тәсілдеріне:
- оқыту әдісі – бұл баланың білімге құштарлығын оятып, кейіннен өз бетінше білім көтеруіне бастайтын жол;
- сабақта баланың ой-әрекетін жаттықтыру. «Маңыздысы, оқушының өз бетінше ойлана білуі».

Баланың шығармашылығын дамытуда жеке тұлғаға бағытталған әрекеттер қолданылатын орта – күнделікті сабақ барысы. Оқушылардың танымдық ізденімпаздығын арттыруда шығармашылық сипаттағы сабақ түрлерін өткізудің маңызы зор. Мұндай сабақтардағы түрлі оқу жұмыстары оқушының шындық белсенділігін арттырып, оқу мен ойлау әрекетінің тиімді амал-тәсілдерін, яғни материалының негізгі ұғымдары мен тұжырымдарын айыру, жаңа материалды өткен материалмен салыстыру оларды белгілі жүйеге топтастырады және қорытындылау жасау сияқты амалдарды жасауға үйренеді.

Сонымен қатар, шығармашылық сабақтардың жоспарын жасауда оқушының шығармашылық әрекетінің бағдарына сәйкестендіріп, олардың қабілеттері ескерілуі тиіс. Оқушылардың шығармашылық әрекетін тудыратын сабақтарды өткізу жоспары мен кезеңдерін қарастырамыз. Шығармашылық сипаттағы сабақтардың жоспарын жасау үшін

сабақтың тақырыбы, мақсаты, әрекет түрі және нәтижелері бір-біріне жуық байланысты сабақтарды топтастырып, таңдап алуға болады. Жалпы бағдарламада көрсетілген пәндік сабақтардың әр тарауында жететін жетістіктері негізінде оқушылар оқушылар білім алуда нәтижеге жетеді. Ол үшін мұғалім оқушы күйіне кіріп, олардың тақырыпқа қатынас әрекетін ойлайды, өтілетін сабақтың проблемасына қажет жағдайда жоспарланған сабақ мазмұны мен оқыту әдістеріне түзетулер енгізеді. Сабаққа дайындық барысында мұғалім барлық ресурстармен танысып, егжей-тегжейлі меңгереді. Мұғалім өзіне, оқушыларға мықты болатын мәселелерді іздестіреді.

Оқушылардың шығармашылық іс-әрекетке баулып, олардың белсенділіктерін, қызығушылықтарын арттыра түсу үшін әр түрлі әдістерді қолдануға болады:

- балаларға белсенді тақырыпта әңгіме оқып, оқушыларға басқаша аяқтауға кілт боларлық сюжет ұсыну;
- әңгіменің, ертегінің сюжетін бастап беру, аяқтауды оқушыларға тапсыру;
- ертегіні ұжым болып тыңдау;
- ұнатқан кейіпкерлеріне мінездеме беру;
- қиялдау арқылы сурет салғызу, рөлмен ойнату;
- арнайы тақырыпта пікірталас тудыру.

Оқушыларды шығармашылық жұмысқа баулу, олардың белсенділіктерін, қызығушылықтарын арттыра түсу үшін сабақта озық технологияларды, яғни дамыта оқыту ұстанымдары мен сыни ойлау жобасын пайдалану тиімді. Оларды атап айтатын болсақ:

- тақырыпты мазмұнына қарай жинақтау;
- арнаулы бір тақырыпта пікірталас тудыру;
- логикалық ойлауын дамытатын ойындармен берілген тапсырмаларды шешу;
- кейіпкерге хат;
- берілген тапсырманы түрлендіру бағытындағы жұмыс;
- мазмұнын өңдеу, шығарма, шағын мәтінді әңгіме, ертегі, өтірік өлең құру;
- әңгіменің ұқсастығын салыстыру, бөліктерге бөлу, ат қойғызу;
- қиялдау арқылы сурет салғызу;

ал сабақтан тыс уақытта:

- мұражайға апару;
- әр түрлі кездесулер өткізу;
- балаларға арналған журналдарды пайдалану;
- шығармадағы басты кейіпкердің кейпіне ену;
- күнделік жазу;
- ғылыми ізденіс, жоба жазу, оны қорғау;
- кітапханадан үздіксіз кітаптар оқу;

Осындай жұмыстарды үнемі жүргізу оқушыларды шығармашылыққа баулуға, өз бетінше ізденуге зор әсерін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. С.Әлкен. Шығармашылыққа баулу әр ұстаздың міндеті// «Оқыту – тәрбиелеу технологиясы» журналы. №4, 2012 ж.
2. Шығармашылық ізденіс және жаңа технологияны пайдалану жолдары. Бастауыш мектеп №9, 2007 ж.
3. Ы.Алтынсарин. Таңдамалы шығармалары, Алматы, 1994, 285 б.

ӘӨЖ 9.433

Жанназарова Ж.К.*

ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

*«Жай мұғалім – хабарлайды. Жақсы мұғалім – түсіндіреді.
Керемет мұғалім – көрсетеді. Ұлы мұғалім – шабыттандырады»
(ұлы ойшыл Уильям Уорд)*

Аңдатпа

Тарихты оқыту – өзара байланыста және үнемі қозғалыста болатын құрауыштардың басын біріктіретін өте күрделі үрдіс. Қазір білім беру саласында түрлі технологиялар енгізілуде, бірақ олардың ішінде қажеттілігін таңдап, сабақтың әр кезеңінде тиімді қолдану – басты талап. Мәселе технологияларды кеңінен пайдалану емес, мәселе – тұлғаны нәтижеге бағыттай білім беруде. Сондықтан тарих сабақтарында көрнекілік әдісі мен техникалық құралдарды қолдана білу мұғалім алдында тұрған бірде бір міндет. Баяндамада тарих сабағында жаңа технологияларды, техникалық құралдарды сабақта жан жақты қолдану, оқушылардың қызығушылығын оятуға мүмкіндік беретін әдістер турлы баяндалады.

Кілт сөз: инновация, әдіс-тәсілдер, тұжырымдамалық карта, жаңа технология, сабақ

Аннотация

Преподавание истории – очень сложная тенденция, объединяющая в себе составляющие, которые находятся во взаимосвязи и в постоянном движении. В настоящее время в сфере образования внедряются различные технологии, но среди них главное – выбрать нужные и эффективно использовать их на каждом этапе урока. Проблема не в широкомасштабном использовании технологий, а в образовании, ориентированном на результат. Поэтому умение применять наглядный метод и технические средства на уроках истории – одна из задач, стоящих перед учителем. В докладе излагается всестороннее применение на уроках истории новых технологий, технических средств, методов, позволяющих заинтересовать учащихся.

Ключевые слова: инновации, методы, концептуальная карта, новая технология, урок.

Annotation

Learning history is a very complex process that combines components that are in contact and in constant motion. Currently, various technologies are being introduced in the field of education, but the main requirement is to choose the necessary ones and use them effectively at each stage of the lesson. The problem is not the widespread use of technologies, the problem is the education of the individual to the result. Therefore, the ability to use the method of visualization and technical means in history lessons is one of the tasks facing the teacher. The report describes the comprehensive use of new technologies, technical means in the lesson in history, methods that allow you to arouse students' interest.

Key word: innovation, methods, conceptual map, new technology, lesson

Мақсаты: тарих сабағында оқушылардың білімін, іскерлігі мен дағдысын, шығармашылығын, кәсіби деңгейін жетілдіруде оқытудың жаңаша әдіс- тәсілдерін қолданудың тиімділігін көрсету.

Міндеттері:

1. Қазіргі оқытуда қолданылып жүрген әдіс- тәсілдерге сипаттама жасау;
2. «Тарих» сабағында оқытудың жаңаша әдіс-тәсілдерінің қолданылуы

ҚР Білім туралы заңында Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтардың, ғылым мен практика жетістіктерінің негізінде жеке адамды қалыптастыруға дамытуға және оның кәсіби шеберлігін шыңдауға бағытталған білім алуға қажетті жағдайлар жасау деп көрсетілген. Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттық мәліметтер ағымы күшейген заманда ақыл – ой мүмкіндігін қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту мектептің басты міндеті болып табылады. Ол бүгінгі білім кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару мұғалімнің қажымас ізденпаздығы мен шығармашылығының жемісімен келмек. Сондықтан да әрбір оқушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденпаздыққа, шығармашылық-қа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет.

* Е.Көшербаев атындағы №279 мектеп – лицейінің тарих, география пәні мұғалімі, Ақай ауылы, Қармақшы ауданы, Қызылорда облысы, Қазақстан

«Инновация» деген латын тілінен аударғанда (жаңа, жаңару, өзгеру, жаңа нәрсені ендіру, жаңашылдық деген ұғымдарды білдіреді. Педагогикалық әдебиеттерде: инновация – «жаңалық», «жаңа әдіс», «өзгеріс», «жаңаша әдістеме деген мағынада пайдаланылады. А.М.Саранов «Инновациялық білім беру жүйесін дамытудың теориялық негіздері» атты еңбегінде «инновациялық процесс, оның құрылымы жаңаны пайдалану идеяларынан туындайды»-деп атап көрсетеді [7;25]. Инновациялық үрдіс- жаңалықтарды құру, (туғызу, жасау), меңгеру және тарату, қолдану, жүзеге асырудың тұтас қызметі. Инно-вациялық үрдіс-«жаңа әдістеме құралы» деп те қарастырылады. [1]

Қазіргі дәуірдің әлеуметтік және экономикалық даму ерекшеліктерінің бірі ретінде автоматтандырылған және ақпараттық технологиялардың тегеурінін атауға болады. Бұл ерекшелік тұрақты кәсіптердің өз қасиеттерін жоғалтып, өзгерістерге ұшырап, уақытша сипаттарды иеленуіне әкелуде. Мұндай жағ-дайда үйрене білу және үйренуге ұмтылу адам-ның ең басты қабілеттеріне айналуда, бүгінде үйренуге үйрену керек.

Ж.А.Қараевтың Үш өлшемді әдістемелік жүйе білім беру техноло-гиясы – нәтижеге бағытталған білім беру құралы. Деңгейге бөліп оқытудың тиімділігі: біріншіден, оқушының психологиялық танымы, екіншіден, теория-лық дайындығы есепке алынуы тиіс. Деңгейлік тапсырмалар арқылы мұғалім оқушының нені меңгергенін, нені меңгермегенін біледі. Соның нәтижесінде оқушыда намыс оты оянады, басқалардан қалып қалмауға тырысады. Бұл технология біріншіден, дамыта оқыту идеясын жүзеге асыруға көмектеседі, өйткені ол оқушының ойлау қабілетін, ынтасын, белсенділігін көтереді. Әр оқушының оқушылық деңгейде білім алуына мүмкіндік береді. Үш өлшемді әдістемелік жүйе педагогикалық технологиясы оқушының да, мұғалімнің де белсенді шығармашылық қызметін дамытуға бағытталған. [3]

Үш өлшемді әдістемелік жүйе білім беру технологиясының мақсаты:

- Мектеп бітірушінің барынша көп білуі емес, оның өзіне қажетті білімді өзі білуі;
- Тиімді шешімді табуға үйренуі;
- Оқу, кәсіптік, тұрмыс мәселесін кез –келген жағдайда шешуі;
- Ішкі өзіндік қажеттілігін қанағаттандыратын;
- Әлемдік білім кеңістігінде көріне алатын;
- Шығармашыл іс — әрекет жасай алатын жеке тұлға қалыптастыру.

Үш өлшемді әдістемелік жүйе білім беру технологиясының ерекшелігі: Оқушы білімі анық бағаланады. Белсенділігі артады. Ой еңбегі жетіледі. Белгілі бір нәтижеге жеткенін іштей сезеді. Өзіне — өзі деген сенімділігі артады. Өзін жеке тұлға ретінде қалып-тастыруға тәрибелейді. Шығармашылық деңгейге дейін жетуге ұмталады, қызығушылығы артады. Зер сала қарасақ, оқушының білімді қабылдау деңгейі сыни баға беруге дейін көтеріледі.

«Сыни тұрғысынан ойлау» жобасын пайдалану жаңа оқу мағлұматтарындағы негізгі тарихи оқиғалар мен құбылыстарды оқушылар өздері байқап, талдау жасауына мүмкіндік алады. Яғни оқушыға білім дайын күйінде берілмей, оқушылар әртүрлі тапсырмалар арқылы қол жеткізе алады.

Сыни тұрғысынан ойлау арқылы оқушылар мынадай мүмкіндік алады:

- оқытушыдан тәуелсіз өзінің білім беру қызметін өздері басқаруға;
- білім алуда қажетті іс-әрекетті белсене және өз бетінше орындауға;
- жеке ерекшеліктері мен қабілеттеріне сәйкес тапсырмаларды өзі таңдап, іздестіріп, белсене орындауға;
- тек мағлұмат алумен шектелмей, сабақ барысында өз пікірін ашық айтып, сұхбат жүргізуге;
- ой-өрісімен қатар рухани және әлеуметтік жағынан өздерін – өздері дамытып, тәр-биелеуге.

Сын тұрғысынан ойлау бағдарламасының әдістері арқылы оқушылардың ой пікірлері, дүниетанымы, көзқарасы қалыптасады.

Сыни тұрғыдан ойлау стратегиясын сабақ үдерісінде қолдану арқылы төмендегідей нәтижеге қол жеткізуге болады:

1. Оқушының белсенділігін арттыру.
2. Шығармашылық қабілетін дамыту.
3. Оқушы дарыны мен талантын анықтау.

Н.А. Оразақынованың сатылай кешенді талдау білім беру технологиясы.

Н.А. Оразақынованың сатылай кешенді талдау білім беру технологиясының мақсаты: білімді, ұлттық заңдылықтарды бағалай білетін ұстамды, алғыр, жан – жақты дарынды, шығармашылық ізденіс, зерттеу жұмысын жүргізе алатын тұлғаны қалыптастыру. Н.А.Оразақынованың сатылай кешенді талдау білім беру технологиясын Қазақстан тарихы пәнінен қоғам қайраткерлерінің өмірі туралы, дүние жүзі тарихы пәнінен әр мемлекет бойынша тақырыптарды өткенде берілген талдау бойынша жаңа сабақты түсіндіру кезеңінде пайдалану өте тиімді. Сабақ құрылымын жиі өзгертіп отыру – оқушылардың ойлау қабілетіне, өз ойын қорыта айтуға, тарихи деректермен жұмыс істеуге қозғау салады. Пәнге деген қызығушылығын туғызады. Пән бойынша жақсы нәтижеге көрсеткішіне жеткізеді. [2]

«Джигсо» әдісінің артықшылығы - топта жұмыс істеуге арналған құрылым ұсынып, сөйлеу және тыңдау дағдыларын дамытуды қамтамасыз ететіндігі. Оқытушы топты топшаларға бөліп, материалдың күрделілігіне байланысты тапсырмалар береді. Егер топ төрт адамнан тұратын болса, басты тапсырманың ішінде топтың әр мүшесіне бір сұрақтан төрт сұрақ немесе тапсырма болады. Нақты бір сұрақты немесе тапсырманы тандаған топша Сарапшы топ деп аталып, ортақ проблеманың шешімін табу үшін бірлесе жұмыс істейді. Тапсырманы орындаудың бұл кезеңінің соңына қарай оқушы өзге «сарапшылармен» өзара қарым-қатынас жасап, мәселені талқылаудың арқасында өз сұрағы бойынша сарапшы болып қалыптасады. Оқушылар бастапқы топқа оралады. Бұл тапсырманың көздегені: тапсырманы сәтті аяқтау үшін оқушылар әрқайсысының сарапшы топтан алған мәліметтерін ескеріп, бастапқы топтың бірлескен ақылына сүйенуін қамтамасыз ету.

Жаңа сабақ «Джигсо» әдісі бойынша тақырыпты талдап, бірігіп жұмыс жасауына жол ашу. Тапсырмаларды оқытушы топтарға барып, бақылайды, бағыт береді.

• 1-топ: Ақпараттық жаналықтар бағдарламасы бойынша әкімшілік реформалар туралы ақпарат береді. (24кз жаңалықтар бағдарламасы) «Тв шоу» әдісі арқылы қорғайды;

• 2-топ: «Фишбоун» әдісі бойынша проблеманың себептерін анықтау, дәлелдер келтіру, нәтижесін шығарады.

• 3-топ: 1822/24 жылғы жарғылар мен 1867-1868 ж реформаларды салыстыру.«SWOT» кестесі арқылы қорғайды;

• 4 топ: Халық шаруашылығында қалыптасқан жағдай, реформалардың отаршылдық мәні туралы әңгімелесу;

5-топ: Реформаның нәтижесі, салдары.

«Джигсо» әдісі бойынша, әр топтағы оқушылар берілген тақырыптарды топта талқылайды. Талқылап болған соң, тақырыпты басқа топ мүшелеріне түсіндіреді, қалған оқушылар басқа топтың тапсырмаларын тыңдайды, сұрақтар қояды, маңызды жерлерін дәптерлеріне жазып отырады. Әр топ берілген тапсырмаларын флипчартқа түсіреді, білімдерін жинақтап, ортақ шешімге келеді.

Тарих сабақтарында интерактивті оқыту әдістерін қолдану.

Қазіргі алға дамып бара жатқан ХХІ ғасырдағы қоғам үрдістері бүгінгі өскелең ұрпаққа қат-қабат міндеттер қойды. Солардың бірі білім саласында оқушыларға осы заманғы сай білім жүйесі, білім әдістерімен сабақ беру. Яғни бұл орта мектептерде тарих пәнінен сабақ беруде интерактивті оқыту тәсілдерін қолданудың тиімділігі болып табылады. Оқытудың ойындық формасын тарих сабақтарында қолданып оқыту оқушыларды сол өтіліп жатқан материалдағы заман кезеңіне тереңірек үңілуге, сол кез лебін сезінуге, белсенді лидерлік етуге итермелейді. [7]

Мысалы, «1883-1897жж С.Датұлы бастаған ұлт-азаттық көтерілісі» тақырыбын өткенде қызығушылығын ояту мақсатында Венн диаграммасын толтыру, «Сырымның әскери қабілеті мен шешендігі» тақырыбында ғылыми жоба қорғау әдістерін қолдандым, бұл оқушылардың білімін тереңдетіп қана қоймай, материалды жан-жақты меңгеруге, деректермен дәйектерді салыстыру, жүйелеу, талдау дағдыларын дамытуға негіз болды. Әр сабағымда тапсырмаларды алдан ала беру арқылы оқушыларға қосымша материалдарды алудың табудың жолын көрсетемін. Жаңа сабақ барысында оқушылардың әкелген, оқыған, меңгерген материалдары негізінде оқушылардың ақпараттық құзыреттілігі дамиды, пәнге деген қызығушылықтары артады, ақпаратпен жұмыс істеуді меңгереді. Нақты мәліметтер мен деректерге сүйеніп, материалды талдауға, сараптауға, дәлел келтіруге, ақпарат көздерімен ғылыми тұрғыдан жұмыс жүргізе білуге дағдыланады.

Оқытудың ойындық формасына кіретін әдістерге — рөлдік ойындар, конкурстар, жарыстар, тренингтер, интеллектуалдық шолулар, брейнинг т.б. іс-шаралар өз кезегінде оқушылардың осы пәнге деген ынтасын арттырады сөзсіз. Қолданылатын ойын атауларын тізбелесек, олар: «Тарихи шынжыр», «Саяхат», «Жас деректанушы», «XXI ғасыр көшбасшысы», «Проблемалық полемика», «Тесттік конкурс», «Тарихи сахналық қойылымдар», т.б....

ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ КАРТА

Қалыптастырылатын дағдылар: ақпаратты басқару;

- өзін өзі басқару;
- ойлау;
- креативтілік.
- Жалпы сипаттама

Ағаш тәріздес тармақтарды біріктіре отырып, ми ақпаратты қалай сақтаса, ол ақпараттар арасында байланыс орнатылып, сосын құрылымдалған жағдайда оқыту анағұрлым тиімді болады. Тұжырымдамалық карталар осыны көрсетеді, оны жоспарлау және бақылау құралы ретінде қолдануға болады. Олар визуалды және кинестетикалық сияқты танымдық тәсілдер арқылы оқушыларды оқу үдерісіндегі байланыс туралы ойлануға итермелейді. Бұл тәсіл оқушыларға мидың екі жартышарын да пайдалануға көмектеседі. Тұжырымдамалық картаны жоспарлау үшін пайдаланған кезде тақырыптың талқылануына қарай, оларды толықтыруға және кеңейтуге болады. Бұнымен қатар оқушыларды себебі мен салдары туралы ойлануға жетелейді. [6]

Жұмыс алгоритмі

1. Оқушылар үлкен парақтың ортасына басты тақырыпты немесе сұрақты жазады.
2. Оқушылар басты ұғымға қатысты түйінді идеяларды жазып, оларды орталықпен біріктіру үшін стрелкаларды қолданады. Оқушылар әр түйінді идея үшін әртүрлі түстерді және маңызды сөздер мен ұғымдарды сызып көрсету үшін мәтін белгілегішті (маркерді) пайдалана алады. Сонымен қатар оқушылар өз картасын көрнекі ету үшін суреттерді қолдана алады.
3. Оқушылар негізгі идеялардан туындайтын идеяларды көрсету үшін оларды стрелкамен байланыстырады. 4. Тексеру құралы ретінде пайдаланған кезде, оқушылар тұжырымдамалық картаны мұқият тексеруге арналған трамплин түрінде қолданады. Олар, мысалы, кезекті түрлендіру кезінде әрбір туынды буын үшін өзгерістерді пошталық ашықхатта белгілеп отырады. Бұл ашықхатта тиісті туынды буындағыдай түстер мен суреттер қолданылуы мүмкін. 5. Тұжырымдамалық картамен жұмыс істеуді аяқтағаннан кейін жүргізілген жауап алу оқушыларды белгілі бір идеяларды неге олай топтастырғаны, сондай-ақ карта олардың ойларын қалай ашқандығы туралы ойлануға мәжбүрлейді. Бұл әдісті топпен, жұппен және жеке оқушымен де жұмыс барысында қолдануға болады.

Зерттеу сұрақтары білім алушыларды тақырыптың белгілі бір аспектісімен таныстырып, оқыту жоспарына мазмұнды ұзын тізім жоспарына мазмұнды ұзын тізім етіп

енгізуді болдырмау мақсатында әзірленеді. Әр білім алушы тиісті барлық ақпаратты тізімдеп жатқанша, білім алушыларға шешілетін проблеманы ұсынуға арналған сұрақтар әзірлеген дұрыс. Бұл проблеманы шешу үшін білім алушылардың пән мазмұнын білуге тиіс екендігі сөзсіз. Оқытушы өзінің пән бойынша білімдері мен педагогикалық білімдерін пайдалана отырып, білім алушыларға бұл сұраққа жауап беру үшін қандай әдісті қолданған дұрыс болатынын шешеді. [5]

Мысалдар:

Нацистік Германия

1. Неліктен билік басына Адольф Гитлер келді?
2. Нацистер жақсы азамат па еді?

Сталиндік Ресей

1. Сталиндер қызылдар патшасы болды ма?
2. Сталиндік Ресейдегі ең қауіпті адамдар кімдер еді?
3. Бесжылдық жоспарлар қаншалықты табысты болды?

Оқытушымен шеберлікпен өткізген сұрақ – жауабы оқушыларды анағұрлым қызықты және күрделі жауап беруге жігерлендіреді : айталық, жеке басқа табынудың орын алуына ықпал еткендер; басқалардың үстінен сөз тасыған адамдар; Кеңес үкіметіне күмән білдіруден бас тартқандар.

Оқушыларды топқа бөліп, әр топқа жеке бір саланы қарастыруды тапсыру: бір топ НКВД, екінші топ Ежовты қарастыратын болса, тағы біреулері арыз тасығыштарды қарастырады, т.с.с.

Топтар түрлі көздерден ақпарат алады : кітаптар, құжаттар, интернет т.б

Әр топ өз тақырыбы бойынша қандай ақпарат тапқаны туралы топқа хабарлайды. Топтар өздерінің негізгі қортындыларын баяндау үшін таныстырылым әзірлей алады немесе жай ғана баяндап берулеріне болады. [2]

Қорытынды

Қорыта айтқанда, жаңа әдістердің көмегімен білім алушылардың білімін жетілдіру мен оқу сапасын арттыруға болады. Қазіргі интербелсенді оқыту әдістері бойынша жүргізілген сабақтар іздеудің мән-жайына қаныға, білімді тереңінен айтуға төселеді, дәлелдер келтіру, дәлелдеу тәсілдеріне жаттығады, теория мен практиканың бірлігін игереді, жеке және топпен бірлесіп мәселе түйінін шешу жолдарын табуға жаттығады, өз жолдастарының пікірімен санасуға, өткір сындарды тындап одан тиісті қорытындылар жасай білуге машықтанады.

Білім беру процесі – ақпараттық қоғам жайындағы жас өспірімдерді жан-жақты даярлайтын процестер болуы қажет. Сондықтан білім беру жүйесінде компьютерлерді пайдаланудың маңызы зор. Өйткені компьютер адам қызметінің барлық саласында еңбек өнімділігін арттыру құралына айналды. Болашақ мамандардың ақпараттық мәдениеті негіздерін қалыптастыру оқушылардың компьютерде жұмыс жасауды игерумен тығыз байланысты.

Бұл бағдарламаны өз сабақтарымда әдіс-тәсілдерін қолдану барысында түсінгенім оқушылардың бірін – бірі тындап, құрметтеуіне үйретуі, бұрын үндемей отыратын балалардың сабақ барысында қызу араласуы сабақтың ерекше, олардың еркін сөйлеп, ойларын ашық жеткізуге мүмкіншілік туғызады. Бұндай әрекет сабақтың барлық үш кезеңінде байқалып отыратындығы сөзсіз. Осы «Сын тұрғысынан ойлау» бағдарламасы арқылы оқытудың тиімді екенін атап айтуға болады.

Қарапайым сұрақтан күрделі сұрақтарды қоя білу арқылы ақпаратты белгілі бір жолдармен қолдануға, қайта жасауға, кеңейтуге, өзіндік көзқарастарын білдіріп, бағалауға және талдауға жаттығады. Топтық жұмыс барысында да белсенділік таныту арқылы студенттер дарындылығын байқата отырып, топта өзіндік пікірлерімен ғана емес, көшбасшылық қырымен де таныла бастады.

Қорыта айтқанда, жаңа технологиялардың көмегімен оқушылардың білімін жетілдіру мен оқу сапасын арттыруға болады. Қай халықтың, қай ұлттың болсын толығып өсуіне, рухани әрі

мәдени дамуына басты ықпал жасайтын тірегі де, түп қазығы да – мектеп. Қазақ мектептерінің білім деңгейін көтеру және онда жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы оқу-тәрбие үрдісін тиісті деңгейге көтеру, педагогикалық ұжымның жүйелі жұмыстарының нәтижесінде ғана жүзеге аспақ.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. С. Әлкен. Жаңа технологиялар арқылы шығармашылыққа баулу. «Қазақстан тарихы» №1 2006 ж
2. Әлімов Асхат Қамзаұлы. – Интербелсенді әдістемені мектепте қолдану: Оқу құралы.-А 2015-1806
3. Р. Қ. Қарсыбаева. Сын тұрғысынан оқу мен жазуды дамыту технологиясының ерекшелігі. «45-Минут» №1 2009 ж.
4. Мұхамеджанова С.Т., Жартынова Ж.Ә. Интерактивті жабдықтармен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдері. Алматы, 2008.
5. Қазақстан тарихы:әдістемелік журнал. №6, 2009ж., 25 б
6. Бөрібаев Б, Балапанов Е. Жаңа ақпараттық технологиялар. Алматы, 2003.
7. С. Мирсентова. Оқыту ізденіс ретінде және ізденіс оқыту ретінде. Қарағанды 2011 ж.

УДК 8.1751

Жәнібекқызы Н. *, Карагулова Б.**

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЭРГОНОМИКАЛЫҚ АТАУЛАР (АҚТӨБЕ ӨңІРІ БОЙЫНША)

Аннотация. Мақалада Ақтөбе облысының елді мекендері мен географиялық объектілерінің эргономикалық атауларының қазақ тіліндегі әсері зерттеледі. Тілдік және мәдени аспектілерді талдау негізінде авторлар есте сақтау, айтылу және ақпараттық мазмұн сияқты эргономикалық критерийлерді анықтайды. Жұмыста жергілікті дәстүрлер мен тарихи мұраларды ескере отырып, атауларды жасау және оңтайландыру әдістемесі ұсынылған. Мақалада шарлауды жақсарту және мәдени сәйкестікті сақтау үшін эргономикалық атаулардың маңыздылығына назар аударылады.

Кілт сөздер: эргономика, мәдени аспектілер, эргономикалық критерий.

Аннотация. В статье рассматривается влияние эргономических названий населенных пунктов и географических объектов Актыобинской области на казахский язык. На основе анализа лингвокультурологических аспектов авторы определяют такие эргономические критерии, как память, произношение и информативность. В работе представлена методика создания и оптимизации названий с учетом местных традиций и исторического наследия. В статье основное внимание уделяется важности эргономических названий для улучшения навигации и поддержания культурной значимости.

Ключевые слова: эргономика, культурные аспекты, эргономические критерии.

Annotation. The article examines the influence of ergonomic names of settlements and geographical objects of the Aktobe region on the Kazakh language. Based on the analysis of linguocultural aspects, the authors define ergonomic criteria such as memory, pronunciation and information content. The work presents a methodology for creating and optimizing names taking into account local traditions and historical heritage. The article focuses on the importance of ergonomic names to improve navigation and maintain cultural relevance.

Key words: ergonomics, cultural aspects, ergonomic criteria.

Ақтөбе облысы жағдайында қазақ тіліндегі эргономикалық атауларды зерттеу тақырыбына кіріспе Қазақстанның мәдени-тілдік мұрасын зерттеудің жаңа бетін ашады. Бұл тақырып лингвистикалық және әлеуметтік-мәдениеттануда ерекше орын алады, өйткені елді мекендер мен географиялық нысандар атаулары өлкенің тарихын, дәстүрін және табиғи ерекшеліктерін көрсететін терең мағынаға ие. Соңғы уақытта тілдік эргономика мәселелері жаһандану және мәдени әртүрлілікті сақтай отырып, ақпаратты қабылдауды жеңілдету қажеттілігі аясында өзекті бола бастады.

* Қ.Жұбанов атындағы АӨУ, филология факультеті, филология факультетінің 2-ші курс магистранты, Ақтөбе қ., Қазақстан, e-mail: nazkenzhanybek01@mail.ru

** Ғылыми жетекшісі: филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Әдебиеттерге шолу жасау көптеген елдерде номенклатура мен топонимика саласындағы зерттеулер белсенді түрде жүргізіліп жатқанымен, қазақ тілі мен мәдениетінің ерекшеліктері ерекше көзқарасты қажет ететінін көрсетеді. Ғалымдар атаулардың қалыптасуына тарихи, әлеуметтік және табиғи факторлардың қалай әсер ететінін зерттеп жатыр, бірақ бұл атаулардың эргономикасы әлі де аз зерттелген.

Бұл зерттеу жұмысының мақсаты Ақтөбе облысының мысалында қазақ тіліндегі эргономикалық атауларды құрудың принциптері мен критерийлерін анықтау болып табылады. Зерттеудің мақсаты – елді мекендер мен географиялық объектілердің қолданыстағы атауларын олардың эргономикасы тұрғысынан талдау, атаулардың қалыптасуына ауданның физикалық-географиялық сипаттамаларының әсерін анықтау, сондай-ақ олардың атауын қалыптастыру бойынша ұсыныстар әзірлеу, оңтайландыру және жаңа эргономикалық атауларды құру.

Батыс Қазақстанда орналасқан Ақтөбе облысы жер бедері алуан түрлі – жазықтан Мұғалжар тау жоталарына дейінгі кең аумақты алып жатыр. Аймақтың климаты шұғыл континенттік, бұл табиғатқа және өз кезегінде жер атауларына әсер етеді. Өңірдегі өзен-көлдердің көпшілігі тайыз және шұңқырлы, халықтың өмірінде маңызды рөл атқарып, топонимикада жиі көрініс табады. Өсімдіктер мен жануарлар дүниесі де атауларда көрініс тауып, оларға ерекше дәм мен ақпараттық мазмұн беретін ерекше сипаттамаларға ие [1].

Эргономикалық атау – қазіргі тіл білімінде және географияда көбірек қолданыс тауып келе жатқан ұғым. Оның мәні сөздердің әдемілігі мен музыкалықтығында ғана емес, сонымен қатар олардың функционалдығында жатыр. Эргономикалық атаулар қолдануға оңай, есте сақтауға және айтуға оңай болуы керек, сонымен қатар объектінің өзі туралы маңызды ақпаратты қамтуы керек. Бұл тұрғыда тілдік эргономика тек ыңғайлылық мәселесі болудан қалып, мәдени және тарихи құндылықтарды ұрпақтар бойына сақтау мен жеткізу құралына айналады.

Эргономикалық критерийлер туралы айтатын болсақ, бірнеше негізгі аспектілерді ескеру маңызды. Біріншіден, есімдердің есте сақталуы маңызды. Адамдар оны оңай есте сақтау үшін есімді есте сақтау оңай болуы керек. Бұл, әсіресе, жердің атауы адамның санасында аумақтың картасын қалыптастыруға көмектесетін кеңістікті бағдарлау үшін өте маңызды. Айтылуы да маңызды: атау қайталауда қиындық тудырмай, тілге оңай жазылуы керек. Ақырында, атаулардың ақпараттық құндылығы олардың объект туралы белгілі бір ақпаратты беру қабілетінде, оның сипаттамалары, тарихы немесе белгілі бір мәдениетпен немесе жеке тұлғамен байланысы болып табылады.

Есімдердің қалыптасуында мәдени, тарихи және этнографиялық факторлар бірдей маңызды рөл атқарады. Әлемнің көптеген тілдеріндегі сияқты қазақ тілінде де атаулар көбінесе халықтың тарихы мен мәдениетінің көрінісі болып табылады. Олар көне оқиғаларды, өлкенің ерекшеліктерін, қоғам үшін маңызды жануарлар мен өсімдіктерді, сондай-ақ өлке тарихында із қалдырған көрнекті тұлғалар туралы айта алады. Сөйтіп, атаулар өткен мен бүгінді байланыстыратын өзіндік көпірге айналып, ұлттық мұраның сақталуына септігін тигізеді [2].

Ақтөбе облысы жағдайында қазақ тіліндегі атаулардың эргономикасын зерттеу ерекше өзектілікке ие. Ерекше табиғаты, тарихы мен мәдениетіне бай бұл өңірде атаулар тұлғаны сақтауда, ұрпақтар арасында білім беруде шешуші рөл атқарады. Қазақ тілінің ерекшеліктерін, оның әуезділігі мен мәнерлілігін ескере отырып, эргономикалық әрі терең мағыналы атауларды жасаудың үлкен мүмкіндіктері туралы айтуға болады.

Эргономика принциптеріне негізделген және мәдени-тарихи жағдайды ескере отырып, атауларды қалыптастыруға көзқарас тілді қабылдауды және күнделікті өмірде қолдануды жеңілдетіп қана қоймайды, сонымен қатар мәдени мұраны терең түсінуге және құрметтеуге ықпал етеді. Осыған орай, бұл бағыттағы әрі қарайғы зерттеулер мен практикалық қадамдар

тілдің функционалдығын жақсартуға және Қазақстанның мәдени ландшафтының бірегейлігін сақтауға көмектеседі.

Ақтөбе облысында эргономикалық атауларды оңтайландыру және жасау – қазақ тілінің заманауи тенденцияларын да, дәстүрлі ерекшеліктерін де ұқыпты қарауды және терең түсінуді талап ететін маңызды міндет. Қолданыстағы атақтарды және теориялық әзірлемелерді талдау негізінде номинация процесін неғұрлым мақсатты және тиімді етуге көмектесетін бірнеше негізгі ұсыныстар бар [3].

Қолданыстағы атауларды жетілдіргенде ең алдымен олардың тарихи маңызы мен мәдени құндылығын ескерген жөн. Кез келген өзгерістер өткенмен байланысын үзбеу үшін сол өлкенің тарихы мен дәстүріне құрметпен қарау керек. Сонымен қатар, атаулардың эргономикасына қойылатын заманауи талаптар оларды қабылдауға және қолдануға ыңғайлы болу үшін бейімдеуді талап етеді. Бұл айтылуды жеңілдету, есте сақтау қабілетін арттыру және ақпаратты көбірек етуді қамтуы мүмкін.

Жаңа эргономикалық атауларды жасау үшін келесі қадамдарды қамтитын әдістемені әзірлеу маңызды: аймақтың географиялық, тарихи және мәдени ерекшеліктерін зерттеу; қазақ тілі контекстіндегі эргономикалық критерийлерді анықтау; атау ұсыныстарын жасау; ұсынылған нұсқаларды қоғамдық талқылау және сараптамалық бағалау. Бұл тәсіл жергілікті тұрғындар мен сарапшылардың пікірлерін ескеруге мүмкіндік береді, бұл түптеп келгенде қоғам мақұлдап, қабылдайтын атаулардың қалыптасуына ықпал етеді [4].

Сондай-ақ, номинацияларды тағайындау кезінде жергілікті дәстүрлерді, тарих пен мәдени ерекшеліктерді ескерудің маңыздылығын атап өткен жөн. Атаулар өлкенің ерекшелігін, оның табиғатын, тарихи оқиғаларды немесе көрнекті тұлғаларды көрсетуі керек. Бұл мәдени мұраны сақтауға және оның облыс тұрғындары мен қонақтары арасында танымал болуына ықпал етеді.

Қолданыстағы атауларды жақсарту және жаңаларын құру бойынша ұсыныстар сонымен қатар эргономикалық атаулардың маңыздылығы туралы хабардарлықты арттыруға арналған білім беру бағдарламаларын қамтиды. Бұл семинарлар, конференциялар мен шеберлік сабақтарын ұйымдастыру, сондай-ақ мектептер мен университеттер үшін оқу-әдістемелік кешендерді әзірлеуді қамтуы мүмкін. Мұндай іс-шаралар атаулардың өңірдің мәдени және әлеуметтік өміріндегі маңызын түсіну деңгейін көтеруге, сондай-ақ оларды жасау мен жетілдіру үдерісіне қоғамды тартуға ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, Ақтөбе өңірінде қазақ тіліндегі эргономикалық атауларды оңтайландыру және жасау – шығармашылықты, терең білім мен кең қоғамдық диалогты қажет ететін күрделі мәселе. Жергілікті дәстүрлерді, тарихты және мәдени ерекшеліктерді ескеру бұл процестің негізгі аспектісі болып табылады, бұл аймақтың бірегей мәдени мұрасын сақтауға және оның одан әрі дамуын қамтамасыз етуге көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Абдуллин М.Ж. Қазақстан тарихы: ежелгі дәуір. – Алматы: Арыс, 2021. – 356 б.
2. Баймағамбетова С.Қ. Қазіргі қазақ тілінің дамуы: тенденциялары мен болашағы. – Нұр-Сұлтан: Қазақстан, 2020. – 278 б.
3. Құлмағамбетова Г.Т. Ақтөбе облысының экологиялық проблемалары және оларды шешу жолдары. – Шымкент: Жібек жолы, 2022. – 224 б.
4. Мұратова А.Е. Қазақстанның мәдени мұрасы: тарих және қазіргі заман. – Алматы: Паритет, 2021. – 312 б.

UDC 246.325

Zholanova D.B.*

LIFELONG EDUCATION AS A PARADIGM OF “LIFELONG LEARNING” - INVESTMENT IN HUMAN CAPITAL

Андатпа

Ақпараттық қоғамның ерекшелігі-үздіксіз білім беру. Ол әр түрлі жастағы адамдардың білімін үнемі толықтырып, кеңейтуді қамтамасыз ететін кезең-кезеңмен және өмір бойы процесс ретінде қарастырылады. Мақалада үйренудің ешқашан кеш еместігі, қазіргі Қазақстандағы білім жүйесінің негізгі құрамдас бөліктері туралы баяндалған. Қазіргі қоғам жаңа идеяларға, дағдыларға ашық және дамуды жан-жақты қолдайтыны негіздеп айтылған. Өмір бойы оқу қазіргі заман талабы.

Кілт сөздер: Парадигма, ұтқырлық, әлеуметтік-экономикалық даму, бейімделу, үздіксіз оқу

Аннотация

Особенностью информационного общества является непрерывное образование. Он рассматривается как поэтапный и пожизненный процесс, обеспечивающий постоянное пополнение и расширение знаний людей разного возраста. В статье рассказывается о том, что учиться никогда не поздно, об основных компонентах системы образования в современном Казахстане. Обосновывается, что современное общество открыто для новых идей, навыков и всесторонне поддерживает развитие. Обучение на протяжении всей жизни- требование современности.

Ключевые слова: Парадигма, мобильность, социально-экономическому развитию, адаптивность, непрерывное обучение

Abstract

Continuous education is a feature of the information society. It is considered as a step-by-step and lifelong process that ensures constant replenishment and expansion of knowledge of people of different ages. The article tells that it is never too late to learn, about the main components of the education system in modern Kazakhstan. It is proved that modern society is open to new ideas, skills and comprehensively supports development. Lifelong learning is a requirement of modernity.

Key words: Paradigm, mobility, socio-economic development, adaptability, lifelong learning

In the modern world, education plays a key role in the social and economic development of the country. Due to the rapid changes in society and technology, the need for continuing education is becoming increasingly urgent.[1] In this paper, the paradigm of continuing education in Kazakhstan, its relevance, goals and features will be investigated. Continuing education is a concept that goes beyond the traditional education system and involves continuous learning and development throughout life. In today's world, where technology is advancing at the speed of light and the skill requirements of the workforce are constantly changing, continuing education is becoming increasingly important.

The paradigm of continuing education is also actively developing in Kazakhstan. Government programs to improve the quality of education and vocational training of the population, including through continuing education, are becoming increasingly popular and relevant.

One of the main reasons of continuing education in Kazakhstan is to ensure the accessibility of educational programs for all categories of the population, regardless of age and social status. This makes it possible to ensure the constant updating of knowledge and skills among the population, as well as to increase competitiveness in the labor market.

In addition, continuing education contributes to the development of professional mobility and adaptability of the population to changing living and working conditions. Continuous training and professional development help people successfully adapt to new requirements and challenges, which contributes to their personal and professional growth.[2]

In general, the paradigm of continuing education in Kazakhstan plays a significant role in the development of society and the economy. The constant updating of knowledge and skills of the population contributes to the sustainable development of the country and increases its competitiveness on the world stage. Therefore, it is important to continue to improve the system of continuing education and create conditions for its comprehensive implementation in educational processes.

* master of pedagogical Sciences, English teacher, Zhana Gasyr #175 gymnasium, Almaty, Kazakhstan e-mail: dariya_373@mail.ru

Continuing education is a lifelong learning and development process that allows people to adapt to rapidly changing conditions in the labor market and society as a whole. In today's world, continuing education is becoming increasingly important, as technology and labor market requirements are constantly changing.[3]

In Kazakhstan, continuing education plays a key role in the strategy of education and economic development. Various measures are being taken in the country to improve access to lifelong learning, including the development of distance learning, the exchange of experience and knowledge, professional development and retraining programs.

For the successful implementation of the lifelong learning paradigm in Kazakhstan, it is necessary to develop comprehensive strategic planning, provide financial support and create an effective results assessment system. It is also important to ensure that education is accessible to all segments of the population and to improve the quality of education.

In conclusion, it can be noted that the paradigm of continuing education plays an important role in the development of education and the economy in Kazakhstan. It helps to adapt to rapidly changing conditions in the labor market and society, increases the level of education of the population and contributes to the socio-economic development of the country.

References

1. Rubenson, K. (2011). *Adult Education and Lifelong Learning: Theory and Practice*. Springer
2. Field, J. (2006). *Lifelong Learning and the New Educational Order*. Rentham Books.
3. Bagnall, R., Macdonald, S. (2009). *Lifelong Learning and Active Citizenship*. Routledge

УДК 37.02

Zhubaidildakzy N. *, Shayahmet A.K. **

FACILITATING LIFELONG LEARNING THROUGH EXTRACURRICULARS

Аңдатпа

Зерттеуші бүкіл әлемдегі студенттерге, соның ішінде Қазақстандағы оқушыларға сыныптан тыс жұмыстардың құндылығын көрсетуді мақсат етеді. Ол сабақтан тыс уақытта тәрбиешілерге түсінік беруді ұсынады және оқушылардың жалпы дамуына қолдау көрсетеді. Көбінесе формальды білім беруді толықтырушы ретінде қарастырылғанымен, сыныптан тыс іс-шаралар әр түрлі дағдыларды тәрбиелеуде, тиесілілік сезімін ілгерілетуде және адамдардың өмір бойы үздіксіз білім алуына ықпал ететіні дәлелдейді.

Кілт сөздер: сыныптан тыс іс-шара, үздіксіз оқу, Қазақстан, білім беру.

Аннотация

Демонстрация ценности внеклассной деятельности для студентов всего мира, в том числе для учащихся в Казахстане является целью данной работы. Исследователь предполагает, что внеклассные занятия дают преподавателям ценную информацию, а также способствуют общему развитию учащихся. Хотя внеклассные мероприятия часто рассматриваются как дополнение к формальному образованию, они доказали свою эффективность в развитии различных навыков, развитии чувства принадлежности и содействии непрерывному обучению на протяжении всей жизни человека.

Ключевые слова: внеклассная деятельность, непрерывное обучение, Казахстан, образование.

Abstract

The researcher aims to show valuableness of extracurricular activities for students all over the world, including learners in Kazakhstan. She suggests that the extracurricular offer insights for educators as well as they support students' overall development. While often viewed as complementary to formal education, extracurricular activities have proven to be instrumental in nurturing various skills, promoting a sense of belonging, and promoting continuous learning throughout individuals' lives.

Keywords: extracurricular activity, continuous learning, Kazakhstan, education.

* 1 undergraduate student, the Faculty of Oriental Studies, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, nurlayimzhubaidildakzy@gmail.com

** scientific adviser, Assoc. Prof., the Philological Faculty, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, aschajach@yandex.com

Extracurricular activities serve as dynamic platforms for encouraging lifelong learning, personal growth, and social development among students, extending beyond conventional classroom boundaries. By looking at examples from around the world and considering research findings, we see how these activities help students develop important skills, do better in school, and feel connected to their community. Extracurricular activities include a wide range of structured and unstructured activities undertaken outside of the regular curriculum. These activities include sports, clubs, community service, arts, and academic competitions, among others.

What is the importance of extracurricular activities? First, they are enhancing personal development. Research by Joseph L. Mahoney (2005) suggests that participation in extracurricular activities contributes to the development of essential life skills such as teamwork, leadership, time management, and communication. These activities give students great chances to discover what they love, try out different things, and show their creative side in ways that go beyond regular classes [1].

Second, they are promoting social interaction. By bringing students together in a shared environment outside of regular classes encourage social engagement. In these activities, students collaborate, communicate, and build relationships with peers who share similar interests and passions. Through teamwork in sports teams, shared experiences in clubs, or joint efforts in community service projects, students learn to work together, respect each other's opinions, and develop friendships that extend beyond the confines of the classroom. These interactions also help students develop important social skills such as communication, cooperation, and empathy, which are essential for success in various aspects of life [1].

Third, they are stimulating lifelong learning. Through participation in diverse activities such as robotics clubs, debate teams, and environmental initiatives, students

engage in hands-on experiences that spark curiosity and encourage intellectual growth beyond the limits of traditional education. These activities provide fertile ground for experimentation, allowing individuals to learn from both successes and failures while developing resilience and adaptability along the way. By immersing themselves in extracurricular pursuits, students cultivate a growth mindset, embracing the notion that learning is a journey rather than a destination [1].

In Kazakhstan, both schools and universities recognize the crucial importance of extracurricular activities in shaping the overall development of students. These institutions offer a diverse range of extracurricular programs, including academic clubs, sports teams, volunteer initiatives, and cultural exchanges. While these activities positively impact students' academic performance, social integration, and personal growth, Kazakhstan faces challenges such as limited resources and unequal access to extracurricular opportunities across different regions.

To address these challenges, Kazakhstan can draw insights from international models such as Harvard and Oxford. Harvard mentorship programs and Oxford tradition of student-led initiatives offer valuable examples. Implementing mentorship schemes and empowering students to initiate and manage extracurricular activities can foster leadership skills and inclusivity within Kazakhstani educational institutions. Additionally, forging partnerships with businesses and community organizations can help broaden the scope of extracurricular offerings and confronting inequities in access and participation. By adopting innovative strategies inspired by institutions like Harvard and Oxford, Kazakhstan can enrich the extracurricular experiences of its students, promoting comprehensive personal and academic development across its educational landscape [2].

We have seen how extracurricular activities are like the exciting heart of education, not just sidelines. We think, they bring friends together, spark passions, and teach skills you cannot learn from books alone. Despite the fact that there are some challenges, e.g., not enough money, and some people are not getting the same chances, we can turn these challenges into good opportunities. We can learn from the better schools and come up with new ideas, for instance, mentoring programs or letting students take the lead. As we move forward, let us remember that learning is not just something we do alone, but it is like a big, fun party where everyone brings something special.

References:

12. Mahoney, J.L., et al. (2005). Organized activity participation, positive youth development, and the over-scheduling hypotheses. *Social Policy Report*, 19(4), 1-32.
13. Herpich, N. Extracurriculars for an online campus. April 21, 2020. <https://news.harvard.edu/gazette/story/2020/04/with-classes-in-cyberspace-why-not-socialize-remotely/> Retrieved February 29, 2024.

УДК 37.015.31

Жұмашева А.Б.* , Тасимова А.А.**

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМУДА НЕГІЗГІ ҰҒЫМДАРДЫҢ МӘНІ

Аннотация.

Қоғам өзгерістеріне байланысты қазіргі кезеңде әрбір оқушыға жеке адам ретінде, өзіне тән ой-өрісі, еркі, дербес әрекет жасауға қабілеті бар, батыл пікір айта алатын тұлға екенін ескере отырып тәрбиелеу міндеті қойылып отыр. Шығармашылық - тұлғаның тұрақты сапалық белгісі ретінде оқушының жан-жақты дамуына жағымды ықпал етеді, ақыл-ой және адамгершілік қуаты оның ерік-жігерін, ойлау, елестету қабілетін, эмоциясын білдіретін интеллектуалдық іс-әрекетінде көрініс береді. Шығармашылық іс-әрекет мұғалімнің басшылығымен қатар, олардың ізденімпаздығын, белсенділігін, өз ықыласымен жасайтын әрекетін керек етеді.

Кілт сөздер: шығармашылық, тұлға, жеке адам, тәрбие, сапа, қабілет, іс-әрекет, даму.

Аннотация

В связи с изменениями в обществе, в современный период встала задача воспитания каждого студента как личности с учетом того, что он является личностью, обладающей собственным мышлением, волей, способностью действовать самостоятельно, способной выражать смелое мнение. Творчество как постоянный признак качества человека положительно способствует всестороннему развитию ученика, умственная и нравственная сила проявляется в его интеллектуальной деятельности, выражающей его волю, мышление, воображение, эмоции. Творческая деятельность, помимо руководства учителя, требует от них любознательности, активности и волевого действия.

Ключевые слова: творчество, личность, самоличность, воспитание, качество, способности, деятельность, развитие.

Annotation

In connection with changes in society in the modern period, the task is to educate each student as an individual, taking into account the fact that he is an individual, has his own thinking, will, the ability to act independently, capable of expressing a bold opinion. Creativity as a constant sign of human quality positively contributes to the comprehensive development of the student, mental and moral strength, manifested in his intellectual activity, expressing his revolutionary spirit, thinking, imagination, emotions. Creative activity, in addition to the guidance of the teacher, requires curiosity, activity and volitional action from them.

Keywords: creativity, personality, self-identity, upbringing, quality, abilities, activity, development.

Қазіргі жаһандану заманында еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуы, индустрияның қарыштап өсуі, мәдени дамудың әлемдік деңгейіне көтерілуге бет бұру кезеңінде ұлттық мәдени-тарихи, рухани құндылықтарымызды бойына сіңірген шәкірттерге қоғамның сұранысы өсіп тұрған шақта дарынды балалардың интеллектуалдық дамуын қанағаттандыруын қамтамасыз етудің маңыздылығы артуда.

Оқыту және тәрбиелеу процесінде әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, оқушылардың интеллектуалдық, шығармашылық қабілетін арттыруға бағытталған жұмыс түрлерін ұйымдастыру кезек күттірмейтін міндеттердің бірі болып табылады. Бүгінгі таңда жаңа талап, жаңа заманға сай оқушыларға тәлім-тәрбие мен білім берудің басым бағыттарында дарындылықты айқындау, ақыл-ой, интеллектуалдық шығармашылығын дамытуға баса назар аударылуда.

Мектеп оқушыларының шығармашылық қабілетін дамыту өте маңызды, күрделі және көп салалы мәселе болып есептеледі. Шығармашылық – ол адамның мақсатты ісіне жету жолындағы талаптануы мен талпынысынан, жігері мен сабырынан, сұранысы мен ізденісінен түзіліп, ақыл ойы мен сезімінің, қиялының

* 2 курс магистранты, Батыс Қазақстан Инновациялық технологиялық университет, кафедра педагогика және психология, Орал қаласы, e-mail: Anar_1984.kz@mail.ru

** к.х.н. ассоциированный профессор, Батыс Қазақстан Инновациялық техникалық университет, кафедра педагогика және психология, Орал қаласы, e-mail: musaev03111948@mail.ru

ерекше бітімінен көрінеді. Шығармашылық – адамның ойлауының және өз бетінше әрекетінің жоғарғы формасы. Дегенмен шығармашылықтың объективті және субъективті болатындығы белгілі. Оның алғашқысы ғылымда, зерттеулерде бұрын болмаған жаңалық деп танылса, соңғысы субъектінің өзі үшін жаңалық болып, оны әрі қарай жаңа бастамаларға шабыттандыратынымен сипатталады.

Шығармашылық қабілет құпиясы, данышпандық жұмбағы т.б. осымен байланысты мәселелер адамзатты барлық уақытта да ойландырған және бүгінге дейін де ойландырып келеді.

Шығармашылық мәселесінің дамуына ерекше үлес қосқан философтардың бірі Л.Фейербах болды. Ол шығармашылыққа антропологиялық тұрғыдан қарап, оны адамның өз белсенділігі, күші мен ерік-жігері және еркіндігі деп қарастыратын идеяға негізделген тұжырымдаманы ұстана отырып, адамның ішкі қуаттары мен әлеуеті туралы мәселе көтереді. Бұл идея қазіргі уақытқа дейін шығармашылыққа қатысты зерттеулердің негізі болып отырғаны белгілі.

XIX-XX ғасырларда ойшылдар арасында әр адамның бойында шығармашылыққа бастайтын негіз болатындығы жайлы көзқарастар айтыла бастайды.

Сондай ойдың иесі шығармашылық жайлы өзіндік пікір қалдырған А.Шопенгауэрдің тұжырымдамасында адам ерік пен интеллектінің иесі ретінде қарастырылып, оның назарына адамның субъектілігінің сезімдік астарларынан гөрі күші көбірек ілігеді. Философтың ойынша шығармашылықпен әрекет ететін адамдар – дарынды адамдар. Ал дарындылықтың ең жоғарғы көрінісін ол даналық деп есептейді және бұл қасиеттің сақталуы мен дамытылуының қажеттілігіне баса назар аударады.

Шығармашылық орыстың ойшылдарының да назарына ертерек ілінген мәселе қатарына жатады. XIX ғасырда ол туралы А.И.Герцен, В.Г.Белинский, ал XX ғасыр басында С.О.Грузенберг, М.А.Блох, т.б. ғалымдар еңбектерінде көрініс тапқан. Бұл авторлар шығармашылықты дарындылық пен еңбексүйгіштіктің қосындысы ретінде қарастырады. Осы мезгілде қоғамдық өмірдің әр саласындағы шығармашылық әрекет жайлы зерттеулер жасалады.

Шығармашылық мәселесі - Орта Азия мен Қазақстан ойшылдарын да толғандырған мәселе.

Әбу Насыр әл-Фараби тұлғаның өз әрекеті мен оның дамуы жөнінде сындарлы тұжырым қалдырған - шығыстың ұлы ойшылы. Оның сана туралы ілімінде сана сарқылмайтындығымен сипатталып, ол әлеуеттен отырып, бардың мәнін түсінуге әкеледі деген ой айтылады. Оның “Бақытқа жол сілтеу” атты трактатында адамның өмірден кеткеннен кейінгі баянсыз бақыты туралы емес, тірі адамның бақыты туралы сөз етіліп, оған жету үшін адам өзін-өзі жетілдіруі, қиын жолдардан өтуі тиіс екені көрсетіледі. Сондықтан бақытқа барар жолдардың бірі – адамның интеллектуалдық жағынан дамуы екеніне тоқталады. Бұл еңбектегі біз үшін маңызы бар мәселе – ойдың, интеллектінің дамуы логикалық жаттығулар мен сабақтар нәтижесінде жүзеге асады, тек солар арқылы адам айналадағы ақиқатты танып біледі, жетіледі, адамның шығармашылық әлеуеті де жоғарғы ойлау әрекетінде және оны ұдайы жаттықтыру барысында іске қосылып, өз өнімін беретіндігі турасындағы тұжырым.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту – көп аспектілі және күрделі проблема. Шығармашылық қабілет деп белгілі бір бағыттағы білім, іскерлік, дағдыны ғана емес, сонымен қатар олардың тез қабылдануын, бекітілуін және практикада қолданылуын да айтады. Осының бәрі жалпы білім беретін мектептегі педагогикалық процесс барысында дамытылатын тұлғаның шығармашылығы мен шығармашылық қабілеттерінің зерттелуіне ерекше көңіл бөлудің қажеттігін көрсетеді.

Мектептегі оқу процесі оқушылардың ізденімпаздығын, танымдық белсенділігін арттырып, шығармашылығын дамытуына жол ашуы қажет.

Оқыту процесі – екі жақты процесс болғандықтан, оқушының өзіндік жұмысы, дербес іс-әрекеті мұғалімнің басшылығымен қатар, олардың ізденімпаздығын, белсенділігін, өз ықыласымен жасайтын әрекетін де керек етеді. Осыған байланысты кейбір педагогтар мен психологтар оқушылардың өзіндік жұмыстарының негізгі ерекшеліктері – олардың ықыласын және өз еркімен әрекет жасауына байланысты деп пікір айтады.

Оқушылардың өзіндік жұмысының жоғары формасына олардың өз еркімен амал-тәсілдер қолданып жасайтын шығармашылық жұмыстары жатады.

Өз бетінше ізденімпаздықпен жұмыс істей білу, яғни оқу материалын таңдау, жаңаны қабылдау мен меңгеру, алған білімдерін іс-жүзінде қолдана білу, оңтайлы әдістерді таңдап алу, белгілі бір нәтижеге жетуге ұмтылу т.б. оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытудың алғы шарты болып табылады. Шығармашылық, өзіндік жұмыс істеу шеберлігі мен дағдылары өзінен-өзі пайда болмайды, ол мақсатты оқу қызметінің нәтижесі және өз кезегінде шығармашылық, практикалық сипаттағы әр түрлі тапсырмаларды орындау процесінде қалыптасады.

Елімізде бірқатар ғалымдар адамның рухани, интеллектуалды, басқа да кәсіби әрекетке шығармашылықпен өзін-өзі дамытуы туралы өз пікірлерін ұсынуда. Солардың ішінде Т.С.Садықов, А.Е. Әбілқасымова, С. Смаилов, М.Ә.Құдайқұлов, Қ.Бөлеев, Л.К.Керимов, О.С.Сәлімбаев, Б.К.Момынбаев Б.А.Тұрғынбаева т.б. еңбектері маңызды.

А.Е. Әбілқасымова: “Шығармашылыққа үйрету тұлғаның аспектісі ғана емес, оның психологиялық, мінез-құлық ерекшеліктерін де көздейді. Оған жігерлілік, жаңа жағдайларға бейімделуге икемділік, қажырлылық пен табандылық, тәуелсіздік пен адамгершілік сезімі, ынтымақтастық, белгісіз жағдайдағы өзіне сенімділік, ақиқатты іздеудегі және және қарым-қатынастағы адалдық жатады”, - деп шығармашылықтың және жеке тұлғаның қызығушылығын ояту маңыздылығын нақты көрсеткен. “Шығармашылық мүмкіндікті

қалыптастырудың маңызды міндеті – дарынды балалармен, оларды табумен және мадақтаумен, олардың өзін-өзі жоғары дәрежеде дамытуға жағдай жасаумен байланысты болып отыр”,-деп тұжырымдайды.

Шығармашылық қызығушылықтың мәні мен мазмұнын анықтау қазіргі таңда ғылымда қолданыла бастаған “креативтілік” ұғымына байланысты қарастыру маңыздылығы артып отырғанын ескеру қажет.

Д.Б. Богоявленская, В.Д. Шадриков, В.Н. Дружинин және т.б. еңбектеріне сүйене отырып, біз креативтілік жеке тұлғаның бағытталушылығынан (танымдық мотивацияның басым болуы, танымдық қызығушылық, танып-білуге ұмтылу, білімқұмарлық); қабілеттерінен (стереотиптерді жеңе білу, проблеманы сезіну, ой жүйріктігі мен алғырлығы); мінез-құлқынан (бірегейлік, бастамшылдық, белгісіздікке шыдамдылық, зеректік) танылатын интегралды сапасы ретінде қарастырамыз.

Креативтілікті сипаттайтын қабілеттер арасынан мыналар ерекшеленеді:

- ойдың жүйріктілігі мен алғырлығы, бірегейлік, білімқұмарлық, болжам жасауға қабілеттілік, қиялшылдық;
- пікір дербестігі (С.И. Архангельский, В. Окунь және т.б.);
- пікір диалектикалығы (Ж.Т. Туленова);
- ассоциациялау жеңілдігі, «ойлау процесінің қайтымдылығы» (В.А. Крутецкий).

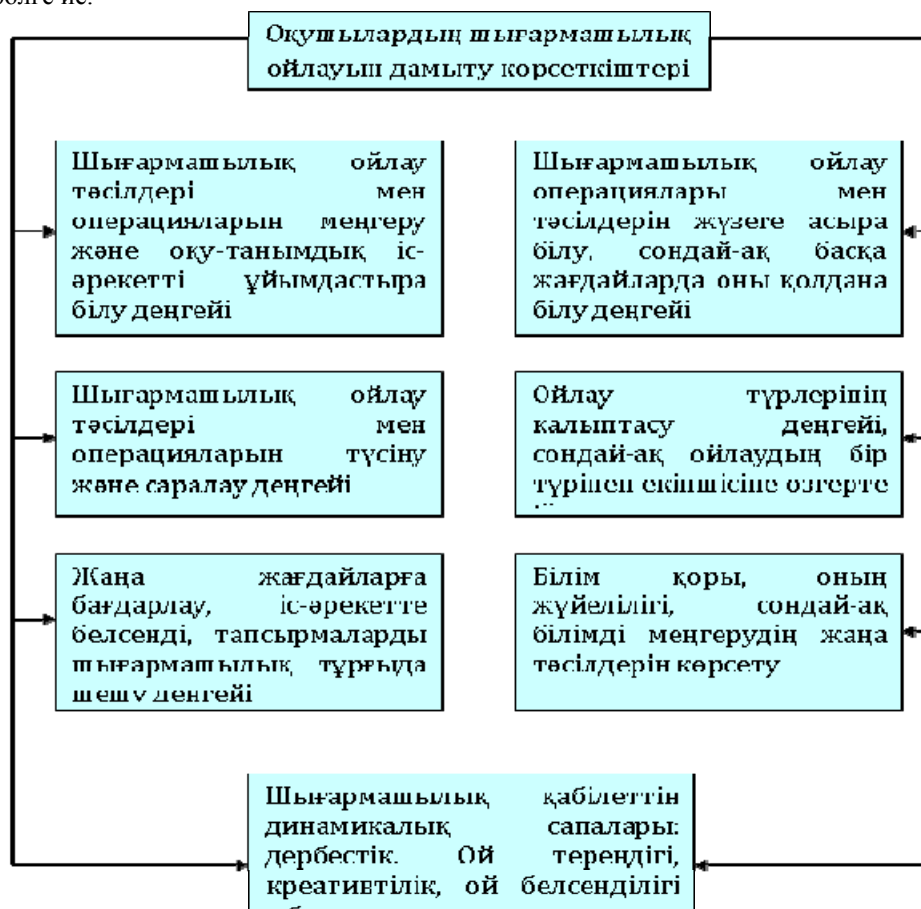
Д.Б. Богоявленская креативтілікті жеке тұлғаның «шығармашылық дарындылығы» ретінде қарастыра келе, шығармашылықты талдау бірлігі – интеллектуалдық белсенділікті (шығармашыл тұлғаның танымдық және мотивациялық сипаттамасын олардың бірлігінде бейнелеп көрсетеді) және интеллектуалдық белсенділіктің үш деңгейін: *стимулдық - өнімді, эвристикалық және креативтілік* деп ажыратады.

Білім беру процесінде шығармашылық жүйелі ойлаудың қалыптасу нәтижелілігі көбіне шығармашылық ойлаудың негізгі компоненттерінің қалыптасу деңгейімен айқындалады.

Мұнда компоненттер құрамына енеді:

- талдау мен жинақтауға, салыстыру мен себеп-салдарлық байланыстарды таба білу қабілеттілігі;
- ойлаудың сыншылдығы (түрлі келіспеушіліктер мен қателерді таба білу) және қарама-қайшылықтарды аңғара білуге қабілеттілік;
- дамудың мүмкіндігін болжау;
- кез-келген жүйені немесе нысанды, өткен шақ, бүгінгі күн, келешек тұрғысынан көре білуі;
- әрекеттер тәртібін құру, жаңа идеяларды ұсыну және бейнелі-белгілік түрде шешімін табуды ұсыну.

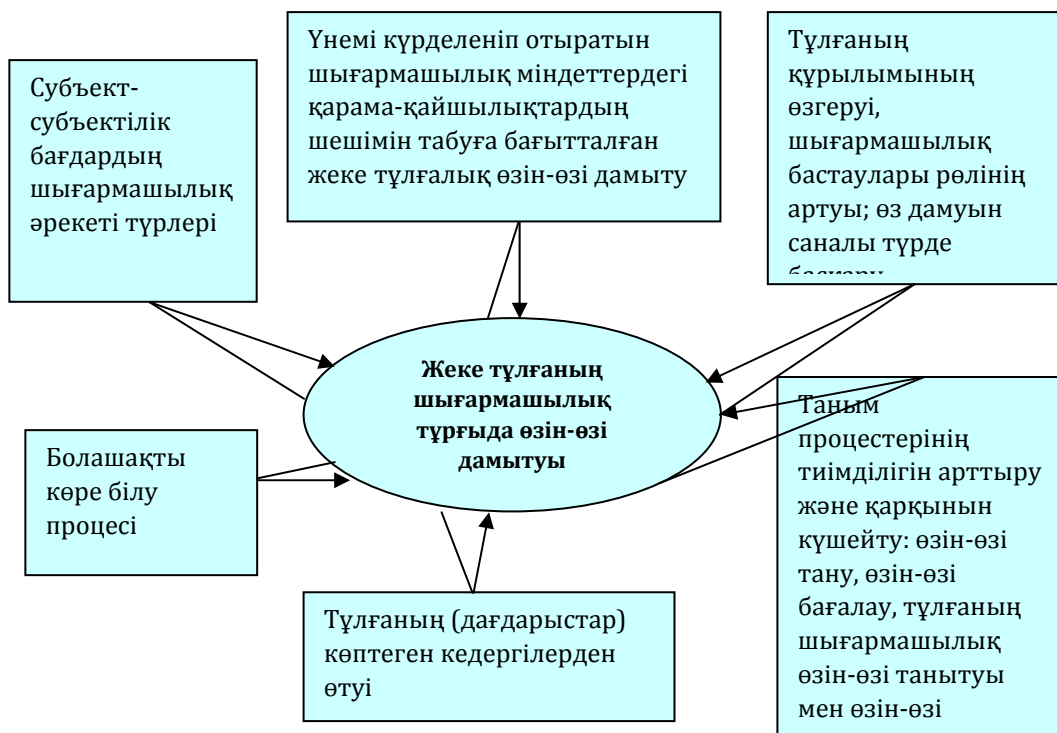
Шығармашыл жеке тұлғаны тәрбиелеу мен дамытуда жаңаны ұсынуға қабілетті мұғалім білім беру процесінде үлкен рөлге ие.

1 -сурет – Жеке тұлғаның шығармашылық ойлауын дамыту

“Педагог тосын жаңалықты жанынан шығару құқына ие ғана емес, оның жаңаны суырып салып айтпауға құқығы жоқ, ол сабақта ойлаған мақсатына толық әрі тиімді түрде қол жеткізу мақсатында ең жақсы шешімдерді ойлап шығарып және іздеуге дайындық, жаңаны жанынан шығаруға әзірлік жағдайында болу үшін әрдайым өзін-өзі жетілдіруге міндетті”.

Мұғалімнің шығармашылық күш-жігері мен қабілеттерінің өзін-өзі өзектендіруі және жұмылдыру процесі, мұғалімнің шығармашылық өзін-өзі дамытуының құрылымына енетін кәсіби іскерліктері мен қабілеттерін жетілдіруді жүзеге асырады.

2-сурет – Жеке тұлғаның шығармашылық тұрғыда өзін-өзі дамытуы

Жоғарыда баяндалғанды қорытындылай келе, жеке тұлғаның шығармашылық тұрғыда өзін-өзі дамытуы, бір жағынан «өзіндік» процестердің тиімділігін арттыру және қарқынын күшейтуге, келесі жағынан, әрдайым күрделеніліп отыратын проблемалық-шығармашылық міндеттерді қарама-қайшылықтардың шешімін табуға бағытталған субъект-субъектілік бағдардың шығармашылық әрекетінің ерекше түрі екендігін айтуға болады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Тұрғынбаева Б.А. Біліктілікті арттыру жүйесінде мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін дамыту. Дисс... п.ғ.д.: 17.07.06. – Алматы, 2006. – 289 б.
2. Жарықбаев Қ.Б. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. 2 том. – Алматы: Рауан, 1994. - 317 б.
3. Құнанбаев А. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы: Жазушы, 1995. – 355 б.
4. Құдайбердиев Ш. Шығармалары. – Алматы: Қазақстан, 1991. – 560 б.
5. Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989. – 320 б.

УДК 811.111-26

Zhunisova Zh. K. *, Daniyarova G.D. **, Kurmasheva G. B. ***

DIFFICULTIES OF TRANSLATION OF ENGLISH PROVERBS AND STATEMENTS

Аңдатпа

Бұл мақалада ағылшын тіліндегі қазақ және орыс тілдеріне аудару қиыншылықтары туралы жазылған. Мақал-мәтелдерді зерттейтін ғылым паремиология, аллестерация терминдерін қолданып, нақты мысалдар келтірілген. Қазақ жырауларының айтып кеткен сөздері, қалай мақал-мәтел болып енгені, мәдени тербелісте және тарихи ағымдарда айшықталып айтылып кеткен. Грамматика тұрғысында мақал-мәтелдердің грамматикалық ережелері сақталғаны туралы да пайымдап кеткен.

Кілт сөздер: паремиология, аллестерация, өзіндік болмысы бар аударудағы кездесетін қиындықтар, мақал сөз тіркестері.

Аннотация

В данной статье излагается сложности перевода английских пословиц на казахском и русских языках. Приведены конкретные примеры применения науки- паремиологии, которая изучает поговорки, пословицы, высказывания на разных языках с использованием термина аллестерации. Отражены слова казахских поэтов, процесс внедрения поговорок и пословиц на фоне исторических и культурных течений. Сохранены грамматические основы и правила поговорок и пословиц.

Ключевые слова: паремиология, аллестерация, своеобразный формы сложности в переводе, выражение пословиц.

Abstract

In this article translation is very ancient kind of human activity. As soon as groups of people with different languages were born in human history, bilinguals appeared and they helped to communicate between people of different languages. With development of the written language, written translators join oral ones. They translated different texts of official, religious and business character.

Key words: Paremiology, alliteration, own-shape form the difficulties of translation, proverbial expressions.

Translation had the man social function at first. It made possible inter-linguistic communication of people. The spreading of the written translation opened to people the wide access to cultural achievements of other nations; it made possible interaction and inter-enrichment of literature and culture. The knowledge of foreign languages let to read original books, but not everybody can learn at least one foreign language.

Our work is devoted to the basic points of theory of translation and the difficulties of translation of English proverbs and statements into Kazakh and Russian.

Translations of proverbs and statements from English into Kazakh and Russian have own-shape form the difficulties of translation.

A statement is short, clear expression that usually contains advice or expresses some obvious truth. Many traditional statements are still in general use today. Most of the statements in this section are well-known in English, though some of them come from other languages. There are literally thousands of statements in English and all languages. The term 'statement' conveys the idea of any expression of wisdom or truth, usually handed down by earlier generations. The origin of statement is unknown in many cases. And a lot of English statements came from other languages.

Most statements are effective thanks to their shortness and directness. They use simple, vivid language, often based on everyday domestic situations, making them easy to understand and remember.

Statements may be classified under a number of different terms, of which proverb is probably given the best variants. Other types of saying are adage, maxim, motto, epigram and aphorism, though frankly the distinction between them is often vague:

* master, senior lecturer of Almaty Technological University Almaty, Kazakhstan. Zhadi.1980@mail.ru

** master, senior lecturer of KRMU Almaty, Kazakhstan. daniyargd18@gmail.com

*** master, senior lecturer of Almaty Technological University, Almaty, Kazakhstan

Proverb: a piece of common-sense wisdom expressed in practical, 'home' terms

'A stitch in time saves nine'

'Өнімді іс-ырыс'

'Минута – час бережет'

Adage: is a time-honored and widely known statement

'Where there's a will, there's a way'

'Іздеген мұратына жетеді'

'Где хотенье, там и умение'

A maxim: a general rule of behavior drawn from practical experience.

'Dark is no studying, light is study'

'Білмеу-түнек, білу- шуак'

'Знание - свет, незнание-тьма'

Paremiology

The study of proverbs is called paremiology (from Greek 'paroimia', 'proverb') and can be dated back as far as Aristotle. Paremiology, on the other hand, is the collection of proverbs. A prominent proverb scholar in the US, his named Wolfgang Mieder. He had written or edited over 50 books on the subject, published the journal 'Proverbium', also had written innumerable articles on proverbs, and was very widely cited by other proverb scholars.

A similar form is proverbial expressions ('to bite the dust'). The difference is that proverbs are unchangeable sentences, while proverbial expressions permit alterations to fit the grammar of the context. Another close construction is an allusion to proverb, such as:

'The new broom will sweep clean'

'Жаңа сыпырғыш жаңаша сыпырады'

'Новая метла метет по новому'

Typical stylistic features of proverbs (as Shirley Arora pointed out in her article, the perception of provability 1984) are:

Alliteration

Every culture has its own store of proverbs and statements. Proverbs are the mirror of a nation's soul, a guide to nation's customs and traditions, character and temperament, beliefs and opinions.

The Kazakh people have a great wealth of proverbs and often use them in everyday life. The Kazakh are longtime masters in the art of conversation and the art of the art Kazakh has always been their speech. Among Kazakh does not exist without proverbs in communicate each other. Both young and old people always give advice, to express their opinion, to warn, to cement arguments, to care and curse, to say universal truth. In ancient Kazakhs thought, those proverbs have the influence on life.

Although many of proverbs current in Kazakhstan are translations from Kyrgyz, Uzbek, Arabic and other language of the former Soviet Union, it is estimated that about eight thousand proverbs are purely Kazakh in origin and exclusively the property of Kazakhstan. The works of the poets Asan Khaigly, Dospambet Zhirau, Kaztugan Zhirau, Dulat and others were very real. They mentioned in own works, steppe life, love of the nomads for their homeland, illustrate philosophy of life, condemn such human habits, such as laziness, coward, greediness, also express general truth, relate to the weather, cattle-breeding.

It would appear that nothing could be easier than writing down the definition of a proverb. Where did proverb come from? Where can it be used? Proverbs are widely used in the society on the regular basis. Some folk poets and popular writers have claimed review that proverbial language has passed from usage; however, it remains an easily proven fact that proverbs are not 'past' and definitely not dead. This form of language helps to express our thoughts more exactly and vividly. Proverbs contain wisdom, humor, and usually fit many purports.

A small sentence as proverbs also contains grammar rules and tones of vocabulary that is why We would claim that proverbs could help a great deal to learn a foreign language like English and make the process of learning more interesting. Proverbs contain such grammar rules as: degrees of comparison of adjectives, gerund constructions ‘there is’, ‘there are’, formation of noun plurals, formation of present, past and future tenses and etc.

We would like to write, that is interesting for us, to analyzing how the proverbs and proverbial phrases are translated. And also we want to say, that in this work we’ve found a lot of information and synonyms, and most of irregular verbs.

References

1. Матевосян И.А., Мигунова С.В. Пословицы и поговорки в русской и английской литературе 2023. С. 103-106
2. Морсунова В.И. Особенности перевода пословиц, поговорок в английском языке 2021. С. 32-103
3. Бейзеров В. Английские пословицы и поговорки 2022. С. 33-100
4. Kumkum G. The wiseworld of English proverbs 2021. P. 103-106
5. Simpson J., Speake J. The Oxford Dictionary of Proverbs 2008. P. 85-100
6. Қазақ мақал-мәтелдерінің алтын кітабы 2000. С. 85-86
7. Бабалар сөзі // Том - 69 2022. С. 85-86

UDC 378.147

Zelenskiy A.G. *, Kholodnaya V.T. **

DIRECTIONS OF HUMAN POTENTIAL DEVELOPMENT BASED ON THE USE OF DIGITAL DEPARTMENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Аннотация

Экономикалық жүйенің динамикалық трансформациясы жағдайында білім беру процесінде оқытудың заманауи түрлерін қолдану арқылы адам әлеуетін дамыту өзекті бола түсуде. Мақалада бүкіл ел бойынша көптеген студенттерге IT-саласында қосымша білім алу үшін цифрлық кафедраларды пайдалану мүмкіндіктері қарастырылады.

Түйінді сөздер: адами әлеует, білім беру процесі, цифрлық экономика, кәсіптік қайта даярлау, цифрлық кафедралар

Аннотация

В условиях динамичной трансформации экономической системы все большую актуальность приобретает развитие человеческого потенциала благодаря применению современных форм обучения в образовательном процессе. В статье рассматриваются возможности использования цифровых кафедр для получения дополнительного образования в IT-сфере большому количеству студентов по всей стране.

Ключевые слова: человеческий потенциал, образовательный процесс, цифровая экономика, профессиональная переподготовка, цифровые кафедры

Abstract

In today's dynamic transformation of the economic system, the development of human potential through the use of modern forms of learning in the educational process is becoming increasingly important. This paper discusses the possibilities of implementing digital departments to increase the rate of education in the IT sphere within a large number of students across the country.

Keywords: human potential, educational process, digital economy, professional retraining, digital departments

The transformation of the economy towards knowledge and innovation is an increasingly rapid phenomenon that has a major impact on economic performance. Human capital gains prominence as it allows achieving high labor productivity, adopting innovations in production

* Senior Lecturer, Department of Economics and Finance, Economic faculty, Volgograd Institute of management - the branch of Ranepa, Volgograd, Russia, email: Econaz@yandex.ru

** student of 3 years of study, Department of Economics and Finance, Economic faculty, Volgograd Institute of management - the branch of Ranepa, Volgograd, Russia, email: kholodnayavaleria@gmail.com

processes, while maintaining high quality and meeting the requirements of the global market. The key priority becomes the improvement of the education system, which is the basis for human potential development.

The essential problem of Russian education is the gap between research, education and practice, the gap between demand and supply in labour market, the approach of education system to graduating specialists (the bias towards the growing number of economists, lawyers, etc., rather than natural and engineering cycle specialists, becomes the cause of many negative social effects: insufficient level of practical skills of students, lack of work experience in particular fields, high percentage of unemployment among graduates. According to the statistical data collected by the Ministry of Education and Science, students of technical areas occupy only one third of the total, which does not meet the growing demand for digital skills in the labor market. Thus, IT technologies are replacing the former priorities, provoking new demand for IT specialties. It is worth noting that the number of students studying in this area increases every year, according to the Ministry of Education and Science. The change in economic indicators is directly related to the development of IT and their diffusion into all areas of life due to the digital transformation of the economy in general and in specific sectors. This fact leads to the conclusion that re-training and mass education is an essential aspect for the maintenance of a certain growth rate. The close interconnection of people with the digital ecosystem, both in the functioning of companies and in the obtaining of information, its analysis and subsequent application, is at the heart of "Industry 4.0" - the concept of the transformation of basic production structures based on the introduction of digital and cyber-physical technologies. This principle is also central to digital education. Nevertheless, modern society still faces the problem of a lack of capacity for the transition to an innovation economy, and human capital needs to be strengthened.

According to the results of the study carried out by the Russian Association of Electronic Communications "Runet Economy. The Ecosystem of Russia's Digital Economy", the development of the information technology sector and the attraction of a large number of specialists in this field will lead to an increase in Russia's GDP from 19% to 34%. This fact allows us to set an important task: to analyse the structure of regional markets and identify the most important needs. Taking into account the Digital Chairs, a joint project of the Ministry of Science and Higher Education and the Ministry of Digital Development, Communications and Mass Media of the Russian Federation under the Priority 2030 programme, it is possible to identify the current trend in the education sector - increasing qualifications in the field of information technologies. The main objective of the project is to provide a large number of students from all over the country with an opportunity for additional training, which will enable them to acquire new skills in rapidly developing industries. The Digital Chairs project is being implemented at 115 universities in Russia, and according to the forecasts of the Ministry of Science and Higher Education of the Russian Federation, by the end of 2025, 385 thousand people will graduate from Digital Chairs. In 2023, the duration of the programmes will be reduced and the work intensity of the programmes will be changed. The duration of training in a "digital department" depends on the higher education institution. It cannot be less than 9 months or more than 15 months. The minimum work intensity is 250 academic hours. Another novelty: this year a block of programmes on cybersecurity and data protection was introduced. Sergey Belousov pointed out that an obligatory condition of the project is the interaction of departments with IT companies both in the educational process and in practice. "According to the project rules, at least half of the classes should be taught by employees of real sector organisations and specialists with more than three years of experience in higher education or IT," the Ministry of Education and Science said in its blog.

Let us narrow our focus to the prospects of the digital department for professional retraining. RANEPА is one of many Russian universities participating in the Digital Chairs project. In 2022, the business education programme 'Data Analysis in Python and Databases (SQL)' was launched. Students in this stream completed their studies in 2023 and received a state diploma for professional

retraining. The programme's advantages lie in its combination of traditional education methods and online learning, which enhances the efficiency of learning information and obtaining special skills in machine learning and the use of DBMS (Database Management System) language tools. It is worth noting that this programme serves as an alternative to education in Applied Informatics, Innovation, and Business Informatics. This means that full-time students in these areas of study at RANEPА universities are not able to take an online programme. Although the Digital Department has some shortcomings and requires innovation, the forecasts for the labour market saturation with new specialists are optimistic.

"Digital Chairs" provide opportunities for additional education to a large number of students across the country and the acquisition of new competences in rapidly developing industries. It is necessary to actively disseminate this idea and analyse the results of the implementation of the innovation in the educational process at the digital chair. To achieve this, it is essential to collect and analyse feedback from students, experts, and teachers. The conference will discuss the strengths and weaknesses of innovations and determine their future development. Additionally, master classes, round tables, and webinars will provide opportunities for students and teachers to share experiences and opinions on the competent use of the new function on the educational platform.

The modernisation of the national higher education system should be closely linked to the transformation of the country's socio-economic formation, which is taking place within the framework of the transition to a new technological mode. The educational system should consider the country's evolutionary development and ongoing social restructuring. It should contribute to solving global dilemmas, preserve culture, national traditions, and customs, and promote the survival and prosperity of society [1, p. 138].

References

1.Bitkina I.K., Zelensky A.G. Analysis of possibilities of application of digital education system in the conditions of new technological mode / Collection of scientific articles on the materials of the All-Russian scientific-practical conference "Social and humanities in modern transitive society: theoretical and practical research", dedicated to the 30th anniversary of the formation of the Faculty of State and Municipal Management in the system of RANEPА, 24 November 2022, Volgograd: Volgograd Institute of Management - branch of RANEPА, 2023. pp.127-142.

ӘӘЖ 373

Исаева А.А.*

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада автор бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын дамытуды ойлау әрекетімен байланыстыра дамытудың тиімділігін талдап, тәжірибеге негізделген мысалдар ұсынған. Бастауыш сыныпта оқыту әдістемесінің қазіргі және дәстүрлі оқыту тәсілдерін салыстыра отырып, жаңаша оқыту әдіс-тәсілдерінің тиімділігін талдаған.

Тірек сөздер: бастауыш сынып, шығармашылыққа баулу, шығармашылық сабақтар, зерттеу әдісі, әдіс-тәсілдер.

Аннотация

В статье автором проанализирована эффективность развития речевых навыков младших школьников в связи с мыслительной деятельностью и представлены примеры, основанные на опыте. Проанализировали эффективность новых методик обучения, сравнили современные и традиционные подходы к обучению в начальной школе.

* Төле би атындағы №8 гимназияның бастауыш сынып мұғалімі, Тараз қаласы, Жамбыл облысы, Қазақстан

Ключевые слова: начальный класс, приобщение к творчеству, творческие занятия, метод исследования, методы и приемы.

Abstract

In the article, the author analyzes the effectiveness of the development of speech skills of younger schoolchildren in connection with mental activity and provides examples based on experience. He analyzed the effectiveness of new teaching methods, comparing modern and traditional teaching methods in primary school.

Keywords: *elementary class, introduction to creativity, creative activities, research method, methods and techniques.*

Ұстаз оқушы тұлғасын қалыптастырушы және тәрбиеші деп білемін. Ол – өзіне, әріптестері мен оқушыға да білімі терең, әдістемелік шеберлігі педагогикалық талаптардың іс-әрекеттеріне сай, алдына қойған мақсатқа қол жеткізу үнемі шығармашылық ізденісте жүретін іс-әрекет иесі.

Ұстаз нағыз таразысын құрған кезде алынбайтын қамал, ғылыми қисын жоқ. Әрбір мұғалім өз сабағын ізденіспен, шығармашылықпен жұмыс істей отырып өткізсе, оқушының білімге деген күштарлығы артары сөзсіз. Ал көптілділік жағдайында баланың тілді меңгеру дағдыларын дамыту бастауыш буыннан бастау тиімді. [1] Мен өз сабақтарымда заманауи әдіс-тәсілдерді қолдана отырып оқытудың тиімді жолдарын таңдадым.

Әдеттегі дәстүрлі педагогикада оқушының оқу әрекетінде мұғалімнен алған дайын білімді меңгеру ғана болатын. Дайын жұмысты қайталайды, көшіріп жазады. Осылайша сабақтар қалыптасқан бір жүйемен, бірсарынды іс-әрекетпен өтіп жатады. Оқыту жүйесіндегі қазіргі көзқарастарға сүйенсек, бала өзіне қажетті мәселені шешуге қабілетті екен. Ал бүгінге дейін бала бойындағы барлық қабілеттерді ескермей, біз тек ерекше қабілеттерді ғана жоғары бағалап келіппіз. Әсіресе, қазақ балалары генетикалық тазалығы жағынан ерекше қабілет иелері деп санасақ, оларды талант пен дарындылық тұрғысынан ғана бағалау жеткіліксіз екен.

Осындай тұжырымдар педагогтарға білім беру үдерісіне айтарлықтай өзгеріс ендіруді жүктейді. Сонымен қатар, заманауи оқыту құзырлы мұғалімнің алдына оқушының жан дүниесін жақсы түсіне білу жөнінде міндеттемені қойып отыр. Құзырлы оқытудың маңызды факторы оқушының тақырып мәнін өз бетімен түсінуі мен бағалай алуы болып табылады. Осылайша, оқушы да өзінің оқуы үшін жауапты екенін сезінеді әрі жауапты екенін біледі. Оқушы мұндай жауапкершілікті көбіне сабақ беру барысында мұғалім қалыптастыратын ортада сезініп қабылдайды. [2]

Сыныптағы әрбір оқушының жеке тұлға ретінде қалыптасуына, дамуына әсер ететін көрсеткіштер бар. Мұнда баланың зейінін бөлуге арналған жаттығу жұмыстарының атқарар рөлі ерекше. Мен осыны ескере отырып, сабақтарымдағы ұйымдастыру кезеңдерінде «жылы лебіз», «сізге сый» өлең шумақтары, «көңіл –күйіңіз қандай?» атты тренингтерді ұйымдастырдым. Бұл тренингтерді ұйымдастырудағы мақсатым: сынып оқушыларының көңіл –күйлерін көтеріп, сабаққа белсенді қатысуға, топта ойын еркін жеткізуде өзін еркін сезінуге жағымды орта жасау. Мысалы: бірінші сабағымда сыныптың ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыру үшін «Біз бақытты баламыз» әнінің үш шумағын үш топқа алдым. Себебі, ән және оның әуені балаларға таныс. Сондықтан үш түрлі (қызыл, сары, жасыл) түстердегі қағаздарға жаздым. Осылайша түстерге сәйкес топтасуға бағыт бердім. Осыдан кейін өлең шумағы арқылы топтасуда оқушылар әрқайсысы әнді хормен орындады. Себебі, бастауыш сыныптың оқушылары үшін оңай. Менің бұл әрекетім алғашқы сабақтан бастап-ақ көзқарасымның өзгеруіне қадам жасады. Келесі кезекте сұрақтарды қалай пайдалансам және деген ойлар келді. Кез –келген оқу әрекетінде оқушылардың нәтижелі білім алуына ықпал ететін интербелсенді әдістерді қолдандым. Интерактивті оқыту дегеніміз – белсенді әдістерді сабақта үздіксіз қолдана отырып, демократиялық қоғамға қажетті белсенділік дағдысын шыңдап, дамыту. «Интерактивті» сөзі бізге ағылшын тілінің «interakt» деген сөзінен келген. inter- бұл «өзара» akt -әрекет ету дегенді білдіреді. [3]

Шығармашылықпен жұмыс істей отырып, заман талабына сай іскер, жан-жақты, терең білімді, интеллектуалдық деңгейі жоғары дамыған шәкірт тәрбиелеу мәселесі өзектілігін жойған емес. Қазіргі мектеп мұғалімдерінің алдында тұрған міндет – оқушылардың шығармашылық білім дағдыларын қалыптастыру.

Дайын білім беруге негізделген «дәстүрлі» әдіс арқылы алынған білім оқушылардың жинақтаған өзге білімімен байланыса алмайды, сондықтан механикалық есте сақтау, үстірт білім алады. Бұндай жолмен оқудан алған, механикалық түрде сақталған мәліметтерді емтихан кезінде ұтымды пайдалануға болады, бірақ мән-мағынасын түсінбей, жай ғана жаттап алынған білім тақырыпты оқыту аяқталған соң керексіз болып қалады және оқушы оны өмірде пайдалана алмайды. Осы ойды негізге ала отырып сабағымды Блумның ойлау деңгейі бойынша жоспарлап, соған сәйкесінше әдіс-тәсілдерді пайдаландым. Сабағымның тақырыбы «Дельфин» мәтіні еді. Сын тұрғысынан ойлау технологиясының (СТО) негізгі үш кезеңін ескере отырып сабақ жоспарын құрдым. Осы кезеңдердің мақсаты мен міндеттері: оқушылардың ойлау қабілеттерін жетілдіру. Қызығушылықты ояту кезеңінде жағымды атмосфера қалыптастыру және білген білімдерін естеріне түсіру, білгенін жаңа біліммен ұштастыру болып табылады. Қызығушылықты ояту кезеңінде оқушылар нөмірленген сандар бойынша төрт топқа бөлінді. Кестенің бірінші бағанына дельфин туралы білетіндерін жазып шықты. (БҮҮ стратегиясы). Білу деңгейінде диалогтік сұрақ - жауап өткіздім. Мысалы: Мысал дегеніміз не? Оны қалай түсінесіңдер? Оқушылар шама-шарқы келгенше білгендерін естеріне түсіріп жауап берді.

Мағынаны тану, Түсіну деңгейінде АКТ-ны қолданып аудиожазбадан автор туралы ақпарат тыңдалды. Джигсо 1 әдісін қолдану арқылы мәтінді өз бетінше меңгерді. Қолдану мен палдау деңгейінде тақырыпқа байланысты әр топқа мақал-мәтел құрастыру тапсырылды. Топпен талқылап топбасшылары қорғады. Жинақтау мен Бағалау сатысында «БҮҮ» кестесін толтырды. Осы кезеңде оқушының қабілеті мен дарындылығы байқалды. Аружан: Жақсылықты қадірін білетін адамға жасау керек. Өкінішке орай біздің арамызда да осындай адамдар бар. Оқушылар осындай құнды пікірлерімен бүгінгі тақырыпқа баға беріп, сыни көзқарастарын білдірді. Сабақтың соңында кері байланыс парақтары тақтаға ілінді. Кері байланыста төмендегідей пікірлер болды: Нұрбол: Маған топпен жұмыс жасаған ұнады. Өйткені топтасып, бірігіп жасау өте қызық болды. Назгүл: Маған топпен жұмыс істеген ұнайды. Жұмыла көтерген жүк жеңіл емес пе? Бәріміз бірігіп істесек тез бітеміз. Кері байланыс алуда оқушы өз ойын еркін жеткізген. Оқушыда өзгеріс болғанын байқадым.

Әр мұғалімнің балалармен жұмыс жасауда өзіндік әдіс-тәсілдері бар. Алайда менің осы жаңа әдіс-тәсілдерді қолдана отырып өткізген сабақтарым балаларым үшін өзгеше болды. Себебі, тапсырмалар сабақ барысында оқушыларды сыни тұрғыдан ойлауға үйретуге, білім беруде ақпараттық – коммуникациялық технологияны пайдалана отырып сабақ жүргізуге, талантты және дарынды балалардың қабілеттерін ашуға, оқушылардың көшбасшылық қабілеттерін жетілдіруге бағытталды. Әртүрлі тапсырма орындау кезінде олар сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін, өз бойларындағы дарындылық және көшбасшылық қасиеттерін көрсете білуге тырысқан сияқты. Дегенмен сыныптағы барлық оқушым өз ойын сыни тұрғыдан жеткізе білді деп айта алмаймын. Себебі, осы уақытқа дейін жүргізілген дәстүрлі оқытудың жүйесіне балалар үйреніп қалған.

Сабақ барысында оқушылардың тың идеялар ойлап таба алатындығы байқала бастады. Мұндай өзгерістер ең алдымен талантты және дарынды балаларда айқын көрінді. Оқушылардың талқылауға қатысуы, өз ойын еркін айтуға, өзінің және өзгенің жұмысына сыни тұрғыдан талдау жасауға үйрететіні де анықтала басталды. Сондықтан әрбір ұстаз сабақ жоспарлауда осындай іс-әрекеттерге негізделген тапсырмаларды ұйымдастырғаны жөн болар еді.

Оқыту үдерісіне өзгерістер енгізу, яғни оқушыға бағытталған тәуелсіз оқу жүйесін енгізу арқылы берілген білім нәтижелі болмақ. Мұғалім білім беруде заман ағымына,

талабына сай өзгергенде ғана білім бере отырып, баланың бойындағы құштарлығын, ынтасын жойып алмай, оның алға жылжуға деген талап тілектерін, сұраныс пен мұқтаждықтарын ескеріп, шығармашылығын жетілдіре отырып, білімді өз бетінше іздену арқылы ала алатын тұлға етіп қалыптастыра алады деп ойлаймын. Дәстүрлі оқытуда оқушы бұрын тыңдаушы болса, енді сындарлы оқытуда ізденуші, зерттеуші, өз ойын дәлелдеуші, ал мұғалім болса оны осы әрекетке бағыттаушы, ол оқуды ұйымдастыруда жетекші рөл атқарады. Сындарлы оқытуға негізделген сабақтар оқушыларға өз білімдері мен ұстанымдары жайында ойланып, сұрақтар қойып, білімін толықтырып, белгілі бір тақырыпты оқып-үйрену кезеңінде өз түсінігін өзгертуге мүмкіндік береді. [2]

Қазіргі кезде елімізде білім берудің өзіндік ұлттық үлгісі қалыптасуда. Осыған орай оқушының тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологиялары дамытыла жүргізілуде.

Әрине, бала тілі оқу, ойлау, әңгілемесу, пікірлесу арқылы дамиды. Ой дамыса ізденеді, сөйлеседі, біреуге әңгімелейді, пікір алмасады. Егер біз шәкірттеріміз жекелеген пәндерден берілетін білімді терең меңгеріп қана қоймай, алған білімдерінің негізінде жүйелі ойлау дағдысын игерсін десек, кәсіби тұрғыдан қойылатын талаптарға сай болуымыз керек. Білім беру мазмұнындағы өзгерістер, тұлғаға бағытталған оқытуды жүзеге асыру – мұғалімнің әдістемелік қызметінен көп жаңашылдықты күтеді, кәсіби құзыреттілігі шеңберінің кеңдігін қажет етеді. Заман талабына сай болу үшін мұғалім әрқашанда ізденіс үстінде болу керек. Өздігінен дамуға, өзін-өзі кемелдендіруге ұмтылатын ұстаз оқушысына оң бағдар сілтейді деген сенімдемін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қ.А.Қараев. Білім берудегі кейбір педагогикалық технологиялар// «Оқыту – тәрбиелеу технологиясы» журналы. №2, 2019ж.
2. А.Әлімов. Интербелсенді әдістемені ЖОО – да қолдану мәселелері. Оқу құралы. Алматы- 2013 ж.

УДК 8.1751

Iskakova D.* , Ishmukhambet A.* , Kozhagulova A.* ,
Ashirimbetova M.**

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF ADVERTISING TEXTS IN RUSSIAN AND ENGLISH

Аңдатпа

Бұл мақалада әртүрлі тақырыптық бағыттардағы орыс және ағылшын тілдеріндегі жарнамалық мәтіндердің салыстырмалы сипаттамалары зерттеледі. Негізгі міндет-тілдік, мәдени нюанстар мен аударма стратегиялары аударма кезінде жарнаманың тиімділігіне қалай әсер ететінін қарастыру. Теориялық модель эмпирикалық және сапалы зерттеу әдістемесін салыстырмалы талдауды қамтиды. Осы талдау арқылы мақала аударма кезінде жарнаманың ерекше аспектілері туралы кеңірек түсінік береді.

Кілт сөздер: салыстырмалы сипаттамасы, жарнама, мәдени ерекшеліктері, тиімділігі, бірегей аспектілері.

Аннотация

В данной статье исследуются сравнительные характеристики рекламных текстов на русском и английском языках с различных тематических направлений. Основной задачей является рассмотрение, как языковые, культурные нюансы и переводческие стратегии влияют на эффективность рекламы при переводе.

* бакалавр 4-года обучения, факультет педагогики и гуманитарных наук, переводческое дело, SDU University, г.Каскелен, Казахстан, e-mail: 200304004@sdu.stu.edu.kz

** MA, Senior lecturer, Faculty of Education and Humanities, Translation Studies, SDU University, Kaskelen, Kazakhstan, e-mail: madina.ashirimbetova@sdu.edu.kz

Теоретическая модель включает в себя сравнительный анализ методологии эмпирического и качественного исследования. Посредством данного анализа статья дает более широкое представление об уникальных аспектах рекламы при переводе.

Ключевые слова: *сравнительная характеристика, реклама, культурные нюансы, эффективность, уникальные аспекты.*

Abstract

This article explores the comparative characteristics of advertising texts in Russian and English from different subject areas. The main objective is to examine how linguistic, cultural nuances, and translation strategies affect the effectiveness of advertisement in translation. The theoretical model includes a comparative analysis with empirical and qualitative research methods. By means of this analysis, the article provides a broader understanding of the unique aspects of advertisement texts in translation.

Keywords: *comparative characteristics, advertisement, cultural nuances, effectiveness, unique aspects.*

Introduction. Comparative characteristics of advertising texts from one language to another plays an important role. Advertisement is aimed at attracting attention, emphasizing the uniqueness of the product and encouraging the audience to buy the product. The task of the translator is to find adaptation in the language used as efficiently as possible. The study of the nuances between advertising texts in Russian and English reveals intriguing cultural and linguistic differences that affect strategies, tone and effectiveness.

Literature Review. According to many linguists, especially Konkov, advertising text is a special non-traditional text characterized by a set of specific features. Practically every advertising text consists of four components: a headline, subheadline, main text, and advertising slogan [1].

Morozova's study provides information about general trends in translating commercial texts from Russian into English. The main problem, according to the author, lies in specific lexical and syntactic language tools. Russian-language advertising is distinguished by the frequent use of antithesis, while rhetorical questions predominate in American advertising. However, both languages demonstrate limited use of these techniques in advertising texts. Stylistic techniques play a major role in political advertising texts. Morozova found that grammatical differences are manifested in the preference for the future tense of the verb in Russian texts, while the materials of American advertising companies use both future tense and verb forms unique to English [2]. According to Y.S. Kovalev, the most significant syntactic feature of an advertising text is the presence of verb combinations. The imperative form of the verb is the most powerful means of an advertising text, as it prompts the recipient to buy the product. [3, p. 64].

During the translation of advertising texts, it is important to pay attention to the preservation of the meaning of the slogan when translating the advertising text. An advertising slogan is an advertising phrase that summarizes the main advertising offer and is included in all messages in the frames of an advertising campaign [4, p. 5]. It is important to preserve the meaning of the original so that it has the same emotional impact on the target audience. Commercial slogans should be considered as dominants of the translation process [5]. Samarina revealed in her research that it is important to use translation transformations to translate slogans in advertising texts, since they are necessary to preserve the communicative and expressive function of an advertising slogan. Translation transformations are focused on adapting the image embedded by the copywriter in the advertising slogan for the recipients of the translation [5, p 107].

Based on L.S. Barkhudarov's classification, translation transformations are distinguished by formal features: permutations, additions, substitutions and omissions [4]. V.N. Komissarova in his typology divided all transformational transformations into lexical, grammatical and lexicogrammatical [6]. Thus, it is possible to highlight the special importance of translation transformations for advertising slogans.

Methods. The theoretical model was comparative. In this research, a comparison of options for translating advertisements from English to Russian or from Russian to English was conducted. For analysis, 50-70 advertisement texts from various thematic areas with translation options in English and Russian were taken.

Empirical research correlated with the collection of data, which was analyzed. Covering different areas of advertising texts, linguistic features were analyzed, cultural references were evaluated, as well as how language affected the emotional and cognitive part of engagement was tracked.

Naturalistic (or observational) studies were those that investigated a phenomenon or a process as it took place in real life in its natural setting. That was why it was directly related to advertisement, as people watched and heard advertisements around them in real life every day.

Qualitative research. This method in our work allowed us to delve into the nuances of language, culture, and persuasive techniques. In this section, we describe a qualitative research approach designed to explore comparative aspects of advertising texts in both languages.

Conclusion. In summary, translating commercial advertising texts from English to Russian involves complex structural and syntactic transformations to adapt to the target audience. Translation strategies help maintain the essence and effectiveness of the original advertisement. Comparative analyses deepen our understanding of translation practices, highlighting cultural nuances and empowering translators to make informed decisions. Despite challenges such as typological differences and the need for cultural adaptation, translating commercial advertising texts is a multifaceted process requiring intricate linguistic analyses.

References

1. Konkov V.I. Russian speech in the Mass Media. 399. 2011. p.14.
2. Morozova R.A. Linguistic features of English-language and Russian-language political advertising: a comparative aspect. Saint Petersburg. 2018
3. Kovaleva Y.S. LINGUISTIC FEATURES OF ADVERTISING TEXTS (MODERN ENGLISH). 2018
4. Barkhudarov L.S. Language and translation (Issues of general and particular theory of translation). 1975.
5. Samarina A.G. (): FEATURES OF THE TRANSLATION OF ADVERTISING SLOGANS(BASED ON THE MATERIAL OF ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES). 2018. PP. 101-107.
6. Komissarov V.N. Theory of translation (linguistic aspects). Moscow:Higher School, 1990.

ӘӨЖ 378.026.4

Қайыржанова А.З.* , Кисметова Г.Н.**

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА АУЫЗША СӨЙЛЕУ ӘРЕКЕТІН ДАМУДА МОБИЛЬДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ (ЭСТЕТИКАЛЫҚ БАҒЫТТАҒЫ ГИМНАЗИЯНЫҢ 5 А СЫНЫБЫ НЕГІЗІНДЕ)

Аңдатпа. Бұл мақалада шетел тілін оқытуда мобильдік технологиялардың қолданысы қарастырылады. Мобильді технологиялардың тиімді жақтары айқындалып, оларды ауызша сөйлеу әрекетін дамыту кезінде пайдаланудың әдістемелігі жөнінде айтылады. Оқушылардың үлгерімін және оқу үрдісін зерттеуді айқындайтын lesson study әдістемесі сипатталған. Ауызша сөйлеу әрекетін дамытуда заманауи технологиялардың түрлері жіктеліп, өзіндік ерекшеліктері баяндалады. Ауызша сөйлеу әрекетін қалыптастыруда мобильді технологиялардың қолданысы арқылы оқушыларды ынталандырып, жақсы нәтижеге қол жеткізу көрсетілген.

Түйін сөздер: мобильді технология, сөйлеу әрекеті, дамыту, lesson study, ағылшын тілі

Аннотация: В данной статье рассматривается использование мобильных технологий при обучении иностранному языку. Определены эффективные аспекты мобильных технологий и рассмотрена методика их использования в процессе развития устной речи. Описана методика lesson study (изучения урока), определяющая успеваемость учащихся и изучение процесса обучения. Классифицированы виды современных технологий развития устной речи и определены их особенности. Показано, что учащиеся могут быть

* 2 курс магистранты, шетел тілдері және аударма ісі кафедрасы, білім және менеджмент институты, Батыс-Қазақстан Инновациялық -Технологиялық Университеті, Орал, Қазақстан, e-mail: Kaz.83@bk.ru

** филология ғылымының кандидаты, доцент, шетел тілдері және аударма ісі кафедрасы, білім және менеджмент институты, Батыс-Қазақстан Инновациялық -Технологиялық Университеті, Орал, Қазақста, e-mail: gulvira.matzhanova@gmail.com

мотивированы и добиться хороших результатов при использовании мобильных технологий в формировании устной речи.

Ключевые слова: мобильная технология, устная речь, развивать, lesson study, английский язык

Abstract: *This article examines the use of mobile technologies in teaching a foreign language. The effective aspects of mobile technologies are determined, and the methodology of their use during the development of speaking is highlighted. The methodology of lesson study, which determines the progress of students and the study of the learning process, is described. Types of modern technologies in the development of speaking skill are classified and their features are identified. It is shown that students can be motivated and achieve good results through the use of mobile technologies in the formation of speaking competency.*

Key words: mobile technology, speaking, develop, lesson study, the English language.

Қазақстан Республикасы Білім министрінің бұйрығы бойынша 2022 жылғы 15 желтоқсандағы No 500 «Педагог» кәсіби стандарты сай, қазіргі кезде педагог маман жан-жақты, кәсіби шеберлігі, ғылыми жетіктігі үздік маман болуы тиіс. [1] Қазір жаңартылған білім беру мазмұнына сай оқу үрдісінде цифрлық, заманауи технологиялар кеңінен қолданылуда. Озық технологияларды тиімді пайдалану оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып, оқу үлгерімін жақсартуға мүмкіндік жасайды.

Мобильді технологияларға (МТ): Ipad, планшет, ұялы телефондар, смартфондар, электронды қосымшалар және де басқа озық технологиялар жатады. Ағылшын тілін оқытуда цифрлық технологиялардың қолданысының өз ерекшеліктері бар.

Білім беруде және шетел тілін оқытуда мобильді технологияларды қолдану әдіснамасын зерттеудің тарихы шартты түрде үш кезеңге бөлінеді. [2 б.189]. Бірінші кезеңінде (2002-2004) оқытушы мен оқушылардың арасында түсіністік қалыптастырып, қарым-қатынас және мұғалімнің оқу үдерісін бақылауымен анықталады. Мобилді оқытуды зерттеудің екінші кезеңі (2005-2008 жж.) МТ мәселелерінің бар екендігі және оқыту үлгісін құру туралы әлемдік қоғамдастықтың мойындауымен байланыстыра, жеке пәндерді оқып үйрену үлгісін құрастырумен белгілі. Үшінші кезеңі (2009-2013) оқу үрдісінің жақсаруына және мұғалімдерге өз контентін құруға мүмкіндік беруімен сиппаталады. Зерттеудің бұл кезеңі мобильді технологияларды дәстүрлі оқытуға интеграциялау және кейіннен бірыңғай мобильді оқыту стратегиясын әзірлеуде көзқарастарды дамытудан тұратын мобильді оқыту әдіснамасын дамытудың жаңа кезеңі болып табылады.

Олардың негізгі дидактикалық ерекшеліктері интербелсенділік, ақпараттық-анықтамалық, дербес, пайдаланудың қарапайымдылығы, сонымен қатар жедел қол жеткізу және кері байланыс болып табылады. Сонымен қатар, МТ мен қосымшалар (applications) дидактикалық тұрғыдан қолдану тиімділігімен анықталады, атап айтқанда:

- оқушылардың коммуникативтік, әлеуметтік-мәдени және ақпараттық-коммуникациялық құзыреттіліктерін дамыту;
- өзіндік және аудиториялық жұмысты ұйымдастыру;
- жеке және топтық жұмысты ұйымдастыру;
- кері байланысты қамтамасыз ету;
- түпнұсқа (authentic) материалдарды көру;
- сөйлеу әрекетінің ауызша түрлерін дамыту үшін дәстүрлі және жаңа форматтағы, соның ішінде жобалық тапсырмаларды орындау;
- сөйлеу әрекетінің ауызша түрлерін қалыптастыру бойынша тұрақты бақылаудың құрамдас бөлігі ретінде қалыптастырушы бақылауды (summative and formative assessment) жүзеге асыру. Сонымен қатар, оқушылардың үлгерімін көтеруде, Lesson study зерттеу жұмыстары кезінде, МТ қолданысы өте ұтымды. Әрбір баланың тек тіл үйренуге ғана емес, сонымен бірге, сыни ойлау қабілетін, топпен жұмыс жасау, өз ойын еркін жеткізу дағдыларын да дамытады.

Ағылшын тілін үйретуде мультимедиялық мобильді қосымшалар ауызша сөйлеу әрекетін дамытуға арналған интербелсенді тапсырмаларды; мобильді тестілеу жүйесін; анықтамалық мобильді қосымшаларды (мобильдік сөздіктер, энциклопедиялар, іздеу

жүйелері) мобильді квест форматындағы проблемалық-ізвестіру тапсырмаларын; ауызша сөйлеу әрекетін дамытуға арналған цифрлық әңгіме форматындағы жобалық тапсырмаларды қамтиды.

Эстетикалық бағыттағы гимназияның 5 А сыныбында ағылшын тілі пәнінің lesson study мысалында ауызша сөйлеу әрекетін дамытуда оқушыларға күнтізбелік жоспар бойынша “Agreeing/disagreeing; narrating past events” (Excel for Kazakhstan, 5 grade) түсіндіре отырып, сабақта P.Стоун, GPTchat, LearnEnglish kids:playtime, wordwall, paddlet, қосымшалары қолданылды. Тәжірибе жүргізу кезінде <https://wordwall.net> сайтынан интербелсенді сабаққа қосымша тапсырмалар алынды. Балалар топ-топпен жұмыстанып, өткен тақырыпты қаншалықты жетік меңгергендерін тексеруге мүмкіндік алды. Мұндай қосымшалар арқылы оқушылар тек тілді ғана емес, оның айтылуын (pronunciation drilling), тыңадылымын (listening skill) дамытып, көріп, есте сақтауын (visual memorizing) жақсартады. Үлгерімі төмен оқушылардың сөз қорын байытып, сөйлеу әрекетін дамытуға мүмкін берді. Мектеп жасындағы балаларды оқытуда әрі балалардың өз бетімен сабақ оқуына мобильді технологиялар жағымды әсер ететіні анықталды. [3 б.111-119]. Оқушылардың креативті ойлау қабілетін, когнитивті қызығушылығын, мәдениаралық құзіреттілігін артып, дүниетанымын кеңейтеді.[4 б.6]. Мұнымен қоса, МТ қолданысының пәнаралық ерекшеліктері де бар. Ол тек тілдік пәндерді ғана емес, ақпараттық-коммуникация, компьютерлік сауаттылықты да қамтиды.

Бұл қосымшаларды қолданудың мақсаты - сөйлеу әрекетін қалыптастырып, дамыту үшін МТ гимназия оқушыларының жас ерекшеліктеріне бейімделген оқытудың тиімді моделін құрудың әдістемелігін жасау. Зерттеу кезінде эмпирикалық зерттеу әдістері, атап айтқанда, оқушылардың фокус-топтарынан сауалнама және тәжірибелік-эксперимент жүргізілді. Оқушылардың білімін, айтылым және сөйлеу, тыңдау дағдыларының деңгейін өлшеу арқылы ауызша сөйлеу әрекетін дамытуға арналған МТ енгізу арқылы эксперименттік оқытуды алға тарту. Зерттеудің нәтижесінде ауызша сөйлеу әрекетін дамыту үшін ағылшын тілін оқытуға МТ кіріктіру шарттарын анықтауға, мұғалімнің ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігінің арттыруға, жалпы педагогикалық және пәндік-педагогикалық құрамдастарын айқындауға, оларды тандау критерийлері әзірлеуге, жаңа түрдегі тапсырмаларды орындау үшін қадамдық технология әзірлеуге, мобильді квест және цифрлық әңгімелер құрастыруға мүмкіндік алынды.

Мобильді интербелсенді оқыту ортасы жаңа буын білім беру стандарттарының бағдарламалық және нормативтік құжаттарының талаптарына сәйкес келеді, сонымен қатар дидактикалық қасиеттерді жүзеге асыру арқылы ауызекі сөйлеу әрекетін дамыту үшін оңтайлы және тиімді болып табылады.

Тәжірибе барысында ауызша сөйлеу әрекетін дамыту үшін МТ табысты енгізу шарттарын анықталып, оларды интеграциялау үшін қажетті мұғалімнің ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін арттыруға, қолайлы және оңтайлы МТ түрлерін жасауға, оларды сабақ үрдісіне кіріктірудің тиімді үлгісі ретінде интербелсенді оқыту ортасының бөліктерін айқындауға, ауызша сөйлеу әрекетін дамытуға арналған тапсырмалар жүйесін жіктеуге, әдістемелік әдебиеттерді және МТ шет тілдерін оқытуға енгізу тәжірибесін жалпылауға мүмкіндік алдық.

Заманауи цифрлық білім беру ресурстарын ағылшын тілінің әртүрлі аспектілерін оқыту үшін ғана емес, сонымен қатар сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін, оқытушының тікелей бақылауымен өз бетінше жұмыс істеу үшін пайдалануға болады. Сонымен қатар, цифрлық технологиялар ағылшын тілін үйрену кезінде оқыту сапасы мен тілді меңгеру деңгейін арттырады. Қорыта айтқанда, инновациялық технологияларды сабақта қолдану — бұл оның нәтижелігіне қолайлы жағдайды жасаудың бірден – бір жолы, ал ол өз кезегінде бірлесе жұмыс жасауға, адами қарым – қатынастарға себепкер болады. Оқытуға жаңашыл көзқарасты қолдану, тәжірибеге бағытталған оқытудың үлкен жетістігі болып табылады,

сондай-ақ оның сапасы алынған білімнің нақты жағдайда мақсатқа жетумен қатар өмірдің сапасын көтеруде үлкен сұранысты қанағаттандыруды қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің м.а. 2022 ж 15.12. № 500 бұйрығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200031149//>
2. Тулешова Қ.Т., Теңізбаев Е.Н., Икрамова Р.Т. Сандық технологиялардың сипаты және шетел тілін оқытуда сандық технологияларды қолдану әдіснамасының тарихи кезеңдері// «Қазақстанда жоғары білім беру сапасы мәдениетінің тиімді тәжірибесін дамыту: бенчмаркинг және резервтерді іздеу» VI Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. Абылай хан атындағы ҚазӘТХҚУ. 2019. Б. 183-190.
3. AlFahad, F. N. Students' Attitudes and Perceptions towards the Effectiveness of Mobile Learning in King Saud University//Turkish Online Journal of Educational Technology. 2009. № 8(2) P. 111-119.
4. Тусупова А. К., Шоканбаева Ш.С. Заманауи ақпараттық технологиялар арқылы шет тілін үйренудің тиімді әдістері//Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы.2022. №2(38). Б.3-7.

УДК 37.02

Kaliyeva S. A. *, Shayahmet A.K. **

WHY WE NEED CRITICAL THINKING AND PROBLEM-SOLVING IN OUR EDUCATION

Аңдатпа

Автор сыни тұрғыдан ойлау және мәселе шешу дағдылары туралы өз ойларымен бөліседі және олардың қазақстандық білім беру үшін маңызды екеніне басымдық береді. Оның айтуынша, жаһандық жетістіктерге ілесу үшін, сыни тұрғыдан ойлау әдістеріне және мәселе шешу сабаққа көшуге дайындау қажет, өйткені бұл өзгеріс біздің студенттеріміздің әлеуетін толық аша алады.

Кілт сөздер: сыни тұрғыдан ойлау, мәселе шешу, Қазақстан, білім беру.

Аннотация

Автор делится своими мыслями о критическом мышлении и навыках решения проблем и считает их приоритетными для казахстанского образования. По ее словам, необходимо идти в ногу с мировыми достижениями и готовить обучающихся к успеху, переходить к методам критического мышления и решения проблем на уроке, поскольку эти изменения могут раскрыть весь потенциал обучающихся.

Ключевые слова: критическое мышление, решение проблем, Казахстан, образование.

Abstract

The author shares her thoughts on critical thinking and problem-solving skills and prioritizes them as crucial for Kazakhstani education. According to her, it is needed to keep up with global advancements and prepare students for success, a shift towards critical thinking techniques and problem-solving lesson, as this change can unlock the full potential of our students.

Keywords: critical thinking, problem-solving, Kazakhstan, education.

Often, people tend to unquestionably believe and share news with others too. A study conducted by Stanford University showed that around 82 percent of teenagers failed to distinguish between the real news and the advertisement with the ‘sponsored content’ label. This problem arises because the standard education curriculum does not emphasize much on critical thinking skills because of the assumption that critical thinking is inbuilt in every person. With critical thinking skills, people are not only going to be demanded in job markets but also can use their ability in daily life to make decisions [1].

* 1 undergraduate student, the Faculty of Oriental Studies, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, kalievasabina696@gmail.com

** scientific adviser, Assoc. Prof., the Philological Faculty, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, aschajach@yandex.com

Kazakhstani students are not an exception, as these skills are not being taught at schools. Most of the times, our education system are focused on memorizing facts, and with this approach pupils do not retain information in the long term. A perfect example of that is our Unified National Test (UNT), which illustrates how our students do not use effective ways to learn new information. To solve this issue, we need to include subjects such as problem-solving and critical thinking in our curriculum. The weak part is that our education system does not give proper knowledge that individuals can use in adult life. Furthermore, critical thinking is not only about solving problems that require math knowledge but also about improving creativity and even helping in later life. The majority of people who are not good at natural sciences tend to think that they do not need critical thinking since it is about math and so on. However, this is not true, everyone can learn and use these beneficial skills in life. Critical thinking is about to think smarter, not harder [2].

On the positive side, our education emphasizes STEM programmes and offers free education up to the university level. Additionally, it has made efforts to align its curriculum with international standards, which then can assist students in getting into the global job market. However, challenges include uneven quality across regions, outdated teaching methods, and a need for more focus on critical thinking and creativity. Moreover, there's a concern about the gap between urban and rural education facilities. But being more specific with critical thinking, in Kazakh schools there are no lessons that are dedicated to enhancing students' ability to think critically and solve problems. Critical thinking is essential because it allows individuals to analyze information, evaluate arguments, and make informed decisions. Also, nowadays we need more people who are capable of thinking analytically and who are strategic to tackle worldwide problems.

In conclusion, our education must prioritize the development of critical thinking and problem-solving skills to ensure the success and prosperity of our students and the nation as a whole. By equipping learners with these essential skills, Kazakhstan can foster a generation of lifelong learners, innovative thinkers, and active citizens who are capable to meet the challenges and seize the opportunities of the 21-st century.

References:

1. Kallet, M. (2014). Think Smarter: Critical Thinking to Improve Problem-Solving and Decision-Making Skills. Wiley.
2. 16 Critical Thinking Examples in Real Life. <https://studiousguy.com/critical-thinking-examples-in-real-life/>. Retrieved February 29, 2024.

ӘӨЖ 373

Карымбаева К.М.*

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық ойлауын дамытудың өзектілігі мен нақты әрекеттерді жоспарлауға, қолдануға мүмкіндік беретін тиімді әдістер қарастырылады. Әдебиеттік оқу сабақтарында оқушылардың айтылым дағдысын тірек сөздерді қолдану арқылы дамыту тиімділігіне анықтама береді. Іс-әрекеттегі педагогтік зерттеу жұмысының нәтижесін ұсынады.

Тірек сөздер: бастауыш сынып, шығармашылыққа баулу, шығармашылық сабақтар, зерттеу әдісі, әдіс-тәсілдер.

Аннотация

В данной статье рассматриваются актуальность развития творческого мышления младших школьников и эффективные методы, позволяющие планировать, применять конкретные действия. Дает

* Төле би атындағы №8 гимназияның бастауыш сынып мұғалімі, Тараз қаласы, Жамбыл облысы, Қазақстан

определение эффективности развития навыков произношения учащихся на уроках литературного чтения с использованием опорных слов. Представляет результат педагогической исследовательской работы в деятельности.

Ключевые слова: начальный класс, приобщение к творчеству, творческие занятия, метод исследования, методы и приемы.

Abstract

This article discusses the relevance of the development of creative thinking of Primary School students and effective methods that allow you to plan, apply specific actions. Gives a definition of the effectiveness of the development of students ' pronunciation skills in literary reading lessons using key words. Presents the results of pedagogical research work in action.

Keywords: elementary class, introduction to creativity, creative activities, research method, methods and techniques.

Баланы бастауыш сыныптардан бастап шығармашылық ойлауға, қалыптас тыс шешімдер қабылдай алуға, практикалық әрекеттеге дайын болуға әкелудің жолдарын көрсету керек. Шығармашылық – бүкіл тіршіліктің көзі. Адам баласының сөйлей бастаған кезінен бастап, бүгінгі күнге дейін жеткен жетістіктері шығармашылықтың нәтижесі. Бұған бүкілхалықтық, жалпы және жеке бер адамның шығармашылығы арқылы келдік. Әр жаңа ұрпақ өзіне дейінгі ұрпақтың қол жеткен жетістіктерін меңгеріп қана қоймай, өз іс-әрекетінде сол жетістіктерді жаңа жағдайға бейімдеп, жетілдіре отырып, барлық салада таңғажайып табыстарға қол жеткізеді.

Шебер мұғалімнің міндеті – кез келген оқу материалынан, оқу процесін ұйымдастырудың өзінен бала үшін жаңа нәрсе тауып алу. Екіншіден, оқыту баланың өмірге бейімделуімен байланысты болуы керек. Үшіншіден, таным процесіне көмегі болатын қайшылықты (қарсы ой, пікір) тауып, құрастырып алып, оқушыға талқылауға, өзіндік шешім жасауға ұсыну керек.

«Әдебиеттік оқу» пәні – бастауыш сынып оқушыларының оқырмандық және қатысымдық дағдыларын қалыптастыруға, олардың адамгершілік және әдеби-эстетикалық құндылықтар жөнінде түсініктерін кеңейтуге, сөйлеу мәдениетін қалыптастырып, сөз өнерін сезінуге, көркем шығарманы оқуға деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік беретін негізгі пәндердің бірі. «Әдебиеттік оқу» пәнін оқу барысында бастауыш сынып оқушылары әлем туралы, жалпы адамзат туралы білім алады. [1] Шығармадағы кейіпкерлердің іс-әрекетіне, мінез-құлқына, сөйлеген сөзіне талдау жасай отырып, адамдардың жан-дүниесін түсінуді және оған өз көзқарасын білдіруді үйренеді.

Міне осындай нәтижеге жетуде мен сабақ беретін 3 сынып оқушыларының өз көзқарасын білдіру дағдылары қалыптасқан ба? Менің қазіргі оқытуым осы қажеттілікке сай бағытталған ба? балалардың жас ерекшелігіне сай айтылым дағдысын дамытудың тиімді тәсілдері қандай? деген бірқатар сұрақтарды өзіме қойып, оның жауаптарын іздестіре бастадым.

Оқу бағдарламасының мазмұны көркем шығармалар арқылы оқушылардың сөздік қорын жаңа сөздермен байытуды, көркем туындылардағы айтылған ойларға пікірін білдіруді және оны дәлелдеуді, белгілі бір тақырыпқа байланысты өз ойын толық, жүйелі, түсінікті етіп ауызша және жазбаша жеткізе білуге дағдыландыруды, шығарма кейіпкерлерінің іс-әрекетіне баға беруді, мәтін бойынша өздігінен сұрақтар құрастырып, мүмкін болатын жауаптарды болжап, өзін-өзі бақылауды, өзін-өзі бағалауды, шығармадағы негізгі ойды өз бетінше тұжырымдауды, мәтін бөлімдері арасында мағыналық байланыс орнатуды, жоспар құруды; сөйлеу мәдениетін қалыптастыруды, көркем шығармаларды басқа өнер түрлерімен салыстыруды, көркем шығармалардың элементтерін ажыратуды қамтиды.

Осы пәндік міндеттерді жүзеге асыратын басты дағды – айтылым, сондықтан бұл сұрақтың жауабын сабақ беретін 3 сынып оқушыларын оқытудағы тәжірибемдегі зерттеу сұрағы ретінде таңдадым. Неліктен бұл проблема орын алды? деген сұраққа мынадай жауап нұсқаларын анықтадым: а. Бастауыш сынып оқушысында сөйлеу дағдысын дамыту аса

маңызды; ә. Жекелеген оқушылардың айтылым дағдылары, қабілеттері әлсіз; б. Жас ерекшелігіне сай айтылым даңдыларын дамыту тек мектептегі оқу пәндері арқылы жүзеге асырылады; в. Оқушылар тек оқу пәндері бойынша білімдерін ғана айтылым арқылы көрсетеді, ал айтылымның/сөйлеудің нақты ойлау әрекетінің көрінісін білдіретін дағды екені ескермейді; г. Ата-аналары тарапынан да балалардың айту/сөйлеу дағдыларын қалыптастыру бағытында қолдау аз; д. Жаңартылған мазмұн жағдайында оқу мақсаттарына сай айтылым дағдысын дамыту талап етеді.

Іс-әрекеттегі зерттеу жұмысының мақсаты – Әдебиеттік оқу сабақтарында 3-сынып оқушыларының айтылым дағдысын тірек сөздерді қолдану арқылы дамыту тиімділігін анықтау, бағалау.[2]

Жалпы білім беру ұйымдары (мектеп, гимназия, лицей) оқу үдерісінде «білім алу жолын» білетін, ынталы, қызығушылығы жоғары, өзіне сенімді, жауапкершілігі мол, зияткерлік тұрғыдан дамыған тұлғаны қалыптастыру қағидасын ұстанады. Оқушылардың бойында бұл қасиеттерді қалыптастыруда мұғалімдер түрлі педагогикалық тәсілдемелер мен технологиялар қолдана алады. Атап айтқанда, ең алдымен оқытудың коммуникативтік (қарым-қатынастық) тәсілдемесі (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым);

Әрине, бұл пәннің мақсатына және жаңартылған оқу бағдарламасына сай 3 сыныптағы жас ерекшелігін ескеріп айтылым дағдысын дамытудың қарапайым тәсілін қолдану керектігін басты назарға алдым. Және іс-әрекеттегі зерттеу жұмысы барысында сыншы досыммен кәсіби сұхбат жүргізіп, зерттеу әрекетінің жүйесі бойынша 3 циклде: жоспарлау, бақылау және талдау жұмыстары жүргізіліп отырды. Келесі кезекте іс-әрекеттегі зерттеу процесіне тоқталайын.

Пәннің оқу бағдарламасында «Әдебиеттік» пәнін оқытуда келесі ұстанымдарды басшылыққа алу қажет деп көрсеткен:

1) оқушыны қатесі үшін жазалап оқыту емес, қателерін түзету үшін оқыту;

2) өз ойларын еркін айтуға, өздігінен шешім қабылдауға мүмкіндік беру. Осы ұстанымдарға сай оқушылардың ойын еркін айтуына ықпал ететін тірек сөздерді қолдануды таңдадық.[3]

Жаңа тақырыпты түсіндіру үшін әр түрлі әдіс-тәсілдер қолданылды: бірде слайд жасап түсіндірілді, де білімланд платформасындағы дайын тапсырмаларды беріп және телесабақтармен маршруттық парақтармен жұмыс жасаттым.

Іс-әрекеттегі зерттеу жүйесіне сәйкес «әдебиеттік оқу сабағында тірек сөздер арқылы білім алушының айтылым дағдысын дамыту» деген зерттеу сұрағымның жауабын анықтау үшін тізбектелген сабақтар топтамасын анықтап алдым.

Тізбектелген сабақтар кестесін құрып алғаннан кейін зерттеу сұрағы бойынша қолдануға болатын шаралар туралы миға шабуыл жүргізіп бірнеше мүмкіндікті тізіп жазып шықтым: а. Әдебиеттік оқу сабақтарында оқушылардың айтылым дағдыларын қолдануға жетелеуге болады; ә. Тілдік пән ретінде әдебиеттік оқу сабағында белсенді айтылым тәсілдерін тиімді қолдануға болады; б. Сыныпта жұптық, топтық жұмыстар арқылы топтық-жұптық талқылауларға қатыстыруға болады; в. Кейбір оқушылардың айылымын дамыту үшін тірек сөздерді, графикалық органайзерлерді, суреттерді, иллюстрацияларды қолданса сөйлеуге қызыға кіріседі; г. Оқушыларға айтылым дағдысын дамыту жеңіл әрі ішкі уәжін тудыру үшін айтылатын ақпарат мазмұны бойынша тірек сөздері алдын ала ұсынылуы керек.

Осы болжамдар бойынша тиімді болатын және қисынды уақыт ішінде орындай алатын біреуін таңдадым, ол: егер мен «Егер мен Әдебиеттік оқу сабағында тірек сөздерді қолданатын болсам білім алушының айтылым дағдысын дамыта аламын ба?»

1-зерттеу сабағының тақырыбы «Керемет күмбез», сабақты жоспарлау барысында балалар үшін тақырыпқа сай алдын ала дайындалған айтылым кезінде қолданатын тірек сөздер ұсынылды: күмбез, Түркістан қаласы, Қожа Ахмет Ясауи, Кесенесі, Арыстан баб кесенесі, тайқазан, керуен сарай, әлемдік мәдени мұра, Қожа Ахмет Ясауи, керемет күмбез,

аңыз, сәулет өнері. Сабақты бақылау кезінде байқағанымыз А деңгейлі оқушылар белсенді жұмыс жасады, ал Б және С деңг.оқушылардың жұмысы айқын байқала қоймады, өйткені оларға дайын тірек сөздеріне сүйеніп сөйлем құраудың өзі қиындық тудырды. Екінші «Мақтанышым - Астанам» сабағын жоспарлауда Б және С оқушыларын толық қамту үшін: тірек сөздерді арнайы сызбаға түсіріп, әңгімелеуде қолдануды ұсыну жоспарланды. Бақылау барысында Б және С оқушыларының сөздерді қолданып, сол сөз арқылы мәтіннің мазмұнын, сюжетін жылдам игеріп алғаны тиімді болды, оқушылардың белсенділігі байқалды, ал жұптасып есеп жауабын шешуде бір-бірімен еркін қарым-қатынасқа түскенін көрдік. Осыдан оқушылар шағын топта да дайын тірек сөздерін қолдана алатынын байқадық. Үшінші сабаққа жеке, жұптаса отырып суреттермен қатар тақырыпқа сай айтуды/сөйлеуді ұсынуы жоспарладық. 3-сабақтың тақырыбы «Сәулетті біздің Алматы. Мұзайдын». Бұл тақырып бойынша суреттермен қатар тірек сөздер ұсынылды. Бұл тізбектелген сабақтарда да жеке жұмыста В, С оқушының тірек сөздерді қолданып сөйлеуге қызығушылығы байқалды, олар күрделі мазмұнды әңгімелеу үшін тірек сөздерге қарап, жүйелі түрде айтылымды меңгерту жоспарланды. Ал А оқушылары күрделі өрнек түріндегі есептерді тез-ақ орындап шықты.

Іс-әрекеттегі зерттеу циклдерін сақтай отырып Егер мен Әдебиеттік оқу сабағында тірек сөздерді қолданатын болсам білім алушының айтылым дағдысын дамыта аламын ба? деген зерттеу сұрағымның жауабын алдым. Абайдың: «Адамның жан құмарлығы-білмекке құмарлық»- дегеніндей тірек сөздерді жас ерекшелігіне сай қолдану пәнді меңгеруге қызығушылығын арттырады.

Тірек сөздеріне сүйеніп жаңа тақырыпты тез меңгеруге, ол сөздерге сүйеніп тұрып жүйелі әңгімелеуге үйретуге болатынын ескеру керек. Тірек сөздер оқушылардың өз бетінше жұмыс жасауына ықпал етеді. Мәтінмен жұмыс кезінде айтылымды тірек сөздерін Галереяға саяхат стратегиясын және басқа да көптеген тәсілдерді қолдану арқылы балаларды өз беттерінше/дербес ойлауға бағыттауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. С.Әлкен. Шығармашылыққа баулу әр ұстаздың міндеті // «Оқыту – тәрбиелеу технологиясы» журналы. №4, 2012 ж.
2. Шығармашылық ізденіс және жаңа технологияны пайдалану жолдары. Бастауыш мектеп №9, 2007 ж.
3. Ы.Алтынсарин. Таңдамалы шығармалары, Алматы, 1994, 285 б.

ӘӨЖ 81

Карымбаева С.М.*

ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕҢГЕРТУДЕ ҚАЛЫПТАСҚАН ЖАҢАША КӨЗҚАРАСТАР

Аңдатпа

Мақалада автор мектептегі қазақ тілі пәнін оқытудағы проблемаларға тоқталған, тәжірибе арқылы анықтап шешудің тиімді жолдарын ұсынған. Оқылым дағдыларын дамытуда мәтінмен жұмыстың тиімді жолдарына талдау жасалады. Қолданыстағы тәсілдерге пәнді оқыту әдістемесі тұрғысынан түсініктеме беріледі.

Тірек сөздер: функционалдық сауаттылық, оқу сауаттылығы, оқылым стратегиялары, мәтін, тапсырма түрлері.

Аннотация

В статье автор опирается на проблемах преподавания казахского языка в школе и предложил эффективные пути решения с помощью практики. В развитии читательских навыков проводится анализ эффективных путей работы с текстом. Существующие подходы комментируются с точки зрения методики преподавания дисциплины.

* «Өрлеу» Біліктілікті арттыру ұлттық орталығы АҚ филиалы Жамбыл облысы бойынша Кәсіби даму институты, Тараз қ., Жамбыл облысы, Қазақстан, e-mail: karymbaeva78@mail.ru

Ключевые слова: функциональная грамотность, грамотность чтения, стратегии чтения, текст, виды заданий.

Abstract

In the article, the author relies on the problems of teaching the Kazakh language at school and proposed effective solutions through practice. In the development of reading skills, an analysis of the most effective ways of working with the text is carried out. The existing approaches are explained from the point of view of the methodology of teaching the discipline.

Keywords: functional literacy, reading literacy, reading strategies, text, types of tasks.

Қазақ тілін оқыту пәннің оқу бағдарламасының мақсатына сәйкес коммуникативтік тәсілге негізделгені белгілі. Бұл тыңдалым, оқылым, айтылым және жазылым дағдыларын қатар дамыту дегенді білдіреді. Оның ішінде, оқылым дағдысын қалыптастыру барысында қоғамдық өмірге араласу үшін оқушылардан мәтінді түсініп оқу және кері байланыс жасау, оқу мақсаттарына қол жеткізу үшін мәтін мазмұнын пайдалана білу, қалыптастырған білімі мен қабілетін дамыту қажет. [1]. Бүгінгі таңда білім алушылардың функционалды оқу сауаттылығын дамыту негізгі талаптардың бірі болып саналады және жоғары ойлау (салыстыру, талдау, бағалау т.б.) деңгейлерін, сыни ойлау дағдыларын дамытуға баса назар аударылған, атап айтқанда әртүрлі мәтіндердің мазмұнына интерпретация жасай білу, мәтіннен алған ақпараттарды өмірлік жағдаяттарда қолдана білу, ақпараттарды талдай білу, материалды бірнеше бөлікке бөлу және олардың арасындағы байланысты түсіну, әртүрлі мәтіннен алған ақпараттарды жинақтай білу (синтез), қорытынды жасау және тыңдалған/оқылған ақпаратқа баға беру. [2].

Орта білім беру жүйесінде оқу мақсаттары мен оқылым дағдыларын іріктеудің талаптары мен әдіс-тәсілдері басшылыққа алынады. Сонымен қатар, халықаралық PISA-2018 зерттеуі компьютерлік форматта өткізілгендіктен, мұғалімдер білім алушыларды АКТ дағдыларын дамытуға және түрлі цифрлік мәтіндермен жұмыс жасай білуді үйретуге бағыттайды. Сондықтан қолданыстағы оқылым тапсырмаларының басым көпшілігі әртүрлі цифрлық қосымшалар арқылы ұсынылатын болды.

Оқу сауаттылығы қандай да бір мәселені шешу, нақты тапсырманы орындауға қажетті ақпаратты тауып оқуды мақсат етеді. Оқуда нақты ақпарат алу үшін оқу (scanning) және аналитикалық оқу (кілт сөздерді белгілеу, дәйексөздерді іріктеу, кесте, график құру) тәсілдері қолданылады.

Оқу сауаттылығы бойынша тест тапсырмаларын дұрыс орындамаудағы басты мәселелердің бірі – білім алушылардың тапсырманы қалай орындау керектігін түсінбеуі. [3]. Сол себепті мәтінмен жұмыс жүргізгенде білім алушыларға оқылым тапсырмаларын орындаудың бірнеше қағидаларын таныстырғаны дұрыс.

1. Алдымен тапсырманы/жағдаятты мұқият оқып шық. Кемінде 2 рет оқы және дұрыс түсінгеніңе көз жеткіз.

2. Мәтінді және мәтінге берілген тапсырмаларды шолып қарап шық. Қосымша ақпараттар мен суреттерді назардан тыс қалдырма.

3. Мәтін формасына рефлексия жаса. Мәтін құрылымы мен оның веб-сайтта орналасуы – сол мәтін туралы оны қалай оқу керектігі туралы ақпарат береді. Мысалы, егер ол әңгіме болса, онда оқиғаның даму желісіне назар аудар керек. Егер ақпараттық мәтін болса, негізгі және қосымша ақпараттарға назар аудару керек.

4. Алдымен тапсырманы оқы. Тапсырма қажет ететін ақпаратты ғана мәтіннен ізде. Тірек сөздерді (синонимдері) қолданып, оқу стратегиялары арқылы мәтіннен қажетті ақпаратты ғана ізде.

Мәтінді толық түсіну міндетті емес. Бастысы қысқа уақыт ішінде қажетті ақпаратты анықтап, қорытынды жасау.

Оқу сауаттылығына арналған тапсырмаларда әдетте бірнеше жаттығу түрлері ұсынылады:

- бірнеше нұсқадан бір дұрыс жауапты таңдауға құрылған тапсырма;

- оқушыларға бірнеше дұрыс жауапты таңдау мүмкіндігі бар сұрақтар (жауапты таңдауға құрылған кешендік сұрақтар);

- оқушыларға өз жауаптарын арнайы берілген орынға жазуды талап ететін тапсырмалар.

Бұл тапсырмалардың ішінде қысқа жазбаша жауапты (қысқаша жауапқа құрылған сұрақтар) және толық жазбаша жауапты қажет ететін (толық жауапқа құрылған сұрақтар) тапсырмалар да болады.

Оқушыларға ұсынатын тест тапсырмаларында дұрыс жауаптардың санына (бір немесе бірнеше), сонымен қатар тест тапсырмаларында ашық және жабық сұрақтардың (дұрыс жауабы бар немесе оқушыдан жазбаша жауапты қажет ететін сұрақтар, сұрақтың жауабы қысқа немесе толық жауапты қажет етеді) қамтылуына мән беру керек.

Көбінесе тест тапсырмасының нұсқауында аргументтер саны жазылады. Мысалы: Автормен келісесің бе? Кем дегенде 3 аргумент келтір. Оқушылармен бірге тапсырма нұсқауында кездесетін кілт сөздермен жұмыс жасау керек. Оқушылар берілген тапсырманы орындау үшін не керектігін түсіну керек. Оқылым бойынша тапсырма үлгілері қажетті материалдар бөлігінде ұсынылған.

Мәтінге ұсынылатын сұрақтар мен тапсырмалардың жіктелуін ұсынамыз: Оқылым дағдысын дамыту мен тексеруге көмектесетін тапсырмалардың бірнеше түрі бар. Құзыреттіліктерге сай кейбір тапсырмалар түрін ұсынамыз.

Көп таңдауды қажет ететін тапсырмалар:

1) берілген бірнеше нұсқадан дұрыс жауапты таңдау;

2) мәтін мазмұнына сәйкес келетін/сәйкес келмейтін немесе мәтінге қатысы бар/қатысы жоқ тұжырым нұсқаларын анықтау;

3) мәтін мазмұна қатысты мәліметтің жалған немесе рас екенін айқындау.

Сәйкестікке құрылған тапсырмалар:

1) Сұрақ, тақырып, тұжырым, жоспар тармақтары, суреттер, белгі, схема, диаграммалардың және мәтін бөліктерінің (қысқа мәтіндер) арасындағы сәйкестікті табу;

2) мәтін мазмұнына сәйкес келетін сөздер мен сөз тіркестерін, сөйлемдерді анықтау;

3) суреттер мен схемаларды, т.б. анықтау;

4) берілген сөздерді мәтіндегі сөздермен (сөз тіркестерімен) сәйкестендіру (синонимдерді/антонимдерді анықтау)

Мәліметті толықтыруға арналған тапсырмалар:

1) мәтіндегі бос орындарды сөйлемдермен/сөз тіркестерімен/сөздермен толықтыру;

2) Сөйлемді толықтыру (аяқтау).

Мәліметті көшіруге құрылған тапсырмалар:

1) оқыған мәтіні бойынша кестені толтыру;

2) оқыған мәліметі бойынша кестені/схеманы толықтыру.

Өзгерген мәтіндерді қалпына келтіруге арналған тапсырмалар:

- мәтіннің шатасқан бөліктерін реттілігін сақтап орналастыру.

Жауабы бар сұрақтар әртүрлі мақсатқа ие, соған сай күрделілік деңгейі жағынан өзгеше болып келеді. [4]. Мәтінге ұсынылған тапсырмаларды мақсаты мен мазмұнына сай бірнеше топтарға бөлуге болады:

- Ауызша берілген мәтіндегі деректі ақпараттарды қолдану;

- Жол, абзац арасында жасырынған астарлы мәліметтерді қолдану;

- Мәтіннен тыс және оны қолдануға қатысты тұжырымдамалық ақпаратты пайдалану;

- Мәтінді сыни талдаумен байланысты бағалау сипатындағы және рефлексивті сұрақтар.

Курс барысында мұғалім құрылымы мен құзыреттілігі әртүрлі тесттерді таңдап алуы керек.

Білім алушылардың бұл дағдысын тексеру үшін мәтіндегі мәліметті осыған дейін алған білімімен байланыстыратын тапсырмалар ұсынылады. Оқушы мәтіндегі ақпаратты өзінің әлем туралы жеке біліміне қатысты бағалай білуі керек. Бұл типтегі тапсырмаларда көбінесе білім алушыдан оқыған мәліметіне қатысты өз көзқарасын білдіріп, адамгершілік және эстетикалық стандарттар мен ережелерді ескере отырып, айтылған пікірді қорғау үшін мәтіннен тыс дәлелдер табуын сұрайды. Бұл тапсырмаларды орындау үшін оқушылар абстракті түрде ойлай алуы және өз көзқарасын дәлелдей алуы тиіс. Білім алушылар қосымша мәліметті осыған дейін алған білімінен, басқа мәтіндердегі ақпараттардан, сұрақтың өзінде берілген идеялардан ала алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жалпы орта білім беретін мектептерде оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы /әдістемелік нұсқау хат, Астана, 2018 жыл.
2. Мирсеитова С. Обучение – как поиск и поиск для обучения. Формы и методы развития критического мышления обучающихся. – Караганды: ИП «Жолдак Е.В.», 2011.
3. Поддьяков А. Решение комплексных проблем в PISA-2012 и PISA-2015: взаимодействие со сложной реальностью. [Электронный ресурс]// URL: <http://edupolicy.ru/wp-content/uploads/2013/11/Poddjakov-No.6.2012.pdf>
4. Калиева Г.Е. Совершенствование профессиональной деятельности педагога в условиях информационно-образовательной среды: гипертекст как среда для развития читательских компетенций [Электронный ресурс]// URL: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Pedagogica/2_102376.doc.htm

ӘӨЖ 246.325

Кашкеева А.Б.*

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА АЙТЫЛЫМ ДАҒДЫСЫ, ЕКПІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада шетел тілін оқытуда фонетикалық бағыт – ағылшын тіліне тән дыбыстардың айтылуы мен жазылуын меңгеру мәселесі қарастырылған. Ауызша сөйлеудің маңызды элементі саналатын екпін теориясының ерекшеліктері мен айырмашылықтары, ағылшын тілінің дыбыстарын айтуда сөйлеу аппараттарының қызметі, олардың орны, қозғалысы сипатталған.

Кілт сөздер: айтылым, сөйлеу, екпін, ырғақ, дағды, дыбыс, сөйлеу аппараты, фонетика, ауызша.

Аннотация

В статье рассматривается фонетическое направление обучения иностранному языку – проблема овладения произношением и написанием звуков, характерных для английского языка. Описаны особенности и отличия теории интонации, который считается важным элементом устной речи, функции речевого аппарата, их расположение и движение при произнесении звуков английского языка.

Ключевые слова: произношение, речь, интонация, ритм, навык, звук, речевой аппарат, фонетика, устная речь.

Abstract

The article discusses the phonetic direction of teaching a foreign language - the problem of mastering the pronunciation and writing of sounds characteristic of the English language. The features and differences of the theory of intonation, which is considered an important element of oral speech, the functions of the speech apparatus, their location and movement when pronouncing the sounds of the English language are described.

Key words: pronunciation, speech, intonation, rhythm, skill, sound, speech apparatus, phonetics, oral.

Ғылымның әр саласында білім мазмұны мен көлемі өсіп отырған қазіргі ғылыми-техникалық прогресс кезеңінде бұл міндеттердің жүзеге асуы оқушы-лардың сөйлеу дағдысын дамытуына тікелей байланысты. Демек, оқыту барысындағы оқушылардың сөйлеу

* Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті, Филология факультеті, Практикалық ағылшын тілі кафедрасының аға оқытушысы, aidanaga@mail.ru

дағдысын дамыту, қарым-қатынас жасай білуге үйрету – көкейкесті мәселе. Әрбір уақыт кезеңінде адамдардың ақыл-ойы мен көзқарасы өзгеріп отыратыны – заңды құбылыс. Қоғамдық қарым-қатынастардың өзгеруі, жаңа білімнің жинақталуы, өндірістің жетілдірілуі, әлеуметтік прогресс педагог қызметінің мазмұндық сипатына да тікелей ықпал етеді. Әлемдік білім кеңістігіндегі оқытудың озық технологияларын қамтитын жаңа білім мазмұны шынайы жарыс, адал бәсекеге қабілетті адам тәрбиелеуді қамтамасыз етуі тиіс. Оқушы бойына проблемалық құзыреттілікті тіл материалдарының бағыттары арқылы (фонетика, лексика, грамматика), яғни, фонетикалық, грамматикалық бағыттағы жұмыстар арқылы қалыптастыруға болады. Фонетикалық бағыт – ағылшын тіліне тән дыбыстардың айтылуы мен жазылуын меңгеру. Бұл кезеңде ұйымдастырылатын жұмыстар оқушының шығармашылық қабілетін ашуға бағытталып, олардың өз бетімен жұмыс істеу дағдысын игертуді көздейді. Ағылшын тіліндегі ең басты қиындық – әріп пен дыбыстарды меңгертуді үйрету проблемалық құзыреттілікті қалыптастырудың алғашқы баспалдағы болмақ. Шығармашылықпен жұмыс істейтін мұғалім өзінің әдістемелік қорын толықтырып отыруы және үнемі ізденісте болуы керек.

Заман талабына сай – баланың ақыл ойын дамыту, ойлау қабілетін жетілдіру, өзіндік іскерлік қасиеттерді қалыптастыру бүгінгі күннің талабы.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі орындарда инновациялық технологияны ендіруге көптеп күш жұмсалады. Сол себепті мектепке дейінгі ұйымдарда педагогтардың негізгі міндеті: әдіс тәсілдерді дұрыс таңдау, жаңаша педагогикалық технологияларды дұрыс қолдана білу, жеке тұлғаның дұрыс дамып қалыптасуы үшін ыңғайлы жағдай жасау. Жаңа заман баласы ертеңгі еліміздің болашағы. Жаңа заман баласын қалыптастырып, дамыту үшін, тұлғаның ішкі дүниесі мен оның қыр сырын анықтап, мүмкіншіліктері мен қабілетінің дамуына жағдай туғызу қажет. Әрине, ол үшін мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде балалардың жеке басының қалыптасуы мен дамуында педагогтардың педагогикалық технологияларды қолдана білу сауаттылығына да байланысты.

Екпін (лат. *intono*) – сөйлемдерді, олардың бөлшектерін сазына келтіріп сөйлеудің ырғақты әуені. Интонация - сөзді, сөз тіркесін, сөйлемді айтудағы дауыс мәнері, дауыс ырғағы, сөйлеудің ритм-мелодикалық бейнесі. Интонация — төмендегідей компоненттердің бірлігінен тұратын күрделі құбылыс:

1. Мелодия
2. Ритм
3. Темп
4. Қарқындылық
5. Тембр

Фразадағы сөздер мен сөз тіркестерін бөліп айтуға қызмет ететін логикалық және тіркес екпіні.

Екпін — ауызша сөйлеудің маңызды элементі, ол жазуда тыныс белгілерімен және арнайы графикалық амалдармен (мәтінді абзацтарға бөлу т. б.) беріледі.

Интонация амалдары ежелгі Грекия сөз майталмандарымен, кейіннен Римде аудитория және халық алдында сөз айтуда психологиялық тұрғыда әсер етуді күшейту мақсатында кеңінен қолданылды.

Екпіндік құбылыстарға қызығушылар саны кейіннен де қатарын азайтқан емес, мысалы орта ғасырлар заманы және қайта өрлеу заманы. XVI-XVII ғғ. Франция риториктері мәнер, интонация, мимика сияқты фонетикалық, бейвербалды құралдар арқылы сөйлемдер құрастыру әдістемесін сипаттайды. Алайда аталмыш сипаттаманы лингвистикалық деп атауға қиынға соғады. Интонация ұзақ уақыт бойы тыңдаушыларға эмоционалды-эстетикалық әсер ету құралы ретінде қарастырылды.

Ағылшын тілінің интонациясын сипаттау теориясын әдетте бір-бірімен грамматикалық байланысты топ сөздеріндегі тонның толық қозғалысын білдіретін «контурлы» теория деп

атайды. (Дж. О’ Коннордың және Дж. Арнольдтің анықтамасы – “Intonation of Colloquial English”, 1968). Ағылшын салт-дәстүрінде интонация ең әуелі айтушының жағдайға қатынасын білдіреді. Фонологтардың тұжырымдауы бойынша, осы қатынасқа байланысты сәйкесінше контур жүзеге асырылады. Интонационды контурдың құрылымында 4 бөлім айқындалады. Олар: шкала алды немесе такт алды, шкала (такт), ядро (интонациялық орталық) және ядродан кейінгі бөлік. Шкаланың қызметіне үлкен назар аударылады. Шкалалардың түрлі типтері түрлі ядролық тондармен біріге отырып, жеткізілетін жалпы мағына контурымен сөйлеуші қатынасының байланысын көрсетеді. Мінеки, ағылшын интонация теориясының ерекшелігі, басқа еуропалық тілдерге арналған интонация сипаттамаларынан айырмашылығы осында жатыр.

XX ғасырдың 20 жылдары алғаш рет ағылшын тілінің интонациясына толық талдау беріледі. Осы уақытта ағылшын тілінің фонетикасы бойынша Д. Джоунзтың “An Outline of English Phonetics” атты әдістемелік құрал жарыққа шығады. Д. Джоунз интонация ұғымын сөйлеудегі тондардың жоғары ара-қатынасы деп түсінеді. Ғалымның тұжырымдауы бойынша, ойдың тиянақталуын немесе тиянақталмауын білдіру интонацияның функциясы болып табылады. Ойдың аяқталуы төменге қарай бағытталған интонация білдірсе, ойдың тиянақталмауы аяқталмаған мағыналық топтарда (Sense Groups) жоғары қарай бағытталған интонация білдіреді. Д. Джоунз бойынша мағыналық топ бірнеше бірімен-бірі грамматикалық тұрғыда байланысты сөздерден тұрады [1, 59].

Ағылшын тілінің интонологиясының дамуындағы келесі қадам Х. Пальмердің интонациялық құбылыстарды классификациялауы (1939). Ол алғаш рет сөйленіс интонациясын келесідей жіктейді: бастапқы (head-шкала), ядро (nucleus), соңы (tail) және 4 тон типтерін ажыратады (Tone Groups), олар бірінен-бірі пішіні мен функциясы бойынша ажыратылады:

1. Falling Tone
2. Fall-Rise
3. High Rise
4. Low Rise

Сөйленістің бастапқы бөлігі (шкала) бірден 3 тонға: төмен, жоғарғы және көтерілу тондарына ие болу мүмкін. Шкаланың тон сипаттамасы сөйленістің қосымша эмоционалды реңктерін береді. Ал соңғы бөлігінің әуені ядроның тон бағытын жалғастырады [2, 29].

Сонымен қатар, Х. Пальмердің пайымдауы бойынша, тон топтарының кезектелуі коммуникативтік функцияны білдіруге қатысты. Мысалы, келесідей кезек Fall+Fall-Rise Х. Пальмер бойынша сыпайы қарсылықты білдіреді.

Сонымен, Х. Пальмер интонацияның формалды және функционалды аспектілерін байланыстырды десек қателеспейміз.

Х. Пальмердің интонация жүйесі Р. Кингдонның “The Groundwork of English intonation” (1958) еңбегінде жалғасын табады. Р. Кингдон интонация тондарының күрделі классификациясын ұсынады (5 жай және 3 құрмалас) олардың функциялары, 3 тон деңгейлері және тондарды, екпінді белгілейтін жетілдірілген графикалық модельді ұсынады. Аталмыш модель бойынша екпін белгілері бірден тон қозғалысының бағытын білдірді, жоғарылық деңгей жолдың төменгі немесе жоғарғы бөлігінде орналасқан [3, 75].

Тиянақталу мағынасы бірінші интонация типіне тән Falling Tone. Бұл типтің негізгі белгілері болып фразаның басталуында максималды жоғары деңгей және ақырындап екпінді буындарда төмендеуі мен соңғы деңгейлік буында кенеттен ең соңғы нүктесіне дейін түсуі болып табылады.

Сұраулылық екінші интонация типіне тән – Rising Tone. Falling Tone сияқты осы типтің негізгі белгілері болып бірінші екпінді буында жоғары тон орын алса, кейін ақырындап екпінді буындарда максималды ең төменгі көрсеткішіне түседі [4]. Алайды аяқталуына таман

фразаның бірінші екпінді буынының тон деңгейінен аспайтын баяу көтерілуі байқалады (соңғы екпінді буында немесе екпінсіз буындарда).

Контурлы теорияда ағылшын тілінің интонациясы бойынша өңделген оқу құралдарының ішінде аса оңтайлысы болып Дж. О' Коннордың және Дж. Арнольдтің "Intonation of Colloquial English" (1968) атты еңбегі. Интонация контурының құрылымында өткен еңбектерде де атап өтілгендей 4 бөлік айқындалады. Олар: шкала алды, шкала, ядро және ядродан кейінгі бөлік. Дж. О' Коннордың және Дж. Арнольдтің жүйесін басқа жұмыстармен салыстырғанда

Еңбекте ядролық тондардың негізгі типтерімен ең жиі кездесетін шкала тіркестерінің кестесі келтірілген. Бұл кесте контурдың айтылуға тиісті мағына және сөйлеуші қатынасымен байланысты көрсетеді. Дж. О' Коннордың және Дж. Арнольдтің контурдың 10 типін анықтайды, олар өз кезегінде сөйленістердің коммуникативтік типі бойынша бөлінеді.

Дж. О' Коннордың және Дж. Арнольдтің жүйесі ағылшын тілінің интонациясы бойынша әдістемелік құралдардың негізі болып қаланды. Дж. О' Коннордың және Дж. Арнольдтің жүйесінде интонация контурының және сөйленістердің коммуникативті типтері арасында байланыс нақтыланған.

Қысқа хабарлы сөйлемдер (Statements) әдетте орташа немесе төмен түсу, ал күрделі сөйлемдер алдын ала көтерілу шкаласымен қолданылады. Бұл жағдайда сөйленістің тиянақтылығы, салмақтылығы, анық сипаттары көрініс табады. Эмфатикалық сөйлеуде шкаланың осы типі әдетте жоғарыдан төмен түсуімен тіркеседі, соған байланысты айтылған мәлімет қобалжулы реңкке түрленеді[6].

Жалпы сұрақтар төмен қарай бағытталған шкаламен айтылады, тек интонация орталығында жоғарылайды. Бұл жағдайда сөйлеуші өз сұрағына жауап алу үшін шынайы қызушылығын көрсетеді. Алайда жалпы сұрақ ядрода дауыстың төмендеуімен айтылуы мүмкін, сол кезде сұраулылық жойылып сұрақ қайсарлы ұсыныс мен мәлімдеу болып естіледі.

Ағылшын тілінде тиянақтылықты білдіргенде ақырын және толық төмендеуі байқалса (Low Fall), орыс тілінде жылдам және ең соңғы деңгейіне жетпейтін төмендеу байқалады.

Сонымен, келесідей мәселе әлі де зерттеуді қажет етеді:

- ағылшын фразасындағы интонация тиянақтылық мен сұраулық дифференциалды белгілерінің шоғырландыру мәселесі және олардың жетекші параметрлерінің сипаттамасы;

- ағылшын тілін иеленушінің коммуникативтік жоспарына байланысты зерттелетін белгілердің өзгеріс параметрлер сипаттамасының бір интонация компонентінен екіншісіне өзгеруі;

- диапазон шекарасын және регистр корреляциялау сипаттамасы. ерекшелігі бұл диапазон бойынша дифференциация.

Қорыта келгенде, тыңдаушының дұрыс қалыптасқан фонетикалық дағдылары болмаса, онда ол тыңдағаны мен естігенін дұрыс түсіне алмайды. Оның себебі, адам басқа біреудің сөзін тыңдағанда, өз санасындағы дыбыс жүйесімен салыстыра отырып, сөз сөйлемнің мәнін, ойын таниды, түсінеді. Демек, фонетикалық дағдылар тек сөйлеу үшін ғана емес, басқаның сөзін тыңдап-түсіну үшін де үлкен рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Jones D. Intonation curves. - Leipzig and Berlin. 1909. – 80 p.
2. Halliday M. Intonation and Grammar in British English - Paris, the Hague, 1967. – 62 p.
3. Schubiger M. English Intonation, its forms and function - Tubingen, 1958. – 112 p.
4. Сухарева Е.Е. Дифференциальные признаки завершенности и вопросительности в интонационной системе английского языка. дисс.к.ф.н.-Воронеж, 2003. - 178 с.
5. Базарбаева З.М. Қазақ тілінің интонациялық жүйесі. дисс.д.ф.н.-Алматы, 1997.-336 б.
6. Бондарко Л.А., Вербицкая Л.А., Гордина М.В. Основы общей фонетики. Санкт-Петербург, 2000. - 160 с.

UDC 801.8

Kashkeyeva A.B.*

LINGUISTIC AND CULTURAL FEATURES OF FORBIDDEN WORDS IN ENGLISH AND KAZAKH LANGUAGES

Аңдатпа

Табу басқа халықтар сияқты қазақ және ағылшын этномәдениеті мен тілдерінде кездесетін ауқымды категория. Мақалада тыйымдардың пайда болу сипаты, олардың қоғам өміріне әсері қарастырылған. Қазақ және ағылшын халықтарының тілін, мәдениетін, тарихын, діни наным-сенімдерін ескере отырып, лингво-мәдениеттану принциптері тұрғысынан тыйым салынған сөздердің қолданылу ерекшеліктері қарастырылады.

Кілт сөздер: табу, миф, дәстүр, сенім, таным, мәдениет, халық, тыйым, сөз

Аннотация

Табу — широкая категория, встречающаяся в казахской и английской этнокультурах и языках, как и у других народов. В статье рассматривается природа возникновения запретов, их влияние на общественную жизнь. Учитывая язык, культуру, историю и религиозные верования казахского и английского народов, особенности употребления запрещенных слов рассматриваются с позиции принципов лингвокультурологии.

Ключевые слова: табу, миф, традиция, вера, знание, культура, народ, запрещенное, слово.

Abstract

Taboo is a broad category found in Kazakh and English ethno cultures and languages, as in other nations. The nature of the emergence of prohibitions, their impact on public life is considered in the article. Taking into account the language, culture, history, and religious beliefs of the Kazakh and English peoples, the peculiarities of the use of forbidden words are considered from the perspective of the principles of linguistic and cultural studies.

Key words: taboo, myth, tradition, belief, knowledge, culture, folk, forbidden, word

Taboo is a concept that is widely used in sociology, anthropology and other fields of cultural sciences. It denotes a prohibition, a prohibited action, an object or an idea that is not permissible or acceptable in a particular society or culture.

Taboos can be associated with various areas of life, such as religion, politics, sexuality, food, clothing, and even language. It can be specified explicitly and have regulation, or it can be implicit and based on traditional norms and values of society.

Taboo has deep historical roots and is associated with magic, spiritual faith, and ideas about the sanctity or danger of certain objects or actions. It can perform the function of protection, maintaining order and stability in society, limiting certain acts or ensuring social and group identity; taboo creates boundaries and separates the "allowed" from the "forbidden". It promotes social normalization and forms stereotypes and accepted patterns of behavior. The influence of taboos on individual and collective consciousness cannot be underestimated, as it has a significant impact on human behavior and the dynamics of society as a whole.

What is taboo and what concepts are associated with this term?

Taboo can be applied to behavior itself, customs, objects, food, words, or even ideas. The concept of taboo is closely linked to the norms and values of society that define what is considered acceptable and unacceptable. Taboo performs an important function in society, helping to maintain order, prevent conflicts and preserve cultural values.

There are various taboos in different cultures, which are determined by historical, religious, social and other factors. Topics such as sexuality, religion, and death are taboo in many cultures, and breaking these taboos can lead to negative consequences such as stigmatization, isolation, or punishment. Some taboos may be specific to certain groups or social strata, while others may be common to the whole society. Women, for example, may be prohibited from entering a sacred temple in certain cultures, or the consumption of pork may be prohibited in religious communities of different faiths [1,13 p].

* PhD doctoral student of 2 course Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty aidanaga@mail.ru

In Kazakh culture, mythology, customs related to girls, and beliefs associated with nature carry deep-rooted taboos and traditions that reflect the rich heritage and reverence for traditions.

Mythology holds a significant place in Kazakh culture, intertwined with beliefs and customs passed down through generations. Certain myths or tales might be considered sacred or sensitive, invoking taboos around their retelling or interpretation. The storytelling of these myths often requires a respectful approach, with careful consideration given to the audience and context to avoid offending or misinterpreting cultural significance.

Customs related to girls in Kazakh culture are often steeped in tradition and respect for femininity. There might be taboos or customary practices surrounding milestones in a girl's life, such as puberty or marriage. These customs could include specific rituals or practices meant to honor and celebrate these transitions. Language used during these ceremonies might carry specific taboos, requiring respectful and reverent expressions to commemorate these important life stages [2,103 p].

Nature holds immense significance in Kazakh culture, often intertwined with spiritual beliefs and customs. Various taboos and beliefs are associated with natural elements like mountains, rivers, and animals. Certain places might be considered sacred, demanding reverence and prohibitions against disrespectful behavior or language. Beliefs about the spiritual significance of natural phenomena might dictate specific taboos related to hunting, gathering, or interacting with the environment, emphasizing the need for conservation and respectful engagement with nature [3].

Moreover, certain beliefs regarding the interconnectedness of nature with human life might influence taboos related to ecological practices or environmental stewardship. For instance, there might be prohibitions against harming certain plants or animals, or taboos associated with specific times or seasons related to agricultural practices, rooted in ancient beliefs and customs.

Understanding and respecting these taboos associated with mythology, customs related to girls, and beliefs about nature are essential for preserving Kazakh cultural heritage and fostering appreciation for traditional values. They serve as a reminder of the deep connection between culture, beliefs, and the environment, emphasizing the importance of respectful interactions within the natural world and the preservation of ancestral wisdom for future generations.

Defining linguistic taboos' cultural significance

Linguistic taboos hold a profound cultural significance, serving as gatekeepers that delineate acceptable and unacceptable language use within a society. These taboos, embedded in language, reflect the values, beliefs, and norms of a culture, functioning as a subtle yet powerful mechanism that regulates communication. At their core, linguistic taboos encompass words, expressions, or topics deemed sensitive, inappropriate, or offensive within a particular cultural context. They often revolve around societal norms, traditions, and historical factors, shaping how individuals interact and communicate with one another.

The cultural significance of linguistic taboos manifests in various ways. They act as custodians of respect and hierarchy within communities. For instance, in some cultures, using informal language or addressing elders improperly might violate deeply ingrained norms of respect, resulting in social repercussions. Similarly, certain words or phrases might carry historical or religious connotations, rendering them taboo or forbidden in specific contexts [4].

Moreover, these taboos reflect societal sensitivities, especially concerning sensitive topics like religion, politics, race, and gender. Words or expressions associated with these domains might be restricted or carefully navigated to avoid causing offense or discomfort.

Understanding linguistic taboos is pivotal in comprehending cultural nuances. They offer insights into a society's values, power structures, and social dynamics. By respecting these taboos, individuals display cultural awareness and sensitivity, fostering smoother communication and deeper connections across diverse cultural boundaries.

The cultural significance of linguistic taboos extends beyond mere language; they serve as windows into the intricate fabric of a society's collective identity, norms, and traditions. By

acknowledging and respecting these taboos, individuals engage in meaningful and respectful cross-cultural communication, bridging gaps and fostering mutual understanding.

The exploration of linguistic taboos within Kazakh and English languages unveils a fascinating tapestry of cultural norms and societal boundaries, offering insights into how these taboos shape communication within the broader context of global language dynamics.

Kazakh, deeply rooted in Central Asian heritage, encapsulates a set of linguistic taboos intricately woven into the fabric of its culture. These taboos often revolve around concepts of respect, honor, and hospitality. Respect for elders, reflected in specific linguistic norms, highlights the cultural significance of addressing and interacting with older individuals. Similarly, the importance of hospitality in Kazakh culture is echoed in language, with distinct expressions and etiquettes tied to welcoming guests.

Contrastingly, the English language, a global lingua franca, presents its own array of taboos shaped by diverse cultural influences. Profanity and swearing, for instance, illustrate a universal taboo that varies significantly in acceptability across cultures. Additionally, discussions surrounding sensitive topics like religion, politics, race, and gender carry their own set of linguistic taboos, often demanding a delicate and respectful choice of language.

Examining these linguistic taboos in Kazakh and English within the framework of global language dynamics sheds light on the interplay between language, culture, and globalization. In an increasingly interconnected world, where languages converge and cultures intersect, understanding these taboos becomes pivotal for effective cross-cultural communication.

In cultures worldwide, the language used to address and interact with elders serves as a profound reflection of societal norms, values, and the deep-seated respect accorded to older generations. This reverence for elders is not just a cultural nicety; it's a cornerstone of many societies, and the language used embodies this respect in tangible ways.

In societies like Kazakh, where honoring elders holds immense cultural significance, language serves as a vehicle to express this respect. Linguistic norms and conventions dictate specific forms of address and interaction when communicating with older individuals. Honorifics, specific titles, or polite linguistic constructions are employed as a mark of deference and recognition of the wisdom and experience that comes with age.

These linguistic nuances extend beyond mere words; they embody a cultural ethos that venerates the elderly. The use of formal language or specific terms of address isn't merely a linguistic practice; it's a manifestation of deeply ingrained societal values that emphasize the importance of venerating older members of the community. Moreover, the respect for elders within language reflects broader societal structures and hierarchies [5,44p]. It reinforces the traditional family structure, where elders are often regarded as custodians of wisdom and authority. By using language that honors elders, individuals reinforce these societal hierarchies and maintain the cohesion of the community. However, the importance of respecting elders in language isn't limited to Kazakh culture alone. Many cultures around the world, including various English-speaking communities, also emphasize the significance of respectful language when addressing older individuals. Terms like "sir," "ma'am," or specific titles demonstrate a similar acknowledgment of age-based authority and wisdom.

Understanding how language reflects respect for elders underscores the intricate relationship between language and culture. It emphasizes the role of language as a vessel for transmitting cultural values and norms across generations. It's a reminder that language isn't just a tool for communication; it's a mirror reflecting the values and traditions that define a society. Therefore, the linguistic respect for elders serves as a testament to the enduring cultural fabric that weaves communities together, bridging generations and preserving time-honored customs in our ever-evolving world.

Sensitivity in discussing religion, politics, race, gender

Navigating discussions around religion, politics, race, and gender demands a heightened sensitivity to language and expression due to the deeply entrenched societal complexities and

historical contexts associated with these topics. In many cultures and linguistic communities, these domains are sensitive and fraught with potential for misunderstanding, offense, or tension, making language usage critical in fostering respectful and constructive dialogues.

Religion, often intertwined with deeply held beliefs and values, requires careful language use to avoid inadvertently offending or disrespecting differing faiths or belief systems. Certain words or expressions might carry strong religious connotations, making them taboo or sensitive within specific cultural contexts. Respectful language acknowledges diversity and promotes tolerance, steering clear of language that might provoke religious tensions [6].

Similarly, discussions on politics often involve divergent viewpoints and ideologies. Language can play a pivotal role in either fostering healthy debate or exacerbating conflicts. Terms or labels used to describe political affiliations or ideologies might carry strong emotional weight, necessitating nuanced language choices to encourage dialogue rather than division.

Race and ethnicity discussions are steeped in historical and societal complexities, demanding language that acknowledges the diverse experiences and identities without perpetuating stereotypes or prejudices. Choosing inclusive and respectful language helps create an environment conducive to understanding and appreciating diverse cultural backgrounds.

Gender discussions, too, require sensitivity. Language often reflects societal attitudes towards gender roles, and certain words or phrases might reinforce gender biases. Using inclusive language that respects gender diversity and avoids perpetuating stereotypes is crucial for fostering equality and respect.

Across cultures and languages, the sensitivity surrounding these topics underscores the importance of cultural awareness and empathy in communication. Language isn't just a means of conveying information; it's a tool that can either bridge divides or perpetuate misunderstandings and conflicts. Therefore, approaching discussions on religion, politics, race, and gender with linguistic sensitivity fosters an environment where diverse perspectives are respected, and constructive dialogue can flourish, paving the way for mutual understanding and social progress [3, 133p].

In conclusion, the exploration of linguistic taboos in Kazakh and English, the respect for elders, sensitivity in discussing sensitive topics, and the importance of cultural awareness in language learning collectively underline the intricate interplay between language, culture, and societal norms.

Linguistic taboos, deeply ingrained in both Kazakh and English languages, transcend mere language rules; they embody cultural values, societal hierarchies, and historical contexts. Respect for elders, reflected in linguistic norms, signifies the enduring tradition of honoring wisdom and experience across cultures. Sensitivity in discussions related to religion, politics, race, and gender showcases the importance of language choices in fostering understanding and respect in diverse societies. Cultural awareness emerges as a cornerstone in language learning, offering a lens to comprehend the deeper layers of language, societal norms, and human interactions. It enhances cross-cultural communication by promoting empathy, tolerance, and respect for diverse perspectives. The recognition and understanding of linguistic taboos and cultural nuances not only facilitate effective communication but also bridge cultural gaps, fostering harmonious interactions in our increasingly interconnected world. Embracing these nuances enriches our linguistic and cultural experiences, nurturing a more inclusive and empathetic global community.

In essence, the appreciation and respect for linguistic diversity and cultural intricacies serve as pillars for fostering meaningful connections, bridging cultural divides, and nurturing a world where language and culture intertwine to celebrate the richness of human experiences. Each of these languages embodies unique taboos stemming from centuries-old traditions, customs, and values.

Kazakh, deeply rooted in Central Asian history, contributes to the mosaic of taboos with elements of reverence toward older generations. Its linguistic norms convey respect and deference to elders. This emphasis on tradition and respect is woven into the fabric of everyday language use, illustrating the cultural reverence for wisdom and experience.

On the other hand, English, as a global language, showcases a diverse array of taboos influenced by its extensive cultural reach. From nuanced language use in various social contexts to sensitivities around taboo topics like politics, religion, and race, English embodies a multitude of linguistic nuances that navigate cultural boundaries.

Moreover, the multidisciplinary approach adopted by Wilkins offers a holistic perspective. It emphasizes the need to view taboos through the lenses of anthropology, linguistics, and sociology, showcasing their multidimensional influence on human interaction and societal dynamics.

Also the exploration of linguistic taboos offers not just a linguistic study but a profound insight into the intricacies of human society. Understanding these taboos transcends language proficiency; it cultivates empathy, tolerance, and appreciation for diverse cultural perspectives. It's a testament to the richness of human communication and the intricate dance between language, culture, and societal norms.

References

1. The vitality of the Kazakh language and language planning, (pp. 11-26) Eleonora Suleimenova. From: Kazakh in Post-Soviet Kazakhstan: Proceedings of the International Symposium on Kazakh, November 30 - December 2, 2011, Giessen, Harrassowitz Verlag (2015)
2. Languages and Ethnic Politics in Central Asia: The Case of Kazakhstan, Chaimun Lee. Journal of International and Area Studies, Vol. 11, No. 1 (June 2004), pp. 101-116
3. James George Fraser "Taboo". Litera Nova, 2019
4. Latushko Yuri Viktorovich The text of a scientific article on the specialty "History and archaeology"
5. Mythologization of History and the Invention of Tradition in Kazakhstan, Anuar Galiev. Oriente Moderno, NUOVA SERIE, Anno 96, Nr. 1 (2016), pp. 46-63
6. Reborn nation, born-again religion?: The case of Tengrism, (pp. 96-110), Marlene Laruelle. From: Central Peripheries: Nationhood in Central Asia, UCL Press (2021)
7. English Language, (pp. 147-164) Michael Montgomery. From: High Mountains Rising: Appalachia in Time and Place, University of Illinois Press (2004)
8. Taboo, Ritual and Religion, E. F. O'Doherty. Studies: An Irish Quarterly Review, Vol. 49, No. 194 (Summer, 1960), pp. 131-143
9. Taboo or Not Taboo: Is That the Question?, David H. Spain. Ethos, Vol. 16, No. 3 (Sep., 1988), pp. 285-301

ӘӨЖ 246.325

Келесбек Н. Н.* , Замишева Г.А.**

EXPERIENCING A DIFFERENT CULTURE THROUGH STUDYING ABROAD

Андатпа

Қазіргі таңда қазақстандық қоғамда, әсіресе жас ұрпақ арасында білім беру мен шет елдерге жаңа және жоғары білім алу мақсатындағы сапарлардың маңыздылығы артты. Шетелде оқу – бұл керемет тәжірибе, өйткені жастар өзін-өзі ұйымдастырады, тәуелсіз болады және бұл ұмытылмас мәдени алмасу. Сонымен қатар, жаңа елдердің адамдарымен танысу жастарға әртүрлі көзқарастарды, мәдениеттерді, дәстүрлер мен өмір салтын жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: білім беру жүйесі, мәселелерді шешуге қабілеттілік, жас ұрпақ, жеке даму, шетел мәдениеті

Аннотация

В настоящее время важность образования и польза поездок за пределы страны для получения разнообразного и высшего образования возросли в казахстанском обществе, особенно среди молодого поколения. Обучение за границей – это прекрасный опыт, так как молодые люди становятся более самоорганизованными, самостоятельными и это незабываемый культурный обмен. Более того, знакомства с

* М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, «Шетел филологиясы және аударма ісі» кафедрасы, 6B02312 - «Филология: ағылшын филологиясы» білім бағдарламасының 2 курс студенті Келесбек Нұрзада Нұрболқызы, Тараз қ., Қазақстан, e-mail: kelesbek.nurzada@mail.ru

** М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, «Шетел филологиясы және аударма ісі» кафедрасы, аға оқытушы, филология магистрі Замишева Г.А., Тараз қ., Қазақстан, e-mail: sinderella94@list.ru

людьми из новых стран дают юношам возможность для лучшего понимания различных взглядов, культур, традиций и образов жизни.

Ключевые слова: образовательная система, способности к решению проблем, молодое поколение, личностное развитие, иностранная культура

Abstract

Nowadays the importance of education and the benefits of traveling outside the country to receive a diverse and higher education have increased in Kazakh society, especially among the younger generation. Studying abroad is a wonderful experience as young people become more self-organized, independent and it is an unforgettable cultural exchange. Moreover, meeting people from new countries gives young men the opportunity to better understand different views, cultures, traditions and lifestyles.

Key words: educational system, problem-solving abilities, the younger generation, personal development, a foreign culture

The topic is pertinent as Kazakhstan has shown, education is and will continue to be one of the primary avenues for a state's development. The onset of socio-economic shifts presented new issues for Kazakh youth, which can only be addressed by each individual developing a personal worldview and living by it. Kazakh society's national project is the "Brilliant, high-quality education" trend. Education is the most important thing, the top priority for the ideological views of the younger generation, and a means of overcoming both the material and spiritual crises. It is also a cultural and motivational component of society. The primary value and manner of life for a modern young guy is education. The ability to study for a lifetime - the "continuous education model" or "lifelong education" - is one of the talents that modern adolescents should acquire due to the high level of dynamism in society, the vast flow of information, and the complexity of interpersonal connections. [1, p.35]

Therefore, I have no doubt that Kazakhstan's educational system will eventually catch up to and surpass that of industrialized nations, as it is currently capable of competing with them on an equal basis. The actions being made right now are planned for the future and are prudent. [1, p.42]. Education should be the lens through which Kazakhstan views the next century. The foundation of a high-quality life ought to be education. The key to ensuring our nation's competitiveness is education.

I believe that studying for an exchange abroad for experience is one of the achievements of our improved education system, since thanks to our state this academic year I was able to study abroad for one semester on academic mobility and gained invaluable experience during this period. The education system in our countries and in Europe is different, it was obvious from the very beginning of my stay in Spain. Being in the cultural environment of direct native speakers helped me improve my skills faster, so I soon became much better at speaking English and even a little Spanish. Now the state provides an opportunity to study abroad within the framework of special programs, and this is a suitable option to stay in a new country and study by other methods. [2, p.12]

Studying abroad looks very attractive, but there are also consequences. This can also include problems with adaptation, because stress is inevitable even for the most open and sociable people. It is difficult for some people to be away from home, without relatives and friends, in an environment where they speak a familiar (with a sufficient level of proficiency), but a foreign language.

The ability to gain a more in-depth and sophisticated understanding of many cultures was one of the key benefits of my study abroad program's cultural immersion. While reading books, watching films, and watching other media might teach you about different cultures, nothing beats actually living and studying abroad. I was better able to grasp the subtleties of this culture through interacting with locals, going to cultural events, and learning about daily living in another country. Students may be able to steer clear of future cultural misconceptions and communication errors with this enhanced comprehension. [2, p.36]

Studying abroad exposes students to a variety of cultures, fostering not only knowledge but also empathy and understanding for individuals from all origins. Because of this familiarity, students are able to evaluate the similarities and differences between the cultures they meet and their own from a new angle. Students may benefit from this enhanced empathy and understanding by developing cross-cultural competences, which are important in today's more interconnected world.

I can speak from experience when I say that studying overseas is a fantastic method to advance your language abilities. Students get the chance to practice speaking and listening to the language in a natural context when they are immersed in a foreign language setting. Language acquisition requires this kind of familiarity, and studying abroad gives students the perfect chance to fully immerse themselves in the language and culture. Students may be motivated to keep up their language studies after returning home by their overseas study experience. [3, p.18]

Though it can be difficult, studying abroad fosters independence and personal development. Students have to acclimate to a new culture, develop friends, and manage daily responsibilities by themselves. As kids develop a renewed sense of freedom and self-reliance, these experiences have the potential to be life-changing. Students can gain resilience, adaptability, and problem-solving abilities from living abroad-skills that are beneficial in all facets of life.

Lastly, learning overseas and experiencing a different culture can improve one's professional possibilities. Candidates with language proficiency, cross-cultural competence, and prior living and working abroad are highly valued by employers. Students who study abroad can acquire a certain set of abilities and experiences that make them stand out from the competition. Students who study abroad also frequently create a global network of contacts that might be helpful for future employment prospects. [3, p.29]

In conclusion, for students studying abroad and experiencing cultural immersion is a priceless and life-changing opportunity. Students who immerse themselves in a foreign culture can improve their language abilities, foster personal development and independence, build empathy and understanding for persons from many cultural origins, and advance their professional possibilities. A student's life can be shaped in a multitude of ways by the experiences and skills they get while studying abroad. Studying abroad may be a transformative experience with innumerable advantages. If you're thinking about it, go ahead and experience a foreign culture; the benefits will undoubtedly outweigh the risks.

References:

1. Thomas K., Christine M. The Essential Guide to Studying Abroad // From Success in the Classroom to a Fulfilling Career. 2019.
2. Williams, T. R. Exploring the impact of study abroad on students' intercultural communication skills: Adaptability and sensitivity // Journal of Studies in International Education. 2005.
3. Dan L., Janet M., Milton J. Handbook of Intercultural Training. 1994.

УДК 81.119

Кисметова Г.Н. *, Суюнғалиева А.Ж. **

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация

Мақалада Қазақстан Республикасында білім берудің жаңартылған мазмұнына көшу шеңберінде шет тілін оқытудағы өзгерістер келтірілген. Негізгі нормативтік білім беру құжаттарында көрсетілген жалпы білім беретін мектеп оқушыларының коммуникативтік дағдыларына қойылатын негізгі талаптар сипатталған. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру жолдары да қарастырылған. Авторлар жалпы білім беретін мектеп оқушыларының коммуникативтік дағдыларын дамытуды өткізген шағын зерттеу нәтижелерін көрсете отырып, ағылшын тілі сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту деңгейін, нәтижелердің мемлекеттік білім беру стандартына сәйкестігін ұсынады. Оқушылардың коммуникативтік дағдыларын өзін-өзі бағалау нәтижелері, сондай-ақ педагогтарды бағалау нәтижелері ұсынылған.

* к.ф.н., доцент, ассоциированный профессор кафедры иностранные языки и переводческое дело институт образования и менеджмента, ЗКИТУ, email: galiya-1969@mail.ru

** учитель английского языка, ГКП на ПХВ «Школа-лицей № 38 им А.Молдагуловой», email: aksh77@mail.ru

Түйінді сөздер: коммуникативтік дағдылар, функционалдық сауаттылық, мемлекеттік стандарт, құзыреттілік деңгейі, бағдарлама

Аннотация

В статье приведены изменения в обучении иностранному языку в рамках перехода на обновленное содержание образования в Республике Казахстан. Описаны основные требования к коммуникативным навыкам учащихся общеобразовательной школы, изложенные в основных нормативных образовательных документах. Рассмотрены пути формирования функциональной грамотности у учащихся школ. Авторы предоставляют результаты микроисследования развития коммуникативных навыков у учащихся общеобразовательной школы, уровень развития функциональной грамотности учащихся на уроках английского языка, соответствие результатов государственному стандарту образования. Представлены результаты самооценки коммуникативных навыков учащимися, а также результаты оценивания педагогов.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, функциональная грамотность, государственный стандарт, уровень компетенций, программа

Abstract

The article presents changes in foreign language teaching as part of the implementation of the updated content of education in the Republic of Kazakhstan. The basic requirements for the communication skills of secondary school students, set out in the main normative educational documents, are described. The ways of forming functional literacy among school students are considered. The authors provide the results of a micro-study of the development of communication skills in secondary school students, the level of development of functional literacy of students in English lessons, and compliance of the results with the state standard of education. The results of students' self-assessment of communication skills, as well as the results of teachers' assessment, are presented.

Keywords: communication skills, functional literacy, state standard, level of competence, programme

Современный мир стремительно меняется, а следовательно меняется наше общество, мировоззрение, требования к нашим навыкам и компетенциям.

С целью воспитания конкурентоспособного, активного гражданина нашей страны в 2016 году начался переход системы среднего образования на обновленное содержание образования.

Содержание среднего образования направлено на формирование у учащихся функциональной грамотности. Развитие функциональной грамотности реализуется через систему целей обучения и деятельность на уроке. Однако все еще наблюдается недостаточный уровень профессиональных компетенций педагогов по реализации целей обучения, отсутствуют навыки составления контекстных заданий, направленных на развитие у учащихся практических навыков и формирование функциональной грамотности. Отсутствуют учебные ресурсы (сборники задач, банк онлайн-ресурсов, адаптированные уровневые тексты и др.), ориентированные на развитие исследовательских навыков, критического и творческого мышления [1, с. 39].

Переход означал, что будет пересмотрены учебные программы, система оценивания и от традиционной педагогике был переход на ученико-ориентированный подход.

В Концепции развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023-2029 годы переход от традиционных программ обучения к подготовке обучающихся к будущему (через актуализацию ценностного аспекта содержания образования, направленность учебных программ на формирование глобальных компетенций, эмоционального интеллекта, критического мышления, основ предпринимательской и финансовой грамотности обучающихся; профильная дифференциация и индивидуализация обучения, широкие и гибкие возможности выбора направлений обучения);

от локального фокуса казахстанского образования к повышению востребованности и конкурентоспособности казахстанского образования и его выпускников на внешних рынках (обеспечение системности, преемственности и непрерывности образования, инклюзивность, равный доступ к качественному образованию для всех) выделены как один из основных аспектов в траектории развития школьного образования. Основу школьного образования в республике составляет ученико-центрированное образование [2, с. 46].

То есть глобализация образования, востребованность на мировом рынке труда казахстанской молодежи ставит перед учителем иностранного языка развитие коммуникативных

навыков школьников, чтобы наши учащиеся смогли свободно общаться на иностранном языке, в данном случае на английском, излагать и доносить свои мысли, понимать иноязычную речь и иметь хорошие навыки чтения и письма.

Все основные требования к выпускнику школы описаны в типовой учебной программе по английскому языку, утвержденный приказом № 399 от 16.09.2022 г.

Отличительной особенностью учебной программы является то, что особое внимание уделяется формированию не только предметных знаний, но и развитию различных навыков. Система целей обучения основана на привитии учащимся следующих основных ценностей: казахстанский патриотизм и гражданская ответственность, уважение, сотрудничество, труд и творчество, открытость, образование в течение всей жизни. Учебная программа по английскому языку направлена на обеспечение возможности учащимся эффективно взаимодействовать с различными аудиториями. Данная цель будет достигнута через взаимодействие в школьной среде со сверстниками, учителями и гостями, а также посредством интерактивных задач, которые включают неформальные и формальные устные и письменные презентации. Осуществляется работа по внешкольным мероприятиям с использованием Интернет возможностей, онлайн общение с носителями английского языка с разных стран.

Знание английского языка поможет учащимся понять:

- 1) как работает английский язык и правила при изучении языка.
- 2) как открыто и продуктивно поддержать обсуждение на широкий спектр общих и учебных тем.
- 3) смысл и подробную информацию в дополнительных текстах, рассказах и обсуждениях.
- 4) как использовать широкое разнообразие лексического материала по отдельным темам при составлении аргумента.

Учащиеся смогут:

- 1) извлекать смысл незнакомых слов в художественной литературе по контексту.
- 2) говорить свободно и правильно, соблюдая правильное ударение, интонацию и формальность.
- 3) взаимодействовать со сверстниками, делиться своими предположениями и мнениями, комментариями и ответами, полезные для учащихся, надеясь употреблять английский язык в университете и за его пределами
- 4) уверенно и с удовольствием читать большое число художественной и научной литературы.
- 5) успешно общаться с носителями и не носителями английского языка.

3. Учебная программа по учебному предмету "Иностранный язык (второй). Английский язык" направлена на развитие учащихся с высоким уровнем владения языком B1 посредством следующего:

- 1) различные задания, благоприятствующие развитию навыков анализа, оценивания и творческого мышления;
- 2) знакомство с широким разнообразием письменных и устных источников информации;
- 3) стимулирующий и побуждающий предмет [3, с. 5268].

Как видно из программы учащиеся 10-11 классов должны владеть уровнем B1, согласно общеевропейской шкале компетенции владения иностранным языком. Согласно шкале CEFR выпускник казахстанской школы должен:

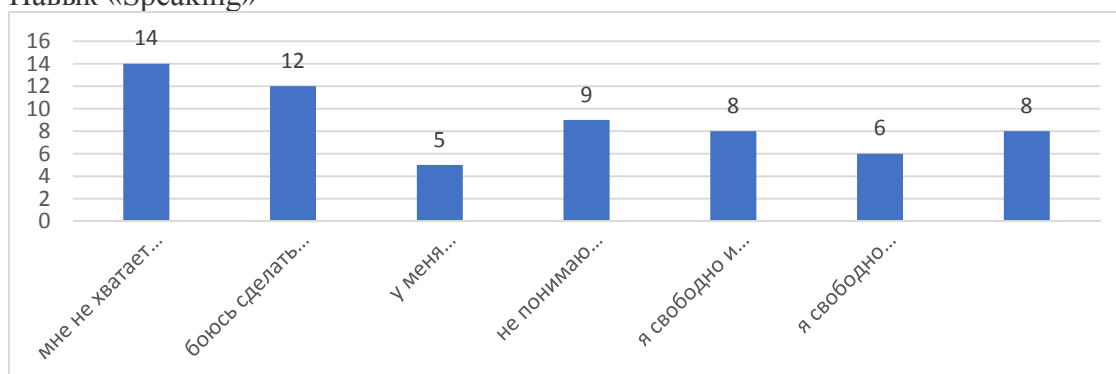
Понимать основные идеи четких сообщений, сделанных на литературном языке на разные темы, типично возникающие на работе, учебе, досуге и т.д. Уметь общаться в большинстве ситуаций, которые могут возникнуть во время пребывания в стране изучаемого языка. Могут составить связное сообщение на известные или особо

интересующие меня темы. Могут описать впечатления, события, надежды, изложить и обосновать свои мнения и планы.

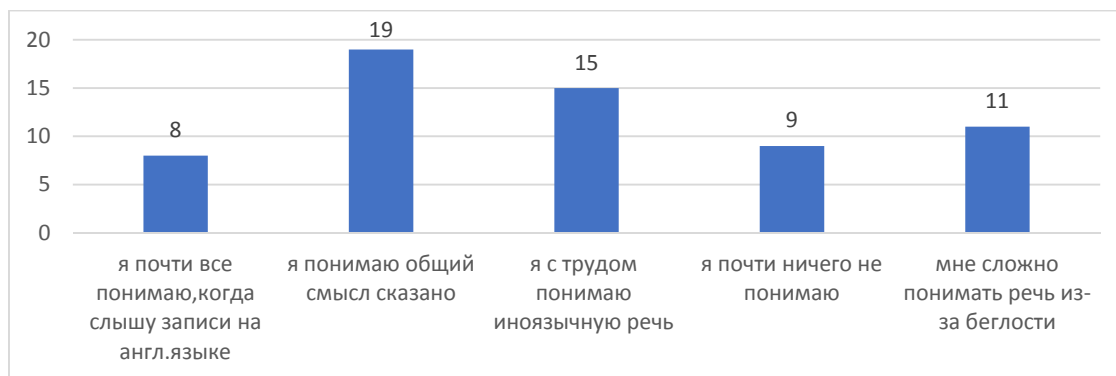
И здесь передо мной встал вопрос «Насколько ученики нашей школы владеют английским языком, который они изучают на протяжении нескольких лет? Каковы их успехи и трудности? Что могут сделать учителя, чтобы помочь учащимся повысить их языковые компетенции?»

Для того чтобы получить ответы на волнующими меня вопросы, была проведена большая исследовательская работа среди учащихся 10-11 классов школы № 6 г.Уральска. Учащимся были предложены вопросы на самооценивание своих компетенций по четырем основным навыкам. В опросе приняло участие 62 учащихся. Результаты показали следующие:

Навык «Speaking»

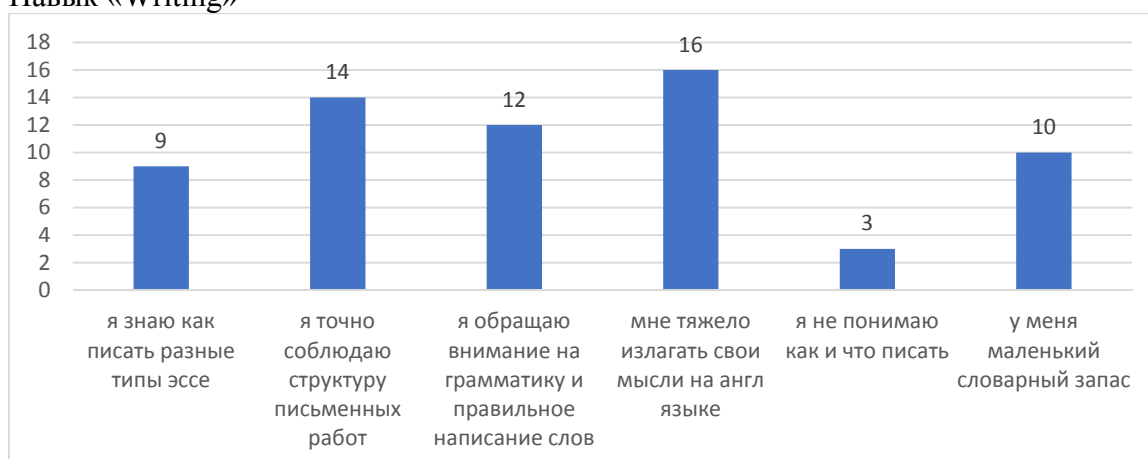
Навык «Listening»

Навык «Reading»

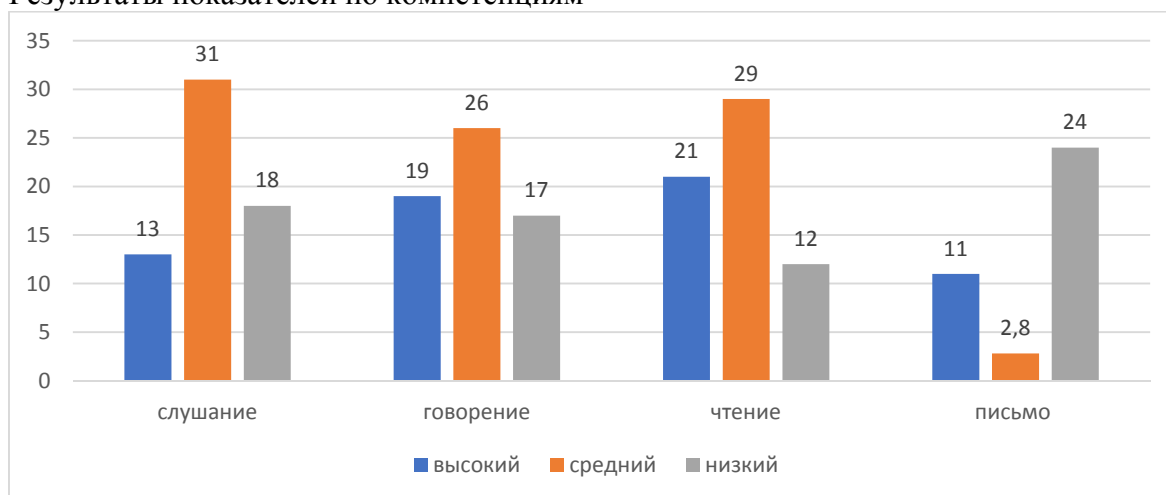

Навык «Writing»

Из данных диаграмм видно, что ученики имеют проблемы по всем основным речевым навыкам, признают, что встречаются с трудностями в усвоении иностранного языка. Некоторые учащиеся оценивают себя очень высоко, указывая, что имеют хорошие навыки по говорению, чтению и слушанию. Кроме того, учителями были проведены срезы на выявление уровней компетенций учащихся, которые показали, что результаты самооценивания и результаты срезов расходятся.

Результаты показателей по компетенциям

Данное исследование показало, что учащиеся необъективно оценивают себя на уроках и не всегда могут использовать теоретический материал на практике, что функциональная грамотность учащихся находится на среднем уровне, поэтому педагогам необходимо работать над освоением государственного стандарта и развитию основных языковых компетенций у школьников.

Использованная литература:

- 1.«Об утверждении Концепции развития образования Республики Казахстан на 2022–2026 годы», Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 ноября 2022 года № 941;
- 2.Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года №249, Концепция развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023 - 2029 годы;
- 3.О внесении изменений в приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 16 сентября 2022 года № 399 "Об утверждении типовых учебных программ по общеобразовательным предметам и курсам по выбору уровней начального, основного среднего и общего среднего образования" Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 21 ноября 2022 года № 467.

ӘӨЖ 316,77:070

Қолғанатова А. Б.*

МЕДИАДИСКУРСТЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада ақпараттық технологиялық прогрестің қоғамдағы алар орны мен әсеріне кең шолу жасалады. Дәстүрлі БАҚ және жаңа медиа біздің өмірімізге етене еніп кеткенінің қауіптілігіне алаңдаушылық танытуымыз тиіс. Ғылыми техника қарқынды дамығаны адамдардың еңбек күшін жеңілдеткенімен, адамгершілік пен адами құндылықтардың төмендеуіне әкеліп соғуда. Медиа әлемде миллиондаған ақпараттармен күресу кезеңі басталып та кетті.

Кілт сөздер: медиа, дискурс, медиа әлем, ақпараттық технология, бұқаралық ақпарат құралдары

Аннотация

В статье дается широкий обзор роли и влияния информационно-технологического прогресса в обществе. Мы должны быть обеспокоены опасностью того, что традиционные СМИ и новые медиа стали частью нашей жизни. Хотя быстрое развитие научной техники облегчило жизнь людей, оно привело к снижению моральных и человеческих ценностей. В Медиа-мире уже начался период борьбы с миллионами информации.

Ключевые слова: медиа, дискурс, медиа сфера, информационная технология, средство массовой информации

Abstract

The article provides a broad overview of the role and impact of information technology progress in society. We should be concerned about the danger that traditional media and new media have become a part of our lives. Although the rapid development of scientific technology has made people's work easier, it has led to a decrease in moral and human values. The media world has already begun a period of struggle with millions of information.

Key words: media, discourse, media world, information technology, mass media

Мақаланың негізгі тақырыбы «медиадискурс» болғандықтан, алдымен осы біріккен термин сөзге жеке-жеке тоқталайық. «Медиа» және «дискурс».

Әуелі «дискурс» терминінің мағынасы мен мәніне терең үңіліп көргеніміз жөн болар. Тіл білімі саласында бұл терминге түрлі анықтама берілген. Аталған термин ХХ ғасырдың ІІ жартысында француз тіл білімі аясында кең қолданыс тапты. Француз тілтанушы және мәдениеттанушы Эмиль Бенвенист 1950- жылдары дискурс терминін жаңа мағынада қолдана бастайды.[1,7 б.] Ал, алғаш ғылыми айналымға енгізуші америкалық лингвист Зеллиг Харрис 1952 жылы « Дискурс- анализ» мақаласында көрсетілген терминді пайдаланады.[2,290 б.]

Орыс лингвисті Нина Давидовна Арутюнова өте ықшам әрі дәл метафоралық анықтама береді: «речь, погружённая в жизнь».

Дәл осы анықтаманы « сан-салалы өмірдегі жанды сөз», - деп өз тілімізге икемдеп аудару арқылы ерекше жаңа тіркесті сөйлем тудырған болар едік.

К. К. Ибрагимова: «дискурс терминінде сөйлеу, диалог, мәтін және стиль туралы барлық дәстүрлі түсініктер шоғырланған, яғни дискурс- бұл коммуникативтік, прагматикалық, когнитивті және экстралингвистикалық факторларды есепке ала отырып сөйлеу қызметінің процесі», -деп жоғарыдағы ұғымға кең ауқымдылық тән екенін шегелей түскен.[3, 10 б.] Дискурсқа қатысты зерттеу еңбектерімен танысу барысында аталмыш терминнің « мәтін» ұғымымен көп ұқсастық табатыны байқалды.

Дегенмен, екеуі ұқсас функцияны атқарғанымен, екі ұғымның аражігін ажыратып айтқанымыз орынды. Тілге жеңіл, ойға қонымды болуы үшін мысал келтірсек. Әлемнің бүкіл қозғалыстағы жанды дүниесін «зат» дейміз. Физикада «материя» деп атайды. Материя атомдар мен молекулалардан тұрады. Атомдар мен молекулаларсыз материя болмайды. Сол секілді, материяны- дискурсқа, ал мәтінді - атом не молекулаға теңеуге болады. Дискурс - кең әрі күрделі ұғым! Дискурс үнемі қозғалыста, яғни динамикалық сипатта, мәтінге жан

* Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,филология факультеті,қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының 2-курс магистранты, Ақтөбе қ., Қазақстан, e-mail: aruzhan000917@gmail.com

кіргізіп, тіршілік сыйлайды. Мәтін әрдайым статикалық (тұрақты, қозғалыссыз) күйде тұрады. Мәтінсіз дискурс ешқашан жүзеге аспайды. «Дискурс дегеніміз-ең бір кең әрі жалпы мағынасында белгілі бір «сөйлеу, сөз саласындағы» сөйлеу тәжірибесі болып саналады. Ол пайда болу, туындау шартымен, жұмсалыуымен, адресаты мен авторымен қоса алынса да, бір бөлек алынған мәтін емес. Дискурс-мәтіндердің тұтас бір жиынтығы, сонымен қатар ол белгілі бір уақыт пен кеңістіктегі тұтас мәтіндердің ағыны секілді».[4, 21 б.]

Дискурс толық жүзеге асуы үшін мәтіннің белгілі бір авторы және оны қабылдаушы болуы тиіс. Авторды адресант, қабылдаушыны адресат немесе реципиент деп атайды. Адресант пен адресат арасындағы коммуникация, автордың белгілі бір нәрсені прагматикалық тұрғыдан жеткізу шеберлігі, реципиенттің оған қарсы жауабы, интеракция процесі жүзеге асып жатса, бұл нағыз дискурс. Дискурсты және когнитивті лингвистиканы зерттеп жүрген Андрей Кибрик «Анализ дискурса в когнитивной перспективе» еңбегінде мынадай лингвистикалық теңдеу келтіреді: «Дискурс=мәтін+коммуникация». Сонымен, дискурс интерпретациясына жоғарыда келтірілген мысалдар дұрыс түсінік қалыптастыруға көмектеседі.

Енді «медиа» терминіне толығырақ интерпретация жасасақ. Бұл ұғым біздің құлағымызға көптен сіңісті болып алғандықтан, репрезентация (қабылдау) процесі де жылдам жүретіні белгілі. Тұңғыш Президент Н. Назарбаевтың жарлығымен рухани жаңғыру аясында «Қазақ тіліндегі 100 жана оқулық» мега жоба жүзеге асқан болатын. Шет елдің үздік деп танылған оқулықтарына қазақша аударма жасалынды. Соның бірі «Медиа және журналистика: теория мен практикаға жаңа көзқарас» атты оқулық. Авторлары Жейсон Бейнбридж, Никола Гок, Лиз Тайнан медиа мен журналистиканың тарихына, медиаиндустрия өнімдері, медиаға анализ жасайтын тәсілдер, жаңалықты тарату жолдары мен медиаконтент туралы ақпараттармен оқырманды тез баурап алады. Қазақша сәтті аударылған деп ойлаймын. Осы оқулықта «медиаға» қатысты біраз мәліметтер берілген. «Бұл еңбекте медианы ақпарат немесе ойын - сауық бағдарламаларының контенті және тарату механизмі деп атадық».[5 .20 б.]

Жалпы, «медиа» терминіне «масс» қосымша сөзін тіркеп айту дәстүрге айналған. «Масс медиа» ұғымын АҚШ, Латын Америкасы және Батыс Еуропа мемлекеттері кең мағынада қолданады. Қазақ аудиториясы «Масс медиа» мен «БАҚ»-ты (бұқаралық ақпарат құралдары) синоним ретінде бірінің орнына бірін жұмсап қолданып жүр. Десек те, біршама айырмашылығын айта кетейік. Толыққанды әрі тұшымды жауапты «гугл» іздеу жүйесіндегі rudevice.ru сайтынан тауып, көзі қарақты оқырманға ұсынуды жөн деп таптық. «Масс медиа - это обобщенное определение, описывающее средства массовой информации в широком смысле. Это может быть пресса, телевидение, радио и интернет. СМИ же - более ограниченное понятие. Оно описывает исключительно прессу и технические средства массовой информации, например, газеты и журналы». Филология ғылымдарының докторы, профессор Қалбике Есенова «Қазіргі қазақ медиа- мәтінінің прагматикасы» монографиясында БАҚ-тың ақпаратты жеткізу формасына қарай 3 түрге бөлінетінін атап өткен: газет, радио және теледидар.

XXI ғасыр - ақпараттандырылған технологиялар ғасыры. Дамыған прогресс заманын электронды есептеуіш машиналарынсыз, байланыс құралдарынсыз елестету мүмкін емес. Техникамен қаруланып бастаған әлемнің байланысу тәсілдері мен ақпарат алмасу көздері өзгерді. Алғашқыда пошта, телеграф адамдардың өзара байланыс құралдары болса, кейін ол газет, радио, теледидар, ал бүгінгі күні интернет пен смартфонды гаджеттермен алмасты. Аты аталған құралдар көмегімен әлемнің түкпір - түкпірінен саяси оқиғалар туралы, мәдениет және спорт жаңалықтарын, білім беру және ауа - райы секілді әр алуан сала бойынша мәлімет алуға мол мүмкіндік жасалған. Жалпы, қоғамға қажетті публицистикалық мәтіндермен жұмыс жасап, зерттеу жүргізіп, ғаламның ақпараттық бейнесін ұсынушылар, әрине, журналистер қауымының еңбегі орасан зор. Бүгінгі таңда әлемнің медиа образын

жасаушылар қатарына журналистер ғана емес, әлеуметтік желіде өзіндік бренд қалыптастырып үлгерген блогерлер де жатқызылып жүр. Алайда, 2023 жылы маусым айында Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің бастамасымен «Масс медиа» туралы заң жобасы дайындалды. Бұл құжаттың негізгі мақсаты журналистің мәртебесін көтеру болып табылады. Қалам ұстаған жандардың қызметін шектеу емес, реттеуге арналған. Арнайы білімі мен білігі бар журналистерді қатардағы блогерлермен салыстыруға болмайды. Әрине, бұл заң әлі талқылану үстінде.

Жоғарыда біраз тақырыптың басын шертіп өттік. Енді туындымыздың негізгі кілт сөзі болып табылатын «медиадискурсқа» толық түсінік берсек: «Ақпаратты беруші мен қабылдаушы арасында жазбаша (визуалды), ауызша (аудиалды) және жазбаша – ауызша (аудио - визуалды) мәліметтер арқылы байланыс орнаса, автор ақпаратты беруде өзінің эмоциясын қосса, оны тыңдарман ой елегінен өткізіп, санасына сіндіріп, кері байланыс орнатса әрі осы процесс дәстүрлі БАҚ пен жаңа медиа аясында жүзеге асса, онда бұл медиадискурс болғаны».

Дәстүрлі БАҚ пен жаңа медиа «төртінші билік» атанғанына 250 жылдан астам уақыт өткен. 1752 жылы ағылшын драматургі және журналист Генри Филдинг: «Біздің саяси жазушыларымыздың ешқайсысы да биліктің үш тармағы, атап айтқанда: Патшалар, Лордтар мен Қоғамдастықтардан басқаларын елеп ескермейді..., қоғамда қазір төртінші биліктің алапат және қуатты формасы үнсіз қалыптасуда», - деген екен.[6, 88 б.]

Виктория тарихшысы Томас Карлейль: «Жазуды жақсы меңгерсең демократия сөзсіз орнайды. Қазір бүкіл халықтың тілін тауып, көңіліндегіні айта білген адам ықпалды күшке, билік тармағына айналады. Биліктің барлық іс-әрекетіне араласады және заңнамаға әсер ететін ажырамас күшке иелік етеді. Оның дәрежесі, табысы немесе көркемдігі маңызды емес: ең бастысы, оның халыққа өтімді сөзі, тындата алатын тілі болса жеткілікті», - деді.[7, 89 б.]

Француз императоры Наполеон Бонапарт ең қауіпті ұрыс қаруын былай сипаттайды: «Жауға қарсы жүздеген мың қол әскерден төрт газеттің ойсырата соққы беру мүмкіндігі зор».

Мерзімді баспасөз, радио, теледидар, интернет, электронды сайттар мен онлайн платформалар барша әлеуметке қызмет етуші ақпараттық құралдар. Адамға әсер ету күші орасан зор. Еңбектеген сәбиден еңкейген қартқа шейін медиа әлемде дискурс процесін жүзеге асырып жатырмыз. Әрқайсысы адам баласының когнитивті ойлау жүйесіне, психикасына, физиологиялық іс-әрекетіне, өмір сүру салтына, тұрмыс тіршілігі мен негізгі ұстанымдарына әртүрлі деңгейде әсер қалдыратыны сөзсіз. Философия ғылымдарының докторы, академик Ғарифолла Есім: «Біздің өмір сүріп жатқан қоғамымыздың мазмұнын анықтайтын фактор - ақпарат. Оны біз ақпараттық қоғам деп жүрміз. Бүкіл әлем бір сәтте үйіңізге сыйып кетеді. Интернет, электронды почта жүйесі, жетілген коммуникация әлемді тұтастырып барады», - дейді.

Таяқтың екі ұшы бар болатыны секілді, ақпарат беру мен алмасудың пайдасы мен залалын қатар қоюға болады. Соңғы уақыттары қоғамдағы мәдени құндылықтардың күрт төмендеп, бала тәрбиесінде көп орын алып жатқан олқылықтарға қарап, зияны басымырақ түсетіні айқын байқалып жүр. Бұл медиадискурстың өзекті де өткір мәселесі.

Қоғам бар жерде тіл бар. Тіл бар жерде қарым-қатынас сөзсіз орнайды. Дискурс осындай *жағдайда* ғана жүзеге асады. Медианың қамту кеңістігі ауқымырақ болғандықтан, дискурс та вербалды және бейвербалды қарым- қатынас жасаушылар арасында кең қолданысқа ие. Дей тұрғанмен, медиа ақпарат ештеңенің байыбына бармастан, анық - қанығына көз жеткізілместен өтірік-шыны аралас берілуде. 2011 жылы БҰҰ ғаламторға, яғни Интернет желісіне қолжетімділік құқығын адамзаттың бәріне ортақ деп жариялады.

Медиадискурстың арқасында біз қоршаған ортада болып жатқан алуан түрлі оқиғалар мен құбылыстарды біліп, елдің саяси, экономикалық жағдайларынан құлағдар болып отырамыз. Әрине, оның ішінде БАҚ-тың алар орны ерекше. Ғаламшарымыздың өзіндік

бейнесін көз алдымызда сан құбылтып көрсету мүмкіндігіне ие БАҚ пен жаңа медианың қызметін теңдессіз деп бағалауымыз артық етпес болар. Мәңгі мұз жастанған қарлы шыңдар, шексіз тұңғиыққа ұласқан ғарыш кеңістігі, Жеті қат аспан мен Жеті қат жердің қилы да қисынды келбеті, ит тұмсығы батпайтын ну ормандар, теңіз астындағы адам ойына да кіріп шықпас өзге тіршілік иелерінің сан түрі туралы беймағлұм деректермен таныс болуымыз масс медианың атқаратын функциясының қаншалықты жоғары екендігін көрсетеді.

Қазақ тіл білімінің атасы А.Байтұрсынұлы 1913-1918 жылдар аралығында Орынбор қаласында жарияланып тұрған «Қазақ» газетінде былай дейді: «Әуелі газет-халықтың көзі, құлағы һәм тілі. Адамға көз, құлақ, тіл қандай керек болса, халыққа газет сондай керек. Газеті жоқ жұрт басқа газеті бар жұрттардың қасында құлағы жоқ керең, тілі жоқ мақау, көзі жоқ соқыр сықылды». Ақын, педагог, ойшыл ұстаз халықтың көкірек көзін оятып, соқыр сенімнен арылтып, қараңғылықтан алып шығуға шарапаты тиетін «газеттің» ағартушылыққа, үгіт-насихатқа жаппай бағыттауға арналған таптырмас қару деп таныды.

XX ғ. 30 жылдары « ұзынқұлақ » атауына ие болған радио да халықтың жаппай сауаттануына, мәдениетінің өсіп-жетілуіне күшті ықпал етті».[8, 10 б.] Шартараптан ең жедел хабар алып, ән мен күй беріліп, халық танымын кеңейтуге игілік етуші инструмент-радио. Намазалы Омашев «Радиожурналистиканың негіздері» атты еңбегінде: «Радио-көңіл күй барометрі, өмірге күштарлық дәнін шашатын бастау бұлақ», -деп ерекше теңеу берген. Адамның есту қабілетіне құрылған радио тыңдарманға адуынды күшпен әсер ете алады. Екінші дүниежүзілік соғыс жылдарында Германия канцлері Адольф Гитлер « Кеңес Одағының Үні » атанған диктор Юрий Борисович Левитанның дауысынан қатты қорыққан деседі. Тіпті, он мыңдаған солдатты өлтіруден бұрын, ең алдымен, Бүкілодақтың үні болған Левитанның көзін құрту алдыңғы қатардағы жоспар болған. Гитлер үшін Сталиннен де қауіпті жауға айналған Левитан дауысы армия солдаттарының рухын асқақтатып, атойлап шабуға күш берген. Осыдан кейін жер бетінде адамға ғана тән сөйлеу мен сөз өнерінің құдіретіне таң қалып, таңдай қағасың.

Радио өз кезегінде жетіліп, техникалар озық үлгіде жасақталудың арқасында теледидар пайда болып, тарихта « кара жәшік » алдындағы көрермендер пайда болды. Аудиалды және визуалды қызметтерді қатар атқаратын көгілдір экран адамды қай жағынан болса да баурап алады.

Қазіргі таңда ақпарат алу көзі мүлде басқа арнаға бұрылып бара жатыр. Смартфондар интернет желісіне қосулы болғандықтан, кез келген мәліметке қанығу нығметі қамтамасыз етілген. Миллиондаған деректерден шегі мен шеті жоқ ақпараттар ағыны біздің өмірімізде күнделікті айналымда. Десек те, масс медиа бұқара санасына үнемі оң әсер етеді деуге болмайды. Экранның ар жағында көрсетілетін кейбір жан түршігерлік оқиғалар, зорлық-зомбылықтар әлі бұғанасы бекіп, буыны қатпаған жас бала тұрмақ, оң-солын таныған ересек адамның психикасына да кәдімгідей теріс әсер етеді. Бұл жайттар, өз кезегінде, адамның жүйке жүйесінде ауыртпалық тудырып, әртүрлі ауруларға алып баратыны жайында жазылып та, айтылып та жүр. Медиадискурстың өзекті мәселесі әрі қарастыруға лайықты тұсы: позитив және негатив әсерлері. Медиа мәлімет белгілі бір деңгейде әрбір адамның ойлау жүйесінде із қалдырады. Жақсы немесе жаман болмағы мазмұндылығы мен мәнінде жатыр.

Масс медиа арқылы қоғамда жаңа бағыт пайда болды. Өзге елдің мәдениеті мен салт-дәстүрі тек көгілдер экраннан ғана емес, әлеуметтік желілерден де тарап, көрсетіліп жүр. Түрік, үнді, өзбек, корей сераилдары, ағылшындық және америкалық кинотуындылар мен мультфильмдер, одан бөлек сол елдердің музыкалары қазақ ұлтының менталитетіне кері әсері басым болып бара жатқандай. «Ел боламын десең, экраныңды түзе» сияқты каламбур газет беттерінде жиі ұшырасады. Ертеңгі ел болашағы кішкентай көген көздеріміз экранға телміріп алатынды әдет қылған. Бүгінгі телеарналар у мен шудың алаңына, хайп пен шоудың ордасына айналған. Орынсыз ыржаң мен болымсыз қылжаңның базары болған теледидар ғана емес, әлеуметтік желілер де өз кезегінде сананы улау идеологиясын берік ұстанатындай. Адам ойына манипуляция жасау белең алып бара жатыр. Сондықтан баласының тәрбиесіне

алаңдаушылық білдірген әрбір ата-ана телефон мен экраннан баланы алшақтату жолдарын іздестіргені жөн. Тіпті, өз баласын тыңдата алмайтын ата-аналардың қарасы көбейді. Экранмен контакт құрған кішкентай жеткіншектерімізді шырмалған лабиринттен алып шығу да оңайға соқпайды. Әрбір отбасы институтының ортақ фобиясына айналған бала тәрбиесіне келгенде қапы қалуға, қол қусырып қарап отыруға, бейкамдыққа салынуға болмайды. Қала берді, экранның ар жақ әлемінің қызығы мен шыжығына батқан әрбір адам қозғалыссыз болатыны белгілі. Физикалық белсенділігі аз адамның түрлі ауруға шалдығу қаупі жоғары. Органикалық тұрғыдан да, психологиялық тұрғыдан да, моральдық тұрғыдан да адам баласы, шынын айтқанда, зиянға ұшырауда.

Медиаиндустрия кең жолға қойылып, өзінің арнасын тауып, жолындағыларды шаң қаптырып бара жатыр. Медиадискурстың ықпалын қысқаша айтып өттік. Барлығын да өз жөнімен, тәртібімен пайдалануды қолға алсақ, ағылған ақпараттың санамызға тигізер теріс соққысынан сақтанып, оң әсерін толыққанды сезіне аламыз. Тек шектен шығу ғана бұл қағиданы бұзады. Адам болмаса, қоғам болмайды. Қоғамдағы әрбір жайт адам арқылы жүзеге асады. Толассыз келіп жатқан ақпараттар тізбегін дұрыс басқара алсақ және халыққа дұрыс жеткізе алсақ, медиадискурстың «өзекті» болатындай мәселесі болмас еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Садирова К.К. Көп пропозициялы дискурс: Оқу құралы // Ақтөбе: Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе мемлекеттік университеті, 2008. -182 бет
2. Есенова Қ.Ө. Қазіргі қазақ медиа-мәгінінің прагматикасы (қазақ баспасөз материалдары негізінде). // Алматы: 2007. – 450 бет.
3. Ибрагимова К.К. К вопросу определения понятия «дискурс» как лингвистической категории // Вестник КазНПУ им.Абая.серия педагогические науки: 2016 - №2 (50) – С. 94-100
4. Бактиярова Р. М. Қазіргі медиадискурстағы «іскер әйел» концептісі, философия(Phd) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. // Алматы, 2022 – 149 бет
5. Бейнбриж Жейсон, Гок Никола, Тайнан Лиз. Медиа және журналистика: теория мен практикаға жаңа көзқарас. // Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019. – 592 бет.
6. Бейнбриж Жейсон, Гок Никола, Тайнан Лиз. Медиа және журналистика: теория мен практикаға жаңа көзқарас. // Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019. – 592 бет.
7. Бейнбриж Жейсон, Гок Никола, Тайнан Лиз. Медиа және журналистика: теория мен практикаға жаңа көзқарас. // Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019. – 592 бет
8. Омашев Н. Радиожурналистиканың негіздері: Оқулық // Алматы, 2015. – 356 бет

УДК 81-112.2

Крячко В.Б.*

ИЗБЫТОЧНОСТЬ КУЛЬТУРЫ

Аннотация.

Мақалада мәдениет мәселелері оның таңбалық емес мәні тұрғысынан қарастырылады. Мәдениеттің артықтығы бүкіл антропосфераға еніп жатқан осы болмыстың бір көрінісі. Мәдениет шекаралық құбылыс ретінде қарастырылып, құрылымдық қарама-қайшылықтар түрінде беріледі: 1) мәдениет – биосфера, 2) мәдениет – адам. Екі жағдайда да артықтық өтпелі процестердің катализаторы ретінде әрекет етеді. Бірінші жағдайда мәдениет пен биосфера арасындағы биективті болжамдарды құру мүмкін еместігіне байланысты айырмашылықтарды анықтау. Екіншісінде, адам құбылысының негізгі факторы ретінде.

Кілт сөздер: мәдениет, биосфера, артықтық, құрылымдық қарама-қайшылық, изоморфизм, бинарлық Аннотация.

В статье рассматривается проблематика культуры с точки зрения ее незнаковой сущности. Избыточность культуры является одним из проявлений этой сущности, которая пронизывает всю

* кандидат филологических наук, доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин Волжского политехнического института (филиала) ВолгГТУ; ВИУ (филиал) РАНХиГС, г Волгоград, Россия, e-mail: ya.usto@yandex.ru

антропосферу. Культура рассматривается как пограничное явление и представляется в виде структурных оппозиций: 1) культура – биосфера, 2) культура – человек. В обоих случаях избыточность выполняет роль катализатора переходных процессов. В первом случае для выявления несходства из-за невозможности построения биективных проекций между культурой и биосферой. Во втором, как основной фактор человеческой феноменальности.

Ключевые слова: культура, биосфера, избыточность, структурная оппозиция, изоморфизм, бинарность

Abstract

The article examines the problems of culture from the point of view of its non-sign essence. The redundancy of culture is one of the manifestations of this essence, which permeates the entire anthroposphere. Culture is considered as a borderline phenomenon and is presented in the form of structural oppositions: 1) culture - biosphere, 2) culture - man. In both cases, redundancy acts as a catalyst for transient processes. In the first case, to identify dissimilarities due to the impossibility of constructing bijective projections between culture and the biosphere. In the second, as the main factor of human phenomenality.

Key words: culture, biosphere, redundancy, structural opposition, isomorphism, binary.

Антропологическая сущность человека, как феномена, раскрывается в виде двух культур, каждая из которых имеет дискретный (знаковый) и недискретный характер. В первом случае под культурой следует понимать антропогенез, как процесс дальнейшей эволюции человечества. Тогда актуализируются понятия *вариативности культур* и «инокультурности» [Лотман 2002, с. 235].

Одним из свойств недискретной сущности культуры является ее избыточность, которая проявляется в самых различных сочетаниях неизоморфного свойства.

Нельзя сказать «культура бытия», поскольку с точки зрения феномена человека «бытие» – это и есть «культура». А вот «культура быта» – можно (*дом высокой культуры быта*). По той же причине нельзя сказать «культура сельского хозяйства», поскольку «сельское хозяйство» по своей сути и есть «культура», ее первообразная, и подобное смысловое сочетание сквозит избыточностью. Можно говорить *животноводческая культура, зерновая культура, садовая, огородная* и так далее в ограниченном, а точнее предельном (для культуры) инструментальном значении, тождественном значению «технология».

Культура как «технология» понятна и достаточна. Культура как «бытие» непонятна и избыточна. Избыточность культуры проявляется во всех случаях, когда она, как недискретная и бесконечная сущность, встречается с ограниченными потребностями или возможностями. Ей задают инструментальный вопрос *как?*, а она ставит риторический вопрос *зачем? (почему?)*. Договориться невозможно. Вопрос остается, как правило, без ответа и культуру отбрасывают за ненужность.

Традиционно это противостояние двух «культур» представляют в виде антиномии *культура – цивилизация* с соответствующим делением на духовные и материальные ценности, религиозные и атеистические убеждения, личностные и коллективные психотипы, неприспособленные и лишние с точки зрения выживания в среде и прагматичные. С точки зрения избыточности оценивал культуру академик Д. С. Лихачев, называя ее «дуракаваланием» [Маслова 2001: 23].

Общее свойство, объединяющее подобные антиномии заключается в том, что культура открывается в них, как пограничное явление, а процессы, происходящие на стыке культурных оппозиций, являются *переходными*. Их условно можно разделить на две категории: *первичные* и *вторичные*.

Первые можно представить, как знакомство с культурой. Они связаны с введением в известную систему кодировки новых участников и в свою очередь делятся на две составляющие, функционирующие в виде структурных оппозиций 1) *культура – биосфера*, 2) *культура – человек*.

Вторые связаны с взаимодействием культурных концептов (культурных констант) с различными отраслями знания.

Культура – биосфера. Отношения двух живых систем не являются изоморфными. Однако их бинарность является расплывчатой, в значительной мере условной. Определенно можно сказать, что культуры в биосфере нет, поскольку она избыточна с точки зрения выживания в среде. «Если бобру надо построить хатку, он никогда не будет строить Дворец советов» [Мень 1999: 11]. Условную бинарность культуры и биосферы необходимо рассматривать с двух сторон.

1. Нельзя говорить об их изоморфизме, о преодолении структурных барьеров, существующих между двумя системами, по естественным научно обоснованным причинам. История одомашнивания (одомашнивания) животных говорит о том же. Иначе обезьяны и собаки могли бы становиться людьми путем культурной, то есть искусственной доводки. В этом смысле достаточно ясный ответ, хотя в художественной форме, дает нам «Собачье сердце» М. А. Булгакова: культурный фактор для собачьего сердца оказывается непреодолимым. Помимо сердца, которое может быть очень преданным, необходимо знание, сознающее себя, личностное начало. Вывод вполне научен, хотя для животных он звучит ригорически: как человеку невозможно вернуться в природу, так и животным нельзя стать в полной мере культурными (речь о способности творить культуру).

2. Тем не менее мы не можем не замечать того взаимного позитивного влияния, которое оказывают друг на друга фронтиеры: появление новых научных дисциплин этологии (К. Лоренц, Н. Тинберген, К. фон Фриш, Е. Н. Панов), биолингвистики (У. Т. Фитч), эволюционной психологии (К. Эткинсон), когнитивистики (А. Д. Кошелев), непрекращающиеся попытки исследования антропоидов и приобщения их к речи (У. Форнесс, Н. Ладыгина-Котс, А. и Б. Гарднеры, П. Паттерсон). Сюда же следует отнести и тезис о размытости границ между культурой и не-культурой (Ю. М. Лотман). В подобной постановке проблема выходит за рамки строго научной парадигмы. Вопрос остается открытым и спорным, очевидно до тех пор, пока изоморфизм знания и веры станет в науке общим местом.

Культура – человек. В этой парадигме человек потому человек, что он – культурен. Культура делает человека человеком, хотя справедливо сказать и обратное. Человек только наполовину изоморфен культуре, а со стороны своей психофизической природы он ей бинарен. Как творец культуры, он противостоит природе, с другой, как ее дитя, он бинарен культуре, часто отвергая ее, как вызов, а точнее, как призыв к лучшему.

По этой причине литература, поэзия, все виды искусства, живопись, музыка, философия, наука избыточны с точки зрения выживания в среде. Иными словами, все это *не нужно* человеку с позиции его физиологических потребностей. Отбрасывая культуру, пренебрегая ею в угоду своим корыстным целям или по невежеству, люди *всегда* оказываются в глубоком кризисе, на пороге катастрофы или постфактум, после нее. Слово всегда в данном случае является ключевым, поскольку данное явление давно стало предметом культурного знания. Парадокс заключается в том, что человек, как существо бинарное и пограничное все время находится в состоянии выбора, ответственности и внутреннего диалога с культурой.

Таким образом можно заключить, что культура – это живая система с бесконечным количеством информации, нацеленная на диалог с человеком.

Список использованной литературы

1. Лотман Ю. М. Статьи по семиотике культуры и искусства. – СПб.: Академический проект, 2002. – 544 с.
2. Маслова В. А. Линвокультурология: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
3. Мень А. Отец Александр Мень отвечает на вопросы слушателей. – М.: Фонд имени А. Мень, 1999а. – 320 с.

А.БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ ТІЛДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕМЕМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ

Аңдатпа

Мақалада ХХІ ғасырдағы қазақ тілін меңгеру әдістемесі Ахмет Байтұрсыновтың әдістемелік мұрасынан бастау алатындығы талданады. Қазақ тілі мен әдебиеті пәнін меңгерудің әдістемелік ерекшеліктері мен соңғы зерттеулерде көрініс табатын жаңа көзқарастар ұсынылады. А.Байтұрсыновтың идеяларына негізделген әдіс-тәсілдерді таңдауға бағытталған.

Тірек сөздер: тілді меңгерту, сөйлем, құрал, дағды, ауызша талдау, әдіс-тәсілдер.

Аннотация

В статье анализируется, что методика освоения казахского языка в ХХІ веке берет свое начало в методическом наследии Ахмета Байтурсынова. Предложены новые подходы, отраженные в новейших исследованиях и методических особенностях освоения дисциплины казахский язык и литература. Направлен на выбор методов и приемов, основанных на идеях А. Байтурсынова.

Ключевые слова: владение языком, предложение, инструмент, навык, устный анализ, методы и приемы..

Abstract

The article analyzes that the methodology of mastering the Kazakh language in the ХХІ century originates from the methodological heritage of Akhmet Baitursynov. Methodological features of mastering the subject of the Kazakh language and literature and new approaches reflected in the latest research are proposed. It is aimed at choosing methods and techniques based on the ideas of A. Baitursynov.

Keywords: language proficiency, sentence, tool, skill, oral analysis, methods and techniques.

Ғалымның «Әдіс – керекшіліктен шығатын нәрсе. Әдістің жақсы-жаман болмағы жұмсалатын орнының керек қылуына қарай» деген сөздері тілді меңгерту үшін маңызды қағида болып табылады.

Тілді меңгерту үрдісіне инновациялық технологияларды енгізудің мақсаты білімдік тұрғыдан жан-жақты қаруланған, өмірлік қажеттіліктерін жүзеге асыра алатын дербес зияттың иесін, әлеуметтік тұлғаны қалыптастыру болып отыр. А.Байтұрсынұлы оқу құралдарында тілдік материалдарды оқушылардың эмпирикалық (I кезең), теориялық (II кезең), шығармашылық ойлауын (III кезең) қалыптастыру мақсатында жүйелейді [2, 434]. Ғалымның әдістемелік жаңалығы бүгінгі күнге дейін өз маңызын жоймағандығы байқалады. Себебі теориялық ойлау мен шығармашылық ойлау – ең жоғарғы ойлау сатысы. Ол эмпирикалық ойлаудың негізінде қалыптасады. Баланың шығармашылық қасиеті кішкентайынан көріне бастайды. Себебі шығармашылық – бала дамуының қалыпты жағдайы.

Жаңа технология – оқу-тәрбие үдерісінде шығармашылықпен орындау көзделетін, оқыту мен тәрбиенің тиімділігін қамтамасыз ететін, адамның дербес қабілеті мен танымдық бірлігін іске асыратын, білім алушыны дамытуға бағытталған, әрі жүйелі білім беруге негізделген сапалы оқыту тәсілдерінің жиынтығы. Мектеп оқушылары үшін қазақ тілі сабағында тілдік талдауға негізделген жаңа технологияның бірі – сатылы-кешенді талдау технологиясы.

Сатылай-кешенді талдау технологиясы – оқыту мақсаты, міндеттері, әдіс-тәсілдері, өзіндік ерекшелігі бар және оқушыларға білімді ғылыми негізде сатылай, жүйелі, кешенді меңгертіп, оларға ұлттық құндылықтарды бағалай, қолдана білуге машықтандыратын талдау түрі. Талдау ұғымына тоқталсақ, жалпы ғылымда күрделі мәселені жекелерге, аса қарапайым кіші мәселелерге бөлуден тұратын зерттеу рәсімі ретінде таныс. Ал тілдік талдау немесе лингвистикалық талдау – тіл бірліктерінің сипаттамаларын, заңдылықтарын, ерекшеліктерін,

* №10 Күреңбел орта мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі Жуалы ауданы, Жамбыл облысы, Қазақстан

бөліну жолдарын, бір-бірімен байланысу амалдарын ажыратып саралау. Тілдік талдау технологиясы тілдік бірліктерді талдаудың жолдарын жүйеге салу барысында анықталатын тиімді әдіс-тәсілдер жиынтығының жобасы болғандықтан, оның әдістемелік қыры тікелей әдіскердің шеберлігі нәтижесінде көрінеді.

Қазақ тіл білімінде тілдің өзекті мәселелерінің теориялық және тәжірибелік, әдістемелік негізін орнатуды мақсат еткен тіл жанашырлары жетерлік. Қазақ тілінің теориясын түсіндірумен қатар, оны тәжірибелік негізде алғаш талдап дәлелдеген қазақ халқының рухани көсемі, тілші-ғалым – А.Байтұрсынұлы. Әдіскер ғалым Ф.Оразбаеваның «Тілдік қатынас негіздері» [3] деген еңбегінде А.Байтұрсынұлының тіл біліміндегі көптеген мәселелерді сөз етіп, зерттеу нысанына айналдырғаны және «Оқу құралы», «Сауат ашқыш», «Тіл – құрал» сияқты оқулықтарда қолданылатын әдіс-тәсілдердің ерекшелігі талданған. Автор осы мәселені арнайы қарастыруды қажет ететін өзекті тақырып екендігін айтады. Ф.Оразбаева: «Кез келген әдіскер мұғалім тілшінің еңбектерін оқу арқылы тілдік материалдармен танысып қана қоймайды, сонымен қатар оқулықтарда берілген тақырыптарды оқытудың әдістемелерін де үйренеді» [3] деген тұжырымға келеді. Сондықтан әдістемелік оқу құралдарының ерекшелігі – оқытуда едәуір тиімді болатын әдіс-тәсілдерді ұсыну.

Атақты ойшылдың адамзат жаратылысындағы ерекше сыры мен жұмбағы мол құбылыс – тіл табиғатына, тілдің әлеуметтік сипаты мен қоғамдық қызметіне ден қойған зерттеулері рухани қорымыздың негізі болып табылады. Ахмет Байтұрсынов өзі өмір сүрген орта мен қоғам талабын ескере отырып, тілтанудың ұлттық топырағымыздағы алғашқы ғылымдық жүйесін қалыптастырды. Ол айтылған ойдың сауатты, түсінікті жеткізілуіне айрықша мән бере келіп, басты мәселе сөйлеу мен сөйлем жүйесі екенін атап көрсетті.

Қазақ тілінің сөйлем жүйесін, оның сөйлеу әрекетінің түрлеріне қатысын Ахаңның бірнеше еңбектерінен кездестіруге болады. Әсіресе, сөйлеу әрекетінің түрлеріне байланысты нақтылы берілген қысқа тұжырымдар қазіргі кезде де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Ахмет Байтұрсынұлының «Тіл танытқыш» кітабы сөйлем жүйесіндегі оқу, жазу, тілдесуге қатысты іргелі мәселелерді қозғайды. Бұл еңбегінде тілші-ғалым жалпы сөйлем жүйесінің жаратылысы мен табиғатын барынша анықтай түседі. Мысалы: «Сөйлем дегеніміз – сөздердің басын құрастырып біреу айтқан ой. Сөйлегенде, жазғанда кім де болса, ойын айтады», – дей отырып, ол жалпы адамзат қатынасындағы сөйлеу процесі сөйлемді құрай білуге, ойды басқаға жеткізе білуге тікелей қатысты екенін ескертеді. Бұл – әрі қысқа, әрі нұсқа пікір. Өйткені сөйлей білер кез келген адам өзінің айтар ойын «сөздердің басын құрастырып», сөздерді тіркестіре білу арқылы ғана жеткізе алатыны ақиқат қой. Бірақ мұндай әдістемелік еңбекті жазу зерттеушінің бойынан теория мен практиканы ұштастырудан бөлек көптеген факторларды назарға алуын көздейді, әсіресе, білімді игеруде үйренушіге неғұрлым тиімді және түсінуіне жеңіл боларлық құралын, кілтін табуда қажырлы еңбек пен ізденісті қажет етеді. Осындай талаптың үдесінен шыға білген ғалым А. Байтұрсынұлының 3 бөлімнен тұратын «Тіл – құрал» [1] атты кітабы - қазақ тілінің фонетикасы мен грамматикасынан тұңғыш ғылыми пікір мен тұжырымдарын ұсынған, жаңа терминдік атауларды тіл білімінде қалыптастыруға зор үлес қосқан құнды еңбектердің бірі.

Аталған еңбекте ғалым А. Байтұрсынұлы дыбыс, әріп, буыннан бастап, сөз тұлғалары – түбір мен қосымшадан сөз таптарына дейінгі теориялық-тәжірибелік мәселелерді кешенді қарастырады. Тілдік бірліктердің синтаксистік сипатын да назардан тыс қалдырмаған. «Тіл – құралда» біріншіден, қазақ тіл білімінің негізгі салалары бойынша теориялық мәліметті жан-жақты түсіндіреді. Оны практикалық жақтан ұғындыруда «дағдыландыру» сатысын ұсынады. Бұл сатыда мәтінмен, жаттығулармен жұмыс түрлері қамтылады. «Дағдыландыру» сатысы келесі «сынау» сатысында өз жалғасын табады. «Сынау» сатысында алынған білімді толық бекіту жұмысы қарастырылған. «Сынау» деген атау беруде де өзіндік мән-мағына бар. Себебі үйренуші тілдік фактілерді талдау арқылы өзін-өзі сынауға үйренеді.

Эмперикалық білім мазмұнынан рефлексияға дейінгі кезеңді қалыптастыру міндеті көзделген. Рефлексия кезеңі шәкірттердің сезімдері мен ойларының көрініс табуын меңзейді. Бұл – шәкірттің, үйренушінің өздігінен білім алып, ізденіске деген ұмтылысын қалыптастыруға бағытталған бірден-бір шарттарының бірі болып табылады. Қазақ тілін оқыту әдістемесінде тіл бірліктерінің теориялық мәселелерін сатылы құрылым арқылы үйрететін тұңғыш төл технологияның негізі А.Байтұрсынұлы еңбектерінде қаланғанын көруге болады. Ғалымның бұл әдістемелік көзқарасы бүгінгі қазақ тіліндегі төл технологияның дүниеге келуіне себепкер болған.

Тілдік талдауды зерттеу объектісіне айналдырып, оның үлгілері мен жүргізілу ретін барынша толық сипаттайтын, теориялық-әдіснамалық негізін қалыптастырған еңбектер қазақ тіл білімінде аздық етеді. Заманның жаңа талабына сәйкес бұл мәселенің өзектілігін назарға алып, алғаш тілдік талдауды технологияландыруды педагогика ғылымдарының докторы, профессор Н.А.Оразахынова [4] ұсынады. Әдіскер-ғалымның тілдік-кешенді талдауды жетілдірудегі «Сатылай-кешенді талдау технологиясы» қазақтың рухани көсемі, алғашқы әдіскер ғалым А. Байтұрсынұлының идеясынан бастау алған.

Тілдік талдауға қатысты ғалым А.Байтұрсынұлының әдістемелік көзқарастары қазақ тілін оқыту жүйесінде тіл біліміндегі алғашқы баспалдақ болып, көптеген зерттеуші-ғалымдардың негізгі сүйенетін объектісіне, құралына айналды. Тілші-ғалым С.Исаев орындалу тәсіліне қарай тілдік талдаудың ауызша және жазбаша формасын ұсынды. «Ауызша талдау – көбінесе сыныпта, дәрісханада жүргізіледі, жазбаша талдау негізінен үйге тапсырма ретінде беріледі де, сыныпта ауызша әңгімеленеді. Ауызша талдау көбіне білім алушының білімі әбден жетілген кезде, дағдысы қалыптасқан кезде жүргізіледі» [5]. С.Исаев, М.Достанов талдау барысында қарама-қарсы қою әдісін қолданады. Сонымен қатар М.Достанов тілдік фактілерді фонетика-лексикалық және грамматикалық жағынан қатар талдау әдістерін ұсынады [5].

Ал әдіскер Ә.Ермеков те қатар талдаудың қажеттілігін меңзеп, оны «шендестіре талдау» деп атайды. Зерттеушілер фонетикалық талдаудың кейбір мәселелерін емлемен және морфологиямен орайластыра, солармен шендестіре жүргізу қажеттігін дұрыс деп санайды. Оқытуда бұндай тәсілдің екі жақты пайдасы болады: біріншіден, білім алушы емленің әр алуан ерекшеліктеріне жетіле түседі, екіншіден, олар кейбір грамматикалық категориялардың сырын біледі.

Бүгінгі білім беру кеңістігінде шетелдік және отандық әдіскерлер «Сын тұрғысынан ойлау» технологиясы, «Инсерт» стратегиясы сияқты тағы басқа оқытудың түрлі әдістерінің ерекшеліктері мен ұстанымдарын айқындап көтеріп жүр. Өткенге барлап қарасақ, бүгінгі жаңашыл деп табылған оқыту технологияларының Ахмет Байтұрсынұлының жоғарыда аталған еңбектерінен бастау алатынын атап өткен жөн болар. Бұны біз ғалымның өз заманындағы балалар мен ересектердің сауатын ашуға арналған оқу құралдарынан да, шағын мақаларынан да аңғарамыз. Мәселен, Ахмет Байтұрсынұлының бастауыш мектептеріне арналған «Әліпбиі» (Жаңа құрал) оқулығын жазуда көрнекілік, түсініктілік, жүйелілік, өмірмен байланыстылық, т.б. дидактикалық ұстанымдарды, дамыта оқыту идеясын басшылыққа алғанын анық аңғаруға болады. Себебі, автор бұл еңбекте білім белгілі бір жүйемен, ретпен берілуін ескеріп, балаға әлі келетін білімді ғана ұсынған. Баланың ойлау қабілетін дамытумен қатар, оларды іс-әрекетке жаттықтыру қажеттігін де ескерген.

Сондай-ақ, Ахмет Байтұрсынұлының бұл еңбегінде қазіргі әдістемеде білім алушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру, дамыту мақсатында сөйлеу әрекеттерінің 4 түрі (жазылым, оқылым, айтылым, тыңдалым) арқылы тілді меңгертудің әдістері жайында ой-пікірлерін де табуға болады. Ғалым «үйретуді» өнер деп бағалайды. «Үйрету өнер болған соң, ана тілін үйрету – бұл да өнер. Олай болса өнерлерде болған сындар мұнда болмақ» – дегені сөзсіз ақиқат. Әдіскер тіл үйретуге мыналарды жатқызады: 1) оқылым – оқу үйрету; 2) жазылым – жазу үйрету; 3) айтылым – сөйлеу үйрету.

Сөйлеу әрекетінің төрт түрі Ахмет Байтұрсынұлының «Оқу құралының» өн бойында кездеседі. Мысалы, оқылым әрекеті буындап оқу, тұтас оқу арқылы; жазылым әрекеті сөздерді буындау, тасымалдау, көшіру, құрастыру, сөзден сөз тудыру арқылы; айтылым әрекеті сұрақтарға жауап беру арқылы; тыңдалым әрекеті жаңылтпаштарды есте сақтап, жатқа жазу арқылы жүзеге асырылады.

Бүгінгі таңда қазақ тілін оқытуда жазбаша тілдегі сөздердің ауызша тілдегі қатынасы ескерілмей жатады. Білім алушылар әріп пен дыбысты ажырата алмай, бір үйлесіммен, бір ырғақпен айтылатын сөз тіркестерін жазба тілдегі нұсқамен айтатын дәрежеге жеткен. Ауызша тіл мен жазба тілдегі норманың арақатынасы жайында Ахмет Байтұрсынұлының екі бөлімнен тұратын «Тіл жұмсары» мен «Оқу құралында» баяндалған. Әдіскер-ғалым өтілген мағлұматтарды ауызекі тіліне жеңіл де қысқа ауызша сауалдармен бекітуді де естен шығармаған. Мысалы, 1) әріп пен дыбыс бір ме? 2) қайсысы көрінеді, қайсысы естіледі? 3) ұқсас дыбыстардың әріптері ұқсас бола ма?

Ғалым «Жаза білу үшін тілдегі дыбыстарды тани білу керек. Ол дыбыстарға арналған әріптерін тани білу керек. Таныған әріптерін жаза білу керек. Жазған әріптерін дыбысымен атай білу керек» деп әріп пен дыбысты айырудың әдіс-тәсілдерін нақты мысалдармен көрсетеді.

Сонымен қатар қазіргі таңда дәстүрлі оқытудан жаңартылған білім мазмұнына ауысқан білім беру жүйесінде «білім алушылардың алған білімдерін күнделікті өмірде қолдану» қағидасы басшылыққа алынып жүр. Оқытудың бұл жүйесі де Ахмет Байтұрсынұлының «Баулу мектебі» атты мақаласында баяндалады: «Өлі оқудан» көрі «төте оқу» беретін білім жандырақ. «төте оқудан» гөрі «көрнекі оқу» беретін білім жандырақ, «баулу» беретін білім бәрінен де жандырақ. «Баулу» асылында дағдылы шағындағы тіпті «бала оқыту» емес, тіршілік ісіне тігілей түсіру».

Оқыту үдерісінде қолданылып, айтарлықтай нәтиже беріп жүрген инновациялық технологиялар қатарында П.М.Эрдниевтің дидактикалық бірліктерді шоғырландыру технологиясы, Ш.А.Амонашвилидің ізгілікті-тұлғалық технологиясы, М.Чошановтың модульдеп оқыту технологиясы, В.П.Беспальконың деңгейлеп оқыту технологиясын атауға болады. Немесе «жұымдық оқыту әдісі» деп танылып жүрген интербелсенді оқыту әдісі. Оның негізгі қағидалары ретінде орта қалыптастыру, бірлескен әрекеттер арқылы үйрету, өмірмен байланыстыру, өзіндік дербестілікке баулу сияқтылар аталады. Осы ретте: «Бұл мәселелер жаңалық па?» деген заңды сұрақ қойылады. Жоғарыда аталған инновациялық технологиялар «оқытудың тың әдістемесі немесе оқытудың мүлде жаңаша жолдарын қарастырады» деп түсінбеу керек. Оқыту мен тәрбие беру үдерісінде ешқандай «науқандық», өтпелілікті көтере алмайтыны белгілі. Әсіресе, Қазақстан үшін. Сондықтан инновациялық технология – оқыту мен тәрбиелеудің ең озық, тиімді ізденістерін, тәжірибелерін жалғастырып, тың жолдар іздеу, классикалық педагогиканың озық үлгілерін жаңашылдықпен дамыту болып табылады. Бұған А.Байтұрсынұлы негізін салған мына жұмыс түрлері дәлел бола алады.

Осылайша қазіргі жаңашыл деп танылып жүрген технологиялардың түр түрін ғұлама ағартушының еңбектерінде көрініс табады. Бұдан біз сан жылдар бойы жұртшылыққа ұсынылмай, әділ бағаланбай келген Ахмет Байтұрсынұлының оқу ағарту саласындағы әдістерінің өміршендігіне көз жеткізуімізге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Байтұрсынов А. Тіл – құрал. – Алматы, 1991.
2. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992. - 448 б.
3. «Алаштың» тілдік мұрасы: Мақалалар жинағы. /Құрастырған: С. Шүкірұлы, Е. Тілешов. – Алматы, 2006. – 364 б.
4. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас негіздері. – Алматы, 2000.
5. Оразахынова Н. Қазақ тілі сабағында сатылай комплексті талдау жүргізу. – Алматы, 1997.

ӘӨЖ 811.004

Қуанышқызы Р. *, Кисметова Г.Н.

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

**«Бұл дәуір – ақыл-ойдың, ғылым мен білімнің, еңбектің дәуірі.
Осы үшеуі салтанат құрған жерде ғана өсу бар. Даму бар»**
Қасым Жомарт Кемелұлының кемелді сөзі.

Аңдатпа

Еліміз өз тәуелсіздігіне қол жеткізгелі бері, терең білім, сауатты ұрпақ тәрбиелеу – негізгі міндеттердің бірі етіп белгіленді. Қазіргі замандағы оқу орындарында уақыт талабына сай оқытудың жаңа әдістерін, ғылыми тілде, инновациялық технологияларды қолдану басты назарға алынып отыр. Жаңа инновациялық технологияларды қолдану арқылы білім алушылардың шығармашылық қабілеттері мен тілге деген қызығушылықтарын арттырып, білім сапасын көтеру.

Цифрлық технологиялар білім берудің әртүрлі салаларына, соның ішінде университетте шет тілін оқытуға белсенді түрде енуде. Бұл мақалада шет тілін оқытуда цифрлық технологияларды қолданудың тәжірибелік және эксперименттік аспектілері берілген. Шетел тілдерін оқыту үдерісінде онлайн платформалар мен қосымшаларды, виртуалды құралдар мен коммуникациялық құралдарды пайдалану бойынша зерттеулер жүргізілді. Тәжірибе нәтижелері цифрлық технологиялардың студенттердің мотивациясына оң әсерін көрсетеді, олардың коммуникативті дағдыларын дамытуға, шет тілін түсінуге және қолдануға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: терең білім, сауатты ұрпақ тәрбиелеу, талапқа сай білім беру, жаңа әдіс тәсілдер, зерттеу жүргізу, инновациялық технологияларды пайдалану.

Аннотация

С момента обретения нашей страной независимости углубленное образование и воспитание компетентного поколения были поставлены в качестве одной из главных задач. В современных образовательных учреждениях основное внимание уделяется использованию новых методов обучения, научного языка и инновационных технологий. Повысить качество образования за счет повышения творческих способностей учащихся и интереса к языку за счет использования новых инновационных технологий.

Цифровые технологии активно проникают в различные сферы образования, в том числе в преподавание иностранных языков в вузе. В данной статье представлены практические и экспериментальные аспекты использования цифровых технологий в обучении иностранному языку. Были проведены исследования по использованию онлайн-платформ и приложений, виртуальных инструментов и средств коммуникации в процессе обучения иностранным языкам. Результаты эксперимента показывают положительное влияние цифровых технологий на мотивацию студентов, позволяют им развивать коммуникативные навыки, понимать и использовать иностранный язык.

Ключевые слова: глубокие знания, воспитание компетентного поколения, образование согласно требованиям, новые методы, исследования, использование инновационных технологий.

Abstract

Since our country gained independence, in-depth education and upbringing of competent generation have been set as one of the main tasks. Modern educational institutions focus on the use of new teaching methods, scientific language and innovative technologies. To improve the quality of education by increasing students' creativity and interest in language through the use of new innovative technologies.

Digital technologies are actively penetrating into various spheres of education, including foreign language teaching in higher education. This paper presents practical and experimental aspects of using digital technologies in foreign language teaching. Research was conducted on the use of online platforms and applications, virtual tools and means of communication in the process of foreign language teaching. The results of the experiment show the positive impact of digital technologies on students' motivation, allow them to develop communicative skills, understand and use a foreign language.

Key words: deep knowledge, education of competent generation, education according to requirements, new methods, research, use of innovative technologies.

Кіріспе. Қазіргі кезде жаңа білім жүйесінде интернет жүйесінің артуының арқасында әртүрлі платформалардың дамығанын байқауға болады. Көптеген әдіскерлер видеофильм,

* Батыс-Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, филология факультеті, шетел филологиясы кафедрасының 2-курс магистранты, Орал қ., Қазақстан, email: iriska.official@bk.ru

электрондық пошта, мультимедиялық презентация, анимациялық суреттер және тағы басқалардың көмегімен шетел тілінде монолог және диалог түрінде сөйлеу қабілетін қалыптастыратын жаттығуларды құрастырумен айналысып жатыр. Шет елдерде болмай-ақ, сол елдің тілінде сөйлей алу қабілетіне ие болу оңай емес. Сондықтан, мұғалімнің маңызды тапсырмасының бірі шет тілі сабағында жаңа технологиялардың түрлі амалдарын қолдана отырып, сөйлеу ахуалын құру болып табылады. Шет тілін үйрету процессінде ақпараттық технологияларды қолдану, сабақты өтудің жаңа үрдісі. Цифрлық технологиялар шет тілдерін оқытуда маңызды рөл атқарып келеді, оқу үдерісін жақсартуға бірегей мүмкіндіктер береді. Цифрлық технологиялар университет жүйесінде студенттер үшін шет тілдерін оқытуды қолжетімді, қызықты және тиімді ете отырып, оқу үдерісін айтарлықтай байытады. Мысалы, анимациялық суреттер, видео-көріністер, презентациялар және т.б. әртүрлі аудиожазбалар арқылы көрсетіледі. Компьютер мониторындағы көріністер студенттердің іс-қимылының арқасында өзгеріп отырады. Бұл динамикалық және білім алушының бар ойын өзіне бағыттайды, сонымен қатар, оқу процессінде жастардың белсенділігі оянады.

Нәтижесінде, студенттер ақпаратты оңай әрі тез қабылдайды және ынтасы мен қызығушылығы артады.

Негізгі бөлім. Осы орайда мен, шет тілдерін оқытуда қолданылатын кейбір нақты цифрлық технологиялар туралы айта кеткім келеді.

Негізгі құралдардың бірі – грамматика, сөздік қорын, тыңдау мен оқу дағдыларын дамытуға арналған интерактивті жаттығулар мен сабақтарды ұсынатын компьютерлік бағдарламалар. Бұл бағдарламалар әдетте студенттің компьютермен белсенді әрекет етуге сүйенеді, ол студенттен сұрақтарға жауап беруді, тапсырмаларды орындауды және тесттерді тапсыруды талап етеді.

Тағы бір танымал технология - Duolingo, Rosetta Stone және Babbel сияқты онлайн платформаларды пайдалану. Бұл платформалар интерактивті сабақтардың кең ауқымын ұсынады, оларды сіз өз қарқыныңызбен үйрене аласыз. Сондай-ақ оларда әдетте студенттерге үлгерімін бақылауға және қателерін түзетуге мүмкіндік беретін кері байланыс мүмкіндіктері болады.

Виртуалды шындық (VR) тіл үйретуде де танымал бола түсуде. VR оқыту арқылы студенттер ана тілінде сөйлейтіндермен өзара әрекеттесе алатын және шынайы ортада өз дағдыларын жаттықтыра алатын виртуалды ортаға батыра алады.

Сандық тілді үйренуде мобильді қосымшалар да маңызды рөл атқарады. Олар смартфонда немесе планшетте әрқашан қолжетімді сөздіктерді, сөз тіркестерін, ойындарды, сынақтарды және т.б. қоса алғанда, әртүрлі мүмкіндіктерді ұсынады.

Canva, Presesntation creation.ru, Emaze.com, Gamma – бұл платформалар мұғалімдер және студенттер үшін де қолайлы. Өйткені бұл сайттар арқылы кез - келген тақырыпқа презентация, интеллектуалды мультимедиялық кейіпкерлер жасау, анимациялық видеоларды әп сәтте орындауға көмектеседі.

Flippity.net, Random Group Generation, Clastools – аталған платформалар оқушыларды, студенттерді топқа біріктіру, бөлу үшін көмектеседі. Сайттарда жүзден астам топқа біріктеруге арналған тапсырмалар бар, өзіңіз қалаған тапсырманы алып, тақырып бойынша әртүрлі топтарға бөлуге болады.

Online test.pad, Socrative, Edapp – сайттары арқылы рубежка немесе сессия уақытында, онлайн тест алуға болады. Яғни, аталмыш сайттарға мұғалім тест тапсырмасын алу керек тақырыпты жазса, көптеген тест тапсырмаларын шығарады және студент тест жұмысын аяқтаса сол бойда студент те, мұғалім де қанша балл жинағанын, қай тест сұрағына қате жауап бергенін көре алады. Осы арқылы мұғалім өз уақытын үнемдейді әрі жаңа платформаны пайдаланады.

Күнделікті сабақтағы тапсырмаларды бір сарынды немесе кітап бойынша өткізбей, Lumio, Slido, Educaplay, Interacty, Worksheet, Kahoot – арқылы өткізу қолайды. Тақырып

бойынша кез - келген тақырыпқа тапсырмалар, ойын түрінде, топтық және жекеше түрде беруге болады.

Кері байланыс немесе рефлексия жасау үшін – QR.Feedback, Formative, Classroomscreen сайттарын қолдануға болады. Сабақтың соңында білім алушылар, тақырыпты қаншалықты түсінгенін тест, ойын, сұрақ – жауап, викториналық тапсырмалар арқылы көрсетеді.

Scienceopen.com, Worldwidescience.org, Unpaywall.org, Arxiv.org, Sciencedirect, ChatGPT – сайттарында студентке қажет көптеген мақалалар, ғылыми жұмыстар, кіріспе немесе қорытынды бөлім жазу үшін көптеген идеялар, әртүрлі диссертациялық жұмыстарды зерттеу, оқу арқылы, курстық жұмыс, дипломдық жұмыс және диссертация жазуға өз үлесін қосады.

Шетел тілін оқытудағы цифрлық технологиялардың басты артықшылықтарының бірі – әрбір студентке жеке көзқарас. Оқу жоспарлары мен қолданбалар әр оқушының деңгейі мен қажеттіліктеріне бейімделуі мүмкін, бұл жекелендірілген оқу тәжірибесін қамтамасыз етеді.

Осылайша, цифрлық технологиялар шет тілдерін үйрену процесін едәуір жеңілдетіп, оны тиімдірек, қолжетімді және қызықты етеді. Олар тәжірибе мен кері байланыс үшін көп мүмкіндіктер ұсынады және студенттерге тілді интерактивті және инновациялық жолмен меңгеруге көмектеседі.

Шет тілдерін оқытуда белсенді қолданылатын тағы бір қызықты цифрлық технология - сөйлеуді тану және синтездеу. Бұл технология арқылы оқушылар айтылу дағдыларын шыңдап, тыңдап түсіну қабілетін дамыта алады. Сөйлеуді тану студенттерге өз сөздерін жазып алуға және дұрыс айтылу бойынша кері байланыс алуға мүмкіндік береді. Ал сөйлеу синтезі оқушыларға сөздер мен сөз тіркестерінің дұрыс айтылуын естуге мүмкіндік береді.

Интернеттің тіл үйретуге де ықпалы зор. Бүгінгі таңда тілдерді үйренуге арналған ақысыз және ақылы материалдарды ұсынатын көптеген онлайн ресурстар бар. Студенттер тілдік ортаға енуге және тілді түсіну дағдыларын жақсартуға көмектесетін шет тіліндегі мақалаларды, бейнелерді, аудио жазбаларды және басқа материалдарды таба алады.

Шетел тілі кабинеттерінде де интерактивті такталар кеңінен қолданылады. Олар мұғалімдерге суреттер, бейнелер және аудио файлдар сияқты әртүрлі мультимедиялық материалдарды пайдаланып интерактивті сабақтар жасауға мүмкіндік береді. Оқушылар тақтадағы есептерді шешу және ұсынылған материалмен өзара әрекеттесу арқылы сабаққа белсенді қатыса алады.

Facebook, Twitter, Tik Tok және Instagram сияқты әлеуметтік желілер де тіл үйрену процесінде пайдалы құрал бола алады. Студенттер ана тілінде сөйлейтін немесе қауымдастық тіркелгілерін қадағалай алады, онда олар тілді жаттықтыра алады, шет тілінде жазбаларды оқи және жаза алады және басқа студенттермен өзара әрекеттеседі.

Қорытынды. Жоғарғы оқу орындарында шет тілін оқытуда цифрлық технологиялардың рөлі зор. Олар студенттерге оқу материалдарына кең қол жетімділікті қамтамасыз етеді, оларға кез келген уақытта, кез келген жерде оқуға мүмкіндік береді және олар оқуды оқушылар үшін қолжетімді, интерактивті және ыңғайлы етеді. Дегенмен, цифрлық технологияларды енгізу мұғалімдер мен студенттерді жаңа құралдар мен ресурстарды пайдалануға үйрету қажеттілігі, сондай-ақ құпиялылық пен деректер қауіпсіздігіне қатысты мәселелер сияқты белгілі бір қиындықтарды да тудырады. Жалпы, университетте шет тілін оқытуда цифрлық технологияларды қолдану оқу мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтіп, студенттердің жақсы нәтижелерге қол жеткізуіне көмектеседі.

Қорытындылай келе, цифрлық технологиялар тіл үйренуді интерактивті, қолжетімді және қызықты ету арқылы айтарлықтай жақсартады. Олар тәжірибе мен кері байланыс үшін көптеген мүмкіндіктер ұсынады және студенттердің тілдік дағдыларын инновациялық жолмен дамытуға көмектеседі. Әрине, цифрлық технологиялар болашақта шет тілін оқыту саласында маңызды рөл атқара бермек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Арысбаева З. Инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану ерекшеліктері. Қазақстан мектебі, ақпаратты-әдістемелік журнал. Алматы. № 1. 2007. 69-70 б.
2. Байғазиева Г. Жаңа педтехнология. Қазақстан мектебі, ақпаратты-әдістемелік журнал. Алматы. № 8. 2005 ж., 53-54 б.
3. Жүсіпова А. «Білімдегі жаңалықтар», ақпаратты-әдістемелік журнал. Астана. 2012 ж, №4, 41б.

УДК 8.1751

Құдайбергел. Ә.С.* , Ғатиат А.**

THE PECULIARITIES AND CHALLENGES OF HANDLING LOW-RESOURCE LANGUAGES IN MACHINE TRANSLATION

Abstract

This paper investigates the challenges of machine translation (MT) into low-resource languages (LRL) and aims to identify and address specific problems related to language scarcity. Following the discussion, it involves collecting relevant translation data, using established metrics for a comparative study, and evaluating the impact of advanced translation technologies. In addition, the study analyzes existing approaches and strategies, offering tailored solutions to improve communication and cultural preservation in small language communities facing MT challenges.

Keywords: Low-resource languages, machine translation, technology, neural machine translation, artificial intelligence

Аңдатпа

Бұл зерттеу жұмысында, машиналық аудармадағы ресурстары шектеулі тілдерің мәселелерін зерттеу, тіл тапшылығына байланысты нақты мәселелерді анықтау және шешу талқыланады. Талқылаудан кейін, аударма туралы тиісті мәліметтер жиналады, салыстырмалы зерттеу үшін белгіленген көрсеткіштер қолданылады және аударманың озық технологияларының әсері бағаланады. Сонымен қатар, зерттеу қолданыстағы тәсілдер мен стратегиялары талдайды, машиналық аударма мәселелеріне тап болған шағын тілдік қауымдастықтардағы қарым-қатынасты жақсарту және мәдениетті сақтау үшін жеке шешімдерді ұсынады.

Түйін сөздер: Ресурстары шектеулі тілдер, машиналық аударма, технология, нейрондық машиналық аударма, жасанды интеллект

Аннотация

В данной работе исследуются проблемы машинного перевода на языки с ограниченными ресурсами и ставится задача выявить и решить специфические проблемы, связанные с нехваткой языка. После обсуждения в работе проводится сбор соответствующих данных о переводе, используются установленные метрики для сравнительного исследования и оценивается влияние передовых технологий перевода. Кроме того, в исследовании анализируются существующие подходы и стратегии, предлагаются индивидуальные решения для улучшения коммуникации и сохранения культуры в небольших языковых сообществах, сталкивающихся с проблемами машинного перевода.

Ключевые слова: Языки с ограниченными ресурсами, машинный перевод, технологии, нейронный машинный перевод, искусственный интеллект

Introduction. Machine translation has made significant progress in enabling communication across language barriers, but most of these advancements have been concentrated on widely spoken languages. Consequently, so-called low-resource languages, signified by limited linguistic resources, remain largely uncovered. Hence, all of this is a very important element for our society. More precisely, it refers to countries where their languages are not widely spoken, such as Nigeria, Ethiopia, Norway, Denmark, Afghanistan, Kazakhstan etc. Such language disbalance has serious

* 4th year Bachelor's degree student, Faculty of Education and Humanities, Translation Studies, SDU University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: 200304015@stu.sdu.edu.kz

** MA, Senior lecturer, Faculty of Education and Humanities, Translation Studies, SDU University, Kaskelen, Kazakhstan, e-mail: aisulu.gatiat@sdu.edu.kz

implications for society, especially in countries where less widely spoken languages remain underrepresented and face difficulties in accessing the benefits of advanced language technologies.

Literature review. Research on machine translation (MT) for low-resource languages (LRLs) employs various strategies to address challenges. One study analyzes tenses in over 1000 languages, introducing tense maps and linguistic indicators to improve MT for LRLs [1]. Meta Platforms, Inc. explores transfer learning, multilingual learning, and data augmentation to enhance neural machine translation (NMT) for LRLs. Recent advances include the Language-Agnostic Sentence Representations (LASER) toolkit, applied successfully to languages like Lao, Kazakh, Haitian and Burmese [2, 3]. Assessing the impact of artificial intelligence (AI) tools on translation professionals, Wang highlights that despite increased AI use, human translators consistently outperform AI in accuracy [4].

Methods. The study uses an empirical methodology, prioritizes the collection of relevant translation data, and applies established metrics and tools to evaluate machine translation systems in low-resource languages. Empirical research is crucial, offering practical insights into the challenges faced by translation systems in real language contexts, bridging the gap between theory and practical issues to improve machine translation in LRLs. The data collection process utilizes online surveys, real-world examples, and open-access materials to provide a diverse and representative dataset for close analysis of machine translation performance in LRL processes. The inclusion of real-world examples and open source materials enhances the validity of the study by providing valuable insights into the capabilities and limitations of machine translation systems.

Conclusion. In conclusion, this research delves into the intricate challenges faced by low-resource languages in the realm of machine translation, providing valuable insights that contribute to the formulation of specialized solutions aimed at not only enhancing communication but also preserving the rich cultural heritage of smaller linguistic communities.

References

1. Emerging Technology from the arXiv. (2017). *Linguistics Breakthrough Heralds Machine Translation for Thousands of Rare Languages*. Available at: technologyreview.com/2017/05/09/151813/new-software-program-translates-thousands-of-rare-languages/
2. Hutchinson, M. (2023). *How to Overcome the Need for Data for Low-Resource Languages*. Available at: vistatec.com/how-to-overcome-the-need-for-data-for-low-resource-languages/
3. Ranzato, M'A., Guzmán, P., Chaudhary, V., Chen, P-J., Shen, J., Li, X. (2019). *Recent Advances in Low-Resource Machine Translation*. Available at: ai.meta.com/blog/recent-advances-in-low-resource-machine-translation/
4. Wang, L. (2023). *The Impacts and Challenges of Artificial Intelligence Translation Tools on Translation Professionals*. Available at: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202316302021>

УДК 246.325

Kudaibergenova L.E.*

MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі кезеңде ағылшын тілін оқытуда жаңа заманауи білім беру технологияларын қолданудың рөлі қарастырылады. Сонымен қатар ағылшын тілін оқытудағы заманауи инновациялық технологиялардың ерекшеліктері туралы айтылады.

Кілт сөздер: білім, заманауи технология, оқыту, инновациялық, тенденциялар

* teacher, Department of foreign languages, Philological Faculty, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: a-laula@mail.ru

Аннотация

В данной статье рассматривается роль использования новых современных образовательных технологий в преподавании английского языка на современном этапе. А также говорится об особенностях современных инновационных технологий в обучении английскому языку.

Ключевые слова: образование, современные технологии, обучение, инновации, тенденции

Abstract

In the present article is considered the role of using new modern educational technologies in teaching English at the present stage. It also talks about the specific features of modern innovative technologies in teaching English.

Key words: education, modern technology, teaching, innovative, trends

Introduction The era of 21st century is often regarded as an era of technology. Technology, today, plays a very important role in our life. It is seen as a basis of growth of an economy. An economy which is poor in technology can never grow in today's life. This is because technology makes our work much easier and less time consuming. The impact of technology can be felt in every possible field one such field is Education. New technologies in education are essential to meet students' demands and stand out in the education market.

New technologies in education are being seen in many institutions all over the world. They appear in online classes, the use of apps are used for course activities, or even in providing digital resources that make content more interesting. At this point, the trend is irreversible. Students are increasingly immersed in their computers, tablets, and smartphones. The best alternative is to transform these technologies into allies. Keep reading to learn more about the challenges of new technologies in education, their advantages, and how you can implement them. The use of new technologies in education is a part of the natural evolution of instructional methods. Some time ago, this might have translated to purchasing computers for a school, but nowadays, it means a lot more than that. Technological innovations play a substantial role in teaching. Many people will remember the days when projectors and video tapes were the latest classroom tools. From the 2000s on, modern information technologies started to be introduced. If they were once considered a competitive advantage, nowadays they're essential for the education business. The pandemic reinforced the need for such tools, since they allow for remote learning and other resources for students, instructors, and institutions [1, p.3].

Technology and the new generation. The influence of new technologies in education invites instructors and institutions to rethink their models. Without innovation, it's almost impossible to attract new students and create interesting learning journeys. Teachers have an essential role in implementing technologies inside and outside the classroom. They're the professionals in charge of guiding the learning process and of defining the teaching methods to be applied. Beyond just choosing them, instructors must know how to actually use the tools, because these new technologies can really make a difference for students. It's important to remember that tools are a supplement. That is, they don't replace educators, who will always be the key to guiding students and imparting knowledge.

These tools are used as facilitators, making students the center of their own progress. Instructors are the ones who inspire and encourage students to follow the best path.

The influence of new technologies in education

New technologies have been transforming many different aspects of people's lives. In education, resources increase performance and are having an impact on instruction models. New technologies in education facilitate personalized learning, since tools exist to identify each student's stronger and weaker points. In addition, instructors can also develop more interesting and interactive activities.

Analytic Learning. Data analysis applied in an educational setting enables a series of improvements. It allows users to identify major questions or the most successful teaching models. It also allows individuals to understand the students' and the market's behavior.

BYOD. BYOD stands for Bring Your Own Device. Under this methodology, students take their own devices to class and can access online materials, virtual reality activities, and shared files.

Virtual and augmented reality. While virtual reality can be tried through 3D technology and artificial intelligence, augmented reality requires specific devices. Still, both technologies offer interactive environments with innovative activity proposals [2, pp.97-98].

Challenges of new technologies in education. Although it's a powerful trend, it's also important to be aware of the challenges of new technologies in education. Even though there has been a lot of progress in recent years, investment in infrastructure and modern technology solutions are still needed in many regions. A few aspects that deserve attention include:

- Digital inequality, because technologies aren't available for all in the same way;
- Difficulties using technology (for both students and instructors);
- Inappropriate use of digital devices;
- Need for investments in new equipment and systems.

New teaching methods are needed, as well. Merely introducing new devices isn't enough: classrooms also need to take advantage of all the tools have to offer, something that faculty must consider.

Advantages of new technologies in education. Institutions that can overcome challenges of new technologies in education acquire a host of advantages. The most important one is a school's modernization, which makes it more attractive to students.

It's worth mentioning other benefits of technology in education, such as:

- Possibility for personalized learning
- Improvement on school performance indexes
- Optimized processes, with more organized management
- Classroom information integrated in management processes
 - Lower dropout rates
 - Student loyalty
 - Optimization of the student experience [3, p.4].

What are the trends? Education and technology go hand in hand. Institutions wishing to keep their market advantage have to pay attention to the major technological trends for education:

- Cell phones in classes: Although once forbidden, nowadays cell phones are welcome in the classroom. They can be used in interactive tasks and enhance instruction quality. Students can keep studying from anywhere with computers, tablets, and other internet-connected devices.

- Hybrid instruction: Even if part of the course is in person, another portion can be taught online without a loss of quality.

- Virtual learning environment: Digital environments allow for communication between students and instructors, as well as sharing supplementary materials.

- Microlearning: Instruction in small doses for topics that require fast and efficient training. An example might be short video lectures.

- Personalized learning: The process of adapting education paths according to each student's needs, making their experience much better.

- Student experience: Investing in a positive student experience through technology is one of the main strategies for ensuring an education institution's success. There are many benefits to using them, as listed below:

To keep up with these developments and implement the digital transformation, it's essential to use high-quality management tools. The ideal is to implement integrated platforms, such as an all-in-one solution, which has all the necessary tools for an education business. That way ensures an institution provides high quality education and excellent management¹.

Conclusion. Technology has a positive impact on education and at the same time may also pose negative effects. Teachers and students should take advantage of this in the good light and eliminate the drawbacks which are pulling back many of students as well as schools from achieving excellence. It is thus time for every country to introduce a more technologically equipped education sector in the future.

References

1. Bounds, G. (2010, October 5) How handwriting trains the brain – forming letters is key to learning, memory, idea. wsj.com. Retrieved February 25th 2013 from <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704631504575531932754922518.html>
2. Brill, J. M., & Galloway, C. (2007). Perils and promises: University instructors' integration of technology in classroom-based practices. *British Journal of Educational Technology*. 38(1), 95-105.
3. Leising, J. (2013 January 30) The new script for teaching handwriting is no script at all. wsj.com Retrieved February 25th 2013 from <http://online.wsj.com/article/SB10001424127887323644904578272151551627948.html?KEYWORDS=handwriting>
4. Leonardo Carvalho. New technologies in education: influence, advantages and challenges, 2024. <https://www.sydle.com/blog/new-technologies-in-education-63ef92977f03ed13ae2d1909>

УДК 378.14

Кузнецова Т. Д.*

НЕПРЕРЫВНОЕ ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ВЫЗОВОВ

Аннотация

Мақалада үздіксіз шет тіліндегі білім беру мәселелері және үздіксіз білім беруді дамыту тұжырымдамасын жүзеге асырудың тиімділігіне әсер ететін әртүрлі факторлар қарастырылады. Синергетика мен синергетикалық тәсілдің мәні, болашақ білім берудегі жасанды интеллекттің мүмкіндіктері мен қауіптері, адамның интеллектуалды іс-әрекетіндегі когнитивті стильдердің рөлі, ғылыми білімнің сызықты емес өсуінің мәні көрсетілген. I-курс докторанттарының шет тілді білім беру тәжірибесіндегі синергетикалық тәсілдің тиімділігін анықтау бойынша зерттеу нәтижелеріне талдау жүргізілді. Автор жасанды интеллектті цифрландыру технологиясын жетілдіру негізінде қоғамның тұрақты дамуы үшін өмір бойы үздіксіз шет тілді білім беруді ұйымдастыруда синергетикалық тәсіл мен кешенді ғылыми зерттеулердің қажеттілігі туралы айтады.

Кілт сөздер: тұжырымдама, үздіксіз шет тіліндегі білім беру, білім, жасанды интеллект, интеллект, ақпарат, технология, синергетика

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы непрерывного иноязычного образования и различные факторы, влияющие на эффективность реализации концепции развития непрерывного образования. Показана сущность синергетики и синергетического подхода, возможности и угрозы искусственного интеллекта в образовании будущего, роль когнитивных стилей в интеллектуальной деятельности человека, сущность нелинейного роста научного знания. Проведен анализ результатов мини-исследований докторантов I-го курса по выявлению эффективности синергетического подхода в практике иноязычного образования. Автор говорит о необходимости синергетического подхода и комплексных научных исследований в организации непрерывного иноязычного образования в течение всей жизни для устойчивого развития общества на основе совершенствования технологии цифровизации искусственного интеллекта.

Ключевые слова: концепция, непрерывное иноязычное образование, знания, искусственный интеллект, интеллект, информация, технологии, синергетика.

Abstract

The article deals with the problems of life-long education and different factors affecting the realization of life-long concept. The essence of synergetics and synergetic approach and possible threats of the artificial intelligence in future education, the role of cognitive styles in man's intellectual activity and the essence of non-linear development of scientific knowledge are shown. The results of the 1-st year PhD students' mini-research on the effectiveness of scientific approach in Foreign language Education practice are analyzed. The author speaks about the necessity of synergetic approach and complex scientific research in the organization of life-long Foreign language Education for sustainable society on the basis of imperfection of digital technologies and artificial intelligence.

Key words: concept, life-long Foreign language Education, intellect, information, technologies, Synergetics.

* к.п.н., профессор кафедры методики иноязычного образования, педагогический факультет, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г.Алматы, Казахстан, e-mail: kuznetsova-almaty@yandex.ru

Непрерывное образование, как система взглядов на развитие образовательного (общего и профессионального) потенциала личности, провозглашает life-long learning для устойчивого развития общества в ответ на все вызовы современности.

Сегодня, в условиях глобализации, высокого уровня информационных и коммуникационных технологий, быстроразвивающейся цифровизации и искусственного интеллекта, в условиях экологических, экономических и геополитических проблем в мире, влияющих на все уровни жизни, довольно широко обсуждаются проблемы непрерывного профессионального образования в течение жизни в подготовке высококвалифицированных специалистов, готовых и способных качественно решать профессиональные задачи в нестандартных условиях.

О непрерывности образования в свое время говорили Платон, Конфуций, Сократ, Аристотель, Сенека и другие мыслители древности. Обзор печатных материалов последних лет показывает возрастающий интерес к проблемам непрерывного образования (НО) в свете традиций и инноваций и отмечается, что темы экономического прогресса страны напрямую обуславливаются качеством человеческого капитала, интеллектуальным потенциалом специалистов, готовых и способных в нестандартных условиях к решению профессиональных задач. Тезис «образование на всю жизнь» действительно изжил себя, и требование сегодняшнего дня – образование в течение всей жизни, что означает расширение знаний и совершенствование компетенций. Безусловно, справедлив тезис о статусе знаний: «Знания – ориентиры в мире, необходимые, чтобы уметь жить и действовать в этом мире» [1]. Жизнь – реализация знаний, поскольку на основе готовых знаний человек создает, формирует новые синергетические (междисциплинарные) структуры знаний, реализуя которые, человек изменяет качество жизни, может построить новую реальность, свою мечту с использованием новейших технологий.

В многомерном и многокрасочном, с точки зрения языков и культур, мире ценность знаний не устаревает и проявляется в динамически развивающемся мире в творчестве личности специалиста в той или иной области.

В публикациях последних лет имеют место дискуссии, в ходе которых обсуждаются различные подходы в оценке стратегических ориентиров в развитии непрерывного образования в течение всей жизни, для устойчивого развития общества, в определении факторов, тормозящих непрерывное образование, а также о перспективах дальнейшего развития цифровых технологий и искусственного интеллекта, о ключевых в компетенциях XXI-го века, о качестве образования, о тенденциях использования данных когнитивной науки в процессе формирования компетенции, о синергетике и т.д.

Нельзя не сказать, что несмотря на ряд недостатков, в основном развитие НО идет в русле стратегических ориентиров, определенных концепцией развития образования в Казахстане [2]:

- обеспечение качественного уровня специалистов гибкой, адаптивной, саморегулируемой и многоуровневой системой образования, «адекватной структуре информационно-инновационной экономики»;
- компетентностный подход, который дает возможность системно и целенаправленно формировать компетентного специалиста, как гармоничную личность;
- с высоко развитым творческим потенциалом и аналитическим складом мышления,
- с комплексной компетентно-профессиональной подготовкой специалиста с гибкой способностью решать профессиональные задачи в нестандартных условиях,
- с опорой на синергию знания из других наук, что означает переход от линейного мышления к нелинейному,
- с развитой мировоззренческой культурой и со сложившейся системой общечеловеческих отношений,

- с фундаментальной технологической подготовкой использовать инновационные технологии и искусственный интеллект для усиления эффективности образовательного процесса,
- с установкой на обеспечение международно-адекватного качества образования,
- с установкой на поиск и перманентную самообразовательную деятельность для устойчивого развития общества в ответ на вызовы современности.

В числе факторов, тормозящих процесс непрерывного профессионального образования (НПО), в ряде случаев отмечается предметно-дискретная организация учебно-образовательного процесса в Вузах, недооценивание самообразовательных, развивающих и креативных форм обучения, неадекватность программ и учебников, форм контроля и технологий, а также недостатки в планировании содержания образования и в системе управления по менеджменту.

В данной статье мне представляется возможным выразить свое суждение по ряду проблем и привлечь внимание молодых исследователей, магистрантов, докторантов к проблемам НО свете новых трендов и тенденций.

Как известно у технологий нет границ, в современном мире. Искусственный интеллект (ИИ) прочно вошел во все сферы нашей жизни, включая непрерывное профессиональное иноязычное образование. Целевые установки иноязычного образования на формирование межкультурно-коммуникативной компетенции (МКК) специалистов означают целенаправленный, компетентнообусловленный, методически- управляемый, поэтапно-формируемый, профессионально- ориентированный, высоко технологичный процесс формирования знаний, умений и компетенций. Однако, условия образовательного процесса не всегда адекватны поставленным задачам: низкая информационная грамотность, низкая компьютерная грамотность, недостаточно высокая технологическая и методическая грамотность, отсутствие мотивации и т.д. вызывают риски в использовании ИИ, как вероятность событий с негативным исходом.

Термин «искусственный интеллект» (ИИ) используется с 1956 года в работах по автоматизации умственного труда. Мы рассматриваем «искусственный интеллект» как 1) научное направление в русле кибернетики, которую Винер Н. рассматривал в теории управления с тремя направлениями (самоорганизующиеся системы, моделирование и искусственный интеллект) [3], а также в математической логике, теории эвристического поиска, в психологии и психолингвистике.

2. Искусственный интеллект можно рассматривать, как способность интернета, компьютерных программ работать аналогично человеческому интеллекту, что означает «стратегическую цель - приблизиться к человеческому интеллекту». Именно это и пугает людей: искусственный интеллект опасен. ИИ куда опасен, чем ошибки в конструировании машин. Что бы мы ни делали, мы под контролем ИИ, мир становится сверхбыстрым, компьютер не устает ... ИИ работает с информацией, а информация и энергия неразрывно связаны, чем и определяется наше поведение на будущее, именно интеллект формирует личность.

Как часть цифровизации, искусственный интеллект - это область информатики, где компьютеры учатся моделировать процесс обучения, мышления и восприятия, используя алгоритмы.

Примером могут служить метод «Deep Learning» (глубокое обучение), основанный на пошаговом использовании алгоритмов. Другой пример - «Illumina», стартап с большим набором компьютерных игр для обучения математике. «Small Step» может создавать автоматически учебные и обучающие тексты по любой дисциплине с упражнениями и заданиями, адаптированные к способностям ученика.

Возможности ИИ в образовании будущего, его образовательный потенциал значительно увеличивает эффективность образования:

Индивидуализация обучения посредством создания специальных интеллектуальных алгоритмов с учетом темпа и способностей обучаемого. Индивидуальные проекты.

Создание программ репетиторства и поддержки по предметам. Обеспечение обратной связи.

Информационное обеспечение учебного процесса. Создание более обширной образовательной платформы для самообразования за счет использования других источников информации.

Создание учебной интерактивной среды обучения с учетом потребностей ученика. Это делает процесс адаптируемым и гибким, продуктивным для каждого ученика. Кейс-технологии, прагмапрофессиональные задачи, проблемные задания.

Использование рефлексии, рефлексивных методик для повышения качества и эффективности учебного процесса.

Моделирование ситуаций общения на основе игровых технологий Role play.

Обеспечение проблемного характера обучения. Использование технологий CALL (Computer – Assisted Language Learning), Video, Digital Storytelling, Jigsaw Reading и других мультимедиа.

Использование системы «MOODLE» в обучении профессиональному иностранному языку. Обеспечение активной и рефлексивной деятельности обучаемых.

Эти и другие виды работ помогают определить, как происходят мыслительные процессы у человека и как «думает» компьютер.

Использование технологий ИИ обеспечивает прочную основу различных видов грамотности: информационной, компьютерной, визуальной, технологической, медиаграмотности, цифровой и универсальной в сочетании с традиционной грамотностью читать и писать, что в итоге формирует новые навыки, умения и новые качества, как составляющие профессиональной компетенции.

В процессе познавательной и исследовательской деятельности человека формируются интеллектуальные чувства и эмоции, о чем говорили свое время Аристотель и Декарт. Одним из основных вопросов психологии Выготский Л.С. считал вопрос о связи между интеллектом и аффектом (эмоцией): эмоции возникают и специфическим образом функционируют в структуре человеческого интеллекта [4]. Отсюда общепринято говорить, что «человеческий интеллект эмоционален, а эмоции интеллектуальны». И этому много подтверждений.

А что такое человеческий интеллект? В научной литературе существует несколько определений интеллекта, хотя по мнению Лобанова А.П., понятие интеллекта, несмотря на его междисциплинарный характер и статус культурного феномена, «трудно поддается точному определению и различные его грани находят отражения в его дефинициях: это и разум, и рассудок, и здравый смысл»[5].

Итак, что такое интеллект?

Интеллект - это работа мозга, его прифронтальной области, отвечающей за мышление.

Интеллект (*lat. intellectus- познание) - это общая способность к познанию и решению проблем, определяющая успешность любой деятельности и лежащая в основе других способностей, в том числе и способностей к изучению языков.

Это система всех познавательных способностей индивида: ощущения, восприятия, памяти, представления, мышления, воображения.

«Интеллект - это форма организации индивидуального опыта в виде наличных ментальных структур, порождаемого ими ментального пространства отражения и строящихся в рамках этого пространства ментальных репрезентаций происходящего» [6]. С позиций когнитивной психологии, Холодная М.А подчеркивает некое единство между когнитивным стилем и интеллектуальной деятельностью человека: когнитивные стили непосредственно не отвечают за результативность когнитивной деятельности, с точки зрения

правильности и быстроты решения задач, но они отвечают за организацию процесса переработки информации, т.е. они имеют отношение к интеллектуальной саморегуляции.

Особую роль играют когнитивные стили как индивидуально-своеобразные способы переработки информации и решения задач. Психология когнитивных стилей до сих пор остается малоизученной. Особого внимания заслуживает тот факт, что стили, по мнению многих авторов - это устойчивая характеристика человека, присущая ему в разных ситуациях, в разных видах психологической деятельности, в то время как способность изменчива во времени и образовании. Ученые считают, что как правило, существует связь между познавательным стилем ученика и успешностью его обучения, а формы контроля должны соответствовать типу когнитивных стилей. Совершенно справедливо Холодная М.А. определяет когнитивные стили учения как учебные стратегии, которые характеризуют действия человека, как когнитивно-коммуникативные шаги в конкретной ситуации, как механизм регуляции интеллектуальной деятельности [7]. Это, по мнению ученых, указывает на связь когнитивных стилей с интеллектом.

Кибернетика, как общая теория систем, и связанные с ней теории информации и моделирования положили начало исследованиям сложноорганизованных систем и синергетике («слиянию энергий»). Князева Е.Н. и Курдюмов С.П. считали синергетику наследницей кибернетики и новой парадигмой знаний. Система играет важную роль в современной науке, технике, философии. Системность познания подчеркивалась Кантом и Гегелем.

Синергетика становится все более популярной в гуманитарных науках, хотя она рассматривается в разных ракурсах и ей приписывается разное содержание. Это и «слияние энергий», и теории взаимодействия, и теории самоорганизации сложных систем и т.д. В соответствии с синергетическим подходом, любая система может быть рассмотрена как элемент более сложной системы, системы более высокого порядка. Так, например, о синергетической сущности слова в ситуации межкультурного общения говорит Залевская А.А. [8]. Методика обучения английскому языку, например, безусловно является сложной нелинейной системой, в соответствии с синергетическим подходом, но одновременно она может быть рассмотрена как элемент более сложной системы педагогических наук.

Нелинейный рост научного знания обусловлен столкновением разных парадигм, концепций, в результате чего одни исчезают, другие изменяются или исчезают, что в итоге приводит к их интеграции, качественному изменению науки, к «бифуркации» (в терминах синергетики) [9], к новой стратегии научного исследования, к применению методов одной науки в другой. С точки зрения синергетики, образованная в результате интеграции система обладает большим количеством качеств, чем все составляющие ее элементы в сумме. Аристотелю принадлежит утверждение, что целое всегда больше суммы его частей.

С целью выявления эффективности энергетического подхода к пониманию текста было проведено исследование «action research study» с докторантами 1-го года обучения с использованием текстов зарубежных авторов, ориентируя будущих учителей ИЯ на интегративный подход в решении проблемных задач.

Задание: Выскажите свои суждения по дискурсу на основе выборок из зарубежных текстов:

1. A man creates discourse and discourse creates a man. (Foucault, 1976)
2. Language classroom should function as a discourse community. (Sevain M.)
3. Discourse implies different types of context: situational, psychological, pragmatic, etc.

What are they?

В ходе обсуждения задания понимание обуславливалось опорой на контекст - внешний (ситуативный) и внутренний (знания и опыт) переработки перцептивной, когнитивной и аффективной информации. Так, взаимодействие этих когнитивных механизмов помогает выстроить понимание текстов - заданий. Включенность критического мышления и

рефлексии означает переход линейного мышления к нелинейному. Итак, подтвердилась правильность суждения о том, что значение (понимание) текста не в самом тексте и даже не в словарном значении слов, а в голове активного и рефлексивного читателя, конструирующего это значение с опорой на знания и опыт, хранящихся в памяти в виде ментальных образований (репрезентации) и на ситуативный контекст. Подтвердилась перспективность интеграции современных подходов в практике иноязычного образования, в том числе когнитивно-коммуникативного и профессионально-ориентированного подходов (с решением профессионально-значимых задач и технологий) в организации непрерывного профессионального иноязычного образования в течение всей жизни.

Мировые интеграционные процессы глобализации и возрастающие требования к уровню профессиональной подготовки качественно нового типа специалистов иноязычного образования обуславливают необходимость синергетического подхода и комплексных научных исследований в организации непрерывного образования в течение всей жизни для устойчивого развития общества на основе совершенствования технологий цифровизации и технологий искусственного интеллекта.

Список используемой литературы

1. Леонтьев А.А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии: М., 2001. – С.350
2. Кунанбаева С.С. Новые стратегические ориентиры развития университета в условиях реформирования отечественные системы образования. // Вестник КазУМОиМЯ №2 – Алматы, 2003. – 5 - 8 с.
3. Винер Н. Кибернетика. – М., 1968.
4. Выготский Л.С. О двух направлениях в понимании природы эмоций в зарубежной психологии в начале XX в. – Вопросы психологии, 1968, №2
5. Лобанов А.П. Когнитивная психология. – Минск, 2012.
6. Советский энциклопедический словарь. – М., 1981. – С.513.
7. Холодная М.А. Когнитивные стили: о природе индивидуального ума. Учебное пособие. – М., 2002. – С.195
8. Залевская А.А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст. Избранные труды. – М., 2005. – С.542
9. Хакен Г. Синергетика. – М., 1980. – С.1

УДК 81.25

Матжанова Г.Ж.* , Бахитжанова А.Б.**

DEALING WITH PRAGMATIC PROBLEMS IN TRANSLATION

Аңдатпа

Бұл мақалада аударманың прагматикалық мәселелері қаралады. Прагматика мен прагматикалық мағына түсініктерінің анықтамасы келтіріледі. Прагматикалық қиыншылықтарды шешудің негізгі амалдары берілген. Қазақ тіліндегі саяси реалиялардың ағылшын тіліне берілу тәсілдері талқыланады. Талдау арқылы қазақ саяси реалияларының ағылшын тіліне берілу әдістері анықталып, сипатталған.

Кілт сөздер: прагматика, саяси реалиялар, прагматикалық адаптация, транскрипция, транслитерация, калькі, аналог, сипаттама аударма.

Аннотация

В данной статье рассматриваются прагматические проблемы перевода. В статье приводится определение понятий «прагматика» и «прагматическое значение». Показаны основные приемы решения прагматических проблем. Анализируются способы передачи политических реалий с казахского языка на

* К.ф.н., ассоциированный профессор, кафедра иностранных языков и переводческого дела, институт образования и менеджмента, ЗКИТУ, г. Уральск, Казахстан, e-mail: gulvira.matzhanova@gmail.com

** М.ф.н., старший преподаватель, кафедра иностранных языков и переводческого дела, институт образования и менеджмента, ЗКИТУ, г. Уральск, Казахстан, e-mail: bakhiai@mail.ru

английский. Методом анализа выявляются и описываются способы передачи казахских политических реалий на английский язык.

Ключевые слова: прагматика, политические реалии, прагматическая адаптация, транскрипция, транслитерация, калька, аналог, описательный перевод.

Abstract

The article deals with the pragmatic problems in translation. It goes into the definition of the concepts of pragmatics and pragmatic meanings. The main methods of solving pragmatic problems are shown. The ways of translating political realities from Kazakh into English are analyzed. The analysis identifies and describes the ways to render Kazakh political realities into English.

Keywords: pragmatics, political realities, pragmatic adaptation, transcription, transliteration, calque, reformulation, explication.

V.N. Komissarov in his book “Modern Translation studies” manifests the view that every statement is created to obtain some kind of communicative effect, therefore, the pragmatic potential is the most important part of the statement content. From this follows the conclusion that Pragmatics plays an important role in translating any text. And therefore, a translator needs to take care of achieving the desired effect on the receptors, depending on the translation purpose, either by reproducing the pragmatic potential of the original, or by modifying it. The study of the pragmatic aspects of translation is therefore one of the central tasks of translation theory [1, p. 35].

The literature analysis shows that Pragmatics as a section of the sign has existed for a long time. It is known that the term “pragmatics” (from the Greek "pragma" - business, action) was introduced in the late 30s of the 20th century by one of the founders of Semiotics - the general theory of signs - Charles Morris. Following C. Pierce’s ideas Ch. Morris divided Semiotics into Semantics - the doctrine of the relationship of signs to objects of reality, Syntactics - the doctrine of the relationship between signs, and Pragmatics - the doctrine of the relationship of signs to their interpreters, i.e., to those who use sign systems. Pragmatics thus studies the behavior of signs in real communication processes.

However, it is important to note that researchers started investigating linguistic phenomena from the pragmatic point of view only in the 60s under the influence of the logical and philosophical theory of speech acts by J. Austin, J. Searle, P.F. Strawson, Z. Vendler and others, pragmatic theories of the meaning of P. Grice and pragmatic theories of reference by L. Linsky, J.R. Searle, P.F. Strawson and others.

The pragmatic aspects of translation should be understood as the pragmatic potential of the text as such, the pragmatic adaptation of the target text and the pragmatic meanings of the lexical units of the source and target texts.

Many scholars and linguists defining the pragmatic meanings underline that one of the types of relationships that a sign includes is the relationship between the sign and the person using it. L.S. Barkhudarov, in particular, points out that people who use signs, including language signs, are not indifferent to them - they put their own subjective attitude to the signs and through them to the referents, defined by the signs. So, the words «голова» and «башка», «глаза» and «очи», «спать» and «дряхнуть», «украсть», «похитить» and «спереть» define the same referents, i.e. have the same referential meanings, but they differ in the subjective relations that exist between these linguistic signs and the people who use these signs, and which are transferred to the referents by the signs they designate. These subjective (emotional, expressive, stylistic, etc.) relations are called pragmatic relations; accordingly, this type of meaning is called pragmatic meanings of signs» [2, p. 66]. And the task of any translator is to render all three types: referential, intralinguistic and pragmatic meanings fully. Due to differences in the perception of the surrounding world by different people and nations, differences between language systems in all these parameters, difficulties and semantic losses inevitably arise in the translation process. And in this way a translator can come across various translation difficulties and translation impossibilities that lead to pragmatic problems in translation.

In the process of translation, along with the process of comparing different language systems, we also compare different cultures. As a rule, texts are addressed to a native speaker of the source language and are designed only for his/her perception. Texts entirely and completely are judged from the specific features of his/her psychology, the amount of information he/she has, and the characteristics of the social and cultural sphere that he/she is surrounded by. During the translation process, the text is redirected to a foreign language Recipient who has a different amount of background knowledge. Here the pragmatic adaptation of the original text occurs, i.e. introduction of certain amendments for social, cultural, psychological and other differences between the recipients of the original text and the target text [3, p.106].

In some cases, equivalent reproduction of the original content provides rendering of pragmatic potential in translation. However, the fact that the recipient belongs to a different language group, to a different culture often leads to the fact that the equivalent translation turns out to be pragmatically inadequate. In this case, the translator has to adapt the text translation pragmatically, that is to fulfill pragmatic adaptation of it, making the necessary changes to it. In order to achieve the desired communicative effect, the translator has a number of techniques at his disposal to help him clarify those moments of the original text that may not be understood by the translation recipient. These techniques constitute the above-mentioned pragmatic adaptation of translation. Given that, pragmatic adaptation is a change made to the text of the translation in order to achieve the necessary reaction from the translation recipient. Albrecht Neubert who has played a significant role in the development of Translation Studies, and in particular in the creation of translator training programmes at Leipzig University in Germany, writes the following about the changes that the translator makes in the translated text: “the main task of the translator is to make such “changes” to the text so that text B is obtained, which guides the recipient of the manual for the machine operation, speaking the target language in the same way as text A speaking the source language. As a result, there will be omissions, additions, transpositions, shifting of accents, etc. And if translated back into the source language word by word the text may seem to a source language speaker as distortion, inadmissible addition, verbosity, omissions, as a change in the usual classification [4, p. 145]. This multi-level analytical operation performed by the translator leads to the fact that the target text has the same pragmatic effect on its recipient that the original text had on its recipient. In translation practice four types of pragmatic adaptation are most often used [1, p. 137].

The first kind of pragmatic adaptation aims to ensure that the message is adequately understood by the translation recipient.

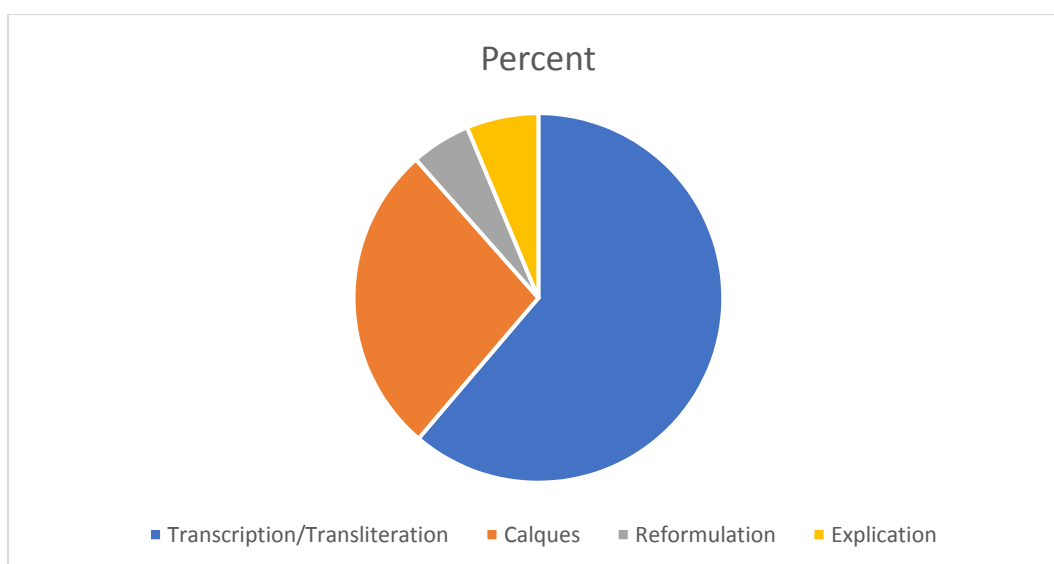
The second type of pragmatic adaptation aims to achieve the correct perception of the original content, to convey the emotional impact of the source text.

Unlike the previous ones, in the third type of pragmatic adaptation, the translator focuses not on the average, but on a specific recipient and on a specific communication situation, trying to provide the desired impact.

The fourth type of pragmatic adaptation can be characterized as a solution to the "extra-translation super-task". The translator can use the translation to achieve some other goal, to solve some of his own tasks that are not directly related to the exact reproduction of the original. And in order to solve this “super task”, he can change and even distort the original, violating the main principles of his professional activity.

And here we would like to focus on the first type of pragmatic adaptation as this article aims to determine pragmatic problems related to political realities and the ways of their translation from Kazakh into English as well. In this case focusing on the “average” recipient, the translator takes into account that a message that is quite understandable to the readers of the original text may be misunderstood by the readers of the target text due to the lack of necessary background knowledge. In such cases, the translator most often introduces additional information into the target text, filling in the missing knowledge. In some cases, an adequate understanding of the message by the recipient can be achieved by omitting some of the details unknown to him/her. Words with a specific

meaning omitted in the translation can be replaced by more general ones, but more understandable for the translation recipient. So, in the case of realities, two main difficulties arise: 1) missing equivalent or analogue in the target language due to the lack of an object (referent) defined by the realities among the speakers of the language, and 2) the need, along with the objective meaning (semantics) of the reality, convey colouring and connotation - its national and historical coloring [5]. In accordance with these two problems, ways of transferring realities are considered. Adaptation is carried out with the help of extralinguistic information of the translator. There are some ways to adapt the source text as: 1) adding; 2) omitting; 3) generalizing; 4) concretizing or specifying; 5) explaining etc. While studying the translation and rendering of Kazakh realities, political and economic terms in particular, in the newspapers *The Kazakhstan Monitor* and *The Almaty Herald* that are published in Kazakhstan, we have revealed 4 main translation techniques being used. Namely they are transcription/transliteration, literal translation at phrase level (calques) and reformulation (sometimes known as equivalence), and explication. The results of our analysis show that 61.05 % of the Kazakh realities are transcribed and transliterated, 27.37% are literally translated at phrase level (as calques) and 5.26 % are reformulated and 6.32% of the analyzed Kazakh realities are explicated. Below is the percentage.

For example, transcribed and transliterated political realities are *Мәжіліс* - Mazhilis, oil fields like *Қарашығанақ* – Karachaganak, *Қашаған* – Kashagan, our national currency *теңге* – tenge.

Literally translated at phrase level (calques) are the following Kazakh political realities: *ҚР Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігі* – The Ministry of Economy and Budget Planning, *Қаржы министрлігі* – The Finance ministry, etc.

Reformulated is *Сенат* as the Senate. The fact is that *the Senate* is one of the two chambers of the Kazakh Parliament, which is made up of deputies selected of two people from each region, the city of republican significance and the capital of the Republic. The word senate is different from the word *the Senate* in English. The approximate equivalent only approximates the content of the Kazakh reality of the Senate.

And explication for example while translating the term *маслихат* is explicated like Maslikhat (representative bodies).

In conclusion, it may be said that pragmatics is always of great practical and theoretical interest and in order to solve pragmatismal problems every professional translator should have the necessary knowledge, competencies and know translation techniques.

References

1. В.Н. Комиссаров. Современное переводоведение. Учебное пособие. - М.: ЭТС, 2004. -424 с.
2. Л.С. Бархударов. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М., «Международ. отношения», 1975.-240 с.
3. Е.В. Бреус. Основы теории и практики перевода с русского языка на русский. М., 2000 - С.106.
4. Albrecht Neubert. Text and Translation. Leipzig, 1985. 168 p.
5. Vladova I. Translation as intercultural communication // RYA abroad. 2011. No. 4
6. Darwish Ali. Elements of Translatio. A practical guide for translators. Melbourne: Writescop, 2010 -p.380.

UDC G622.3

Mukysh. M.*

PRIMARY ENGLISH UNIT DESIGN PRACTICES WITH PROJECT-BASED LEARNING AND THE APPLICATION OF AI TOOLS

Abstract

This paper explores the integration of Project-Based Learning (PBL) and Artificial Intelligence (AI) in enhancing educational practices by fostering real-world problem-solving skills and critical thinking among students. It demonstrates how PBL, supported by AI, transcends traditional learning paradigms by engaging students in authentic projects that require innovative solutions and practical applications of knowledge. Through case studies, including language-based tasks and the development of digital tools, the case study highlights the importance of authenticity in educational projects, showing a spectrum from simulated to real-life impact activities. The analysis emphasizes PBL's role in promoting student autonomy, continuous inquiry, and the significance of extending learning outcomes beyond the classroom to influence the wider community. Conclusively, the paper argues that PBL and AI are pivotal in cultivating students' academic competencies, problem-solving abilities, and soft skills, thereby equipping them for the challenges of the global landscape.

Key words: project-based learning, artificial intelligence, pedagogical case studies

Аннотация

Бұл қағазда оқушылар арасында нақты проблемаларды шешу дағдылары мен сыни ойлау дағдыларын тәрбиелеу арқылы білім беру тәжірибесін арттыруда Project-Based Learning (PBL) және Жасанды интеллект (ИСК) интеграциясы зерттеледі. Ол ИСК қолдаған ПБЛ оқушыларды инновациялық шешімдер мен білімді практикалық қолдануды талап ететін түпнұсқалық жобаларға тарту арқылы дәстүрлі оқыту парадигмаларын қалай ауыстыратынын көрсетеді. Кейс-зерттеулер, оның ішінде тілге негізделген міндеттерді орындау және цифрлық құралдарды әзірлеу арқылы зерттеулер білім беру жобаларындағы түпнұсқалықтың маңыздылығын, имитацияланғаннан шынайы өмірге әсер ету жөніндегі іс-шараларға дейін спектрді көрсете отырып, ерекше атап көрсетеді. Талдау студенттердің дербестігін ілгерілетудегі, үздіксіз сұрау салудағы ПБЛ-дың рөліне, сондай-ақ кең қоғамдастыққа ықпал ету үшін оқу нәтижелерін сыныптан тыс кеңейтудің маңыздылығына баса назар аударады. Конклюденттік түрде қағазда ПБЛ мен ИСК студенттердің академиялық құзыреттерін, проблемаларды шешу қабілеттерін, жұмсақ дағдыларын өсіруде, осылайша оларды жаһандық ландшафттың сын-тегеуріндеріне жарақтандыруда әрі қарай жалғасады деп пайымдайды.

Негізгі сөздер: жобаға негізделген оқыту, жасанды интеллект, педагогикалық кейс-зерттеулер

Аннотация

В данной статье исследуется интеграция проектно-ориентированного обучения (PBL) и искусственного интеллекта (ИИ) в совершенствование образовательных практик путем развития у учащихся навыков решения реальных проблем и критического мышления. Он демонстрирует, как PBL, поддерживаемая искусственным интеллектом, выходит за рамки традиционных парадигм обучения, вовлекая учащихся в аутентичные проекты, требующие инновационных решений и практического применения знаний. С помощью тематических исследований, в том числе языковых заданий и разработки цифровых инструментов, исследование подчеркивает важность аутентичности в образовательных проектах, демонстрируя спектр от смоделированных до реальных действий. В анализе подчеркивается роль PBL в поощрении самостоятельности учащихся, непрерывных исследований и важности распространения результатов обучения за пределы классной комнаты для влияния на более широкое сообщество. В заключительном документе утверждается,

* Al-Farabi Kazakh National University, School of Philosophy and Political Science, Master program Management in Education- First Term the First year, Mukysh Meray, Almaty, Kazakhstan, email: merymai@icloud.com

что PBL и ИИ играют ключевую роль в развитии академических компетенций, способностей к решению проблем и навыков межличностного общения учащихся, тем самым подготавливая их к вызовам глобального ландшафта.

Ключевые слова: проектное обучение, искусственный интеллект, педагогические кейсы

Introduction. Venture into a classroom where traditional elements like vocabulary and dialogues meet the expansive realm of Project-based Learning (PBL) and Artificial Intelligence (AI). Today's educational environments extend far beyond four walls. By embracing PBL in my previous teaching experiences, I have witnessed students demonstrating critical problem-solving skills. While tasked with navigating real-world scenarios in unit of giving directions, my students guided real "tourists" using target languages, challenging them to apply their skills outside conventional settings. When faced with unexpected obstacles, such as a closed café as the destination, students debate and seek solutions to meet the actual needs of the "tourist". This awareness of solving the key problem prepares them for global challenges and opportunities.

Literature Review. An important point of John Dewey was that *Education is life, and school is society*. In his view, on-campus learning is not a "preparatory stage" of social life. It is a part of real life itself, and the teaching process should also be practical. This is one of the theoretical foundations of the PBL, along with constructivism positing that students are the active participants in the learning process. As for the educational application of AI, massive database and humanlike responses allow students to navigate digital landscapes and practice knowledge in a simulated environment.

Practice and Discussion. Project vs. Project-based

In educational settings, undertaking projects such as creating presentations or posters is a routine activity, while it's essential to distinguish between traditional "projects" and "project-based learning". The latter aims to provide students with real, impactful learning experiences rather than merely simulating professional tasks. For instance, another PBL design case this article will share is – Tourist Routes for My Hometown, for the unit—Places and Directions in My City. The PBL design starts with an classic IB inquiry tool, *RAFT (roles, audience, format, task)*. Several key elements are considered to implement PBL.

Firstly, the project should pose challenging, open-ended questions that encourage students to engage with real-world issues. In this unit case, the roles of students are travel agency. The task for students is to design a 3-day travel route for a foreign family traveling in students' hometown. This approach not only sparks creativity but also fosters a genuine interest in exploration.

Secondly, PBL emphasizes continuous inquiry and authentic context, allowing students to actively seek information, ask questions, draw conclusions and take actions that can somehow impact the actual world. When discussing and deciding the travel routes, students need to consider clients' interests, cultural backgrounds, customs, budgets and energy level of the family members. If they find out the tourist attractions are lack of facilities for elder or disabled people, they need to think of solutions and take actions as well.

Thirdly, PBL grants students the autonomy to manage their projects, from deciding their research methods to determining the final presentation format. This flexibility not only enhances their time management and collaboration skills but also prepares them for future challenges.

Fourthly, PBL encourages multi-dimensional reflection, urging students to critically evaluate both the project process and their own learning strategies. This can be facilitated through activities like gallery walks, where students present their findings and receive constructive comments.

Lastly, the dissemination of project outcomes extends beyond the classroom. Students can share their work with a broader audience, such as submitting proposals to local authorities or creating informational materials for the public. This aspect of PBL not only validates students' efforts but also connects their learning with the community at large.

2. Real Life Connection and Problem-Solving Skills. With its emphasis on real scenes, real life, and real meaning, PBL is helpful for children to recognize the importance of the learning

process, so that they are more engaged and self-motivated. However, achieving "authenticity" could be very difficult. The author of the website *PBLWorks* Ramour thinks "authenticity" can be divided into three levels: "untrue", "somewhat true", and "completely true". "Untrue" means that the work done by the student does not resemble social life, work, or does not have an impact on anything other than academic purposes.

"Somewhat real" refers to the assignment that students do to simulate the world outside of school. For example, Wax Museum Project is a popular unit design in many English-speaking countries where teachers, as the curator, ask students to play the role of celebrities to design a display board and a speech to "introduce themselves" by dressing up as a celebrity. In such cases, the results created by the students can be the knowledge that their audience need, but the scope of sharing is mostly limited in schools. Another example here, please allow me to share, is the one my colleagues and I designed for the "Hobbies and Interest" unit. Students are encouraged to use AI tools to create web pages or app manuals that support their interests. Therefore they not only learned related vocabulary, but also skills to investigate user preferences, simplify the user handbooks, ask questions to AI tools, etc. In addition to guidance, we also organized an "investment conference" at the final project presentation, which pushed students to excel in designing to win the most amount of investment, making the whole process very close to the real software development project.

"Completely authentic" means that the work done by the students is real to their life experience, or that the work has a direct impact on the real world. The example I would mention is the one we planned for Grade 4 students, designing a new lunch menu for the school cafeteria. It's a completely real fusion project which combines Science, English, Arts and Maths subjects together.

Conclusion. These pedagogical case studies underscore the significance of problem-solving capabilities, facilitate through project-based learning. Research substantiates project-based learning as an efficacious student-centered teaching strategy, enhancing learners' academic knowledge, communication, self-regulation, positive thinking, problem-solving, and teamwork skills, while the use of AI tools mainly furnishes students with opportunities for communicating in authentic English with the AI, receiving helps in digital skills and scientific inquiry.

Reference

1. Katy Farber (2017). Real and Relevant: A Guide for Service and Project-Based Learning
2. UNESCO, (2019) Digital Library, Artificial intelligence in education: challenges and opportunities for sustainable development

УДК 82:801.6;82-1/-9.

Мурзатаева А.Т. *, Мәтбек Н.Қ. **

А.ҚЫРАУБАЕВАНЫҢ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТТАНУЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Аңдатпа.

Бұл мақалада белгілі ғалым, аса құрметті қаламгер, әдебиеттанушы А.Қыраубаеваның әдебиеттануға қосқан үлесі, әрі оның ғылым жолындағы ізденістері мен еңбектері жайлы айтылады. Ұстазы Б.Кенжебаевтың ізін жалғастырып, қанаты талмай еңбек еткен А.Қыраубаеваның аты жадымызда мәңгілік есте қалады, оның қазақ әдебиеттану ғылымына қосқан зор еңбегін бағалау, өскелең ұрпаққа ол жайлы айтып отыру қазіргі және болашақ әдебиеттанушы ғалымдардың міндеті.

* Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ филология факультеті, «Қазақ тілі және әдебиеті» мамандығының 3-курс докторанты, Алматы Қазақстан. E-mail: aigera1983@mail.ru

** доцент, ф.ғ.к., ҚазҰУ филология факультеті, «Қазақ әдебиеті және әдебиет теориясы» кафедрасының аға оқытушысы, Алматы Қазақстан. E-mail: nursulu.m@mail.ru

Түйін сөздер: педагог, ғалым, әдебиеттану, туынды, зерттеуші.

Аннотация.

В данной статье рассказывается о вкладе известного ученого, уважаемой писательницы, литературоведа А. Кыраубаевой в литературоведение, а также о ее исследованиях и работах в области науки. Имя А.Кыраубаевой, которая пошла по стопам своего учителя Б. Кенжебаева и работала не покладая рук, навсегда останется в нашей памяти. Долг нынешних и будущих литературоведов оценить ее большой вклад в казахскую науку литературы и рассказать о ней подрастающему поколению.

Ключевые слова: учитель, учёный, литературоведение, труд, исследователь.

Abstract.

This article describes the contribution of the famous scientist, respected writer, literary critic A. Kyraubaeva to literary criticism, as well as her research and work in the field of science. The name of A. Kyraubaeva, who followed in the footsteps of her teacher B. Kenzhebaev and worked tirelessly, will forever remain in our memory. It is the duty of current and future literary scholars to evaluate her great contribution to the Kazakh science of literature and tell the younger generation about her.

Key words: teacher, scientist, literary criticism, work, researcher.

Филология ғылымдарының докторы, профессор-педагог, Алма Қыраубаеваның 70 жылдығына арналған шара барысында облыстық ішкі саясат басқармасының басшысы Айдын Қайруллаев былай деген болатын: – Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: «Алдымен сананы жаңғыртуды мақсат ете отырып, жаңғыру елдің ұлттық рухани тамырынан нәр алатындықтан ол адам баласына қызмет етеді» деді. Ұлт көшбасшысы ұлттық кодты сақтаумен ғана жаңа белеске шығатынымызды атап өтті. Қазіргі таңда бағдарламада көрсетілген нақты тапсырмалар бойынша ауқымды жұмыстар атқарылуда. Соның бірі – «Туған жер» бағдарламасы. Сыр өңірінде бұл бағдарлама аясындағы шаралар 15 қарашадан бастау алды. Біз туған жердің танымал тұлғаларын білуіміз және оларды құрметтеуіміз керек. Олардың ғибратты ғұмыры жас ұрпаққа үлгі-өнеге. Сондай тұлғалардың бірі ұлағатты ұстаз, ғалым – Алма Қыраубаева. Өз кәсібінде адалдықтан айнымаған, ғылымның көкжиегін кеңейтуге сүбелі үлес қосқан, ұлттық дәстүрді жаңғыртуда ерен еңбек сіңірген Алма Мүтәліпқызының есімін жерлестері, шәкірттері зор мақтанышпен еске алады, – деп басқарма басшысы өз пікірін білдірген еді [1].

Танымал ғалым, филология ғылымдарының докторы, профессор А.Қыраубаева қазақ әдебиеті тарихының ежелгі дәуірінің бастау көзі болып табылатын көне дәуір ескерткіштерін зерттеген, сол кезеңнің көрнекті әрі аса құнды әдеби мұраларының халықтың таптырмас асыл қазынасына айналуына орасан зор үлес қосқан ғалымдардың бірі.

Кезінде бұл дәуір әдебиетінің түбегейлі зерттелуі керектігін қазақ әдебиеттану ғылымының алдына проблема етіп қойып берген ғалым Б.Кенжебаев екендігін айтқан А.Қыраубаева ежелгі әдебиетіміздің бұл дәуірін тұтас қарастыратын қазақ тілінде басылып шыққан арнайы зерттеудің жоқтығына тоқталған еді. Ол аталған дәуірдің жекелеген ескерткіштері 1967 жылы «Ертедегі әдебиет нұсқаларында», Б.Кенжебаевтың «Қазақ әдебиет тарихының мәселелері» (1974) атты кітабында, Х.Сүйіншәлиевтің «Қазақ әдебиетінің қалыптасуы кезеңдерінде» (1969), «Ғасырлар поэзиясында» (1987) сөз болғандығын, сондай-ақ, ежелгі әдебиетіміздің дәуірлерін арнайы зерттеген М.Мағауин, Н.Келімбетов, М.Жолдасбеков еңбектерінде құнды пікірлер кездесетіндігін алға тартып, аталмыш ғалымдардың еңбектерінің қатарын өзінің «Ғасырлар мұрасы» (1988), «Шығыстық қисса-дастандар» (1997) атты ғылыми зерттеулерімен, «Ежелгі әдебиет» (1996), «Ежелгі дәуір әдебиеті» (2001), «Махаббатнама» (1985), «Түркі әдебиеті» (1988) деген оқу құралдарымен толықтыруы өзіне кеңесші аға, кемел ұстаз болған профессор Б.Кенжебаевтың көне түркі әдебиетін зерттеуге қатысты айтқан ғылыми ұстанымының жалғастырушысы екендігін дәлелдеуі болса керек. Бұл туралы өзі де: «Еңбегімді профессор Бейсембай Кенжебаевтың жадымда мәңгі сақталатын жарқын бейнесіне арнаймын» деген болатын [2].

Көне түркі әдебиетін зерттеуді алдына мақсат етіп қойған А.Қыраубаева ҚазҰУ-де оқытушылық қызмет атқарып жүріп, Б.Кенжебаевтың басшылығымен «Қисас-и рабғузи» мен «Махаббатнаманың» идеялық көркемдік ерекшеліктері» атты кандидаттық диссертация

қорғайды. Кейін бұл еңбегін «Ғасырлар мұрасы» (1988) деген атаумен монографиялық еңбек етіп жариялайды.

Ғалымның «Ғасырлар мұрасы» зерттеуінің 3-тарауы «Тыңтума әдебиет. «Махаббатнама» деп аталады. Ғалым бұл зерттеуіне дейін - 1985 жылы Хорезмидің «Махаббатнама» дастанының транскрипциясын жасап, қазақ тіліне аударып, ғылыми алғы сөзін жазып «Жалын» баспасынан тұңғыш рет жеке кітап ретінде басып шығарды. Бұл өз кезеңі үшін әдеби жәдігерлердің жетістік-кемшілігі болып жатса да, қазақ оқырманына жете беруіне жасалған игілікті қадам еді. Ғалым зерттеуінде: «Біз «Махаббатнаманы» түпкі бастаулары V-VIII ғасырларда жатқан ежелгі әдебиетіміздің XIII-XIV ғасырлардағы елеулі көркем туындысы деп, өз тұсындағы жер жүзі мәдениетіндегі озық ағымдармен байланысты, сонымен қатар берідегі қазақ поэзиясының тіл, стиль дәстүріне қатысты деп қараймыз» [3, 66],-деп жоғары баға береді. «Махаббатнама» — көне дәуірдегі жазба ескерткіштердің ішіндегі ең бір мәнді, өте қызықты дастан. Дастанның екі көшірмесі бар. Бірі ұйғыр әрпімен, екіншісі араб әрпімен жазылған. Ұйғыр әрпімен жазылғаны — ертерек кездегі көшірмесі (1432). Араб көшірмесі кейінірек жазылған (1503—1509). Екеуі де ғылымда танылған, транскрипцияланып, белгілі дәрежеде зерттелген. Түркі тілдерінің ішінде өзбек, қазақ тілдеріне толық тәржімаланған. «Ежелгі әдебиет дәстүрі» атты 4-тарауда бұрынғы араб, парсы ақындары жазып кеткен сюжеттерді түркі тілінде қайта жаңғыртып жазушылық дәстүрінің көрінісін зерттейді.

Ғалым бұдан әрі XIV ғасырда өмір сүрген Насируддин Бурхануддин Рабғұзидің «Қиссас-ул-әнбия» («Пайғамбарлар қиссасы») атты әдеби шығармасы туралы баяндай келе, Алтын Орда дәуірі мұраларына жататын бұл туындыға сол кезеңдегі әлеуметтік-қоғамдық жағдайдың еткен әсеріне, туындының жанрлық табиғатына, ерекшелігіне, дәстүр мен жалғастығына тоқталады. «Рабғұзи қиссалары» жөнінде ғалым былай деп жазады: «Рабғұзи қиссалары» сөз болып отырған бір дәуір әдебиетінің жинағы, хрестоматиясы, әр түрлі жанрдағы шығармалары қамтылған өз дәуірі әдебиетінің негізгі ерекшеліктерін аңғартатын құнды мұра». Ал Хорезмидің «Махаббатнамасы» жайлы «Түпкі бастаулары V-VIII ғасырларда жатқан ежелгі әдебиетіміздің XIII-XIV ғасырлардағы елеулі көркем туындысы деп, өз тұсындағы жер жүзі мәдениетіндегі озық ағымдармен байланысты, сонымен қатар бергідегі қазақ поэзиясының тіл, стиль дәстүріне қатысты деп қараймыз» деген ойға қонымды түйін түйеді. Академик-жазушы С.Мұқановтың «Қазақ халқының рухани мәдениетінде қиссалар елеулі орын алады» деген пікіріне сүйене отыра, «Қиссалардың әдебиетіміздің бұрынғы – соңғы тарихымен дәстүрлі байланысы, шығыс халықтары әдебиетімен сабақтастығы, әдебиетімізден алатын орны, т.б. мәселелер кең зерттеуді керек етеді. Қисса жанрын зерттеп білу әдебиеттегі шығыс дәстүрі дейтін үлкен мәселелердің де беттерін ашпақ» – деп, болашақ зерттеушілерге жол көрсетіп, жөн сілтейді [4].

Ғалым XIII-XIV ғасырлардағы шығармаларға бір өлшеммен қарауға болмайтынын, бұл уақыттағы туындылардың бірқатары аудармаға жақын болса, бірқатарының нәзіралық сипаты басым, кей шығармаларда екі әдістің де қатар қолданылуы сезілетіндіктен, мұндай туындыларды «аударма-нәзира» деп айту шындыққа біршама жақын келетіндігін ескертеді. Қысқаша айтқанда, еңбекте Рабғұзидің «Қиссас-ул-әнбия әдеби шығармасының тақырыптық, жанрлық, көркемдік сипаттары жан-жақты ашылады. Ғалымның Алтын Орда дәуірі туралы зерттеген еңбегін жоғары бағалаған Р.Нұрғали аталмыш дәуір әдебиетін тексерген А.Қыраубаева ұстазы Б.Кенжебаевтың негізгі концепциясы мен басты тұжырымдарын дамыта түсті, жаңа фактілер арқылы айқындады, соны пікірлермен толықтырды десе (Телағыс. 1986), Х.Сүйіншәлиев өзінің «Қазақ әдебиеті тарихы» (1997) еңбегінде «Қисас-ул-рабғұзи» өз зерттеушісін тапты деп оң бағасын берген болатын.

Ғалымның «Шығыстық қисса-дастандар» монографиясы қазақ әдебиетінің бұрындары зерттелінбей келген тұтас бір саласын егжей-тегжей қарастырып, ерекше бақылады. Бұл көлемді зерттеу еңбегінде «Мың бір түн», «Тотынама», діни, «Шахнама» желілері, сондай-ақ

Ортаазиялық сюжеттер бойынша нәзира үлгісімен жазылған қазақ дастандары жеке ғылыми мәселе ретінде кеңінен қарастырылды.

Ғалым қазақ қиссаларын тақырыптық, сюжеттік жағынан түрлерге топтастырып, олардың көркемдік, идеялық бағыттарын айқындаған.

Зерттеушілер А.Қыраубаеваның ғалым ретінде алдына екі түрлі мақсат қойғандығы жайлы айтады. Оның біріншісі, әлі зерттелінбей жатқан әдеби құндылықтарды ғылыми тұрғыдан игеру болса, екіншісі, сол игерілген қазынаны туған халқының кәдесіне жарату болған. Бір туар ұлы тұлға Алма Қыраубаеваның әдебиеттануға қосқан орасан зор еңбегін бағалап, жан-жақты зерттеуіміз біздің және болашақ ғалымдардың міндеті бола бермек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Батталова А. Ежелгі дәуір әдебиеттің зерделі зерттеушісі // Қызылорда облыстық "Сыр бойы" газетінің сайты, 21 мамыр, 2022.
2. Алтынбекова С.А. Алма Қыраубаева - әдебиеттанушы ғалым, кеменгер ұстаз ғылыми жоба // <https://botana.biz/prepod/drugoe/oeywyate.html>
3. Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы.- Алматы: Мектеп, 1988.
4. Әбсадық Ж. Үлкен жүректі адам // <https://qazaqadebieti.kz/10384/mytylmajtyn-alma>

ӘӨЖ 373

Мустафаева Г.Т.*

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚЫТУ ТӘЖІРИБЕСІНДЕГІ МҰҒАЛІМ ІЗДЕНІСІ

Аңдатпа

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық ойлауын дамытудың өзектілігі мен нақты әрекеттерді жоспарлауға, қолдануға мүмкіндік беретін тиімді әдістер қарастырылады. Педагог тәжірибесіндегі іс-әрекеттегі зерттеу тәсілін қолданып, рефлексиялау кезеңімен ұштастырған. Мақсатқа негізделген қалыптастырушы бағалаудың тиімділігіне тоқталған.

Тірек сөздер: бастауыш сынып, шығармашылыққа баулу, шығармашылық сабақтар, зерттеу әдісі, әдіс-тәсілдер.

Аннотация

В данной статье рассматриваются актуальность развития творческого мышления младших школьников и эффективные методы, позволяющие планировать, применять конкретные действия. Педагог применил в практике деятельностный подход к исследованию в сочетании с этапом рефлексии. Остановился на эффективности целенаправленной формирующей оценки.

Ключевые слова: начальный класс, приобщение к творчеству, творческие занятия, метод исследования, методы и приемы.

Abstract

This article discusses the relevance of the development of creative thinking of Primary School students and effective methods that allow you to plan, apply specific actions. He used a research approach in the practice of the teacher in action, combined with the reflection stage. The effectiveness of goal-based formative assessment is emphasized.

Keywords: elementary class, introduction to creativity, creative activities, research method, methods and techniques.

Шығармашылық – бұл адамдардың өмір шындығында өзін-зі тануға ұмтылуы, ізденуі. Өмірде дұрыс жол табу үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі қажет. адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өшуіне жол бермеу, оның рухани күшін нығайтып, өмірден өз орнын табуға көмектеседі.

* Төле би атындағы №8 гимназияның бастауыш сынып мұғалімі, Тараз қаласы, Жамбыл облысы, Қазақстан

Бастауыш білім беру үрдісіндегі оқушыларға ана тілінің байлығын меңгертудің алғашқы сатысы «Сауат ашу» пәнінен тастау алады. Сауат ашу пәнінің басты мақсаты- оқу және жазу дағдыларын қалыптастыру, байланыстырып сөйлеуге үйрету, алғашқы грамматикалық мағлұматтарды меңгерту, адамгершілікке, Отансүйгіштікке тәрбиелеу, шығармашылық қабілеттерін дамыту. [1]

Соңғы психологиялық зерттеуге қарағанда бастауыш класс балаларының өзін теориялық ойлауға, жалпыдан жекеге көшу, заттар мен құбылыстардың арасындағы байланысты аңғаруға үйретуге болатыны анықталды. Егер мектепке оқуға түскен бала әлі заттар мен құбылыстардың негізгі белгілерін айыра алмайтын болса, мұның өзі олардың тәжірибесінің аздығынан, білімінің жеткіліксіздігі мен шашыраңқылығынан деп түсінген жөн. Осыған орай, I класс оқушыларының заттар, құбылыстар туралы елестерін анықтап, бір жүйеге келтіру қажет. Бұл жұмыс әуелі әліппеде берілген сөздер арқылы жүргізіледі. Сөздік қорды байыту заттар мен құбылыстар және олардың арасындағы байланыстар жөніндегі елестерді анықтаумен қатар жүріп отыруға тиіс. Бірінші класс балалары естігендері, көргендері, кейбіреулері оқығандары жөнінде айтып бере алады. Алайда олардың сөйлемдері нашар, жүйесіз құрылған, белгілі бір жоспармен айта алмайды. [2] Ойы негізгі нәрседен басқаға тез ауып кетеді. Мысалы, ойынның түрлері жөнінде әңгімелегенде, шешесімен барып, дүкеннен ойыншық сатып алғанына ауысады т. с. с. Егер мұғалім әңгімені дұрыс салаға бағыттап отырмаса, тіл дамыту құр мылжың болып кетуі мүмкін. Мұндағы негізгі міндеттің өзі — балаларды белгілі бір жүйемен сөйлеуге үйрету ғой. I сынып оқушылары сурет бойынша, сөйлегенде де, ұсақ бөліктерге көбірек тоқталады. Мұның өзі де олардың ойының жинақы еместігін көрсетеді. Ал текст бойынша сөйлегенде көбіне сөзбе-сөз айтуға, яғни тексттің сөзімен баяндауға тырысады. Бұл құбылыс олардың көбінесе естің жұмысына сүйенетінін байқатады. Сондықтан балаларды ойлауға, сөздерді «көре» білуге, оның мағынасын ұғынуға үйрету жағына баса назар аудару қажет.

Мен сабақ беретін 1 «Г» сыныбының оқушылары мектепке дейінгі дайындық кезеңінен өткен балалар. Алайда Сауат ашу пәнінің алғашқы кезеңдерін оқушылардың есте сақтау дағдыларының пәнді меңгеруге кедергі жасатындығын байқадым. Оның себептерін зерттеу арқылы мынадай себептерді анықтадым:

а. Местепалды даярлық кезеңінде баланың есте сақтау қабілеттерін дамытуға мән берілмеген;

ә. Жекелеген оқушылардың физиологиялық мүмкіндіктері, дағдылары, қабілеттері әлсіз;

б. Заманауи ақпарат көздерінің көптігі (теледидар, смартфон, ойындар т.б.) баланың ойын бір нәрсеге шоғырландыруға кедергі жасайды;

в. Оқушылар есте сақтау процесін күрделі/қиын деп түсінеді;

г. Ата-аналары тарапынан баланың есте сақтауын жаттықтыруға қолдау аз.

Осы мәселелерді жақсартудың жолы ретінде бірнеше мүмкіндіктерге болжам жасадым:

а. Ақпаратты есте сақтау/жаттауды қиын тапсырма ретінде емес қызықты әрі қысқа мәтін арқылы жаттатуға болады;

ә. Ата-аналарды да балаларына қолдау жасауға дайындау қажет;

б. Сыныпта және сыныптан тыс уақытта қазақ халық ауыз әдебиеті үлгілерін, оның ішінде жаңылтпаштарды жаттатуғы болады;

в. Сауат ашу пәнінде балалардың есте сақтау дағдысын I-сыныптан қалыптастыру керек;

г. Сабақта диалог құруда және мәтінді мазмұндауда жаңа сөздерді қолдануына мән беру керек.

Қашықтан оқыту кезеңінде өз болжамым бойынша тиімді болатын және қисынды уақыт ішінде орындай алатын біреуін зерттеу сұрағы ретінде таңдап алдым, яғни Сауат ашу сабағына білім алушылардың есте сақтау қабілеттерін халық ауыз әдебиеті шығармаларын

(жаңылтпаштар) жаттату арқылы жаттықтыруға бола ма? деген сұрақ аясында іс-әрекеттегі зерттеу жұмысын жүргіздім. Зерттеу мақсатым: жаңылтпаштар жаттау арқылы білім алушылардың есте сақтау қабілеттерін дамыту. Жаңылтпаш — қазақ ауыз әдебиетінің жанры. Дауыс ырғағын жақсартуға жаңылтпаштар тікелей әсер етеді. Жаңылтпаштар тілдің бұралуы арқылы сөйлеу аппаратын дамытады, оны жетілдіреді. Сөйлеу аппаратының дамуы мәнерлі, айқын, ырғақты дыбыстарға әкеледі. Мәнерлеп әрі мүдірмей сөйлеу үшін жаңылтпаш жаттаудың пайдасы зор. Тілді жаттықтырады. Оралымды әрі анық сөйлеуге, үндестік заңын сауатты меңгеруге және шешен сөйлеуге баулиды. Сонымен қатар есте сақтау дағдысын дамытады екен. [3]

Іс-әрекеттегі зерттеудің циклдері жүйелі жоспарланды, зерттеу тақырыбын талқылау, зерттеу мақсатын нақтылау, сабақты жоспарлау, сыныпты зерттеу, бақылау, талдау және келесі сабақты жоспарлау болып жүйелі жұмыс жүргізілуі үшін алдымен тізбектелген сабақтар кестесі құрылды. Сол кесте бойынша сыншы дос Биғазиева Әлиямен бірлескен жұмыс жүрді.

Тізбектелген сабақ кестесіне сай 3 сабақ зерттеуге алынды. «Денсаулық – зор байлық. Бас әріппен жазылатын сөздер» тақырыбындағы 1-сабақта оқушылар жұптасып «Тыңда, қайтала!» тәсілімен жаңылтпаштарды бірі алдымен кітаптан оқиды екіншісі қайталайды, осылайша бірнеше айналымнан кейін жаңылтпаштар жатталады. Мұнда, оқушылардың ақпаратты есте сақтау қабілеттеріне байланысты, бірақ көбіне бастауыш сынып оқушысы тыңдап және соны қайталап еске сақтайтыны тәжірибеден білеміз. Сабақа осы болжамым жүзеге асты және қысқа жаңылтпашты сабақ үстінде-ақ тес есте сақтап қалды. «Денсаулық – зор байлық. Заттың қимылын білдіретін сөздер» тақырыбындағы 2-сабақта «Үштік сұхбат» әдісін қолдандым, бұл тапсырманы үш оқушыдан орындайды. Яғни, бірінші сабақта жұптасса екінші сабақта шағын үш оқушыдан тұратын топта кезекпен жаңылтпашты оқиды, бірі оқығанда екі оқушы мұқият тыңдайды, екіншісі қайталағанда үшінші оқушы іштей есте сақтап қайталап отырады. [3] Міне менің бақылауымда осы әдісте оқушылардың көпшілігі іштей есте сақтай отырып, тез қайталап беруге дағдыланды. Ал С деңгейіндегі оқушыларға әлі де жеке қолдау қажет екенін анықтап, ол оқушылар үшін жұптық жұмыс тиімді екенін ескердім. Алайда онлайн сабақ кезінде «Тыңда, қайтала!» және «Үштік сұхбат» әдістерінің оқушының естігенін есте сақтауына мүмкіндік беретін тиімді тәсілдер екенін атап өткім келеді. «Денсаулық – зор байлық. Заттың қимылын білдіретін сөздер» тақырыбының жалғасы 3-сабақта «Жатқа жаз» әдісін қолдандым. Қашықтан оқытуда бұл әдістің тиімділігін де байқадым, өткені көп оқушылар үйде ата-анасымен жеке жұмыс жасау кезінде оқулықтан қысқа ұйқастағы жаңылтпашты оқып, жаттап содан кейін ойында сақталған өлең жолдарын дәптерге түсіре бастайды. Сол жатқа жазған жазбаларды бақылай отырып оқушының есте сақтау қабілеттерін едәуір қалыптастып қалғанын байқадым. Сауат ашу сабақтарында жаңылтпаштарды үздіксіз жаттай отырып, нәтижесінде мәтіндердің мазмұнын, Дүниетану және Жаратылыстану сияқты пәндердегі ақпараттарды есте сақтап, қайта жаңғыртып айта алатынын байқадым. Бастауыш сынып оқушысының есте сақтау қабілеттерін дамытуға әсер еткен осы жаңылтпаштарды жаттауда мынадай әрекеттер маңызды болғанын атап өткім келеді, яғни іс-әрекеттегі зерттеу сабақтарыма қолданылған осы үш тиімді тәсіл барысында оқушылар – оқып-жатқа айтады, оқып-түсініп айтады, оқып-жаттап жазады, бірін-бірі қаталайды, жатқа айтады.

Жаңылтпаштар жаттау арқылы білім алушылардың есте сақтау қабілеттерін дамыту болып табылатын зерттеу мақсатыма жеттім деп ойлаймын. Оған дәлел ретінде оқушыларымның оқу жылы соңындағы көрсеткіштерін алуға болады. Сыныптағы оқушылар үздіксіз күнделікті сабақта жаңылтпаштарды түрлі жолмен жаттау арқылы: өлеңдерді тез жаттауға дағдыланды; өлең жолдарындағы сөздерді түсініп жаттауға үйренді; сөздерді анық айтуға жаттықты; есте сақтау қабілеттері арта түскен.

Жалпы алғанда, іс-әрекеттегі зерттеуді тұжырымдай келе мен алдағы оқу жылындағы осы сыныптағы тиімді оқытуымның қадамдарын белгілеп алдым. Алдағы оқытуымда мына мәселелерді басшылыққа алатын боламын:

1. Бала өз жетістігін көрсе оқуға ынтасы күшейеді. Сондықтан жаңылтпаш жаттау дағдысын жас ерекшелігіне сай тәжірибемде үздіксіз қолданамын;

2. Жаңылтпашты дауыстап, жұпта, топта айту арқылы балалардың айтылым дағдысын дамытуға мән беремін, сонда оқушылар анық сөйлеуге орфоэпиялық заңдылықтарды сақтап сөйлеуге дағдыланады;

3. Айтылым арқылы басқа да тілдік дағдыларды: оқылым, тыңдалым, жазылымдарды дамытамын.

Осылайша жаңылтпаштарды жаттату арқылы бастауыш сынып оқушыларының есте сақтау қабілеттерін дамытуға тиімді әдістерді әрі қарай зерделеп, қолданамын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. А.Қараев. Білім берудегі кейбір педагогикалық технологиялар// «Оқыту – тәрбиелеу технологиясы» журналы. №2, 2019ж.

2. А.Әлімов. Интербелсенді әдістемені ЖОО – да қолдану мәселелері. Оқу құралы. Алматы- 2013 ж.

3. С.Әлкен. Шығармашылыққа баулу әр ұстаздың міндеті// «Оқыту – тәрбиелеу технологиясы» журналы. №4, 2012ж.

УДК 378.016:811

Муханбетова Л.А. *, Ордыбаев М. **

ACTUAL PROBLEMS OF TEACHING ENGLISH IN MIDDLE STAGE AT SCHOOL

Андатпа

Мақала мектепте ағылшын тілін оқыту тәжірибесі негізінде жазылған. Мақалада шет тілін оқытудың психологиялық, техникалық, оқу-тәжірибелік өзекті мәселелері қозғалады: осы өзекті мәселелерді шешу және сәйкесінше шет тілін оқыту сапасын арттыру; оқушылардың ынтасын арттыру, оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру. Мақалада осы мәселе бойынша әдебиеттерді зерттей отырып, біз заманауи мектепте ағылшын тілін үйренудің мәселелерін қарастырдық. Қазіргі уақытта біз ағылшын тілін білу өмірлік қажеттілікке айналу фактісімен жиі бетпе-бет келеміз. Кейбір салаларда, кәсіптер мен кәсіптерде ағылшын тілінде сөйлеу және түсіну қабілеті қажет. Мақалада біз ағылшын тілін үйренудің мәселелерін, сондай-ақ оларды шешу жолдарын көрсеткіміз келеді. Ағылшын тілін үйрену мәселесі өзекті болып қала береді және жақын арада қазіргі қоғамда үлкен маңызға ие болады. Осы мақалада жүргізілген талдау нәтижесінде ересектерге ағылшын тілін оқытудың тиімді жүйесін құру үшін еңсеру қажет мәселелер анықталды.

Кілт сөздер: оқыту мәселелері, ағылшын тілі, ағылшын тілін оқыту, шет тілінің коммуникативтік құзыреттілігі, оқыту принциптері

Аннотация

Статья написана по итогам практической деятельности по преподаванию английского языка в школе. В статье затрагиваются психологические, технические, образовательные и практические актуальные проблемы обучения иностранному языку: как решить эти актуальные проблемы и, соответственно, повысить качество обучения иностранному языку; повысить мотивацию студентов, сформировать коммуникативную компетентность студентов. В статье, изучив литературу по данному вопросу, мы рассмотрели проблемы изучения английского языка в современной школе. В настоящее время мы очень часто сталкиваемся с тем, что знание английского языка становится жизненной необходимостью. Умение говорить и понимать английский язык требуется в некоторых областях, профессиях и занятиях. В статье мы хотим показать проблемы изучения английского языка, а также пути их решения. Проблема изучения английского языка остается

* Магистрант 2го года обучения, ОП TESOL, Каспий университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова, г. Актау. mukhanbetova_leila@icloud.com

** Магистрант 2го года обучения, ОП TESOL, Каспий университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова, г. Актау. miron_aktai@bk.ru

актуальной и в скором времени приобретет большое значение в современном обществе. В результате анализа, проведенного в данной статье, были выявлены проблемы, которые необходимо преодолеть, чтобы построить эффективную систему обучения английскому языку взрослых.

Ключевые слова: проблемы обучения, английский язык, преподавание английского языка, иноязычная коммуникативная компетентность, принципы преподавания

Abstract

The article is written on the basis of internship of teaching English at school. The article touches upon the psychological, technical, educational and practical actual problems of teaching a foreign language: how to solve these urgent problems and, accordingly, improve the quality of teaching a foreign language; increase the motivation of students, form the communicative competence of students. In the article, having studied the literature on this issue, we considered the problems of learning English in a modern school. At present, we are very often faced with the fact that knowledge of the English language is becoming a vital necessity. The ability to speak and understand English is required in some areas, professions and occupations. In the article we want to show the problems of learning English, as well as ways to solve them. The problem of learning English remains relevant and will soon become of great importance in modern society. As a result of the analysis carried out in this article, the problems that need to be overcome in order to build an effective system of teaching English to adults were identified.

Key words: learning problems, English language, teaching English, foreign language communicative competence, teaching principles.

Learning English at school is a complex process of forming a new speech system in the cerebral cortex, which begins to coexist and constantly interact with the already developed system of the native language. In this regard, when teaching English, foreign language teachers face a number of difficulties [1]. The problem of learning languages is very important today. At present, we are very often faced with the fact that knowledge of the English language is becoming a vital necessity. The ability to speak and understand English is required in some areas, professions and occupations. Learning a foreign language requires a fair amount of time and effort. That is why a large number of people are trying to master it. Challenges of learning English remains relevant and will soon become of great importance in modern society. Even 5 years ago, English was perceived as just one of the types of foreign languages. In today's society, English is gaining a more significant place. English is recognized as an official language in more than fifty countries around the world [2]. All business meetings are held in English. When discussing current problems in the teaching of foreign languages, the problems of the modern school are rarely indicated. To reveal the topic of the report, I used both theoretical foundations and was based on what I saw with my own eyes during practice in high school, what problems English teachers face in everyday pedagogical work.

I divided all the identified problems into three categories:

- *emotional;*
- *technological;*
- *educational and practical.*

1. Emotional problems.

These are the problems of the internal unpreparedness of the student to learn foreign languages. These include:

- *Lack of self-confidence:*

Many students say that they do not have the ability to learn a foreign language, but this is a delusion. Many people in our country in their lives have mastered one of the most difficult world languages - Russian, which is much more complicated in its structure than the same English or German languages [3]. In Russian, we have learned to conjugate each verb, to decline each noun according to cases, to learn stresses by heart (moreover, stresses often change depending on the case, gender and number). For foreigners, learning Russian is truly an incredible job. So, people who speak Russian are people who know one of the most difficult languages, and there is no need to talk about the inability to learn a foreign language.

- *Overcoming the language barrier:*

Personal, psychological barriers that arise in some schoolchildren: uncertainty that they will be able to speak English, shyness and fear of becoming a laughing stock due to errors in speech, fearing that unwanted grades will follow the mistakes made. The emergence of these barriers can be facilitated by frequent failure, culminating in unstimulating, unencouraging grades and the attitude of the English teacher.

During my internship in high school, I often encountered this problem. The student knows enough, he does not dare to say. Getting into a language situation, he is lost, does not know where to start, is afraid that he will say everything wrong, and ultimately prefers to remain silent. I am convinced that the classroom atmosphere plays a very important role in solving this problem. It may seem that this is not so important. But nothing can be done, the human brain is designed in such a way that the knowledge gained by him in a state of stress is quickly erased. And the task of the teacher is to try to alleviate the stressful situation [4]. It is very dangerous to follow every word of a student, correct every mistake, explain how to speak and how not to speak throughout the lesson. In the mind of a schoolchild, the idea that he cannot speak without mistakes, but it is shameful with mistakes, can be firmly entrenched [5]. The main task of the teacher is to help the student learn to express his thoughts in a foreign language, without fear of making a mistake.

- Lack of parental support:

Parents in most cases do without knowledge of a foreign language throughout their lives. Apparently, therefore, they do not attach much importance to this subject at school. They should generate and support in their children the desire to learn foreign languages, while constantly explaining their importance as a means of personal development and empowerment to adapt to changes in the economic, social and cultural situation in society. And it also happens that parents at one time studied another language, unlike their child, and simply cannot help him if he encounters difficulties in studying the material or doing homework.

2. Technological problems.

- Insufficient number of hours devoted to learning a foreign language:

With such a grid of hours (three hours a week of English in the middle and senior grades, 2 hours in elementary school), it is hardly possible to implement a differentiated, much less individual approach, to create a favorable educational and educational environment for them [6]. In addition, there are disruptions in the schedule, when due to quarantine, holidays, falling out during the school week, etc. the item has been off the schedule for several weeks.

- Formation of classes:

During my internship in high school, I noticed that often primary and secondary classes are staffed from 26 to 32 people. If there are 24 people in the class, then the class is not divided into groups. Every teacher will agree on how difficult it is to teach English in a group of 24 people, and with a shortage of teachers, even in a group of 32 people. In this state of affairs, the child may lose the desire to learn English. A group of 12 people relies on one teacher, and if there are only two teachers in the school, then the entire burden falls on the shoulders of two teachers, who already have a very large load. Knowledge of the English language is certainly important in modern society, but most likely the child will receive this knowledge to a greater extent in some center for the study of foreign languages, because the teacher cannot give such a lesson that each student in the class will reach from 24 to 32 people.

3. Educational, practical and methodological difficulties.

- Lack of motivation among students:

This problem lies in the student's lack of effective and relevant motives for mastering English and the influence of his native language. From early childhood, there was no need for such motives, since the child speaks his native language with the help of which he solves all communication problems, basic life, socio-cultural and cognitive interests. That is, the student does not see the point in learning the language, referring to the reason that he will not use it.

- Lack of real communication and practice:

The formation of communicative competence is the main and leading goal of language learning. It is necessary to learn English in such a way that the learning itself becomes a practice.

Therefore, it is necessary to learn English in English. Thus, a foreign language should be not just a subject of study, but a tool. During my internship in high school, I always told my students that the language should not be taught, it should be used, i.e. you have to be a "user" of the English language.

- *The complexity of the training programs:*

In teaching English, a teacher often faces the problem of students not understanding elementary things of the Kazakh or Russian language, for example, that letters are divided into sounds, that there are vowels and consonants, deaf and voiced, and so on. If the child does not yet know the Kazakh or Russian alphabet, then how can one teach the English alphabet if this knowledge has not yet been instilled. Not infrequently, the teacher is faced with the fact that the first page of the English textbook requires from the student: "Sing a song in English, talk with your classmate using a form of speech activity, such as dialogue". Moreover, after a couple of pages of the textbook, the vocabulary should be replenished by at least 50 words. Further in the textbook, combinations of the letters "-ch, -sh, -th, -wh" and words in an open and closed syllable appear [5]. Most likely, the student will not be able to cope with this in a few lessons on his own. I think that before that, you need to first introduce the study of the English alphabet, the rules of open and closed syllables and elementary greeting phrases and opportunities to ask permission to leave and enter the classroom. How to solve these pressing problems and, accordingly, improve the quality of teaching a foreign language. In my opinion, the methods, systems and processes of teaching English at school should be greatly simplified. That is, the material should be presented intelligibly, accessible and understandable to every student. The grammatical foundations should be explained simply and clearly, and at the same time arouse a natural interest in learning among the students themselves.

It is obvious that such "interest" can be caused by the simplicity, intelligibility and conceptuality of teaching, which allow students to systematically assimilate the material and acquire relevant knowledge. It is also necessary to increase the motivation of students in learning a foreign language with the help of various forms and teaching methods. It is very dangerous to follow every word of a student, correct every mistake, explain how to speak and how not to speak throughout the lesson. In the mind of a schoolchild, the idea that he cannot speak without mistakes, but it is shameful with mistakes, can be firmly entrenched. The main task of the teacher is to help the student learn to express his thoughts in a foreign language, without fear of making a mistake, which will help to remove the language barrier. The formation of communicative competence is the main and leading goal of language learning. It is necessary to learn English in such a way that the learning itself becomes a practice. Therefore, it is necessary to learn English in English [6].

In our opinion, to solve the problems of teaching English, it is necessary to add regularity of classes. I believe that it is necessary to increase the amount of study time allocated to the study of a foreign language in the basic curriculum. Schoolchildren are deprived of the possibility of real communication, so they need to learn English every day. One hour a day is enough to master English. Also, when learning English, it is necessary to create conditions for the student that are close to real communication. These can be various kinds of circles, debates, English clubs, etc.

Summing up, I want to say that knowledge of the language is an indicator of the success and education of a person. Language students are more likely to land prestigious jobs than their non-linguistic counterparts.

In this case, the main task of a school teacher is to lure, interest children in learning English. Show that it is interesting, informative and most importantly, relevant. To prove that literacy, education and comprehensive development is very important for a person at all times.

References:

1. Klychnikova B.I. Psychological features of teaching reading in a foreign language // International Scientific Journal of Universities and Leadership, 11th edition, 2021. Institute of Higher education of NAES of Ukraine, p. 345-367.
2. Kolker Ya.M., Ustinova E.S. How is the cooperation between the teacher and the student achieved? // Foreign Languages at School. No. 11, 2000. P. 65.
3. Passov E.I. // Communicative method of teaching foreign language speaking. M.: Higher School, 2001. P. 144–145.
4. Bim I.L. // Some actual problems of modern teaching FL. IYaSh. 2001. P. 5-7.
5. Foreign languages at school. 2000. - No. 11. - P. 65.
6. Kashkin V.B. // Introduction to the theory of communication: textbook. allowance. - 6th ed., Sr. – M.: FLINTA: Nauka, P. 2016. – 224

ӘОЖ 37.013.42

Насипбаева А.Т. *, Асылбекова М.П. **

ДЕЛИНКВЕНТТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ ЫҚПАЛ ЕТУ ФАКТОРЛАРЫ

Андатпа

Мақалада әлеуметтік желінің жасөспірімдердің делинквентті мінез-құлқының қалыптасуындағы ықпалы туралы қарастырылған. Қазіргі уақытта интернет дүниежүзілік ақпараттық жүйе ретінде біздің өміріміздің барлық тұстарына мықтап енді. Ал, коммуникациялық технологияларды кеңінен қолдану әлеуметтік желілердің танымал болуына ықпал етті. Сонымен қатар, интернеттік желілер арқылы жасөспірімдердің тұлғааралық қарым-қатынас мәдениеті және коммуниқациялық серіктестік орнату мәселелерінің туындауы барысында делинквентті мінез-құлықтың қалыптасуына әлеуметтік желілердің ықпал ету факторларын қарастырады.

Кілт сөздер: әлеуметтік желі, жасөспірім, делинквентті мінез-құлық, құқық бұзушылық, виртуалды кеңістік.

Аннотация

В статье рассматривается влияние социальной сети на формирование делинквентного поведения подростков. В настоящее время интернет как всемирная информационная система прочно вошел во все аспекты нашей жизни. А широкое использование коммуникационных технологий способствовало популяризации социальных сетей. Кроме того, он рассматриваются факторы влияния социальных сетей на формирование делинквентного поведения в ходе возникновения проблем культуры межличностного общения подростков через интернет и установления коммуникативного партнерства.

Ключевые слова: социальная сеть, подростковый возраст, делинквентное поведение, правонарушения, виртуальное пространство.

Abstract

The article considers the influence of social network on the formation of delinquent behavior of adolescents. Nowadays, the Internet as a worldwide information system has firmly entered all aspects of our lives. And the wide use of communication technologies has contributed to the popularization of social networks. In addition, it considers the factors of influence of social networks on the formation of delinquent behavior during the emergence of problems of interpersonal communication culture of adolescents through the Internet and the establishment of communicative partnership.

Key words: social network, adolescence, delinquent behavior, delinquency, virtual space.

Қазіргі таңдағы интернет-коммуникация құралдарының жылдам қарқынмен өркендеуі адамдарға көптеген мүмкіндіктер беретіні анық. Ал әлеуметтік желілердің қолданысы күнделікті өмірдің ажырамас бөлігіне айналды десек те болады. Әлеуметтік желілер

* 2 - курс магистранты, педагогика кафедрасы, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Астана қ., Қазақстан; e-mail: aygera.nasipbaeva@mail.ru

** ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

көптеген жасөспірімдердің күнделікті қарым-қатынас жасаудағы, ақпарат тарату мен алмасудағы құралы болып отыр.

Сондай-ақ, жасөспірімдер интернет кеңістікте әлемдегі соңғы жаңалықтарды тез біліп, қызықтыратын, өзін-өзі көрсету мен жүзеге асыру барысында әлеуметтік желі мен мессенджерлерге уақытының біршама бөлігін арнайтыны бүгінгі күннің шындығы.

Алайда, әлеуметтік желілердің бүгінгі уақыттағы танымалдылығының артуымен олар жасөспірімдерде делинквентті мінез-құлықтың қалыптасуына қалай әсер етуі мүмкін деген сұрақ туындайды. Қазіргі жағдайда жасөспірімнің жеке тұлғалық қалыптасуы мен қалыптастыру мәселесі өзекті болып отыр.

Әлеуметтік желі (ағылш. *social networking service*) бұл әр адамның өзі туралы ақпаратты орналастыруға, басқа пайдаланушылармен ақпарат, фотосурет, хабарламалар, түрлі файлдармен алмасуға және онлайн қарым-қатынас орнатуға, қызығушылық бойынша топтар құруға болатын интернет алаңы.

Ал жалпы қолданыстағы әлеуметтік желілердің классификациясын келесідей қарастыруға болады [1]:

Сурет -1. Әлеуметтік желілердің классификациясы

Осылайша, әлемдік қолданыстағы әлеуметтік желілер әр жас кезеңінде тұлғаның дамуы үшін айтарлықтай рөл атқарады. Әсіресе жасөспірімдердің тұлғалық қалыптасуының маңызды факторы болып, қарым-қатынастың ерекше рөлі – әлеуметтік қатынастардың дамуымен сипатталады. Бұл дегеніміз жасөспірімдердің жаңа әлеуметтік серіктестіктің күшеюі, эмоционалды байланыстардың орнауымен анықталады. Алайда, әлеуметтік желіде кездесетін тұлғааралық қарым-қатынастағы туындайтын күрделі мәселелер, конфликтілер, кибербуллинг және т.б. жағдайлар жасөспірімдердің делинквентті мінез-құлқына әсер етуі мүмкін. Сондай-ақ, бүгінгі таңдағы нақты, шынайы адамдармен қарым-қатынастардың, жаңа виртуалды қарым-қатынасқа алмасуы да жасөспірімдердің делинквентті мінез-құлқының қалыптасуына ықпалы болады.

Жасөспірімдердегі делинквентті мінез-құлықтың қалыптасуына ықпал етуде әлеуметтік желі мен мессенджерлердегі онлайн топтарды қарастыртырсақ болады. Олар теріс

құндылықтар қалыптастырып, делинквентті мінез-құлыққа әсер етуі мүмкін. Себебі, онлайн кеңістікте жасөспірімдер агрессияны, зорлық-зомбылықты немесе басқа жағымсыз мінез-құлықты ынталандыратын немесе итермелейтін онлайн топтарға, қауымдастықтарға еркін қосыла алады.

Келесі виртуалды қауымдастықтар да бүгінгі күні жасөспірімдердің ең көп қолданатын желілерінің біріне айналды. Виртуалды қауымдастықтардың өздерінің топтық динамикасы және лидерлері болуы мүмкін. Егер бұл динамика мен лидердің ықпалы делинквентті мінез-құлықты ынталандыруға бағытталған болса, онда қоғамдастыққа тіркелген жасөспірімдер топтық үміттерді қанағаттандыру үшін осындай мінез-құлық, әрекеттерге тартылуы мүмкін.

Интернет кеңістігінің қолданыс аясының артуы жасөспірімдер арасында кибербуллинг және желідегі агрессивті мінез-құлық әрекеттерін туындатуда. Әлеуметтік желідегі кибербуллинг және агрессивті мінез-құлық әрекеттері салдарынан жасөспірімдер күйзеліске, мазасыздыққа және депрессияға ұшырап, тек қана тұйықталып қоймай, делинквентті мінез-құлық көрсетулері де мүмкін.

Дегенмен, қазіргі қоғамда жасөспірімдердің іс-әрекеттерін деструктивті факторлардың әсерінен үнемі бақылау және қадағалау мүмкін емес. Осыған орай жасөспірімдердің делинквентті мінез-құлық алдын алу маңызды болып отыр.

«Делинквентті» термині латынның «delinquens» – «құқық бұзушылық, кінәлілік» деген сөзінен шыққан.

«Делинквентті» сөздің тар мағынада қылмыс, жеке немесе топтық қылмыстық мінез-құлық ретінде анықталса, ал кең мағынада бұл тұжырымдама теріс ауытқу мінез-құлықның әртүрлі формаларын белгілеу үшін қолданылады.

Делинквентті мінез-құлық құқық бұзушының азаматтық қоғамның заңдарына қайшы келетін әрекетті білдіреді. Кейбір делинквентті мінез-құлыққа ұрлық, мүлікті бүлдіру, физикалық агрессия, есірткі сату, тонау, қарақшылық, вандализм және мектепте оқудан жалтару жатады. Бұл әрекеттер нашар үлгерімге, мектептен кетуге, үйден қашуға, заттарды рұқсатсыз қолдануға, депрессияға әкелуі мүмкін мазасыздыққа, өзін-өзі оқшаулау, тіпті суицид, кісі өлтіру және алкогольді асыра пайдаланудан туындаған табиғи емес өлім ықтималдылығын жоғарылатады [2].

Ғалым Е.В. Змановская делинквентті мінез-құлық – бұл белгілі бір адамның (топтың) қандайда бір қоғамда және қазіргі уақытта белгіленген заңдардан ауытқып, басқа адамдардың әл-ауқатына немесе әлеуметтік тәртіпке қауіп төндіретін және олардың экстремалды көріністерінде қылмыстық жазаланатын әрекеттері, – деп анықтайды [3, 99 б.].

Ал У.В.Гартвик өзінің ғылыми зерттеуінде делинквентті мінез-құлық девиантты мінез-құлықтың бір түрі болып табылады және қоғамға қарсы, яғни қылмыстық заңнамада белгіленген нормаларға қайшы келеді, – деп түсіндіреді [4, 24 б.]. Сонымен қатар автор өз еңбегінде делинквентті мінез-құлықтың түрлерін келесідей жүйелеп көрсетеді:

Делинквентті мінез-құлықтың түрі (Змановская Е.В. бойынша) [5]:

- Тәртіп бұзушылықтар нысандары;
- Ұсақ құқық бұзушылық түрлері (қоғамға жат мінез-құлық);
- Қылмыстық кодексті бұзатын қылмыстық әрекеттер түрлері (қоғамға қарсы мінез-құлық).

Делинквентті мінез-құлықтың классификациясы (Дмитриев М.Г., Белов В.Г. және Парфенов Ю.А. бойынша) [6]:

- ұрып-соғу, өртеу, қорлау және адамның жеке басына бағытталған зорлық-зомбылықты қамтитын агрессивті зорлық-зомбылық түрі;
- ұрлықты, бопсалауды, автокөлікті ұрлауды, есірткімен заңсыз әрекеттерді білдіретін пайдақорлық түрі.

Делинквентті мінез-құлықты топтарға бөлу (У.С. Позднякова) [7]:

- азаматтық-құқықтық теріс қылықтар (адамға немесе заңды тұлғаға зиян келтіру, жеке адамға моральдық зиян келтіру);

- әкімшілік заңнама нормаларын бұзуды білдіретін әкімшілік құқық бұзушылықтар;
- қолданыстағы еңбек заңнамасының талаптарын бұзатын тәртіптік теріс қылықтар;
- қылмыстық заңнамада бекітілген нормаларды бұзатын қылмыстық әрекеттер.

Осылайша ғылыми зерттеулердегі берілген делинквентті мінез-құлықтың түрлерін, туындау себептерін қарастыра келе, жасөспірімдердің делинквентті мінез-құлығының қалыптасуына әлеуметтік желінің ықпал ету факторларын келесідей қарастырамыз:

- Әлеуметтік желі және виртуалды кеңістіктегі туындауы мүмкін қорқыту, қорлау, агрессивті мінез-құлық;

- Әлеуметтік желідегі жарнамаланатын немесе насихатталатын алкоголь, саяси үгіт-насихат, заңсыз әрекеттер сияқты жағымсыз контент пен сілтемелер;

- IT-гигиена (цифрлық гигиена), ақпараттық гигиена мұқият сақталмаған жағдайда, жасөспірімнің жеке өмірі мен құпиялылығы бұзылуы;

- Әлеуметтік желіде кездесетін интернет алаяқтық;

- Анонимділік және жазасыздықты (өздерінің жазаланбайтынын сезіну) сезіну негізіндегі делинквентті мінез-құлық;

- Әлеуметтік желіде кездесетін делинквентті мінез-құлықты (кұрбы-кұрдастары, танымал тұлғалар жасөспірім үшін) үлгі ретінде қабылдау;

- Онлайн ойындар арқылы делинквентті мінез-құлықтың дағдылануы;

- Әлеуметтік желідегі арнайы чаттар мен топтырда делинквентті мінез-құлықты насихаттау және итермелеу.

Қорытындылай келе, әлеуметтік желіні пайдаланатын жасөспірімдердің барлығы бірдей құқық бұзушық әрекеттердің ықпалына ұшырай бермейтінін ескерген жөн. Жоғарыда берілген факторларды ескеріп, отбасы тәрбиесі мен білім беру мекемелерінде алдын алу жұмыстарын жүргізу арқылы, оң нәтижеге келуге болатыны анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Клименко О.А. Социальные сети как средство обучения и взаимодействия участников образовательного процесса // Теория и практика образования в современном мире: материалы междунар. науч. конф. – СПб.: Реноме, 2012. – С. 405-407.

2. Darvishi M, Atef Vahid MK, Elhami Athar M, Trejos-Castillo E and Habibi Asgarabad M (2022) The Explanation of Adolescent Delinquent Behaviors Based on Jessor's Problem Behavior Theory (PBT) in Iran: The Role of Individual Vulnerability, Opportunity Risk Availability, and Perceived Support. *Front. Psychiatry* 13:744794. doi: 10.3389/fpsy.2022.744794

3. Змановская Е.В. Девиантное поведение личности и группы: Учебное пособие. / Е.В. Змановская, В.Ю. Рыбников. – СПб.: Питер, 2017. – 352 с.

4. Гартвик Е. В. Психологические факторы делинквентного поведения личности: дисс. ... канд.пс.н. – Челябинск, 2021. – 189 с.

5. Змановская, Е.В. Девиантное поведение личности и группы: Учебное пособие. /Е.В. Змановская, В.Ю. Рыбников. - СПб.: Питер, 2017. 352 с.

6. Дмитриев, М.Г. Психолого-педагогическое сопровождение подростков с делинквентным поведением / М.Г. Дмитриев, В.Г. Белов, Ю.А. Парфенов. – СПб.: ЗАО «ПОНИ», 2008. – 207 с.

7. Позднякова, У.С. Понятие, признаки и формы девиантного и делинквентного поведения детей / У.С. Позднякова // Вопросы современной науки и практики. Университет им. В.И. Вернадского. – № 2 (51). – 2014. – С. 119-126.

UDC 811.218.285

Өтеген А.Н.*

NATIONAL AND CULTURAL ASPECT IN TEACHING ORAL AND BUSINESS COMMUNICATION IN ENGLISH-SPEAKING COUNTRIES

Abstract

The article considers the attempts to analyze the cultural and national specifics of oral communication and the language of business communication of the Kazakh and English languages in the comparative-typological aspect. The desire to understand a foreign culture and the behavior of its representatives, to understand the causes of cultural differences and overlaps exist as long as there are cultural and ethnic diversity of humanity.

Keywords: culture, communication, intercultural communication, business conversation, business meeting, speech etiquette, oral communication

Аннотация

В статье рассматривается о попытках анализа культурно – национальной специфики устной коммуникации и язык делового общения казахского и английского языков в сравнительно-типологическом аспекте. Стремление понять чужую культуру и поведение ее представителей, разобраться в причинах культурных различий и совпадений существует столько же времени, сколько существует культурное и этническое разнообразие человечества.

Ключевые слова: культура, общение, межкультурная коммуникация, деловая беседа, деловая встреча, речевой этикет, устное общение

Аннотация

Мақалада қазіргі кезде ауызыша қарым – қатынастың мәдени-ұлттық ерекшелігін және қазақ, ағылшын тілдерінің іскерлік қарым-қатынас тілін салыстырмалы-типологиялық аспектіде талдау әрекеттері туралы айтылады. Бұл мәдениетаралық қарым- қатынастың тек халықаралық қатынастар, саясат, мәдениет саласында ғана емес, сондай - ақ бизнес коммуникацияның жаңа индустриялық саласы болып табылатын саласында да ерекше маңызы бар екенін білдіреді.

Кілттік сөздер: мәдениет, қарым-қатынас, мәдениетаралық қарым-қатынас, іскерлік әңгімелесу, іскерлік кездесу, сөйлеу этикеті, ауызыша қарым-қатынас

The growing processes of integration in the field of scientific, economic, business contacts, international cooperation give rise to a high motivation for students to study the English language as a means of official business communication, communication in the field of business, management, Commerce. At the same time, the issues of communication in the framework of international economic activity attract the attention of linguists and economists, as well as representatives of the wider business community. The lack of sufficient pragmatic, background, sociocultural knowledge, even with a high degree of language proficiency, can cause a communicative failure in the real situation of business communication. Thus, mastering the language within one system does not ensure successful communication in another, and effective interaction in the sphere of business communication should be taught specifically. In this regard, one of the priorities of the study of language disciplines in non-humanitarian high school can be considered as orientation to the formation of speech competence in the field of professional business communication. Knowledge of national and cultural character is of great importance for effective communication in the sphere of business communication. It seems that the national and cultural component can be updated at different levels of the business communication situation. First of all, it is the linguistic level, the ability to use nationally-marked units of language and speech, which include anthroponyms, toponyms, Proverbs, phraseology, expressive-evaluative vocabulary, associative-multivalued symbols of a certain fragment of the national culture, quotes, etc. The study of the functioning of national-marked language units in the sphere of official and business communication demonstrates their complex intertwining with the background, socio-cultural, ideological and political context. The existing social and cultural norms in this society oblige business communication participants to adhere to a certain speech strategy in

* Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Филология институты, Шет тілдерін оқыту әдістемесі және мәдениетаралық коммуникация кафедрасының магистр, оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: aiym.2020@mail.ru

business communication. Each nation historically has a certain "code" of social and speech rules and customs regulating speech behavior of all members of this society. It should be noted that Eastern European cultures have hardly been studied by comparative ethnolinguistics and pragmalinguistics, but recent years of independent development of Eastern European States speak about the existing specifics, including business communication. The system of nominations in each language carries a lot of information about the hierarchy of values of the people, reveals the features of its vision and interpretation of the world. Especially important is the actualization of nonequivalent vocabulary-words that serve to name specific phenomena of national culture. The existing social and cultural norms in this society oblige business communication participants to adhere to a certain speech strategy in business communication. Language signals-regulators of social communication, widely used in business communication (formulas of speech etiquette), stylistically colored means, forms of social and speech traditions, taboos, conversational elements (intonation, pause, inversion, ellipsis, etc.) have bright markings. In the literature on the study of national-specific and socially prescribed rules of verbal behavior concludes that the importance of effective communication knowledge of etiquette formulas of politeness, You appeal, greetings, requests, ways of alleviating categorical refusal, disagreement, etc. In the context of intense emotional and psychological context of business communication in oral spontaneous speech can manifest value priorities, way of thinking, social and political position, nationally specific traits. Along with the extreme degree of manifestation of feelings, emotions in a situation of business communication, sharp, authoritarian style of behavior can meet and cautious, restrained, conformist style. In excessive use in business official speech of various kinds of words-signals can be seen as the lack of basic knowledge on the culture of speech, and orientation to a certain model of a business person, leader, included in a certain socio-political structure of society. In the structural model of the business communication situation, a significant role belongs to the so-called technical and communication signals involved in the communication management process. The national and cultural specificity of the management strategy is manifested in the style and manner of communication, language signals of inclusion in and out of communication, requests for the necessary information, non-verbal means of contact (facial expressions, gestures, posture). Emotional and psychological state, personal attitudes, gestures, facial expressions can give speech units an additional pragmatic meaning, which helps to identify some specific features of the national character (sociability, goodwill, tolerance, closeness), relevant for business communication. Various extralinguistic factors can also give an additional national and cultural flavor to the situation of business communication, which should be taken into account when teaching different types and genres of business communication. At activation of the national-cultural component is equally important is the creation of pedagogical conditions for the development of skills for adequate communication in situations of business communication: use of proper speech and gaming simulation exercise to update the national component; the inclusion in the educational process methods of active learning (business games, creating projects, organization of debates), etc. the Level of development of business communication skills is one of the factors the quality of training of specialists.

In recent years, more stringent requirements to the quality of intercultural communication, where awareness of the stylistic peculiarities of those or other genres of oral and written communication in the business sphere, acts, often, one of the basic conditions of establishing the value of understanding among the respondents. The key contradiction, which is formed in the selected scientific aspect, is the lack of access to a sufficient amount of material to study the specifics of business oral and written communication in English-speaking countries and Russian-speaking business discourse, obtained through direct comparative analysis. Based on this, we can determine the need for a focused study of the specifics of oral and written business communication in English-speaking countries by comparing with the phenomena of business style in Russian. Peculiarities of business communication in the English language are quite studied topic in Russian linguistics. There are also quite a few studies that touch upon the peculiarities of Russian-speaking business communication. However, at the present stage of development of linguistics, there is not enough

research, containing a comparative analysis of the features of the language of business discourse in the English-speaking countries and in Russia. Stylistics is a science that studies the use of language in a broad sense. As a branch of linguistics stylistics (Anglophone short stories) is a branch of linguistics dealing with the study of style of language and speech [3, p.23]. The subject and tasks of stylistics are ambiguous. Stylistics has the conceptual apparatus and the tool of the description - a metalanguage in which stylistic reception, stylistic function, stylistic connotation, stylistic coloring are the basic concepts. Functional styles are the main objects of stylistics, they are understood as a kind of language assigned to certain social and communicative spheres. Functional style deals with the principle of selection of language means and the study of their functions. Functional stylistics-one of the main directions of modern stylistics, it is connected with the formation of the stylistics of independent science in the middle of the XX century. For further consideration of style it is necessary to use the concept of discourse. Discourse is a significant term of a number of Humanities, the subject of which directly or indirectly involves the study of the functioning of the language - linguistics, literary studies, semiotics, sociology, philosophy, Ethnology and anthropology. The discourse in the language includes three dimensions:

- 1) linguistic, i.e. the actual use of the language;
- 2) cognitive aspect of knowledge transfer, information, representations;
- 3) interactive aspect of interaction of subjects of speech activity in social situations.

Accordingly, the official and business style is assigned to the specific discourse of the language and has its own unique specific features that allow it to function in the selected language sphere [1, p.62]. Considering the very concept of "formal-business style", it should be noted that, first of all, it is a language of business communication, which is mainly used in the preparation of management documents. The norms of the literary language are fully applicable to it, but it also has its distinct features. In a series of book styles officially-business style outlined the most clearly. Officially-business style is realized in texts of laws, decrees, orders, instructions, agreements, orders, acts, in business correspondence of establishments, and also in references of legal character, etc. Business style is a set of language means which function service of the sphere of officially - business relations, i.e. the relations arising between bodies of the state, between the organizations or inside of them, between the organizations and individuals in the course of their production, economic, legal activity. We can distinguish at least three podstole (types) of business style:

- 1) actually officially-business (office);
- 2) legal (language of laws and decrees);
- (3) diplomatic" [5, p.9].

Lexical, morphological and syntactic features of business speech are determined by the main features of business discourse and vary depending on the genre and content of a business document or statement, i.e., depending on the belonging of the latter to a particular branch of state and public activity. The vocabulary of business discourse is characterized by a wide use of professional terminology (legal and others): acclaim (claim), acode (code), legalcapacity. A characteristic feature of business discourse is the use of stable word combinations and stable groups, standard turns:

- idioms, for example: criminally liable (criminally responsible), in pursuance of (avoid), to inflict punishment (sanction), to compromise an action (to reach agreement); a criminal case (criminal case), directorate of public prosecutions (Prosecutor's oversight), the investigative bodies (investigatory powers);

- extensive use of kantselyarizmami: the undersigned (the undersigned), properly signed (over the appropriate signatures), the following (the following);

- the use of departmental adept words (teaching), are cord book (gradebook), awarrant (traveling certificate) [6, p.79].

Business discourse is realized by the following language tools:

- modal verbs (would you be so kind "be so kind", We should also be obliged "we also undertake»);

- verb orders (I insert on " я настаиваю на"), promptings (we kindly ask you to" kindly ask You", We request you to" убедительно просим Вас"), impersonal constructions (Referring to our telephone conversation" ссылаясь на телефонный разговор") [2, p.52]

Thus, we have determined that business discourse refers to one of the functional styles of the language, and is characterized by a greater dispassion, accuracy, rating statements and written turns that do not imply the presence of any secondary, symbolic discourse. The main objective of the business discourse is the shortest, clear and concise establishment of acceptable relationships in specific areas of human activity: business, trade, politics, legal proceedings, etc. Oral business communication, in view of the specificity of the sphere of use, also contains unique, reflecting, often, some national, mental categories, which are expressed primarily in oral speech communication in a variety of business situations. By building a process of oral business communication, respondents in both English-speaking countries and Russia participating in the process of discussion and communication, represent in their interaction the following integral parts of oral business communication:

- etiquette frame (welcome formulas in business communication and completion of the communication process: Good morning/day / evening! « Здравствуйте! Приветствую! Доброго утра/дня, вечера", "Morning! Evening! See you later!", " До встречи!- Goodbye.»);

- etiquette frame (formula, responsible for maintaining courteous communication, management, typical business formulas of replicas and reactions to them: formula request: Could you please...Would you mind if... Не могли бы Вы... Вы не возражаете, если..., формулы отказа: Unfortunately, Withpleasure... butIcan't, I am afraid... К сожалению, нет, С удовольствием, однако...I'm Afraid not, the prohibition of any activity: I am afraid it'simpossible, боюсь, это невозможно, я вынужден запретить... и т. д);

- label inclusion (special information that is present in the context of business communication and the use of which is determined by the subject of communication).

Another feature of oral business communication is the permissible expression of subjectivity in judgments, which is also expressed in different ways in the Russian and English business discourse. For example, for the Russian business discourse is uncharacteristically an indication of personal involvement in the communication of specific facts. For example, in the phrase: "it Is possible to postpone the Charter flight next week, to the fourth number", there is no expression of subjectivity, personal involvement of the speaker in the proposal that he makes. Also not often used and the very pronoun "I", which is due to the predominant Eastern type of mentality in the attitude of the Russian people. For example:" we think this decision seems quite reasonable", "it Seems necessary to consider this issue from a slightly different position". In both the first and the second example, there is no mention of the personal interest of the speaker in what needs to be done. In English discourse, the attitude of subjectivity is more emphasized than in Russian business communication. In order to avoid misunderstandings in the process of discussing their points of view, English-speaking businessmen and people involved in the field of oral business communication often use personal proposals such as: "I think the agenda needs to be reformed" or "To my mind there is some misunderstanding between our parties". As we can see, here the expression of subjectivity of the point of view is expressed more emphasized, this achieves the maximum politeness in communicating criticism or disagreement with the expressed point of view, and also expresses the personal opinion of the speaker with the appropriate acceptance of responsibility for his words. The circumstances force us to reject Your offer" and " «I'm afraid there is little possibility of accepting your proposal due to the current circumstances. Unfortunately there is no opportunity for us to compromise». ". In the Russian version, the presence of a categorical refusal " нет", as well as negative forms is perceived more negatively, despite the fact that in the English version they are also present. Nevertheless, the inclusion in the English phrase of the introductory words of polite oral communication: " I'm afraid " and " Unfortunately " make the General perception of the given phrase more constructive than in the Russian version. English-speaking business communication is characterized by the use of the

pronoun "you", the meaning of which is understood more on the basis of extralinguistic features of communication: taking into account the existing relationships between employees, taking into account the specifics of business communication and the nature of the communication process.

Thus, we have determined that the linguistic features of oral communication in business discourse include stable labeled expressions for the Russian language: the use of impersonal forms of the verb in expressing one's own position, a greater categorical statements affecting the processes of discussing points of view, as well as the tactics of a clear statement of one's own disagreement with the conditions that do not satisfy the Respondent. English-speaking oral business communication is characterized by the use of subjective formulas of expression of one's own opinion, the use of subjunctive mood for expressing polite attitude to the Respondent even in case of refusal or complaint, as well as the wide use of various tactics of departure from rectilinear refusal, which are common depending on an English-speaking country.

References

1. Стеблецова Анна Олеговна. Национально-культурная специфика делового текста: На материале английского и русского языков : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.19.- Воронеж, 2001.- 212 с.: ил. РГБ ОД, 61 02-10/277-6
2. <http://www.dslib.net/jazyko-znanie/nacionalno-kulturnaja-specifika-delovogo-teksta-na-materiale-anglijskogo-i.html>
3. Крымина А.В. Структура делового текста (на мат-ле французской коммерческой корреспонденции): Автореф. дис. . канд. филол. наук. / А.В. Крымина. - СПб, 2016.
4. Сайперс Л. Практика делового общения/путеводитель по миру делового английского. / Л. Сайперс. - М.: Айрис Пресс, 2011
5. http://studbooks.net/84484/dokumentovedenie/ustnaya_forma_delovogo_obscheniya
6. Басс Э.М. Научная и деловая корреспонденция. Английский язык. / Э.М. Басс. - М.: Наука, 2011.
7. <http://sinp.com.ua/work/334507/Osobennosti-nacionalnoj-delovoj-kommunikacii>
8. Английский язык для деловых людей: Начальный курс / С.Н. Любимцева, Б.М. Тарковская, Л.Г. Памухина. - М.: Высшая школа, 2011.
9. Friedman J.P. Dictionary of Business Terms. N.Y.: NY Publishing, 2007.
- 10.Рябцова Ю.А. Специфика устного и письменного делового общения в англоязычных странах // Студенческий: электрон. научн. журн. 2017. № 6(6). URL: <https://sibac.info/journal/student/6/76020> (дата обращения: 15.04.2018).
11. <https://sibac.info/journal/student/6/76020>
12. https://otherreferats.allbest.ru/ethics/00090064_0.html

ӘӨК 246.325

Өтегенова А.Ә.*

БИКТЕРГЕ АПАРАР ЖОЛ: ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗҰУ ТАРИХЫ МЕН АКАДЕМИЯЛЫҚ ЖЕТІСТІКТЕРІ

Аңдатпа

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (ҚазҰУ) әртүрлі пәндер бойынша зияткерлік ізденіс пен ғылыми жетістіктерді дамытуға ұмтылуымен танымал Қазақстандағы академиялық жетістіктердің шамшырағы болып табылады. ҚазҰУ-дың академиялық талпыныстарының ауқымды ландшафтында терең тарихи мүмкіндіктерді зерттеу адамзат тарихының бай екенін түсіну мен сақтауға деген ұмтылысты бейнелейтін интеллектуалдық ізденістің іргетасы ретінде пайда болды. Бұл мақалада біз ҚазҰУ тарихының жылнамасы бойынша саяхатқа шығамыз, оның траекториясын қалыптастырған институционалдық стратегияларды, ғылыми үлестерді және бірлескен күш-жігерді айшықтай отырып, оның тарихы терең мүмкіндіктері аймағындағы табыс дәуірлерін ашуға тырысамыз.

* әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, механика-математика факультеті, математика кафедрасының 1-ші курс магистранты, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: otegenova_aigerim05@mail.ru

Кілт сөздер: институционалдық стратегия, ғылыми үлес, интеллектуалдық ізденіс, профессорлық-оқытушылық, флагман

Аннотация

Казахский национальный университет им. Аль-Фараби (КазНУ) является светилом академических достижений в Казахстане, который известен своим стремлением к интеллектуальному поиску и развитию научных достижений по различным дисциплинам. Изучение глубоких исторических возможностей в обширном ландшафте академических усилий КазНУ возникло как фундамент интеллектуального поиска, отражающего стремление понять и сохранить богатую человеческую историю. В этой статье мы отправимся в путешествие по летописи истории КазНУ, подчеркнем институциональные стратегии, научные вклады и совместные усилия, сформировавшие его траекторию, и попытаемся раскрыть эпохи успеха в области глубоких возможностей его истории.

Ключевые слова: институциональная стратегия, научный вклад, интеллектуальный поиск, профессорско-преподавательский состав, флагман

Abstract

Al-Farabi Kazakh National University (KazNU) is a luminary of academic achievements in Kazakhstan, which is known for its commitment to intellectual search and development of scientific achievements in various disciplines. The study of deep historical possibilities in the vast landscape of KazNU's academic efforts emerged as the foundation of an intellectual search reflecting the desire to understand and preserve the rich human history. In this article, we will embark on a journey through the annals of the history of KazNU, highlight the institutional strategies, scientific contributions and joint efforts that shaped its trajectory, and try to uncover the epochs of success in the field of deep possibilities of its history.

Keywords: institutional strategy, scientific contribution, intellectual search, faculty, flagship

Қазақстанның мәдени астанасы Алматының қақ ортасында білім мен инновацияның тірегі орналасқан: әл-Фараби атындағы ҚазҰУ. ҚазҰУ өзінің 90 жылдық мерейтойын мақтанышпен атап өтуде, ол тек уақыттың өтуін еске алу ғана емес, сонымен қатар бір ғасырға жуық уақытты қамтитын академиялық жетістіктер, мәдени байыту және қоғамға әсер ету мұрасын құрметтеу болып табылады. 1934 жылы құрылған ҚазҰУ өз тамырын Алматы педагогикалық институтынан алады, бұл Қазақстанның алдыңғы қатарлы жоғары оқу орнына айналуының негізін қалады. Әйгілі философ Әл-Фарабидің атымен аталған университет оның интеллектуалдық ізденіс, ағартушылық және мәдени алмасу рухын бейнелейді. Осы кезеңде ҚазҰУ-дың профессорлық-оқытушылар құрамы тарихи зерттеулердің негізін қалап, саладағы болашақ жетістіктерге жол ашты[1].

Соңғы тоғыз онжылдықта ҚазҰУ академиялық инновациялар мен зерттеулердің алдыңғы қатарында болды. Университет өзінің алғашқы күндерінен бастап ғалымдардың, ғалымдардың және көшбасшылардың ұрпақтарын тәрбиелеп, Қазақстанның және одан тыс жерлердегі зияткерлік ландшафтты қалыптастырды. ҚазҰУ-дың жоғары жетістіктерге ұмтылуы оның алуан түрлі академиялық бағдарламалары, алдыңғы қатарлы ғылыми бастамалары мен заманауи қондырғыларынан көрінеді.

ҚазҰУ QS халықаралық рейтингінде 230-шы орынға ие бола отырып, әлемдік білім беру кеңістігінде әсерлі нәтижелер көрсетуді жалғастыруда. Бұл университеттің академиялық ерекшелік, ғылыми зерттеулер және білім беру саласындағы артықшылығының айқын дәлелі. QS Asia рейтингінде ҚазҰУ өңірдің білім беру саласындағы маңыздылығы мен ықпалын растай отырып, әсерлі 29-орынға қол жеткізді. Қазақстанның флагман университеті ретінде ҚазҰУ дүние жүзіндегі жетекші оқу орындарымен серпінді түрде идеялар, білім және тәжірибе алмасуға ықпал етіп, берік серіктестік орнатты. Халықаралық ынтымақтастықтар, бірлескен ғылыми жобалар және студенттер алмасу бағдарламалары арқылы ҚазҰУ жаһандық ауқымдағы инновациялар мен мәдени алмасуларды басқаратын жаһандық білім беру орталығына айналды. ҚазҰУ миссиясының негізінде Қазақстанның бай мәдени мұрасы мен ұлттық бірегейлігін сақтауға және ілгерілетуге терең берілгендік жатыр. Тарих, тіл, әдебиет және өнер саласындағы зерттеулері арқылы ҚазҰУ Қазақстанның мәдени мұрасының қамқоршысы болып, болашақ ұрпақтың өз тамыры мен мұрасымен байланысты болуын қамтамасыз етеді[2].

ҚазҰУ 90 жылдық мерейтойын тойлап жатқанда, болашаққа нық сеніммен қарайды. Үздіктілікке, инновацияға және қоғамға әсер етуге жаңа міндеттеме бере отырып, ҚазҰУ білім беру, зерттеу және қоғаммен араласу саласында жаңа шекараларды белгілеуді жалғастыруда. Әл-Фараби философиясының қағидаттарын басшылыққа ала отырып[3], ҚазҰУ әлі де білімді ілгерілетуге, интеллектуалдық қызығушылықты тәрбиелеуге және әлемдегі оң өзгерістерді шабыттандыруға бағытталған. Институционалдық стратегиялар және ғылыми үлестер ҚазҰУ-дың терең тарихи мүмкіндіктер аясындағы жетістігінде оның алға жылжуына ықпал еткен институционалдық стратегиялар мен ғылыми үлестер басты орын алады. Университет басшылығы тарихи зерттеулер мен білім беруді қолдауға, ресурстарды бөлуге және академиялық ізденіс үшін қолайлы ортаны қалыптастыруға деген табандылық танытты. Бұл міндеттеме мамандандырылған ғылыми орталықтарды құруда, атақты профессорлық-оқытушылар құрамын жұмысқа тартуда және студенттер мен ғалымдардың дамып келе жатқан қажеттіліктеріне бейімделген инновациялық академиялық бағдарламаларды әзірлеуде көрінеді. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (ҚазҰУ) шынымен де мол мүмкіндіктер ордасы. Академиялық ізденістерден мәдени байытуға, ғылыми ізденістерден тұлғалық өсуге дейін ҚазҰУ жеке тұлғаларға ізденіс пен өркендеудің сан алуан жолдарын ұсынады. ҚазҰУ ұсынатын кейбір негізгі мүмкіндіктерге тоқталайық:

ҚазҰУ кең ауқымды пәндер бойынша академиялық жетістіктерге ұмтылуымен танымал. Бакалавриат және магистратура бағдарламаларының алуан түрімен студенттер құрметті оқытушылардан жоғары деңгейлі білім ала отырып, өздерінің құмарлықтары мен қызығушылықтарын жүзеге асыруға мүмкіндік алады. ҚазҰУ студенттер мен оқытушыларды әртүрлі салалардағы жаңашыл зерттеулермен айналысу үшін қажетті ресурстармен қамтамасыз ететін заманауи ғылыми базалары мен зертханаларымен мақтана алады. Ғылым саласында эксперименттер жүргізу, тарихи мұрағаттарды талдау немесе мәдени құбылыстарды зерттеу болсын, ҚазҰУ қызығушылық пен жаңашылдық мәдениетін қалыптастырады. ҚазҰУ жаһандық перспективалар мен мәдениетаралық алмасуды ынталандыруға терең ұмтылады. Халықаралық университеттермен серіктестіктер, алмасу бағдарламалары және ғылыми ынтымақтастықтар арқылы студенттер мен оқытушылар әлемнің түкпір-түкпіріндегі білімді тұлғалармен араласуға, олардың ой-өрісін кеңейтуге және баға жетпес мәдениетаралық тәжірибе алуға мүмкіндік алады. Қазақстан бай мәдени мұраға ие және ҚазҰУ мәдени барлау мен бағалау орталығы ретінде қызмет етеді. Дәстүрлі музыка мен би қойылымдарынан бастап, өнер көрмелері мен әдеби фестивальдерге дейін ҚазҰУ студенттер мен қоғамдастық мүшелеріне қазақ мәдениетімен танысу және әртүрлілікті тойлау үшін көптеген мүмкіндіктер ұсынады. ҚазҰУ студенттердің кәсіби өсуі мен біліктілігін арттыруға мүмкіндік беріп, олардың жан-жақты дамуына басымдық береді. Тағылымдамалар, семинарлар және мансаптық кеңес беру қызметтері арқылы студенттер маңызды дағдыларды дамыта алады, желілерді құра алады және таңдаған салаларында табысты мансапқа дайындала алады. ҚазҰУ жергілікті қоғамдастыққа терең енген, сондықтан студенттерді қоғамдық жұмыстарға белсенді қатысуға және ақпараттық-түсіндіру бастамаларына шақырады. Жергілікті мектептерде волонтерлік қызмет атқару, қоршаған ортаны қорғау жобаларына қатысу немесе әлеуметтік әл-ауқат бағдарламаларын ұйымдастыру болсын, студенттердің қоғамды жақсартуға оң әсер ету және үлес қосу мүмкіндігі бар[4,5,6].

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті тоғыз онжылдық академиялық жетістіктерін атап өтуде, ол мұны мақтаныш сезімімен, алғыспен және болашаққа деген оптимизммен жасайды. Кішіпейіл бастамасынан бастап, жоғары білім берудегі әлемдік көшбасшы ретіндегі бүгінгі күнге дейін ҚазҰУ-дың бұл жолы білім күдіретін, адам рухының төзімділігін және білімге деген тынымсыз ұмтылысын айғақтайды. ҚазҰУ өзінің келесі тарауын бастағанда, ол мұны өз миссиясына: білім беру, жаңалық енгізу және шабыттандыру

сияқты мызғымас адалдықпен жасайды. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың 90 жылдық мерейтойына орай оның бай тарихы мен өшпес мұрасы атап өтіліп, оның Қазақстандағы және одан тысқары жерлерде білім беру, зерттеу және мәдени байытуға қосқан үлесі көрсетілген. Тұтастай алғанда, ҚазҰУ шын мәнінде мүмкіндік рухын бейнелейді, ол жеке тұлғаларға өз ұмтылыстарын жүзеге асыруға, олардың ой-өрісін кеңейтуге және қоғамға маңызды үлес қосуға мүмкіндік беретін тәрбиелік ортаны қамтамасыз етеді. Адамның мүддесі академиялық ортада, зерттеуде, мәдениетте немесе қоғамдық қызметте болса да, ҚазҰУ армандарды шындыққа айналдыру үшін қажетті ресурстарды, қолдауды және ынталандыруды ұсынады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абулкаирова Е.Д. Пять ступеней информационной стратегии Научной библиотеки Казахского национального университета им. Аль-Фараби // Научные и технические библиотеки, 2002 - gprntb.ru
2. Сальников В.Г., Асипова Ж.М. Особенности организации и проведения социальных туров для лиц с ограниченными возможностями // ҚазҰУ хабаршысы, 1994 - rmebrk.kz
3. Әбу Насыр әл-Фараби. Қайырымды қала // Алматы, RS; Халықаралық Абай клубы, 2015. <https://kitapal.kz/author/1040>
4. D.K. Burkhanova. Академическая мобильность в Казахстане: практика и расширение возможностей // Вестник казну, 2017. <https://bulletin-psysoc.kaznu.kz/index.php/1-psy/article/view/655/0>
5. Y. Onalbekov, Y. Ishanov. Role of informational and analytical systems in achieving the strategic indicators of the university (on the example of Al-Farabi kaznu // Вестник казну, 2019. <https://bulletin-pedagogic-sc.kaznu.kz/index.php/1-ped/article/view/582>
6. A. Zhussupova, G. Zhussupova. Research university as a topical issue of kazakhstanian education // 8th International Technology, Education and Development Conference, 12 March, 2014. Valencia, Spain

УДК 371.384.2

Рахимжанова М.Ш.*

GAME TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Андатпа

Бұл мақалада ойын технологиясының тақырыбы ашылады. Ежелгі заманнан бері ойын технологиясын қолдану егжей-тегжейлі сипатталған. Сабақта кездесетін ойындардың түрлері мен классификацияларының мысалдары келтірілген. Қазіргі заманға сай оқытудағы геймификацияның ролі мен орны жайлы толық ақпарат ұсынылған. Ойын технологиясын сабақ үдерісінде қолданудың артықшылықтары көрсетілген. Оқушылар осындай технологияларды қолдана отырып қандай жетістіктерге жете алатындығы сипатталған.

Кілт сөздер: ойын, технология, геймификация, классификация, үдеріс.

Аннотация

В этой статье раскрывается тема игровой технологии. Подробно описывается использование игровой технологии с древних времен. Приведены примеры типов и классификаций игр. Подробно описывается роль геймификации в обучении в современном мире. Изложены плюсы использования игровой технологии в процессе обучения. Ученики получают выгоды используя такие технологий.

Ключевые слова: Игра, технология, геймификация, классификация, процесс.

Abstract

This article covers the topic of gaming technology. The use of gaming technology since ancient times is described in detail. Examples of game types and classifications are given. The role of gamification in learning in the modern world is described in detail. The advantages of using gaming technology are outlined. Students benefit from using such technologies.

Key words: Game. technology. gamification, classification, process

* магистрант 1-год обучения, кафедра методики преподавания иностранных языков, институт филологии, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Қазақстан, e-mail: madina.08.00.00@mail.ru

Games were invented by people in ancient times to spend time usefully. Also, do not forget that games were also in training. For example, in ancient Greece there were several games that they used during their studies. The most popular game of those times was the “Pentathlon” game complex. This game includes five different types of sports. Such as: jumping, running, javelin throwing, discus throwing and wrestling. Given the fact that Greece is the birthplace of the Olympic Games, it is not surprising that they paid great attention to physical culture.

The ancient Greeks also created mental games. For example, the most popular game was "Mangala" with which children learned to count. The rules of the game were simple. It was necessary to make empty pits in which players put several stones or other objects. The main goal of the game was to collect as many stones as possible by moving them among themselves according to certain rules. Such games helped students develop critical and logical thinking.

In addition to the above, there were many other games in Ancient Greece. They helped students develop mental skills and were included in educational programs such as mathematics, language and literature.

Over time, games have become a mandatory part of all gatherings. The first game that appears is usually considered a board game. The board game has evolved over time and become digital. The development of digital games is closely linked to the development of technology. The first computer game is "Computer Space" which was developed in 1971. This was followed by games such as "Pong", "Space Invaders" and "Pac-Man", which were released in the 1970s and 1980s.

Over time, games have evolved more and more in different genres and forms. Now there are online platforms where participants can communicate virtually and play there. Such games are available through: personal computers, gadgets, mobile devices and consoles.

Digital educational games are also worth noting. Such games are attractive because they are simple and motivating. There are a lot of graphics and any information is available at a click. You can also quickly correct the error and determine the winner; they can even make a rating of students. However, it is difficult to find a suitable game for the learning process. The game must comply with the rules of the curriculum. The content of the game should be useful and helped to develop the skills and knowledge of the students. It is also necessary to combine digital games with the traditional method to balance the learning process. It is also not recommended to fully conduct lessons in the format of digital games.

Thus, the game succeeded everywhere and developed comprehensively. It has become one of the most popular entertainment methods in the world.

The use of gaming technologies in education is also an effective means of motivating and stimulating students, as it helps to broaden the horizons of students, develop cognitive activity, form various skills and practical skills, create a favorable and pleasant atmosphere.

Different types of games have adapted and become part of the educational process, and all these games originate from ancient times when the Internet and modern technology did not even exist. Such games have a national character and contain an educational and educational character.

These days, the role of gaming technology in the educational process has strengthened more than ever and this process dates back to 1932, from the time of the USSR. Such scientists as K.D. Ushinsky, J.P. Sartre, E. Bern, S.L. Rubinstein, wrote in their works about the effectiveness and usefulness of the game in learning. The researchers also characterized and classified games by groups and types, which greatly helped the future generation of teachers to understand and apply games in education.

K.D. Ushinsky most likely made the greatest contribution to the introduction of the game in education. In his writings, he said that children love to imagine and the game is a wonderful tool to turn these imaginations into reality. He founded the theory of the game in education and confirmed his foundation with scientific and pedagogical research. K.D. Ushinsky also emphasized that in games, children are most assertive and manifest themselves, and this in turn is very useful for developing the mind. K. D. Ushinsky wrote: "Play is a kind of activity, with free and necessarily

conscious activity... For a child, play is reality, and reality is much more interesting than what surrounds him. It is more interesting for a child precisely because it is clearer, and it is clearer to him because it is partly his own creation" [1, p. 483].

In contemporary world, the range of gaming activities is wide. The game can be used to teach preschoolers, or it can be used for high school students. This technology can be used in step-by-step learning or can be used to explain a specific topic and can also be used as an uplifting tool in extracurricular time.

There are some tips on how to conduct a lesson in the format of a game. Let's figure it out and analyze how the lesson should go if the game form is used.

1. The entire lesson will be held within the framework of certain rules that were established before the start of the study, and which was appointed by the teacher.
2. The game continues throughout the lesson and all students must participate without exception.
3. Students should feel the spirit of competition that allows them to develop their knowledge.
4. A good result in games should be accompanied by commendable words or ratings. Students who have proven themselves should not be ignored.

It is also important to follow the principles of using gaming technologies in the lessons. All the principles were created based on the regular practice of conducting lessons. The principles are quite simple and easy to apply and are based on the general rules of any game.

The first and perhaps the most common is the principle of voluntariness. That is, any student can participate in games without coercion.

The next principle is dynamism. Any game, even if it is role-playing or just sedentary, it must develop and has a logical chain of events.

The third principle is the connection with reality. Students should feel that the plot of the game has a real connection in the real world.

The last principle is the phasing of games. The game should develop as much as possible and become more complicated in each stage, which allows you to determine the winner at the end. After all, any game without a winner and without a loser is not interesting. The main thing here is to develop a competitive spirit, which will later lead to the development of the student's mind.

The role of play in learning has been classified and divided according to principles. Now, it is necessary to consider the useful properties of the game for students. Let's look at how the game affects learning and what useful skills a student can take on for himself. Soviet educator and psychologist D.B. Elkonin defines gaming technology as four functions useful to humans. [2, p.38]

A means of developing the motivational and need sphere.

A means of cognition

A means of developing mental actions

A means of developing arbitrary behavior

The application of the game in learning has many benefits than the traditional method of learning. The lesson is lively and effective. Here are the positive effects it gives in studies.

Engagement and motivation. If the game is interesting, then each student will not remain indifferent and thus they form an emotional attachment to the lesson process and begin to actively explore new topics. In a word, they get motivated to continue studying.

The application of knowledge gained in the game in practice. This is one of the most important moments of gaming technology. After all, the game provides a great opportunity to practice and apply knowledge in life. Moreover, strengthening the knowledge in practice that has just been obtained is a wonderful way of learning.

Comprehensively develop critical thinking and the ability to quickly find solutions to a difficult issue. In adulthood, without even noticing it, we get new challenges and solve problems every day. It's even good if you start solving such problems from an early age. There are tasks in

games that can develop in stages, and at this point the student needs to connect critical thinking and solve the problem in other ways.

Development of social communication skills. The game is a great opportunity to practice your social skills. During the game, they must communicate, coordinate actions, interact and solve issues together. It helps to develop leadership and management skills.

Assimilation of new knowledge and consolidation of the material. At the end of the game, the student repeats and gains new knowledge. All this is accompanied by practical actions during the game, which allows you to remember the material for a long time.

Thus, the game influences the student at a good pace on the assimilation of new knowledge, contributing to the development of communication, motivation, critical thinking and active participation.

According to the degree of complexity of the actions performed, all educational games are divided into "simple" (monosituational) and "complex"(polysituational), and according to the duration they are divided into long and short-term. According to the number of participants, the games are divided into individual, doubles, group, team and collective. [3, p.114].

Educational games that are used only in English lessons can be divided into two main types:

Language (aspect) games, in which learning is aimed only at learning grammar, the structure of words, vocabulary)

Speech games that help to develop and practice communication skills on the topic under study.

In English lessons, it is important to pay attention to speech activity and language games aimed at practice and repetition of the acquired knowledge will help in this. Considering this type of game, it is also important to choose the right type of game, it can be like listening, a dialogue or monologue game, a group game of reading or writing.

There are always moments during lessons when the student loses focus and their attention is scattered. At such moments, game technology comes to the aid of teachers. During the process, teachers are given the opportunity to correct student mistakes along the way, and they also help them consolidate their knowledge for a long time. In fact, the word game and fun are synonyms. The students will do their best to keep this fun going and make them fight and further develop the game. Therefore, we will consider in detail which practical games can be used in English lessons.

Defining the concepts of gaming activity in education, it is also necessary to classify the games themselves. Currently, there is no specific classification of games in philosophy, psychology, pedagogy, and methodological literature. All scientists in the world classify the game in their own way. For example, J. Piaget defines three main types of play:

Exercise games- This game is mainly designed for babies, related to toys and objects.

Symbolic games. In this game, children begin to imitate their elders and apply their characters. It is intended for preschool children.

Games with rules. In other words, it's a role-playing game with certain characters. [4. 400p.]

As for the application of the game, G.K. Selevko classifies them into "subject, plot, role-playing, business, dramatization games". An important criterion of this classification is the game technique. For example, in a business game, real conditions and objects are recreated. You can also use various modifications of the business game, such as: role-playing, imitation, psycho- and sociodrama, and so on. [5, 142p.]

Object games. In this type of game, players interact with various objects related to a given topic. Subjects serve as the main component tool in games and students use subjects to achieve goals. G.K. Selevko also claimed that such games have a good effect on the child's psychology and develop qualities such as perseverance, communicative skills and logical thinking.

Story games are a type of game where participants play storylines or scenarios. The plot can be taken from a fairy tale or from films such as "Harry Potter" or "Sleeping Beauty". The story game can even be considered as a theatrical performance, where each player can transform into a

certain character. By G.K. Selevko's definition, story games should have a purpose, conflict, and resolution of the situation. He determined that this type of game can have different genre characteristics. For example: fantasy, historical, science fiction, or historical novel. Story games combine elements of the game and narrative. Also, this type of game gives students more opportunity to express themselves than in other forms of play.

According to G.K Selevko, an important feature of the business game is its situationality . This type of game allows students to face real life events and find an individual approach to each problem. This helps to develop qualities such as adaptability, make informed decisions, and find optimal ways to achieve your goals. In the dramatization game, the emphasis is on the expressiveness and emotional presentation of the players. The dramatization game helps to develop creative qualities such as acting skills, social and emotional intelligence of participants. Playing such a game for young children is very useful as it has an educational character.

In that way, gaming technology is an important aspect in learning English.

Different generations require different training approaches. In the last century, education was based on the traditional method of teaching. The 21st century requires an individual approach to learning for each student. Therefore, a gaming technology has been developed that meets all the standards of this time. It seems that the games appeared at the request of a modern trend, but as mentioned above, they were always in training. Over time, they adapted and became an integral part of the culture of each country. We can say that gamification in education is now at the peak of its popularity.

In this article, the games were sorted by type, by classification and by type of character. However, there are also a hundred other types of games. Every teacher should find or adapt the game in their own way, which is suitable for learning. Thus, we can conclude the article with good Kazakh wisdom: a student is not a bag in which you can put everything, a student is a candle if you can light it.

Reference

1. Ushinsky, 1990, vol. 2, p. 483
2. D.B. Elkonin Psihologia igri.- M.: Pedagogika, 1991g- p.38
3. Yu.A. Komarova Ispolzovanie uchebnik igr v protsesse obucheniya inostrannym yazıcam . – SPb. : « Karo», 2001 y.,-
4. J. Piaget. 1988; 400
5. Selevko G.K. Modern educational technologies. [Sovremennye obrazovatel'nye tekhnologii]. Training manual. Moscow: National education, 1998. 256 p.

УДК 37.026.4

Ромазанова А.Е. *, Сырлыбай А.С. **, Мырзабаева А.Ж.***

ВИРТУАЛДЫ ШЫНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН БІЛІМ ЖҮЙЕСІНЕ ЕНГІЗІЛУІ МЕН ҚОЛДАНЫСЫ

Аңдатпа

Мақалада виртуалды шындық технологияларына түсінік беріліп, өзектілігі талқыланады. Осы тақырыпқа байланысты зерттеулерді саралау нәтижесінде VR технологияларының тиімді жақтары мен негізгі мәселелері қарастырылады. Әлемдік сахнадағы мысалдарға шолу жасалынады. Қазақстанның білім жүйесіне VR, AR технологияларының енгізілуіне мысал келтіріледі. Еліміздегі білім беру жүйесінде технологиялардың орнына болжам беріледі.

* бакалавр 1-го года обучения, кафедра биофизики, биомедицины и нейронауки, факультет биологии и биотехнологии, КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: romazanovaaanel05@gmail.com

** бакалавр 1-го года обучения, кафедра биофизики, биомедицины и нейронауки, факультет биологии и биотехнологии, КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: ayanat.syrlybay@gmail.com

*** научный руководитель, преподаватель кафедры иностранных языков, филологический факультет, КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: aizhan_17@mail.ru

Кілт сөздер: виртуалды шындық, күшейтілген шындық, VR/AR технологиялары, білім беру жүйесі, жаңа әдіс.

Аннотация

В статье дается понятие о технологиях виртуальной реальности, и ее актуальности в нынешнее время. В результате различных исследований, связанных с этой темой, рассматриваются преимущества и основные проблемы VR-технологий. В работе анализируются примеры с мировой сцены. Так же приводятся образы внедрения VR/AR технологий в систему образования Казахстана. Даются прогноз о роли технологий в сфере образования нашей страны.

Ключевые слова: виртуальная реальность, дополнительная реальность, VR/AR технологии, внедрение в сферы образования, школа.

Abstract

The concept and the relevance of virtual reality nowadays are discussed in the article. In the result of varying researches on this topic, both advantages and disadvantages of VR-technologies are currently getting explored. In the work the examples in the world scene are under the analysis. Moreover, different ways of applying VR and AR technologies in the educational system of Kazakhstan are being widely discovered. The forecast of the role of technology in the field of education is being evaluated.

Key words: virtual reality, augmented reality, VR/AR technologies, education, school.

XXI ғасыр - ақпараттық технологиялардың қарқынды дамып келе жатқан мезгілі, сол себепті оның заманауи білім жүйесіне енгізілуін күннен-күнге байқауға болады. Мысалы, дәстүрлі оқу кітаптары электронды форматқа өзгерген, ал күнделікті сабақтарға интерактивті тақтаның қосылу нәтижесінде оқудың динамикалық түрде өтілуіне мүмкіндік берді. Бұл технологиялардың оқу орнындағы қолданылуы білім деңгейінің қарқынды дамуына алып келеді. Осыған орай, білім жүйесіне енгізілетін ақпараттық технологиялардың пайдалану әдістемелерінің жаңа түрлерін іздеген жөн. Осындай жаңа тәсілдерінің бірі - виртуалды шындық (VR/AR технологиялары).

Бұл жұмыстың мақсаты - Қазақстандық білім беру орындарына VR/AR технологияларын енгізу, оның әлеуеті мен тиімділігін қарастыру.

Виртуалды және күшейтілген шындық дегеніміз не? Virtual reality (VR) – виртуалды шындық компьютерлік дыбыстар мен суреттерді құрастыруға негізделген, ол пайдаланушыны нақты шындықтан VR-дұлығасы, құлаққап және де джойстик арқылы ажыратып, оны симуляциямен алмастырады. Augmented reality (AR) – күшейтілген шындық. Ол виртуалды кескіндер, анимациялар, эффектiлер арқылы шынайы өмірді толықтырып отырады. Яғни, AR мақсаты – шынайы қабылдағыштарды күшейту, ал VR өз кезегінде шынайы өмірді симуляциямен алмастырады [1]. Құрылғылар пайдаланушының қозғалысын бақылайды және виртуалды органы сәйкесінше реттейді, бұл цифрлық әлемде болу сезімін тудырады. Осылайша, технологияның қатысу сезімі, интерактивтілік, көрнекілік, назар аудару технологиялардың басты артықшылықтары деп ажыратуға болады..

Соңғы жылдары білім беру үрдісіне VR енгізу жағдайын тереңірек түсіну үшін А. Ю. Уварова, Э. Г. Хосе, С. С. Бекназарова сияқты зерттеушілердің ғылыми мақалаларына жүгінейік.

А. Ю. Уварова өз жұмысында Microsoft корпорациясының аралас шындық (MR) қосымшалары, соның ішінде HoloLens гарнитурасы, әсіресе виртуалды саяхат пен мәдени білім беру үшін бейнеконференцияға толық сүңгуді қамтамасыз ету арқылы оқуда революция жасайтынын атап көрсетеді. Негізгі мәселе ретінде автор жылдам технологиялық прогресс пен білім беру әдістерінің баяу дамуы арасындағы алшақтықты бөліп көрсетеді, бұл VR-ді білімге кеңінен енгізудің негізгі кедергілері ретінде үлкен шығындар мен инновациялық педагогикалық тәсілдердің қажеттілігін атайды.[2] Э. Г. Хосе өз кезегінде VR-дің әр түрлі деңгейдегі оқытылушылардың үлгерімін едәуір арттыру қабілетіне аса назар аударады, жақсарту көрсеткіштері 40%-дан 100%-ға дейін жоғарлады. Автор сонымен қатар конструктивтік, эксперименттік және контекстік оқыту сияқты VR негізіндегі оқытудың әртүрлі үлгілерін қарастырады және дәстүрлі білім беру әдістерімен әлеуетті VR интеграциясын бағалайды.[3] Бекназарова С. С. мен Ганиева Ш.

Н. VR-ді компьютер модельдеуші толығымен жаңа әлем ретінде, ал AR-ді шынайы әлемге цифрлық қабаттасу ретінде анықтайды. Авторлар бұл технологиялардың визуалды және интерактивті процесстерді, виртуалды зертханаларды қолдану арқылы оқу процессіне жаңа әдістерді енгізуге болатынын айтады. Келтірілген тәжірибеден виртуалды эксперименттер жүргізу үшін VR гарнитуралар мен кітаптарды мультимедиялық толықтыру үшін AR қосымшаларын пайдалануды мысалға алуға болады. Технологияларды қолдану кезінде мынадай мәселелер туындады: құрылғылардың қымбат болуы, дамыған есептеу инфрақұрылымын құру қажеттілігі, сондай-ақ VR-ді ұзақ уақыт қолданумен байланысты шешілмеген денсаулыққа қауіп қатері.[4]

Осы зерттеулер нәтижесінде виртуалды шындықты оқу процессіне енгізу негізінен оң нәтиже әкелетіні байқалады. VR құрылғыларын қолдануда мынадай мәселелер бар: құрылғылардың жоғары құны, жаңа педагогикалық тәсілдердің жетіспеушілігі, қауіпсіздік мәселесі. Алайда, VR-дың әлемдік нарықта алатын орнының өсуі құрылғылардың құнын айтарлықтай төмендетуге мүмкіндік береді. Уақыт өте келе, тәжірибе барысында бағдармаларға сай келетін педагогикалық тәсілдер мен қауіпсіздік мәселелері шешілу ықтималдылығы жоғары.

Кемшіліктер мен қиыншылықтарға қарамастан, VR-технологияларын оқу жүйесіне сәтті интеграциялаған елдер бізге мәлім:

- Йель университетінде өт қабына хирургиялық операция жасау барысында VR-технологияларын сынаған болтын. VR қолданылған студенттер тобы 29%-ға жылдамырақ, және де қате жіберу жиілігі 6 есе аз көрсеткіштерімен ерекшелінді.
- Бейжің қаласында «Виртуалды шындықтың академиялық кәсіпке әсері» деген зерттеу жүргізілді. Оқушылардың бәріне бірдей пән үйретілді, дегенімен бір топ дәстүрлі әдіспен оқытылса, екінші топ VR-дың көмегімен үйретілген болатын. Нәтижесінде, бірінші топтың көрсеткіштері 73% болса, екінші топ 93% деген дәрежені көрсеткен.
- 2018 жылы Кембридж университетінің антрополог студенттеріне Гиза пирамидасында салынған таңбаларды зерттеуге мүмкіндік болды. Дегенімен де, Африканың өзінде студенттер болмаған, бұл Doghead әзірлеген «RUMI VR» бағдарламасының арқасында жүзеге асты. Онда виртуалды сынып құрылып, зерттелетін объектілердің үш өлшемді модельдері жүктелді.

Виртуалды шындық технологияларының Қазақстанда алатын орнына келсек, соңғы жылдары елімізде бірқатар жобалар өз бастауын алуда. Мысалы, 2019 жылы STEM Academia №73 Мектеп-лицейінде еліміздегі алғашқы «NURLab» виртуалды шындық зертханасын ашты. Зертхана мектеп оқушыларына инженерлік-техникалық, физика, математика, химия пәндерін терең зерттеуге мүмкіндік береді. [5] Тағы бір мысал ретінде 2022 жылдың соңына қарай Big Dream lab компаниясы білім беру, медицина, туризм, архитектура салаларында симуляторы бар оқытушы VR тренажерын шығарды. Тренажер оқытушы, тесттік және бақылау режидерін қамтиды. Жоба жасаушылардың пайымдауынша білім алушылар теориядан кейін бірден практикаға көшеді, оқытушы тренажерды шексіз қолдану адам өмірін жеңілдетіп, уақыт өнімдеуіне әкеледі. Одан басқа компания баспасы алғашқы болып AR-і бар кітапты басып алды.

Осы мысалдар арқылы Қазақстанның Білім беру жүйесіне жаңа теды енгізу өзінің алшқыстысында орналасқанына қарамастан, оларға айн көреміз. Виртуалы және кеңейтлен шындық технологиялар құрайтын жаңа әдстемелік оқулықтар мезертханалар птген үмкндіктер бередіЖаңа технологияларды енгізу еліміздегі білім жүйесі дамуының жаңа сатысын ашады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Волинов М.М., Китов А.А., Горячкин Б.С. Виртуальная реальность: виды, структура, особенности, перспективы развития // E-Scio. 2020, 1-18.

2. Уваров А.Ю. Технологии виртуальной реальности в образовании / А.Ю. Уваров // Наука и школа. – 2018. – №4. – С. 108–117. EDN VADPBA
3. Хозе Е.Г. Виртуальная реальность и образование/ Е.Г.Хозе// Современная зарубежная психология, 68-78.
4. Бекназарова С.С. Технологии виртуальной реальности в образовании / С.С. Бекназарова, Ш.Н. Ганиева //Research Focus. – 2022. – Т. 1. No. 4. – С. 199–210.
5. Сарсимбаева, С. , Мукашева, М. ., Корнилов, Ю. и Омирзакова, .А. 2021. О ВНЕДРЕНИИ ТЕХНОЛОГИЙ ВИРТУАЛЬНОЙ И ДОПОЛНЕННОЙ РЕАЛЬНОСТИ В ШКОЛУ. Вестник «Физико-математические науки». 73, 1 (мар. 2021), 190–197.

УДК 81-119

Rustemkyzy G.*

INTERNAL STRUCTURE OF CATEGORY “EMOTION”: PROTOTYPES, ATTRIBUTES AND CATEGORY BOUNDARIES

Андатпа

Жұмыс қазіргі лингвистиканың басты мәселелерінің бірі – тілдік категорияға арналған. Прототиптерді және әдістің негізгі ерекшеліктерін қолдана отырып санаттауға көзқарас қарастырылады. "Эмоция" категориясы және осы категорияның ішкі құрылымын талдау тәсілдері қарастырылады. Категорияның негізгі типтік өкілдері келтірілген, ал эмоциялардың категориялық жүйе ретіндегі контекстік ерекшеліктері ескерілген. Категорияның негізгі шекаралары мен шектеулері шығарылды.

Кілт сөздер: лингвистика, категория, эмоция, прототип, когнитивті.

Аннотация

Работа посвящена одной из центральных проблем современной лингвистики – языковой категоризации. Рассматривается подход к категоризации с использованием прототипов и основные особенности метода. В частности, рассматривается категория «эмоция» и подходы к анализу внутренней структуры данной категории. Приведены основные типичные представители категории, при этом учтены контекстуальные особенности эмоций как категориальной системы. Выведены базовые границы и ограничения категории.

Ключевые слова: Лингвистика, категория, эмоция, прототип, когнитивный.

Abstract

The work is devoted to one of the central problems of modern linguistics – linguistic categorization. An approach to categorization using prototypes and the main features of the method are considered. In particular, the category "emotion" and approaches to the analysis of the internal structure of this category are considered. The main typical representatives of the category are given while considering the contextual features of emotions as a categorical system. The basic boundaries and restrictions of the category are derived.

Key words: linguistics, category, emotion, prototype, cognitive.

Introduction

The concept of category is one of the most important in cognitive linguistics. Categories mean groups, a set, or a class of linguistic units united by a common feature or property. The structural approach is based on the ten categories of Aristotle [1] and uses the method of opposition. The functional or field approach is based on the peculiarities of the linguistic picture of the world, and categories can change their structure.

The cognitive approach, based on prototypes, is based on conceptual categories. In this case, languages are studied abstractly from specific units, using a comparison method. For the first time, the concept of a prototype was introduced by Eleanor Roche in the XX century [2]. These methods allow for combining and grouping language units. Nowadays, categories remain not only the fundamental foundation of cognitive linguistics but also remained for many years one of the most relevant topics for research in linguistics in general.

* магистрант 2-года обучения, кафедра иностранной филологии и переводческого дела, филологический факультет, КазНУ им. Аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: gauhara20000@gmail.com

1 Prototypes

Emotional categories are abstract since emotions are not tied to any real objects. Therefore, they cannot be studied by a person directly. One of the difficulties in studying emotions and categorizing them is the lack of linking emotions to permanent physical characteristics, which suggests that the same emotion can be expressed in different ways. Nevertheless, people can distinguish a wide range of emotions from an early age. Studies conducted with people of various ages have shown that the development of understanding emotions begins at an early age [3]. In most studies aimed at studying the main categories of emotions, there are six main types: anger, disgust, fear, happiness, sadness, and surprise [4-5]. It is these categories that are most often used in psychological research. However, language can be much more diverse than facial movements. That is why there is a need to categorize it from the point of view of linguistics. The approach based on basic emotions is very close to the approach based on focal colors, which is given as an example as a reference for prototypes [6]. In one such study, 27 different basic emotions were identified [7]. This approach reflects the essence of the method using prototypes. The study shows that when describing videos aimed at a certain area of the emotional spectrum, people identified exactly several main components of the emotional spectrum shown in Fig. 1.

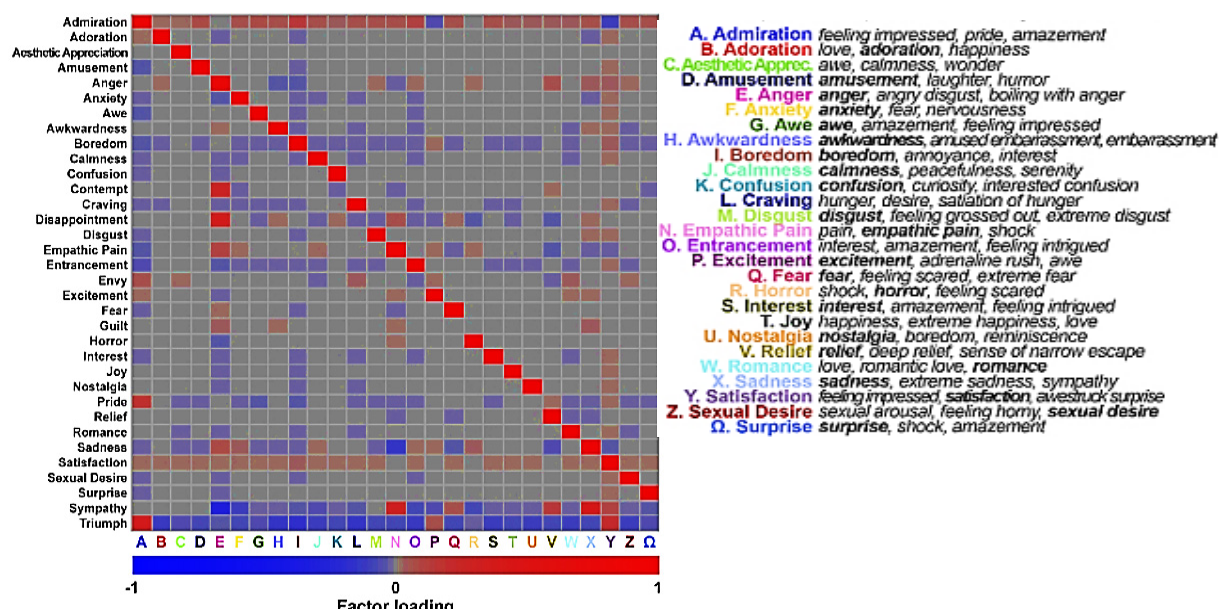

Figure 1 – The matrix of basic emotions from [7].

2 Attributes

Attributes in linguistics are one of the most important topics since it is their application that makes it possible to characterize linguistic objects. The simplest attributes are real physical objects, which are described by external characteristics. External characteristics can be the geometric dimensions and features of the object, color, temperature, weight, design features, material of execution, and much more. Difficulties arise when describing abstract concepts. Emotions don't have physical dimensions or mass, and therefore are very difficult to describe. However, several psychological theories describe emotions in terms of the physiological aspects of [8-9]. On the other hand, in the text and conversation, the emotional background of the content is characterized by certain linguistic features. Next, the attributes of basic emotions, namely anger, disgust, fear, happiness, sadness, and surprise, will be considered from the point of view of linguistics, physiology, and psychology for a better analysis of attributes.

The attributes of anger are special facial expressions and gestures, often characterized by sharp, intermittent, and rapid movements, and strongly pronounced facial expressions. From the point of view of linguistics, the attributes of anger can be divided into several types. The vocabulary of expressing anger is characterized by the words "rage, explosion, etc." Sentences in texts may become shorter, and the use of some punctuation marks increases greatly. Speech is characterized by non-linearity and discontinuity. The repetition of words or phrases becomes more frequent. However, attributes can change depending on cultural characteristics, as for all emotions. This emotion is classified as negative in most cases, depending on the context. Attributes of disgust can be a slowdown in speech, a longer pronunciation of vowel letters. Sentences use the words "disgusting, disgusting, disgusting, etc." Speech is also characterized by non-linearity and discontinuity, sentences are shortened. Various physiological effects can serve as attributes of fear, including an increase in adrenaline and blood pressure, and an increased heart rate. The sentences include the words "scary, terrible, panic, etc. In this case, there is also a non-linearity of speech, interruption of sentences, their shortening and repetition of words or phrases. Speech accelerates, the tone rises, moving to a higher region of the frequency spectrum. This type of emotion also refers to negative emotions.

The attributes of happiness are characterized lexically by the use of the words "joy, delight, happiness, etc.". Non-linearity of speech at a high level of experience can be observed. However, it depends on the degree of happiness. The voice may become more energetic and louder. This emotion is characterized as positive. Some words and phrases may be repeated. The antagonist of joy is sadness, the attributes of which are slower speech and quieter speech, accompanied by monotony. Facial expressions and gestures are also more sluggish and vaguer. Sadness belongs to the negative part of the emotional spectrum. Surprise can relate to both positive and negative emotions, depending on the context. When surprised, the voice becomes higher and more agitated, and the speed of speech increases. There is a non-linearity of sentences and shortening of phrases and sentences [10].

Conclusion

The study examines the basic principles of the category "emotion" and the attributes characteristic of this category. The principles of creating a category based on prototypes are considered and various types of attribute selection methods based on the application of several fields of science are presented. The main difficulty of the category "emotion" remains the abstraction of concepts, which limits approaches to study and categorization. Basic emotions are considered and examples of the expansion of basic emotions are given, based on which prototypes are derived. Prototypes are described using attributes, which include linguistic characteristics and psychological aspects.

References

1. Aristotle (1939). *Categories* (translated). Moscow: GSEI, 1939. p. 12. 130 p.
2. Rosch, E. H. (1973). Natural categories. *Cognitive Psychology*, 4(3), 328–350. [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(73\)90017-0](https://doi.org/10.1016/0010-0285(73)90017-0)
3. Hoemann, K. et al. (2019) Emotion words, emotion concepts, and emotional development in children: a constructionist hypothesis. *Dev. Psychol.* 55, 1830–1849
4. Barrett, L. F., et al. (2019). Emotional Expressions Reconsidered: Challenges to Inferring Emotion From Human Facial Movements. *Psychological Science in the Public Interest*, 20(1), 1–68. doi:10.1177/1529100619832930
5. Harris, P.L. et al. (2016) Understanding emotion. In *Handbook of Emotions*, 4th edn (Barrett, L.F. et al. eds), pp. 293–306, Guildford Press
6. Ungerer, Friedrich, and Schmid, Hans-Jörg (2006). *An Introduction to Cognitive Linguistics*. Routledge. ISBN 978-0-582-78496-3.
7. Cowen, A. S. and Keltner, D. (2017). Self-report captures 27 distinct categories of emotion bridged by continuous gradients. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(38), E7900–E7909. doi:10.1073/pnas.1702247114

8. Cannon, W. (1927). «The James-Lange Theory of Emotions: A Critical Examination and an Alternative Theory». The American Journal of Psychology. 39: 106—124
9. J.E. Roeckelein (2006). Elsevier's Dictionary of Psychological Theories. Elsevier. p. 85. ISBN 9780080460642.
10. Van Bommel, R., et al. (2020). Does the face show what the mind tells? A comparison between dynamic emotions obtained from facial expressions and Temporal Dominance of Emotions (TDE). Food Quality and Preference, 85, 103976. doi:10.1016/j.foodqual.2020.103976 10.1016/j.foodqual.2020.103976

UDC 246.325

Сагидулла А. *, Абдралиева Ж.Ж. **

WAYS OF IMPROVING LISTENING SKILLS

Аннотация

Шет тілін үйренуде, әсіресе ағылшын тілін меңгерудегі тыңдау қабілетін дамыту түрлі әдіс тәсілдер арқылы дамытылады, әсіресе инернет сабақтарының ролі зор. Тыңдауды тиімді үйрету үшін мұғалімдер сыныпта қандай жұмыс түрін жүргізуді алдын ала ойластырып, таңдау жасауы керек: түпнұсқа материалдарды кіріспе ретінде пайдалану, сұрақтарды түсінбеу үшін мотивациялық тапсырмаларды әзірлеу, мәтіндік және контекстік ресурстарды пайдалану, тыңдауды мақсатты және қызықты ету көзделеді.

Кілт сөздер: тыңдау қабілеті, керемет сөйлеу, анық, инновациялық әдіс, тыңдау басты, қабілетті дамыту, түсінікті, өздік.

Аннотация

Развитие навыков аудирования в изучении иностранного языка, особенно в овладении английским языком, развивается с помощью различных методических приемов, особенно большую роль играют уроки инернета. Чтобы эффективно обучать аудированию, учителю следует переосмыслить то, что они делают в классе, и сделать выбор: использовать аутентичные материалы в качестве входных данных, разрабатывать мотивирующие задания, а не вопросы для понимания, использовать текстовые и контекстуальные ресурсы, сделать аудирование целенаправленным и увлекательным.

Ключевые слова: Навыки аудирования, беглость, инновационный метод, аудирование - это ключ, улучшайте способности, понятно, отличная речь, словарь.

Abstract

The importance of education and the benefit of traveling outside to gain diverse and superior education have grown in Kazakh society, particularly among the younger generation. In order to teach listening effectively, teachers should re-think what they do in the classroom and make choices: use authentic materials as input, design motivating tasks not comprehension questions, make use of textual and contextual resources, make listening purposeful and fun.

Key words: Listening skills, fluency, innovative method, listening is the key, improve the abilities, understandable, great speaking, dictionary .

What is the most important English skill? What skill must you have to communicate well? Obviously, number 1 is Fluency. What is fluency?

Fluency is the ability to speak English quickly and easily WITHOUT translation. Fluency means you can talk easily with native speakers, they easily understand you, and you easily understand THE KEY TO EXCELLENT SPEAKING them. In fact, you speak and understand instantly. Fluency is your most important English goal. The research is clear. There is only ONE way to get fluency. You do not get fluency by reading text books. You do not get fluency by reading text books. You do not get fluency by going to English schools. You do not get fluency by studying grammar rules. LISTENING IS THE KEY. To get English fluency, you must have a lot of understandable repetitive listening.

* М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Шетел филологиясы және аударма ісі кафедрасы, Аударма ісі білім бағдарламасының 1 курс студенті, Тараз қ., Қазақстан, e-mail: abralieva.83@mail.ru

** М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Шетел филологиясы және аударма ісі кафедрасы, оқытушы, филология магистрі, Тараз қ., Қазақстан, e-mail: abralieva.83@mail.ru

That is the ONLY way. To be a FANTASTIC English speaker, you must learn English with your ears, not with your eyes. In other words, you must listen. Your ears are the key to excellent speaking. What kind of listening is best? Well, it must be understandable and must be repetitive. Both of those words are important. Understandable and Repetitive. If you don't understand, you learn nothing. You will not improve. That's why listening to English TV does not help you. You don't understand most of it. It's obvious right? If you do not understand, you will not improve.

So, the best listening material is EASY. That's right, you should listen mostly to easy English. Most students listen to English that is much too difficult. They don't understand enough, and so they learn slowly. Listen to easier English, and your speaking will improve faster! Understanding is Only Half The Formula. Understanding is not enough. You must also have a lot of repetition. If you hear a new word only once, you will soon forget it. If you hear it 5 times, you will still probably forget it. You must hear new words and new grammar many times before you will understand them instantly. How many times is necessary?

Most people must hear a new word 30 times to remember it forever. To know a word and instantly understand it, you probably need to hear it 50-100 times! That's why I tell my students to listen to all of my lessons many times. [1:25] I tell them to listen to the Mini-Stories, the Vocab. Lessons, The Point-of-View Stories, and the Audio articles everyday. I recommend that they listen to each lesson a total of 30 times (for example, 2 times a day for two weeks).

So, the two most important points are: listen to easier English and listen to each thing many times. "Narrow listening" means listening to many things about the same topic. This method is more powerful than trying to listen to many different kinds of things. Students who listen to similar things learn faster and speak better than students who listen to different kinds of things. For example, you can choose one speaker and find many things by him.

Listen to all of his podcasts, audio books, and speeches. This is powerful because all speakers have favorite vocabulary and grammar. They naturally repeat these many times. By listening to many things by the same person, you automatically get a lot of vocabulary repetition. You learn faster and deeper! Another example is to choose one topic to focus on. For example, you could read an easy book, listen to the same audio book, listen to podcast about the book, and watch the movie. I did this with my class in San Francisco. We read 'Charlie and the Chocolate Factory' Then we listened to the audio book. Then we watched the movie. Then we listened to interviews with actors in the movie. My students learned a lot of vocabulary in a short time, and their speaking improved very quickly. Which is better: to listen for two hours without a break, or to divide that time during the day?

Well, dividing your listening time is best. By dividing your time throughout the day, you remember more and learn faster. So it's much better to listen 30 minutes in the morning, then 30 minutes in the car or train, then 10-20 minutes coming home from work, then 30 minutes before sleep. In fact, this is the exact schedule I recommend for students. 3. Use an iPod or MP3 Player iPods are fantastic. You can put a big listening library on one. Then you can carry your English lessons everywhere. You can learn English while walking, while shopping, in the car, in a train, while cooking..... With an iPod or MP3 player, you don't have to worry about CDs. Also, you can find a lot of English listening on the internet. You can find lessons, stories, podcasts, TV shows, interviews, and audio books. Simply download the audio, put it on your iPod. and learn English anywhere! Movies are great for learning English BUT you must use them correctly. Don't watch all of an English movie. You will not understand it, and therefore you will not learn anything. Only watch one scene or segment per week (Maybe 2-3 minutes)

a) First, watch the scene with subtitles in your language. This will help you understand the general meaning.

b) Second, watch the scene with English subtitles. Pause. Use a dictionary to find new words you don't understand. Write the new sentences in a notebook.

c) Listen to the scene many times, with English subtitles. Do not pause.

d) Listen to the scene a few times, without subtitles.

e) Repeat (step a - d) everyday for one week.

On the second week, go to dire nod sore/segment and repeat again. it will take you a long time to finish a movie. That's OK, because you will improve your listening and speaking VERY FAST. This method is powerful. Use it!5. Read and Listen at the Same Time Listening and Reading together are very powerful. While you listen to something, also read it. This will improve your pronunciation. Reading while listening also helps you understand more difficult material. Read and listen to learn faster. After you do this a few times, put away the text and just listen. [2:54] You will understand a lot more and you will improve faster. Always try to find both audio and text materials. The most important rule and this secret is “learn with your ears not with your eyes”. I want to give you this method to speak well, you have to have excellent listening. So, speech comes from listening here is the problem in school you mostly learned with your eyes “what did you do?”

-You read a lot of text books

- You watched the teacher write a lot of stuff on the board

-You are just reading and trying to learn grammar rules for example by reading grammar books

-You are trying to learn vocabulary by reading vocabulary lists

-You are trying to read English dialogues

- You are doing written tests and then you are doing all these written activities and written drills

That is why you probably read much better than you speak it or understand .It is a common problem in school you learned with your eyes all the time or most of the time and you did very little learning with your ears listening it is probably the most important one you have to listen a lot .To great speaking a lot of research about this and academic research that shows listening is the way you improve your speaking no reading ,no practicing speaking in a mirror something , it is a lot of listening. Let is imagine a baby a little baby, this little baby of course need to learn English. So how will we teach this American baby to learn English? We will buy grammar books and try to make the baby to read we will not but we will not try to force the baby to read imminately.

How does this little baby learn English one way only one way listening. For 6 to 12 months that baby just sits there and listens to the parents mostly, maybe brothers and sisters and maybe other people in the family speaking English constantly. When parents speak to a baby they do not speak difficult English they speak very simple, easy English and eventually the baby starts to learn a few words like mommy, daddy maybe food really simple stuff but they start to learn a little bit and that is the beginning then they start to learning groups of words two words three words together all of this is happening through listening and for a while the baby can understand ,a lot small child can actually understand a lot of English but cannot speak very much this is natural and normal that the listening level is higher than the speaking level and then eventually the baby will start to speak one word and two words in the beginning and the phrases and then sentences and it is just keeps going and that baby learns to excellent English through listening by learning with the baby's ears that is you have to do back and start learning English now change the way learn it like a baby.

You should not focus on different listening this is another problem that schools have and a lot students have maybe they do practice some listening but when they do it is so difficult like they are listening to sample tests and things like that extremely difficult vocabulary very academic and formal not really natural normal English for normal situations and it is so difficult that you cannot really understand it easily and automatically if you do that if you listen to English that is too difficult your learning will be very slow you have to listen lots of easy English .Listening is the key.[3:43]

Easy listening will give you great speaking. That is what all the research shows is powerful you probably need to be listening to things that are much easier than you think here is the rule you

should listen to something that you can understand 95% of it without a dictionary 95% that means you don't need a dictionary at all because the other five percent you can easily guess.

So, if there is a new word a new phrase that comes, you can guess the meaning because you understand everything else you understand the situation you understand most of it you can kind of guess the meaning of that new word and that is how you learn naturally new vocabulary that is how I learned it all as a child growing up and how you should be learning it too with your ears listening to very easy English.

References:

1. A.J.Hoge Listening English Practice. The key to excellent Speaking M. 2020. p.124.
2. A.J.Hoge Effortless English Rule 3 Listening skills in teaching a foreign language 2013.L. p.87.
3. A.J.Hoge Effortless English rule 4 deep English learning with repetition 2013. N. p.215.

UDC 246.325

Санақбай А. *, Суинбаева М.Ф.**

VIDEO IN TEACHING ENGLISH

Аннотация

Ағылшын тілін үйренуде түрлі бейне фильмдерді қолдану арқылы білім алушылардың тыңдау және сөйлеу қабілетін дамыту арқылы шет тілін меңгертуге әбден болады. Бейне материалдарды да түрлі жолдармен, түрлі тапсырмалар арқылы да қолдануға болады. Бейне материалдар оқушыларға шынымен шынайы оқу тәжірибесін береді. Бұл оқушыны белгілі бір уақыт аралығында мұғалімнің дауысынан алыстап отырып, оқушыларға тілді табиғи контексте қолдана отырып, бірнеше сөйлеушілерді естуге мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: бейне материалдар, тыңдау қабілеті, дыбыссыз көру, бейне клиптер, аудио.

Аннотация

С помощью различных видеофильмов в изучении английского языка можно овладеть иностранным языком, развивая у обучающихся умение слушать и говорить. Видеоматериалы также можно использовать по-разному, с помощью различных задач. Видео дает учащимся по-настоящему аутентичный опыт обучения. Оно может на некоторое время отвлечь учащегося от голоса преподавателя и позволяет учащимся слышать нескольких носителей языка, использующих язык в естественном контексте.

Ключевые слова: видеоматериал, умение слушать, немое зрение, видеоклипы, аудио.

Abstract

With the help of various videos in learning English, you can master a foreign language, developing students' ability to listen and speak. Videos can also be used in different ways, using different tasks. Video gives learners a truly authentic learning experience. It can take the learner away from the teacher's voice for a period of time and allows the learners to hear multiple speakers using the language in natural contexts.

Keywords: video material, listening skills, not my eyesight, video clips, audio.

As usual the teacher ensure pupils learning a foreign language, if he uses only a textbook, a piece of chalk, and a black board” Students of today have a strong visual orientation, because of their contact with video.

It is a part of their lives, and of used carefully, it can be employed to the learner's and teacher's advantage. When video is brought into a classroom, even the most disinterested student will take a notice of what is going on the black box. And this is very important. Gary Ockey in his work "Using video to teach four skills" affirms, that: "Video has many uses in the classroom. This

* М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Шетел филологиясы және аударма ісі кафедрасы, Аударма ісі білім бағдарламасының 2 курс студенті, Тараз қ., Қазақстан, e-mail: moldir_89.10@mail.ru

** М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Шетел филологиясы және аударма ісі кафедрасы, аға оқытушы, филология магистрі, Тараз қ., Қазақстан, e-mail: moldir_89.10@mail.ru

medium makes explanations clearer, grabs the student's interest, and is very adaptable to all levels of students and many different lessons" [1, p.36]

The use of films is becoming more common with the spread of video equipment an audiovisual resource into educational institutions. Good films can serve as a valuable pedagogical aid, both for classroom use and self-study. As many teachers can attest learners seem to become more motivated about language learning when video is involved. So the use of video in English classes has grown rapidly as a result of the increasing emphasis on communicative teaching techniques.

Being a rich and valuable resource, video is well-liked by both pupils and teachers. Pupils and students like it because video presentations are interesting, challenging, and stimulating to watch. Video shows them how people behave in the culture whose language they are learning by bringing into the classroom a wide range of communicative situations. We like it because video helps promote comprehension. We know that deficiencies in vocabulary can make even a simple task very difficult for our students. Video makes meaning clear by illustrating relationships in a way that is not possible with words - a picture is worth a thousand words [1, p.55]

Listening and speaking are the two major skills students should acquire, the video course not only teaches English through video but gets students to use the English they have learned in talking about the video [2, p.86].

Why Use Video to Teach ESL Students?

- it's fun and adds a change of pace
- it's good for visual learners
- it helps bring a subject to life
- the language in videos is usually more natural
- the language is set in a realistic context
- students hear natural pronunciation, stress and intonation
- depending on what's shown, video can make a lesson memorable
- showing a small clip can be as effective as a whole movie
- video can be a great way to practice a wide variety of language skills [2, p.78]

Which one you choose depends on the aim of the lesson at hand

1. Documentaries
2. TV shows, films and trailers
3. Cartoons
4. Homemade videos (including the students' own home videos)
5. Advertisement
6. News clips and stories
7. Weather forecasts
8. Instructional videos (focusing on English language acquisition or other content areas)
9. Video clips from websites
10. Sports events

Below I've brought the most useful and interesting ways of using of films at the English lesson. As a basis I took the episodes from Ch.Bronte's "Jane Eyre".

What happens next?

Aim: To practice speculating and predicting, initiate authentic discussion and generate interest in a topic.

Material: A video with some kind of cliffhanger (it could be from a show's bloopers reel to make it less predictable).

Procedure: Set up the situation. Teach any necessary vocabulary beforehand. *Play the video and stop at a suitably exciting place. Have students discuss in pairs or groups what they think happens next.* Elicit responses and write them down on the board. Play rest of the video to see if they were right.

What are they like?

Aim: To practice describing people and use language of speculation (could be, looks like, seems like, etc.)

Material: A short clip or still which clearly shows one person (and key details such as age, clothes, features, mannerisms, voice, etc.) This could be someone in a TV interview, a character in a film and so on.

Procedure: Review descriptive language, and then review or teach expressions of speculation before starting this activity. Play a short clip and get students to ask and answer questions about the character, including: *age, job, personality, kind/unkind, intelligent/unintelligent, what hobbies they have, married/single and areas of expertise*. To elicit further discussion, they can argue their points in groups justifying their opinions. For example, one student may get up and explain that “he looks like a lawyer because...” and go on to enumerate his lawyer-like qualities [3, p.63].

What are they talking about?

Aim: To practice language of opinion and speculation, show the importance of body language and generate interest in a topic or story.

Material: A short clip of two characters talking.

Procedure: Explain your actions. Discuss the importance of body language in communication. Review or visualize vocabulary, opinions, and assumptions. Play the clip with Mute sound. In a couple or group, ask students to think about the mood, attitudes, and relationships of the characters according to body language guidelines. See if anyone can understand what the characters are really discussing. Give feedback and then play the clip with the added sound. You can continue to discuss the importance of body language in learning languages or in different cultures.

Video jigsaw

Aim: To practice telling a story, giving descriptions (scene, characters) and practicing language of speculation and decision making.

Material: To do this, you will need a clip of a movie, tv show, ad, or other video with a storyline (with initial, middle, and final sequences). It should be divided into three (or more) parts. Each group sees its part. You will also need access to personal computers or TVs in different rooms. If this is not possible, then one group can watch the movie in the corner of the room, and the other two groups work on the corresponding task - then everything changes until each of the three groups sees its own clip.

Procedure: Put students in three (or more) groups, labelled A, B and C. Each group watches their clip from the video, which should be a different part of the clip. They discuss what they’ve seen and then form new groups made from one person from each of the original groups (grouped together like: ABC, ABC, ABC). They retell their part of the film to the others in their new groups. Then, each group tries to work out the correct order and the complete story. They then watch the complete film to check if they were right.

Phonology focus

Aim: To draw attention to the importance of the shape and position of the jaw and mouth muscles in the target language. To highlight the rhythm, stress and intonation of the language.

Material: Choose a video clip where there’s a close up of someone talking for at least 20 seconds.

Procedure: Imagine the theme of the “music” of the language, as well as what happens to the faces of people who speak different languages. Play a silent video showing the mouth and jaw muscles they use. Pay attention to the shape of their mouths, the position of their lips, and so on. Ask students to imitate it by making it funny. Now play the clip with a very low sound so that they can focus on the rhythm, accent, and intonation of the language. Ask them to repeat the sections, trying to imitate the speaker as much as possible, using only sounds, without using words. It sounds like “blah-blah-blah” or “yes-yes-yes-yes-yes”. Again, this distracts attention from words and

language music. Finally, if necessary, distribute copies of the script and ask students to repeat the exact words, trying to preserve the “music” as much as possible.

Memory test

Aim: To practice listening for meaning and to practice role play and improvisation.

Material: A clip with a short dialogue between two characters.

Procedure: Students work in pairs, A and B. Tell them that you’re going to play a short clip and Student A must remember what one character said. Student B must focus on the other character and remember what *they* said. Play the clip once, or more times as necessary. Try to keep this activity light and make it fun. If they can’t remember, improvise! They can then re-enact the scene and check for accuracy with the original at the end.

Which film?

Aim: To practice giving opinions, agreeing and disagreeing. Persuasion.

Material: Several movie trailers.

Procedure: If necessary, set a task by teaching the language and vocals. Tell them they're watching the movie, but we only have one time. Tell them that in order to watch this movie, they must agree on what movie they want to watch — as a group. Play trailers from multiple movies. Then put the titles on the board. Divide the students into groups and let the discussion begin! Try to get each group to agree to watch one movie. Give feedback to the entire class. If possible, play the entire movie or go and watch it together as a class.

As we’ve told above, video is an effective teaching aid, and teaching with video in a conversation class is exciting and stimulating. Watching video presentations for language-learning purposes should be an active process for students [3, p.102].

Films also allow learners the possibility of thinking critically as well as using their imagination. They contribute not only to the development of inferential skills but also to aesthetic appreciation of the storyline and technical aspects of the film such as photography, special effects, electronic tricks, music and so on.

So in the beginning of the XXI century, with the advancement of technologies, EFL specialists can handle a wide range of techniques and approaches in order to motivate their learners to further improve their foreign language acquisition and learning, and video is a mighty power to be contributed to this process.

References:

1. Cotton Randall. Using Video Feedback for Nurturing Self-Monitoring skills. New York. 2009. p.231.
2. Wesly Barney and Cotton T. Video and TV in ELT. New York. 2014. p.98.
3. Viney Peter. Non-authentic Video for ELT. Kanda University. 2016. p.211.

ӘӨЖ 81.16

Сариева М.Ж.*

ҚАЗАҚ ЕРТЕГІЛЕРІНІҢ АҒЫЛШЫН ЕРТЕГІЛЕРІМЕН БАЙЛАНЫСЫ

Аңдатпа

Ағылшын тілі сабағында оқушыларды ағылшын халық ертегілері арқылы тәрбиелеу, сонымен қатар қазақ ертегісі мен ағылшын ертегілерінің байланысын зерттеу нысаны ретінде алынды. Жұмыстың негізгі нысаны ретінде қазақ және ағылшын әдебиетіндегі ертегілері және ғылыми еңбектер алынды. Ұсынып отырған ғылыми шығармашылық жұмыстың нәтижесін оқу орындарында, қазақ ауыз әдебиетіне қызығушылығы бар талапкер оқушыларға қолдануға болады. Орыс мектептерінде білім алатын орта буындағы оқушылар реферат жұмыстары мен ғылыми жоба жазу барысында көмекші құрал ретінде пайдалануға болады.

Кілт сөздер: қиял-ғажайып ертегілер, батырлық ертегілер, хикаялық ертегілер, сатиралық ертегіле, тұрмыс-салт ертегілері.

Аннотация

В качестве объекта было взято обучение учащихся посредством английских народных сказок на уроке английского языка, а также изучение взаимосвязи казахских сказок и английских сказок. В качестве основной формы работы были взяты сказки из казахской и английской литературы и научных трудов. Результаты предлагаемой научно-творческой работы могут быть использованы в образовательных учреждениях, для студентов, интересующихся казахской устной литературой. Может использоваться как вспомогательный инструмент при написании рефератов и научных проектов учащимися среднего возраста, обучающимися в русских школах.

Ключевые слова: фантастические сказки, героические сказки, повествовательные сказки, сатирические сказки, народные сказки.

Abstract

The education of students through folk tales in the English lessons in the knowledge of the English language, as object of study taken the connection between Kazakh and English fairy tales. The main objects of the work were fairy tales and scientific works in Kazakh and English literature. The results of the proposed scientific and creative work can be used in educational institutions, for students interested in Kazakh oral literature. Middle school students studying in Russian schools can be used as an aid in writing essays and research projects.

Key words: fantasy tales, heroic tales, narrative tales, satirical tales, folktales.

Fairy tales have always played an important role in the life of the Kazakh people. Because the content of fairy tales reflects the way of life, customs, traditions, the whole nature of the people, human relationships, behavior, etc.

The role of a fairy tale is wide: it is both educational and artistic-aesthetic. literary treasure. The whole genre of the fairy tale is reflected in these two characteristics. Therefore, the main task of fairy-tale prose is to make the plot as attractive, artistic and decorative as possible. This means that the fairy tale is not focused on reality, and the narrator does not try to prove that the story was real. The composition of the fairy tale is subordinated to the glorification of the protagonist, so it is created according to a certain scheme. All this gives the fairy tale an ideological, substantive and artistic integrity. This integrity gives the genre other qualities: unity and stability of composition and aesthetic ideals, the obligation of artistic conditionality, compliance with the spoken language, the use of regular expressions, etc. [9]

In a fairy tale, the imagination is used purposefully, so it is exaggerated, becomes a miracle and develops in a certain way. The fantastic fantasy in a fairy tale consciously depicts the objects and phenomena that a person sees every day, because in this genre it is used as an artistic means of depicting a miracle. Deliberately changing the real thing in life is a characteristic feature of a fairy tale, so the narrator tries to exaggerate its content and make it amazing. At the same time, the effectiveness of the events and actions in a fairy tale depends not only on the narrator, but also on the listener and the context in which the story is told. In fairy tales it is used for fantasy, miracle and

*«№46 орта мектеп» МКМ, ағылшын тілі пәні мұғалімі. Ынтымақ ауылы, Іле ауданы, Алматы облысы, Қазақстан. e-mail: mika_88@mail.ru

ideological purposes. Fairy tales were not only spiritual food, but also ideological. The role of composition is more important than the plot in the artistic narration of a fairy tale. The poetics and composition of the fairy tale are artistic and systematic. The composition consists of several parts: beginning - epic narration - end. The initiative is usually in the form of a poem or rhyming prose, in which the protagonist's parents tell about his birth and introduce the protagonist to the audience. The epic story tells about the growth of the protagonist, the story of the wedding, his experiences. At the end, it is announced that the protagonist has achieved his goal by taking what he loves or realizing what he thinks. Start and end are often regular expressions. In its long history, the genre of fairy tales has preserved different traces of the nature, concepts and beliefs of each epoch, each society and brought them to our time.

Fairy tales are diverse in genre and plot. It is divided into several genres:

- 1) fairy tales about animals;
- 2) fairy tales about heroic tales;
- 3) fairy tales about satirical tales;
- 4) folk tales.

There are not only Kazakh fairy tales, but also fairy tales with a common plot with other countries. Many of them appeared in the historical-typological context, some are historical-genetic, that is, common to related peoples, some of them spread to the Kazakh people as a result of historical and cultural ties. That is why in Kazakh fairy tales there were both national, international and nomadic plots. Depending on the main character, the content, and the extent to which imaginative methods are used, each of these areas is further divided into several groups. Among them are: stories, testaments, tales, tales of heroism.

We will get acquainted with Kazakh folk tales in Kazakh literature, and English fairy tales in English lessons. While reading them, we noticed many similarities between English and Kazakh fairy tales. It was very interesting for us to study the similarities and differences between the two-folk tales. Most of the characters in Kazakh fairy tales are lazy, lazy or stupid. And are there such characters in English fairy tales? [7]

Purpose: to compare the similarities and differences between Kazakh and Russian, English fairy tales, to find the main idea.

The similarity between «Cotton Girl and the cat» and «Lazy Jack» tales lies in the honest work of the cat and Jack. The cat overcame many obstacles and achieved its goal. First he went to the cow and asked for kefir. The cow asked for a leaf and the cat came to the poplar. After Terek asked for water, he went to the girls. The girls asked for chewing gum and the cat came to the shopkeeper. The shopkeeper asked for eggs. The cat went to the chicken. Chicken millet asked. The cat did not back down and took the millet from the mouse. So the cat reached its goal and got its tail back. The fairy tale ended happily. Jack, on the other hand, worked happily for everyone and returned home empty-handed. These two fairy-tale children were taught to work and earn a living.[1,8]

There are many similarities between «Proud Girl» and «Tom tit tot» tales. In two fairy tales, the king marries a poor girl. In both fairy tales, the girl deceives herself that she can do everything. The king gives an order to check it. When the girl did not know what to do, she said that a creature, not a human, not an animal, not an insect, would come and help her. Makes only one condition. He says that if she finds the animal's name, he will leave it alone, and if she does not find it, he will take her with him. She can't find many different names. But when the king goes on a campaign, he sings the name of an animal. This is how the girl learns the name of the creature. When the creature comes and says its name, the creature disappears. Thus, the girl and the king lived happily.[1,8]

Fairy tales play an important role in a child's life. The fairy tale strengthens the child's spiritual world, patriotic upbringing, respect for the past of his people, moral education, love for society. Fairy tales affect the proper development of a child's language. The role of fairy tales is

very important in the development of imagination, attitude to society, ingenuity of art. Through fairy tales we can pass on from father to son the advice, proverbs and customs inherited.

We get to know fairy tales, we understand fairy tale characters, we want to be like a good character. We know good from evil. It teaches us to cope with life's challenges and to appreciate the good in others. Fairy tales teach us to know the world. We know that the human imagination is endless.

Reading and comparing fairy tales, we can clearly see the differences in the living conditions of the two peoples.

The similarity in fairy tales is that both nations overcame evil and achieved their goals and aspirations. Worship of nature, admiration for the skills of ordinary people, belief in love and friendship. We see that the educational value lies deep.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Джекобс Д. English fairy-tales. – UK, - 1999, – 208б.
2. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. - М.: Просвещение, 1999, - 222б.
3. Колкер Я.М. Практическая методика обучения иностранного языка. - М.: Академия, 2004, - 264б.
4. Щерба Л.В. Преподавание языков в школе. - М.: Академия, 2003,- 160б
5. “История казахской литературы” 1-2 том. 1948.1960г. М. Әуезов.
6. В стране сказок (сказки, легенды, басни). Б.Ш. Казиев. Алма-Ата. “Мектеп” 1983 г.
7. “Алтын сақа” по мотивам народной сказки (халық ертегінің ізімен) Алматы. “Атамұра” 2006 г.
8. Казахские народные сказки “Жазушы” Алма-Ата.1971 г.

ӘОЖ 37.017

Сейіткерім А.Н. *, Албытова Н.П. **

БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ-МАҒЫНАЛЫҚ БАҒДАРЫ ҰҒЫМЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ӘДЕБИЕТТЕРДЕ ЗЕРДЕЛЕНУІ

Андатпа

Бұл мақалада құндылық-мағыналық бағдар ұғымының ғылыми әдебиеттерде зерделенуі қарастырылып, философия, әлеуметтану және педагогика тұрғысынан нақтыланды. Сонымен қатар, құндылықтар, құндылық-мағыналық бағдарларды маңызды реттеушілер ретінде қарастырылуына болады деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

Кілт сөздер: болашақ маман, педагог, құндылық, құндылық бағдар, құндылық-мағыналық бағдар.

Аннотация

В данной статье рассматривается изучение понятия ценностно-смысловой ориентации в научной литературе и уточняется с точки зрения философии, социологии и педагогики. Кроме того, удалось сделать вывод о том, что ценностно - ценностно-смысловые ориентации могут рассматриваться как важные регуляторы.

Ключевые слова: будущий специалист, педагог, ценность, ценностная ориентация, ценностно-смысловая ориентация.

Abstract

This article examines the study of the concept of value-semantic orientation in scientific literature and clarifies it from the point of view of philosophy, sociology and pedagogy. In addition, it was possible to conclude that value-value-semantic orientations can be considered as important regulators.

Key words: future specialist, teacher, value, value orientation, value-semantic orientation.

Құндылықтар әлемі - мәдениет әлемі, адамның рухани әрекетінің саласы, тұлғаның рухани байлығының өлшемін білдіретін оның адамгершілік санасының,

* Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Әлеуметтік ғылымдар факультетінің докторанты, Астана қаласы, e-mail: albina_sevitkerym@mail.ru

** Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Әлеуметтік ғылымдар факультетінің п.ғ.к., қауымдастырылған профессор Астана қаласы, e-mail: nalbytova@mail.ru

басымдылықтарының саласы. Әрбір мәдениеттің өз құндылықтар кешені бар. Құндылықтар адам болмысының әртүрлі формаларына деген қатынасты білдіретін адамзат мәдениеті болып табылады. Құндылықтар - өмірге, еңбекке, шығармашылыққа, адамгершілік насихаттарға, адам өмірінің мәніне деген бағалаушы қатынас.

Құндылықтар мәселесі философия, психология және педагогика сияқты гуманитарлық ғылымдарға үлкен қызығушылық тудырады. Сонымен, қазіргі педагогикалық сөздіктердегі құндылық «маңыздылық» ретінде анықталады.

Құндылықтар дүниетанымның ықпалымен қалыптасады, өйткені адам әрқашан өзінің әлеуметтік тәжірибесі барысында әр алуан көзқарастарды біріктіруге ұмтылады. Біз құндылық бағдарлардың қайта бағаланып жатқан өзгерістер дәуірінде өмір сүріп отырмыз. Құндылықтардың алмасу процесі әдетте ұзаққа созылады. Құндылық бағдарлар, идеалдар жаңа мәнге ие бола отырып, қайта түлеуі мүмкін. Бұл тұрғыдан алғанда мәдениеттің өз нормалар, рәміздер, стандарттар қоры бар. Алайда мұнан адамзаттың рухани тарихында тек бір идеалдар ғана үнемі қайталанып келіп отырады деген ой туындамауы тиіс. Мәдениет, әрине өркениетті, өйткені ол үнемі белгілі бір құндылықтық бағдарларды өндіріп отырады. Құндылықтар қоғам үшін ең маңызды деген әдет-ғұрыптардың, нормалар мен мағыналардың қызметін өзіне бағындыра отырып, оны реттейді. Құндылықтар адамға қоршаған нақтылықты тануға мүмкіндік беретін мағыналар жүйесін толығымен қайта құрып отырады. Әлемнің барлық алуан түрлілігінің құндылықтық сипаттамаларының бастаулары қайырымдылық, өмір, мән болып табылады.

«Құндылық» ұғымының мағынасын көптеген ғалымдар В.П.Тугаринов, Л.М.Архангельский, А.Г.Здравомыслов, М.С.Каган, Н.Ломов, В.Н.Сагатовский, З.И.Чапавадзе, С.Е.Матушкин, В.А.Ядов, Г.Қ.Нұрғалиева, С.Қ.Қалиев, Р.К.Төлеубекова зерттеп, қоғамдық сананың барлық түрлеріне сай: маңыздылық, нормативтік, пайдалылық, қажеттілік, мақсаттылық деп сипаттайды. Құндылықтың пайда болуы, бір жағынан, адамның қоғам талабын қанағаттандыруға қабілетті заттармен, құбылыс пен олардың қасиеттеріне байланысты деп есептеледі. Екінші жағынан, құндылық – адамның, қоғамның бар заттармен құбылыстарға берген бағасына байланысты тұжырым ретінде қарастырылады. Құндылық субъект пен объект арасындағы айқын бір қатынасты көрсететін форма. Адамның қоғамдық өмірін объект-субъектілік қарым-қатынас аспектіінде қарастырғанда ғана, біз құндылық құбылысын байқаймыз.

Белгілі ғалым Г.Қ.Нұрғалиеваның [2,380] пікірінше, адамгершілік, ізгіліктің сапалық мәнін айқындайтын ұғымдардың бірлігі – құндылық деп тұжырымдайды.

Ал, С.Қ.Қалиев [3,280] құндылық ұғымын педагогика ғылымында негізгі ұғымдарға жатқыза отырып, құндылық - адам мен қоғам үшін қоғамдық өмірмен табиғаттағы құбылыстарды дұрыс түсіну және қабылдау деп біледі.

Жеке тұлғаның дамуында білімді құндылық деп танып, құндылық теориясының дамуын анықтауда М.С.Коганның, В.Г.Алексееваның тұжырымдамасының маңызы зор. Осыған орай, ақпаратты дамыған өркениетті жаңа заманға көшу барысында білім беру жүйесінің, адам капиталының мәні мен маңыздылығы барынша артып отыр.

Кесте 1 - «Құндылық» ұғымына берілген анықтамалар

Р/с	Авторлардың аты-жөні	Анықтамалар
1	2	3
1	Р.Б.Перри	Заттар да машиналар да емес, неғұрлым әлеуметтенген эмоциялық тұрақтылығымен ерекшеленетін рухани құндылықтар ғана мәдениет пен өркениеттің негізін құрайды
2	В.П.Тугаринов	Құндылық – адамдардың қажеттіліктері мен мақсаты, қызығушылығы жағынан алып қарағандағы пайдалы,

		қажетті және жағымды деп есептелінетін құбылыстар немесе құбылыстардың қасиеті.
3	С.Ерасов	Құндылық – адамның рухани-әлеуметтік дүниеде өмір сүреді.
4	Б.И.Додонов	Мемлекеттік экономикалық, әлеуметтік, мәдени міндеттерді шешуі әрбір тұлғаның қоғамдағы құндылықтарды түсінуіне және әлеуметтік нормаларды сақталуына байланысты болады.
5	Т.Ғабитов	Құндылықтар – қасиеттер. Бұл қасиеттер бала кезден, ана сүтімен бірге өзінің ана тілі арқылы, мораль негізінде, өз тарихын мәдениетін, салт-дәстүрлерін игеру нәтижесінде орнығады.
6	К.Ж.Қожахметова	Құндылық – сенім, білім, іскерлік, дағды, болмыс, ерікті көзқарас қалыптастыратын жүйе.
7	К.Оразбекова	Құндылықтың ең басты жиынтығы «ізгілік». Изгілік – адамның өзін-өзі тануы, өзіне-өзі баға беруі.
8	Қ.Жарықбаев	Құндылық – ұлттық тәрбие, ұлттық сана, ұлттық мінез-құлық.
9	Г.Нұрғалиева	Рухани құндылық – қоғамдағы мәдени тұтастық, оның ішкі бірлігі, әлеуметтік ортадағы таным, мұраттары, әсемдік пен адамгершілік қасиеттері арқылы көрінеді.
10	Ш.Майғаранова	Құндылықтар – тәрбие мен оқытудағы адамгершілікке бағытталған идеялар. Құндылықтар сезім мен ақыл-ойдың ұштасуын және сол арқылы адамның іс-әрекетін белгілейді.
11	А.Қаптиева	Құндылық, біріншіден – жеке адамның адамгершілік қасиеті, оның абыройы, әділдігі, бақыты болса, екіншіден – моральдық сана, норма, мүдде, мұрат пен мақсат.

Ғылыми әдебиеттерде құндылықтар жіктемесіне үлкен мән беріледі. Оның қажеттілігі құндылықтың шекарасын анықтау болып табылады. Осыған сәйкес, әлеуметтанушылар құндылықты жіктеудің нормасы мен ретін төмендегідей қарастырады: құндылық нормасы, құндылық идеалы, құндылық мақсаты, құндылық көзі және т.б.

Қазіргі қоғамның білім беру жүйесіндегі маңызды міндеттердің бірі – жас ұрпақты әлеуметтік мәнді құндылықтарға бағыттау. Себебі тұлғаның белгілі бір құндылықтарға бағытталуы оның бүкіл өмірлік тәжірибесіне әсер етеді және тұлға көптеген өмірлік мәселелерді сол құндылықтар тұрғысынан шешіп отырады. Құндылықтардың жеке адамның санасына ену тетіктері жеке тұлғаның рухани қажеттілігін түсінуге көмектеседі.

Біздің зерттеу жұмысымызда ғалымдардың «Құндылық бағдар» ұғымына берілген түрлі тұжырымаларын мына төмендегі (2 кесте) кестедегідей сараптама жасадық.

2 кесте – «Құндылық бағдар» ұғымына берілген анықтамалар

Р/с	Авторлардың аты-жөні	Анықтамалар
1	2	3
1	Мясищев В.И.	Құндылық бағдар – жеке тұлғаның рухани дамуының орталығы, жеке тұлғаның қоғамға, белгілі бір топқа, еңбекке, өзіне деген саналы қатынас.
2	Рубинштейн С.Л.	Тұлғада құндылық бағдардың болуы адамның өзін қоршаған ортаға және қоғамға немқұрайлы еместігінің көрсеткіші. Тұлғаның ішкі әлемінде болған өзгерістердің нәтижесінде

		белгілі бір құндылықтар өзекті, негізгі қажеттіліктерге айналады.
3	Узнадзе Д.Н.	Құндылық бағдар бір жағынан түрлі құбылыстардың семантикалық сипаттамасының санада бейнеленіп, бекітілуі және субъекті үшін объектінің мәнділігінің айқындалуы болса, екінші жағынан белгілі бір бағытталған әрекеттерге тұлғаның дайындығының формасы ретінде көрінеді.
4	Круглов Б.С.	Құндылық бағдар оқушылардың мақсатын, идеалын, сенімін анықтайды. Өзі үшін маңызыды немесе маңызды емес болып табылатын жағдайларды ажырата білуге көмектеседі.
5	Титаренко А.И.	Құндылық бағдар – бұл моральдық түсініктердің жалпы бағалаушылық бұйрықтық ынтасы, оның әрекетін қамтамасыз ететін бірлік, мінез-құлықтың мақсатты бағытқа реттелуі.
6	Казакина М.Г.	Құндылық бағдар – іс-әрекет пен мінез-құлықтың әлеуметтік мәнді үлгілерін меңгерудің нәтижесі ретінде көрінетін ертекше тұлғалық құрылым.
7	Кирьякова А.В.	Құндылық бағдар – тұлғаның өзін-өзі айқындауында, өзін-өзі реттеп отыруында, өзін-өзі жүзеге асыруында шешуші рөл атқарады.
8	Нұрғалиева Г.Қ.	Құндылық бағдар – оқушының құндылыққа бағдарланған қабілеті, сапасы, іскерлігі, жеке тұлғаның ішкі мүмкіндігі. Құндылық бағдар адамның сезімін оятып, іс-әрекеттің себеп-салдарын анықтайды, соған байланысты іс-әрекетті реттейді, оның іске асуына ықпал етеді.
9	Құдышева Б.К.	Құндылық бағдар тұлғаның барлық іс-әрекет мотивациясына және әрбір жекелеген мінез-құлық мотивтеріне әсер етеді. Демек, құндылық бағдар тұлғаның белсенді өмірлік ұстанымдарын еңбекке саналы қатынасын қалыптастырудағы бірден-бір тиімді жолы.
10	Тілеуова С.С.	Жеке тұлғаның тәрбиелік дәрижесін сол адамның құндылық бағдарының көрінуі, байқалу белгілеріне қарай анықтайға болады.

Құндылық-мағыналық бағдардың ең қарқынды қалыптасу кезеңі жастыққа, атап айтқанда студенттік кезеңге келеді. Қазіргі әлеуметтік-психологиядағы тұлғаның құндылық-мағыналық саласын зерттеудің негізгі тәсілдері-белсенділік, интегративті, жеке-мағыналық, экзистенциалды-гуманистік, интерактивистік, әлеуметтік-психологиялық көзқарастар.

Тұлғаның құндылық-мағыналық бағдарларын зерттеу мәселесінің өзектілігі қазіргі білім беруді ізгілендіру қажеттілігімен байланысты, оның мәні тұлғаны құндылықтармен таныстыру арқылы әлеуметтенуді жүзеге асыру керек.

Білім берудің гуманистік әлеуетін ашу оның аксиологиялық аспектілеріне жүгінумен байланысты. Құндылық тәсілі әмбебап гуманистік құндылықтардың мазмұнын және білім берудің мәдени-гуманистік функцияларын ашуға мүмкіндік береді, олар ең алдымен әр тұлғаның жеке әлеуетін үйлесімді түрде ашуға жағдай жасауда, оның құндылық-мағыналық саласының қалыптасуын қамтамасыз етуде көрінеді. Бұл тұлғаға өз субъективтілігін дамытуға және әлемдік өркениеттің әлеуетін арттыруға мүмкіндік береді [1, 441 б.].

Бұл мағынада құндылық бағдарлар өмірдің негізгі бағытын қалыптастыратын және басқа адамдарға, қоғамға, өзіне деген қарым-қатынас жүйесінде көрінетін ұзақ мерзімді мотивациялық көзқарас ретінде «жеке тұлғаға бағдарлау» ұғымына сәйкес келеді. Ең үлкен

құндылық-бұл өзіне де, қоғамға да оң көзқарасты білдіретін тұлғаның гуманистік бағыты [9, 175 б.].

Құндылық-мағыналық бағдарларының мәнін түсінуді тереңдету, олардың жеке даму потенциалын неғұрлым толық ашып, олардың құрылымында мағыналық компонентті бөлуге мүмкіндік береді.

Д.А.Леонтьев құндылық-мағыналық бағдарды жеке тұлғаның негізгі, құраушы құрылымы ретінде таниды. Жеке тұлғаны «өмірді мағыналық реттеудің тұтас жүйесі» деп түсінуге болады [10, 154 б.].

Осылайша, «мағыналық» категориясы тұлғаның болмысты терең түсіну, әлемнің тұтас бейнесін құру, одан өз орнын іздеу және табу, мінез-құлқын жоғары, ситуациялық мақсаттарға сәйкес реттеу қабілетін сипаттайды. Мұның бәрі тұлғаның мағыналық саласының даму әлеуетін көрсетеді.

Әр түрлі зерттеушілер құндылықтар мен мағыналарды адамның рухани мәнін ашумен байланыстырды. Философ С.Л. Франк рухты ең алдымен түсіну, абсолютті құндылықтардың болуымен таныстырады. Бұл адамның шынайы өзін-өзі растауы деп атап көрсетті.

Сонымен, педагогтардың зерттеулері «мән» және «құндылық» ұғымдарының өзара байланысын анықтайды, бірақ олар мұны әр түрлі түсіндіреді. В.Франкл мағынаны жеке адамға, ал құндылық қоғамға тиесілі деп түсіндірсе, Б.С.Братус құндылықтарды сана саласына, ал мағыналарды тұлғаның бейсаналық саласына жатқызады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, құндылықтар және құндылық-мағыналық бағдар мәселесі бойынша әдебиеттерді талдау, келесі қорытындыларды жасауға мүмкіндік берді:

- құндылық және құндылық бағдар категориялары - бұл жалпы ғылыми категория;
- жақсылық, ақиқат, әдемілік және әділеттілік өз мәнділігіне қарай азамат үшін тұрақты сипатпен ерекшеленеді, тұрақтылыққа қатысты жоғары құндылықты категорияға кіруі мүмкін;
- педагогикалық құндылықтарға; білім, біліктілік және дағды; жеке бас қасиеттері; оқу қызметінде қарым-қатынас мақсатына жету құралы ретінде; жеке мінездердің жиынтығы жатады;
- құндылықтар бағдарының объектісі ретінде өзін-өзі бағалауға және жеке өміріндегі және қоғамдық өміріндегі жаңа құндылықтар мен қажеттіліктерді білуге, адамды тұрақтандыруға бейімдейді;
- тұлға қалыптасуында адамның сенімі мен идеалдары, қызуғушылығы, мақсаттары құндылық бағдарымен анықталып, басты рөл атқарады;
- құндылық бағдар жеке тұлғаның мақсаттық, үміткерлік, адалдық сапаларын, анықтаушы принциптер мен идеалдарды ерікті істерге қабілеттілікті арттырудың белгілі типінде қызығушылық қажеттілігіне қарай бағыттайды;
- құндылық бағдар құрылымына жеке тұлғаны басқару, мотивациялау аймағы кіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сластенин В.А. Чижакова Г.И. Переход от авторитарной к гуманистической парадигме как фактор становления и развития педагогической аксиологии // Хрестоматия по педагогической аксиологии / Сост. В.А Сластенин, Г.И. Чижа-кова. - М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: НПО «МО-ДЭК», 2005. - С. 437-447.
2. Нұрғалиева Г.К. Психолого-педагогические основы ценностного ориентирования личности: дисс... доктор.пед.наук.-Алматы, 1993.-336с.
3. Қалиева С.Қ. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. Алматы: Білім, 2003.- 280б.
4. Каган М.С. Философская теория ценности. - СПб.: Петрополис, 1997. - 205 с.
5. Рубинштейн С.Л. Человек и мир // Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир. -СПб.: Питер, 2003. - С. 282-405.
6. Щуркова Н.Е. Прикладная педагогика воспитания: Учебное пособие. - СПб.: Питер, 2005. -366 с.

7. Маслоу А. Религиозные ценности и пик-переживания // По направлению к психологии бытия. - М.: ЭКСМО-ПРЕСС, 2002. - С. 191-269.
8. Бондырева С.К., Колесов Д.В. Духовность (психология, социология, семантика). - М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2007. - 144 с
9. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. - СПб.: Питер, 2000. - 512 с.
10. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности - М.: Смысл, 2003. - 487 с.
11. Братусь Б.С. Смысловая сфера личности // Психология личности в трудах отечественных психологов. - СПб.: Питер, 2000. - С. 130-139.

UDC 82-34:398.21

Selezneva X. *, Zhumasheva A. **

THEORY OF ARCHETYPES AND THEIR MANIFESTATION IN FAIRY TALES

Аннотация

Бұл мақалада «архетип» терминінің шығу тегі және оның ежелгі мифологиядан әдеби жанрларға, атап айтқанда, ертегіге эволюциясы туралы шолу жасалады. Мақалада архетиптерге арналған негізгі еңбектер, К.Юнг жасаған архетиптер теориясы және оларды талдау, сонымен қатар халық ертегілерінің архетиптік негіздері қарастырылған.

Кілт сөздер: архетип, ертегі мотивтері, мифологиялық архетип, әдеби архетип, ертегілер.

Аннотация

В данной статье представлен обзор на происхождение термина «архетип» и его эволюции из древней мифологии в литературные жанры, в частности, сказку. В статье указаны основные труды, посвященные архетипам, теории архетипов, созданной К. Юнгом и их анализу, а также рассмотрены архетипические основания народных сказок.

Ключевые слова: архетип, сказочные мотивы, мифологический архетип, литературный архетип, сказки.

Abstract

This article provides an overview of the origins of the term "archetype" and its evolution from ancient mythology into literary genres, in particular the fairy tale. The article identifies the main works devoted to archetypes, the theory of archetypes created by C. Jung and their analysis, and also examines the archetypal foundations of folk tales.

Key words: archetype, fairy tale motifs, mythological archetype, literary archetype, fairy tales.

The term “archetype” was introduced into modern science by the founder of analytical psychology, Carl Jung. But you can find the origins of this concept back in ancient philosophy; it should be noted that this term comes from the Greek arche - “beginning” and tipos - “image”, which can generally be expressed as a “prototype” (for example, Plato spoke about the ideas of eternal worlds), this concept was also used by early Christian philosophers (Philo of Alexandria, Dionysius the Areopagite, Augustine, etc.). But these ideas can be called more of a “guess” than a theory of archetypes; they are, in a way, “the rudiments”, the source of the formation of this concept.

Before the widespread use of the theory of archetypes in psychoanalysis (S. Freud, A. Adler, C. Jung, etc.), philosophical ideas about the collective unconscious had already been considered in a number of studies. We find the origins of the theory of archetypes in the ideas of “life energy” by R. Cadworth, the concepts of innate ideas of G.W. Leibniz, and some similar ideas were found in the works of I.F. Herbart, A. Schopenhauer, G. Fechner, I. Kant, F. Nietzsche and other authors.

C.G. Jung introduced the concept of archetype in order to designate a mythological image, an idea, a primordial idea that exists in culture, most often unconsciously and without our individual intention. This is something that has been formed by the consciousness and subconscious of a

* 3rd years doctoral student of study at the Department of Foreign Philology, Faculty of Humanities and Social Sciences, NJSC “Toraighyrov University”, Pavlodar, Kazakhstan, e-mail: happy_me@bk.ru

** Doctor of Philology, Professor of the Department of Foreign Philology, Faculty of Humanities and Social Sciences, NJSC “Toraighyrov University”, Pavlodar, Kazakhstan, e-mail: anara-zhash@mail.ru

person since ancient times, and these formed ideas determine people's behavior. Jung writes: "By archetypes I understand forms and patterns that are collective in nature, found practically throughout the entire earth as constituent elements of myths and at the same time being autochthonous individual products of unconscious origin... A prototype or archetype is the formulated result of the vast technical experience of a countless number of ancestors. It is, so to speak, the psychic residue of countless experiences of the same type." [1, p. 175, translated from Russian].

His followers (J. Campbell, E. Neumann, etc.) considered the mythology of the peoples of the world as a product of the direct implementation of Jung's archetypes. C. Jung writes "In the individual, archetypes appear as involuntary revelations of unconscious processes, the existence and meaning of which can only be guessed at, while myth deals with traditional forms of immeasurable antiquity." [2, p. 88, translated from Russian].

As the most important mythological archetypes or archetypal mythologems, Jung identified, first of all, the archetypes of "Mother", "Baby", "Shadow", "Animus" ("Anima"), "Wise Old Man" ("Wise Old Woman"), "Spirit", "Trickster". In fact, there can be a great variety of archetypes, but Jung identified the main archetypes in his works. Jung noted that archetypes manifest themselves in subjective experiences and the individual's emotional reactions to them. In the work of Ivanova M.G. you can find the following formulation: "fullness of content and emotional reaction to a symbol can conditionally help us find an opportunity to distinguish true archetypes from false and far-fetched ideas-images" [3, p. 87, translated from Russian].

According to Tatyana Zinkevich-Evstigneeva, Doctor of Psychology, author of the method of complex fairy tale therapy, "An archetype is a basic matrix, a "primary pattern," a fundamental mechanism that manifests itself unchanged over many centuries. Cultural settings, generations, civilizations change, but the effect of archetypes remains unchanged" [4, p. 13, translated from Russian].

Fairy-tale plots reveal a traditional worldview, which indirectly clarifies some subtleties that are difficult to find anywhere else except fairy tales. Archetypes in fairy tales, especially folk tales, are an inherited part of the psyche; in them one can see a person's relationship to the world, the relationship between individual consciousness and the collective unconscious, according to Jung: "In myths and fairy tales, as in dreams, the soul tells its own story, and the interaction of archetypes is revealed in its natural frame." [2, p. 300, translated from Russian].

Fairy tales are one of the significant sources of archetypal reality. Firstly, a fairy tale is a unique carrier of the cultural and social experience of a certain people, which is partially represented in philosophical, linguistic and psychological works. Thus, fairy tales allow us to analyze archetypes on an ethnic level. The fairy tale is closely related to mythological subjects and preserves archaic linguistic forms that have not undergone strong cultural modernization. The language of the fairy tale narrative itself is also important, since archetypes are expressed through linguistic formulas and often thus reveal the true meaning of both the fairy tale characters and the plot as a whole.

Initially embodied in myths, legends and folk tales, archetypal characters and plots moved into other literary genres. Archetypes, archetypal plots and images can be found in every literary work, which today has its own definition - "literary archetype". In S.M. Altybayeva's work "Aktualnaya Mifopoetika" (Topical Mythopoetics) provides a definition: "A literary archetype is frequently repeated images, plots, motifs in folklore and literary works" [5, p. 29].

The famous researcher of archetypes in fairy tales M.-L. von Franz in her works, having analyzed a large number of European, Japanese, Chinese and African fairy tales, concluded that the structure of fairy tales is almost the same, but the plot features or life situations depend on the cultural characteristics, beliefs and views of the people: "If you compare European fairy tales with Japanese ones, you will see the same characters, but in a completely different environment. And if you go even further in this same direction, then you will understand that you will not be able to

interpret a Japanese fairy tale without knowing anything about Japanese civilization, about the Japanese way of thinking, without knowing about Zen Buddhism and samurai, and this knowledge should concern not only chronology of events, but also the collective consciousness of the Japanese - only then will you be able to understand the Japanese fairy tale" [6, p. 116]. Based on this, we can conclude that when studying the archetypes of folk tales, the researcher, so to speak, plunges into the collective unconscious within the framework of a particular cultural tradition in order to present a picture of the world of the people.

In the last decade, a large number of studies have appeared devoted to the literary archetype, for example, the works of Yu.M. Lotman, E.M. Meletinsky, V.N. Toporova, A.Yu. Bolshakova, O.V. Avasapyants, and others. However, despite the interest in this topic, there is still no unified classification of literary archetypes. One of the striking works devoted to this problem is the work of E.M. Meletinsky "On literary archetypes" (1994). This work examines the origin of literary and mythological archetypes, analyzes mythological archetypal plot elements with a transition to works of Russian literature. As E. Meletinsky writes: "Both Jung and the other theorists mentioned above, when speaking about archetypes, do not primarily mean plots, but a set of key figures or symbolic objects that give rise to certain motives" [7, p. 12].

Archetypes can be considered as the driving force of the plot of a work; they are prototypes of images. In the space of literary works, the following variants of manifestation of the archetypal can be distinguished: the archetypal character of an event or an archetypal image (Hero, Wise Old Man, Mother, etc.), an archetypal motif, an archetypal plot.

We can conclude that works of fiction and fairytales are rich in archetypal content and are, in a certain sense, a representation of archetypal structures in the form designed by the author. Any literary work contains a certain experience of the writer, and in the text, it is expressed using motifs, symbols, and archetypes.

References

1. Jung C.G. Archetype and symbol [*Arkhetip i simvol*]. – M.: Kanon, 2015. 336 p. [in Russian]
2. Jung C.G. Soul and Myth: Six Archetypes [*Dusha i mif: shest arkhetipov*]. – K.: State Library of Ukraine for Youth, 1996. 384 p. [in Russian]
3. Ivanova M.G. National archetypes of Russia [*Natsional'nyye arkhetipy Rossii*] // Eurasian Union: issues of international relations. 2016. No. 2 (16). P. 83-95 [in Russian]
4. Zinkevich-Evstigneeva T.D. Men's fairy tales: a secret code [*Muzhskiye skazki: tayny shifr*]. – St. Petersburg. : Rech, 2009. 334 p. [in Russian]
5. Altybaeva S.M. Current mythopoetics [*Aktualnaya mifopoetika*]: Textbook. – Almaty, 2020. 208 p. [in Russian]
6. Franz M.-L. fon. Phenomena of Shadow and Evil in Fairy Tales [*Fenomeny Teni i zla v volshebnykh skazkakh*]. – M.: Klass, 2010. 360 p. [in Russian]
7. Meletinsky E.M. On literary archetypes [*O literaturnykh arkhetipakh*] / Russian State University for the Humanities. – M., 1994. 136 p. [in Russian]

УДК 371.388.6

Серікбай Т.М.* , Жұмағалиева Ж.Ж.**

ХИМИЯ САБАҒЫНДА ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ЗАМАНАУИ-ОҢТАЙЛЫ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУ

Аңдатпа

Мектептің білім беру бағдарламасында оқушылардың белсенділігін арттырып, дербес позициясын қалыптастырып, зерттеушілік қабілетін дамытатын әдістердің болуы маңызды болып табылады. Қазіргі жағдайда шығармашылық ойлауы бар шығармашыл тұлғаны қалыптастыру кезек күттірмейтін мәселе. Осыған байланысты ізденіс әдістері барған сайын артықшылыққа ие болуда. Білім беру бағдарламаларына проблемалық оқытуға негізделген зерттеушілік және эвристикалық (жартылай іздеу) әдістерін қолдану оқушылардың ғылымға деген ынтасын арттырып, мамандық таңдауға, әртүрлі әлеуметтік мәселелерді өз бетінше шешуге баулиды. Бұл әдістер шешім қабылдауда белсенділікті, жауапкершілікті және тәуелсіздікті дамытуға бағытталған құзыреттіліктің қалыптасуына ықпал етеді.

Кілт сөздер: химия, мектеп, технология, мұғалім, әдістер.

Аннотация

В образовательной программе школы важно иметь методы, повышающие активность учащихся, формирующие их независимую позицию, развивающие исследовательские способности. В современной ситуации формирование творческой личности с творческим мышлением является актуальной проблемой. В связи с этим методы поиска приобретают все большее преимущество. Использование в образовательных программах исследовательских и эвристических (полупоисковых) методов, основанных на проблемном обучении, повышает интерес учащихся к науке, учит их выбирать профессию, самостоятельно решать различные социальные проблемы. Эти методы способствуют формированию компетентности, направленной на развитие активности, ответственности и самостоятельности в принятии решений.

Ключевые слова: химия, школа, технология, учитель, методы.

Absrtact

In the educational program of a school, it is important to have methods that increase the activity of students, form their independent position, and develop research abilities. In the modern situation, the formation of a creative personality with creative thinking is an urgent problem. In this regard, search methods are becoming increasingly advantageous. The use of research and heuristic (semi-search) methods based on problem-based learning in educational programs increases students' interest in science, teaches them to choose a profession, and independently solve various social problems. These methods contribute to the formation of competence aimed at developing activity, responsibility and independence in decision making.

Key words: chemistry, school, technology, teacher, methods.

Қазіргі әлем мектептегі білім сапасына жоғары талаптар қойып отыр. Түлектерге тек теориялық білім ғана емес, сонымен қатар шығармашылық және стандарттан тыс ойлау қабілеті қажет. Химия мектеп бағдарламасындағы өте күрделі пәндердің бірі, сондықтан оқушылардың оқуға деген ынтасын арттыру үшін оқытудың жаңа технологияларын енгізу маңызды. Оқытудың ең тиімсіз тәсілі – оқытудың классикалық нұсқасы – мұғалім сөйлейді, оқушы тыңдайды. Бала жеке тұлға, оған білімді механикалық түрде қайталау мүмкін емес. Сондықтан оқушыны оқу-тәрбие процесінің белсенді қатысушысына айналдыру маңызды. Білімді меңгеру адамның өз белсенділігі мен пәнге деген қызығушылығы арқылы ғана мүмкін болатыны дәлелденген. Демек, мұғалім оқушының белсенді іс-әрекетін ұйымдастырушы болуы керек. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар мектеп оқушыларының химия сабақтарында белсенді іс-әрекетін ұйымдастыруға көмектеседі [1, с. 579].

Проблемалық және зерттеуге негізделген оқыту технологиясын қарастырайық. Әдістің негізгі мақсаты: «оқушыны ойлануға үйрету». Бұл технологияны қолдана отырып, мұғалім проблемалық ситуация тудырып, оқушыларға қарама-қайшы фактілерді, теорияларды,

* 1 курс магистранты, педагогический институт, кафедра химии, Астана халықаралық университеті, Астана қаласы, Қазақстан, e-mail: serikbaytt@gmail.com

** к.х.н. ассоциированный профессор, педагогический институт, кафедра химии, Астана халықаралық университеті, Астана қаласы, Қазақстан, e-mail: zharkyn.73@mail.ru

пікірлерді ұсынуы қажет. Мысалы: «Қай теория дұрыс? Неліктен?» деген сияқты. Ұсынылған тапсырма оқушылардың білім деңгейіне және мүмкіндіктеріне сәйкес болуы керек. Проблемалық жағдайды баяндау жаңа тақырыпты түсіндіруден бұрын болуы керек. Проблемалық жағдайлар белгілі бір алгоритмдер бойынша құрастырылады. Дәстүрлі нұсқада мұғалім есеп құрастырып, оны оқушылардың белсенді қатысуымен өз бетінше шешеді. Ішінара іздеу әдісімен мұғалім мәселені анықтайды, ал оқушылар өз бетінше (немесе мұғалімнің көмегімен) шешімін табады. Зерттеу әдісімен екі нұсқа болуы мүмкін. Біріншісі, мәселені оқушы өзі қояды, мұғалім оны шешуге көмектеседі. Бұл жағдайда баланың проблеманы анықтау және тұжырымдау қабілеті дамиды. Екінші нұсқада оқушы өз бетінше мәселені ұсынып, шешеді.

Мысалы, 8-сыныптың тақырыбы «Заттардың массасының сақталу заңы». Есеп демонстрациялық тәжірибе түрінде қойылады: тұйық жүйеде әрекеттесетін заттар, мыс (II) сульфатының (CuSO_4) және калий гидроксидінің (m_1) (KOH) ерітінділері және реакция нәтижесінде түзілген заттар: мыс (II) гидроксиді ($\text{Cu}(\text{OH})_2$) және калий сульфатының ерітіндісі (m_2) (K_2SO_4). Реакция белгілерінің негізінде (көк түсті тұнба пайда болды) мектеп оқушылары химиялық реакция болғанын түсінеді. Реакцияға дейінгі және одан кейінгі заттарды өлшеу нәтижелері бойынша заттардың массасының сақталу заңы бекітіледі. Оқушылардың алдында проблемалық сұрақ туындайды: неге $m_1 = m_2$? Заттардың құрылымы туралы білімдерін пайдалана отырып, балалар қойылған сұраққа жауапты тұжырымдайды: $m_1 = m_2$, өйткені атомдар және олардың саны химиялық өзгерістерге байланысты өзгермейді, тек жаңа заттардың түзілуімен байланысты.

Олай болса, химия сабағында заманауи педагогикалық технологияларды, атап айтқанда проблемалық және зерттеуге негізделген оқыту технологиясын қолдану мектеп оқушыларының ізденушілік, шығармашылық ойлауын дамытуға ықпал етеді. Сондай-ақ, бұл әдістер білім алушылардың дербестігін қалыптастырады және пәнді оқуға ынталандырады, бұл жалпы алғанда оқу процесінің тиімділігін арттыруға кепілдік береді [2, с. 469].

1. Жоба әдісі. Жоба әдісін оқушылардың танымдық қабілеттерін, шығармашылық бастамасын, өз бетінше ойлау, есептерді табу және шешу, ақпаратты дұрыс іздеу қабілеттерін дамыту идеясына негізделген жеке тұлғаға бағытталған дамыту технологияларының бірі ретінде қарастыруға болады. Бұл әдіс сонымен қатар оқушыларға зерттеу жұмысын жүргізіп қана қоймай өз іс-әрекетінің нәтижелерін болжау және бағалау қабілетіне дағдылайды. Жобалық әдіс әрқашан білім алушылардың белгілі бір уақыт аралығында орындайтын жеке, жұптық, топтық іс-әрекеттеріне бағытталған. Бұл әдіс шын мәнінде маңызды мәселе (практикалық, ғылыми, шығармашылық, өмірлік), шешімі зерттеуді қажет ететін кезде қолданылады. Қазіргі жағдайда білім беру мекемесінің түлегі өзгермелі өмірлік жағдайларға, оның ішінде кәсіби қызметке бейімделу үшін білімнің кеңдігін, оны біріктіру және оны қоршаған құбылыстарды түсіндіру үшін қолдана білуі керек. Осының барлығы жобалық қызметте практикалық жобаларды пайдалану қажеттілігін растайды. Оқушылардың алған практикалық тәжірибесін күнделікті өмірде, үйде, жұмыста туындайтын мәселелерді шешуге пайдалануға болады. Тәжірибеге бағытталған тапсырмалар білім беру процесінің тиімділігін оқушылар үшін жеке маңызды жағдайларда ғана көрінетін танымның берілген саласын игеруге ынталандыруға бағытталады. Осылайша, оқушылардың деңгейіне байланысты химияны оқу кезінде келесі жобалық тақырыптарды ұсынуға болады: «Біздің үйде химиялық тазалау», «Бақшадағы химия», «Тағамдық қоспалар және адам денсаулығы»,

«Химия және сұлулық»; кәсіби бағдарлар бойынша: «Фармацевтикалық химия»,

«Қазіргі оптоэлектроникадағы сұйық кристалдар», «Тағам өнімдерін өңдеу технологиясы» т.б. Жобалық әдістің оқу-зерттеуден айырмашылығы, жоба бойынша жұмыс мәселені жан-жақты және жүйелі түрде зерттеуге бағытталған. Сонымен қатар жобалық әдіс практикалық жұмыс жүргізіліп қорытынды нәтиже алуды көздейді. Жобалық іс-шаралар баяндамаларды, рефераттарды дайындауды, зерттеу жұмыстарын жүргізуді және

шығармашылық қызметтің басқа түрлерін қамтиды. Жобаны орындау барысында оқушылар тек оқу ғана емес, оқу-әдістемелік, ғылыми, анықтамалық әдебиеттерді де пайдаланады. Оқушыларды айналысатын жобасы бойынша нәтижелерді талдау, кеңес алу, бағыт беру сияқты жұмыстар үшін арнайы ғылыми жетекшісі болады. Жобаны жүзеге асыру барысында білім алушы белсенді танымдық шығармашылық процеске қатысады және химия пәні бойынша алған білімдерін бекітіп, жаңа білімді игереді. Сонымен қатар, пәннен жоғары құзыреттіліктер қалыптасады: зерттеушілік (іздену), коммуникативтілік, ұйымдастырушылық-басқарушылық, рефлексиялық, ұжымдық жұмыс дағдылары және т.б. [3, с. 18].

2. Зерттеу әдісі

Проблемалық оқыту элементтерін пайдалана отырып сабақ өткізудің зерттеу нысаны оқушылардың келесі әрекеттерін қамтиды:

- пәндік зерттеу саласымен және мазмұнымен таныстыру;
- зерттеудің мақсаты мен міндеттерін тұжырымдау;
- зерттелетін объект (құбылыс, процесс) туралы мәліметтерді жинақтау;
- зерттеу жүргізу (теориялық немесе эксперименттік) – бөлектеу; зерттелетін факторлар, гипотеза жасау, модельдеу және эксперименттер жүргізу;
- алынған мәліметтерді түсіндіру;
- қорытындыларды құрастыру, жұмыс нәтижелерін ұсыну.

Бұл тәсіл ғылыми зерттеулердің барысын түсінуге, алынған мәліметтерді әртүрлі түсіндіруге және шындыққа сәйкес келетін дұрыс көзқарасты табуға мүмкіндік береді. Зерттеу әдісімен оқушылардан максималды дербестік талап етіледі. Алайда, айта кететін жайт, оқушылардың білім деңгейі әртүрлі топтарда, әсіресе пәнді оқудың бастапқы кезеңінде мұғалімнің белсенді қатысуымен эвристикалық әдістерді қолданған жөн. Оқушылардың жаңа білімді өз бетінше іздеуін талап ететін әңгімелер, зертханалық жұмыстар, тапсырмалар эвристикалық болуы мүмкін. Зерттеуді барынша жеке жүргізген жөн әр оқушы өз реагенттерімен жұмыс істейді, өз есептерін жеке шешеді, экспериментті орындау және теориялық тапсырмаларды шешу барысында өз әрекеттері туралы ойланады. Бүкіл жұмыстың соңында жүргізілетін тәжірибе нәтижелерін топта талқылау алдында студенттер де негізгі қорытындыларды өз бетінше тұжырымдайды. Ғылыми-зерттеу іс-әрекеті шығармашылық жұмыс дағдыларын, шешім қабылдаудағы дербестік, бақылауды, қиялды дамыту, шеңберден тыс ойлау қабілетін дамыту, қоршаған дүниенің құбылыстары мен заңдылықтарын диалектикалық түрде қабылдау, өз ойын білдіру және қорғау сияқты негізгі құзыреттерді дамытуға мүмкіндік береді [4, с. 254].

Қорытындылай келе, химия сабағында проблемалық оқыту технологиясының зауанауи оңтайлы әдістері оқушылардың білімді белсенді ізденуге, сыни тұрғыдан ойлауына және алған білімдерін практикада қолдануына ынталандыру, п бірегей мүмкіндік береді. Бұл әдістер материалды тереңірек меңгеруге, химия сабағындағы білім сапасын айтарлықтай жақсартып, оқушыларды зауанауи әлемде табысқа дайындайды.

Пайдаланылған деректер тізімі:

1. Бузрукходжаев А.Н., Комилов К.У. Технология проблемного обучения на уроках химии в школе // Экономика и социум. 2022. №2 (93). С. 579-583.
2. Зайцев О.С. Практическая методика обучения химии в средней и высшей школе / О.С. Зайцев. М.: КАРТЭК, 2012. 469 с.
3. Халикова Ф.Д. Концепция практико-ориентированного обучения химии одаренных детей в системе непрерывного химического образования // Казанский педагогический журнал – 2018. – №1. – С. 18–21.
4. Двучичанская Н.Н., Тупикин Е.И. Теория и практика непрерывной общеобразовательной естественно-научной подготовки в системе «колледж – вуз» (на примере химии): монография. М.: МГТУ им. Н.Э.Баумана, 2010. 254 с.

ОҚУШЫЛАРДЫ РУХАНИ АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Аңдатпа

Біз өзіміздің ұлттық ерекшеліктерімізді сақтай отырып, әлемде болып жатқан жаңалықтарды қабылдай білуіміз керек. Бірнеше тілді білген адам ештеңеден ұтылмайды. Ең бастысы, білім беруге қойылып отырған жаңа талаптарды орындауда көптеген жұмыстар жүргізіліп, оқушылардың үш тілде білім алуына, жаңа технологияларды білім беру жүйесіне енгізуде өңірімізде келелі жұмыстар атқарылуда.

Кілт сөздер: оқушы, болашақ, адамгершілік, тәрбие, бірлік, тәрбие.

Аннотация

Мы должны знать, что происходит в мире, сохраняя при этом нашу национальную идентичность. Любой, кто знает несколько языков, ничего не теряет. Самое главное, что мы проделали большую работу по выполнению новых требований к образованию, и мы прилагаем все усилия, чтобы внедрить учащихся на трех языках и внедрить новые технологии в систему образования.

Ключевые слова: студент, будущее, мораль, образование, единство, образование.

Abstract

We must know what is happening in the world while maintaining our national identity. Anyone who knows multiple languages will have nothing to lose. The most important thing is that we have done a lot of work to meet the new requirements for education, and we are working hard to introduce trilingual students and introduce new technologies into the education system.

Key words: student, future, morality, education, unity, education.

Адамгершілік – адамның қоғамдық өмірінің негізі. Адамгершілік білімі – қоғамдық білімдердің басты және бастапқы бөлігі, оның базасы болып табылады. Қоғамдық білімдерге жататын саяси, құқықтық, эстетикалық, философиялық, діни білімдердің барлығы да адамгершілік білімдерге, яғни кез келген саясат, эстетикалық идеал, құқықтық нормалар, діни наным - сенімдер адамдарда және қоғамда қалыптасқан адамгершілік идеяларға, нұсқамаларға, мақсаттарға тәуелді және онымен тығыз байланысты болып келеді.

Өйткені адамгершілік білімі адамдардың дүниетанымын, олардың қызметін және мінез - құлқын, істері мен әрекеттерін анықтайды. Сондықтан да көрнекті педагогтар адамгершілік білімін «білім берудің алтын қазығы» деп бекер айтпаған. [1]

Адамгершілік тәрбиесінің әрқайсысының ерекшеліктерін жетік білетін ұстаз халық педагогикасын ғасырлар бойы қалыптасқан салт - дәстүрлерді, әдет - ғұрыпты жан - жақты терең білумен қатар, өркениетті өмірмен байланыстыра отырып, білім берудің барлық кезеңдерінде пайдаланғаны дұрыс. Ата - ананың болашақ тәрбиесі үшін жауапкершілігі ұрпақтан ұрпаққа жалғасуда.

Қазіргі білім беру жүйесінің міндетті бейбітшілік ынтымақтастыққа және әлемдік мәдениет пен әр халықтың өзінің ұлттық тәрбиесін байланыстыра адами құндылықтарын, қайырымдылықты, ата-анаға, Отанға, табиғатқа деген сүйіспеншілікті арта отырып білімді, еңбекқор, бәсекеге бейімделген жеке тұлға тәрбиелеу. Қазіргі таңда әрбір жеке тұлғаның құндылық қасиеттерін дамытып қалыптастыруға аса мән беріліп отырғаны белгілі. Әсіресе, ұрпақтан ұрпаққа мирас болып келе жатқан салт-дәстүр, әдет-ғұрып, тарихи-әдеби мұралар арқылы балалардың жеке басының қасиетін дамыту мүмкіндіктеріне барынша көңіл бөліп, мұғалім білімі мен білігін тәрбие үрдісінде оқушылардың адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруды дұрыс ұйымдастыру керек деп санаймын. Елдің туын көтеріп, тәуелсіздік талаптарын орындау ісіне батыл бетбұрыс жасаған бүгінгі таңда азаматтық құндылықтарды, халқымыздың ғасырлар бойы армандаған мәдени-рухани мұрағаттары мен тәлім-тәрбие саласындағы, білім жүйесіндегі ізденістерін көрсету басты

* педагог сарапшы, психология ғылымдарының магистрі, Орал гуманитарлық-техникалық колледжінде педагогика психология пәндерінің оқытушысы. E-mail: venera.sralieva@mail.ru

міндетіміз болып келе бермек. Енді осының бәрінен де ауқымды және іргелі жұмыстарды бастағалы отырмыз. [2]

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы нарықтық экономикалық жағдайына қарамастан ғылыми – техникалық жаңалықтарды меңгеру мен ұлттық мәдени мұраларды жандандыруға ерекше көңіл бөліп отырғаны белгілі. Болашақта жанарған қоғамның оқушыларына асқақ руханилық пен адамгершілік қадір – қасиеттерін тәрбиелеу мемлекеттік құжаттың басымдылығы ретінде білім беру мекемелеріне міндет етіп берілді.

Президентіміз Қазақстан халқына арнаған биылғы жолдауында барлық қазақстандықтардың өсіп өркендеуі, қауіпсіздігі, әлемдік деңгейдегі саяси беделі және әл – ауқатының артуына бағытталған негізгі басым бағыттар мен міндеттерді жүзеге асыру көзделген. Білім мазмұнын жаңарту мен қатар, оқытудың әдіс – тәсілдерін қолданудың тиімділігін арттыру, жас өскелеңдерді ұлтжандылыққа тәрбиелеу қажеттілігі көрсетілген. [3]

Оқушыларға рухани-адамгершілік тәрбие беру – қазіргі мектептердің ең маңызды міндеттердің бірі. Бұл заңды да, өйткені біздің қоғам өмірінде адамгершілік бастамаларының рөлі барған сайын артып, моральдық фактордың ықпал аясы кеңейіп келеді. Ұлттық мәдениет тарихының қайта жаңғырып өркендей, халықтың рухани мұрасын дәстүрлерін қастерлеу – оның дүниежүзілік өркениеттер арасындағы өзіндік дербестігінің көрсеткіші. Осы өркениетті өзгертіп, оны дәріптеп, дамытатын адам болып табылады.

Рухани-адамгершілік құндылықтар педагогиканың тарихы мен теориясында кеңінен зерттеліп жүрген мәселелердің бірі. Рухани-адамгершілік құндылықтарының мәні, тәрбиелік маңызы туралы қоғам қайраткері, ғұламалар, ұлы педагогтар, ақын-жыраулар өз еңбектерінде ой-пікірлерін қалдырып кеткені белгілі. Халықтың тәрбие тұрғысын рухани-адамгершілік құндылықтарды негізденген ғалымдар ұлттық педагогиканың теориялық негізін айқындаумен қатар, мектептегі тәрбие жұмысын жетілдірудің практикалық жақтарын, тәрбие үрдісінің тиімділігін арттыру жолдарын және олардың ерекшеліктерін ашып көрсетті. [4]

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласында: Жаңғыру – өткеннен қол үзіп, тек жаңа құндылықтарға жол ашу деген сөз емес.[1]

Шын мәнінде, бұл – ұлттық мұраларымызды бүгінгі оң үрдістермен үйлестіре дамытуды көздейтін құбылыс. Бұл ретте, біз Абайды айналып өте алмаймыз. Себебі, ұлы ойшыл осыдан бір ғасырдан астам уақыт бұрын ұлтты жаңғыруға, жаңаруға, жаңа өмірге бейім болуға шақырған.

Халық педагогикасының дәстүрлері негізінде бастауыш мектеп оқытушыларының және оған дейінгі ұрпақты рухани-адамгершілікке тәрбиелеуде тәрбиешілерді, болашақ мұғалімдерді даярлау мәселелері ең басты назарда болуы қажет...

Білім берудің басты құндылығы ретінде тұлға, рухани-адамгершілік, ізгілікті қағидалар: бірлік, теңдік, өзара ықпалдастық және төзімділік бекітілген. Оқушы тұлға мен қоғамды қалыптастыратын мәдениетті түсіну және бағалай білу үшін адамдармен құндылық – саналы ынтымақтастық әрекет жасай алуы тиіс. Осы ұстанымды жүзеге асыру ізгіліктің тұжырымдамасына негізделген, мақсатты ұйымдастырылған, өзара байланысты әрекеттер және мұғалім мен оқушының арасында өзара ынтымақтастығы үдерісін қажет етеді. Педагогика мен практиканың адамға, оны дамытуға, ізгілікті дәстүрді қайта жаңғыртуға бағытталуы- өмірлік мақсат ретінде танылады. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін педагогиканы патриотизммен байланыстыра оқыту керек сияқты. Осы талапқа сәйкес, педагогиканың ұлтжандылығы – бұл білім беру философиясының ізгілікті мәнін белгілейтін педагогикалық таным мен ақиқат шындылықты өзгерту жайындағы теориялық қағидалардың жиынтығы. [5]

Аталған адамзаттық және ұлттық құндылықтар адам өміріне қажетті рухани байлық болып табылады. Рухани байлыққа халқымыздың мәдени-мұралары, ата- баба салт

дәстүрлері, танымдағы және эстетикалық ләззаттағы өажеттіліктер жатады. Халық игілігі ретінде рухани асыл қазыналар ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып, сабақтасып жатады. Елінің бүгінгі мен ертеңін алыстан болжап, халық үшін еңбек еткен адамдардың өмірі де рухани байлық болып саналады. Бабалардан қалған қасиет пен құрмет, тіл мен діл, ел мен жер – бәріде біздің рухани байлығымыз. Рухани байлық – адамның өмірін, қоршаған орта, тіршілік аясымен тұтастыратын жәнеоның бар мақсат мүддесін игі істермен ұштастыратын асыл арна. Рухани байлық адамның бергілі бір қажеттерін қанағаттандыратындықтан ол үнемі игілікке бағытталады.

Адамгершілік – адамдардың күнделікті қарым-қатынасына қатысты гуманизм принциптерін бейнелейтін моральдық қасиет. Адамдарға деген ізгі ниеттілік, құрмет, жанашырлық пен сенім, кеңпейілдік, басқалардың мүддесі үшін жан аямаушылық сияқы жеке қасиеттерді қамтиды. Кеңпейілдік, адалдық, шыншылдық та адамгершілікке жатады. Адамгершілік ұғымы ізгілік, гуманизмнің синонимі ретінде, адамның игілігі мақсатқа айналғанда пайда болатын қарым-қатынастар жүйесі мен қоғамдық ахуал ретінде неғұрлым кең мағынада қолданылады. Адамгершілік қоғамдық қатынастардың дамуы мен тарихи-мәдени, рухани қажеттілігінің нәтижесі. [4, 206.]

Адамгершілік дегеніміз үлкенді үлкен, кішіні кіші деп қадірлей білуде, тектіліктің тірегін қалайтын тәлім тәрбиеде. Ал тәрбие қуаты отбасында. Қазіргі таңда еліміздегі оқу – тәрбие жұмысында болып жатқан жаңартулар білім мен тәрбие жұмысына көп мән беруді міндеттейді. Бүгінгі таңда тиянақты білім беру жүйесінде жеке тұлғаға ұлттық тәрбие және адамгершілік жалпы адамзаттық құндылықтар арқылы тәрбиелеу басты мақсат болып отыр. Осыған байланысты алға қойылатын негізгі мақсат – өркениет, прогресшіл бағыттағы ұлттық бағыттағы азаматтық адамгершілік қасиеті мол, сондай-ақ ұлттық тәлімін жоғалтпаған, өзге елдегі замандастары мен тең дәрежеде бәсекелесе алатын биік, өрелі білімді ұрпақ тәрбиелеу. Сонымен бірге жеке тұлғаның сапасын көтеру.

Тәрбие - қоғамдық үрдіс, қоғам мен жеке тұлғаның ара-қатынасын қамтамасыз ететін басты жүйе. Оның негізгі өлшемі өмірге қажетті тұлғаның жағымды қасиеттерін дамыту болып табылады. Оқушылардың сапалы білімі мен байымды мінезін қалыптастыру, оған сәйкес ұлттық сезімін және сенімін тәрбиелеу әрбиешінің мақсатқа бағытталған іс-әрекетіне байланысты. Тәрбиенің негізгі міндеті: қоғамның қажетті талаптарына әрбір баланың борышы, намыс, ар-ождан, қадір-қасиет сияқты биік рухани адамгершілікке айналдыру. Білім беру жүйесіндегі бірінші міндет – ол дүние жүзі елдерінде жастарды бейбітшілік рухқа ынтымақтастыққа, руханилыққа тәрбиелеу және әлемдік мәдениет пен әр халықтың ұлттық мәдениетін кіріктіре меңгеру.

Екіншіден, жастардың бойындағы адами құндылықтарды: қайырымдылықты, сүйіспеншілікті дамыту, сөйтіп тәрбиелей отырып оқыту.

Үшіншіден, білім беру жүйесінің бұрынғы ағартушылық бағытын сағтай отырып, басым бағдарын жеке тұлғаның рухани-адамгершіліктұрғысынан кемелденуіне аудару. [4, 10 б.]

Ендеше жеке тұлғаның адамды адам ете түсетін қасиет ашып көрсету, яғни руханилығын дамыту – заман талабы. Егер адам руханилығынан айырылса, онда ол эмоция мен мінезінен айырылады, жалаң рационализм мен прагматизмнің құлына айналады. Сөйтіп, материалдық табысты негізгі мақсатқа айналдырған қоғамдық даму адамзатты рухани жұтандыққа душар етіп, құндылық бағдарын өзгертіп жеберуі мүмкін. Қазіргі білім беру жүйесінің міндеті бейбітшілік рухта ынтымақшыл және әлемдік мәдениет пен әр халықтың өзінің ұлттық тәрбиесін байланыстыра адами құндылықтарын, қайырымдылықты, ата-анаға, Отанға, табиғатқа деген сүйіспеншілікті арта отырып білімді, еңбекқор, бәсекеге бейімделген жеке тұлға тәрбиелеу. Қазіргі таңда әрбір жеке тұлғаның құндылық қасиеттерін дамытып қалыптастыруға аса мән беріліп отырғаны белгілі. Әсіресе, ұрпақтан ұрпаққа мирас болып келе жатқан салт-дәстүр, әдет-ғұрып, тарихи-әдеби мұралар арқылы балалардың жеке

басының қасиетін дамыту мүмкіндіктеріне барынша көңіл бөліп, мұғалім білімі мен білігін тәрбие үрдісінде балалардың адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруды дұрыс ұйымдастыру керек деп санаймын. Елдің туын көтеріп, тәуелсіздік талаптарын орындау ісіне батыл бетбұрыс жасаған бүгінгі таңда азаматтық құндылықтарды, халқымыздың ғасырлар бойы армандаған мәдени-рухани мұрағаттары мен тәлім-тәрбие саласындағы, білім жүйесіндегі ізденістерін көрсету басты міндетіміз болып келе бермек. [5]

Жетік өркениетті ел болу үшін алдымен өз мәдениетімізді, өз тарихымызды бойымызға сіңіріп, содан кейін өзге дүниені игеруге ұмтылған жөн. Олай болса, басты мақсат – жас ұрпақты ұлттық игіліктер мен адамзаттық құндылықтарды, рухани-мәдени мұралар сабақтастығын сақтай отырып, ұлттық құндылықтарымызды әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті тұлға тәрбиелеу. Ұлттық тәрбие қазір елімізде орын алып отырған көптеген мәселелерді: ана тілін, ұлт тарихын, ұлттық салт-дәстүрін білмейтін оқушылар, тастанды жетім балалар, «қиын» балалар, қарттар үйіндегі әжелер мен аталар, нашакорлыққа салынған жастар, тағы басқаларды бірте-бірте жоюдың және дені сау, білімді, ұлтжанды, еңбекқор, сыпайы, кішіпейіл болып өседі. Сондықтанда ұлттық тәрбие – ел болашағы десек біз болып, сіз болып оқушыларымызды ұлттық тәрбиемен үздіксіз қаруландыра беруіміз қажет деп ойлаймын. [6]

Осы Тәуелсіз еліміздің намысын қорғайтын, бүгінімізді ертеңіне жалғайтын, қазақ елінің ертеңі, болашағы үшін жауап беретін бүгінгі ұрпақ екенімізді ұмытпайық. Жаңа жағдайда жаңғыруға деген ішкі ұмтылыс – біздің дамуымыздың ең басты қағидасы. Өмір сүру үшін өзгере білу керек. Оған көнбегендер тарихтың шаңына көміліп қала береді.

“Сен де бір кірпіш дүниеге, Кетігін тап та бар қалан!”- деп Ұлы ақын Абай атамыздың сөзімен сөзімді аяқтаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласын
2. Билер сөзі. — Алматы: Қазақстан, 1996. — 237 б.
3. Дулати М. Х. Тарих-и-Рашиди. Алматы. 1999.
4. С Ш Әбенбаева, А.М Құдиярова Ж.Ә. Әбиев педагогика 2003 ж.
5. Қазақстан Ұлттық энциклопедия. Алматы. 2001. 3 том. 398 б. 5. Нұрмұратов С.Е., Сағиқызы А. Ұлттық рух мәселесі хақында // Халықаралық конференция материалдары. Алматы 2006. 176 б.

УДК 246.325

Stepanova E. V.*

FORMATION IMAGES OF STATES: LINGUISTIC AND PRAGMATIC FEATURES OF AMERICAN POLITICAL DISCOURSE

Андатпа.

Мақалада мемлекеттердің бейнесін қалыптастыру үшін қолданылатын американдық саяси дискурстағы Ресей мен АҚШ арасындағы құндылық қарама-қайшылықтардың концептуалды көріністері талданады; автор кейбір манипуляциялық стратегияларды және оларды жүзеге асыратын лингвистикалық

* Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor of the Department of Linguistics and Intercultural Communication, Volgograd Institute of Management, branch of RANEPА, Volgograd, Russia, e-mail: stepanova.volg@mail.ru, orcid.org/0000-0003-4860-0956.

Кандидат филологических наук, доцент кафедры лингвистики и межкультурной коммуникации Волгоградского института управления – филиала РАНХиГС, Волгоград, Россия, e-mail: stepanova.volg@mail.ru, orcid.org/0000-0003-4860-0956

стилистикалық құралдарды зерттейді. «democratic values» және «cruel authoritarian choice» категорияларымен көрсетілген «біз – олар» дихотомиясының қайталанатын құрамдастары анықталды.

Кілт сөздер: мемлекет бейнесі, «біз – олар» дихотомиясы, манипуляциялық модельдеу, саяси дискурс.

Аннотация

В статье анализируются концептуальные репрезентации ценностных противопоставлений России и США в американском политическом дискурсе, используемые для формирования образов государств, изучаются некоторые реализующие их стратегий манипулирования и языковые стилистические средства. Выявлены повторяющиеся компоненты представлений дихотомии «мы - они», выраженные категориями «democratic values» и «cruel authoritarian choice».

Ключевые слова: образ государства, дихотомия «мы-они», манипулятивное моделирование, политический дискурс

Abstract

The article analyzes the conceptual representations of value oppositions between Russia and the United States in American political discourse used to form images of states; the author studies some of the manipulation strategies and linguistic stylistic means that implement them. Repeating components of the “us - them” dichotomy expressed by the categories “democratic values” and “cruel authoritarian choice” have been identified.

Key words: image of the state, dichotomy “us - them”, manipulative modeling, political discourse.

The analysis of the image representation of dichotomy in political discourse was studied by different authors: B. Meadows analyzed the concepts of “solidarity and distance” which are expressed by linguistic means that form the “hero-villain” dichotomy in the minds of the addressee [4]. D.C. Hullin studied the means of constructing a cognitive concept of Orientalism which is used to simplify complex geopolitical facts into basic dichotomies of “we - they”, as a result of which a mentality that does not correspond to Western ideas is demonstrated as unfair [2]. In the works of V.I. Karasik and other researchers, the “friend/enemy” dichotomy is expressed through reflection of mental logical structures corresponding to the cognitive approach in research [3], [5].

Manipulative strategies are widely used in every US-Russian conflict to secure support for government actions in the domestic political arena, as well as an important foreign policy tool. At the same time, they serve to form one or another image of the state within the framework of the value system through which the main doctrines of the United States are transmitted.

Verbal means of conceptual representations of the dichotomy of the images of countries in the political discourse of US leaders in 2020-2024 is the subject of the study of this article. As a result of the study, some recurring manipulative strategies were identified and some linguistic means of their expression were pointed out including the patterns of metaphorical representation of the countercultures of the USA and Russia.

The reflection of topics related to Russia in the official statements of top US officials and the image formed are associated with certain stereotypical ideas among American culture carriers. These representations are realized at the formal level using dichotomous associative connections “we - they”.

The analysis of verbal representations and manipulative strategies contributed to the identification of recurring components of the “we - they” opposition. The first is expressed in the categories of “democratic values”, the second in the concept of “cruel authoritarian choice”. Conceptual representations of the value opposition between American and Russian cultures are realized using various means of nomination, including lexical oppositions, militaristic metaphorization, and evaluative vocabulary (...*protecting the rules-based international order, which is being challenged by authoritarian powers like Russia. American leadership. ...advancing authoritarianism. determination of Russia to damage and disrupt our democracy... the Kremlin attacks our democracies and weaponizes corruption*).

It should be noted that the conceptual structure of countries that are not allies of the United States is presented as a repetition of the American one in a rather simplified and negative way. The type of conceptual representations presented as examples conveys a reactionary idea of Russia as an autocratic state, legitimizing the identity of America as a leading democratic power in contrast to the militarily incompetent authoritarian Russia.

A comparative analysis of the linguistic means of implementing the opposition “we - they” was carried out in different chronological periods: before and after the start of the special military operation. Differences were noted in the use of emotional means of expression in each of the selected chronological periods, including metaphorical modeling of the image of countries.

In the first stage under consideration, the representation of the opposition is carried out using the metaphorical oppositions “liberty-total control”, “justice-injustice”, “good and evil”, “democracy-autocracy”. The author has identified more than seventy verbal oppositions in the general body of analyzed texts (*this is also how we're going to be able to meet the threat from Russia, I responded in a direct and proportionate way to Russia's interference in our elections and cyber-attacks on our government and businesses, defend our vital interests and our people, will be more effective in dealing with Russia*).

It should be emphasized that even before the outbreak of hostilities, militaristic metaphorical modeling of the image of the enemy was widely used in American political discourse, manifested in the use of corresponding verbal means of nomination. (*we're not looking for conflict, we will act firmly in response to Russian actions that cause harm to us or our allies and partners, growing rivalry from China and Russia and other authoritarian states, mounting threats to a stable and open international system, seizure of Crimea, addressing Russia's confrontational behavior*). These conceptual nominations are used to implement the manipulative strategy of separation.

At the second stage of 2022-2024, the representation of the state is also carried out using the concept of “they” and is implemented within the framework of the manipulative strategy of dehumanization. To achieve these goals, representations of the enemy are used in such nominations as “barbaric”, “inhuman”, “merciless”, “cruel”, etc. These nominations represent barbarian societies with the lowest spiritual development. In the analyzed material, there are more than forty of them in the second period.

Manipulative influence is carried out using evaluative lexical and grammatical language means through metaphorical modeling (*Russia continues to rain missiles down on the people of Ukraine; we've have not forgotten the mass graves, the bodies found bearing signs of torture, rape used as a weapon by the Russians*). Epithets are also widely used (*they are imposing a campaign of terror; unrelenting Russian aggression and incalculable human suffering; Russia's deliberate cruelty; when the Russian war machine attempted its western march Russia's ongoing brutal war*). The use of emotionally active hyperbole is common. (*saving countless civilian lives from Russia's bombardments, Russia has continued its assault on civilian targets; Russia has made one of the greatest strategic errors Russia's ever made*).

One of the most common means of nomination used in American political discourse to implement the manipulative strategy of dehumanization in the analyzed material are the following conceptual concepts: “cruel authoritarian choice.” This conceptual representation is realized by the following nominations «illegal», «acute threat», «indefensible», «cruel», «reckless», «unprovoked», «dehumanized», «terror», «demoralized», «strategically and morally wrong», «brutal» (*this is a war of choice - it's a war of choice for Russia; their war of choice then focused on the seizure of the Donbas, the Donetsk and Luhansk Oblasts; they started this war and Russia can end this war; Russia can make another choice, and they could make a choice today, to end this war; it's fought by the Russian people, and this is a war that Russia's leadership has chosen to put Russia into*).

Conceptual representations based on the “we - they” dichotomy are common in modern American political discourse, serving to form certain images of states and achieve specific tactical and strategic goals. The mental models used, expressed by manipulative strategies of separation and dehumanization are diverse and are determined by various factors in different chronological periods. The verbal representation of images is based on the repeating components of the “we - they” dichotomy, where “we” is expressed in the categories “democratic values”, “they” - “cruel authoritarian choice”. Verbalization of dichotomy is carried out with the help of lexical oppositions, repetitions in syntax, and evaluation. We should stress the wide use of expressive technique of

metaphorical modeling, militaristic metaphorization. These means are applied as part of all manipulation strategies to discredit, reduce the importance of Russia, and describe it as a villain and an unprovoked aggressor. The US is presented as a hero, a defender of democracy and a leader of freedom of speech. Conceptual images of dichotomy are formed on the basis of manipulation strategies and verbal means to form conflicting mental structural and logical schemes in the linguistic consciousness of the recipients.

References

1. Frenkel I.A. Linguistic features of the verbalization of the “alien” component in the discourse of M. Le Pen // Humanitarian Research. 2023. No. 2 (86). pp. 77–87.
2. Hallin D.C., Mancini P. Revisited: Four Empirical Types of Western Media Systems / D.C. Hallin, P. Mancini // Journal of Communication. – Cambridge: Cambridge University Press. – 2004. – P. 329..
3. Karasik V.I. Language circle: personality, concepts, discourse / V.I. Karasik. – Volgograd: Change. – 2002. – 477 p.
4. Meadows B. Distancing and Showing Solidarity via Metaphor and Metonymy in Political Discourse: A critical study of American statements on Iraq during the years 2004-2005 / Meadows B. // Critical Approach to Discourse Analysis across Disciplines. – 2007. – V. 1 (2). – P. 1-17.
5. Stepanova E.V. The image of Russia in modern American military-political discourse: linguopragmatic aspect // Kazan Science. 2023. No. 11. P. 351-353.
6. The White House URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks> (access date: 02.22.2024)
US Department of State URL: <https://www.state.gov/> (access date: 02.22.2024).

ӘОК 811.512.1

СЫДЫҚ П.С.*

КӨРКЕМ МӘТІНДЕГІ ТІЛДІК РЕФЛЕКСИЯ ЖӘНЕ ТАНЫМДЫҚ ҮДЕРІСТЕР

Аңдатпа. Мақалада көркем мәтін арқылы автор мен оқырман арасындағы қарым-қатынас танымдық үдерістер тұрғысынан қарастырылады. Қабылдаушының өз санасына жүгініп, мәтіндегі жаңа ойды қорытуы рефлексия ұғымымен астасады.

Түйін сөздер: көркем мәтін, сана, рефлексия, автор, оқырман.

Аннотация. В статье рассматриваются взаимоотношения автора и читателя через художественный текст с точки зрения познавательных процессов. Усвоение получателем новой идеи в тексте в собственном сознании посредством чтения текста соотносится с понятием рефлексии.

Ключевые слова: художественный текст, сознание, рефлексия, автор, читатель.

Abstract. The article examines the relationship between the author and the reader through a literary text from the point of view of cognitive processes. The recipient's assimilation of a new idea in a text into his mind through reading the text is correlated with the concept of reflection.

Keywords: literary text, consciousness, reflection, author, reader.

Көркем мәтін – ұлттық құндылықтар мен адамзаттың дүниеге көзқарасын, ақыл-ойын айғақтайтын, таным көкжиегін көрсететін күрделі құрылым. Көркем шығармада автор танымдық, когнитивті ақпараттарды бере отырып, оқырманмен қарым-қатынас құруда жеке тұлғаның ішкі әлеміне енеді. Осылайша өз танымындағы ақпаратты оқырман танымында қайта түзіп, байланысқа түседі. «Көркем мәтін оқырманға жол тартқанда оқырман мен автор арасындағы қарым-қатынас әрекетінің сипаты түрліше өрбиді. Автор көркем шығармадағы бейнелеулермен оқырманның дүниетанымын кеңейтеді, оны тың қарым-қатынасқа жетелейді. Сондықтан көркем шығарма барысында жазушы оқырманмен өзара қарым-

* әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, филология факультеті, шетел тілдері кафедрасының оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: sydykperizat@gmail.com

қатынас орнатып, қатысымдық байланысқа түседі. Осыдан келіп, оқырман мен автор арасында іштей пікірлесу орнайды» [1, 11 б.].

Көркем мәтінді, автордың ойын қабылдау, түсіну жайында зерттеуші А.С. Әділова: «Көркем мәтінді қабылдау үдерісі сол мәтінді түсінуге, интерпретациялауға мүмкіндік беретін түрлі тілдік маркерлерді танумен тығыз байланысты. Ал танудың өзі, шын мәнінде, жаңа нәрсені бұрынғы бар біліммен үнемі байланыстырып отыру, салыстыру. Оқырман осы тану нәтижесінде өзіне бұрыннан таныс материалдарды еске түсіреді, олардың образдар жүйесін, оқиғалар желісін, тіпті болмаса жекелеген кейіпкерлердің немесе автордың сөз қолданысын өзектендіреді, сол арқылы жаңа оқып отырған мәтіннің (кодталған) ақпаратын ашады, басқаша айтқанда, мәтіндер арасында диалогтік байланыс орнатады» [2, 6 б.], – деп, қабылдау мен таным үдерісінің байланысын көрсетеді. Жаңа мәтінді түсіну барысында оқырман өз санасындағы бұрынғы білімімен, тәжірибесімен салыстыру, ақпаратты өн бойынан өткізіп, саралау, өзіндік ой қосуы рефлексия үдерісімен сипатталады.

Рефлексия (лат. reflexio - кейінге қаралу, назар аудару) – адамдарды хайуандардан айыратын басты белгі, соның арқасында адам тек қана белгісіз бір нәрсені біліп қоймай, сонымен қатар сол "білімін білуді" түсіндіреді [3, 225 б.]. Демек, адам жаңа мәтінді, ақпаратты қабылдау, түсіну барысында өз санасына жүгіне отырып, білмегенін үйренсе, білгенімен тілдік таңбалардың көмегімен бөлісуі тілдік рефлексия ұғымымен сәйкеседі.

И.В. Сосновская филологиялық рефлексияға «Филологиялық рефлексия – өзіндік жаңалық ашуларға жетелейтін мәтінмен өз бетінше жұмыс істеудің әдіснамалық ұстанымы. Рефлексия оқырман назарының мәтінде бейнеленген құбылыстар мен жағдаяттардың оқырманның өзіндік құндылықтарымен, ұстанымдарымен, айналасына, әлемге деген көзқарасымен қабысқан тұсына түсуінен туындайды. Бұл үдерісте ақылмен, саналы қабылдаумен қатар, эмоционалды қабылдау да қатар жүреді»[1], – деп анықтап, шығарманы оқу, қабылдау, түйсіну кезінде санада қабылдаумен қатар эмоционалды қабылдаудың да жүзеге асатынын айтады.

Көркем шығарманы қабылдау барысындағы автор мен оқырман арасындағы өзара байланысты, танымдық үдерістерді, реципиенттің автор пікірін құптауын, өзіндік ой қосуын сананың шығармашылық қызметімен байланыстырамыз. Академик Д.Лихачев өнер туындысын қабылдау бұл – автормен шығармашылық әріптестік дей келе, өнер туындысын қабылдау үшін салмақты эстетикалық дайындық, терең әрі жан-жақты білім, эстетикалық сананың ікемділігі керек деген ой айтады [4, 284 б.].

Осылайша, көркем туындының мазмұны қабылдаушы санасында қайта жалғасып, дамитынын аңғарамыз. Көркем шығармада таным нысаны шектелмей, ондағы ақпарат жалпыға бағытталады. Сол себепті де бір туындыны бірнеше адам әртүрлі қабылдап, түрлі пікір танытуы мүмкін. Бұл ретте қабылдау үдерісі оқырманның жеке тәжірибесіне, дүниетанымына, біліміне байланысты сараланады. Адресаттың аялық білімі мен көркем мәтінді қабылдауы нәтижесінде оны түсіну мен санасында рефлекске ұшыраған ақпарат ұштаса отырып, жаңа мазмұнға ие болады. В.В. Савельева: «Көркем мәтін өз бетінше өмір сүріп, қызмет атқармайды, оқырманның оқуы мен қабылдауы арқылы өмір сүреді. Көркем мәтінді қабылдау мен түйсінудің түрлі кезеңдері туралы сөз етуге болады. Бұл үдерістің қатар жүретін негізгі төртеуін атап айтайық: оқу, түсіну, талқылау (интерпретация), талдау» [5, 19 б.], – деп әрбір көркем туындыны оқып, қабылдауда аталған үдерістердің қатар жүретінін меңзейді.

Ғалым Г. Богиннің мәтінді түсіну типологиясын негізге ала отырып, рефлексивті талдаудың қадамдық үдерісін былайша көрсетуге болады:

Бірінші қадам – мағыналық түсіну. Яғни, физикалық таңбаны (сөздер, түстер, қарапайым формалар) психофизиологиялық қабылдау; оны тану (таныс немесе бейтаныс нысан ретінде); тілдегі жалпы мағынасын түсіну.

Екінші қадам – когнитивті түсіну. Мәнмәтін аясында түсіну, мәтіндегі таңбалық жағдаяттар деңгейін анықтау.

Үшінші қадам – кеңейтілген түсіну. Жеке тұлғалық рефлексияның метамағыналарға ауысуы [6]. Демек, көркем мәтіндегі рефлексия түсінудің үшінші деңгейінде жүзеге асырылатынын аңғарамыз.

Көркем мәтінді оқып, қабылдаудың күрделі үдеріс екенін автор мен қабылдаушы арасындағы қатынастан көре аламыз. Мұнда туынды бағытына сай қабылдау болғанымен, оқырманның танымында шығармашылық әрекет негізінде түрленіп отырады. Адресаттың өзіндік таным, ішкі ойы арқылы авторлық ұстаным мен мағынаны меңгеріп, өзіндік қабылдауы мен жеке көзқарасының қалыптасуы жеке тұлғаның рефлексивтілік қабілетін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. И. В. Сосновская. Стратегия «точки фиксации рефлексии» как способ мотивации к чтению и пониманию классического текста на уроке литературы - Педагогический ИМИДЖ, раздел «Педагогические науки» педагогический имидж № 3 (44), июль – сентябрь 2019.
2. Әділова А.С. Қазіргі қазақ көркем шығармаларындағы интертекстуалдықтың репрезентациясы, семантикасы, құрылымы. Филол. ғыл. докторы ... дисс. Алматы, 2009.
3. Гутнер Г. Б. Тейяр де Шарден Новая философская энциклопедия. Ин-т философии РАН. 2-е изд. – Москва: Мысль, 2010. – 225 с.
4. Лихачев Д. С. Избранные труды по русской и мировой культуре. — 2-е изд., перераб. и доп. / сост. и науч. ред. А. С. Запесоцкий. — СПб. : СПбГУП, 2015. — 540 с. — (Почетные доктора Университета).
5. Савельева В.В. Художественный текст и художественный мир: проблемы организации. – Алматы: ТОО «Дайк-Пресс», 1996. – 192 с.
6. Богин Г.И. Методологическое пособие по интерпретации художественного текста (для занимающихся иностранной филологией) (рукопись).

ӘӨЖ 81-13

Сыдыкова К.У.*

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ДАМУЫҒА ЖАҢА КӨЗҚАРАС

Аңдатпа

Мақалада автор мектептегі қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәнін оқыту барысында білім алушылардың сөздік қорын дамытудың тиімді жолдарын анықтап ұсынған. Жас мамандар мен тәжірибелі педагогтердің назарларын аударуға арналған белсенді әдіс-тәсілдеріне талдау жасалған. Сөздік қорды дамытуға арналған авторлық идеяларға негізделген.

Тірек сөздер: функционалдық сауаттылық, сөздің қор, тіл үйрену, тілдік дағдылар, әдіс-тәсілдер.

Аннотация

В статье автором определены эффективные пути развития словарного запаса обучающихся при изучении казахского языка и казахской литературы в школе. Проведен анализ активных методов и приемов привлечения внимания молодых специалистов и опытных педагогов. На основе авторских идей для развития словарного запаса.

Ключевые слова: функциональная грамотность, словосочетание, изучение языка, языковые навыки, методы и приемы.

Abstract

In the article, the author identified effective ways to develop the vocabulary of students in the course of teaching the Kazakh language and Kazakh literature at school. The analysis of active methods and techniques for attracting the

* Шона Смаханұлы атындағы №44 орта мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, Тараз қ., Жамбыл облысы, Қазақстан karymbaeva78@mail.ru

attention of young specialists and experienced teachers is carried out. Based on the author's ideas for the development of vocabulary.

Keywords: functional literacy, vocabulary, language learning, language skills, methods and techniques.

Жаһандану дәуірінде тұлғаның сөздік қорын дамыту, байытуда атқарылатын жұмыстың ең негізгісі – сөздік жұмыстарын жүргізу. Сөздік жұмысын жүргізу арқылы өзге тілдегі білім алушының сөздік қорын байыту көзделеді. Сөздік қоры бай адам өз ойын анық жеткізу мүмкіндігіне алатыны белгілі. Екінші бір тілді меңгеру сөз үйренуден басталады. Тіл үйрету дегеніміз – кез-келген сөзді құрғақ жаттап алу емес, жаңа сөздің мағынасын түсініп, саналы түрде есте сақтау, жаттау, ауызша, жазбаша сөздерді дұрыс қолдана білу. Ал оқушының жаңа сөздерді саналы түрде есте сақтауы үшін сабақта түрлі білім беру технологиялар, жаңа стратегиялар арқылы сөздердің орыс тіліндегі аудармасын айту, түсіндіру сияқты тәсілдерді қолдану тиімді. Жалпы, пәнаралық сабақтастықта, яғни интегративтік тұрғыда оқушылардың сөздік қорын, сөйлеуін дамытуда бұрынғы алған білім бойынша үйренген сөздерді жаңа сөздікпен байланыстыра, сол сөздерді қайталап, жаңа сөздермен бірге ауызша, жазбаша сөйлем құрату негізгі жұмыстар болады. [1]

Пәнді меңгеруде біз, оқу қызметтерінің жоспарларында бірнеше заманауи технологияларды кіріктіре отырып, іске асыруға тырыстық. Мысалы, II, III бөлімдердегі тақырыптарды оқытуда «STEM» білім беру технологиясының аббревиатурасы, компоненттері барысында балалардың сөйлеу дағдыларына қоса ғылыми-танымдық, зерттеушілік, ізденушілік дағдылары дамытын болады. «STEM» білім беру технологиясының кілттік компоненттері болатын science – ғылыми түсінік, technology – техника, технологиялар, engineering – инженерлік, mathematics – математика элементтерін оқу қызметтерінде кіріктіріп оқыту ұсынылады. I, IV бөлімдерді оқытуда «4К Модели» бойынша креативтілік – интеллектуалдық, сенсорлық танымдық т.б.; командалық – тілдік қарым қатынас, жеке мәдениеті, сөйлеу т.б.; коммуникация – сөйлеу, тілдік қарым-қатынас, т.б.; сыни ойлау (критическое мышление) – құрастыруда, жасап көруде, талдауларда сыни ойлау дағдылары қалыптасатын болады. [2]

Үлгілік оқу бағдарламасын оқытуда баланың оқу қызметінің жаңа тақырыбы бойынша патриоттық сапаның қалыптасуы, ғылыми түсінігінің болуы, машықтануы, құрастыруда шеберлік танытуы, ең алдымен сөйлеу, тілдік қарым-қатынастың болуы баланың жан-жақтылығын көрсетеді. Біздің ана тіліміз, қасиетті қазақ тілі өзінің мемлекеттік мәртебесін абыроймен атқарып, міндет жүгін қиналмай көтере алатын аса бай, оралымды да сұлу тіл. Бүкіл оқыту барысында оқушының тілін дамытып, сөз байлығын арттыру – ең маңызды жұмыстардың бірі. Бұл әрине білім беру сатыларында үзбей жүргізілетін жұмыстар нәтижесінде ғана іске асады. Бала тілінің дамып қалыптасуы жоғарғы жүйке жүйесінің жетілуімен тығыз байланысты.

Оқушының сөздік қорының ең маңызды міндеті ауызекі сөйлеуде қолданылатын сөздер қорын толықтыратын сөздерді белсенді ету болары анық. Сонымен қатар, Орыс тілінде оқытылатын мектептердің қазақ тілі пәні сабақтарында жаңа сөздерді есте сақтаудың тәсілдері мен жаттығуларын жүйеде жүзеге асыра отыра, балалар сөздігін мынадай жолдармен байытуға болады: - қоршаған ортаны байқату, аңғарту (табиғатпен, адамдардың қоғамдық және өндірістік еңбегімен таныстыру); - үлкендермен қарым-қатынас әңгіме өткізу, кездесу ұйымдастыру; - арнаулы тілдік жаттығулар жүргізу; - сыныпта және сыныптан тыс оқу (әңгіме мазмұнын талқылау және талдау) барысында т. б. Орыс тілінде оқытылатын мектептердің қазақ тілі пәні мұғалімі оқушының назарын аудару үшін сабақ кезінде әртүрлі тақырыптық, пәнаралық, сыныпаралық байланыс орнатып, қызықты әңгімелерді сахналық көрініс ретінде өтуді ұйымдастыра білуі қажеттігі туындайды. Жаңа стратегияларды қолдану, сұрақ-жауап, талдау, жинақтау, ажырату, тақтаға жазу, айтқан ойды мысалдармен дәлелдеу (роунд robin, миға шабуыл), сөздікпен жұмыс, проблемалық мәселелерге жауап беру, нақтылы және жалпылама тапсырмалар беріп, шағын

шығармашылық жұмыстарды орындату, дербес пікірлердің болуы т.б. алуан түрлі стратегияларды қолдануы арқылы деректерді кеңінен пайдалануға болады. Мұғалімнің үнемі әдіс-тәсілдерді түрлендіріп жүйелі түрде сөздерді пайдалануы шәкірттердің өз бетімен ізденіп жұмыс жасауына машықтандырып, сөздердің, мәтіннің мән-мағынасын түсінуіне жол ашады, сөздік қоры дамиды. [2]

Пән мұғалімі ретінде зерттеу жоспарымның өзектілігін дәлелдейтін мемлекеттік құжат, ол Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы болмақ. Бағдарламада білім беру жүйесінің негізгі тұстарын SWOT-талдаумен көрсетеді. Мұнда SWOT-талдаудағы күшті жақтарының бірі: білім беру мазмұнын жаңарту; көптілді білім беру деп көрсетілген. Ендеше мұндағы SWOT-талдаудың күшті жақтары орыс тілінде оқытылатын мектептердегі қазақ тілі пәні арқылы сөздік қорын, сөйлеуін дамытуда негізге алынуы қажет деп санаймыз. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 11-бап, 5-тармағында: «...отандық және әлемдік мәдениеттің жетістіктеріне баулу; қазақ халқы мен Республиканың басқа да халықтарының тарихын, әдет-ғұрпы мен дәстүрлерін зерделеу; мемлекеттік тілді, орыс, шетел тілдерін меңгерту»; ал 3-бабы 8-тармағында: «...оқытудың, тәрбиенің және дамытудың бірлігі» деп білім беру жүйесінің міндеттері айқындалған. [3] Бұл айтылғандар оқушының айналасындағы өмірді танып, білуге басты жәрдемшісі – тіл екендігіне, тілдің дамуы оның сана-сезімінің, ой-өрісінің басқа да психологиялық үрдістің жетіле түсуіне негіз болады. Осы орайда орыс тілінде оқытылатын мектептердегі қазақ тілі пәнінің әдістемелік жағынан өзінше ерекшелігі ретінде құрылымдық-мазмұндық болмысында бірнеше қағидалар басшылыққа алынған. Оқулықтарда оқушыға берілетін жаңа ұғым, түсінікті бағдарламалық 10 лексикалық тақырып (Мәдениет: тіл және қарым-қатынас; Киім. Сән. Талғам; Отбасылық дәстүрлер мен мерекелер; Жануарлар әлемі мен өсімдіктер дүниесі; Бос уақыт және хобби; Қиял әлемі; Көлік және жол белгілері; Адамның сырт келбеті мен мінезі; Аспан әлемінің құпиялары; Саяхат және демалыс) аясында таныту көзделген. 5-сынып оқушыларының сөздік қорын байытуда сөздерді үйретудегі басшылыққа алынатын қағидалар:

- жаңа сөзді қолданылу жиілігінде оқушылардың күнделікті өмірмен байланыстылығы;
- үйретілген сөздің жеңілділігі;
- орыс тіліндегі мектепте оқитын 5-сынып оқушысының түсінігіне, жас ерекшелігіне сөз мағынасының сәйкестігі;
- жаңа сөздердің, ұғымдардың қазақ тілі пәнінен оқытылатын тақырыптармен байланыстылығы;
- жаңа сөздердің мағыналық ерекшелігі;
- жаңа сөздердің тәрбиелік, ізгілік ұғымына сәйкестілігі.

Сөз құрауға, сөйлеуге байланысты мазмұнды сөйлеу, дәл сөйлеу, жүйелі сөйлеу және мәнерлі сөйлеу деп бөліп қарастыруға болады. [4] Орыс тілінде оқытылатын мектептердің қазақ тілі пәнінде күнделікті сабақтарда маңызды орын табатын жаңа сөздерді есте сақтаудың тәсілдері мен жаттығулары мыналар деп ойлаймын:

- сөз мағыналарын анықтауда ұғымның белгілерін санайтындай жаттығулар (жазылым дағдысы);
- жаңадан үйренген сөздерге байланысты шығармашылық жұмыстар (аннотация, эссе, мазмұндама, шығарма т. б. жазылым дағдысы бойынша) жүргізу;
- жаңа сөзді кірістіре отырып сөйлем құрастырып, мағынасын ашу (айтылым дағдысы);
- орфографиялық жаттығуларға жаңа сөздерді енгізу;
- сөздік түрлерін қарастыру (түсіндірмелі, алфавиттік немесе тақырыптық сөздер, оқушы сөздігі т. б.).

Бағдарламада орыс тілінде оқытылатын мектептердің қазақ тілі пәні бойынша кейбір тақырыптарға байланысты сөздік-танымдық тұрғыдан белсенділігін арттыруға, сөздік қоры мен сөз байлығын дамытуға және қазақ тілінде ойын дұрыс жеткізе білуге арналған

жаттығулар тізбесі беріледі. Сондықтан, біз ұсынып отырған «Сөздік қорды дамыту тапсырмалары» атты зерттеу жұмысымызның мазмұны орыс тілінде оқытылатын мектептердің қазақ тілі пәнінің мұғалімдеріне өз тиімділігін береді деп сенеміз. Зерттеу жұмысымыздың мақсаты: өзге тілде білім алатын оқушылардың қазақ тілінен сөздік қорын дамыту. Ал міндеттері:

- оқушылардың сөздік қорын тілдік дағдылар арқылы (тыңдалым, айтылым, жазылым, оқылым) меңгерту;

- сөздің, сөйлемнің, мәтіннің мағынасын ұғындырып ой қорыта білуге, ойын дұрыс жеткізе білуге дағдыландыру;

- оқушылардың меңгерген сөздік қорын, сөз байлығын және алған білімдерін өмірде, әлеуметтік ортада қолдана алуға бағыттау (функционалдық сауаттылыққа машықтандыру).

Осы жүйелі жұмыстан жеке тілдік дағдыларға қатысты алғанда күтілетін нәтижелер:

- Тыңдалым -жаңа сөздердің қызметін, мазмұны мен ішкі мәнін түсінеді; -тыңдалым жұмысындағы негізгі ойды түсінеді, жаңа сөзді, негізгі ұғымдарды(сөздік категорияларды) тауып, оны талдайды.

- Оқылым -әлеуметтік-мәдени, әдеби сипаттағы сөздердің, сөйлемдердің, мәтіндердің мазмұнын түсінеді. коммуникативтік талдау жасайды; -оқыған мәтіндегі жаңа сөздер, негізгі ұғымдар бойынша өз тұжырымын жасайды; -оқылған мәтіндегі жаңа сөздердің мағынасына мән береді.

- Айтылым -тыңдалым, оқылым тапсырмаларына байланысты жаңа сөздерге талдаулар жасайды; -жаңа сөздерге байланысты бейнелерді суреттейді, сипаттайды, пайымдайды; - жаңа сөздер турасында өзінің ойын, пікірін жүйелі жеткізеді; -жаңа сөздерді түсінуде ойын нақты дәлелдермен айтады.

- Жазылым -жаңа сөздермен танысу барысында аннотация, тезис жаза алады; -негізгі ұғымдарды, жаңа сөздерді пайдаланып, ойды тұжырымдап жаза алады; -тақырып бойынша жаңа сөздерді қатыстырып, эссе жаза алады; -тақырып бойынша өз ойын еркін білдіріп, өз-өзіне бағалау жасай алады

Бұл жұмыс қалай жүзеге асырылады? Біз ең алдымен дидактикадағы «сөздік» әдісті түсіндіріп өтуді жөн санаймыз. «Сөздік» әдісі мектептің барлық сатыларында қолданылып, әңгіменің сипаты, көлемі, ұзақтығы өзгеріп дамып отырады. Әңгіме арқылы жаңа білімді, жаңа сөздерді хабарлау үшін оған кейбір талаптар қойылады. Олар:

-әңгіменің оқушылардың адамгершілік сапасын қалыптастыруға әсер етуі; -әңгімеде дәлелді және ғылыми фактілердің болуы;

-ой-пікірдің, дербестіктің дұрыстығын дәлелдейтін жарқын және нанымды мысалдардың, фактілердің жеткіліктілігі;

-әңгіменің жүйелілігі болуы керек; -әңгіменің әсерлілігі; -тілінің қарапайымдылығы және түсініктілігі;

-мұғалімнің фактілер, оқиғаларға берген бағасының болуы.

Жоғарыда көрсетілген дидактикалық талаптарға сәйкес орыс тілінде оқытылатын мектептердің қазақ тілі пәні мұғалімдері үшін мектептердің қазақ тілі сабақтарында оқушыға жаңа сөздерді үйретуде мынадай әдістемелік ұсынымдар ескеріледі:

1. Жаңа сөздер жеке, дара алынбай, басқа сөздермен байланыста мәтінде алынып, қолданыстағы жағдайда беріледі.

2. Оқушының белсенді түрде меңгеретін жаңа сөздері 7-8 сабақ бойынша еске түсіріліп, қайталанып отырады.

3. Сондай-ақ, жаңа сөз оқушының түсінуіне ыңғайлы, жеңіл түрде беріледі.

4. Ол сөздің сөйлемде түрлі грамматикалық тұлғада қолданылатыны оқушыларға сөздердің бастапқы айтылу негізі бекітілгеннен кейін түсіндіріледі.

5. Бір сабақтың ішінде жаңа сөздердің әртүрлі берілмейді.

Жаңартылған бағдарлама мазмұнында белсенді оқу түрлері (жеке, жұптық, топтық), оқушылардың белсенді қызметпен айналысу арқылы мұғалім берген ақпараттың мәнін ұғынып, алған білімдерін есте сақтап, оны қолдана алуын қамтамасыз етуді көздейді. Ойлау қызметін талдай отырып жүргізген шолуы дағдыларды меңгерту шеберлігі тек іс жүзіндегі белсенді қызмет арқылы жүзеге асатынын, демек, оқушылар тек тыңдалым жұмысымен айналыспай, білім алуда белсенді әрекет ету де керек екендігін көрсетеді. Сонымен қатар бүгінгі субъективтілік (мұғалім-оқушы, оқушы-оқушы) қатынас жасауда белсенді оқыту, оқушының сөздік қорын дамытуда «монада (монолог)», «диада (диалог)», «триада (монолог+диалог)» қарым-қатынас түрлері үлкен рөл атқарады, яғни атқаратын функциясы жоғары. Бұл өз кезегінде орыс тілінде оқытылатын мектептердің қазақ тілі пәнінен оқушылардың сөздік қорын дамытуға ойланушының көптілігі (дуальдылығы) мен ішкі дамуға мүмкіндік беріп, баланың тілдік-психологиялық тұрғыда өзін-өзі білімдендіруін реттейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Рахметова С. Қазақ тілін оқыту теориясы мен технологиясы. – Алматы: ҚазҰПУ, 2007. – 184 б.
2. Балақаев М. Тіл мәдениеті мен қазақ тілін оқыту. – Алматы, 1988, – 98 б.
3. Оралбаева Н.О., Жақсылықова К. Орыс тіліндегі мектептерде қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Ана тілі, 1996. – 78 б.
4. Мұғалімдерге арналған методикалық әдістеме. <https://bilimland.kz> порталы

ӘӨЖ 808.5

Сыдыкова С.О.*

БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІН ОҚИТУДА ЕСКЕРІЛЕТІН МӘСЕЛЕЛЕР

Аңдатпа

Мақалада автор қазақ әдебиеті пәні арқылы балалар әдебиетін оқыту барысындағы білім алушылардың сөздік қорын дамытудың мәселелерін ұсынған. Пәнді оқытуда балалар әдебиетін меңгерудің әдістемелік теориясына негізделген тәжірибесіне талдау жасалған. Әдебиет арқылы балалардың сөздік қорын дамыту бойынша тәжірибесімен бөліскен.

Тірек сөздер: қазақ әдебиеті, сөздің қор, салт-дәстүр, көркем шығарма, әдіс-тәсілдер.

Аннотация

В статье автором предложены проблемы развития словарного запаса обучающихся при изучении детской литературы через предмет казахской литературы. В преподавании дисциплины проведен анализ опыта освоения детской литературы, основанный на методической теории. Поделится опытом по развитию словарного запаса детей через литературу.

Ключевые слова: казахская литература, словарный запас, традиции, художественное произведение, методы и приемы.

Abstract

In the article, the author presented the problems of developing the vocabulary of students in the process of teaching children's literature through the subject of Kazakh literature. In teaching the discipline, an analysis of the experience of mastering children's literature based on a methodological theory is made. He shared his experience of developing children's vocabulary through literature.

Keywords: Kazakh literature, vocabulary, traditions, artwork, methods and techniques.

Қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың мақсаты оқушылардың тілдік дағдысы мен ойлау қабілетін дамытумен қатар, оқушыны қазақ халқының мәдениетімен, әдебиетімен, ұлттық салт-дәстүрімен таныстырып, мәдени ортада пайдалануға баулу, қазақ еліне, мемлекеттік тілге деген құрмет сезімін тәрбиелеу. Жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес пәннің

* №174 мектеп-гимназияның қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі Наурызбай ауданы, Алматы қаласы, Қазақстан

үлгілік оқу бағдарламасында Қазақ әдебиеті тілдік мақсаттар аясында меңгертілу көзделген. Сондықтан оқу мақсаттар жүйесімен қатар берілген қазақ әдебиеті үлгілерін оқытудың өзіндік ерекшеліктері мен әдістемелік тұжырымдары бар екені анық. Ол мәселені бүгінге дейін зерттелген және тиімді әдіснамалық ұстанымдары оқу-тәрбие процесіне енген. [1] Алайда, сабақты жоспарлауда және негізгі әдістеменің қолданылуында бірқатар олқылықтар орын алып жатыр.

«Әдебиет – қай заманда болса да өмір айнасы. Демек, өоғам болмысындағы саяси-әлеуметтік өмір шындығын сәйкелендірмей тұра алмайды» деген болатын М.Мырзахметұлы.

«Қазақ әдебиеті» пәнін оқыту – айрықша көңіл бөлуді қажет ететіндігі еліміздің ертеңгі болашағына деген үлкен міндеттен туындап отырғаны бәрімізге мәлім. Оқушыларға әдебиеттің құдіретін, оның адам баласы жаратылғаннан бері бірге жасасып келе жатқандығын, мәңгілік жаңарып, жасарып отыратын үрдіс екенін айтып, түсіндіре отырып, сол әдебиетті жасаушылар, ақын -жазушылар туралы, олардың көркем шығармалары жайында айтуымыз керек.

«Көркем шығарма – әдебиеттің құндылығы. Көркем шығарманы оқыту – оқушының сөз қадірін түсінерлік ойлау әрекетін дамыту, рухани дүниесін байыту, эстетикалық талғамын жетілдіру, адамгершілік қасиетін қалыптастыру» - деген болатын әдебиет зерттеуші – ғалым, белгілі жазушы, ұлағатты ұстаз Қажым Жұмалиев.

Оқушылардың білім сапасын мемлекеттік стандарт талаптарына сай бақылау тәсілдері әр түрлі. Соңғы жылдары балалардың білім сапасын тексеруге тест тиімді тәсіл ретінде көрініс табууда. Жалпы білім аймағында тілдерді оқыту ең басты орын алады. Ол оқушының қарым-қатынастық мәдениетін қалыптастырады, танымдық, инабаттылық, эстетикалық мәдениетін дамытады.[2]

«Қазақ әдебиеті» пәні бойынша нені оқыту керек екені оқулықтарды, бағдарламаларды айқын берілген. Ал осы берілген білім мазмұнының негізін оқытуда қандай әдіс-тәсілдер қолданаған дұрыс және оны қалай оқыту керек-бұны оқытушының анықтауы тиіс. Яғни оқу-метиялдарын сұраптау, оларды сыныптағы оқушылардың дайындық деңгейлеріне қарай бейімдеу және меңгерту технологиясын таңдау-оқытушыға жүктелетін іс.

Бұл жерде іс жүзінде оқытушы да, оқушылар да тап болатын үлкен қиындық бар. Ол оқушылардың қазақ тілінде сөйлеу деңгейінен туындайды. Қазақ тілі пәнінен оқу барысында оқушылар тұрмыстық ортада және қарапайым әлеуметтік-мәдени сипаттағы мәтіндер деңгейінде сөйлеуге үйренеді. Ал тап сол сыныптағы қазақ әдебиеті пәні бойынша оқушылар әдебиеттік стиль деңгейінде жұмыс істеу керек болады. Оқушылардың басым көпшілігінің бұл айтылған әдебиеттік деңгейде оқуға дайындығы жетіспейді.

Сондықтан, мұғалім көптеген технологиялардың элементтерін оқушылардың мүмкіндіктеріне қарай лайықтап қолданумен бірге деңгейлік оқыту технологиясына да баса мән беруі керек. Өйткені ол әр баланың жеке мүмкіндігіне негізделеді, оқытудың жеке тұлғаны дамытуға бағытталуына аса қолайлы.[3] Бұл орайда мынадай көріністі табуға болады:

1. Оқу материалын сұрыптай ұсына білу;
2. Оқу әрекетін ұйымдастыра білу;
3. Диалог жүргізе алу;
4. Сабақты жағымды эмоция, сезімдермен қанықтыра алу;
5. Мақсаттың нәтижемен біртұтастығы;
6. Оқушылардың дайындық деңгейін бақылай білу.

Қазақ әдебиеті пәнінде деңгейлік жұмыстар жүйесін дұрыс орындай білгенде ғана түпкі нәтижеге яғни коммуникативтік білілкке жетуге болады.

Қазіргі кезде ұстаздарымыз оқушыларды қазақ әдебиетіне оқытуда сондай-ақ сурет бойынша жұмыс, мәтінді талдау, сұхбат құру, шағын шығармалар жаздыртумен айналысады, ассоциогаммалар жасатады, мәтіндерге жоспарлар құрғызады.

Оқушы әдебиет сабағында көркем шығарманы қабылдау керек. Бұл – оңай үрдіс емес. Қабылдау деген сіз бере салғанды ол ала қоятын зат емес. Ол – оқушының өзінің жан қалауыме, жүрек сезімімен, рухани әрекетімен жүзеге асатын дүние. Қандай жақсы көркем шығарма болмасын оқушы қабылдау үшін әрекет жасмаса, автордың жай күйзелісі, шалқар шабытын бойынан өткізіп, көркем суретті көз алдына елестетіп, келтіре алмаса бәрі бос сөз.

Оқушыдағы осы сезімді ояту – мұғалімнің қолында, яғни, оқушыға әдеби білім беру, әдеби, эстетикалық, адамгершілік қасиеттерін дамыту үшін мұғалім әдебиетті оқыту барысында әдіс-тәсілдерді орнымен қолдану қажет.

Тілді нәтижелі меңгерудің бір жолы оқушылардың жас ерекшелігін ескере отыры, тиімді оқыту әдістерін іріктеп сабақта қолдана білу. Сабақ – оқытудың барлық кезеңінде мұғалім мен баланың бірлесіп істейтін тиімді әдістерінің жүйесі.

Мектепте қазақ тәлән оқытудың негізгі міндеттері: оқушыларды сауатты жазуға, өз ойын, сөзін еркін сөйлеп, әдеби тіл нормаларын жатық, әдепті, мәдениетті сөйлеуге үйрету, жан-жақты тәрбиелі азамат болуға тәрбиелеу.

Мұғалім оқытудың әдістері мен тәсілдерін шебер меңгеруі арқылы, қазақ тілін оқытуда оқушыларға тиянақты, сапалы білім беруге болады. Қазақ тілін оқыту барысында тақырыптың мазмұнына сай білім берудің әр түрлі әдіс-тәсілін қолдану ерекшелігін меңгерген жөн.

Қазақ тілін екінші тіл ретінде оқытуда әдіс-тәсілдері дұрыс таңдап тиімді пайдаланғанда ғана мақсатқа жете аламыз.

Қазақ балалар әдебиеті – қазақ әдебиетінің мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы балаларға арналған саласы. Балалар әдебиеті арқылы оқушылардың рухани дүниесін байыту мақсатында, халық ауыз әдебиетінен қиял-ғажайып ертегілер, эпостық жырлар, орыс әдебиетінің классиктері А.С.Пушкин мен И.В.Крыловтан аударылған мысалдар, қазақ кемеңгерлері атанған Ы.Алтынсарин, А.Байтұрсынұлы шығармаларын және қазақ әдебиетінің классиктері І.Жансүгіров, Б.Соқпақбаев, С.Сарғасқаев, Ә.Тәжібаев, М.Шаханов, Д.Досжанов және шетел әдебиеті шығармаларын насихаттау және шығармаларының мазмұнын аша білу болып табылады. Қазіргі қолданыстағы бағдарламаны білім алушылардың балалар әдебиетіне деген қызығушылығын арттыратындай етіп жүзеге асыру қажет. Ол үшін қазақ әдебиеті пәні негізінде қазақ балалар әдебиеті таңдамалы курсы қосымша жоспарлау қажет. Ол бағдарламаның мақсаты: отандық және шетел әдебиеті классикалық шығармаларын оқыту арқылы көркем әдебиетке деген қызығушылығын арттыру. Қазақ балалар әдебиеті өкілдері және олардың шығармашылығымен таныстыру. Балалар әдебиеті шығармаларын оқу болып табылуы тиіс. Міндеттері: – балалар әдебиетіндегі ақын-жазушылардың шығармаларымен таныстыру; – XIX-XXI ғасырлардағы балалар әдебиетінің маңызы туралы түсінік беру; – көркем әдеби туындыларды оқыту арқылы рухани дамуын қалыптастыру; – отандық және шетел әдебиетіндегі классикалық шығармаларды оқыту; – оқушылардың көркем әдеби шығармаларды оқуға қызығушылығын арттыру; – халық ауыз әдебиетінен оқылған шығармалар арқылы ұлттық салт-дәстүрді дәріптеу; – қазақ поэзиясында ерекше орын алатын шығармалардың сөз мәйегін ұғындыру, тіл сауаттылығына жетелеу; – көркем сөйлеу шеберлігін дамытуға арналған тапсырмаларды орындату; – шетел әдебиеті туындыларын оқыту; – көркем шығармаларды оқыту арқылы рухани-адамгершілік жан дүниесін дамыту. Осы орайда, бұл бағдарламаның өзектілігі: жаһандану заманында балаларға көркем әдеби туындыларды оқыту арқылы рухани жан дүниесін дамыту өзекті болып табылады. [4] Жаңартылған білім мазмұнына сай әдеттегі бағдарламадан жаңашылдығы: әр тапсырмаға дескриптор құрылса. Дескриптор (Standard)-оқушының белгілі бір тапсырма бойынша орындалған жұмысының деңгейін немесе сапасын сипаттайтын тұжырым. Дескриптор- оқушының ең жақсы нәтижеге жетудегі әрбір қадамының жетістігі. Дескриптор арқылы оқушының шығарманы қаншалықты деңгейде

меңгергендігін байқаймыз. Осының нәтижесінде балалардың шығарманы оқуға деген қызығушылығының артқаны белгілі болды.

Бұл тәжірибеден күтілетін нәтиже: – оқушылар көркем әдеби шығармаларды қызыға оқиды; – оқушының көркем әдебиетке деген қызығушылығы артады; – көркем шығармаларды оқу арқылы салт-дәстүрімізді біледі; – оқушылардың рухани-адамгершілік жандүниесі байиды; – поэзиялық шығармалар арқылы тіл дамыту, есте сақтау, көркем сөйлеу шеберлігі дамиды; – шығармашылық жұмыстар орындайды, пәнге деген қызығушылығы артады. Қолдануға ұсынылатын технологиялар: Сыни тұрғыдан ойлану, АКТ, кейс-стади, Шаталовтың трек сызбалары, жобалау, дамыта оқыту. Әдістер: Ойтолғау, екі жақты күнделік, түртіп алу, диалог, кластер, Жигсо, Т кестесі, қабырғадағы рөл, пікірлер сызығы, БББ, т.б

Әдебиет пәні – оқушыға қазақ халқының ұлттық мәдениетін, тарихын салт-санасын, әдет-ғұрпын танытатын және таныта отырып, Отансүйгіштік, адами биік қасиеттерге тәрбиелейтін мақсаты үлкен пән. Үлкен мақсатты алға қойғаннан кейін де, бұл сабақтың сол мақсатына сай оқулығы болуы тиіс. Өзге ұлт мектептеріндегі қазақ әдебиеті оқулығы қазақ оқушыларына емес, басқа ұлт балаларына арналған соң, оның тілі жеңіл, берілген ақын-жазушы шығармалары ықшамдалған, сөздік жұмыстары міндетті түрде болуы керек.

Сөздік жұмыстың мақсаты – оқулықта берілген көркем шығарманы балалардың аудармасыз түсінуіне жағдай жасау. Мақсатқа жетуде мұғалім бірқатар дидактикалық әдіс-тәсілдер қолданады. Соның ішінде алдымен мұғалімнің оқу материалын бір шолып шығып, сөздікке қосымша түсіндіруді қажет ететін сөздерді іріктеп, олардың мәнін ашып жеткізудің тиімді тәсілдерін ойластыруы, сабақ бойында оқушылардың жаңа сөздерді берген жауаптарында қолданып отыруын талап етуінің маңызы жоғары.

Сөзік жұмысын жүргізген кезде, меніңше, Қошке Кемеңгерұлының ұсынған сөздігін қолданған дұрыс сияқты. Сөздің негізгі түбірі берілсе, қосымшаларды жалғау арқылы бала тәп-тәуір үйреніп алады. Әсіресе, бұл жұмысты бастауыш сыныптан бастаған дұрыс. Қосымша, жалғауларды қазақ тілі сабағында оқытатын болған соң, бұл әһдіс балаға қиындық тудыра қоймайды. Мысалы, «білім» деген сөз болса, оның түбірі «біл», «білу»-знять. Әрі қарай мұғалім сұрақ қою арқылы осы түбірден сөз туындатып, жалғастырады. Түбірін білсе, бала кез-келген сөзді біліп алады. Сондықтан да К.Кемеңгерұлының бұл әдісі балалардың қазақ тілін тез меңгеруіне үлкен септігін тигізеді деп ойлаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбиев Ж. Ә., Бабаев С. Б., Құдиярова А. М. Педагогика: Оқу құралы. Жалпы редакциясын басқарған Құдиярова А. М. – Алматы: Дарын,-2004.
2. Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім беру академиясы, 2021-2022 оқу жылында Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы әдістемелік нұсқау хат, Нұр-Сұлтан 2021, 441 бет.
3. Ахметов Ш. Қазақ балалар әдебиеті. 3 кітабы Алматы, 2005 ж.
4. Жұмақаева Б. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі. А, 2015 ж.

UDC 372.881.111.1

Таумакханова Г.М.*

USING DIFFERENT APPROACHES TO IMPROVE ENGLISH LANGUAGE

Аңдатпа

Мақалада ағылшын тілін оқытуда мұғалімнің кәсіби тәжірибесін жетілдіру мәселелері қарастырылған. Оқушылардың коммуникативті дағдыларын дамыту үшін өзара оқытудың тиімді әдістерін, белсенді оқытуды ұсынады.

Кілт сөздер: белсенді оқыту стратегиялары, коммуникативті дағдылар, белсенді оқыту, шығармашылық ойлау, құзыреттілік.

Аннотация

Статья рассматривает проблемы совершенствования профессиональной практики учителя в преподавании английского языка. Предлагает эффективные методы взаимобучения по развитию коммуникативных навыков обучающихся, в которых необходимо уделять внимание использованию активного обучения.

Ключевые слова: стратегии активного обучения, коммуникативные навыки, активное обучение, творческое мышление, компетентность.

Abstract

The article deals with the problems of improving the professional experience of the teacher in teaching English. It offers effective methods of mutual learning for the development of students' communicative skills and active learning.

Key words: active learning strategies, communicative skills, active learning, creative thinking, competence.

The English language is very important for both children and adults. When you learn English at a certain period, later you start speaking without difficulty. In order to learn English easily, it is necessary to get a certain education.

How can we learn English more effectively and quickly? What are the ways to improve English? English is a very important language to learn, in fact, first of all you need to focus on 4 basic English language skills, including reading, writing, listening and speaking.

Along with various activities, learning English has also increased significantly in recent periods. Many people prefer to do various activities to memorize words more easily. Especially children participate in some activities to learn English until they reach a certain age and learn in this way. For this reason, it is ensured that children learn English by receiving education.

- Various toys available for children make it easier for them to learn English.
- Books produced with activities are also very effective for learning English.
- English fairy tales and books are also highly preferred for learning English.

Activities are quite common in people's lives. Learning English is made easier with activities for both adults and children. Activities are especially carried out for children to learn English more easily. Children are fond of listening to English music, playing different games. But adults also prefer to learn with activities. These activities are for children and adults.

Here are several ways to learn English through activities:

1. Speaking Club

Speaking Clubs are established with students who have the same level of English language proficiency. Students who participate in conversation groups at their own level get a chance to practice by talking about every topic of everyday life and improve their speaking skills. This activity should be done very often in order for the existing English language level to protect itself, not to be forgotten and to progress further.

2. Reading Club

The contribution of reading activity to personal development is always known, no matter what language it is. Reading a lot has always been the most useful method for increasing the vocabulary and developing a more fluent and effective speaking ability. Reading English stories and books at the stage of English education also makes a great contribution to the development of your language.

* Branch of JSC «NCPD «Orleu» Institute for professional development of Kyzylorda region, senior lecturer, Kyzylorda city, Kazakhstan, e-mail: altyn2050@mail.ru

When the Reading Club activity is done collectively, the students' self-confidence will be restored and they will notice the progress that has been made in themselves.

3. Writing Club

Having a creative writing club at your school can have a whole host of benefits for pupils. Here are creative writing club ideas and activities that can help pupils overcome writer's block and write more confidently. It is preferred to reinforce the correct use of writing techniques and time patterns.

Writing Prompts: Writing prompts are one of the simplest ways to get into creative writing. For learners and veteran writers alike, the trickiest part of writing anything is knowing where to start. That's why writing prompts are one of the best creative writing club ideas. They can help to get the ball rolling by giving your pupils an idea, sentence or question to work with.

Story Chains: If you're looking for a writing activity that can help to break the ice, then you can't do much better than story chains. This is a type of collaborative storytelling where a story is passed around in a circle, and people add their own sentence each time it gets to them. [4]

4. Watching Movies – Series and Videos Without Subtitles

English is known as the most widely used language all over the world. The most beautiful works that have made a sound in the film and TV series sector so far have always been shot in English. Watching English movies is a very enjoyable and at the same time very useful activity for people whose knowledge of the English language has reached a certain level. You can choose the kind of movies you like for English used with the most correct accent and the most correct grammar, without subtitles. With these films, you can have the opportunity to practice very enjoyable at any time of the day.

5. Using English Apps And Playing Games

The fact that the most widely used language on the Internet is English is a great advantage for us. When you prefer to use the English language in many applications and games, you support both the development of your language and the updating of your information. While you are playing games on your phones and tablets and providing some convenience to your life with applications, you will also notice a very effective improvement in your English. Before you can understand how time passes while playing English games, you need to know that you are actually in an educational process for very long hours.

6. Singing In English

Singing is a very important source of motivation. Understanding foreign songs and accompanying them is known as one of the times when this motivation is at the highest levels. English songs have reached millions all over the world to date, the most beautiful, the most enjoyable by listening to the English songs and accompanying them, you can have a chance to have a very enjoyable time, and also you can bring your English knowledge to very good levels in the fields of listening, understanding and speaking. If you like to sing when you are alone at home, you should turn to English songs now. You should not ignore the support that this activity will provide to your English learning process. [5]

There are so many different types of teaching strategies available for your classroom that the options can be overwhelming. Start small, and work your way up. Don't be afraid to try new strategies and see what works best in your classroom. [1. from. 21] Not everything's going to be a good fit, and that's OK - keep engaging with your students and you'll build up lifelong learners with a passion for knowledge.

References:

1. A typical curriculum for the subject "English language" for grades 5-9 CPM, AEO "NIS", Astana, 2016.
2. Sh.A. Amonashvili. Psychological features of learning a second language by school children, 1986.
3. M.N. Vyatutnev. Teaching a foreign language in primary school, 1990.
4. <https://ingilizkulturavcilar.com/10-ingilizce-aktivite-rehberi/>
5. <https://www.twinkl.com/blog/top-10-creative-writing-club-ideas>

УДК 378.147.34

Тектибаева Д.Д.*

КЕЙС-МЕТОД В РАМКАХ КОНЦЕПЦИИ УСТОЙЧИВОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Тұрақты даму қол жеткізілген нәтижелерді сақтай отырып, тұрақты прогрессивті эволюциялық дамуды нықсан етеді, бұл прогрессивті білім беру жүйесіз негізінен мүмкін емес. Өркеніет жетістіктері білім арқылы берілетіндіктен, білім – адамзаттың ең құнды ресурсы. Жасанды интеллекттің пайда болуымен көптеген ғалымдар оның жаһандық трансформациялық әлеуеті туралы ойлана бастады. Дегенмен, инновациялардың пайда болуы функционалды және тиімді әдістерден бас тартуды білдірмейді, бірақ оларды қайта бағалау және қайта форматтау қажеттілігін білдіреді. Бұл мақала қазіргі жағдайда білім беру жүйесін қайта форматтау және қайта бағалау жағдайында кейс әдісінің әлеуетін қарастыруға арналған.

Түйінді сөздер: кейс-әдісі, кейс-стади, тұрақты даму, кейстер классификациясы.

Аннотация

Устойчивое развитие предполагает неизменное поступательное эволюционное развитие, с сохранением достигнутых результатов, что по большому счету невозможно без прогрессивной системы образования. Образование самый ценный ресурс человечества, поскольку достижения цивилизации передаются именно посредством образования. С появлением искусственного интеллекта многие ученые стали задумываться о его глобальном трансформативном потенциале. Однако, появление инноваций не означает отказ от функциональных и эффективных методов, а означает необходимость их переоценки и реформатирования. Данная статья посвящена рассмотрению потенциала кейс-метода в условиях реформатирования и переоценки образовательной системы в современных условиях.

Ключевые слова: кейс-метод, кейс-стади, устойчивое развитие, классификация кейсов.

Abstract

Sustainable development presupposes constant progressive evolutionary development, with the preservation of achieved results, which is impossible without a progressive education system. Education is the most valuable resource of humanity since the achievements of civilization are transmitted precisely through education. With the advent of artificial intelligence, many scientists began to think about its global transformative potential. However, the emergence of innovations does not mean a rejection of functional and effective methods but means the need for their reassessment and reformatting. This article is devoted to the consideration of the case method's perspectives in the context of reformatting and revaluation of the educational system in modern conditions.

Key words: case method, case study, sustainable development, classification of cases.

Современные реалии технического прогресса с появлением искусственного интеллекта и стремительного развития цифровизации и международной интеграции требуют создания инновационных подходов в системе образования, направленных на поддержание условий устойчивого развития.

Устойчивое развитие предполагает равновесие трех основных составляющих: экономический рост, социальная ответственность и экологический баланс [1]. Однако ни одно из составляющих УР не возможно без качественного образования, сочетающего в себе правильный баланс теоретической и практической основ. В условиях возрастающей роли развития трансверсальных компетенций, баланса качеств личности «EQ=IQ», функциональной грамотности и гибкой адаптивности профессиональных навыков специалистов приобретает необходимость реформатирование образовательных методов и технологий. Переходный период требует адаптации системы и вместе с тем избирательности в вопросах отбора наиболее действенных и эффективных методов, существующих уже сегодня с перспективным ориентиром к будущим возрастающим требованиям. Всем известный метод кейсов в данной ситуации может стать одним из наиболее эффективных методов, способствующих адаптивности и прикладной направленности образовательного процесса.

* PhD, старший преподаватель кафедры иностранных языков, Филологический факультет, КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан. e-mail: tektibayeva.d@mail.ru

Кейс-метод обучения (англ. Case method, кейс-метод,) – техника обучения, использующая описание реальных экономических, социальных и бизнес-ситуаций [2]. При этом *кейс* – это строящееся на реальных фактах описание проблемной ситуации, которая требует решения. Ситуация может быть из сферы бизнеса или юриспруденции, медицины или строительства [2]. При этом, сферы не ограничиваются только вышеназванными, это могут быть ситуации из технической сферы, например нестандартные примеры решения задач создания инновационных технологий и программирования, могут быть из психологии, социологии, политологии и иных сфер. Таким образом, мы имеем дело со сценариями решения реальных прикладных проблем, которые тем не менее могут быть решены иначе и приобрести новый подход к их решению.

Метод конкретных ситуаций (метод case-study) относится к неигровым имитационным активным методам обучения [3]. И *целью метода кейс-стади* является совместный анализ описанной ситуации и выработка практического решения, направленного на разрешение проблемы. Результатом командной работы над кейсом считается выбор лучшего алгоритма решения в контексте поставленной проблемы из всех предложенных [4]. Разные авторы выделяют разные классификации и виды кейсов, в частности в работе Кабакова М.П. [4] и др. была представлена следующая классификация (таблица 1).

Таблица 1. Разновидности кейсов [4]:

Вид классификации	Тип кейсов	Характеристика типа кейса
По методу подготовки и характеру источника	Библиотечные кейсы	<i>основаны на опыте других бизнес планов</i>
	Публичные кейсы	<i>проекты могут быть написаны на самом предприятии, «в поле»</i>
	Классические кейсы	<i>основаны на сведениях из первоисточника, разработаны классические приемы ведения бизнеса</i>
	Кабинетные кейсы	<i>написаны преподавателям, исходя из собственных знаний</i>
По цели обучения	Аналитико-оценочные кейсы	кейсы, способствующие обучающему анализу и грамотной оценке
	Аналитико-прогнозные кейсы	кейсы, способствующие разрешению проблемы и принятию адекватных решений
	Аналитико-обзорные кейсы	кейсы-иллюстраторы, освещающие проблему, ее решение и производящие анализ действий в целом
По структуре	Структурированные	Представляют собой точное изложение проблемы с указанием конкретных цифр и данных. Как правило, кейс требует однозначного ответа. Они предназначены для оценки умения использовать навык, методику в определенной области знаний.
	Неструктурированные	Кейсы с большим количеством данных, предназначены для оценки ситуации. Направлены на оценку скорости и стиля мышления.
	Первооткрывательские	Могут быть как короткими, так и длинными. Оценивает гибкость ума и креативность.
По форме представления + ИМК (авт. Д.Д.)	Бумажные проекты	полные кейсы (объемом 20-25 страниц)
		сжатые кейсы (3-5 страниц)
		мини-кейсы (1-2 страницы, обязателен список вопросов)
	Видео кейсы	визуальный формат предоставления информации
	Инновационные мультимедиа кейсы (ИМК)	Интерактивные виды кейсов с применением ИИ

В данной классификации авторы приводят данные по вариативности кейсов согласно разным категориям: *по методу подготовки и характеру источника, по цели обучения, по структуре, по форме представления*, при этом примечательно, что они могут быть взаимоинтегрированы по выделенным категориям, а также по форме представления необходимо включить современные инновационные мультимедийные их варианты, которые могут быть представлены с помощью современных средств коммуникации посредством социальных сетей, а также с применением искусственного интеллекта.

Кроме того, в данной работе авторы приводят классификацию, представленную другим отечественным ученым Булатбаевой А.А. [4, 5] (таблица 2), согласно которой кейсы могут также быть разделены на разные типы в зависимости от их деятельностного назначения в образовательном процессе, и их основными типами автор выделяет – *обучающие кейсы, практические кейсы, научно-исследовательские кейсы*. На наш взгляд, в данном виде классификации дополнительно можно выделить подкатегории в каждом их представленных типов, в частности по типам формируемых компетенций и уровням сложности, в зависимости от образовательных целей и уровней развиваемых навыков и умений, при этом не исключая их адаптивности для студентов с разным уровнем подготовки.

Таблица 2. Классификация кейсов (Булатбаева А.А.) [4, 5]:

Тип кейса	Описание типа
<i>Обучающие кейсы</i>	Основной их задачей выступает обучение. Они отражают типовые ситуации, которые наиболее часты в жизни, и с которыми придется столкнуться специалисту в процессе своей профессиональной деятельности. В обучающем кейсе на первом месте стоят учебные и воспитательные задачи, что предопределяет значительный элемент условности при отражении в нем жизни. Ситуация, проблема и сюжет здесь не реальные, практические, а такие, какими они могут быть в жизни. Они характеризуются искусственностью, «сборностью» из наиболее важных и правдивых жизненных деталей.
<i>Практические кейсы</i>	Они отражают абсолютно реальные жизненные ситуации. Основная Задача <i>практического кейса</i> заключается в том, чтобы детально и подробно отразить жизненную ситуацию. По сути этот кейс создает практическую, что называется «действующую» модель ситуации. При этом учебное назначение такого кейса может сводиться к тренингу обучаемых, закреплению знаний, умений и навыков поведения (принятия решений) в данной ситуации. Такие кейсы должны быть максимально наглядными и детальными. Главный его смысл сводится к познанию жизни и обретению способности к оптимальной деятельности.
<i>Научно-исследовательские кейсы</i>	Они ориентированы на осуществление исследовательской деятельности. Их основной смысл заключается в том, что они выступают моделью для получения нового знания о ситуации и поведения в ней.

Как видно из представленной таблицы, самым сложным для осуществления контроля типом являются научно-исследовательские кейсы, поскольку они должны служить моделью для получения нового знания, а следовательно требуют креативного подхода как стороны студентов, так и со стороны преподавателя.

В своей работе Булатбаева А.А. [5] выделила следующую структуру кейса:

- Ситуация – вводный блок, система фактов кейса;
- Проблема;
- Решение;
- Развязка – заключительная часть кейса, которая подводит итог всему кейсу и оценивает результат [4, 5].

Тем не менее, на наш взгляд, несмотря на достоверность предложенной структуры, следует отметить, что в зависимости от видов и типов кейсов их структурные составляющие

также должны варьироваться с учетом специальных требований предъявляемых к ожидаемому результату решения того или иного кейса.

Кабакова М.П. и др. в своей работе представили следующие требования к кейсу [4]:

- ✓ У кейса должна быть хорошая фабула;
- ✓ Кейс фокусируется на теме, вызывающей интерес;
- ✓ Кейс основан на материале, находящемся в пределах последних 5 лет;
- ✓ Кейс должен включать цитаты из источников компании, ситуация которой была положена в основу кейса;
- ✓ Кейс содержит проблему, понятную студентам;
- ✓ Кейс должен прививать навыки менеджмента.

В целом, данный перечень требований достаточно полноценен, однако, следует его адаптировать под разные специальности и, в части развиваемых навыков, необходимо включать их в соответствии со специальностью и заданной тематикой, а также следует интегрировать работу над факт-чеккигом как одному из главных развиваемых навыков, поскольку реалии развития современных технологий выводят данный навык в топ приоритетных.

Подводя итог, следует отметить, что с появлением искусственного интеллекта современный мир, как и современные требования к образованию претерпевают значительные трансформационные изменения, которые потенциально приведут к изменению многих традиционных форм образовательного процесса, однако, это не следует производить стихийно, вводя инновации ради инноваций, поскольку устойчивое развитие требует разумной адаптивности, которая в свою очередь подразумевает необходимость процесса тщательного аналитического отбора существующих эффективных методов и технологий и их переформатирования к требованиям современных инновационных изменений.

Список использованной литература:

1. Шульга Ю. Устойчивое развитие: что это такое и в чем его значимость. [Электронный ресурс] / Сетевое издание «forbes.ru». – Режим доступа: <https://www.forbes.ru/obshchestvo/425081-ustoychivoe-razvitiie-chto-eto-takoe-i-v-chem-ego-znachimost> (дата обращения: 16.12.2023).
2. Что такое кейс и кейс-метод обучения? [Электронный ресурс] / Национальный исследовательский университет Высшая школа экономики. – Режим доступа: <https://olymp.hse.ru/championship/about> (дата обращения: 16.12.2023).
3. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения. [Электронный ресурс] / Инновационный продукт проекта КОРНИ. – Режим доступа: <https://evolkov.net/case/case.study.html#gsc.tab=0> (дата обращения: 07.01.2024).
4. Практическая психология. Сборник кейсов: учебно-методическое пособие / М.П. Кабакова, Н. Ферхат, А.Е. Ахметова, М.М. Нуртаева, Н.А. Есендикова, А.А. Игисинова, А.А. Маликова, Ж.К. Алтынбек, А.К. Жаксыбаева, М.С. Самарханова, Б.Б. Сарсенова; под общ. ред. М.П. Кабаковой. – Алматы: Казак университеті, 2014. – 114 с. ISBN 978-601-04-0633-9
5. Булатбаева А.А. Кейс-стади в системе магистерской подготовки офицеров. – Алматы, 2011. – 165 с.

УДК 81'44

Tlektes D. M.* , Shayahmet A.K.**

LIFELONG LEARNING STRATEGY: THE WAY I STUDIED ENGLISH

Аңдатпа

Осы баяндама өмір бойы оқу стратегияларын жеке таңдауға қатысты. Баяндамашы қытай тілінің қазіргі әлемдегі рөлін анықтап, аталған халықаралық тілді үйренудің артықшылықтарын беретін фактілеріне өз көзқарасын білдіреді.

Кілт сөздер: қытай тілі, халықаралық тіл, тіл үйренудің пайдасы.

Аннотация

Данный доклад связан с персональным опытом обучения на протяжении всей жизни. Докладчик делится своей стратегией изучения английского языка, рекомендует книги и дает советы для преодоления психологического барьера в коммуникации на иностранном языке.

Ключевые слова: изучение английского языка, иностранный язык, психологический барьер в коммуникации.

Abstract

This report is related to the personal experience of lifelong learning. The speaker shares his strategy for studying English, recommends books, and gives tips for overcoming the psychological barrier in communicating in a foreign language.

Keywords: learning English, foreign language, psychological barrier in communication.

Throughout my whole life I have been learning something, and the English language was one of the most challenging but at the same time one of very fascinating subjects that I had to study in my life. Honestly, I have humanitarian mindset. However, it does not mean that languages are easy to learn for me. Moreover, I have recently started learning the Korean language, and I can absolutely say that it is much harder in comparison with English. In my opinion, the way of studying has a huge impact on people's perception, and it is very important to make it interesting.

How did I start to learn? Firstly, I had to decide: Why do I need to study English? What kind of benefits will I get from it? Will I ever use this language in my life? After deep thinking about that, I realized that with acquiring the English language I would expand my outlook and become an open-minded person.

What did I do to start learning?

Firstly, I created my environment. I watched videos in English, listened to music in English, and started to read in English. I also found new friends with the same goal and all of these activities had a really big influence on my learning. I believe, surrounding yourself with language you want to speak only has a positive impact.

Secondly, I started to think in English. My vocabulary became much better by thinking in this language. For instance, when I could not remember a certain word, I just googled, then translated it, and kept it in my mind after that. Moreover, due to this habit I started to spend less time constructing sentences, because I could automatically say them.

How did I improve my vocabulary and speaking? There are three things. First, I read books. It sounds very obvious, but it works; reading is a really great way of developing your vocabulary. I also read articles, reports on different topics.

Actually, I have the list of books that I can recommend in case you are interested. It includes "Forrest Gump" by Winston Groom, "Harry Potter" volumes by Joanne Rowling, "The Da Vinci Code" by Dan Brown, "Airport" by Arthur Hailey, and "Fahrenheit 451" by Ray Bradbury. Second, I watched interviews and listened to podcasts. In my opinion, watching and listening interviews gives you more benefits in comparison with watching films. In interviews people usually talk in

* undergraduate student, the Faculty of Oriental Studies, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, Unoar95@gmail.com

** scientific adviser, Assoc. Prof., the Philological Faculty, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, aschajach@yandex.com

their regular way, whereas in movies they just repeat the script, and in some ways, it gets harder to understand them. Nevertheless, both of them are good opportunities to expand your vocabulary and develop speaking skills. Also, when you hear different phrases from the native and use them in your real life, it makes your speaking more fluent.

Third, I listened to rap and repeated after them. I am a big fan of music, especially in English. When I realized that it could help me, I started to pay my attention to the lyrics of the song and pronunciation. I love Nicki Minaj, Eminem, Drake, 50 Cent, and many others. After listening those musicians, I can say that my English pronunciation has definitely developed for the better.

How not to be scared of speaking? One strange but at the same time interesting lifehack I found is to talk to yourself. I mean, you have to imagine yourself in the interview answering questions. It really helps not to get stressed out when you talk with native people, as you have had enough practice. You will start to be more confident while you are speaking.

One more thing is to talk with friends. As I said before, you have to find people with the same goal. It is really great when you have a person who you can practice a language with, especially general English.

In conclusion, I would like to say that everybody has their own preferences. Learning and studying English with the use of these techniques were suitable for me that time.

References:

1. Groom, W. (1986). Forrest Gump. New York: Simon & Schuster Inc.
2. Rowling, J.K. (2014). Harry Potter Box Set: The Complete Collection. Educa Books.
3. Brown, D. (2003). The Da Vinci Code. Doubleday.
4. Hailey, A. (1968). Airport. New York: Bantam.
5. Bradbury, R. (2012). Fahrenheit 451. New York: Simon & Schuster Inc.

Scientific adviser's brief review:

The report by student concerns the field of second language acquisition, in particular his acquiring English as a foreign language in non-English speaking country. Researchers might be interested in improving the way in which another language is being taught, consequently discovering how the English language was learned might be useful for both students and teachers in Kazakhstan. The author's shared experience describes factors affecting learner's autonomy and his communicative competence related to English language proficiency.

Assoc. Prof. A.K. Shayahmet

УДК 8.1751

Toybek A. *, Sarsembiyeva A. *, Samakhunova A. *, Gatiat A. **

CHALLENGES IN TRANSLATING HUMOR IN COMEDY SERIES.

Аңдатпа

Комедиялық сериалдардағы әзілді аудару оның семантикалық тереңдігін сақтау үшін әртүрлі аударма әдістерін сауатты қолдануды қажет ететін күрделі тапсырманы білдіреді. Бұл мақаланың мақсаты-әзілді, вербалды әзілдің түрін берудегі қиындықтарды анықтау, аударма стратегияларын және аудиовизуалды мәтіндерді ағылшын тілінен орыс тіліне аударудың ең тиімді әдісін анықтау. Талдау тақырыбы - "Заманауи отбасы", "Достар", "Мен сендердің аналарыңды қалай кездестірдім" комедияларындағы әзіл. Бұл зерттеуде

* Бакалавр 4-года обучения, факультет педагогики и гуманитарных наук, переводческое дело, SDU University, г.Каскелен, Казахстан, e-mail: 200304001@sdu.stu.edu.kz

** MA, Senior lecturer, Faculty of Education and Humanities, Translation Studies, SDU University, Kaskelen, Kazakhstan, e-mail: aisulu.gatiat@sdu.edu.kz

сапалы және сандық зерттеу әдістері қолданылады. Нәтижесінде, комедия жанрындағы сериалдарындағы мысалдарын талдай отырып, зерттеу күрделілігін тереңірек түсінуге және аударманың ең тиімді әдістерін анықтауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: әзілді жеткізу, аударма стратегиялары, вербалды әзіл түрлері, аудиовизуалды мәтін, аударма әдістері.

Аннотация

Перевод юмора в комедийных сериалах подразумевает собой сложную задачу, требующую грамотного применения различных методов перевода для сохранения смысловой глубины и тонкостей юмора. Цель данной статьи - выявить трудности передачи юмора, разновидности вербального юмора, определить стратегии перевода и наиболее эффективный способ перевода аудиовизуального текста с английского на русский язык. Предметом анализа является юмор из комедий "Американская семья", "Друзья", "Как я встретил вашу маму". В данном исследовании используются как качественные, так и количественные методы исследования. В результате, анализируя примеры из сериалов комедийного жанра, исследование позволит глубже понять сложности и определить наиболее эффективные методы перевода.

Ключевые слова: передача юмора, стратегии перевода, разновидности вербального юмора, аудиовизуальный текст, методы перевода.

Abstract

The translation of humor in comedy series implies a complex task that requires the competent application of various translation methods to preserve the semantic depth and subtleties of humor. The purpose of this article is to identify the difficulties of humor transmission, revealing the varieties of verbal humor, to determine translation strategies and the most effective way to translate audiovisual texts from English to Russian. The subject of the analysis is humor from the comedies "Modern Family", "Friends", "How I Met Your Mother". This study makes use of both qualitative and quantitative methods. As a result, by analyzing examples from comedy series, the study will provide a deeper understanding of the complexities and identify the most effective translation techniques.

Key words: humor transmission, translation strategies, varieties of verbal humor, audiovisual text, translation techniques.

Introduction. Translating humor in comedy series involves a multifaceted and complex task that requires careful consideration of linguistic, cultural and contextual elements. Translating humor can cause problems due to a variety of factors. Humor in many cases involves knowledge of cultural contexts, linguistic nuances and wordplay, which makes it incredibly difficult to translate and preserve its comedic effect in different languages and cultures. While some jokes easily overcome language barriers, some comedic elements encounter cultural references, which is a difficult task. Cultural references may include historical events, local customs, or stereotypes that may not resonate with audiences from different cultures. The translation of such jokes requires cultural adaptation, in which the references are replaced by those that are more suitable for the target audience. However, this process can be difficult because the subtlety of the joke may be lost, which will affect the overall comedic impression.

Humor is an extensive topic that involves many branches or genres. Our work will cover the most common types of humor in the comedies "Modern Family", "Friends", "How I Met Your Mother", such as pun, dark humor, and irony.

Literature review. Various studies have carefully examined several aspects of the translation of humor in television series, highlighting the challenges and strategies involved in ensuring successful intercultural communication. In a study by Ananda Felin, Tri Mulyati and Andy Bayou Nugroho on the translation of verbal humor in Charlie and the Chocolate Factory, humor transfer was evaluated using a questionnaire in Google Forms, in which translations were classified according to their level of acceptability. (1) This study emphasized the importance of effectively broadcasting humor to maintain audience engagement and enjoyment. Studies similar to the study of subtitle strategies for swear words and taboo expressions in the movie "Training Day" provide insight into how such contradictory formulations are used in translation. (2) The FAR quality assessment model proposed by Pedersen and Abdelaal, focused on functional equivalence, acceptability and readability, serves as a valuable basis for evaluating the quality of humor translation. These studies were aimed at identifying strategies that could improve the effectiveness of humor translation and preserve the original comedic effect in versions in the target language. Mohamad Zakwan Tuan Ibharim's research on the perception of humor with subtitles in the film

“Deadpool” focused on the audience's perception and understanding of comedy content with subtitles, shedding light on how different segments of the audience interpret humor in audiovisual translation.(3) Studies such as the analysis of Chenry Xia's translation of humor in SpongeBob Squarepants and the study of problems with subtitles of audiovisual humor highlight the difficulties associated with preserving the essence and effectiveness of comedic elements beyond linguistic and cultural boundaries.(4) Overall, it can be noted that in all studies, the main problem was the intercultural and linguistic barrier, and in the search for the most suitable equivalent of translating humor into comedy series in order to preserve the diversity of the cultural background.

Methodology. The main objective of our research is to determine the types of humor in the TV series, such as puns, black humor and irony, to compare the quality of translation into Russian and to determine what methods were used for this purpose. Three TV series “Modern family”, “Friends”, “How i met your mother” were chosen for the study. Therefore, this study utilized Qualitative analysis which was used to determine the translation strategy, and Quantitative methods which was used to conduct a survey to evaluate the quality of translation. For data collection a corpus parallel method was used. This study also includes an explanation of the theoretical method (comparative) and the type of research method (empirical), with a subtype (naturalistic). Hypothesis that was investigated in this paper: Explanatory, which analyzes the hypotheses that translation strategies of humor and irony in different languages differ due to cultural and linguistic factors.

Conclusion. In conclusion, humor in the comedy series “Modern Family”, “Friends”, “How I Met Your Mother” implies a number of difficulties in translation. In this paper, we have revealed the varieties of verbal humor, analyzing examples from the above series, the main strategies of translation and the most effective translation method. We conducted a Google survey among students to assess the relevance of the translation. Localization has been identified as the most effective method of translation.

Reference

1. Felin A., Mulyati T., Nugroho A.B. Translation of verbal humor in Charlie and the Chocolate Factory movie, 2023, Available at: <https://journal.uny.ac.id/index.php/diksi/article/download/56407/19402>
2. Noureldin M.A., Amani A.S. Subtitling strategies of swear words and taboo expressions in the movie “Training Day”, 2021, Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844021014547>
3. Mohamad Z.T.I., Faizal M., Ridzuan I. The Subtitling Of Humour In Deadpool: A Reception Study, 2019, Available at: https://www.researchgate.net/publication/339301078_The_Subtitling_Of_Humour_In_Deepool_A_Reception_Study
4. Chenri X., Mansour A., Kam-Fong L. Humor translation: A case study on the loss of humorous loads in SpongeBob Squarepants, 2023, Available at: <https://periodicos.ufsc.br/index.php/traducao/article/download/89705/52765/352396>

UDC 372.881.1:37.013

Tulebayev T.*

USING FAIRY TALES IN ENGLISH LESSONS TO DEVELOP STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE

Аннотация

Бұл мақалада баланың коммуникативтік құзыреттілігін дамыту құралы ретінде сабақта ертегілерді пайдалану арқылы ағылшын тілін оқыту тәжірибесі берілген. «Коммуникативтік құзыреттілік» ұғымының

* English teacher, “Zhiger” children's and teenagers' club, Pavlodar, Kazakhstan, e-mail: tulebaev.timur@mail.ru

анықтамалары беріліп, ағылшын тілі сабақтарында ертегілерді қолданудың маңыздылығы және «ертегі терапиясы» жаңа әдістемесі көрсетіледі.

Кілт сөздер: оқыту әдістері, ертегілер, коммуникативтік құзыреттілік, ертегі терапиясы, коммуникация.

Аннотация

В данной статье представлен опыт преподавания английского языка с использованием на уроках сказок, как инструмента развития коммуникативной компетенции ребенка. Представлены определения понятия «коммуникативная компетенция» и показана важность использования сказок на занятиях английского языка и нового метода «сказкотерапия».

Ключевые слова: методика преподавания, сказки, коммуникативная компетенция, сказкотерапия, коммуникация.

Abstract

This article presents the experience of teaching the English language using fairy tales in lessons as a tool for developing a child's communicative competence. Definitions of the concept of "communicative competence" are presented and the importance of using fairy tales in English classes and the new method "fairy tale therapy" is shown.

Key words: teaching methods, fairy tales, communicative competence, fairy tale therapy, communication.

One of the main tasks of a teacher in the modern world, in addition to educational activities, is to help a child develop communication skills, master the culture of communication, help in adaptation to the social world, and the process of socialization.

Analysis of theoretical literature allows us to consider communicative competence from different points of view and identify different approaches to the formulation of the concept of "communicative competence".

This concept consists of two words: communication and competence. The word "communication" comes from the Latin "communicatio", which means "message, transfer of information".

S.L. Rubinstein defined communication is "the process of establishing contacts between people that arise when there is a need for joint activity. This communicative contact involves the exchange of information, the development of an interaction strategy, the perception and understanding of the interlocutor" [1, p. 430, translated from Russian].

Communication competence includes the following essential skills and abilities:

-reading and understanding simple, original texts (with an understanding of the main content and with full understanding);

-the ability to communicate orally in standard situations in the educational, labor, cultural, and everyday spheres;

- the ability to orally briefly talk about oneself, the environment, retell, express an opinion, assessment;

-ability to write and convey basic information (letter). This is how the minimum level of communicative competence is determined in the state educational standard for foreign languages.

The ultimate goal of developing communicative competence is a completed communicative act. The means to achieve this goal are the components of communicative competence (linguistic knowledge and skills, speech skills, linguistic and cultural component of the training content). The most important component of communicative competence is rightfully recognized as linguistic competence, which provides, on the basis of a decent amount of knowledge, both the construction of grammatically correct forms and syntactic structures, and the understanding of semantic segments of speech organized in accordance with the norms of a foreign language.

A high level of development of communicative competence suggests that the student shows interest in communicating with other people, is active, and independent in the process of educational communication.

In teaching a foreign language, one of the main tasks is the formation, improvement and development of the student's personality, and assistance in achieving the required level of communicative competence. It should be noted that expressing your own thoughts, especially in a

foreign language, is a rather complex process, both from a linguistic and psychological point of view.

Reading literature, in particular fairy tales plays a very important role in the personal, speech and communicative development of a student. Fairy tales are not just an entertaining genre of literature for children, they are a direct reflection of the mental processes of the collective unconscious. Fairy tales are very valuable material for scientific research, and they can be used in lessons when working with children in different variations.

A.I. Nikiforov defines a fairy tale as “...oral stories existing among the people for the purpose of entertainment. Having events that are unusual in the everyday sense and distinguished by a special compositional and stylistic structure” [2, p. 20, translated from Russian]. V.P. Anikin emphasizes that fairy tales are narratives “traditionally preserved by the people,” drawing attention to the historical nature of these legends [3, p. 195, translated from Russian].

The fairy tale has long been successfully used in working with children. Recently, fairy tale therapy has been used in the practice of psychologists and teachers as a method of practical psychology. A fairy tale, as a means of developing communication skills of children, is considered in the works of A.M. Vinogradova, V.A. Eliseeva, N.S. Karpinskaya, M.I. Lisina, S.N. Nikolaeva, A.A. Osipova, L.N. Strelkova.

Fairy tale therapy is a method of practical psychology, an educational system and a set of ways to transmit knowledge about the spiritual path of the soul and the social realization of a person. Using the fairy tale therapy method, they work with aggressive, insecure, and anxious children of different ages. Fairy tale therapy is one of the youngest areas of practical psychology, and, at the same time, fairy tale therapy is one of the most ancient ways of supporting a person with the help of words.

In his work, an English teacher can use a fairy tale in various variations depending on the age of the students. After all, as Tkach R.M. writes, “Modern children, listening to fairy tales, go through the same path of understanding the world and gaining experience” [4, p 7, translated from Russian] An option for working with a fairy tale is suitable for all ages - staging or dramatization.

Dramatization is an important and necessary element in the process of learning a foreign language. Such a serious obstacle as the “language barrier” can be overcome more easily with the help of games and role-playing interactions, when children are involved in the overall creative process. The dramatization is aimed at effective assimilation of the material, promotes the activation of cognitive activity, the development of imagination, memory, attention, broadens one’s horizons and maintains interest in the subject of study. Dramatization helps to express students’ emotions and learn to interact with other participants.

Role-playing games in foreign language classes are informative and effective teaching methods from a perceptual point of view. When engaging in role-playing games in foreign language classes, students imagine themselves in the role of someone else in a specific situation and behave appropriately in accordance with the rules of this game. The roles played by children contribute to the development of the ability to communicate and discuss issues, understand and evaluate the feelings of other people, and solve problems. The ultimate goal of any role-playing game in foreign language classes is to gain new knowledge and broaden your horizons.

With older children, we also use fairy tales as material for linguistic analysis, which includes identifying ideas, searching and analyzing stylistic devices, and linguocultural analysis. English fairy tales have a very rich vocabulary, a lot of mythologies, specific lexemes - we carry out their etymological analysis, study the origin of the word and its meaning in the culture of the people. Folk tales are one of the oldest folklore genres, along with myths and legends, so studying them is very important to become familiar with the views and beliefs of the people.

The peculiarity of a fairy tale is that it is a comprehensive means of social and moral development of a child. Inside the fairy tale there is a plot in which the reader gets involved and learns from the heroes the peculiarities of interaction. During the discussion, the child is also

included in communication with the teacher and other children. Thanks to working with the fairy tale, the communicative competence of children is developed: vocabulary is replenished, grammatical structure is improved, the skills of dialogue and monologue are improved and they learn how to communicate with each other.

References

1. Rubinstein S.L. Fundamentals of general psychology [*Osnovy obshchey psikhologii*]. – SPb.: Piter. 2010. – 712 p. [in Russian]
2. Nikiforov, A.I. Fairy tale and storyteller [*Fairy tale and storyteller*]. – M.: OGI, 2008. 376 p. [in Russian]
3. Anikin, V.I. Russian folk tale [*Russkaya narodnaya skazka*]. – M.: Uchpedgiz, 1977. 186 p. [in Russian]
4. Tkach R.M. Fairytale therapy for children's problems [*Skazkoterapiya detskikh problem*]. – St. Petersburg: Rech; M.: Sfera, 2008. 118 p. [in Russian]

ӘОЖ 37.013.42

Түспек Н.Т.* Әтемова Қ.Т.**

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ҚЫЗ БАЛАЛАРЫНЫҢ ГЕНДЕРЛІК САУАТТЫЛЫҒЫН ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация

Мақала жоғары сынып қыз балаларының гендерлік сауаттылығын әлеуметтік-педагогикалық қолдаудың өзекті мәселесіне арналған. Зерттеу тақырыбы бойынша «гендер» терминінің сипаттамалары ұсынылған. Жоғары сынып қыз балаларының гендерлік сауаттылығын дамытуда отбасындағы тәлім-тәрбиенің, қыз бала тәрбиесінің рөлі айтылады. Мақалада гендерлік сауаттылықты әлеуметтік-педагогикалық қолдау бойынша іс-шаралар тізбесі берілді. Сондай-ақ, жоғары сынып қыз балаларының гендерлік сауаттылығын әлеуметтік-педагогикалық қолдау ерекшеліктері қарастырылды.

Кілт сөздер: гендер, гендерлік сауаттылық, әлеуметтік-педагогикалық қолдау, қыз бала тәрбиесі, ұлттық тәрбие.

Аннотация

Статья посвящена актуальной проблеме социально-педагогического сопровождения гендерной грамотности старшеклассниц. По теме исследования даны определения термина «гендер». В развитии гендерной грамотности старшеклассниц подчеркивается роль воспитания в семье, воспитания девочек. В статье представлен перечень мероприятий по социально-педагогическому сопровождению гендерной грамотности. Также были рассмотрены особенности социально-педагогического сопровождения гендерной грамотности старшеклассниц.

Ключевые слова: гендер, гендерная грамотность, социально-педагогическая поддержка, воспитание девочек, национальное воспитание.

Abstract

The article is devoted to the actual problem of socio-pedagogical support of gender literacy of high school girls. The definitions of the term "gender" are given on the topic of the research. In the development of gender literacy of high school girls the role of upbringing in the family, upbringing of girls is emphasized. The article presents a list of activities on socio-pedagogical support of gender literacy. The peculiarities of socio-pedagogical support of gender literacy of senior school girls were also considered.

Key words: gender, gender literacy, socio-educational support, girls' education, national education.

Бүгінгі жаһандандудың заманауи үрдісі адамзат өмірінің барлық жақтарына өзіндік ықпалын тигізуде. Ол тек саясат, экономика, экология, білім беру салаларын ғана емес, адамдардың жан-жақты сауаттылығын, мәдениеті және рухани өмірін де қамтиды. Осы орайда қазіргі білім беру контекстінде гендерлік сауаттылық мәселелері маңызды бола түсуде.

* 2-курс магистранты, педагогика кафедрасы, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Астана қ., Қазақстан; e-mail: ntuspek@mail.ru

** Ғылыми жетекші: педагогика ғылымдарының докторы, педагогика кафедрасының профессоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Жоғары сынып қыздарында гендерлік мәселелер саласындағы дағдылар мен түсініктерді қалыптастыру ерекше назар аударуды және әлеуметтік-педагогикалық қолдауды қажет етеді.

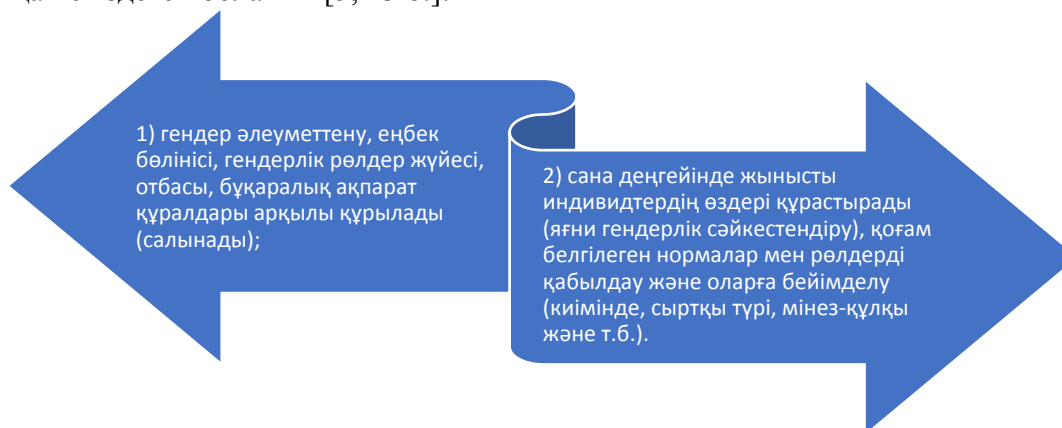
Бүгінгі қоғамда қыз балаларының өздерінің табиғатына тән ерекшеліктерінің болмысынан ауытқап бара жатқанын байқау қиын емес. Өздерінің сырт келбеттерін ұлдар тектес ұстап: шаш үлгісінің өте тықыр қиып, ерлерге тән киіну мен мінез-құлық танытатын жайттар бар. Ал ұл балалар ішінде де тырнақ өсіріп бояйтын, шаш өсіріп, сырға тағатындары да кездеседі. Жалпы ұлдар мен қыздардың рөлдерінің алмасып кетуі бүгінгі қоғамдағы өркениеттіліктің, көпмәдениеттіліктің немесе жаһанданудың бір көрінісі ретінде кең етек алып отыр. Әйтседе тәрбиенің көзі қыз балалардан бастау алғандықтан, оларды қыз кезінен біз ұлттық өздеріне тән мінез-құлықты, киіну мәдениеті мен жүріс-тұрыс, қарым-қатынас ерекшеліктерін қалыптастырғанымыз жөн. Демек, гендерлік ерекшелік деген кезде қыз балаға тән мінез-құлық, сыртқы келбет, қарым-қатынасты қарастырсақ болады.

Гендер (ағылш. gender, лат. genus «ұрпақ») – адамның қоғамдағы мінез-құлқын және бұл мінез-құлқтың қалай қабылданатынын анықтайтын әлеуметтік жыныс. Сонымен қатар, күрделі әлеуметтік-мәдени құрылым ретінде: рөлдердегі айырмашылықтарды, мінез-құлық, ерлер мен әйелдердің психикалық және эмоционалдық ерекшеліктерін, құрылған (құрастырған) қоғамдар, адамдар, ерлер мен әйелдермен байланыстыратын қасиеттерін сипаттайды [1].

Психологияда гендер – адамның әлеуметтік-психологиялық жынысы, оның психологиялық сипаттамалары, қарым-қатынас пен өзара әрекеттесуде көрінетін әлеуметтік мінез-құлық ерекшеліктерінің жиынтығы, – деп қарастырылса [2, 102 б.], ал гендерлік әлеуметтануда адамның әлеуметтік жынысы ретінде гендер ер мен әйелдің әлеуметтік шартталған сипатын көрсететін, әлеуметтік-жыныстық рөлдік өзара әрекеттесу құрылымындағы жеке тұлғаның мәртебесі ретінде қарастырылады. Сондай-ақ, ерлер мен әйелдер қауымдастығының даму процестері мен өзара әрекеттесуін, олардың қоғамдағы әлеуметтік мәртебесін зерттейді, – делінген [3, 12 б.].

Гендерлік статистика көрсеткіштерінің жүйесін қалыптастыру әдістемесінде «гендер – бұл ерлер мен әйелдердің мінез-құлқын, сондай-ақ олардың арасындағы әлеуметтік өзара қарым-қатынасты айқындайтын, олардың әлеуметтік және мәдени нормалары мен рөлдерінің жиынтығы», – деп анықталған [4].

Зерттеуші В.Н. Антонова өз еңбегінде гендерлік әлеуметтік құрылым теориясын екі постулатқа негіздеген болатын [5, 13 б.]:

Сурет-1. Гендерлік әлеуметтік құрылым теориясы

Гендерлік сауаттылық гендерлік сәйкестіліктің, этникалық тегіне, ұлттық ерекшелігіне қарамастан адамдармен қарым-қатынас және өзара әрекет жасау мүмкіндігі. Сонымен қатар, гендерлік әлеуметтік құрылым теориясында анықталғандай әр адам өзінің гендерлік сәйкестігі мен көрінісіне қарамастан танылуы және құрметтелуі қажет.

Бүгінгі таңдағы гендерлік сауаттылық контекстіндегі әлеуметтік-педагогикалық қолдауға білім беру мекемелеріндегі қыздардың гендерлік сауаттылығын қолдау, дамыту

және қалыптастыруға бағытталған мақсатты әрекеттер мен бағдарламалар жүйесінің маңыздылығын атап айтуға болады. Ол өз кезегінде гендерлік стереотиптерді жеңуге, жыныстар арасындағы айырмашылықтарды түсіну мен құрметтеуді дамытуға, әр түрлі гендерлік ортада өзара әрекет орнату дағдыларын қалыптастыруға бағытталған әлеуметтік және педагогикалық шараларды қамтығаны абзал.

Жоғары сынып қыз балаларының гендерлік сауаттылығын әлеуметтік-педагогикалық қолдауды келесідей іс-шараларды жүйелі ұйымдастыру арқылы жүзеге асыруға болады:

➤ Ұлттық тәрбие, менталитетті гендерлік сауаттылықпен ұштастырған кездесулер, тәрбие сағаттары, тренингтер, дөңгелек үстел мен семинарлар ұйымдастыру;

➤ Жоғары сынып қыз балаларына қоғамдағы гендерлік рөлдер мен нормаларын түсінуге көмектесетін оқу бағдарламаларын әзірлеу және жүргізу;

➤ Қарым-қатынас дағдылары мен сыни ойлауды дамытуға көмектесетін жобаларды ұйымдастыру;

➤ Қолайлы орта құру және білім беру процесінде гендерлік мәселелерге толерантты және саналы көзқарасты қалыптастыруға ықпал ету.

Демек, жоғары сынып қыздарының гендерлік сауаттылығын әлеуметтік-педагогикалық қолдау арқылы генетикалық теңдікті нығайтуға, сондай-ақ өз құқықтары мен міндеттерін, мүмкіндіктері мен жауапкершіліктерін түсінуге, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға мүмкіндік туады.

Қыздардың гендерлік сауаттылығы тек білім беру мекемесінде ғана қаралып қоймай, отбасындағы тәлім-тәрбиемен жалғасын тапқаны жөн.

Отандық ғалымдар Г.Алданбергенова, Ж.Т.Сарыбекова, Г. Қоңырбаева, Қ.Т. Әтемова, Л.Н.Ибраимова, Д.Матайқызы және т.б. еңбектерінде қыз бала тәрбиесіне қатысты мәселелер жан-жақты қарастырылып, талданған болатын. Жалпы отбасы тәрбиесін, соның ішінде қыз бала тәрбиесін методологиялық тұрғыдан қарастырып, қыз балаларына тән сапаларды қамтитын Қ.Т. Әтемова мен Н.А. Турсунходжаеваның еңбегін атап айтуға болады. Авторлар «Қыз тәрбиесінде ұлттық құндылықтарды пайдалану» атты ғылыми еңбегінде қыз баласының отбасындағы орнын анықтап, оларды қонақ күту мен тазалыққа үйрету, киіну мәдениетіне мән беру, мінез-құлқының дұрыс қалыптасуын қадағалау, тәрбие барысында ырымдар мен тыйымдарды пайдалану және қыз балаларын болашақ ана болуға даярлау туралы жазған болатын. Сонымен қатар, оқу құралында «Еліміз қыздың тәлім-тәрбиесінің дұрыс болуы әр елдің тағдырындағы үлкен тұтқасы деп қараған. Сондықтан қыздың тәрбиесіне ерекше мән беріп, сол қыз баласының бойына тәрбие арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың жолында игі жақсыны топтастыра білген. Қазақ ұлында ескіден қыз баланың орнын ерекше қараған. Қызына тәрбие беру барысында барлық нәрсеге мән берген. Яғни, ұлттық құндылықтар арқылы тәрбиелеу, ана тәрбиесі, әже тәрбиесі, әке және аға тәрбиесі, жеңге тәрбиесі және көрші-қоңсы жақсы болуы», – деп берілген [6, 51 б.].

Бұл берілетін тәрбиенің де астарында қыз балалардың гендерлік сауаттылығын әлеуметтік-педагогикалық қолдаудың үлкен үлесі жатыр.

Осылайша, жоғары сынып қыз балаларының гендерлік сауаттылығын әлеуметтік-педагогикалық қолдау – бұл қыздардың білімі мен тәрбиесіне байланысты әртүрлі аспектілерді қамтитын кешенді іс-әрекет.

Зерттеу жұмысымыздың аясында жоғары сынып қыз балаларының гендерлік сауаттылығын әлеуметтік-педагогикалық қолдаудың ерекшеліктерін келесідей қарастырамыз:

1. Әр қыз баланың жаратылысы дара болғандықтан, әлеуметтік-педагогикалық қолдауды ұйымдастыруда жеке тұлғалық ерекшеліктер мен қажеттіліктер ескерілуі қажет. Яғни, ұйымдастырылатын іс-шаралар, бағдарламалар мен әдістерді әр оқушының түсіну деңгейі мен қызығушылығына бейімдеу;

2. Жоғары сынып қыз балаларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, гендерлік сауаттылығын әлеуметтік-педагогикалық қолдауға бағытталған материалдарда даму кезеңіне қатысты мүдделер мен мәселелерді ескеру;

3. Жоғары сынып қыз балаларының гендерлік сауаттылығын дамыту бойынша бағдарламаларды: өзіндік көзқарастарын қалыптастыруға және ақпараттандырылған шешімдер қабылдауға көмектесу үшін, сыни ойлауды дамытуға бағыттау;

4. Гендерлік сауаттылықты сүйемелдеуде ата-аналармен өзара әрекеттесу, гендерлік мәселелерді отбасылық талқылау, сондай-ақ, қыздардың өз ойларын еркін айту мен сұрақтар қоюға дағдыландыру;

5. Жоғары сынып қыздарының интернет кеңістігінде, әлеуметтік желі мен мессенджерлерді қолдану кезіндегі өздерінің демократиялық рөлдерін, құқықтарын жақсы түсіну және гендерлік өзін-өзі бағалауларын дамыту.

Қорытындылай келе, бүгінгі жылдам дамушы қоғамда жоғары сынып қыз балаларының гендерлік сауаттылығын әлеуметтік-педагогикалық қолдаудың маңызы зор. Бұл процестің ерекшеліктері гендерлік мәселелерді түсінуге, сыни ойлауды дамытуға, гендерлік стереотиптер, буллинг және кибербуллинг мәселелерін алдын алуға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Клецина И.С. Психология гендерных отношений. Теория и практика. – СПб: Алетейя, 2004. – 403 с.
2. Чекалина А.А. Гендерная психология. – М.: «Ось-89», 2006. – 256 с.
3. Е. А. Кранзеева. Гендерная социология: учебное пособие / Е. А. Кранзеева; отв. ред. Л. Л. Шпак. – Кемерово, 2011. – 92 с.
4. Гендерлік статистика көрсеткіштерінің жүйесін қалыптастыру әдістемесін бекіту туралы. ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті Төрағасының м.а. 2015 жылғы 23 желтоқсандағы № 219 бұйрығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012909>
5. Антонова В.Н. Гендерные аспекты образования: словарь / сост. В.Н. Антонова. – М.: Издательский дом Академии Естествознания, 2016. – 200 с.
6. Әтемова Қ.Т., Турсунходжаева Н.А. Қыз тәрбиесінде ұлттық құндылықтарды пайдалану: оқу құралы. – Шымкент: «Әлем» баспаханасы, 2018. – 86 б.

ӘОЖ 37.013.42

Умбетхан Н. *, Айбергел А.І.**

ЖАСӨСПІМДЕР ҮШІН ВОЛОНТЕРЛІК ІС-ӘРЕКЕТТІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аннотация

Қазіргі қоғамда волонтерлік әлеуметтік дамудың маңызды элементіне айналууда. Волонтерлік іс-әрекет жауапкершілікті, әлеуметтік белсенділікті және қоғамға қажеттілік сезімін қалыптастыруға ықпал етеді. Ұсынып отырған мақала жасөспірімдердің әлеуметтік, эмоционалды және кәсіби дамуы үшін волонтерлік іс-әрекетке қатысудың маңыздылығын қарастырады. Мақалада құндылық бағдарларын қалыптастыру, көшбасшылық қасиеттерді дамыту және жастар арасында азаматтық белсенділіктің қалыптасуына волонтерліктің әсері мәселелері көтеріледі.

Кілт сөздер: волонтерлік іс-әрекет, жасөспірім, көшбасшылық қасиеттер білім, білік, дағды.

Аннотация

В современном обществе волонтерство становится важным элементом социального развития. Волонтерская деятельность способствует формированию ответственности, социальной активности и чувства потребности в обществе. В предлагаемой статье рассматривается важность участия в волонтерской деятельности для социального, эмоционального и профессионального развития подростков. В

* 2 - курс магистранты, педагогика кафедрасы, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Астана қ., Қазақстан; e-mail: nursaulvesh@mail.ru

** Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент МА, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

статье поднимаются вопросы формирования ценностных ориентаций, развития лидерских качеств и влияния волонтерства на формирование гражданской активности среди молодежи.

Ключевые слова: волонтерская деятельность, подростковый возраст, лидерские качества, знания, умения, навыки.

Abstract

In modern society, volunteering is becoming an important element of social development. Volunteer activity contributes to the formation of responsibility, social activity and a sense of need in society. The proposed article considers the importance of participation in volunteer activities for social, emotional and professional development of adolescents. The article raises the issues of formation of value orientations, development of leadership qualities and the influence of volunteering on the formation of civic activity among young people.

Key words: volunteer activity, adolescence, leadership skills, knowledge, skills, abilities.

Қазіргі қоғамдағы өмірдің жылдам қарқыны мен технологиялық даму аясында волонтерлік іс-әрекет жасөспірімдердің жеке басын қалыптастыру мен дамытудың негізгі элементіне айналып, маңыздылығы бұрынғыдан да арту үстінде. Зерттеу тақырыбымыздың өзектілігін бірқатар факторлармен байланыстыра қарауға болады:

1. Волонтерлік іс-әрекет жасөспірімдерді қоғам алдындағы жауапкершілікке үйретіп, азаматтық белсенділікті қалыптастыру, әлеуметтік-мәдени және экологиялық мәселелерге мұқият қарау қажеттілігін арттырады;
2. Әртүрлі жобаларға қатысу арқылы көшбасшылық қасиеттерді, коммуникативтік дағдыларды және ұжымда жұмыс істеу дағдыларын дамыту мүмкіндігі;
3. Жасөспірімнің оқу орнында алған теориялық білімді іс жүзінде қолдануға мүмкіндік туып, кәсіби өсуі, құндылықтар мен дүниетанымының қалыптасуы ықпал етеді;
4. Волонтер жасөспірімдер қоғамға жат мінез-құлық, есірткіні қолдану немесе агрессия сияқты жағымсыз әсерлер мен теріс тенденцияларды алдын алуда маңызды орын алады.

Демек, жасөспірімдер үшін волонтерлік қызметтің маңыздылығын зерттеу ғылыми зерттеулер мен әлеуметтік-педагогикалық практиканың өзекті және перспективалы саласы болып табылатынын аңғаруға болады.

Бүгінде мемлекет және азаматтар тарапынан волонтерлікті дамыту мәселесі ерекше мәнге ие екені белгілі.

Президент Қ-Ж.К.Тоқаев 2020 жылы қайырымдылық, волонтерлік ұйымдардың және бизнес-сектордың өкілдерімен онлайн форматта кездесу өткізіп, волонтерлік қызметті дамыту, қайырымдылық пен меценаттыққа қолдау көрсету мемлекетіміздің ұзақ мерзімді басымдығы екенін, сондай-ақ, волонтерлік іспен айналысу – патриотизмнің жарқын көріністерінің бірі екенін атап өткен. «Волонтерлік қызмет осы жылмен тоқтап қалмайды, алдағы уақытта да жалғаса береді. Өйткені волонтерлік қызмет мемлекеттің алдына қойып отырған мақсаттарымен үндесетін болғандықтан, бұл – рухты көтеретін, халықтың мұң-мұқтажын бөлісетін қозғалыс», – деді Президент [1].

Қазақстан Республикасында «Волонтерлікті дамытудың 2021 – 2023 жылдарға арналған жол картасы» жүзеге асып, волонтерлік қызметті қолдау стандартын әзірлеу, мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс және мемлекеттік гранттар негізінде волонтерлік ұйымдардың бастамаларына жүйелі қолдауды ұйымдастыру, волонтерлік бастамалар мен жобаларды жүйелі дамыту және үйлестіру үшін волонтерлердің республикалық фронт-офисінің қызметін ұйымдастыру және әртүрлі бағыттар бойынша волонтерлерді даярлаудың бірыңғай бағдарламасын әзірлеу және енгізу сияқты бірқатар шаралар атқарылды [2]. Ал биылғы жылы волонтерлікті дамыту мен қолдаудың 2024-2026 жылдарға арналған жаңа жол картасы қабылданды [3].

Мемлекет басшысы Қ-Ж.К.Тоқаев Халықаралық волонтерлер форумында «Қазір еліміздегі волонтерлік ұйымдар саны 3 есе өсті, яғни 680 ұйым бар. Еріктілердің саны 200 мыңға жетті. Барлық аймақта фронт-офистер ашылды. Онда мыңдаған волонтер дайындықтан өтті. Qazvolunteer.kz платформасы жасалды. Яғни, бүгінгі таңда Қазақстанда

кез келген адам еріктілер тобына мүше болып, пайдалы іске өз үлесін қоса алады, – деп атап өткен болатын [4].

Отандық зерттеулерде Ж.А Нурбекова, Ж.У. Айдаркулованың зерттеу жұмысында волонтерлік мәселесінің өзектілігі айтылып, волонтерлікті дамыту үшін мемлекет және үкіметтік емес ұйымдар үшін бірқатар ұсыныс берілген. Сондай-ақ, волонтерліктің құрылуы азаматтық қоғам тарапынан тиянақты үлес қосуды, мемлекеттік құрылымдар тарапынан түрлі қолдау көрсетуді және бизнестің назар аударуын талап ететіндігі айтылады [5].

С.К. Абильдина және ұжымдық авторлар тарапынан жоғары оқу орны студенттерін волонтерлік қызметке даярлаудың педагогикалық шарттары ұсынылды. Білім алушыларды аталмыш іс-әрекетке даярлаудың бірінші шарты ретінде білім берудің маңызды қызметтік функцияларының бірі–волонтерлік қызметке даярлау үдерісінде олардың өзін-өзі жүзеге асыруына жәрдемдесу; екінші шарты педагогикалық өзара іс-қимылды жеке мағыналармен қанықтыру болса, студенттердің бойында жағымды «Мен-концепцияны» қалыптастыруға педагогикалық ықпал ету волонтерлік қызметке табысты даярлаудың үшінші шарты болып табылатындығы қарастырылған [6].

А.М. Шерниязова, Г.О. Абдикерова студенттердің волонтерлік кәсіби біліктілігінің қалыптасуын – балаларға қайтарымсыз жоғары білікті педагогикалық, әлеуметтік және басқа да қайтарымсыз көмек көрсету, координациялау, ұйымдастыруға болашақ педагогқа мүмкіндік беретін гуманды-педагогикалық сана, мінез-құлықтың нормалары және өзекті стереотиптерін бекіту мен ұғыну үдерісі ретінде ұсынған [7].

Бүгінгі күні волонтерлік іс-әрекет пен білім беру жүйесі интеграциясынан табысты нәтижеге қол жеткізу мүмкіндігі бар. Осы орайда волонтерлер тәжірибе жинақтап, өз жандүниесіндегі қызығушылығы мен бойындағы тасып тұрған қабілетін іске асырып, қанағаттану сезімін сезінсе және кәсіби педагогикалық дағдыларын дамытып, құзыреттілік шыңдалу кезеңіне өтеді.

Волонтерлер білім беру саласында волонтер болу үшін оқыту үдерісінің мақсат, міндеттері, мазмұны негізінде толық әрі нақты жинақталған білімі болу керек. Осы орайда волонтерлерді білім беру саласында біліктілікті арттыру курстарынан немесе мерзімді тәжірибеден өткізуге болады. Демек, волонтерлер қажетті білім мен дағдыларды меңгерген болса нақты, ұзақ мерзімді білім беру саласына үлес қоса алады.

«Мен жастарға сенемін», – деп Мағжан Жұмабаев айтқандай, жастардың білімді, білікті болып өсуі, елдің ертеңіне тікелей әсер етеді. Осы орайда жастар кәсіби құзыретті болу үшін волонтерлік қызмет кеңістігінде әрекет етіп, тәжірибе жинап, меңгерген білімімен бөлісуге мүмкіндік бар. Әрі волонтер бола отырып, қарым-қатынас ортасын құра алады. Қазіргі таңда жастардың қарым-қатынас ортасын құра алуы оның болашағына, кәсіби мансапта өсуіне, ұжымдық ортадағы мәдениетіне ықпал етеді. Волонтер болу мансапта, кез-келген ортада көшбасшылық қабілетін көрсетуге, өзін сенімді ұйымдастыруға қажетті қабілеттер мен дағдыларын дамытудың негізі болады.

Волонтерлік жасөспірімдердің қоғамға белсене қосылуына және оны жақсартуына мүмкіндік береді. Волонтерлік екі жақты: өзіне және көмектесуге шешім қабылдаған тұлғаларға біз ойлағаннан да ауқымды пайда әкелуі мүмкін. Жасөспірім волонтерлікке өз уақытын арнауы, жаңа достар табуға, әлеуметтік ортаны кеңейтуге және әлеуметтік дағдыларды арттыруға көмектеседі. Егер жасөспірім кез келген саланы жаңадан бастағысы келсе, волонтер болу ұжыммен қарым-қатынасты нығайтып, әлеуметтік дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді. Яғни жасөспірім волонтер қоғамға құрметпен қарап, көмек көрсетіп, өзгеріс енгізудің қаншалықты жағымды екенін сезінеді. Бұл жасөспірім волонтерлер үшін қоғамдағы ұйымдармен танысу және отбасы үшін ресурстар мен қарым-қатынас орнатудың құнды тәсілі.

Волонтерліктің ақыл-ой мен денсаулыққа да пайдасын атап өту керек. Волонтерлік жасөспірімдердің өзін-өзі бағалауы және өмірге қанағаттануына салауатты серпін беріп,

мақтанғыш пен өзіндік сезім сыйлайды. Жасөспірімдердің болашақ мақсаттарына жетуге, болашаққа оң көзқараспен қарауға ықтималдылығы жоғары балады. Сонымен қатар, жасөспірім волонтерлердің психикалық және физикалық денсаулығына пайда әкеліп, депрессия қауіпін және әлеуметтік оқшаулануды азайтады.

Волонтерлік жасөспірімдерді басқа адамдармен қарым-қатынас, сенімді қолдау жүйесін құруға көмектесіп, қиын сәттерді өткізген кезде стресс пен депрессияны алдын алуға ықпалы бар.

Волонтерлікке еруге маңызды тараптардың бірі қызығушылық пен позитивтілік таныту. Жаңа дағдыларды үйрену жасөспірімдерге пайдалы болып, ең құнды дағдылар – жанашырлық, сауатты көзқарас, қажет нәрсені жасауға дайын болу және оң көзқарастың туындауына әсер етеді.

Қорытындылай келе, волонтерлік жастардың әлеуметтік-мәдени әлеуетін іске асырудың тәжірибелік ресурсы ретінде қарастыруға болатын әлеуметтік маңызды құбылыс. Осылайша волонтерлікті болашақ мұғалімдерді даярлаудың құрамдас бөлігі ретінде қабылдап, жасөспірімдерді қоғамда пайдалы іс-әрекетке жұмылдырып, кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру мәселесі тұр. Сонымен қатар, волонтерлік іс-әрекет жасөспірімдер арасында салауатты өмір сүруге құштарлығын қалыптастырып, өмірдегі тосын жағдайларда толеранттық қабілет танытуға бейімдейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Президенті қайырымдылық, волонтерлік ұйымдардың және бизнес-сектордың өкілдерімен онлайн форматта кездесуі Электронды ресурс –<https://primeminister.kz/news/akorda/kazakhstan-prezidenti-kauyugmdylyk-volonterlik-uuyumdardyn-zhane-biznes-sektordyn-okilderimen-onlayn-formatta-kezdese-otkizdi-308385>
2. Волонтерлікті дамытудың 2021 – 2023 жылдарға арналған жол картасын бекіту туралы. ҚР Премьер-Министрінің 2021 жылғы 22 сәуірдегі № 84-ө өкімі. Электронды ресурс – <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/R2100000084>
3. Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігі Электронды ресурс – <https://www.gov.kz/memleket/entities/mam/press/news/details/685959?lang=kk>
4. Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. Электронды ресурс –<https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-halykaralyk-volonterler-forumyna-katysty-2153818>
5. Нурбекова Ж.А., Айдаркулова Ж.У. Қазақстандағы волонтерлік мәселесі. ҚазҰУ Хабаршысы. психология және социология сериясы, 2011.– 37 (2). –Б. 46-50
6. Абильдина С.К., Дюсембинова Р.К., Рымханова А.Р., Риза С. Жоғары оқу орны студенттерін волонтерлік қызметке даярлаудың педагогикалық шарттары. Қарағанды Университетінің Хабаршысы, "Педагогика" Сериясы, 2021.–№3(103)/2021.–Б.7-13 DOI 10.31489/2021Ped3/7-13
7. Шерниязова А.М., Абдикерова Г.О. Студенттердің волонтерлік кәсіби біліктілігінің қалыптасуы. ҚазҰУ хабаршысы. Психология және социология сериясы, 2012.– 4 (43). – Б. 41-47.

УДК 82-1/-9

Urazgaliyeva S.A.*, Abdezuly Kanseit**, Mohamed Nor Azhari Azman***

QUESTIONS OF RECEPTIVE AESTHETICS

Аннотация

Бұл мақалада әдеби шығарманы қабылдау мәселесі қарастырылады, көркемдік қабылдаудың негізгі заңдылықтары мен механизмдері зерттеледі. Негізгі сұрақтар: эстетикалық рецепцияны талдау, мәтіндік стратегиялар, оқуды бағыттау, қоғамдық-мәдени өмірдің әдеби мәтінге әсері. Мақалада суретші шебер қолданған қарама-қарсы ұғымдардың ерекшеліктері талданады. (ер қорқақ). Ер тұжырымдамасының

* Doctorate student of Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: svetlana.urazgaliyeva@kaznu.edu.kz

** Doctor of Philosophy, Professor, Academic, the Department of Kazakh Literature and Theory of Literature Theory of Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

*** Associate Professor, University Pendidikan Sultan Idris, Tanjung Malim, Malaysia.

танымдық-тілдік құрылымы анықталады: ер жауынгер, ер -сенімді қорғаныс (қорғаныс), ер -Ар-намыс (мақтанғыш, қадір - қасиет), ер-күш, ер-сүйікті күйеуі, ер-тектілік, ер -ұлттың болашағы. М.Әуезовтің драмаларындағы "ер" ұғымына қатысты жабық сөздер, яғни кейіпкерлердің ойлары жолдар арасында болжанатын рәміздер автордың эмоционалды тілінің байлығының тереңдігін көрсетеді. Мақалада таңбалар нақты мысалдармен ашылады. Мақала в. Изер, х. Яусс бастаған Констанц рецептивті мектебінің осы саладағы монументалды зерттеулеріне негізделген.

Кілт сөздер: рецепция, түсінік, концепция, эстетикалық рецепция, қабылдау

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема рецепции литературного произведения, исследуются основные законы и механизмы художественного восприятия. Основные вопросы: анализ эстетической реакции, текстовые стратегии, направляющие чтение, влияние общественно-культурной жизни на литературный текст. В статье анализируются особенности мастерски использованного художником контрастных концепции ер-ез. (воин-трус). Определяется познавательльно-языковая структура концепции воин: воин- мужчина, воин-надежная защита (оплот), воин-честь (гордость, достоинство), воин-мощь, воин-любимый муж, воин-благородство, воин-будущее нации. Завуалированные слова, имеющие отношение к концепции «воин» в драмах М. Ауэзова, т.е символы, посредством которых, между строками угадываются мысли героев, подчеркивают всю глубину богатства эмоционального языка автора. В статье символы раскрываются конкретными примерами. Статья опирается на монументальные исследования в этой области констанцской рецептивной школы во главе с В. Изером, Х. Яуссом.

Ключевые слова: рецепция, концепция, концепция, эстетическая рецептура, восприятие

Annotation

This article examines the problem of perception of a literary work, examines the basic patterns and mechanisms of artistic perception. Main issues: analysis of aesthetic reaction, textual strategies, reading direction, influence of socio-cultural life on literary text. The article analyzes the features of the opposite concepts skillfully used by the artist. (the warrior is a coward). The cognitive and linguistic structure of the concept of a warrior is determined: a warrior is a man, a warrior is reliable protection (protection), a warrior is honor (pride, dignity), a warrior is strength, a warrior is a beloved husband, a warrior is nobility, a warrior is the future of the nation. The closed words related to the concept of "warrior" in M. Auezov's dramas, that is, the symbols in which the thoughts of the characters are projected between the lines, reflect the depth of the richness of the author's emotional language. In the article, the symbols are revealed using specific examples. The article is based on the monumental research of the Constance Receptive school in this field under the guidance of V. Yser, H. Jauss.

Keywords: perception, concept, concept, aesthetic perception, understand

Historically, conventional aesthetics and literary theory have predominantly assessed literary works from an object-oriented perspective. Different schools and concepts presented their own unique vision of the work, which often led to theoretical disagreements. Is it possible to objectively evaluate a work of art? Which interpretation will be the true one? Receptive aesthetics tries to answer these and many other questions. This discipline focuses not on the literary work as such, but on the problem of artistic communication. The main thesis is that a literary work does not exist separately from its reader. The act of reading is always a dialogue, a meeting between the reader and a literary work.

The prerequisites for a receptive approach have been in place since ancient times. First of all, this is a theoretical understanding of Aristotle's artistic perception and his Reception of catharsis (cleansing the viewer's mind with the help of the affects of compassion and fear). Plato talks about the "magnetic force" of art, which holds the perceiver in its power, discusses the possible impact of art on the soul of the viewer and, consequently, the need to introduce censorship as a measure of evaluation of the work. The ancient concepts of apathy, sympathy, etc. They are revived in modern literary theories, studies of the ambiguity of the text and artistic reception. Reception theory is a version of reader response literary theory that emphasizes each particular reader's reception or interpretation in making meaning from a literary text.

The development of the problem of perception and reading, outlined by receptive aesthetics, has a solid theoretical heredity. It is possible to trace the line of succession and certain theoretical offshoots lying on the periphery of the main tradition: These are E. Husserl's phenomenology, which has its origins in Gestalt psychology, R. Ingarden's aesthetics, F. Gestalt theory. Perl's, hermeneutics of G. Gadamer and as the final stage – the receptive aesthetics of G. Jauss and V. Yser. In another field, semiotic scientists can be distinguished, such as R. Barth, W. Eco and Yu.

Lotman, who investigated the structure of human relations with art. Nevertheless, today receptive aesthetics only outlines possible ways of its development, the search for a more effective method of studying the literary process. The "role of the reader" is not a problem of interpretation in its purest form, but the problem of the event and the creation of a literary text. A literary work acts as a "plastic type" that realizes itself in the form of a multitude of realizations. There may be an extreme number of readings of the same work, but they will all exist within clear boundaries set by the form and content of the text. For receptive aesthetics, it is important how the reader reacts, how he responds to the text, in other words, what directs the act of reading, stimulates the reader's feelings, activates the creative abilities of the recipient. Main issues: analysis of aesthetic reaction, textual strategies guiding reading, influence of socio-cultural life on literary text.

The reader is the final link in literary communication. A text is a chain of elements that the reader sets in motion. The Spanish literary critic, a member of the international group of researchers of ancient and modern poetics and rhetoric A. L. Eyre, argues that the reader plays a major role in the process of literary communication because: 1. a literary work is a kind of dialogue between the author and the reader based on a literary text; 2. a literary work does not exist until it is read, accepted, commented on and recommended [1].

A few writers have also shown great interest in the problem of reader perception throughout the twentieth century (V. Nabokov, P. Valeri, H. Bohes, H. Cortazar, M. Pavich, etc.); the main goal is to stimulate the reader's interest, to make him an active participant (character) in a literary work. I. Ehrenburg's idea is interesting that reading is an integral part of any literary work, in which the reader does the same thing that the writer did: composes, replenishes the text of the book with his associations, memories, guesses, feelings and thoughts [2].

The prominent French writer Paul Valery in his critical articles addresses the problem of artistic perception and the role of the reader in literature. Valerie argues that if we are talking about literature, it is necessary to talk about the reader. The writer touches on the problems of the reading context (characteristic features of the era, community, culture, individual factors). Literature, according to Valerie, depends on the manner of reading, the role of reading in the life of an individual and the society in which he lives [3].

The Argentine H.L. Borges was not only an outstanding writer, but also a prominent critic and literary theorist. Just like Valerie, Borges pays special attention to the process of perception of a literary text. For Borges, reading is a dialogue between the reader and the book.

The authors associate a literary work with a map, a road, a path or a house with many halls and rooms, which can be entered from different sides and explored step by step. Moreover, each reader will follow one or another literary route in his own way: highlight one thing as significant and omit the other, awaken to life unique associations, in his own way the reality of the work. Such reading is a journey, a special "literary practice" aimed at cognition of reality, the development of artistic thinking.

Modern works on literary theory and receptive aesthetics prefer the works of modern authors as an analysis, arguing, nevertheless, that their structural features and specificity of perception are extreme manifestations of those phenomena that define the works of classical literature.

We conclude that a literary work is not equal to itself, it always implies more than the recipient puts into it, or the author, despite its integrity, contains many possible readings. Thus, first, we should talk about the autonomy of the work. Based on this position, in the aesthetics of the mid-20th century, the concept of one of the most widely used linguistic and cultural units in M. Auezov's dramas is the concept of "Er-warrior". Before distinguishing it, let's look at the meanings given in the explanatory dictionary:

1. "Er" is a warrior who has reached adulthood, a boy. The early, first meaning of the word "guy" was different. If you pay attention to the inscriptions of Kultegin or Tonykok on the Orkhon-Yenisei inscriptions, you can read the word "igid" and get an idea of "support, encouragement". And in the work of Yusip Balasagun "Kutty Bilik", @igid has the meaning of "education, training,

inculcation of morality" [1]. According to these data, we see that the first meaning of the word "guy" in modern usage is "to support, to encourage", and since then it has been understood in the sense of "to impart morality, to educate". And nowadays they say so to a person who saw the mores, received an education, and began to form a mindset.

Although the concept of "Er-warrior" is a concept common to all peoples, its conceptual scope is determined in accordance with the mentality, worldview and character of each nation. When describing a man's name, names with different lexemes are given depending on his age, family position, social status and family ties. For example, the words "boy", "boy", "boy", "guy", "man", "son-in-law", "citizen", "man", "man", "son", "son", "son" form cognitive models of "ep-warrior-guy", "er-warrior-man", "er-warrior -groom", "er-warrior-father", "er-warrior -grandfather", "er-warrior-grandfather", "er-warrior -senior". From the proverbs with these allusive words, one can understand the ethnic worldview and national and cultural characteristics of the people associated with the reception of "Er-warrior". The people appreciated and respected human qualities. Intelligence, heroism, wit, knowledge, thoroughness, etc. are characteristic of a man. The properties are formed by the reception of "Er-warrior" within the framework of national culture [2].

"In a Kazakh family, a male child is especially appreciated, even when he rides a horse for the first time, goes somewhere as a passenger, and the first participation in the household is celebrated with great joy. He invites his relatives and neighbors. like Tokmikagar and Tarnakaldisi, and organizes a small party. - which makes a rollover" [3].

In M. Auezov's lexicon, the concept of "Er-warrior" is used both in catch phrases and in proverbs. The lexeme "male" is used only 20 times in one drama, and 385 times in all dramas. The Er-Warrior reception is a basic national reception based on the unique cultural appearance of our people. The macro concept "ep-warrior" consists of the microconceptions of a guy, a man, a husband, a father, a brother, a son, a hero, a bulwark, honor, courage and morality.

The reception of the "Er-warrior" is a grebe and a sable, a blue wolf, a wild boar, etc., leading the Mataykol. The frames are described as a cross-section. The positive value of the emotional and evaluative layer of the concept of "man" can be seen in many ways, the beauty of spring, a ray of light in May, an honest path, birthday greetings, noble sons, a demanding ep warrior, etc. concepts such as a number of concepts such as a playful peacemaker who is not aware of the negative meaning, a village prankster, someone who does not see the surroundings, an enemy close to the shore, a bright face is not good and all that is precious is chalk and tajal.

The core of the concept "Er-warrior" in M. Auezov's thesaurus consists of the words guy, citizen, son, brother, child. The close area of the concept of "er" includes a disobedient, white heart, brother, educated, husband, warrior, hand, club holder; The outer periphery of the concept of "Er-warrior" includes words such as bulwark, honor, courage, morality, the future of the nation, good intentions, fights.

The cognitive-linguistic structure of the concept of "Ep-warrior".

1. Er-warrior – boy: I will become a boy and find a country", "will there be a country if an er-warrior is not born?", "the country will not give a man." The gender of the man is indicated here, that is, the ep-warrior token is a token that characterizes the male navel.

2. Er-fortress warrior: Is your country and your husband safe? In this security request, if a person is alive, he will protect his country, the addressee is directly and implicitly conveyed that the ep warrior is the defense of the country through phrases reflecting the national worldview of the author: "the enemy cannot be killed, people sit without shame", "there was a man, I found a son", - he joked, "let's go around our mother", "the long way of bravery", "if a son is born, let the mother feel like you, if your death makes you regret, let your bravery begin to be admired for more bravery", "if bravery does not change, if it is clearly male, then this is not good if a nation of men like you "follows this, that's good"; "He would sacrifice his life for his country", "But I hold a grudge against the country", etc. Also, the concept of the man in the play "Becket" is in the line of Zere, who went to Siberia in search of a wife.

It represents the duty of an Ep warrior to be the defender of the country [4].

3. Er warrior is an honor. Honor is a concept that our people have cherished since time immemorial. Many people were sacrificed in the name of honor. The idea that an ep warrior kills honor, and a rabbit with a reed in the popular worldview is explained by the fact that Yesen-batyr fought with Kebek and eventually died on the path of honor, losing the revenge of his brother and the widow of Enilik.

Contrasting concepts that are often found in dramatic works contrast with the reality of life. Yu. Lotman defines the phenomenon of reception as a dialogue with a text. The text is an "intelligence" that requires an interlocutor. The intellectual potential of the dialogue is directly proportional to the intelligence of its participants. The scientist claims that there is a dialogical connection between the text and the reader:

"The text behaves like an interlocutor in a dialogue: it is rearranged (within the limits of those possibilities that the reserve of internal structural uncertainty leaves it) according to the model of the audience. And the addressee responds in kind – uses his information flexibility to rebuild, bringing him closer to the world of the text" [11]. The final meaning is the result of the interaction between the text and the reader. To move forward, for the life of such a dialogue, the openness of the text and the consciousness of the individual is necessary. The Argentine writer H. Cortazar addresses the reader: "What is Van Gogh's delight? He wanted you to become one with him, so that you would find the strength, as he once did, to investigate the fire of Heraclitus without fear." [12] A conversation between the work and the reader is possible only with the creative intention of the latter. The recipient is aware of the text as a living, mobile organism with a huge intellectual potential, which is revealed only through an active author's position.

The "text-reader" relationship is not a conversation between two systems in the "question–answer" mode, but a dialogue of meanings and contexts that forms the multidimensionality of a literary work. The reader sets the elements of the text in motion, various semantic connections and unities are formed. In the process of reception, the artistic whole comes to life. Within the work, various semantic unities coexist, the movement and interweaving of which directly depend on contact with the reader's external world and its general semi sphere. That is, speaking about the actualization of a work, we are talking about the text and the reader as one organism within which, through the passive synthesis of various semantic units, a single situation of utterance is crystallized. Considering reading as a semantic situation based on dialogical relations, we come to the following conclusions:

1. A text is a statement that exists in a multidimensional contextual situation. 2. The situation of an utterance is a semantic plane (various spatial and temporal planes) in which homogeneous and heterogeneous semantic unities coexist. 3. Coexistence is a semantic connection of artistic elements that could organize various semantic units, generate new meanings. 4. The image of the reader is initially included in the work, defines the reverse side of the author's idea included in the text.

The act of reception is not limited to deciphering denotative elements, it implies deep associative and connotative connections both inside and outside the text. The text at the linguistic level is just a means of transmitting certain information, i.e. it is a hermetic shell that the reader reveals. At the linguistic level, the text is a thing, at the extra–linguistic level it is a meaning. Dialogical relations relate to understanding, with meaning, unfold in an extra-linguistic plane, which is a situation of thought. The crowning link in the coexistence of semantic elements of the text is the reader who reproduces and understands the work.

Reading is the understanding of another subject. M. Bach tin notes that it is necessary to distinguish between the attitude to a thing and the attitude to the meaning embodied in a word or any other iconic material. "The attitude towards a thing, towards its pure materiality, cannot be dialogical (...). The attitude to meaning is always dialogical" [13]. We speak of the text as another subject because its material is living, mobile semantic elements with which the reader comes into contact. Semantic elements capable of storing, transmitting, and absorbing information, question

both the individual reader and society. The text reveals its intellectual potential only through the reader's predisposition to conversation. Thus, the relation to meaning is an appeal to another subject; the recipient spiritualizes the text. The reader is by no means talking to himself but finds himself in a situation of communication with real-life meanings that are capable of provoking and questioning. H. Cortazar's statement is correct that "nothing ends or begins for someone who lives in a system that is determined only by a minute grid of coordinates" (12, 168). The incompleteness of the text always exists only for the reader and together with the reader, as well as the sound of the text – always the talent and sensitivity of the recipient, his ability to adequately reproduce creatively. I.e, it is the internationality of the reader, his desire for knowledge will be the key to the formation of the text, within which the space for the formation of new connections manifests itself.

This alternative is an aesthetics of reception, which shifts the critic's attention away from the producer of the text and from the text itself toward a dialectic of production and consumption. The history of literature becomes a crucial element in literary criticism because it allows us to comprehend the historical determiners of our understanding.

The contradiction of the reception of the text lies in the fact that perception cannot be exhaustive, is selective and one-sided, and pro-knowledge is by its nature ambiguous. The recipient always thinks of the work as a certain system, amenable to cognition and determined by internal logic. The system limits the scope of possible perception, but also organizes it, making it accessible. This does not mean reducing the meaning to the dictate of a single meaning but creates conditions within which the semantic elements of the work can coexist and be accessible to the reader. The work, in turn, has a structure that specifies itself (adjusts) for the reader according to the form of the logical system. A literary work in all the variety of possible interpretations is constructed in such a way that allows you to find complete agreement when reading and recreate its integral image by combining different semantic layers.

So, at one pole we have the ambiguity of a literary text, at the other – the one-sided nature of perception. The limitations of perception do not reduce the work to one meaning, but presuppose other meanings, which are put out of brackets in this reading, which leaves the text its prerogative to be open. The reader understands that the space of dialogue cannot be exhausted, there is always a certain ambiguity and understatement, which is easily proved by re-reading this text, in which the dialogue will take place in other circumstances and hide other meanings. As noted by R. Barth, the recipient's task is to try to capture and classify (without in any way claiming to be a guest) not all the meanings of the text (this would be impossible, since the text is infinitely open to infinity: no reader, no subject, no science is able to stop the movement of the text), but rather those forms, (...) through which the emergence of meanings goes. (...) Our goal is to think, imagine, experience the multiplicity of the text, the openness of the signification process [14]. From the reader's point of view, the very idea of the openness of the dialogue, the possibility of highlighting new perspectives, is important. In this regard, the situation of reading is almost adequate to the situation of cognition, where the idea of openness is the main condition for the development of a scientific idea.

It is a mistake to limit the text to a "single value". The theory of "single meaning", as a rule, is based either on references to the external context (the abstract function), or on ideology, which closes and devalues the text. It is also clear that the full potential of the text cannot be revealed in one reading, but the very idea of ambiguity is important, the idea of text is not as a dictate of an idea or truth, but as an intellect open to the world, as an eternally becoming being, which is determined by the personal intention of the recipient.

Thus, the basic misconceptions of prescription theories should be avoided: 1. extreme pragmatism: a work has one way of reproducing it, which corresponds, as a rule, to the author's (critical) idea of the work; 2. extreme subjectivism: each reader is free to interpret the text in his own way; recreate the text, changing its semantic basis. In the first case, we are talking about "violence against the text", reading a priori a given meaning, in the second – about the permissiveness of interpretation, where the text is deprived not only of its history, but also the

author's intention is distorted. Thus, in both cases, the dialogue in the "text reader" system collapses, because of which the reader does not understand or distorts the meaning of what is written.

Criticism and literary theory cannot limit a work to a single reading, they should not impose strict categorical limits on the reader, but, on the contrary, inspire the reader to creative reading. There is no need to fall into excessive relativism, where the theory of ambiguity is reduced to a chaos of readings. The essence of the question is to understand that a literary work is ambiguous because it is in constant relationship with the outside world, with the reader. The act of reading is a conversation, a meeting of the experience of the work and the reader. Such artistic monuments as "Hamlet", "The Divine Comedy", "The Path of Abai", etc., serve as a vivid confirmation of this. These texts still cause controversy among critics, serve as the basis for theoretical analyses, inspire authors to create their own works, and scientists and philosophers come up with innovative ideas. The reader's response to these works speaks of their deep intellectual potential, the "endless conversation" between the reader and the author, the result of which is the cultural formation not only of an individual, but also of society.

References:

1. Ehrenburg I. The reader's confidant // The person reading, Homo Legens. // Comp. S.I. Belza, M.: Progress, 1989. C. 7881.
2. Valery P. About art, M., Art, 1993.
3. Tymbolova A. O., Kushkimbaeva A. S. poetic specificity of the language of plays. Bulletin of the West Kazakhstan State University. - Uralsk, 2014. - No. 1. - P.215-223.
4. Kairbayeva K. archetype of the symbol // Tiltanym. - Almaty, 2003. - No. 2. - P. 82-86.
5. Borges H.L. Kharkov: Folio, 1999. C. 8287.
6. Borges H.L. Poetry // A man reading, Homo Legens. // Comp. S.I. Belza. M.: Progress, 1989. p. 403.
7. Cortazar H. The game of classics: roman, St. Petersburg: Amphora, 2002, p. 414417.
8. Bart R. S/Z // Introductory article: G.K. Kosikova, M.: Editorial URSS, 2001. p. 3233.
9. Humboldt A. von. Language and philosophy of culture. Moscow: Progress, 1985. p. 224.
10. Kandinsky V.V. About the spiritual in art. M.: Archimedes, 1992. p. 99.
11. Lotman Yu.M., Semiosphere, St. Petersburg: Art of St. Petersburg, 2004. p. 219220.
12. Kortasar H. I play seriously. M.: Academic project, 2002. p. 78.
13. Bakhtin N. Literary critical articles. M.: Fiction, 1986. p. 492.
14. Bart. R. Selected works // Introductory article: G.K. Kosikova, M.: Progress, 1989. p. 426426.
15. Borges H.L. Prose of different years. M.: Raduga, 1984. p. 289.

УДК 372.881.111.1

Khakak A.B. *, Moldazharova S.F. **, Myrzabayeva A.Zh.***

TED TALKS AS THE BEST WAY OF TEACHING FUNCTIONAL LITERACY

Аннотация

Бұл мақалада шет тілін оқыту әдістерінің әртүрлілігі туралы айтылады. Цифрлық технологияларды қолдану халықаралық ағылшын тілін үйрену мүмкіндіктерін кеңейтуге ықпал етеді. Мақалада танымал Ted Talks платформасы сипатталады. Сондай-ақ, оның пайда болуы мен білім беру процесінің әсерлі әлеуеті туралы хабарланады. Бұл мақалада ағылшын тілі сабақтарында Ted Talks платформасын пайдалану бойынша зерттеу нәтижелері назарға алынады. Сөздік қорын кеңейту, тыңдау дағдыларын, "жұмсақ дағдыларды" дамыту, көпшілік алдында сөйлеу және сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру — ағылшын тілін үйрену кезінде Ted Talks қолдану арқылы ашылатын дағдылардың толық емес тізімі болып табылады.

* Head of English Department, Almaty State Humanitarian Pedagogical College 2, Almaty, Kazakhstan, e-mail: almirah07@mail.ru

** Director Assistant on Educational Work, Almaty State Humanitarian Pedagogical College 2, Almaty, Kazakhstan, e-mail: moldazharova@inbox.ru

*** English Teacher, KazNU after Al-Farabi, Almaty, Kazakhstan, e-mail: aizhan_17@mail.ru

Түйінді сөздер: инновациялық тәжірибе, платформа, тыңдау, «жұмсақ дағдылар», сөздік қоры, интерактивтілік, бейнеклиптер.

Аннотация

В данной статье говорится о разнообразии методов обучения иностранному языку. Применение цифровых технологий способствует расширению возможностей изучения международного английского языка. В статье описывается популярная платформа Ted Talks. Также сообщается о ее появлении и впечатляющих потенциалах для образовательного процесса. В данной статье приводятся результаты исследования по использованию платформы Ted Talks на уроках английского языка. Расширение словарного запаса, развитие навыков аудирования, «мягких навыков», формирование навыков публичной речи и критического мышления — это неполный список умений, раскрывающихся с помощью использования Ted Talks при изучении английского языка.

Ключевые слова: инновационный опыт, платформа, аудирование, «мягкие навыки», словарный запас, интерактивность, видеоклипы.

Abstract

This article is about the variety of methods of teaching foreign language. The use of digital technologies contributes to the expansion of opportunities for learning international English. The article describes the popular Ted Talks platform. Its appearance and impressive potential for the educational process are also reported. This article presents the results of a study on the use of the Ted Talks platform in English lessons. Expanding vocabulary, developing listening skills, "soft skills," developing public speech and critical thinking skills is an incomplete list of skills that are revealed through the use of Ted Talks in learning English.

Key words: innovative experience, platform, listening, "soft skills," vocabulary, interactivity, video clips.

In a rapidly changing world teaching English is becoming harder and more complicated due to enhancement of global links and enlargement of English language influence in all spheres of everyday life. To develop students' interest in learning English a number of various techniques and strategies are being used by our educators day by day. Despite the fact that English methods of teaching are the most powerful and entertaining, to reach learning outcomes is occurred quite problematic. Understanding and using English language in a daily life seems normal, but the quality language, its phonetical, stylistic and grammatical aspects are still leave room for further development for many second and foreign language learners.

My personal experience has revealed that year by year we need to engage our students in learning English from the various perspectives. Last years we focused on daily language, academic writing, authentic materials in listening and reading comprehension accordingly, but nowadays we are to pay close attention to functional literacy and soft skills as well. To use language in familiar and unfamiliar situations, create special tasks in order to organize English speaking environment in the classroom. Ted Talks is appeared as one of the most suitable, engaging and entertaining platform that exactly suited to meet the above mentioned goals. College students are eager to express their thoughts especially on the topics that they are most interested in. Therefore, the idea to use Ted Talks in the classroom occurred and our teachers have been implementing it.

TED is a nonprofit foundation, started in 1984 from a conference in the fields of Technology, Entertainment and Design (website: ted.com). Nowadays, it covers various topics of global and social issues. TED talk receives attention from those people who suffer from unpleasant experience and need encouragement, inspiration, and optimistic suggestion. Its communicative purpose is to spread ideas widely, which will inspire and persuade people to think differently or think of something new. To achieve this purpose, a speaker's strategies in storytelling are one of the important factors. TED speakers have to refine and express their knowledge and life experiences into the form of 18 minutes (or less) speech, using their skills to present their stories in the way of message sharing. Even though they specialize in different fields, they can manage their talks and arrange their speeches in the general words to inspire and persuade audiences. [1, p.141] It is a very popular speech event in which idea and knowledge are shared by experienced speakers.

In addition to TED talks, [TED.com](http://ted.com) also has a number of other related projects and TED events such as:

- ✓ TEDx Talks are TED-like events that are organized by volunteers around the world.
- ✓ TED-Ed is a platform where educators can submit educational videos.

- ✓ TEDGlobal is an annual international conference that focuses on "ideas worth spreading."
- ✓ TEDTalks Director's Cut videos are select TED talks that have been remastered with new films or animations.
- ✓ TEDWomen is an annual TED conference that focuses on "ideas worth spreading by women."
- ✓ TEDx in Schools is a program that brings TEDx events to schools.
- ✓ TED-Ed Clubs are after-school clubs for students who want to learn more about TED and TEDx Talks.

The TED Prize is a \$1 million prize awarded annually to "an exceptional individual with a creative, bold vision to spark global change."

Although social media has been receiving more attention in educational academic literature, there is still a long way to go in order to explore and take advantage of the maximum educational potential offered by these tools. In part, this is due to a certain hesitancy on the part of the teaching staff, who are not motivated to introduce these tools into their classes because of lack of training, questions of privacy, technical difficulties, or a feeling of loss of control over the management of the class. In other cases, social media are used just hastily, as channels for sharing content without taking advantage of all the educational possibilities they offer, or are simply introduced as a trend among young people. [2, p. 25] For these reasons, and being aware of the fact that one of the main characteristics of social media is the interactivity that they enable, the viewing and flourishing discussion of the selected TED Talks was done on a regular basis. Therefore being the first study that directly connects the use of TED Talks as a pedagogical resource with social media in a merged educational proposition.

Some members of our Department have incorporated TED Talks as a teaching resource into their classes, creating new learning experiences, reporting positive results in terms of student learning based on its popularity, and its ability to seize the attention of student. Nevertheless, so far no studies have been published that collect educational experiences where TED Talks have been introduced into English teaching classes as a pedagogical tool. Sharing an innovative experience where TED Talks are introduced as a pedagogical element that stimulates reflection and debate among students of our college have made our classes more thought-provoking and appealing. Furthermore, as a novelty, the experience is given as an approach linked to the development of the professional profile of future students—something demanded in previous studies in the field of pedagogy, which stresses the importance of connecting the professional world with what is taught at the college, in order to ensure that students are prepared for what the secondary school will expect of them. To this end, a total of five TED Talks of which the content enables to address the development of the professional profile of the Secondary School English teachers were selected. In addition, to the best knowledge of the authors, no specific scales have been validated to assess the educational impact of TED Talks in pedagogical education.

The investigation made by our educators while working on the idea of Ted Talk implementation in our classes revealed the bullet points such as motivation, technology use, flexibility, adaptation, pronunciation skills development.

Technology enlarges the students' opportunity for authentic interaction with native speakers and other language learners at various levels within or outside the classroom. Practice heads to perfection and learning language rich with technology terms makes it feasible.

Transforming from passive recipients to active learners, students might feel very excited about language learning and are motivated to practice more, using devices with which they can practice a language through such elements as voice recognition and interactive multimedia exercises, etc.

To decide how to approach the language and choose when and where to learn it outside the classroom much more freedom is given to students. Self-decision making and individual responsibility-taking stimulate more profound and enriching linguistic immersion.

Technology has made it available to create adaptive learning systems that can imprint a student's progress and accustom lessons accordingly. This helps provide a more tailored learning experience, making it easier for students to learn at their own pace and focus on areas they need improvement in.

Learning how to pronounce foreign words and sentences is a key preliminary point of language learning. Displaying video clips for students could provide detailed instructions that show how to move their tongue and jaw in the right way to produce a particular sound. Speech acknowledgement technology will help students properly pronounce common words and phrases and they will receive targeted feedback to get the sounds just right.

Pronounce trait allows teachers to use any text material and the system transforms that text into spoken audio. It supports most modern languages. Students then listen these native speech models and record their own pronunciation for comparison. The speech recognizer expertise then provides students automatic feedback and scoring based.

There have been some studies involving the use of TED Talks in extensive listening. Takaesu (2017), for example, reported using TED Talks to teach his college EAP (English for Academic Purpose) students whose proficiency levels were quite varied. About 78% of the higher English level students improved their listening skills due to the use of TED Talks for extensive listening. Nearly the same number of the lower level students (74%) stated improvements in their listening skills. This showed that even though TED Talk video podcast is a innovative media, it is applicable in supporting extensive listening practice among language learners. According to Park and Cha (2013), there are several advantages of using TED Talk videos. First of all, TED Talk videos are very interesting because they include a great range of topics such as technology, entertainment, design, business, science, and global issues. [3, p.37] Secondly, TED Talks have a unique "interactive transcript" attribute included in each talk. The mixture of reading while listening and viewing video materials is a enjoyably worthwhile experience. It can enrich students' comprehension of the listening materials and develop motivation as well. Thirdly, TED videos are sharable. Learners can easily share the links using social media or download them as offline contents. Besides the ability to share the materials, TED Talks are also searchable "in multiple ways, including by speaker, subject, or theme" [4, p. 59]. This aspect gives the listeners flexibility in finding topics of their interest. Finally, TED Talks can be accessed at any time and any place as long as one is connected to the Internet. Any mobile devices such as tablets, smart phones, laptops, or computers can access TED Talks without any limit. TED Talks can also motivate and inspire students to have the willingness to learn on their own, thus promoting self-directed and independent learning in our students [5, p. 19].

Before implementing Ted Talks activities in our English classrooms, an investigation in the form of a small questionnaire has been conducted at our college in order to find out the necessity to incorporate Ted Talk ideas in the classrooms. The TED Talk speakers in this research are split up into two groups: native English speakers and non-native English speakers. Students prefer to listen to TED Talk videos carried by native English speakers (54.79%) rather than those brought by non-native English speakers (45.21%), although the difference is comparatively small. This means that students are more interested in watching videos rather than paying attention to the presenter's background. As for Vocabulary Complexity a substantial number of students (80%) are sure that the vocabulary load of the talks influenced their choice of TED materials. Approximately 59.28% of students chose TED Talks that enclosed uncomplicated vocabulary words rather than the more complex ones (40.72%). The split of these criteria were formulated on students' viewpoints especially for their acquaintance with the words included in the TED videos. It is believed that comprehension may be challenging if the text contains more than 10% of unfamiliar vocabulary words.

The goal of this research was also to investigate the use of TED Talks for extensive listening with EFL students. We examined two research questions: what factors are considered important by

EFL students when they pick out TED Talk videos for their extensive listening activities and what advantages they get from the watching TED Talks. The results reveal that students' choice of TED Talks was driven by such factors as who the speakers were, the speech rate of the talks, the complexity of vocabulary used in the talks, the topics, the accents of the speakers, and the length of the videos. As for the supposed benefits of watching TED Talks, the majority of students declared that regular viewing of TED videos helped them obtain new vocabulary, mature their listening fluency and comprehension, and progress their motivation. They also stated that ease of access to TED Talks and their highly inspiring contents were two of the main reasons that motivated them to watch more TED Talks. Given the largely positive insights of the students on the use of TED Talks for their independent listening practice, we advise our colleague classroom teachers to study the TED site and compose a list of videos that suit the linguistic and affective needs of their students. We believe that one of the best ways to improve listening/viewing skills is by involving students in doing regular listening/viewing of applicable and interesting materials. TED videos are a great source of captivating viewing materials. However, some information might not be accessible on the TED Talks website. Thus, a file that provides information about the difficulty levels of the videos could be prepared for the students.

The worth of TED Talks in the classroom is remarkable, it can help teachers bring ideas into conversation and debate. TED Talks aren't like Wikipedia articles—yes, they contain information, but at their best, they actually spark a conversation. They can be used to bring miscellaneous voices, questions, and even conflict into classroom talks. Moreover, it is a marvelous tool to teach students soft skills (competencies in areas such as making decisions, showing commitment, being flexible, leading and following, working as a team, accepting responsibility, dealing with stress, learning from mistakes, winning and losing gracefully).

Thus, this work provides a new validate mechanism that can be used by the whole teaching community to discover the educational impact of experiences that include TED Talks as a pedagogical element.

References:

1. Ducker, N. D., & Saunders, J. M. (2014). Extensive listening: Using authentic materials. In N. Sonda & A. Krause (Eds.). Tokyo: JALT.
2. Alm, A. (2013). Extensive listening 2.0 with foreign language podcasts. *Innovation in Language Learning and Teaching*, 7(3), 266–280. doi:10.1080/17501229.2013.836207
3. Vo, Y. (2013). Developing extensive listening for EFL learners using Internet resources. *Hawaii Pacific University TESOL Working Paper Series*, 11, 29-51.
4. Day, R., Bassett, J., Bowler, B., Parminter, S., Bullard, N., Furr, M., et al. (2016). *Bringing Extensive Reading (Revised edition) - Into the Classroom*. Oxford: Oxford University Press.
5. Chang, A.C.S., Renandya, W.A. (2019). The Effect of Narrow Reading on L2 Learners' Vocabulary Acquisition. *RELC Journal*. Advanced online publication. <https://doi.org/10.1177/0033688219871387>.

ТІЛ ПЛАТФОРМАСЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада шет тілін үйрену барысында студенттердің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін дамыту мәселесі қарастырылған. Жаһандану және мәдениетаралық байланыстардың кеңейіп жатқанында бұл мәселе өте өзекті бола бастады. Бұл мәтінде «мәдениетаралық құзыреттілік» түсінігі талқыланады, сонымен қатар мәдениетаралық құзыреттілікті дамытудың тиімді білім беру құралы ретінде шет тілін оқытуда «тілдік портфолио» технологиясын пайдалану мәселесі көтеріледі. Мәдениетаралық қарым-қатынас және басқа елдердің өкілдерімен өзара әрекеттесу үшін студент тек шет тілінде сөйлеп қана қоймай, сонымен қатар мәдениетаралық құзыреттілікке ие болуы керек. Бұл тұрғыда тілдік портфолио технологиясы студенттерге өздерінің тілдік дағдыларын да, мәдениетаралық құзыреттіліктерін де дамытуға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: мәдениетаралық коммуникация, құзыреттілік, мәдениетаралық құзыреттілік, тілдік портфолио, шет тілін оқыту, білім беру технологиясы, шет тілін оқыту әдістемесі.

Аннотация

В статье рассматривается проблема развития межкультурной коммуникативной компетентности студентов в процессе изучения иностранного языка. В условиях глобализации и расширения межкультурных связей эта проблема становится чрезвычайно актуальной. В данном тексте рассматривается понятие «межкультурная компетентность», а также поднимается вопрос использования технологии «языкового портфолио» при обучении иностранному языку как эффективного образовательного инструмента формирования межкультурной компетентности. Для успешного межкультурного общения и взаимодействия с представителями других стран студенту необходимо не только владеть иностранным языком, но и обладать межкультурной компетенцией. В этом контексте технология «языкового портфолио» предоставляет студентам возможность развивать как свои языковые навыки, так и межкультурные компетенции

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, компетентность, межкультурная компетентность, языковой портфель, изучение иностранного языка, образовательная технология, методика преподавания иностранного языка.

Abstract

The article focuses on the issue of developing intercultural communicative competence among students in the process of learning a foreign language. In the conditions of globalization and increasing intercultural connections, this problem becomes extremely relevant. The concept of "intercultural competence" is examined in this text, and the question of using the "language portfolio" technology in teaching a foreign language as an effective educational tool for shaping intercultural competence is raised. For successful intercultural communication and interaction with representatives of other countries, a student needs not only to be proficient in the foreign language but also to possess intercultural competence. In this context, the "language portfolio" technology provides students with the opportunity to develop both their language skills and intercultural competencies.

Key words: Intercultural communication, competence, intercultural competence, language portfolio, foreign language learning, educational technology, foreign language teaching methodology.

Қазіргі уақытта мәдениетаралық өзара әрекеттестікке қол жеткізу мақсатында шет тілдері мен мәдениеттерін оқыту белсенді түрде жүзеге асырылуда. Қазіргі қазақ қоғамы әр салада алға қойған мақсаттарына жету үшін күш-жігерін жаһандық коммуникациялық кеңістікке интеграциялануға бағыттауда. Сондықтан тек ана тілінде сөйлеп қана қоймай, шет тілдерін де үйрену керек. Осы тұрғыда оқу орындарында шет тілдерін оқытуға белгілі талаптар қойылады. Шет тілін үйрену адамға өзінің тілін оқып жатқан елдің мәдениетіне енуге мүмкіндік береді, оның білімінің ажырамас бөлігіне айналады. Дегенмен, мәдениетаралық құзіреттілікті дамыту және оқып жатқан елдің тілдік кодексін сіңіру ерекше назар аударуды қажет етеді. Педагогтар студенттерде осы маңызды дағдыны дамытудың тиімді стратегияларын іздейтіндіктен, тілдік портфолиоларды біріктіру қуатты құралға

* Батыс Қазақстан Инновациялық – техникалық университеті, Шетел тілі: Екі шетел тілі мамандығының 2-ші курс магистранты, Орал қ., Қазақстан, e-mail: seza1998@mail.ru

айналды. Бұл мақала студенттердің мәдениетаралық құзыреттілігін дамытудағы тілдік портфолиолардың маңыздылығын зерттейді, олардың жасалуы, жүзеге асырылуы және білім беру ландшафтына әсері туралы түсінік береді.

Мәдениетаралық құзыреттілік туралы түсінік:

Мәдениетаралық құзыреттілік тілді меңгеру шеңберінен шығады; ол әртүрлі мәдени орталарда шарлау және өркендеу мүмкіндігін қамтиды. Мәдени айырмашылықтарды қабылдай отырып, мәдениетаралық құзыреттілігі жоғары адамдар мәдени шекаралар арқылы бейімделуді, эмпатияны және тиімді қарым-қатынасты көрсетеді.

Н.Д. Галскова және Н.И. Гез, мәдениетаралық құзыреттілік – жеке тұлғаның мәдени диалогқа, яғни мәдениетаралық коммуникация жағдайында табысты қатысу қабілеті. Оның дамуы шет тілін меңгерумен және мәдени тәжірибені кеңейтумен, оның ішінде өзіне, әлемге, шығармашылық іс-әрекетке қатынасымен өзара байланысты [1: 110].

Шетел тілін оқыту үдерісінде мәдениетаралық құзыреттілікті дамыту ерекшеліктерін зерттей отырып, Н.Н. Васильева мұны жеке және топтық көзқарастарды қалыптастыратын өмір салты, әдет-ғұрып және әлеуметтік көзқарастар туралы білім деп анықтайды. Сонымен қатар, ол жеке мотивацияларды, мінез-құлық үлгілерін, вербалды емес компоненттерді (ым-ишара, мимика), ұлттық-мәдени дәстүрлер мен құндылықтар жүйесін түсінуді қамтиды. Мәдениетаралық құзыреттілік адамдарға басқа мәдениетпен кездескенде мәдени күйзелістерден, жағымсыз тосынсыйлардан және көңілсіздіктерден аулақ болуға көмектеседі. Сонымен қатар, автор мәдениетаралық оқытудың маңызды құрамдас бөлігі ретінде «әртүрлілікке төзімділік пен өз нормаларына күмән келтіруге дайын болуды» қарастырады [3].

Еуропадағы Дарем университетінің білім беру профессоры Майкл Байрам мәдениетаралық құзыреттіліктің ең тиімді үлгісін жасады. Байрам өзі жасаған құрылымның бес негізгі элементін анықтайды:

- Қарым-қатынас
- Білім
- Ауызша аударма және коммуникация дағдылары
- Ашу және өзара әрекеттесу дағдылары
- Сыни мәдени сана

Тілдік портфолиолардың рөлі:

Тілдік портфолиолар студенттің лингвистикалық саяхатының динамикалық репозиторийі ретінде қызмет етеді. Тілдік шеберліктерін көрсетумен қатар, олар студенттер зерттеген мәдени ландшафттың терезесіне айналады. Жазбаша тапсырмалар, жазылған әңгімелер және мәдени рефлексиялар сияқты әртүрлі тілдік элементтерді қосу арқылы бұл портфолиолар жеке тұлғаның тіл үйрену тәжірибесінің жан-жақты баяндауын жасайды.

Тілдік портфолио технологиясы студенттерге өз жұмыстарының нәтижелері мен жетістіктері туралы ой елегінен өткізу алаңын ұсына отырып, мәдениетаралық құзыреттілікті дамыту құралы ретінде қызмет ете алады. Бұл рефлексия мен өзін-өзі жетілдіруге көмектесетін жекелендірілген оқыту технологиясы. Бұл технология оқушылардың шет тілін үйренуге деген қызығушылығын арттырып, олардың мүмкіндіктерін барынша пайдалануға мүмкіндік береді. «Тілдік портфолио» студенттердің шет тілін оқу кезінде өзара түсіністікті арттыруға көмектеседі және барлық қатысушыларға өздерінің бірегей мүмкіндіктерін пайдалануға мүмкіндік береді. Оның көмегімен сіз шет тілін үйренуге, оқу үдерісін ұйымдастыруды жақсартуға тиімді мақсаттар қоя аласыз. Сонымен қатар, бұл студенттерге оқу мазмұнын дамытуға ықпал ете отырып, өз қажеттіліктерін, қызығушылықтары мен мақсаттарын өз бетінше бағалауға мүмкіндік береді [6; 164]. Сонымен қатар, Тілдік портфолио студенттерге тілдер мен мәдениеттердің әртүрлілігін жақсы түсінуге, тілдер мен мәдениеттер арасындағы байланысты нығайтуға көмектеседі.

М.В. Саванкова диссертациясында еуропалық тіл портфолиосының бөлімдерін талдады. «Төлқұжат» бөлімінде студент өзінің коммуникативтік және мәдениетаралық тәжірибесіне қысқаша шолу жасайды. Мұнда студент өзі оқыған барлық шет тілдерін, оның тапсырған емтихандарын және олардың нәтижелерін, сондай-ақ белгілі бір кезеңдегі немесе өмір бойы мәдениетаралық өзара әрекеттесу тәжірибесін көрсетеді. «Тіл өмірбаяны» бөлімі студенттерге шет тілін қалай, не үшін және қай жерде үйренетінін сипаттауға мүмкіндік береді. Бұл бөлім студенттерге тіл үйрену мақсаттарын анықтауға, олардың тілді меңгеру деңгейін бағалауға көмектеседі және тіл үйрену мақсаттарын анықтау және жүзеге асыру процесін қолдайды.

Тілдік портфолио технологиясын пайдалану мұғалімдерге бірлескен әрекеттерді оқушы-мұғалім-сынып жүйесіне оңай біріктіруге мүмкіндік береді. Бұл әдіс студенттердің шет тілі мен мәдениетін меңгеру процесінде бірегей білімді меңгеруін қалыптастыратын дара оқытуды қамтамасыз етудің негізін құрайды. Бұл студенттерге тиімді болып қана қоймайды, сонымен қатар мұғалімдерге жеке студенттердің нақты тілдік дағдыларын формальды түрде бағалауға және оларды жеке дамуын жақсарту, мақсаттарға жету және тілдік дағдыларын жетілдіру құралы ретінде пайдалануға мүмкіндік береді. Мұғалімге қатысты жағдайларда тілдік портфолио оқушылардың пән бойынша жетістіктерін формальды бағалау құралы ретінде қызмет етеді және сонымен бірге мұғалімнің тұлғалық дамуына ықпал етеді. Бұл технологияның құндылығы студенттердің тілді меңгеру деңгейін бағалау және негізгі тілмен тиімдірек әрекеттесу үшін құрылымдық құжатпен қамтамасыз ету болып табылады. Басқаша айтқанда, бұл әдіс оқушылардың өзін-өзі объективті бағалауға, қажетті дағдылар мен дағдыларды қалыптастыруға және олардың қазіргі тілді меңгеру деңгейін тиімді бағалауға бағытталған. Оның үстіне бұл оқу үдерісін дұрыс ұйымдастыруды қолдайды және сонымен бірге еуропалық стандарттарға сәйкес жаңғыртуға мүмкіндік береді. Технология мұғалімдерге оқушыларды оқытуға жүйелі түрде қарауға, олардың нақты дағдыларды дамытуға, оқушылардың қажеттіліктері мен қызығушылықтарын анықтауға және қанағаттандыруға, білім беру процесінің мазмұнын бейімдеуге көмектеседі [10].

Тілдік портфолио құру:

Тілдік портфолио әзірлеу тек тілді меңгеруді ғана емес, мәдени түсінуді де көрсететін материалдарды мұқият таңдауды қамтиды. Студенттер эсселерді, мультимедиялық презентацияларды және әртүрлі мәдениеттермен кездесулерді көрсететін жеке рефлексияларды қамтуы мүмкін. Өзін-өзі бағалау және мақсат қою компоненттерін біріктіру тіл үйренуге рефлексивті тәсілді одан әрі дамытады.

Шетел тілін оқытуда мәдениетаралық құзыреттілікті дамыту үшін «тілдік портфолио» технологиясын қолдануды зерттеу барысында келесі міндеттер қойылды:

1. Оқушылардың басқа мәдениет өкілдерімен қарым-қатынас деңгейін анықтау.
2. Тестілеудің бастапқы, аралық және соңғы кезеңдеріндегі объективті көрсеткіштердің сандық өзгерістерінің ерекшеліктерін анықтау және сипаттау.
3. Байыту және бейімдеу үшін қолданылатын материалдардың өзектілігі мен түсініктілігін белгілеу.
4. Зерттеуді ұйымдастыру үшін келесі шарттар анықталды:
5. Зерттеуге Қаныш Сәтбаев атындағы орта мектеп-лицейінің 5-сынып оқушылары қатысты;
6. Эксперимент бір оқу жылына созылды;
7. Оқушылардың тілді меңгеру деңгейі А1-ден А2-ге дейін өзгерді;
8. Зерттеу сабақтарының/сабақтардың апталық ұзақтығы 3 сағатты құрады.

Білім беру ұйымдарында енгізу:

Мұғалімдер оқу бағдарламасына тілдік портфолиоларды кіріктіруде басты рөл атқарады. Портфолио бағалауды қоса отырып, оқытушылар студенттерді әртүрлі мәдени материалдармен айналысуға және өздерінің мәдени бейімділіктері туралы сыни тұрғыдан ойлауға шақырады. Топтық талқылаулар және бірлескен жобалар бай мәдениетаралық оқу

ортасын құра отырып, тілдік портфолиолардың интерактивтілігін арттыра алады. Зерттеудің өзегі ағылшын тілі курсының материалдары және ағылшын тілінде интернеттен алынған әртүрлі материалдар болды. Дайындық кезеңі шет тілдерін оқыту әдістемесіне және мәдениетаралық құзіреттілікті дамытуға қатысты материалдарды ғылыми-әдеби талдауды қамтыды. Бұл кезеңде оқыту әдістемесі, материалды іріктеу және талдау, оқу процесінің негізін құрайтын теорияларды жалпылау бойынша теориялық білімдер алынды. Тестілеудің мақсаты студенттердің бастапқы тілді меңгеру деңгейін және мәдени контекстті түсінуін бағалау болды. Тестілеу материалдары оқушылардың тілдік дағдыларын, мәдени хабардарлығын және алған білімдерін өмірлік жағдаяттарда қолдана алу қабілетін бағалау үшін мұқият әзірленген.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. «Шет тілдерін оқыту теориясы: лингводидактика және әдістеме». Мәскеу: Академия, 2005. -336 б.
2. Гармаева С.И. «Заманауи инфокоммуникациялық технологиялар арқылы тілдік емес ЖОО студенттерінің мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру: педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін диссертация». Чита, 2008. – 203 б.
3. Васильева, Н.Н. «Мәдениетаралық құзыреттілік: оған жетудің стратегиялары мен әдістері» [Электрондық ресурс]. URL: <http://tspu.edu.ru/journals/lexicography/conference/vasilieva%20N.htm>.
4. Porto M, Houghton SA, Byram M (2018) (шетелдік) тіл кабинетіндегі мәдениетаралық азаматтық. Тілдерді оқытудағы зерттеулер, 22(5), -484-498 б.б.
5. Крашенникова А.Е.(2015) Шетел тілін оқыту үдерісінде мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру. // Студенттердің, аспиранттар мен жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. атындағы Красноярск мемлекеттік педагогикалық университеті. В.П. Астафьева. – 67-73 б. (Орыс тілінде).
6. Безукладников К.Е. (2006) Кәсіби портфолио болашақ шет тілі мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін дамыту құралы ретінде. Пермь.
7. Виноградова О.С., Виноградова Т.В. (2015) Қазіргі кезеңде тілдік білім беру технологияларын қолданудың артықшылықтарын талдау // Еврей ғылымының хабаршысы. № 1 (26). (Орыс тілінде)
8. Еуропалық тіл портфолиосы, Еуропа Кеңесі – URL: <https://www.coe.int/web/portfolio/guide-to-compiling-an-elp>.
9. Саванкова М.В. (2004) Портфолио студенттердің шет тілінде (ағылшын тілінде) өзіндік жұмысын ұйымдастырудың заманауи тәсілі ретінде. Мастер. дипломдық жұмыс. Алматы.
10. Неверова Н.В.(2017) Техникалық ЖОО студенттерін оқытуда тілдік портфолио технологиясын қолдану: теориялық және практикалық аспектілері // Орта кәсіптік білім. № 6. 19-22 б. (Орыс тілінде).

ӘӨЖ 81-13

Шыршынбаева А.К.*

МЕКТЕП ЖАҒДАЙЫНДА КӨПТІЛДІЛІККЕ БАҒЫТТАЛҒАН ОҚЫТУДА ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аңдатпа

Мақалада автор мектептегі қазақ тілі пәнін оқыту барысында білім алушылардың сөздік қорын дамытудың тиімді жолдарын ұсынған. Топтық және жеке, жұптық жұмыс жағдайларында тілді меңгерудің тиімділігін анықтаған. Көптілділік жағдайында тілді меңгерудің аспектілері басшылыққа алынған.

Тірек сөздер: ұстаз, көптілділік, көзқарас, құзырлы, интерактивті әңгіме, әдіс-тәсілдер, сыни ойлау.

Аннотация

В статье автором предложены эффективные пути развития словарного запаса обучающихся в процессе преподавания казахского языка в школе. Выявила эффективность овладения языком в условиях групповой и индивидуальной, парной работы. В условиях полиязычия руководствовались аспектами овладения языком.

Ключевые слова: учитель, многоязычие, подход, компетентность, интерактивный разговор, методы и приемы, критическое мышление.

* №2 Мыңбұлақ орта мектебі қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, Қайрат ауылы, Жуалы ауданы, Жамбыл облысы, Қазақстан

Abstract

In the article, the author proposed effective ways to develop the vocabulary of students in the course of teaching the Kazakh language at school. Determined the effectiveness of language acquisition in the conditions of Group and individual, pair work. In the case of multilingualism, aspects of language acquisition are guided.

Keywords: teacher, multilingualism, approach, competence, interactive conversation, methods and techniques, critical thinking.

Ұстаз оқушы тұлғасын қалыптастырушы және тәрбиеші деп білемін. Ол – өзіне, әріптестері мен оқушыға да білімі терең, әдістемелік шеберлігі педагогикалық талаптардың іс-әрекеттеріне сай, алдына қойған мақсатқа қол жеткізу үнемі шығармашылық ізденісте жүретін іс-әрекет иесі.

Ұстаз нағыз таразысын құрған кезде алынбайтын қамал, ғылыми қисын жоқ. Әрбір мұғалім өз сабағын ізденіспен, шығармашылықпен жұмыс істей отырып өткізсе, оқушының білімге деген құштарлығы артары сөзсіз. Ал көптілділік жағдайында баланың тілді меңгеру дағдыларын дамыту бастауыш буыннан бастау тиімді. Мен өз сабақтарымда заманауи әдіс-тәсілдерді қолдана отырып оқытудың тиімді жолдарын таңдадым.[1]

Әдеттегі дәстүрлі педагогикада оқушының оқу әрекетінде мұғалімнен алған дайын білімді меңгеру ғана болатын. Дайын жұмысты қайталайды, көшіріп жазады. Осылайша сабақтар қалыптасқан бір жүйемен, бірсарынды іс-әрекетпен өтіп жатады. Оқыту жүйесіндегі қазіргі көзқарастарға сүйенсек, бала өзіне қажетті мәселені шешуге қабілетті екен. Ал бүгінге дейін бала бойындағы барлық қабілеттерді ескермей, біз тек ерекше қабілеттерді ғана жоғары бағалап келіппіз. Әсіресе, қазақ балалары генетикалық тазалығы жағынан ерекше қабілет иелері деп санасақ, оларды талант пен дарындылық тұрғысынан ғана бағалау жеткіліксіз екен.

Осындай тұжырымдар педагогтарға білім беру үдерісіне айтарлықтай өзгеріс ендіруді жүктейді. Сонымен қатар, заманауи оқыту құзырлы мұғалімнің алдына оқушының жан дүниесін жақсы түсіне білу жөнінде міндеттемені қойып отыр. Құзырлы оқытудың маңызды факторы оқушының тақырып мәнін өз бетімен түсінуі мен бағалай алуы болып табылады. Осылайша, оқушы да өзінің оқуы үшін жауапты екенін сезінеді әрі жауапты екенін біледі. Оқушы мұндай жауапкершілікті көбіне сабақ беру барысында мұғалім қалыптастыратын ортада сезініп қабылдайды.

Сыныптағы әрбір оқушының жеке тұлға ретінде қалыптасуына, дамуына әсер ететін көрсеткіштер бар. Мұнда баланың зейінін бөлуге арналған жаттығу жұмыстарының атқарар рөлі ерекше. Мен осыны ескере отырып, сабақтарымдағы ұйымдастыру кезеңдерінде «жылы лебіз», «сізге сый» өлең шумақтары, «көңіл –күйіңіз қандай?» атты тренингтерді ұйымдастырдым. Бұл тренингтерді ұйымдастырудағы мақсатым: сынып оқушыларының көңіл –күйлерін көтеріп, сабаққа белсенді қатысуға, топта ойын еркін жеткізуде өзін еркін сезінуге жағымды орта жасау. Мысалы: бірінші сабағымда сыныптың ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыру үшін «Біз бақытты баламыз» әнінің үш шумағын үш топқа алдым. Себебі, ән және оның әуені балаларға таныс. Сондықтан үш түрлі (қызыл, сары, жасыл) түстердегі қағаздарға жаздым. Осылайша түстерге сәйкес топтасуға бағыт бердім. Осыдан кейін өлең шумағы арқылы топтасуда оқушылар әрқайсысы әнді хормен орындады. Себебі, бастауыш сыныптың оқушылары үшін оңай. Менің бұл әрекетім алғашқы сабақтан бастап-ақ көзқарасымның өзгеруіне қадам жасады. Келесі кезекте сұрақтарды қалай пайдалансам және деген ойлар келді. Кез –келген оқу әрекетінде оқушылардың нәтижелі білім алуына ықпал ететін интербелсенді әдістерді қолдандым. Интерактивті оқыту дегеніміз – белсенді әдістерді сабақта үздіксіз қолдана отырып, демократиялық қоғамға қажетті белсенділік дағдысын шыңдап, дамыту. “Интерактивті” сөзі бізге ағылшын тілінің «interakt» деген сөзінен келген. inter- бұл “өзара” акт -әрекет ету дегенді білдіреді.

Интерактивтік әдістеме не үшін қолданылады? Өзара қатынас үрдісінде білім беру нәтижелі болады, оқушылар пікірталас кезінде білгендерін үйреніп, есте сақтай алады. Сонымен қатар, оқушылар ақпарат алып қана қоймай, шешімді табу жолы мен шешімнің

дұрыстығы мен бұл ойдың ұсынылған нұсқаларының ішіндегі ең жақсысы екендігін қисынды түсіндіре білуі және өз ойларын дәлелдеуі керек.

Сыныптағы оқушыларды топтастыра отырып жұмыс жасатуда диалогке көп уақыт бөлдім. Себебі бастауыш сыныпта балалардың лексикалық қорын көбейту арқылы олардың ойлау әрекеттерін дамытудың бірден-бір жолы диалог болып табылады. Топтастыруда «Гүл күлтелері», «Мозаикалар құрастыру», «1,2,3 сандарымен» бөлдім. Себебі, балалар топтасып отырып әр түрлі тапсырмаларды орындағанда өз еркімен пікірлесіп, ортақ шешімге келуге және бір-бірінің жауаптарын толықтырып отыруға болатынын дәлелдеді.

Оқушыларға жаңа білімді меңгерту дәстүрлі сабақта мұғалім оқушы үшін дайын ақпаратты меңгертсе, интербелсенді әдістеме бойынша белсенді әрекет оқушының жоғарғы деңгейде ойлауын дамытады. Оқушы нәтижеге қол жеткізуі үшін мағынаны ұғыну, анықтау, яғни оқушы пәннің сабақтағы бөліктері мен шынайы өмір арасындағы өзара байданыстарды анықтайды. Дәлелді ойлары мен сыни көзқарастарын, дәйекті уәждерін көрсете білуі ақпарат пен ойдың шынайы түрде үйлесуі деп ойлаймын. Өз сабақтарымда интербелсенді тәсілдерді тәжірибеде пайдаландым. Мысалы: «Ойлан, бірік, бөліс», жигсо, венн диаграммасы, конверт-сұрақтарды, жұптық жұмыс түрлерін қолдандым. Оқушыларымның әрекеттерін бақылаудың нәтижесінде кейбір оқушыларымның тапсырмаларды орындау кезіндегі білімінде ілгерілеу байқалды. Оған себеп топ ішіндегі жақсы оқитын оқушылар сабақтың барлық кезеңінде өздерінің белсенділік, зерттеушілік іс-әрекеттерін топтағы басқа оқушыларға бағыт-бағдар беріп, олардың да ойларын еркін жеткізуіне мүмкіндіктерін аша түсті. Ал орта дәрежедегі оқушыларымның пікірін айтуда топтық жұмыс бойынша суреттер мен конверт-сұрақтағы тапсырмаларға жауап берудегі ойлары тиянақтала бастады.

Сабақтарымдағы мен және оқушыларым үшін аса маңызды болған басты әрекетімнің бірі – мен әр оқушыны күнделікті сабағымда ынталандырып отырдым. «Жарайсың!», «Бұдан да жақсы жауап бере аласың», «Кәне, тағы да шамалы ойланып, толықтырып жіберші», жұлдызшалар беру арқылы ынталандырып отырдым.

Тағы бір сабақтарымда оқыта отырып оқытудың тәсілдерін сабағымда тиімді қолдануға шешім қабылдадым. Сондықтан келесі сабақтарда проблеманы шешуге қатысты, оқушының жас ерекшеліктеріне, деңгейіне сәйкес тапсырмаларды жоспарға енгізіп, оны орындап отыруға мүмкіндіктер беруге болатынын түсіндім. Менің көзқарасым бойынша бұл сабақ маған не береді? Қандай кемшіліктер жібердім? Жеткен жетістігім қандай? Жаңа сабақта балалардың іс-әрекетінде топтасуда қандай түйткілді мәселелер бар? Деген сұрақтар төңірегінде іздене бастадым.

Джиксоның 4-ші қадамын сабағымда қолдандым. Себебі, Т.Рақымның «Гүлдерден аумаймыз» атты өлеңінде топтағы оқушыларға өлеңді толық оқытып алдым да материалды жақсылап түсініп талқылау үшін уақыт бердім. Сол берілген уақытта топтағы оқушыларға материал бойынша сұрақтар туындатып және оның шешімін табу керектігін түсіндірдім. Әр топта қызу диалогтің жүруін бақыладым. Әр топтың көшбасшылары өз топтарында өзара пікірлескен, жинақтаған ойларын келесі топтарға барып түсіндірді. Бұл оқушылардың ойларын тыңдауда маған мынадай ой келді: мен осы кезге дейін балаға дайын білімді меңгертіп келсем, енді әрбір баланың бойындағы іс-әрекетті ашуға осы диалогтік оқыту арқылы олардың қызығушылығын, сабақта өзін-өзі реттей отырып белсенді жұмыс жасауға мүмкіншілік беру керек екеніне көзім жетті. Менің интербелсенді тәсілдерді сабақта қолданудағы мақсатым: оқыта отырып оқуды үйрену, жүйелі ойлануға үйрету.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қ.А. Қараев. Білім берудегі кейбір педагогикалық технологиялар // «Оқыту – тәрбиелеу технологиясы» журналы. №2, 2019ж.

2. А.Әлімов. Интербелсенді әдістемені ЖОО – да қолдану мәселелері. Оқу құралы. Алматы – 2013 ж.

СТУДЕНТТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУДАҒЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Андапта

Мақалада жоғары білім беруде студенттердің ақпараттық құзыреттілігін дамытуға бағытталған оқытудың өзекті инновациялық әдістері қарастырылады. Жылдам өзгертін цифрлық әлем контекстінде оқытудың тиімді әдістері, соның ішінде интерактивті дәрістер мен семинарлар, геймификация, кейс әдісі, электрондық портфолио ұсынылды. Білім беру үдерісіндегі ақпараттың, ақпараттық құзыреттіліктің және оқытудың инновациялық әдістерінің өзектілігі айтылады.

Кілт сөздер: ақпарат, ақпараттық құзыреттілік, құзыреттілік, инновация, оқытудың инновациялық әдістері.

Аннотация

В статье рассматриваются актуальные инновационные методы обучения, направленные на развитие информационной компетентности студентов в высшем образовании. В контексте быстро меняющегося цифрового мира были представлены эффективные методы обучения, в том числе интерактивные лекции и семинары, геймификация, кейс-метод, электронное портфолио. Подчеркивается актуальность информации, информационной компетентности и инновационных методов обучения в образовательном процессе.

Ключевые слова: информация, информационная компетентность, компетентность, инновации, инновационные методы обучения.

Abstract

The article deals with current innovative teaching methods aimed at developing students' information competence in higher education. In the context of the rapidly changing digital world, effective teaching methods have been presented, including interactive lectures and seminars, gamification, case method, e-portfolio. The relevance of information, information competence and innovative teaching methods in the educational process is emphasized.

Key words: information, information competence, competence, innovations, innovative teaching methods.

Бүгінгі цифрлық қоғамда ақпаратқа қол жетімділіктің артуы және оқыту технологияларының қарқынды дамуы студенттерге жаңа білім, дағдылар мен құралдарды игеру мен бейімделу қажеттілігі туындатады. Ақпаратты тиімді табу, бағалау, талдау және қолдану дағдыларын қамтитын ақпараттық құзыреттілік бүгінгі оқу мен болашақтағы кәсіби қызметтің кілті болып табылады. Сондай-ақ, студенттердің ақпараттық құзыреттілігін дамытудың негізгі мақсаты еңбек нарығында бәсекеге қабілеттілікті арттырып, кәсіби қызметте өзін толық жүзеге асыруға мүмкіндік беру.

Бүгінгі күні ақпарат барлық жерде және бүкіл әлем бойынша жаппай таратылады. Әркім өз пікірін еркін білдіріп, контент жасап, тарата алады. Бұл Интернетте де, оффлайн режимінде де ақпараттың көптігіне әкеліп: адамдарға, демократияға, тұрақтылыққа және бейбітшілікке нұқсан келтіруі мүмкін. Неге сену керектігін және кімге сену керектігін түсіну қиынға соғады, — деп ЮНЕСКО-ның бас директоры О.Азуле 2023 жылғы Дүниежүзілік медиа және ақпараттық сауаттылық апталығында айтқан болатын [1].

Ақпарат — адам мен техникалық құрылғылар қабылдайтын және пайдаланатын әлем, адамдар, процестер туралы ақпарат іздеу [2, 41 б.].

Қазіргі цифрлық технологиялардың дауының қарқын алып тұрған кезеңінде, білім алуда студенттер үшін ақпараттың рөлі орасан зор және көп қырлы болып отыр.

Студенттер ақпаратты жаңа білімді игеру мен дағдыларды дамытуда, өз бетінше зерттеу және қызығушылығы бойынша ізденімде, интернет кеңістігінде пікірлес адамдармен қарым-қатынас арқылы білімді байытуда және т.б. кеңінен қолданады. Демек, студенттердің академиялық жетістіктеріне, кәсіби және тұлғалық дамуына, сыни және шығармашылық ойлау қабілетіне әсер етуде ақпарат маңызды рөл атқарады.

* 2 - курс PhD докторанты, педагогика кафедрасы, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Астана қ., Қазақстан; e-mail: nurgul.a@internet.ru

Педагогикалық сөздікте «Құзыреттілік — белгілі бір саладағы қызметке дайындық деңгейі, дұрыс және тиімді шешімдер қабылдау үшін қажетті білімді, іс-әрекет тәсілдерін меңгеру дәрежесі. Ал Құзыр — бұл адамның қажетті білімі мен тәжірибесі бар өкілеттік шеңбері, қызмет саласы», – деп берілген [2, 41 б.].

Демек, ақпараттық құзыреттілік қазіргі адамның маңызды құзыреттілігі болып табылады және көпфункционалдылық, пәнаралық талаптарға сәйкес келеді [3, 9 б.].

Зерттеуші Э.Ф. Морковина ғылыми жұмысында «студенттің ақпараттық құзыреттілігі – ақпараттық кеңістікте бағдарлану мен белсенділікке қажетті құзыреттер жиынтығын меңгеру дәрежесін сипаттайтын тұлғаның кәсіби маңызды интеграциялық сапасы», – деп анықтаған болатын [4].

Осылайша, бүгінгі білім беру үдерісінде студенттердің ақпараттық құзыреттілігін дамыту – ақпаратты тиімді табу, талдау, зерттеу, жүйелеу, пайдалану және тарату, сонымен қатар ғылыми, кәсіби және жеке мақсаттарға жету үшін тиісті технологияларды қолдану мүмкіндігімен сипатталады.

Ал студенттердің ақпараттық құзыреттілігін дамыту, білім беру үдерісін оқытудың жаңа инновациялық әдістерімен толықтыру қажет етеді. Бүгінгі күнгі оқытудың инновациялық әдістерін қолданудың өзектілігі білім беру үдерісінің тиімділігін арттыру, студенттердің білімге деген мотивациясын күшейту, берілетін ақпараттың жеңіл игерілуі және кәсіби құзыреттілікті дамытумен айқындалады.

Оқытудың инновациялық әдістері – бұл «оқытушы-студент» өзара әрекеттесудің жаңа тәсілдерін, оқу материалын игеру процесінде практикалық қызметтегі белгілі бір жаңалықты қамтитын оқыту әдістері [5, 5 б.].

Оқытудың инновациялық әдістері студенттерге қазіргі қоғамда сұранысқа ие дағдыларды дамытуға, белсенділік танытып, даралануға, өзара ынтымақтастық орнатуға және білімді үздіксіз жаңартуға мүмкіндік тудырады. Келесі суретте оқытудың инновациялық әдістерінің болашақ мамандарға беретін мүмкіндіктері көрсетілген:

Сурет -1. Оқытудың инновациялық әдістерінің мүмкіндіктері

Оқытудың инновациялық әдістерінің мүмкіндіктерін қарастыра келе, студенттердің ақпараттық құзыреттілігін дамытудағы ықпалын келесідей қарастырамыз:

- ❖ Оқу үдерісінде белсенділікті арттыру мақсатында әртүрлі құралдар мен технологияларды пайдалану. Онлайн ресурстарды қолдану арқылы жеке жоба немесе топтық тапсырмалар беру;
- ❖ Интерактивті дәрістер мен семинарлар ұйымдастыру арқылы студенттерді белсенді кері байланысқа тарту;
- ❖ Ойын емес ортада, ойын технологияларын пайдалана отырып, өтілетін сабақты тартымды етіп жеткізу, геймификациялық тапсырмалар мен тесттерді жүргізу;
- ❖ Мобильді құрылғыларды пайдалану барысында QR кодпен тапсырмалар беру, жылдам қажетті ақпарат көзіне сілтемелер жіберу мүмкіндіктерін пайдалану.
- ❖ Теориялық білімді практикада қолдану мақсатында, талдауды, шешім қабылдауды және ақпарат іздеуді қажет ететін нақты жағдайлар мен жағдаяттарды зерттеуге арналған кейс-әдісін қолдану;
- ❖ Студенттің жеке жетістіктерін, жұмыстарын, жобаларын, түйіндемелерін және басқа мәліметтерді қамтитын электрондық портфолио құру.

Студенттердің ақпараттық құзыреттілігін дамытуға ықпал ететін оқытудың инновациялық әдістерін қарастыра келе, аталған әдістер өзін-өзі ұйымдастыруда, ұжымдық жұмыс пен жеке жоба жасауда, сенімді ақпарат көздерімен жұмыс істеуде, дереккөздерді қолдану қабілеттерін дамытудағы мүмкіндіктерін аңғарамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Глобальная неделя медийной и информационной грамотности — 2023. UNESCO. <https://www.unesco.org/ru/media-information-literacy-week>
2. Педагогический словарь: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.И.Загвязинский, А.Ф.Закирова, Т.А. Строчкова и др./ под ред. В.И.Загвязинского, А.Ф.Закировой. — М. : Издательский центр «Академия», 2008. — 352 с.
3. Сорочинский М.А. Развитие информационной компетентности студентов дидактическими средствами электронной информационно-образовательной среды. : автореф. дис.канд.пед.наук. — Якутск, 2019. — 23 с.
4. Морковина Э.Ф. Развитие информационной компетентности студента в образовательном процессе: Дис.канд.пед.наук. — Оренбург, 2005. — 212 с.
- Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Инновационные методы обучения, или Как интересно преподавать: Учебное пособие. — 7-е изд., доп. — Алматы, 2012. — 355 с.

УДК 8.1751

Yakupova F. *, Kanarina L. *, Akhmetova A. *, Ashirimbetova M.**

PSYCHOPHYSIOLOGICAL CHALLENGES IN SIMULTANEOUS INTERPRETATION

Аңдатпа

Синхронды аударма ісі - бұл түрлі факторлардың әсер етуінен, аудармашылардан ақпаратты тиімді жеткізу барысында, жоғары деңгейде күйзеліске түсетінін ескере отырып эмоционалды тұрақтылыққа баса назар аудару. Бұл зерттеу-аударманың адам миына әсерін әсерін бақылауды және зерттеуді қамтиды. Мақсаты: синхронды(ілеспе) аударма кезінде аудармашының миына психофизиологиялық элементтердің әсер етуін анықтау.

Түйін сөздер: Синхронды аударма, стресс деңгейі, ми қызметі, ақпаратты өңдеу, психофизиологиялық элементтер

Аннотация

Синхронный перевод рассматривается как деятельность с высоким уровнем стресса из-за различных факторов, при этом особое внимание уделяется необходимости устойчивости и эффективной передачи

* 4th year Bachelor's degree student, Faculty of Education and Humanities, Translation Studies, SDU University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: 200304003@stu.sdu.edu.kz

** MA, Senior lecturer, Faculty of Education and Humanities, Translation Studies, SDU University, Kaskelen, Kazakhstan, e-mail: madina.ashirimbetova@sdu.edu.kz

информации со стороны устных переводчиков. Это исследование включает наблюдение и изучение влияния перевода на мозг человека. Цель исследования - определить, как психофизиологические элементы проявляются в мозговой активности переводчиков во время синхронного перевода. Исследование также включает классификацию и полное описание результатов этого эксперимента. Будут представлены методы применения полученных знаний на практике, которые будут полезны переводческому сообществу.

Ключевые слова: Синхронный перевод, уровень стресса, функции мозга, обработка информации, психическое здоровье

Abstract

Simultaneous interpretation is regarded as a high-stress activity due to various factors, with a particular focus on the need for resilience and effective information transmission on the part of interpreters. This research involves observation and research into the effects of translation on the human brain. The aim of the study is to determine how psychophysiological elements appear in interpreters' brain activity during simultaneous interpretation. The study also includes a classification and full description of the results of this experiment. Methods of applying the acquired knowledge in practice will be presented, which will be useful for the translation community.

Key words: Simultaneous interpretation, stress level, brain function, info processing, mental health

Introduction. Simultaneous interpretation stands as a remarkable skill, where language and the mind merge. This paper explores how interpreters' brains work during this demanding task, focusing on the factors that affect them. Interpreters deal with complex language challenges, trying to keep up with continuous speech while staying accurate and clear. This is made harder by distractions, fast information processing, and the strain of long periods of work.

We're curious about how stress, cognitive load, and other factors impact interpreters' minds. By studying the brain's role in simultaneous interpretation, we aim to understand it better and find ways to help interpreters perform better. This paper dives into the mysteries of how interpreters think during simultaneous interpretation, offering insights into their mental processes amid the challenges of language exchange.

Literature Review. During our literature review, we examined many articles that formed the foundation of our thesis. One particularly illuminating article directed our focus to stress levels and information transfer as key aspects of our research. Interpreters, especially those in training, often experience cognitive lapses during interpretation due to heightened stress levels. T.V. Chernihiv highlights the broad involvement of brain regions in simultaneous interpretation, emphasizing the active role of the right hemisphere in processing speech, emotions, metaphors, and parallel information [1]. Effective interpretation relies not only on linguistic accuracy but also on factors like intonation and coherence with the speaker's message. Minyar-Beloruhev suggests creating semantic word systems across languages to aid quick recall, while T.V. Chernihiv stresses the importance of memory training and multitasking skills [2]. Chernihiv's research on brain activity in native English speakers interpreting into both their native language and a less proficient language (Spanish) reveals higher stress levels when interpreting into less familiar languages. The insights from these authors' works provide valuable data for our research, helping us overcome technological constraints and deepen our understanding of interpretation processes.

Simultaneous interpretation is widely acknowledged as a high-stress endeavor influenced by a variety of factors, with a focus on the importance of resilience and effective information transmission. Building upon Lazarus's notion that stress is subjective and intertwined with one's perception of task difficulty, Kurz highlights the significance of acknowledging both the subjective nature of stress and its profound impact on individuals' well-being and performance [3,4]. This interconnected relationship underscores the importance of considering interpreters' subjective experiences of stress alongside objective stressors, a perspective essential for comprehensively understanding the challenges they face in their profession.

Methods. This study investigated the impact of interpretation on the human brain, with a particular focus on the potential implications for interpreters' mental health and the presence of any associated risks for mental health disorders. It resembled an observational experiment aimed at elucidating these effects. Furthermore, we systematically categorized and comprehensively articulated the outcomes of our investigation. We intended to propose practical applications of our

findings within the context of real-world interpretation practice, thereby offering tangible benefits to the interpreting community. In essence, this study embodied a pragmatic approach to empirical research, geared towards addressing practical concerns. We tested hypotheses and used surveys or experiments to objectively analyze physiological reactions. Surveys helped us gather numerical data on personal experiences and stress levels. Finally, we reported the in-between results using statistical analysis.

As for the outcomes, our analysis revealed intriguing insights. Our surveys indicated a consistent pattern of heightened stress levels among interpreters, particularly when working with less familiar languages. This finding is consistent with previous research indicating a link between language proficiency and stress levels in interpretation tasks. Furthermore, qualitative responses emphasized the multifaceted nature of interpreters' stress, which included cognitive strain, emotional intensity, and the pressure to perform accurately in real time. These preliminary findings underscore the need for further research and the development of targeted interventions to support interpreter well-being in high-stress environments.

Conclusion. In conclusion, this study delved into the intricate workings of interpreters' minds during simultaneous interpretation, highlighting the significant impact of stress, cognitive load, and other factors on their mental processes. Through a comprehensive literature review and observational investigation, we unveiled the multifaceted nature of interpreters' stress, emphasizing its subjective perception and profound influence on performance. Our findings underscore the critical need for targeted interventions to support interpreter well-being and enhance performance in high-stress environments. Moving forward, further research in this domain is crucial for deepening our understanding and implementing effective strategies to mitigate the challenges faced by interpreters.

References

1. T.V. Chernihiv (2018) *Simultaneous translation as an extreme type of cognitive processes (review of experimental studies)* Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/sinhronnyy-perevod-kak-ekstremalnyy-vid-kognitivnyh-protsesov-obzor-eksperimentalnyh-issledovaniy>
2. Yue Ruyin (2020) *Theory and methodology of simultaneous interpretation in the works of R.K.Minyar-Beloruchev*
3. LAZARUS, Richard S., and Susan FOLKMAN, 1984: *Stress, appraisal, and coping*, New York: Springer Publishing Company.
4. KURS, Ingrid, 1997: "Interpreters: Stress and Situation-Dependent Control of Anxiety" in King LADY and James KAHN (eds.): *Transfere Necesses Est. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies of Translation and Interpreting*, Budapest: Scholastica, 201-206.

2. ИСТОРИЯ, АРХЕОЛОГИЯ, ЭТНОЛОГИЯ, ТУРИЗМ

ӘӨЖ-9.433

Жолмаханова Г.А.*

БАЙҚОҢЫР-ҒАРЫШ АЙЛАҒЫНДА ТУРИЗМДІ ДАМУ

Аннотация

Байқоңыр қаласында туризмді дамыту Қазақстан Республикасының өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Бұл мақала туризм индустриясын дамытуға арналған. Мақалада туризмнің дамуына әсер ететін факторлар қарастырылады. Халықтың тарихы, мәдениеті, дүние танымы, тіршілік ағымы біртұтас дүние. Сондықтан барлық деректерді зерттеп, құпия сырларын ашып өскелең ұрпаққа жеткізу мақсатында бірішама жұмыстар жасалды.

Кілт сөздер: Жер, ғарыш, ғылым, туризм, қала.

Аннотация

Развитие туризма в городе Байконур является одной из актуальных проблем Республики Казахстан. Данная статья посвящена вопросу развития индустрии туризма. В статье рассмотрены факторы, влияющие на развитие туризма, инфраструктура. История народа, культура, традиции, обычаи, мировоззрения, течения жизни — это отдельное явление.

Ключевые слова: Земля, космос, наука, туризм, город.

Abstract

The development of tourism in the city of Baikonur is one of the urgent problems of the Republic of Kazakhstan. This article is devoted to the issue of the development of the tourism industry. Factors influencing the development of tourism are discussed in the article infrastructure. The history of people, culture6 tradition, custom, world outlook in the course of life it is separately appearance. That is why for investigation and study this side of life for transference then descendant was carried out different works.

Key words: Land, space, tourism, science, city.

Қазіргі уақытта әлемнің барлық постиндустриалды дамыған елдерінде дерлік өз елдерінің тұрғындары (оның ішінде балалар, жастар және студенттер) арасында ғарышты игеруді, жаңа ғарыштық технологияларды және оның тарихын насихаттаумен және насихаттаумен айналысатын ғылыми-техникалық орталықтар бар. ғарышты игеру. Мысалы, бүгінгі күні АҚШ-тағы Кеннеди ғарыш орталығы, Франциядағы Тулузадағы орталық, Лондондағы, Оңтүстік Кореядағы, Жапониядағы тұрақты көрме кешендері және т.б. [1]

Әдетте, ғарышта параллельді түрде «байыпты» жұмыс істейтін бұл Орталықтардың жұмысының мақсаты анық – бұл елдер ғарыштағы өздерінің болашағына сеніп, осы Орталықтардың жұмысы арқылы олар кейінірек болады деп үміттенеді. Өз мамандары мен ғалымдарын (қазіргі мектеп оқушылары мен студенттерін) ала алады, сонымен қатар өз халқына ғарышты игеруге инвестиция салу қажеттілігін сауатты түрде түсіндіре алады. Сонымен қатар, осы өте ерекше туристік бизнес арқылы тіпті осы Орталықтардың инфрақұрылымының бір бөлігін ұстауға болады.

Орталық жұмысының негізгі аумағы қала және Байқоңыр ғарыш айлағы болып табылады. Орталық жұмысының «өзегі» «2-платформа» немесе Гагарин ұшыру орны болып табылады. Дәл осы жерде әрбір кірпіш «тарихпен тыныстаған» және шағын қала күні бүгінге дейін сақталған, жобаның бірінші кезеңін салыстырмалы түрде төмен шығындармен жүзеге асыруға болады. Ол үшін бұрыннан бар және бұрыннан бар тұрғын үйлерді қонақүйлерге айналдыруға болады (тарихқа жақындығы белгілі бір нәтиже беруі керек), Гагарин ұшыруына бару бағдарламаларын (қазіргі ғарыш бағдарламасына кедергі келтірмей), IP-1 (мұнда сіз бірегей «ғарыштық коммуникациялар» мұражайын құра алады және мұнда, мүмкін, ерекше жағдайларда, қонақтар орбитада ғарышкерлерді көріп, ести алады, тіпті

* Ақай ауылы Елеу Көшербаев атындағы №279 мектеп-лицейінің география пәні мұғалімі, магистр, Қызылорда облысы, Қазақстан, e-mail: gulzira_j8484@mail.ru

олармен белгілі бір уақытта сөйлесе алады) онда ғарыштық бағдарламалардың тарихи сәттерін имитациялауға немесе қайта жасауға, ең қызықты ірі экспонаттарды шоғырландыруға болады, «ашық аспан астында» зымырандық технологиялар мұражайын және т.б. құруға болады.

Жер кіндігі – Байқоңыр ғарыш айлағы адамзат баласы үшін өткен ғасырдың теңдессіз жетістігі саналады. Қасиетті Қармақшы топырағы аумағында орналасқан ғарышкерлер қаласының іргетасы 1955 жылы қаланған. Кеңес Одағы құрамындағы 15 республиканың арасынан Қазақстанға таңдау түсуі тегін емес еді. Ғалымдар зымыран ұшырудың қауіпсіздігін, айлақтан елді мекендердің қашық болуын, ұшырылған ракетаның қайта оралған кездегі қону аймақтарының ыңғайлылығын ескерді. Сондай-ақ, тоғыз жолдың торабы мен автомобиль жолдары да ғарыш алаңының көмекші және қызмет көрсету нысандарына қолайлы жағдай туғызды. [1]

"Ғарыш айлағындағы тур аясында "Гагарин стартына", "Восток", "Протон" және "Зенит" ұшыру кешендеріне, "Байқоңыр" ғарыш айлағының мұражайына, "Сатурн" өлшеу пунктіне, командалық басқару пункттеріне баруға, сондай-ақ монтаждау-сынау корпусарын, "Энергия-Буран" ұшыру кешенін және басқа да көптеген объектіні көруге болады.

Космодромда экспонаттардың, фотосуреттердің, зымырандардың нақты элементтері - қозғалтқыштардың, мұқабалардың, навигациялық аспаптардың және т.б. жинақталған мұражай бар. [2]

Байқоңыр қаласының өзінде де мұражай кешендерін аралау, қаламен танысу, балалар МКШ-дағы құрдастарымен танысу, үлкендер қаланың ойын-сауық орындарында құрдастарымен демалу мүмкіндігі бар.

Және, әрине, бағдарлама бүгінде жұмыс істеп жатқан ғарыш кешендерін аралауды және мүмкіндігінше тасымалдаушы ұшыруды қамтуы керек.

Бұл жерде Байқоңыр ғылыми-техникалық тарихи орталығын құру идеясының толық элементтері жоқ. Бәлкім, олардың барлығын жақын арада жүзеге асыру мүмкін емес және біздің мемлекет бұл жобаны бүгінде қаржылай қолдауға дайын болуы екіталай (бірақ өңірлерге, кәсіпорындарға, демеушілерге, сонымен қатар РАКА-ға хабарласуға болады). Бірақ оны жүзеге асыруға көшу қажеттігі, біздің ойымызша, анық. Бұл жобаны жүзеге асыру қазіргі Байқоңырды осындай жетекші орталықтардың бірінен шығарып қана қоймай, Ресейге оның болашақ зияткерлік әлеуетін сақтауда жан-жақты көмектеседі деп сенеміз.

Менің Отаным Қазақстан-ғарыштық мемлекет. Мен оны қуанышпен, шын мәнінде мақтан ете аламын.

Сонымен бірге, болашақ ғарышкерлердің де өз арамызда жүргенін ұмытпауымыз керек. [3]

«Байқоңыр» ғарыш айлағында туризмді дамытуға бағытталған жобалардың бірі – жұлдызды қалашықта «Байқоңыр» ойын-сауық туристік аймағын құру. «Байқоңыр» туристік аймағы – сауда орталығы, әлемдік стандартқа жауап беретін қонақ үй мен мейрамханалар, кинотеатр, ойын-сауық залдары, боулинг, бильярд залдары мен аттракциондарды қамтиды. Бұған қоса, зымыранның ғарышқа ұшу сәтін тамашалайтын орындарды («hi-tech» технологиясымен жабдықталған арнайы қондырғылары бар) қамтитын болады. [4]

Айта кетейік, қала әкімшілігі «Роскосмос» мемлекеттік корпорациясының қолдауымен қала аумағын абаттандыру, жолдарды тұрғын үйлерді жөндеу жұмыстарын бастады. Жұлдызды қала қазір түгелдей газдандырылған.

Адам баласының ғарышты игере бастағанына биыл 63 жыл толды. «Байқоңыр» кешені осы уақыт ішінде Қазақстанды әлемге танытып, мемлекетіміздің ғылым мен білім жолындағы беделі мен абыройын асырды. Жер бетіндегі барша адамзат үшін де, еліміз үшін де Байқоңырдың алар орны ерекше. Ең бірінші жер серігі ұшырылғаннан бері қарай адам баласы ғарыш әлемінің тылсым сырына қанығып, ішке бүккен талай құпияларын ашты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Смыкова М.Р. Туризм: экономика, менеджмент және маркетинг. Алматы «Нұр-пресс», 2006 - 220.
2. ЭКСПО-2017 Астананың ресми сайты: https://expo2017astana.com/volunteers/dlya_turistov/kyizyilordinskaya-oblast
3. Ердаулетов С.Р. «География туризма», Алматы, 2010. 120-125.
4. Бабкин А.В. «Специальные виды туризма». - М., 2008. 35-40.

УДК 338.48

Жусупова Г.К.*

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ САУЫҚТЫРУ ТУРИЗМІНІҢ
ҚАЗІРГІ ДАМУ ЖАҒДАЙЫ**

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан Республикасындағы сауықтыру туризмінің қазіргі жағдайына шолу жүргізіліп, талдау жасалынды. Туризмнің бір саласы ретінде сауықтыру туризмі түсінігіне анықтама беріліп, санаториялық-курорттық мекемелердің әртүрлі категориялары жіктелді. Сондай-ақ, соңғы жылдардағы статистикалық мәліметтер келтіріліп, туристтерді Қазақстанның сауықтыру мүмкіндіктеріне тарту қажеттілігіне баса назар аударылды. Талдау нәтижелері Қазақстандағы сауықтыру туризмін дамытудың кейбір негізгі тенденцияларын анықтауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: туризм, сауықтыру туризмі, санаторий, курорттық аймақ

Аннотация

В статье рассмотрено и проанализировано современное состояние оздоровительного туризма в Республике Казахстан. Дано определение понятия оздоровительного туризма как отрасли туризма, а также классифицированы различные категории санаторно-курортных учреждений. Также были приведены статистические данные последних лет и сделан акцент на необходимости привлечения туристов к оздоровительным возможностям Казахстана. Результаты анализа позволяют выделить некоторые основные тенденции развития оздоровительного туризма в Казахстане.

Ключевые слова: туризм, оздоровительный туризм, санаторий, курортная зона.

Abstract

The article reviewed and analyzed the current state of health tourism in the Republic of Kazakhstan. The concept of health tourism as a branch of tourism was defined and different categories of sanatorium-resort institutions were classified. Also, the statistical data of the last years were given and emphasis was placed on the need to attract tourists to the health opportunities of Kazakhstan. The results of the analysis make it possible to identify some main trends in the development of health tourism in Kazakhstan.

Key words: tourism, health tourism, sanatorium, resort area

Туризм – адамдардың әдеттегі тұрғылықты жерінен немесе жұмысынан басқа аймақтарға, елдерге демалыс, ойын-сауық, мәдени ерекшеліктер мен табиғи көрікті жерлерді білу мақсатында көшуімен байланысты құбылыстар кешені. Дамыған елдерде туризм – экономиканың жетекші салаларының бірі, жұмыс орындарын құруға, жалпы ішкі өнімнің өсуіне және шетелдік инвестицияларды тартуға ықпал етеді. Өйткені, туризм – қоғам мен экономиканың әртүрлі аспектілеріне елеулі әсер ететін күрделі әлеуметтік-экономикалық құбылыс. Ол сонымен қатар мәдени мұра мен табиғи ортаның сақталуына септігін тигізеді, себебі көптеген туристік орындарға тарихи ескерткіштер немесе қорықтар кіреді.

Туризмнің негізгі басым бағыттарына этнографиялық туризм, агротуризм, аңшылық-олжалық туризм, медициналық туризм, экологиялық туризм, балалар-жасөспірімдер туризмі, іскерлік туризмді жатқызуға болады. Сауықтыру туризмі – бұл бүкіл әлем бойынша медициналық қызметтерді алу үшін әдеттегі тұрғылықты жерінен көшу болып саналады. [1] Қазақстанда сауықтыру туризмін дамыту үшін әртүрлі туристік-рекреациялық ресурстар бар.

* магистрант, 2-оқу жылы, геоинформатика және картография кафедрасы, география және табиғатты пайдалану факультеті, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: zhussupova51@gmail.com

Сондықтан, Қазақстанның сауықтыру туризмін дамытудың әлеуеті зор. Қазіргі таңда елімізде жалпы саны 172 санаторий бар, олардың 109 – санаторий, 7 – мамандандырылған санаторий, 9 – профилакторий, 27 – реабилитациялық орталық санатына жатады. Облыс бойынша ең көп шоғырландырылған аймақтарға – Ақмола, Қарағанды, Қызылорда, Түркістан облыстары мен Алматы қаласы кіреді.

Санаториялық-курорттық туризм – курорттар мен санаторийлерде болу арқылы денсаулықты жақсартуға, қалпына келтіруге және нығайтуға басты назар аударылатын туризмнің бір түрі. Туризмнің бұл түрі курорттағы демалыстың артықшылықтарын арнайы мекемелер ұсынатын емдік және сауықтыру шараларымен біріктіреді және мамандандырылған курорттар мен санаторийлердегі демалыс пен емдеудің жиынтығы болып саналады. Ол туристердің физикалық және психологиялық саулығын қамтамасыз етуге, сондай-ақ олардың денсаулығын нығайтуға және қалпына келтіруге бағытталған. Қазақстан санаторийлердің қызмет көрсететін саны бойынша бірнеше курорттық аймақтарға бөлінеді, оның ішінде облыстардан бөлек Шортанды-Бурабай, Зеренді, Алматы тау кластері, Түркістан туристік аймағы, Қарқаралы, Балқаш, Сарыағаш, Баянауыл, Алтай, Алакөл, Бұқтырма, Улан, Қатон-Қарағай, Имантау-Шалқар, Байқоңыр курорттық аймақтары бар. [2]

ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросының ақпаратына сүйенсек, 2016 жылдан бергі уақытта еліміздің сауықтыру орталықтарында дем алушылардың саны айтарлықтай өзгеріске ұшырамаған. Мысалы, 2016 жылы санаториялық-курорттық ұйымдар 322938 адамды қабылдаса, 2017 жылы 298085-ге біршама азайып, 2018 жылы 299091 көрсеткішпен тұрақты түрде қалғанын көре аламыз. 2019 жылы 313316-ға көбейіп, 2020 жылы карантин әсерінен 218893 адамға дейін азайған. ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросының мәліметі бойынша, 2022 жылы Қазақстанда санаториялық-курорттық аймақтарда емделгендердің саны 379555-ке жеткен, одан 1 жыл бұрынғы көрсеткіштен 30%-ға өскен. Ең жоғары көрсеткішті Ақмола, Қызылорда, Қарағанды, Жамбыл облыстары мен Алматы қаласы көрсетсе, Түркістан облысы 142476 емделушіні қабылдап, көш бастап тұр. Ең аз көрсеткіштер Абай, Ұлытау, Маңғыстау облыстары мен Астана қалаларына тиесілі. Дегенмен, жалпы шолу нәтижесі бойынша, емдеу-сауықтыру туризмінің қызметін қолданушылардың жыл сайын көбейіп келе жатқанын байқай аламыз. [2]

Қазіргі уақытта Қазақстан аумағында минералды сулардың 500-ден астам көздері және емдік балшықтың айтарлықтай эксплуатациялық қоры бар 80-нен астам балшықты көлдер, 50-ден астам емдік және рекреациялық аймақтар бар. Бұл емдік факторлардың аз ғана бөлігі республикада зерттелген, ал қолда бар ресурстардың 10%-ға жуығы денсаулық сақтау мақсатында пайдаланылады. Сонымен, минералды сулардың алты биологиялық тобының (арнайы компоненттері мен қасиеттері жоқ) – сульфидті, йодты және бромды, радонды, темірлі, кремнийлі – негізінен радонды және кремнийлі сулар қолданылады. Республикадағы емдік балшықтың негізгі түрі сульфидті (қоры – шамамен 60 млн. м3), теңіз және жағалаудағылары да бар. Республикада санаториялық-курорттық мекемелердің мынадай түрлері бар:

1. балшықты курорттар (Жанақорған, Мойылды, Щучье және т.б.), емдеу түрлері: қозғалыс мүшелерінің аурулары, жүйке жүйесі, әйелдер аурулары, тері аурулары.

2. бальнеологиялық курорттар (Алмаарасан, Қапаларасан, Сарыағаш, Меркі, Рахман қайнары, Таутүрген, Аққайың және т.б.), емдеу түрлері: жүрек-қантaмыр жүйесі, орталық және шеткі жүйке жүйесі, қозғалыс мүшелерінің, тері аурулары.

3. ауыз минералды сулары бар бальнеологиялық курорттар (Сарыағаш, Темірлановка, Барлықарасан және т.б.): ас қорыту, зат алмасу, зәр шығару жолдарының ауруларын емдеуге арналған.

4. климаттық курорттар (Бурабай, Қарқаралы, Аманқарағай, Манкент, Хан тоғайы, Орал және т.б.), емдеу түрлері: тыныс алу мүшелерінің және туберкулезді емес сипаттағы жоғарғы тыныс жолдарының ауруларын, жүйке жүйесінің функционалдық ауруларын,

жүрек-тамыр жүйесі аурулары, қан жүйесі, функционалдық сипаттағы ас қорыту органдарының аурулары, зат алмасу аурулары, бүйрек аурулары.

5. туберкулезбен ауыратындарды емдеуге арналған курорттар (қымызбен емдейтін: Бурабай, Березовка, Сартуғай, Шымған және т.б.). Туберкулезбен ауыратын науқастарды емдеу үшін қымызды пайдалану республика санаторийлері үшін дәстүрлі әдіс болып саналады. [3]

Еліміздегі курорттық және санаториялық туризмді тартымды ететін негізгі аспектілердің бірі – табиғи байлық пен бірегей табиғи ресурстар. Курорттар мен санаторийлер көбінесе таулармен, ормандармен, көлдермен немесе минералды бұлақтармен қоршалған көркем аймақтарда орналасады. Бұл сауықтыру және релаксация үшін қолайлы атмосфераны құруға, сонымен қатар серуендеу, велосипед тебу, шаңғы тебу және т.б. сияқты әртүрлі белсенді демалыс түрлеріне мүмкіндік береді.

Емдеу-сауықтыру туризмі, әсіресе азаматтардың орта және одан жоғары жастағы санаттары арасында туризмнің перспективалы және танымал бағыты болып табылады. Осылайша, бұл сала туристік саланың дамуына, жұмыс орындарының ашылуына, инвестицияның тартылуына және курорттар мен санаторийлер орналасқан аймақтардың экономикасының өсуіне ықпал етеді. Ал Қазақстанда ішкі туризмнің бір саласы ретінде емдеу-сауықтыру туризмін дамытуға барлық жағдай мен мүмкіндіктер бар. Көзіміз жеткендей, соңғы жылдары емдеу-сауықтыру орталықтарына сұраныс өсу үстінде. Әрине, бұл – қуантарлық жайт, сондықтан алдағы уақытта емханалар мен тuroператорлардың қызметі бір жүйеге келтіріліп, елімізде медициналық туризмге қажетті және жеткілікті жағдай жасалса, бұл салада біршама ілгері жетістіктерге жетуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ердаулетов С.Р., Алиева Ж.Н., Жұмаділов А.Р.. Туризм географиясы. Алматы: Қазақ ун-ті. 2011. – 11 б.
2. 2022 жылғы санаториялық-курорттық қызмет – URL: <https://old.stat.gov.kz/>
3. Ердаулетов С.Р., Абдреева Ш.Т., Абишева З.М. [и др.]. Туризм Казахстана. – Алматы: Бастау. 2015. – 404 б.

УДК 397.4

Илебаев А.К. *, Үсөн уулу Маматаир **, Таштанова М.М.***

БАБУР-ШАХ И СУЛАЙМАН-ТОО

«К юго-востоку от крепости стоит красивая гора, называемая Бара-Кух».

Захир ад-Дин Мухаммад Бабур.

Аннотация

Мақалада тарихта Тимуридтер деп аталған Әмір Темір ұрпақтарының бірі – Сүлеймен Тахтимен байланысты Захир ад-Дин Мұхаммед Бабырдың тұлғасы мен қызметі қарастырылған. Осы жерлерге жақын жерде дүниеге келген ол тауда хижра салып, уақытын өткізген. Таудың бес шыңы бар. Ол ерте заманнан бері қоныстанған және сенушілердің гибадат орны болып табылады. Тау сонымен қатар мәдени және археологиялық көз болып табылады. Мұнда қарабайыр адамдардың баспаналары мен тас дәуіріндегі петроглифтер табылған.

* Доцент кафедры ист. Кыргызстана, этнологии и археологии, ОшГУ, г. Ош, Кыргызстан, e-mail: ilebaev@yandex.ru

** Замдиректора Института Конфуция при ОшГУ, г. Ош, Кыргызстан, e-mail: musonuuulu@oshsu.kg

*** Преподаватель китайского языка Институт Конфуция при ОшГУ, г. Ош, Кыргызстан, e-mail: tmeerimbu@mail.ru

Кілт сөздер: (Әмір Темір, Тимуридтер, Бабыр, Фергана ұлысы, Ош қалашығы, Бара-Кух, Сулейман тауы, хиджра, қоныстар, петроглифтер).

Аннотация

Статья рассматривает личность и деятельность одного из потомков Амира Тимура, которые в истории именуются тимуридами – Захир ад-Дина Мухаммад Бабура, связанный с Сулайман тахти. Родившись недалеко от этих мест, он на горе построил хиджру и проводил своё время. Гора имеет пять вершин. Заселена с древних времён, и является местом поклонения верующих. Так же гора является культурным и археологическим источником. Здесь найдены жилища первобытных людей и петроглифы каменной эпохи.

Ключевые слова: (Амир Тимур, тимуриды, Бабура, Ферганский улус, Ошское поселение, Бара-Кух, Сулайман гора, хиджра, поселения, петроглифы).

Abstract

The article is about the personality and activities of one of the descendants of Amir Timur, who in history are called the Timurids - Zahir ad-Din Muhammad Babur, associated with Sulaiman Takhti. Born near these places, he built a hijra on the mountain and spent his time. The mountain has five peaks. It has been inhabited since ancient times and is a place of worship for believers. The mountain is also a cultural and archaeological source. The dwellings of primitive people and Stone Age petroglyphs were found here.

Key words: (Amir Timur, Timurids, Babur, Fergana ulus, Osh settlement, Bara-Kuh, Sulaiman mountain, hijra, settlements, petroglyphs).

«Мусульманский ренессанс», истоки заложенные «недюжинным гением» [7, с. 10], Амир Тимуром, оказал своё влияние на весь мир, и рождению талантливых людей своей эпохи. Одним из них являлся Захир ад-Дин Мухаммад Бабура. Полная тронная титулатура: ас-Султан аль-Азам ва-л-Хакан аль-Мукаррам Захир ад-дин Мухаммад Джалал ад-дин Бабура, Падшах-и-Гази. Он родился в семье правителя Ферганского улуса Омар Шейха Мирзы, в 889 г. хиджры, или 14- февраля 1483- года по григорианскому стилю, в городе Андижан. Как он сам писал, это: «один из городов на южном берегу – Андиджан, который находится посередине. Это – столица области Ферганы. Хлеба там много и плоды изобильны, дыни и виноград хороши; во время созревания дынь [из-за обилия] не в обычае продавать их с бахчи, груш лучше андиджанских не бывает». [2, с. 12]. Он упоминает ещё о четырёх городах на южном, и о двух городах на северном берегу реки Сейхун. Это река, берущая начало в отрогах Тянь-Шаня, в настоящем связывает четыре государства: Кыргызстан, Узбекистан, Таджикистан и Казахстан. «Ещё один город – Ош. Он стоит к юго-востоку [более к востоку] от Андиджана. В четырёх йигачах пути; воздух там прекрасный, проточной воды много; очень хороша бывает весна. О достоинствах дошло много преданий». [2, с. 12].

В 12 лет отроду, после смерти отца, он становится во главе Ферганского улуса. С самых первых шагов правления, и почти до конца своей жизни вёл борьбу со своими неприятелями, и смог создать Империю Великих Моголов, просуществовавший более трёхсот лет. С детства влюблённый в литературу и искусство, не безразличия относящийся к природе, увидев горы у подножия которого расположился древний город Ош, он пишет: «К юго-востоку от крепости стоит красивая гора, называемая Бара Кух». [2, с. 12]. Немецкий географ и натуралист А. ф. Гумбольдт, путешествуя по Центральной Азии, в своём труде, вышедшем в 1843 г., отмечал, до XVI в., эта гора носила название Бара Кух, что в переводе означает – Красивая гора. [4, с. 57]. По народным преданиям, после захоронения мусульманского пророка Сулеймана, гора стала называться «Тахт-и-Сулейман» – «Трон Сулеймана». И с этого времени стала местом паломничества представителей исламской культуры. Как известно из мусульманской мифологической классики, Сулейман был «верующим и послушным Аллаху». Он обладал мудростью, понимал язык животных и птиц. С помощью магии сумел подчинить себе шайтанов и джинов. В мусульманской литературе образ Сулеймана «по большей части, но не всегда» совпадает с иудейскими сказаниями.

Н.С. Терлицкий описывая места религиозного поклонения, отмечал: «Особую категорию мазаров составляют объекты природы, ассоциированные с личностями, аулия (кырг. олуя): родники... горные вершины или целые горы». [8, с. 1]. По предположению учёных, данная гора была освоена человеком ещё в древнейшие времена. Можно

предположить, утёсы гор и пещеры внутри них, служили первобытному человеку как жилище, и как место защиты от хищников. Археологические исследования показывают о существовании поселения эпохи поздней бронзы, в период XII-VIII вв. до н.э. [5, с. 103]. Большое количество пепла, наводит учёных на мысль, о применении огня не только в хозяйственных нуждах, но и в ритуальных. По словам В.Л. Огудина: «сознание людей прошлого отличалось от нашего тем, что оно было одновременно мифологическим и экологическим, иными словами, это была мифология, обращённая к практике». [6, с. 2]. О сакральном значении горы, дают также и китайские источники. По данным «Ши Цзи» (Исторические записки), оставленные в наследство летописцем Сыма Цзяном. Столицей государства Давань во II в. до н.э. был город Эрши. В 102 г. до н.э. ханьские войска штурмовали этот город. По летописям «Хань Шу» столицей государства Давань, в I в. до н.э., был город Гуйшаньчэн «город у высокочтимой горы». [3, с. 2].

«Высокочтимая гора», это гора Сулеймана – Трон Сулеймана. На таджикском языке звучит как «Тахти Сулаймон», на узбекском языке, как «Сулаймон тоғ» и «Сулайман-тахт», на киргизском языке «Сулайман тоо». «Гора представляет собой пятиглавый останец, сложенный из палеозойских известняков с выходами диабаз, вытянутый с Запада на Восток». [8, с. 1]. Из свободных источников можно узнать размеры горы: длина – 1500 м; ширина – 120 м; высота – 150 м. Отмечена высота над уровнем моря – 1106. Н.С. Терлецкий указывает, что длина горы составляет более 1140 м, ширина – 560 м по подошве. Высоту над уровнем моря не приводит, зато определена высота каждой вершины. Определяя длину горы с запада на восток, отметки высоты горных вершин, приводит с востока на запад. Первым идёт «Бура-Таг», что в переводе означает – «гора Верблюды», или «Сулайман-Тоо» (гора Сулеймана), что дало название всей горе, его высота – 1162 м. Вторая вершина, «Шор-Таг», что означает – «Солевая гора». Название получила из-за белой шапки. Северный склон называется «Көчөттүү-Тоо», «Разрисованная гора», её высота – 1141 м. Следующая и самая высокая вершина – «Рушан-Таг», что в переводе означает «Самая светлая», высотой – 1175 м. Четвёртая вершина носит название – «Эр-Тоо», перевод «гора Седло», название происходит из-за своей формы, высотой – 1145,5 м. Северный склон горы носит название – «Каттама-Тоо», в переводе «Слоистая гора», из-за складчатой структуры. И последняя вершина называется «Кеклик учар» означает «гора Куропаток», высота её – 1119 м. [8, с. 2]. Следует заметить, что приводимые российскими учёными названия пиков горы, отражают современный кыргызский язык.

Во второй половине XV-века на вершины горы хан Андигана, султан Махмуд построил домик. Он был сооружен из смеси извести, мела и прочного кирпича. Домик белого цвета и потому был назван «Белым домиком». Бабур в своих летописях упоминает: «На вершине этой горы Султан Махмуд хан построил худжру. Ниже её, на выступе горы, я тоже построил в девятьсот втором году худжру с айваном. Хотя его худжра стоит выше моей, но моя расположена много лучше: весь город и предместья растилаются под нею». [2, с. 12]. Историки отмечают, что Бабур во времена правления Ферганским улусом, любил проводить время на склонах Сулайман-тоо, где возможно писал свои стихи и наблюдения над общественной жизнью и природой.

Домик построенный Бабуrom почему-то называют «мечетью». Бытует много легенд, где описываются, о построении пророком Сулайманом мечети для прихожан, и в народе он именуется «мечетью тахти Сулаймана». Как пишет Бабур, «Султан Махмуд хан построил худжру», на вершине горы. Бабур также построил свою худжру ниже Сулаймана тахти, в 902 году по мусульманскому лунному календарю, а по григорианскому календарю получается 1496 год. Как известно из исламской литературы, худжра, это маленькая комната в медресе, в которой молились и отдыхали паломники. «Предприимчивые шейхи и муллы, превратили узгенского сановника в пророка Сулеймана, а домик андиганского хана Султан Махмуда в домик пророка Сулеймана». [1, с. 4].

В 1967 г., на южном склоне Сулайман-тоо, сотрудница Ошского областного музея Е. В. Дружинина находит каменные изделия и расписную керамику, «характерную для оседлых земледельцев чустской культуры». Такие же изделия были обнаружены и на территории Ошского пединститута в 1974 г. По предположению археологов, ещё в древние времена, здесь существовала «террасовое поселение». При строительстве дороги, в 1976 г., к одному из созданных в горе зданий музея, Е.В. Дружинина, в выходах культурного слоя обнаруживает также керамические останки с характерной росписью. Работы Ферганской археологической экспедиции (ЛОНА АН СССР) под руководством Ю. А. Заднепровского вполне подтвердили правильность упомянутой гипотезы. [5, с. 7]. Весьма результативны были совместные раскопки участников экспедиции и сотрудников Ошского музея на склоне Сулейман-горы – на месте стационарного поселения чустского времени в Оше. Исследования археологов показали, что с южной стороны хиджры Бабура, также имелись древнейшие постройки. Всё это говорит, Сулайман тоо с древнейших времён был местом обитания и культового поклонения.

В начале XX в., Сулайман тоо был отражён на гербе города Ош, утверждённой Российской Империей. Как описывал Н.И. Терлицкий: «На червлённом щите изображена серебряная вершина горы, сопровождаемая сверху золотым полумесяцем рогами вверх». [8, с. 1]. Современный герб города Ош, южной столицы Кыргызской Республики, также отражает силуэт Сулайман тоо, откуда исходит золотое солнце с исходящими от него лучами.

Подводя итог о связи неординарной личности, государственного деятеля, полководца, учёного и поэта Захир ад-Дин Мухаммад Бабура, со славной Сулайман горой, следует подчеркнуть, данная гора как места обитания и религиозного поклонения известна с древнейших времён. Пророк Сулейман, кораническая личность, жизнь и бытие которого сохранились в мусульманской литературе, дали основание, о якобы захоронение его останков на этой горе, и это стало культовым местом для верующих мусульман. А сама гора, прежде носящая называвшаяся Бара Кух (Красивая гора), стала именоваться – «Сулайман-тахти» (Трон Сулеймана). По преданиям мусульманских толкователей, здесь на вершине горы была построена хиджра пророка Сулаймана, где спустя время построил свою хиджру Бабур-шах. Сулайман-тоо, как святилище для религиозных поклонников вот уже много столетий единоверцев мусульман. В то же время он является историческим и культурным достоянием всех народов проживающих в Ферганской долине и за её пределами.

Список использованной литературы.

1. Айдашев Т. Город Ош.– 1968.– 32 с.
2. Бабур-Наме (Записки Бабура, пер. М.А. Салье).– Ташкент, 1958.– 534 с.
3. Боровкова Л.А. Запад Центральной Азии во II в. до н.э. – VII в. н.э. (историко-географический обзор по древнекитайским источникам). // М.: 1989. 181 с.
4. Гумбольдт ф. А. Центральная Азия. Т. 1. – М. – 1915. – 350 с.
5. Заднепровский Ю. А. Ошское поселение к истории Ферганы в эпоху поздней бронзы. – Бишкек: Мурас.– 1997.– 172 с.
6. Огудин В.Л. Места поклонения Ферганы как объект научного исследования; Культ пещер в народном исламе / Этнографическое обозрение. 2002, №1; 2003, № 1.
7. Ру Жан-Поль. Тамерлан. – М.: Молодая гвардия, 2007.– 295 с.
8. Терлицкий Н.С. http://w.w.w.kunstkamera.ru/lib/rubrikator/08/08_03/978-5-88431-279-1/@МАЭ РАН.

1925 – 1929 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚ АҒАРТУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ТАРИХЫ

Аннотация

1925-1929 жылдары Қызылорда қаласына қызмет бабымен келген қазақ зиялыларының оқу-ағартушылық қызметтерін тарихи деректік материалдар негізінде, жаңа көзқарас тұрғысынан талданған. Сонымен қатар, қазақ зиялыларының білім және ғылым жүйесіндегі оқу-ағарту әдіс-тәсілдерін ашып көрсету мақаланың басты мақсаты болып табылады.

Кілт сөздер: Қызылорда, ағарту, зиялы қауым, институт, педагогика

Аннотация

Учебно-просветительская деятельность казахской интеллигенции, прибывшей в г. Кызылорда в 1925-1929 гг., проанализирована на основе исторических данных, с новой точки зрения. Кроме того, главной целью статьи является раскрытие учебно-просветительских методов и приемов казахской интеллигенции в системе образования и науки.

Ключевые слова: Кызылорда, просвещение, интеллигенция, институт, педагогика

Abstract

The educational activities of the Kazakh intelligentsia, who arrived in Kyzylorda in 1925-1929, were analyzed on the basis of historically reliable materials from a new point of view. In addition, the main purpose of the article is to reveal the educational methods and techniques of the Kazakh intelligentsia in the education and science.

Key words: Kyzylorda, education, intelligentsia, Institute, pedagogy

1925 жылы 24 желтоқсанда «Советская степь» газетінде Қазақстан Орталық Атқару Комитетінің төрағасы Жалау Мыңбаевтың Қазақ АКСР бесжылдығы туралы есепті мақаласы жарияланды. Аталған мақалада сол кездегі Қазақ елінің астанасы Қызылорданың даму кезеңдеріне былайша тоқталады: «Радиостанция, су құбырлары жасалып, Мәскеумен тікелей байланысқа шығамыз, жерге орналастыруды, отырықшылықты аяқтап, жаңа астанада жоғары оқу орындарын ашып, бесжылдық ішінде орындауға бел байлаймыз» - деді.[1]

Қайраткер Жалау Мыңбаевтың еліміздің жаңа астанасы Қызылорданың болашағын оптимистік тұрғыдан баяндағаны көрініп тұр. Әйтседе жоғары оқу орнын ашу туралы айтқан ойын зерттеп көру үшін сол кездегі мұрағат деректерін ақтаруға тура келді. Сонымен бірге, сол институттың тарихына шолу жасасақ.

Кеңес өкіметінің алғашқы жылдарында Қазақстанда сауатсыздықты жою бағытында көптеген іс – шаралар іске асырылды. Соның бірі қазақ халық ағарту институтын құру болды. Алғашқы қызметі 1919 жылы Орынбор қаласынан бастау алған Қазақ халық ағарту институты жалпы орта мектептерге мұғалімдер дайындап шығару мақсатын көздеді. Институт алғашқы кезеңде Қырғыз (Қазақ) халық ағарту институты деп аталды. Институттың оқу жоспарына сәйкес дәрістер қазақ және орыс тілдерінде жүргізілді. 1925 жылы институт Қызылорда қаласына көшірілді. Онымен бірге тәжірибелі педагогтер мен республикада ағарту жұмысына ұйымдастырушы қайраткерлерде бірге келді. Солардың бірі Сәкен Сейфуллинде бар еді. Сол кезеңді Гулбаһрам апай өзінің естелігінде: «Сонымен не керек, Ақмоладан аттанғанда ағайын – туыстардың анау – мынау әрекетіне мойын ұсынбай кеткен басым, енді міне Қызылордаға Қазақстанның астанасы қырдың қызыл сұңқарлары мекендеген қызыл шаһарға жүрмекпін» - деген еді. Қызылорда қаласында Сәкен Сейфуллинмен шаңырақ көтеріп, екеуі отау құрды.

Қызылорда жері С. Сейфуллиннің негізгі қызметімен қоса шығармашылық жолын шырдауға шабыт берген құтты мекен болды. Осында атақты «Көкшетау» поэмасының соңғы тарауларын жазды. 1927 жылы «Тар жол тайғақ кешу» романын, «Жер қазғандар» повесі, 1928 жылдың басында «Тұрмыс толқынында» өлеңдер жинағы жарық көріп, көптеген шығармашылық табыстарға жетті.

* «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Қызылорда облысы бойынша Кәсіби даму институты директорының орынбасары, т.ғ.к Қызылорда қаласы, Қазақстан, e-mail: kgusaken@mail.ru

1927 жылы С. Сейфуллин Қызылорда қаласында Халық ағарту институтының директоры болып тағайындалды. Олар 8 бөлімнен тұратын Қазақстанның халық ағарту институты туралы Ережеге сәйкес жұмыс атқарған.

Институтта жалпы бөлім, ағарту институтының құрылымы, ағарту институтының оқу жұмысы, ағарту институтын басқару және жетекшілік, ағарту институтының студенттері туралы, ағарту институтының оқытушылары мен қызметкерлері туралы, ғылыми педагогикалық және қоғамдық педагогикалық жұмыстары, ағарту институтының қаржысы, штаты және құқықтары.

Кеңестік жүйенің алғашқы кезеңінде, нақтырақ айтқанда 1920 – 1929 жылдары атақты А. Байтұрсынов ағартушылық және ғылыми жұмыстармен айналысты. А. Байтұрсынов Қызылорда халық ағарту институтында 1928-29 жылдары ұстаздық қызметте болды. Бұл уақыт Қызылорданың астаналық кезеңінің соңғы уақыты еді. Институтта ол бірқатар пәндерден қазақ тілінде дәрістер оқып, педагогиканың әдістерін дамытты.

1927 жылы Қазақ ағарту институты мәжілісінің хаттамаларында қызметкерлердің қызметтік нұсқаулығы берілген. «Ережелер мен міндеттер» деп аталған бөлімде 10 қызметкердің ережелері мен функционалдық міндеттері ашып көрсетілген. Осы жылдың 31 желтоқсанындағы мәліметтер бойынша Қызылорда Қазақ халық ағарту институтының дайындық бөлімінде 45 оқушы оқып, білімдерін шыңдаған. Оның 37 – сі ер балалар, 8 – і қыздарды құраған. [2]

Қазақ ағарту институтының 1929 – 30 жылдардағы оқу жылында 5 оқу тобы болған. Оның екеуі дайындық бөлімі (үлкен және кіші) және 3 негізгі курстар. Осы кезде оқыған студенттердің жалпы саны 154 - ті құрады. 1928 жылдан бастап қазақ халық ағарту институты жанынан мұғалім қыздар дайындайтын тұрақты 3 жылдық курстар ашылып, жұмыс жасады. Осылайша бірінші дәрежелі ауыл мектептеріне мұғалім қыздар дайындау мақсаты көзделді. Олардың жалпы саны – 44 қыз баланы құрады.

Қазақ ағарту институтының құрылымына келсек, оқу орнын ректор басқарды. Ол Қазақ оқу – ағарту комиссариатының бұйрығы арқылы тағайындалатын еді. Институт жанынан Мектеп кеңесі құрылды. Оның құрамына институттың оқу – ісі жөніндегі меңгерушісі, хатшысы, шаруашылық істері жөніндегі меңгерушісі, студенттік ұйымдардың өкілдері және т.б. енді. Педагогтер құрамы 27 адамды құрады. Сырттан қосымша жұмыс істейтіндер 18 адам болды.

1929 жылы оқушылар құрамына біршама өзгерістер болғанын байқаймыз, оқушыларды әртүрлі компанияларға мен курстарға, жоғары оқу орындарына жіберуге байланысты сан жағынан кеміді. Атап айтқанда, 326 оқушының 58 – і, 268 оқушының 60 – і басқа жаққа кетуіне байланысты 208 студент қалған. Жалпы институттың оқу процесінің ұзақтығы 189 күнге созылды.

С. Сейфуллиннің кеңестік жүйедегі ағартушылық қызметі 1925 жылы 7 сәуірде Халық ағарту комиссариаты жанындағы ғылым орталығының төрағасы қызметінен басталды. Ол Қазақ АКСР Халық Комиссарлары Төрағасы қызметінен бастаған алғашқы күннен ағартушылық ойлары арқылы жастарға білімнің маңыздылығын ұғындыра отырып, үкімет қаржысынан қомақты бөлігін оқу – білім саласына бөлдірді. Осы кезеңде қазақ тіліндегі алғашқы оқулықтар баспадан шықты. [3]

Қызылордадағы Қазақ халық – ағарту институтында тәжірибелі педагогтер, көрнекті қайраткерлер А. Байтұрсынов, С. Мұқанов, С. Меңдешов, Бернштейн, Т. Шонанов, М. Жолдыбаев Қ. Жұбанов сияқты азаматтар әр түрлі пәндер бойынша дәрістер оқыды. [4]

Жалпы студенттердің тәжірибелерді шыңдау үшін институт 7 жылдық мектептерді таңдап алды. Институттың материалдық – техникалық базасы төмен деңгейде болды. Тек әскери дайындық кабинеті сол заманға сәйкес жақсы жабдықталды. Институтта әскери бұрыштар ашылып, тұрақты түрде «Қызыл жұлдыз» журналы шығарылып отырды. Сонымен бірге, «Ағартушылар», деп аталатын қабырғалық газетін, «Мәдени майдан» атты тақырыпта

қолжазбалық журнал шығарылып тұрды. Әдебиет үйірмелерінде ұстаздар мен оқушылар жазған мақалалар тұрақты түрде талқыланып отырды.

1929 жылы С. Сейфуллин «Еңбекші қазақ» газетіне қазақ халқының ауыз және жазба әдебиеті үлгілерін жинауға қол ұшын беру жөнінде халыққа жолдау жолдады. Жиналған мәліметтер нәтижесінде Қызылорда қаласында С. Сейфуллин, І. Жансүгіров, Ә. Мәметова, Б. Майлиннің авторлығымен «Әдебиет тану оқу құралы» атты 5 сынып оқушыларына арналған 6 бөлімнен тұратын оқулық – хрестоматия болып жарық көрді. Оқулық 30 мың данамен еліміздің барлық мектептеріне таратылды. С. Сейфуллиннің қолдауымен А. Байтұрсыновтың «Қырғыз әліпбиін үйренудегі әдістемелік нұсқа», «Әліпби» 1 және 5 басылым, «Тіл құрал», 1 – ші бөлім (фонетика), 2 – ші бөлім (этимология), 3 – ші бөлім (синтаксис), оқулығынан бастап, М. Әуезовтің «қорғансыздың күні», «Еңлік - Кебек», Ж. Аймауытовтың «Балқия», М. Жұмабаевтың «Педагогика», 1 – ші басылым, Струминскийдің «ағарту саласына арналған» және т.б. авторлардың еңбектері енген. [5]

Қызылорда Қазақ ағарту институтының 1930-1931 жылдардағы оқу - өндірістік жоспарына сәйкес, оқу процесі төмендегідей 4 семестр және 5 цикл бойынша жұмыс жасады.

1. Қоғамдық-саяси цикл.
2. Жалпы білім беру цикл.
3. Педагогикалық цикл.
4. Арнайы циклі.
5. Тәжірбие.

1920-30 жылдардағы Қазақ ағарту саласының дамуына өзіндік үлес қосқан қазақ зиялылары А.Байтұрсынов, О.Жандосов, С.Сейфуллин, Т.Шонанұлы, И.Тоқтыбаев және т.б. қазақ ағарту институтындағы жұмыстары сол кездегі республиканың білім жүйесінің дамуына зор ықпал жасады.

Астана мәртебесінен айрылған Қызылордадағы кадрлық ауыс – түйістердің салқыны Қазақ ағарту институтының студенттері мен оқытушыларына көп әсер етті. Белгілі тәжірибелі оқытушылар өзге өңірлерге кетіп қалды. Институттың материалдық – базасыда талан – таражға түсіп, дамымай қалды. Қазақ үкіметі осы өзекті мәселелерді ескеріп, барлық аймақтық оқу орындарын Қызылорда қаласына біріктіріп, оларды оқытушылар құрамымен қамтамасыз етуді мақсат етті.

Осы қиыншылықтарға қарамастан кеңестік биліктің алғашқы кезеңінде қазақ қоғамын сауаттындыруда арнайы мұғалімдер мен оқытушылар дайындаған Қазақ халық ағарту институтының тарихи орны ерекше болды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. 5 лет работы КЦИКа. Беседа с председателем КЦИКа Ж. Мунбаевым. Советская степь. – 24.12.1925. №265.
2. ҚМОН 4-қор. Қызылорда халық ағарту институты (1922-1935 ж.ж.) 1-тізбе, 1-ші іс. Положение об институтах народного просвещения Казахстана.
3. ҚМОН 4-қор. Қызылорда халық ағарту институты (1922-1935 ж.ж.) 1-тізбе, 17-ші іс. Протокол заседания
4. ҚМОН 4-қор. Қызылорда халық ағарту институты (1922-1935 ж.ж.) 1-тізбе, 17-ші іс. Протокол заседания Совета Казахского института.
5. Кәкішов. Т. Сәкен Сейфуллин. – Алматы: «Мектеп», 1989. – 88 б.

UDC 246.325

Tokbaul D.D.*

THE IMPACT OF URBAN PARKS ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE TOURIST AREA (no in-text citations)

Аннотация

Бұл мақала біздің заманымыздың өзекті мәселелерінің бірі – экономика мен қоғамның дамуымен азаматтардың өмір сүрудің негізгі қажеттіліктерінен тыс туынды қажеттіліктер үнемі кеңейіп отырады. Қалалық саябақтардың пайда болуы қала тұрғындарының демалу қажеттіліктерін қанағаттандырады, экологиялық ортаны жақсартуда маңызды рөл атқарады, бос уақыт пен демалыс орындарын ұсынады және жақсы даму перспективаларына ие.

Кілт сөздер: қалалық саябақ; экологиялық туризм бағыты; тұрақты туризм; туристерді күту; ашық ауада іс-шаралар; қалалық саябақ; орын сезімі.

Аннотация

Данная статья является одной из актуальных проблем современности – с развитием экономики и общества постоянно расширяются производные потребности, выходящие за рамки основных жизненных потребностей граждан. Появление городских парков удовлетворяет потребности городского населения в отдыхе, играет важную роль в улучшении экологической среды, предлагает свободное время и места для отдыха и имеет хорошие перспективы развития.

Ключевые слова: городской парк; направление экологического туризма; устойчивый туризм; ожидания туристов; активный отдых на свежем воздухе; городской парк; ощущение места.

Abstract

This article is devoted to one of the most pressing problems of our time – with the development of the economy and society, derived needs beyond the basic living needs of citizens are constantly expanding. The creation of city parks meets the needs of urban residents for recreation, plays an important role in improving the ecological environment, provides leisure and recreation areas, and has good development prospects.

Keywords: urban park; direction of ecological tourism; sustainable tourism. tourism; tourist preferences; tourist expectation; outdoor activities; urban park; sense of place

There are a lot of benefits of urban park, including social and environmental services. For example, it can mitigate the heat island effect and improve the outdoor thermal environment quality, and also increase residents' satisfaction and enjoyment as well as avoid stresses produced by life activities. It also plays crucial social, economic, and ecological roles in improving the quality of life and community development.

Visiting urban parks is a fun activity for many people, and the experience can reduce mental stress, increase meditation, and provide peace of mind. There is a significant relationship between park use and perceived health conditions. Frequent users of local parks are more likely to have good health by visiting them for functional needs such as exercise, relaxation, and outings with children. Parks and urban green spaces can provide opportunities for recreation, sport, leisure, and residents' physical and mental health. Urban nature performs a lot of citizens' social functions and meets psychological needs, making it a valuable municipal resource and an essential component for city sustainability. According to the study conducted in Malaysia, the primary reason for visiting an urban park is for recreational purposes. It shows that the feelings and the emotions evoked in this park are perceived by people as significant contributions to their well-being, such as regeneration of psychophysical equilibrium, relaxation, break from the daily routine, and the stimulation of a spiritual connection with the natural world. Furthermore, it is stated that the other reasons for visiting a park are: doing exercise or fitness, organizing picnics with family, playing with children, pursuing educational/study goals, taking part in certain activities or events, and just relaxing. The design and management of urban parks also play an essential role in increasing tourists' feelings and emotions. The tourist's satisfaction and expectation of environmental conditions can affect their

* 1st year master's degree, Department of Geography and Environmental Sciences, Tourism Faculty, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: tokbaul_dana1@live.kaznu

perception of comfort in outdoor space, and the park quality is significantly correlated to physical activity. Nature and human interactions need elements of open spaces such as green environments, water elements, and physical attributes to enhance the interactions between human-human and human-nature. One of the most significant challenges an urban park faces as a tourist destination is seasonality. It affects the optimal use of investment and infrastructure and can create a negative experience of crowding at destinations.

Green spaces in urban agglomerations affect not only the development of the territory itself, but also the people living in it. Thus, some authors note the favorable effect of nature on humans, especially in reducing stress, attention deficit disorder, as urban green areas provide people with recovery from daily tough situations. In their work, researchers built a model of the interaction between human environmental health and nature.

According to studies, exposure to natural landscapes slows down the heart rate and reduces anxiety in people. In addition, city parks facilitate people communication (interaction), which directly boosts social capital. Speaking about the design of parks, it should be noted that their area and functional features can vary greatly. If desired, the park can be created even in the already existing dense urban area. The choice of the place where the park will be located in terms of communication is very important. One of the criteria for the popularity of the park is its accessibility, so when designing, you should pay attention to the routes of public transport and the proximity of highways, the presence of parking lots. The easier it is to get to the park, the greater its attendance. Proximity to popular tourist attractions will be an advantage for any park. The location of the park in the central part of the city (for example, Central Park in New York) contributes to its entry into the tourist product. The park becomes a show for tourists and a place where they spend their free time. Also, city parks attract individual travelers as a place to relax in front of some new facility. Some parks allow such tourists to put up tents and even spend the night.

It can be concluded that at present the parks are well-integrated into the system of urban planning and efficient use of the city land. The infrastructure of parks allows different categories of visitors (including tourists) to find something to their liking and spend a long time in the park. Green spaces of parks and well-groomed water bodies allow improving considerably the environmental situation in megacities and thereby increasing the attractiveness of the territory both for local residents and visitors. The inclusion of the environmental component, business issues and the local community shows that modern urban parks can and should become the drivers of sustainable development in modern cities. The developed park network is one of the main attractions for tourists along with other city sights. Designing a city park should include careful planning of different zones that will be interesting to different categories of visitors, and all together create a single recreation zone. Architectural and landscape space asks for new creative approaches, unusual small architectural forms and other original elements of landscape planning, so that to make tourists excited and wishing to return while the local residents are provided with a quality place for a family rest.

There is a stable tendency of development of city parks and park zones in Kazakhstan. They are developing dynamically throughout our country. There are new types of parks including thematic parks.

References

1. Tyrvaainen, L., Vaananen Y., *Landscape Urban Plan*, 60, 59 (1998)
2. Parks. The rules of urban planning and development. The Ministry of Construction and Utility Services of the Russian Federation (2018)
3. The urban sustainability index: a new tool for measuring China's cities, Urban China Initiative, a joint initiative of Tsinghua University, Columbia University and McKinsey Company, November, 9 (2010)
4. 20 Biggest City Parks In The World, <https://www.worldatlas.com/> 22. UNWTO/WTCF City Tourism Performance Research (2015), <http://cf.cdn.unwto.org/>
5. The urban sustainability index: a new tool for measuring China's cities, Urban China Initiative, a joint initiative of Tsinghua University, Columbia University and McKinsey Company, November, 9 (2010)
6. Beer, A.R., Urban greenspace and sustainability. In: van der Vegt, et al. (Eds.), *Proceedings of a PRO/ECE-*

- Workshop on Sustainable Urban Development: Research and Experiments, (1994)
7. Prescott-Allen, R., Caring for the Earth: A Strategy for Sustainable Living. IUCN, The World Conservation Union, United Nation Environmental Program, Worldwide Fund for Nature, (1991)
 8. Ozhegov S. I., Tolkovy slovar' russkogo yazyka, (2018)
 9. Bunakov O.A, Zaitseva N.A, Larionova A.A, Ekoloji, 27(106), 441 (2018)
 10. Bunakov, O.A., International Business Management, 10(21), 5104 (2016)
 11. Guk T.N., Frolova Ju.V., Semenkov E.V., Blagoustrojstvo v renovacii. Podhody i problemy, 268 (2018)
 12. Sadeghian M., Vardanyan Z., The Benefits of Urban Parks, a Review of Urban Research. Journal of Novel Applied Sciences (2013)
 13. Adiaty M. P., Lestari N. S., Wiastuti R. D., IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science 126, 012063 (2018)
 14. Bulanova M. B., Ugrehelidze E. A., RSUH-Bulletin. Series «Filosofija. Sociologija. Iskusstvovedenie», 96 (2015)
 15. Parks. The rules of urban planning and development. The Ministry of Construction and Utility Services of the Russian Federation (2018)

ӘӨЖ 9.433

Тулегенова Ж.Б.*

ТАҚЫРЫБЫ: ҚЫЗЫЛОРДА ОБЫЛЫСЫНЫҢ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ СОРТӨБЕ ҚАЛАШЫҒЫНАН ТАБЫЛҒАН КЕРАМИКАЛЫҚ БҮЙЫМДАР»

Аңдатпа

Баяндамада Қызылорда облысында ортағасырлық Сортөбе қалашығы туралы жазылған. Жұмыстың тәрбиелік мәні бүгінгі күнгі ұрпақ тәрбиесіне тигізер пайдасы мол. Қызылорда облысындағы қасиетті жерлерінің бірі ретінде жан-жақты зерттелінуде. Баяндамада жұмысты газет, археологиялық қазбалар нәтижесі мен қосымша әдебиеттер арқылы жинақталған. Сортөбе қалашығының орны туралы тереңнен зерттеп, зерделеп, бүгінгі ұрпаққа білім беру барысында жинақталған материалдарды тарих пәндері бойынша сабақ барысында қолданылуды жолға қойса тиімді болар еді. Соның ішінде тарихи тұлғалар мен археологиялық, этнографиялық, географиялық жерлер ерекше зерттеліп, сипатталып, туризмді дамытуға мүмкіндік берер еді. Сондай-ақ керамикалардың табылуы, тарихи ескерткіштердің бірі екендігі баяндалады.

Кілт сөздер: Ескерткіш, археология, керамика, тарих.

Аннотация

Работа посвящена исследованию средневекового города Сортобе в Кызылординской области и имеет большое значение для воспитания подрастающего поколения. В докладе использованы материалы газет, результаты археологических раскопок, а также вспомогательная литература. Сейчас город Сортобе всесторонне изучается как одно из святынь Кызылординской области. На страницах газет можно найти материалы глубоких исследований значения города Сортобе как сохранившегося памятника в истории региона, культуры, который представляет национальную ценность и имеет особую роль в становлении казахской страны. Одним из способов обеспечения качественного образования молодых людей является использование местных материалов на уроках истории. Среди них изучение исторических личностей, особое исследование и описание археологических, этнографических и географических мест, которые представляют большую возможность для развития туризма.

Ключевые слова: Напоминание, археология, керамика, история.

Abstract

The article is written about the medieval town of Sortobe, located in Kyzylorda region. The educational value of this work is of great importance for the younger generation. This place is being thoroughly investigated as one of the most significant and valuable place in the Kyzylorda region. The article collects material from newspapers, archaeological excavations and additional literature. An in-depth study of the town of Sortobe, in the course of teaching today's generation, will promote the use of materials in lessons on historical subjects, children will develop an interest in archaeology, strengthen faith in the preservation of our cultural heritage. Among them, historical figures, archaeological, ethnographic and geographical places are specially studied and described, which makes it possible to develop tourism. It is also reported that the discovery of ceramics is one of the historical monuments.

* Ақай ауылы Елеу Көшербаев атындағы №279 мектеп-лицейінің тарих пәні мұғалімі, магистр, Қызылорда, Қазақстан, e-mail: zhannat.tulegenova@list.ru

Key words: Reminder, archeology, ceramics, story.

Әр заманның қазақ жерінде мекендеген халықтың тарихи эволюциясы мен оның технологиясының дамуы кезінде керамика өндірісі өмір салт-дәстүрлерінің негізгі бағыттарының бірі болған.

Керамика деген түсінік (грек сөзі «керамос» саз дегенді білдіреді) саздан жасалған бұйымдардың барлық түрлерін қамтиды. Ағаш, шыны, металл және т.б. материалдарға қарағанда, керамика атмосфералық әсерге ұшырамайды, сондықтан ежелгі және ортағасырлық қышшылардың жұмыстары бүгінгі күнге дейін сақталған.

Басында керамикалық бұйымдар жапсырма әдісімен жасалынып, ашық пештерде немесе кәдімгі пештерде күйдірілген. [2]

Керамика құрамына қоспаларына (темір, тас, пирит, слюда, әк) сазбалшық, құм, органика (құстың саңғырығы, көң) кіреді. Керамикаларды зерттеу арқылы ескерткіштердің өмір сүрген уақытын, оның даму кезеңдерін, қандай мәдениетке жататынын анықтайды. Осындай тәжірибелердің негізінде, керамика – тарихи дерек болып, табылады. [1]

Кейіннен керамика өнімдері, шарық шеңберінде жасалып, бұрынғы қолдан жасау тәсілі екінші орынға ығысады.

Киелі Қармақшы тарихқа өте бай. Соның бірі – Сортөбе қалашығы. Жосалы кентінен батысқа қарай 12 шақырым жерде орналасқан. ортағасырлық Сортөбе қалашығына ең алғаш рет 2006 жылы А.Х.Марғұлан атындағы Археология институтының ғылыми қызметкері А.Абуов, 2007 жылы Ж.Құрманқұловтың басшылығымен Шірік Рабат археологиялық экспедициясының археологиялық барлау отряды (отряд жетекшісі Ә.Ә.Тәжекеев) және «Археолог» халықаралық ғылыми-зерттеу орталығы (директоры М.Елеуов) жауапкершілігі шектеулі серіктестігінің археологиялық тобы болып, ескерткішті суретке түсіріп, жобасын сызып зерттеген. Ескерткіш Сырдария өзенінің сол жақ жағасында суармалы егістік жармаларының арасында орналасқан. Қазіргі уақытта көне қалашықтың пішіні ұшбұрышты болып келеді, көлемі 80-85-120 метр. [5]

Алғашқы зерттеу нәтижесі Сортөбе қалашығының керамикалық коллекциясы әртүрлі категориядағы керамикалық бұйымдардан тұратындығын және осы категориядағы бұйымдар Жанкент қалашығы мен Жетіасар мәдени кешендерінде кездесетінін көрсетті.

Бұл әр категориядағы ыдыстар: хумдар, легендер, дастархандар кеселер, құмыралар, қақпақтар, тостағандар, табалар, май шамдар, сфералық конустар, ұршықтың бастары, мүсіндер, қошқар басы түріндегі пештер.

Керамиканың түсі әр түрлі – қызылдан қызғылт қоңырға дейін, ашық сұрдан қара сұрға дейін, ашық сарыдан қызғылтқа дейін болып келеді. Керамикаларға сурет салудың ең әдеттегі әдісі – бұл өңделмеген (шикі) саздың үстіне өткір зат жиектерімен оюлау, саусақпен із қалдыру. Ою-өрнектеудің тағы бір түрі – бұл ыдыстардың бетіндегі ангобтың ағылып тұрған тамшылары. [6]

Осы жоғарыда айтылған ортағасырлық Сортөбе қалашығынан табылған керамикалық заттардың сипаттамалары өткен күнгі тарихымыздың куәсі.

2017 жылы Сортөбе қалашығында жүргізілген археологиялық жұмыстар нәтижесінде қызықты керамикалық материалдар жинақталды. Бұл өз кезегінде хронология мен материалдық мәдениет туралы айтуға мүмкіндік береді. Қалашықтан керамикалық материал, металдан, ағаштан, шыныдан және сүйектен жасалған қызықты заттар табылды. Жануарлардың сүйектерінен жасалған заттар өте алуан түрлі болуымен ерекшеленеді. [4]

2017-2020 жылдар аралығында Сортөбе 1 қалашығында жүргізілген археологиялық жұмыстар екі қазба нысанында Қазба 1 және Қазба 2 тұрғын үй кешенін зерттеуден тұрды. Сортөбе 2 қалашығында Қ1, шурф, мавзолейде қазба жүргізілді. Сортөбе қалашығынан табылған материалдар бұрын Жанкент қалашығынан, Жетіасар мәдени кешені орындарынан табылғанын көрсетті. Табылған ыдыс-аяқтар кешенін төмендегідей әртүрлі санаттарға бөліп қарастырамыз [1]:

- ас сақтауға арналған ыдыс - хумдар, астаулар;
- ас ішіуге арналған ыдыс-аяқ - дастархан (аяғы бар дөңгелек үстелдер, кружкалар);
- ас әзірлеуге арналған ыдыстар – табалар, қазандар, банкалы ыдыстар қақапақтар;
- керамикадан жасалған бұйымдар - шырағандар, сфероконустар, ұршықтар, қой басы түріндегі тұғырлар, шығырлар. Керамиканың түсі әр түрлі - қызылдан қызыл қоңырға дейін, ашық сұрдан қара сұрға дейін, ақшыл сарыдан кірпіш қызылға дейін. Ашық жасыл түстің жалғыз элементтері бар.

Сортөбенің керамикалық кешені өте бай, онда VII-VIII ғғ. мерзімделетін бүйірі иінді, қабырғасы бүйірінен ернеуіне қарай сыртқа иілген тостағандар (қызыл ангоб) Жетіасар III кезеңімен мерзімделетін ескерткіштерден және Отырар қаласынан табылған. Сонымен қатар, Жанкент қазбаларынан табылып жүрген IX-X ғғ. мерзімделетін үстінде батырып салынған сызықты өрнектері бар қақпатар, ернеудің сыртындағы жапсырмаға қатты затпен батырып өрнек салынған ыдыстар және әртүрлі мақсатта пайдаланылған «қошқар бастар» көп кездеседі. [7]

Қармақшы ауданының Тарихи-өлкетану Музейі

Сортөбе қалашығы

Үй тұрмысының заттары (керамикадан жасалған бұйымдар) – Жанкент қалашығында да кеңінен кездесетін Сортөбе үй-жайларынан табылған қой басы түріндегі тұғырларды ерекше атап өткен жөн. Сортөбе қалашығынан табылған тұғырлар Жанкент тұғырларына қарағанда кішірек, олар қатты сынған, сапасыз күйген, ою-өрнек аймағы және оларды жағу (сылау) тәсілдері шектеулі болып келеді.[3]

Негізінен керамика кешені әр түрлі мақсатта пайдаланылады. Керамикалық ыдыстар арқылы қалашықтың мәдениеті және әлеуеті туралы мол ақпарат алуға болады. Қазба барысында өте көп табылатын жәдігерлердің негізін осы керамика кешендері құрайды. Керамиканың жасалу жолдары және ыдыстардың бетіне салынған өрнектер арқылы халықтардың тұрмыс тіршілігінің қалай болғандығын аңғаруға болады. Сортөбе қалашықтарында табылған керамикалық ыдыстардың жасау жолы Жанкент қалашығында кездесетін керамикалық ыдыстарға қарағанда ертерек. Сонымен қатар керамикалық ыдыстардың сыртына жағу (сылау) әдістерінде өзгешеліктер кездеседі.

Табылған заттардың көпшілігі әлі талдаулар сатысында, ал керамика мен тұтас заттардың көптеген сынықтарын салу жалғасуда. Сонымен қатар, құйылған бұйымдардың беті өңделді. Осы өнімнің бірнеше беткейлік өңдеу әдістерін біріктіру жағдайлары жиі кездеседі. Ангоб негізінен қызыл түсте қолданылған, дастарханның ашық сары түске боялған фрагменттері бар. [2]

Керамикалық бұйымдардың сыртқы бетін талдау оны өңдеуге ерекше мән бергенін және бұл үшін бірнеше тәсіл болғанын көрсетеді. Оның үстіне, негізінен жапсырма

бұйымдардың беті өңделді. Бұл ыдыстың бетін қарапайым немесе арнайы сипалап тегістеу, ангобпен жабу, жылтырату (кейбір фрагменттер металл жарқылға дейін жылтыратылған), саз қабатымен сылау және ою-өрнек салу тәсілдері. Бір өнімде бетті өңдеудің бірнеше әдістерін біріктіру жағдайлары жиі кездеседі. Ангоб негізінен қызыл-қоңыр, сирек қара түсті қолданылған. [5]

Төрт жыл ішінде керамиканың жиынтық жинағы ою-өрнектердің алуан түрлілігін көрсетеді. Сурет салудың ең тән тәсілдері-бұл шикі саз бойынша өткір заттың шетімен ою, жапсырмалары, шикі сазбен майлау және әлі кеппеген бұйымның үстіне саусақты ажырамалары бар, иықтарында қисық және тік сызбалар кездеседі, штампталған оюлар кеңірек кездеседі. Бұйымдардағы ең тән ою – өрнек декоры-геометриялық. Бұл штамптау техникасымен жасалған үшбұрыш және кесу сызықтарымен құрылған тіктөртбұрыштар. Өсімдік ою-өрнегі кесілген сызықтан жасалған қосарланған жапырақшалар түрінде, сондай-ақ тек дастархан басында штампталынған «розетка» түрінде кездеседі. Жанкенттің ірі ыдыстарына тән саусақпен ажыратылған ою-өрнек нұсқалары дастархандар мен хумдардың кейбір фрагменттерінде сирек кездеседі. Бүктелген ою-өрнектерді бөлек сипаттауға болады. Сонымен жапсырма түрінде шығырларда, құмыраларда төмпешіктер де кездеседі. Ірі ыдыс-аяқтардың фрагменттерінде кездесетін, адамның сұлбасын немесе, мүмкін, қойдың тартылған терісіне ұқсайтын фигуралық жапсырмалар да бар. Ою-өрнектің тағы бір түрі-ыдыстардың бетіндегі ангобтың ағыны. Қызықтысы цилиндрлік саптыаяқтардың түбінің сыртқы бетіндегі сызып жазылған белгілер де бар. [8]

Сортөбе ескерткіштер тобының археологиялық зерттеу жұмысы

Аталмыш аймақтағы барлау жұмыстарының нәтижесінде ортағасырлық қалашықтардың саны үшке жетті.

Цитадель дегеніміз (итал. Cittadella- шағын қала) қорғанның бекініс құрылыстарымен қоршалған орталық бөлігі. Онда байлар мен діни адамдар тұрады. Шахристан - ортағасырлық қаланың қоғамдық ғимараттар мен сауда және мәдени мекемелер шенеуніктер мен жергілікті ақсүйектер орналасатын бөлігі. Шахристан цитадельді қоршай немесе бір шетінен жалғаса салынады. Рабад- ортағасырлық қалалардың қарапайым халық тұратын шеткі бөлігі. Онда базарлар мен мешіттер салынған. [3]

Сонымен қатар, қаланы аралау барысында керамикалық ыдыстардың сынықтарын кезіктіруге болады. Археолог мамандардың мәліметтеріне сүйенсек, қаланың тыныс-тіршілігі қол өнершілікпен тығыз байланысты болған. Керамикалық ыдыстар, басқада табылып жатқан дүниелер жалпы қолөнердің жақсы дамығанын көруге болады.

Қызылорда облысының археологиялық музейіне саяхат жасау барысында «Сортөбе қалашығынан табылған керамикалар Ислам Құрманязов археолог пен сұхбаттасу кезінде мәліметтер алдық. Сортөбе қалашығы керамикасының технологиялық зерттеулері Жетіасар керамикалық дәстүрлер мен көшпенді элементтерді біріктіретін жақсы қалыптасқан дәстүрді көрсетеді. Соңғысы керамиканың пішінін өзгертуге және декорлеуге көп әсер етуі мүмкін. Хорезм және Соғды технологиялық өндірісінің әсерін жоққа шығаруға болмайды. Керамикалық материал Сортөбе бұл жерде үйлесімді қолөнер өндірісінің болуы туралы айта

алмайды. Бұйымдардың басым бөлігі бір данамен ұсынылған. Мысалы, кез-келген ыдыс сериясында қатаң параметрлер мен ұқсастықты бақылау қиын. Сортөбедегі керамикалық қолөнер мұнда қолөнер өндірісінің болуын айтады. Оның жоғары технологиялығын атап өту керек. Сортөбе керамикасы негізінен қолдан жасалған, шамот, органика және сирек құм қосылған түрінде кездеседі. Гончарлық керамикасы да кездеседі, бірақ саны жағынан аз. Фрагменттердің көлденең сынығында екі қабатты және үш қабатты, ыдыстың сыртқы және ішкі беттері жиі ірі қара-сұр дақтардың болуымен байқалады. Күйдіру әдістерін фрагменттерде жақсы көрсетілген, бұл ошақта күйдірілгенін және арнайы пеште күйдірілгенін көрсетеді. [10]

Осылайша, Сортөбе 1 және Сортөбе 2 қалашықтарының керамикалық кешені өте қызықты, біртекті және перспективті материал болып табылады. Ол құрамы бойынша біртекті емес. Бұл материалдың генезисі қала тұрмысында қалыптасқан саяси және экономикалық жағдайға байланысты болды. Хронологиялық шкалада Сортөбе қалашықтары ерте орта ғасырлық Жетіасар қалашықтары мен Жанкент қалашығы арасындағы, яғни VIII – IX-X ғасырларға жуық кезең болған.[9] Жетіасар қалашықтары мен Жанкент қалашығы кешеніне жататын Шіркейлі Қос-асар қалашығынан (Шығыс Асарлар) керамиканың кейбір топтары көрсетілген. Екі қалашықтан Сортөбе қыш материалына ұқсас керамика іріктелген. Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, «Археология және этнология» ғылым зеттеу орталығының Сортөбе, Жанкент және Шіркейлі Қос-Асар қалашықтарындағы керамика кешендерінің өзара ұқсастықтары бойынша және Сортөбе керамикасының жиынтықтарын бөліп қарастырды.

Қорыта келгенде, ежелгі ортағасырлық Сортөбе қалашығына қатысты соңғы зерттеу нәтижелерін ғылыми айналымға енгізу келешекке кеңінен таныстыру. Қызылорда облысындағы Сортөбе, Жент қалашықтары мен Кердері кесенесіне қазба жұмыстары жүргізіліп, су шайып кетудің алдын алды. Қызылорда облысындағы Сортөбе, Жент қалашықтары мен Кердері кесенесіне қазба жұмыстары тегіннен-тегін жүргізілмеген. Тарихи-мәдени ескерткіштерді қорғауға мемлекет тәрпынан қолдау көрсетіп туризмді дамыту мақсатында қазба жұмысы жүргізілген. «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы аясындағы «Қазақстанның жалпыұлттық қасиетті орындары» республикалық тізіміне облыс бойынша 63 табиғи, тарихи-мәдени ескерткіштер ұсынылды. [7]

Археологиялық қазба жұмыстары жалғасуда, қазақ ғалымдары тарихты ашатын байырғы қазақ жерін мекендеген халықтардың тұрмысы мен мәдениеті жайындағы жаңа мәліметті беретін жаңа сенсациялық оқиғаларға толы боларына сенімдімін.

Бүгінгі күні «Қасиетті Қазақстан» өлкетануды дамыту орталығы таңдап алған республика бойынша 10 макросакралды объектіге Қызылорда облысынан 10 ескерткіш енгізілді. Жанкент, Сығанақ, Шірік рабат, Жент қалашықтары, Қорқыт ата мемориалды кешені, Христос-Спаситель шіркеуі, Оқшы ата, Қорасан ата және Қылышты ата кесенелері, Бегім ана мұнарасы. Сонымен қатар Сығанақ, Жанкент, Шірік-Рабат қалашықтарына археологиялық қазба жұмыстары кезең-кезеңімен жүргізілсе, биылғы жылы жаңадан Сортөбе, Жент қалашықтары мен Кердері кесенесіне қазба жұмыстары жүргізілген. [10]

Сортөбе қалашығына қатысты соңғы зерттеу нәтижелерін ғылыми айналымға енгізіп, келешекке кеңінен таныстыру бұл менің болашақта негізгі жаңалығымның орындалу деп білемін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қоңыртаев Т. Ертедегі ескерткіштер // 1996ж. 18-20.
2. Сыр өңірінің тарихы (көне заманнан бүгінге дейін) 1998 ж 45-50.
3. Қармақшы таңы газеті 2017жылы 20 ақпан №14. 25-30.
4. Қармақшы таңы газеті 2020-2021жылғы жинақ
5. Көнекөз қариялардан (деректер)
6. Рүстемұлы Төлеген. «Қылауыз – Ата шежіресі» 1998 ж.45-50.

7. Ж. Шайдар. Сыр ғұламалары. Шымкент, 2002 ж. 45-55.
8. Сыр өңірі-энциклопедиясы, Алматы-2006.90-96.
9. Сыр өңірі-энциклопедиясы, Алматы-2008.90-96.
10. Ә.Бақтыбаев «Сырын бүккен Сортөбе» / «Қармақшы таңы» №80 (10138) 8 қазан 2022ж

UDC 246.325

Turganbekova S.M.*

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN TOURISM

Аңдатпа.

Бұл мақалада туризм индустриясындағы тұрақты даму тұжырымдамасына шолу жасайды. Ол табиғи ресурстарды сақтау, жергілікті қауымдастықтарды қолдау және қоршаған ортаны қорғауды ынталандыру құралы ретінде Туризмдегі тұрақты тәжірибелердің өсіп келе жатқан маңыздылығын зерттейді. Аннотация жасапты туризм, экологиялық таза тұрғын үй, мәдениетті сақтау және тұрақты туризм тәжірибесінің экономикалық пайдасы сияқты негізгі тақырыптарды қарастырады.

Кілт сөздер: тұрақты туризм, экономика, экотуризм, мәдени құндылық, тұрақты даму

Аннотация.

В этой аннотации представлен обзор концепции устойчивого развития в индустрии туризма. В ней исследуется растущее значение устойчивых практик в туризме как средства сохранения природных ресурсов, поддержки местных сообществ и содействия сохранению окружающей среды. В аннотации рассматриваются ключевые темы, такие как ответственный туризм, экологически чистое жилье, сохранение культуры и экономические выгоды от практики устойчивого туризма.

Ключевые слова: устойчивый туризм, экономика, экотуризм, культурная ценность, устойчивое развитие

Abstract.

This annotation provides an overview of the concept of sustainable development within the tourism industry. It explores the growing importance of sustainable practices in tourism to preserve natural resources, support local communities, and promote environmental conservation. The annotation delves into key topics such as responsible tourism, eco-friendly accommodations, cultural preservation, and the economic benefits of sustainable tourism practices.

Key words: sustainable tourism, economics, ecological tourism, cultural values, sustainable development

The concept of sustainable growth was fundamental voiced in the report of Ms Gro Harlem Brundtland to the International Commission on Environment and Development, published in 1987. Sustainable is explained as “development that encounters the demand of today's generation without sacrificing the potentiality of forthcoming generations to satisfy their needs.

The conceptualization of sustainable advancement of tourism will let on solving the main problems of the public sphere: increasing the principles of experience of human beings increasing the workload of local residents and preserving ethnical and natural heritage. The implementation of these issues will include a trustworthy effect on the development of cross-cultural ties, adjusting of the public constitution of community will help stop the growth of public tension and destabilization of the social system, and will conceive prosperous circumstances for the implementation of the tactics of upward mobility. [1, p 6]

Conducting an academic program and upbringing knowings and education about the impression of tourism has forced many to rethink and search more answerable ways to relax. These comprise different kind of other or sustainable tourism, such as nature tourism, ecotourism, and cultural tourism. Sustainable tourism is a determining point for discussion, and, according to many, it will become a "mainstream" in decades.

* 1st year master's degree, Department of Geography and Environmental Sciences, Tourism Faculty, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: turganbekovasymbat01@gmail.com

The demand for sustainable advance is becoming more noticeable every year, as all the obvious opposite sides of the effect of the tourism sector, and the clear results are not as meaningful as they were before. The unfavorable environmental condition importantly decreases the interest of domestic and foreign travelers in a quantity of visitor and recreational territories with significant tourist potential. Local leaders should make every effort to progress a tourism policy that uphold long-run financial development and facilitates repeated visits by tourists. [2, p 4]

Based on this approach, the International Year for the Development of Sustainable Tourism will promote the role of tourism in the following five key areas:

1. Inclusive and sustainable economic growth.
2. Social inclusion, employment, and poverty reduction.
3. Resource efficiency, environmental protection, and climate change.
4. Cultural values, diversity, and heritage.
5. Mutual understanding, peace, and security. [3, p 5]

Modeling the processes of sustainable tourism allows for a much more economical way, compared with field experiments and other empirical tools, to justify management decisions and prepare a scientific basis for effective management of tourism processes in the regions and the country. The models can be actively used in the educational process to improve the quality of education in modern areas of tourism management and obtain modern competencies in managing the economy of regional tourism. [4, p 11]

When edifice scale model of sustainable tourism in a special region, it is necessity to consider the parameters of its financial advancement environmental situation, characteristics of public relations, as well as the habitual and cultural potential of a special territory. It should be noted that the accurate and efficacious organization of destination management plays an appropriate part in shaping the parameters of sustainable tourism. [5, p 5]

Today, sustainable tourism, as a recent encouraging socio-economic strategy, is a comprehensive conception for the elaborating of all segments, directions and kind of tourism movement (including traditional mass tourism as its dominant) while simultaneously forming a modern form of human education as a holistic and systematized sight of life, ecological thought (respectful, answerable demeanor to nature and to regional socio-cultural environment) and education of all participants (tourists, resident communities, government, non-governmental organizing entrepreneurs) of this process. An integral portion of this tactics is to guarantee the efficient management of the visited territory by involving local communities in this motion to establish their sustainable development, meliorate financial well-being and quality of life, and reduce the opposite consequences of environmental and socio-cultural nature caused by uncontrolled tourism activities. Recognizing the require to develop the quality of the tourism product, the force of environmental and socio-economic responsibility of business and each other configuration tangled in the preparation and implementation of sustainable tourism projects in the visited territories is emphasized.

In summary, from an epistemological point of view, sustainable tourism is a fecund nature for raising cognizance of traveler attractions, which has the potency for the socio-economic advancing of a country by exhortative not only employment but also cultural exchange. The consequent factor that should be noted is the axiological prospect of alternative tourism, which is outlined as an inner worth related with the values of Free time and travel.

References:

1. Ponomareva. I. Y., Malafiy. A.S. Sustainable tourism development and its impact on social processes // 2010. P 6.
2. Ilyasova. K. Kh., Ishanov. E. S., Khasuev. A. E. Concept of sustainable tourism development// 2020. P 4.
3. Diego.B.H., Juan. T. P., Koroleva. I. S. Alternative tourism as a type of sustainable tourism // 2020. P 5.
4. Ponedelko. G. N. Sustainable tourism as a factor of regional development of the EU countries // 2020. P 11.
5. Minaev. V. A., Seselkin. A.I. Modeling of sustainable tourism development processes // 2014. P 5.

3. ЮРИСПРУДЕНЦИЯ, ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 33.338

Айтназаров Т.М.*

ЭКОНОМИКА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОГО ПРЕОБРАЗОВАНИЯ: ОСОБЕННОСТИ И ВЫЗОВЫ

Аннотация

Цифровая экономика – бұл адамдарды, компанияларды, құрылғыларды, деректерді және цифрлық операцияларды біріктіру кезінде пайда болатын Экономикалық қызмет саласы. Бұған интернет, мобильді технологиялар, үлкен деректер және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар сияқты технологиялардың әртүрлі салалары мен салаларындағы онлайн-транзакциялар кіреді. Цифрлық экономиканың айрықша ерекшелігі-цифрлық технологияларға, онлайн-транзакцияларға тәуелділік және олардың дәстүрлі салаларға трансформациялық әсері. Сандық инновациялардың ішінде заттар интернеті, жасанды интеллект, виртуалды шындық, блокчейн және дербес технологиялар сияқты технологияларды бөліп көрсетуге болады. Бұл инновациялардың барлығы цифрлық экономикалық ортаны қалыптастыру үшін қажет.

Кілт сөздер: цифрлық экономика, трансформация, индустрия, цифрландыру, технологиялар

Аннотация

Цифровая экономика представляет собой сферу экономической деятельности, возникающую при объединении людей, компаний, устройств, данных и операций с использованием цифровых технологий. Это включает в себя онлайн-транзакции в различных отраслях и областях технологий, таких как интернет, мобильные технологии, большие данные и информационно-коммуникационные технологии. Отличительной чертой цифровой экономики является зависимость от цифровых технологий, онлайн-транзакций и их трансформационного влияния на традиционные отрасли. Среди цифровых инноваций можно выделить такие технологии, как интернет вещей, искусственный интеллект, виртуальная реальность, блокчейн и автономные технологии. Все эти инновации необходимы для формирования цифровой экономической среды.

Ключевые слова: цифровая экономика, трансформация, индустрия, цифровизация, технологий

Abstract

The digital economy is a field of economic activity that arises when people, companies, devices, data and operations using digital technologies are combined. This includes online transactions in various industries and technology areas such as the Internet, mobile technology, big data and information and communication technology. A distinctive feature of the digital economy is its dependence on digital technologies, online transactions and their transformational impact on traditional industries. Digital innovations include technologies such as the Internet of Things, artificial intelligence, virtual reality, blockchain and autonomous technologies. All these innovations are necessary for the formation of a digital economic environment.

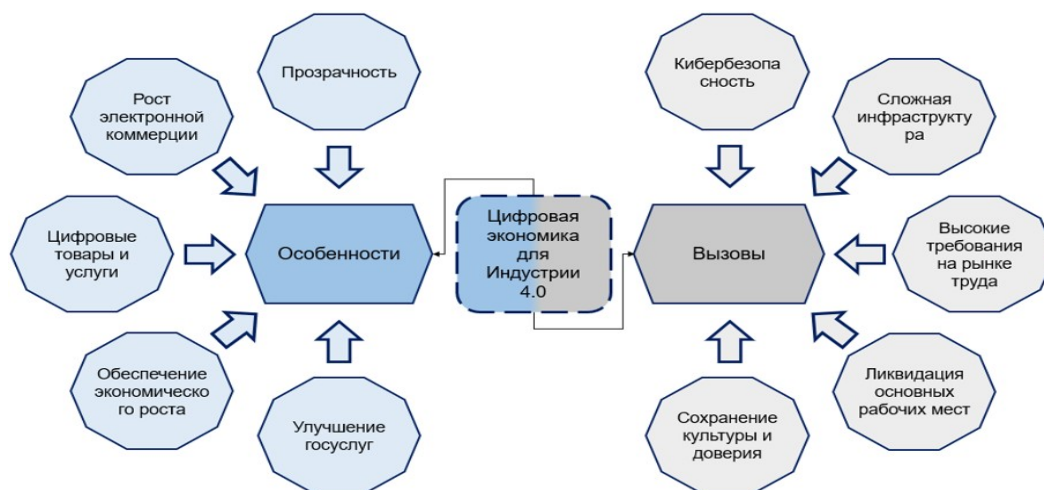
Key words: digital economy, transformation, industry, digitalization, technology

Цифровая экономика развивается благодаря различным экономическим усилиям, сильно зависящим от оцифрованных данных, знаний и информации. Основными технологиями в цифровой экономике являются аналитика данных, искусственный интеллект, блокчейн, технология интернета вещей, облачные вычисления и другие интернет-сервисы. Эти инновационные цифровые технологии собирают, хранят, анализируют и распространяют информацию в цифровой форме, влияя тем самым на социальные отношения. Цифровизация экономики приносит выгоды и повышает эффективность, поскольку цифровые технологии стимулируют инновации, открывают новые возможности для трудоустройства и способствуют экономическому росту. Более того, цифровая экономика оказывает воздействие на все аспекты общества, изменяя образы общения людей и приводя к глубоким социальным изменениям. Глобальная экономика извлекает выгоду из коммерческих перспектив цифровой экономики.

* магистрант 1-года обучения, кафедра экономики, факультет высшей школы экономики и бизнеса, КазНУ им. аль – Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: ait_t1@mail.ru

Цифровая экономика, в свою очередь, относится к любой экономической деятельности, базирующейся на использовании интернета. Экономика, основанная на данных, возникает из возможности собирать, использовать и анализировать обширные объемы машинно-читаемых данных для предоставления более актуального и персонализированного опыта. С использованием цифровой экономики предприятия могут создавать новые бизнес-модели и добавлять экономическую ценность способами, которыми невозможно было представить несколько лет назад. В этот контекст входят различные отрасли - от технологий, медиа и телекоммуникаций до совершенно новых, таких как цифровые технологии. Электронная коммерция, онлайн-банкинг и даже "традиционные" отрасли, такие как сельское хозяйство и производство, испытывают влияние технологического развития [1, с. 2].

С появлением Индустрии 4.0 в секторе внедряются новые модели производства с использованием машинной автоматизации и цифровизации процессов. Метод, известный как "интеграция человека и машины", объединяющий труд человека и машины, помогает оптимизировать операции, снижать общие издержки и повышать производительность и эффективность.

1. Особенности и вызовы цифровой экономики для Индустрии 4.0.

Составлено автором на основе источника [1, с. 6]

На рисунке 1 видно, что цифровая экономика охватывает множество аспектов и вызовов, направленных на улучшение Индустрии 4.0. Эти выделенные характеристики и препятствия продемонстрировали чрезвычайно благоприятную и прогрессивную атмосферу, способствующую здоровому развитию концепции Индустрии 4.0 через цифровую экономику. Эти разработанные основные принципы предоставили дополнительные преимущества в решении текущих вопросов и вызовов в современном промышленном контексте. Связанные элементы включают в себя увеличение прозрачности, цифровые продукты и услуги, а также усиленную поддержку общественности. Тем не менее, сопутствующие проблемы сосредотачиваются на вопросах кибербезопасности, разрывах на рынке труда и спецификах создания безопасного и доверенного рабочего пространства. Их согласованное и эффективное взаимодействие обеспечивают максимальную выгоду для цифровой экономики в контексте культуры Индустрии 4.0 [1, с. 5].

В совокупной доле валового внутреннего продукта сфера торговли превосходит остальные сферы деятельности, занимающиеся выпуском потребительских товаров. Следовательно, трансформация розничных сетей представляет собой результат воздействия супер-драйверов, которые усилились в последние годы из-за пандемий, экономических

кризисов и глобальной конкуренции. В течение ближайших 5-10 лет предполагаются следующие возможные сценарии цифровизации [2, с. 13].

Сценарий 1. Цифровизация розничных сетей будет развиваться сначала хаотично из-за внедрения различных цифровых технологий. В связи с геополитической ситуацией ее внедрение затянется на длительный период, прежде чем произойдут радикальные изменения в структурах розничных сетей и их бизнес-моделях.

Сценарий 2. Резкое изменение акцентов в конкуренции в области цифровых технологий приведет к стремлению к лидерству в этой области. Рыночные участники разделятся на лидеров и аутсайдеров из-за высоких затрат на разработку цифровых технологий и конкурентных преимуществ. Лидеры станут экономически эффективными благодаря внедрению мощных новых цифровых технологий, в то время как аутсайдеры потерпят убытки от внедрения неэффективных технологий и отстают еще дальше.

Сценарий 3. Очень быстрое развитие элементов и всей системы искусственного интеллекта, за которым последует полная передача всех управляющих функций им. Это последний, самый сложный, но неизбежный этап цифрового развития розничных сетей. Эта версия трансформации розничных сетей конкурирует с предыдущими вариантами [2, с. 14].

Вместе с благоприятными факторами следует отметить определенные проблемы этих процессов [3, с. 164]: доступность информации для конкурентов в рамках цен и ассортимента продукции; потребность в привлечении специалистов в области цифровой трансформации бизнеса; дополнительные стартовые расходы в рамках цифровизации бизнес-процессов.

Таким образом, цифровая трансформация представляет собой неотделимый элемент конкурентных преимуществ компаний на современном этапе развития мирового экономического пространства. Эта необходимость обусловлена быстрым развитием технологий и интенсивными процессами в глобализации мировой экономики.

Список использованной литературы

1. Javaid, M., Haleem, A., Singh, R. P., & Sinha, A. K. Digital economy to improve the culture of industry 4.0: A study on features, implementation and challenges // Green Technologies and Sustainability, 100083, 2024, P. 1-16. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.grets.2024.100083>
2. Malenkov, Y., Kapustina, I., Kudryavtseva, G. V., Shishkin, V. V., & Shishkin, V. I. Digitalization and Strategic Transformation of retail chain stores: Trends, impacts, Prospects // Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity, 7(2), 108, 2021, P. 1-21. – DOI: <https://doi.org/10.3390/joitmc7020108>
3. Т. Байгарин. Подходы к изменению бизнес-модели путем применения цифровых технологий // Экономический обзор Центральной Азии, №2 (137), 2021, С. 161 – 169. – DOI: <https://doi.org/10.52821/2224-5561-2021-2-161-169>

УДК 656

Ауезханова А. Қ.*

ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫҚ ҚОЛДАУ ЛОГИСТИКАСЫ

Аннотация

Шағын және орта бизнестің (ШОБ) өсуі мен тұрақтылығын қолдауда логистика шешуші рөл атқарады. Бұл мақалада шағын және орта бизнесті инфрақұрылымдық қолдау логистикасының қыр-сыры, проблемалар, мүмкіндіктер мен озық тәжірибелер қарастырылады. Жеткізу тізбегінің тиімділігі, технологиялық интеграция, үкіметтік бастамалар, тұрақтылық, жаһандық нарықтарға қол жеткізу,

* әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, экономика және бизнес жоғары мектебі факультеті, бизнес-технологиялар кафедрасының 1-ші курс магистранты, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: arailymauezkhan02@gmail.com

тәуекелдерді басқару және ынтымақтастықты қоса алғанда, жеті негізгі аспект шағын және орта бизнес үшін логистикалық ландшафтты жан-жақты түсінуді қамтамасыз ету үшін қарастырылады.

Кілт сөздер: Логистика, инфрақұрылымдық қолдау, шағын және орта бизнес (ШОБ), жеткізу тізбегінің тиімділігі, технологиялық интеграция, үкіметтің бастамалары

Аннотация

Логистика играет ключевую роль в поддержке роста и устойчивости малого и среднего бизнеса (МСП). В этой статье рассматриваются тонкости логистики инфраструктурной поддержки МСП, рассматриваются проблемы, возможности и лучшие практики. Семь ключевых аспектов, включая эффективность цепочки поставок, технологическую интеграцию, правительственные инициативы, устойчивость, доступ к глобальным рынкам, управление рисками и сотрудничество, рассматриваются для обеспечения всестороннего понимания логистического ландшафта для малых и средних предприятий.

Ключевые слова: Логистика, инфраструктурная поддержка, малый и средний бизнес (МСП), эффективность цепочки поставок, технологическая интеграция, инициативы правительства.

Abstract

Logistics plays a vital role in supporting the growth and sustainability of small and medium-sized businesses (SMEs). This article deals with the intricacies of the logistics of infrastructure support for SMEs, examining the challenges, opportunities, and best practices. Seven key aspects, including supply chain efficiency, technological integration, government initiatives, sustainability, global market access, risk management, and collaboration, are explored to provide a comprehensive understanding of the logistics landscape for SMEs.

Key words: Logistics, infrastructure support, small and medium-sized businesses (SMEs), supply chain efficiency, technological integration, government initiatives

2023 жылдың ақпан айында мемлекет басшысына Қазақстандағы кәсіпкерлік белсенділіктің жай-күйі туралы ұсынылған Ұлттық баяндамаға сүйенетін болсақ, 2021 жылдың қорытындысы бойынша шағын және орта кәсіпкерліктің (ШОК) үлесі 33,5 пайызды құрады. Бұл көрсеткіштің негізгі бөлігі шағын кәсіпкерлік субъектілеріне тиесілі. Олардың ЖІӨ-дегі үлесі – 26,8 пайыз. Осы деректерге сүйенетін болсақ, жақын арада шағын кәсіпкерлік объектілердің саны одан әрі өседі, ал бұл кәсіпорындардағы логистиканы тиімді ұйымдастыруға деген қажеттіліктің де өсуіне де алып келетіндігі сөзсіз. Өйткені кез-келген кәсіпкерліктің функционалды жұмыс істеуі үшін, оның үлкен немесе шағын түріне, нарыққа шығаратын тауардың масштабына және штабтағы жұмысшылардың санына қарамастан, логистиканың маңыздылығы өте жоғары. [1]

Сауда саласында инфрақұрылымдық қолдау логистикасы шағын және орта бизнестің (ШОБ) өркендеуінің негізі болып табылады. Көбінесе экономиканың негізі деп аталатын бұл кәсіпорындар динамикалық нарыққа қатысты мәселелерді шешу үшін сенімді материалдық-техникалық базаны қажет етеді. Жеткізу тізбегінің тиімділігі оңтайландырылған процестер мен икемді әдістемелер бірінші кезектегі маңызды аспектке айналады. [2, 14 б] Технологиялық интеграция, тағы бір іргетас, автоматтандыруға, деректерге негізделген шешімдер қабылдауға және бүкіл жеткізу тізбегінің ашықтығын арттыруға мүмкіндіктер ашады.

Үкіметтің бастамалары шағын және орта бизнес үшін логистикалық ландшафтты қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Қолдау саясаты, ынталандыру және жеке бағдарламалар өсуге қолайлы орта құруға ықпал етеді. Тұрақты даму бірінші орынға шығады, өйткені кәсіпорындар логистиканың экологиялық таза әдістерінің маңыздылығын көбірек біледі. [3, 56-72 б.] Көмірқышқыл газының шығарындыларын азайтудан бастап "Жасыл" жеткізу тізбегі стратегияларын енгізуге дейін тұрақты даму этикалық ойларға да, экономикалық орындылыққа да сәйкес келеді.

Жаһандық нарық шағын және орта бизнесті қызықтырады, ал тиімді логистика халықаралық мүмкіндіктерге көпір болады. Траншекаралық сауданың күрделілігіне бағдарлау импорт/экспорттың үздіксіз процестерін қамтамасыз ету үшін стратегиялық логистикалық жоспарлауды қажет етеді. Тәуекелдерді басқару стратегиялық императивке айналады, өйткені шағын және орта кәсіпорындар геосаяси, экономикалық немесе экологиялық болсын, ықтимал бұзылуларға белсенді жауап береді. [4, 28 б.]

Ынтымақтастық шағын және орта бизнес үшін логистикалық арсеналда қуатты құралға айналу. Шағын және орта бизнес үнемі өзгеріп отыратын бизнес ландшафтында дамып келе жатқандықтан, инфрақұрылымдық қолдау логистикасын түсіну және оңтайландыру тұрақты табыстың маңызды факторына айналу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысына Қазақстандағы кәсіпкерлік белсенділіктің жай-күйі туралы Ұлттық баяндама, 2019.– кіру режимі: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysyna-kazakstandagy-kasipkerlik-belsendiliktin-zhauy-turaly-ulttyk-bayandama-usynyldy-2401719>
2. Мұхамбетова З.С. Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызметті дамыту: Монография. – Қарағанды, 2010. -14 б.
3. Аганина Қ.Ж., Қараев Р.Ж., Сұлтанов Ж.М. Кәсіпкерлік және бизнес негіздері.–Нұр-Сұлтан: «Арман ПВ» баспасы, 2019. – 56-72 Б.
4. Г.Л.Багиева, В.Ю. Булова. Малое предпринимательство. Организация, развитие и управление малым предприятием: учебник. - Москва: ИНФРА-М, 2020. —286.

УДК 334.722

Бадеева З. М. *, Суханбердина Б. Б.**

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Қазақстан Республикасындағы шағын бизнес қазіргі уақытта тұрақты өсу үрдісіне ие. Мемлекет шағын бизнеске көбірек көңіл бөлуде, "Қазақстан — 2050" Стратегиясында шағын бизнес халықтың әлауқатын арттыру мен ұлттық экономиканы дамытудың кепілі ретінде белгіленді. Алайда, шағын кәсіпкерлік субъектілерін қаржылық қолдаудағы барлық оң үрдістерге қарамастан, экономиканың осы секторының дамуында жағымсыз құбылыстар байқалады. Мәселен, Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректері бойынша шағын бизнес өндірісі көлемінің көрсеткіштері салыстырмалы бағамен төмендейді.

Кілт сөздер: шағын бизнес, кәсіпкерлік, несиелеу, салық салу, мемлекеттік қолдау

Аннотация

Малый бизнес в Республике Казахстан в настоящее время имеет устойчивую тенденцию к росту. Государством малому бизнесу уделяется все большее, так в Стратегии «Казахстан — 2050», малый бизнес обозначен как залог повышения уровня благосостояния населения и развития национальной экономики. Однако несмотря на все позитивные тенденции в финансовой поддержке субъектов малого предпринимательства, в развитии данного сектора экономики наблюдаются негативные явления. Так, по данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, показатели объемов производства малого бизнеса в сопоставимых ценах снижаются.

Ключевые слова: малый бизнес, предпринимательство, кредитование, налогообложение, государственная поддержка

Abstract

Small business in the Republic of Kazakhstan currently has a steady growth trend. The state pays more and more attention to small business, so in the Strategy "Kazakhstan — 2050", small business is designated as the key to improving the welfare of the population and the development of the national economy. However, despite all the positive trends in financial support for small businesses, negative phenomena are observed in the development of this sector of the economy. Thus, according to the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, indicators of small business production volumes at comparable prices are decreasing.

Key words: small business, entrepreneurship, lending, taxation, government support

* магистрант 2-года обучения, кафедра Финансы и экономика, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск, Казахстан, e-mail: agara-2002@mail.ru

** кандидат экономических наук, ассоц. профессор, кафедра Финансы и экономика, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск, Казахстан, e-mail: suhanb@mail.ru

Нарастающая в настоящее время нестабильность в отечественной экономике, обусловленная в основном внешними факторами, вызывает кризисные явления и в сфере малого бизнеса. На фоне общей нестабильности снижаются инвестиции в малый и средний бизнес, затормаживаются некоторые региональные проекты в силу нехватки средств. Малый бизнес не способен противостоять таким масштабным негативным тенденциям, складывающимся на национальном и мировом рынках [1]. Усиливает фактор нестабильности экономики, и снижение покупательской платежеспособности большей части населения страны и регионов. Неправильная оценка собственных производственно-финансовых сил в такой ситуации приводит к формированию «неблагоприятного» кредитного портфеля, который исключает малый бизнес из сферы кредитно-денежных отношений, что усугубляет тяжелое положение предпринимателей [2].

В сфере малого бизнеса существуют и другие хронические проблемы. Это: низкий уровень технического и технологического обеспечения производства субъектов малого бизнеса, низкая степень информационного обеспечения бизнеса, не достаточно развитая инфраструктура поддержки малого бизнеса, ограниченный доступ к финансово-кредитным источникам при высокой стоимости заимствования, низкий уровень внедрения результатов НИОКР на уровне малого бизнеса.

Отдельная проблема, препятствующая развитию малого бизнеса это кредитование субъектов малого бизнеса коммерческими банками. Без государственной поддержки и гарантий коммерческим банкам не выгодно кредитовать субъекты малого бизнеса, которые являются для них ненадежными заемщиками. Поэтому в процессах организации кредитования малого бизнеса ведущая роль принадлежит государству. Именно государство должно создать выгодные условия для кредиторов при кредитовании малого бизнеса [3].

В качестве заемщиков субъекты малого бизнеса не интересны вследствие: низкой инвестиционной привлекательности из-за нестабильного финансового состояния, отсутствия прогнозируемого платежеспособного спроса на производимую ими продукцию, отсутствия системы управления рисками и т.п.

Развивающийся в коммерческих банках риск – менеджмент неоднозначно рассматривает малый бизнес как объект кредитования. Как правило, связанные с малым бизнесом повышенные риски включаются в стоимость процентов по кредитам, приводя их к удорожанию.

Ситуация усложняется вследствие недостаточного уровня средств субъектов малого предпринимательства, что снижает экономическую эффективность малого бизнеса. Все это приводит к нехватке финансовых ресурсов на обновление основных средств предприятий малого бизнеса и невозможности получить кредит на эти цели.

Коммерческие банки предпочитают кредитовать пополнение оборотных, а не основных средств [4]. Поэтому торгово-посредническая сфера деятельности является привлекательной не только для коммерческих банков, но и их потенциальных заемщиков - субъектов малого бизнеса. Как показывает казахстанская практика около 61% от общей суммы полученных субъектами малого бизнеса доходов приходится на доходы от сделок купли-продажи в сфере торговли.

Сильное влияние на развитие малого бизнеса оказывает и функционирующая система налогообложения. Несмотря на позитивные изменения, произошедшие за последние два года, система налогового регулирования субъектов малого и среднего предпринимательства имеет недостатки. Серьезным препятствием развития малого бизнеса является низкий уровень информированности субъектов малого и среднего предпринимательства об изменениях, происходящих в налоговом законодательстве. Незнание нововведений приводит зачастую к налоговым правонарушениям.

Проведение SWOT-анализа деятельности субъектов малого и среднего бизнеса позволило выделить:

- сильные стороны: наличие совокупности административных и экономических факторов, обеспечивающих эффективную деятельность субъектов малого и бизнеса; создание и функционирование инфраструктуры, обеспечивающей функционирование малого бизнеса: АО «Фонд развития предпринимательства «Даму», региональные представительства национальной палаты предпринимателей «Атамекен»; реализация различных государственных программ поддержки малого бизнеса;
- слабые стороны: ограниченный доступ к финансово-кредитным источникам при высокой стоимости заимствования; нерациональная отраслевая структура малого предпринимательства и слабая диверсификация; почти полное отсутствие взаимодействия с крупным бизнесом; несовершенство налоговой политики в сфере малого предпринимательства; отсутствие или низкая квалификация руководителей предприятий малого бизнеса;
- возможности: снижение административных мер контрольного характера в отношении субъектов малого предпринимательства; увеличение вливаний финансовых ресурсов в сферу малого бизнеса согласно реализуемым государственным программам; повышение эффективности деятельности за счет дальнейшего развития рыночной инфраструктуры малого бизнеса; повышение эффективности предприятий малого бизнеса вследствие обучения руководителей по программам национальной палаты предпринимателей «Атамекен»;
- угрозы: концентрация субъектов малого бизнеса в городах; низкий уровень технического и технологического обеспечения производства субъектов малого бизнеса; снижение платежеспособности населения.
- Анализ проблем, препятствующих дальнейшему развитию малого бизнеса в РК, показывает, что необходимо искать комплексное решение, на основе сочетания мер государственной поддержки и частных инициатив.

Список использованной литературы

1. Волков Н.Г. Малые предприятия. - М.: Экономика, 2017.
2. Влияние налоговой системы на деятельность частного и малого бизнеса // Институт стратегического анализа развития бизнеса, - М., 2016.
3. Евенко Д.А. Мелкий бизнес в Западной Европе. - М.: Экономика, 2016.
4. Кравченко Л. П. Малый бизнес сегодня и завтра. - М.: «Экономпресс», 2022.

УДК 338.24

Бильдебаева А.Б. *, Ишангалиева А.А. **, Жарылкасын Ж.Е. ***

БУДУЩЕЕ БИЗНЕСА С ИСКУССТВЕННЫМ ИНТЕЛЛЕКТОМ – УСПЕШНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ДЛЯ ВЕЛИКИХ ДОСТИЖЕНИЙ

Аннотация

Бәсекелестік күшейіп, жасанды интеллекттің ықпалы мен қолданылуы күшейіп жатқан бүгінгі нарықта маркетингтік стратегияларда жасанды интеллектті тиімді пайдалану табыс пен өмір сүрудің кілтіне айналуға.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, маркетингтік стратегиялар, бизнес әлемі, өнім, онлайн сауда платформасы, мобильді қосымша, озық технологиялар.

* Ассоциированный профессор Казахско-Американский Университет г. Алматы, Казахстан gmail: aigul.bildebayeva@gmail.com

** Студентка 3 курса специальности Маркетинг. МОК КАУ г. Алматы, Казахстан

*** Студентка 3 курса специальности Маркетинг. МОК КАУ г. Алматы, Казахстан

Аннотация

В условиях современного рынка, где конкуренция становится все более жесткой и растет влияние и применение искусственного интеллекта, эффективное использование искусственного интеллекта в маркетинговых стратегиях становится ключом к успеху и выживанию.

Ключевые слова: искусственный интеллект, маркетинговые стратегии, мир бизнеса, продукт, онлайн-торговая площадка, мобильное приложение, передовых технологии.

Abstract

In today's market, where competition is becoming increasingly fierce and the influence and application of artificial intelligence is growing, effective use of artificial intelligence in marketing strategies is becoming the key to success and survival.

Key words: artificial intelligence, marketing strategies, business world, product, online trading platform, mobile application, advanced technologies

В наше время, новый бизнес, особенно в период запуска и развития, открывает уникальные возможности для интеграции искусственного интеллекта (ИИ) и маркетинга. Этот важный аспект представляет собой фундаментальное взаимодействие, которое требует внимательного изучения. Наше исследование направлено на анализ ключевых аспектов этого сотрудничества, с фокусом на том, как ИИ может стать неотъемлемой частью стратегии маркетинга и как это воздействует на различные этапы бизнес-процесса. В настоящее время искусственный интеллект продолжает активно развиваться, находя применение в различных сферах, от медицины до промышленности, играя важную роль в технологическом прогрессе и обеспечении инноваций [1].

Искусственный интеллект эффективно оптимизирует маркетинговые стратегии на всех этапах развития бизнеса. Он помогает в определении целевой аудитории, проведении персонализированного маркетинга и оптимизации коммуникаций.

Особое внимание уделяется роли ИИ в поддержке предпринимательских идей, упрощая стартовые этапы, формирование уникальных продуктов, оптимизацию привлечения клиентов и адаптацию к динамике рынка. Внедрение ИИ на предприятии может стать мощным драйвером роста и развития, но только при условии грамотного подхода и тщательной подготовки. В наше время искусственный интеллект уже не просто фантастическая идея из кинофильмов. Он стал неотъемлемой частью нашей повседневной жизни, работая на фоне и делая нашу жизнь более удобной и эффективной, чем прежде. Искусственный интеллект (ИИ) представляет собой разнообразный инструмент, который можно разделить на три основных типа применения.

Первый тип применения искусственного интеллекта — это его скрытое присутствие в нашей повседневной жизни. Возможно, вы и не задумывались о том, насколько широко распространено использование искусственного интеллекта в вашем обыденном быту. К примеру, когда вы наслаждаетесь своей любимой музыкой на сервисах типа Spotify или Apple Music, искусственный интеллект уже предложил вам следующую композицию, анализируя ваш стиль прослушивания и предпочтения. В социальных сетях, вроде Facebook, ИИ сканирует сообщения, выявляя возможные признаки потенциальных проблем и направляя пользователей к поддержке. Даже когда вы ищете фотографии интересных вам объектов с помощью Pinterest, искусственный интеллект распознает объекты на фото и помогает вам найти их. И, когда вы просматриваете вакансии на LinkedIn, за вами стоит ИИ, который помогает подобрать наиболее подходящие предложения работы [2].

Даже при выборе оптимального маршрута с помощью Google Maps, искусственный интеллект учитывает данные о трафике и дорожных условиях. Ваш почтовый ящик Gmail также не обходится без ИИ, который фильтрует спам и предлагает умные ответы на письма для вашего удобства. И наконец, когда вы покупаете товары онлайн, ИИ анализирует ваши предыдущие покупки и интересы, чтобы предложить вам наиболее подходящие товары и услуги. А вы даже не подозревали, как широко проник искусственный интеллект в нашу жизнь [3].

Второй тип применения — это яркие и существенные примеры использования искусственного интеллекта, которые привлекают наше внимание. Сюда можно отнести интеграцию в домашние устройства. Голосовые помощники, такие как Siri, Google Assistant, Яндекс Алиса и Amazon Alexa, превратили наши дома в умные системы, которые могут управлять домашней автоматикой, помогать в покупках и предоставлять информацию по запросу. В медицинской сфере искусственный интеллект также демонстрирует свою ценность. Алгоритмы машинного обучения позволяют анализировать большие объемы медицинских данных для точного диагноза и определения наилучшего лечения. Это особенно важно при редких заболеваниях и индивидуальном подходе к каждому пациенту.

Сфера транспорта также нашла применение ИИ. Автономные автомобили используют алгоритмы машинного обучения для принятия решений на дороге, что способствует повышению безопасности и эффективности движения. Кроме того, ИИ помогает в создании более эффективных систем безопасности в аэропортах и общественных местах. В финансовой сфере ИИ автоматизирует рутинные операции, помогает в прогнозировании колебаний рынка и предоставляет персональные финансовые рекомендации, что делает управление финансами более удобным и эффективным. Также стоит отметить его применение в производстве, где ИИ оптимизирует производственные процессы, прогнозирует поломки оборудования и управляет цепочками поставок, способствуя повышению производительности и снижению затрат [4].

Третий тип применения — это чат-боты, которые становятся все более актуальными в нашей жизни. Эти боты, основанные на генеративном искусственном интеллекте, предоставлять значительную пользу как для обычных пользователей, не имеющих специальных знаний в области технологий, так и для предприятий. Они становятся более удобными в применении в различных сферах, включая обслуживание клиентов, сбор обратной связи, проведение маркетинговых исследований и многое другое [5].

Один из самых известных и широко используемых примеров чат-ботов на основе ИИ - это ChatGPT. Эта модель искусственного интеллекта, разработанная OpenAI, способна генерировать человекоподобные тексты, отвечая на вопросы и взаимодействуя с пользователями на различных языках. ChatGPT становится все более популярным инструментом для автоматизации коммуникаций и обеспечения персонализированного обслуживания [6].

На данный момент OpenAI представила GPT-4 - улучшенную версию ChatGPT, которая обладает рядом новых функций и возможностей: генерировать более реалистичный и информативный текст, отвечать на вопросы, переводить между языками и выполнять различные задачи. Она может вести естественные беседы с людьми, объяснять сложные вещи простым языком и помогать в обучении. ChatGPT 4 также способен анализировать содержимое изображений, интерпретировать мемы. Так же он может выполнять разные задачи, например, написать инструкций, электронные письма, резюмировать тексты, написать кода и дать совет. Правда, доступ к этой улучшенной версии платный. Существуют и другие бесплатные чат-боты на базе ИИ, которые похожи на ChatGPT, такие как Bing Chat от Microsoft, Google Bard и Megatron-Turing NLG от Nvidia.

Перед вами будет разворачиваться весь процесс создания бизнеса, где искусственный интеллект будет активно применяться на каждом этапе. Мы покажем, как ИИ внедряется и взаимодействует на каждом этапе создания и развития компании, демонстрируя его роль и влияние в реальном времени [7].

При создании бизнеса с нуля, первым и самым важным этапом является разработка его идеи. Наша цель - создать бизнес с минимальными затратами, поэтому мы можем воспользоваться бесплатными сервисами искусственного интеллекта для разработки бизнес-идеи. Мы можем использовать такие сервисы, как WNR AI или ForeFront, которые предоставляют бесплатный доступ к своим инструментам. Также стоит обратить внимание

на бесплатные версии платформ, таких как ChatGPT, или даже на конкурентов OpenAI, таких как Google с его чат-ботом Bard [8].

Несколько современных онлайн бизнес-идей:

1. Платформа для обмена языковыми навыками с помощью видео-чатов.
2. Онлайн курсы по личностному развитию и самоусовершенствованию.
3. Платформа для аренды уникальных мест для проведения мероприятий (типа Airbnb, но для мероприятий).
4. Сервис для онлайн консультаций по психологии и психотерапии.
5. Онлайн платформа продажи Казахских сувениров.

После того как мы определили идею, мы проведем ее всестороннюю оценку, выявляя потенциал и возможные риски. Для этой цели мы можем использовать специализированные платформы, такие как VenturusAI, или общедоступные инструменты, например Baby AGI или Auto GPT, которые помогут в обработке сложных задач. Выбранный сервис проведет SWOT-анализ и PEST-анализ, поможет определить целевую аудиторию, а также предоставит ценные данные о пользовательских предпочтениях и демографии, что существенно для создания продукта или услуги, успешно встречающих потребности целевого рынка.

Для оценки наших бизнес-идей мы используем VenturusAI. Вот какой результат выдает нам нейросеть [10].

CraftedKZ — это онлайн-торговая площадка и мобильное приложение, целью которого является продвижение и продажа казахстанских сувениров. Платформа свяжет местных ремесленников и мастеров с потенциальными клиентами, предлагая широкий ассортимент уникальных и традиционных продуктов, представляющих культурное наследие Казахстана. Онлайн-платформа послужит удобной и доступной площадкой как для местных жителей, так и для туристов, где они смогут найти и приобрести качественные казахстанские сувениры.

Ведения социальных сетей представляет собой важный этап в создании бизнеса. Инстаграмм как основная социальная сеть для нашего бизнеса, учитывая его популярность, визуальную ориентированность и возможность создания вовлекающего контента, способного привлечь внимание целевой аудитории и повысить узнаваемость нашего бренда.

Существует также искусственный интеллект, способный создавать Instagram Reels на основе имеющихся видео. Один из примеров такого ИИ - InVideo. Мы воспользовались его возможностями, чтобы создать два видеоролика, которые затем опубликовали на нашей странице в Instagram [12].

Сегодня невозможно представить бизнес без активного присутствия в социальных сетях и без собственного веб-сайта. Веб-ресурс играет роль виртуальной визитной карточки, обеспечивает взаимодействие с клиентами и повышает видимость. Наша научная работа направлена на исследования возможности создания сайта даже для тех, кто не обладает глубокими навыками программирования. Используя искусственный интеллект, мы стремимся упростить этот процесс для широкого круга пользователей.

ИИ уже много лет используется массово в торговых сетях и корпорациях в целом, но бизнес Казахстана пока что находится на начальном уровне по внедрению нейронных сетей. При этом, согласно исследованию McKinsey & Company, потенциал этой отрасли в Казахстане очень велик.

Большинство предприятий в процессе подготовки к внедрению ИИ ориентируются на кейсы глобальных лидеров, таких как Amazon, Apple, Google и прочих. Отсюда часто исходит распространенное заблуждение о том, что подобные технологии дорогие и недоступные для малого и среднего бизнеса. Предприниматели ошибочно полагают, что задумываться о вовлечении искусственного интеллекта в бизнес-процессы и вовсе не стоит, если компания маленькая и не собирается конкурировать с технологическими гигантами.

Сегодня ИИ – это распространенный рабочий инструмент, с помощью которого бизнес постепенно учится извлекать прибыль и решать множество проблем. И на то, чтобы как

можно быстрее поменять свое отношение к искусственному интеллекту, есть несколько причин.

Внедрение искусственного интеллекта (ИИ) обеспечивает компаниям значительное стратегическое преимущество. Пока лишь 31% мировых компаний используют ИИ, и 43% изучают его потенциал, при этом в Казахстане этот процент еще ниже. Более того, ИИ становится все более доступным, позволяя среднему и малому бизнесу внедрять его с помощью облачных технологий. Автоматизация рутинных задач благодаря ИИ экономит время и ресурсы компаний, а анализ обратной связи с клиентами и персонализированный подход способствуют улучшению обслуживания и увеличению продаж. Кроме того, ИИ сыграл важную роль в эффективном маркетинге, позволяя сегментировать аудиторию и использовать таргетированную рекламу, что значительно повышает эффективность маркетинговых кампаний.

Искусственный интеллект обладает множеством преимуществ, таких как автоматизация процессов, анализ больших объемов данных и повышение эффективности маркетинговых стратегий. Однако, важно помнить, что ИИ неспособен к человеческим качествам, таким как эмоции, интуиция и творчество.

Безусловно, развитие искусственного интеллекта необходимо осуществлять в тесном взаимодействии с человеком, учитывая его ценные качества и принципы. В конечном итоге, то, что мы вложим в искусственный интеллект, определит его возможности и вклад в наше общество и бизнес-сферу.

Список использованной литературы

1. Статья «Искусственный интеллект: краткая история, развитие, перспективы», А. Джемилева, 2021 & Источник: <https://timeweb.com/ru/community/articles/chto-takoe-iskusstvennyy-intellekt>
2. Статья «Как ИИ используется в нашей повседневной жизни», TAdviser, 2022 Источек: <https://uchet-jkh.ru/i/iskusstvennyi-intellekt-v-povsednevnoi-zizni-potencial-i-primeneniye/>
3. Статья «5 ПРИМЕРОВ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ», 2019. <https://futurenow.com.ua/ru/5-prymerov-yskusstvennogo-yntellekta-v-povsednevnoj-zhyzny/>
4. Статья «Искусственный интеллект в повседневной жизни: развитие и перспективы», ВА Аксентов, 2023
5. Статья: «Что ждет искусственный интеллект в 2024 году», 2024
6. Искусственный интеллект ChatGPT: <https://chat.openai.com/c/414795a4-1ba8-454a-84f7-175d69968f4f>
7. Статья «Как искусственный интеллект строит бизнес с нуля?», 2023, Е.Немерицкая Источник: <https://kz.kursiv.media/special/iskusstvennyj-intellekt/kak-iskusstvennyj-intellekt-stroit-biznes-s-nulya/>
8. Искусственный интеллект Bard: <https://gemini.google.com/app/911b1590c8022848>
9. Беляевский, И.К. Маркетинговые исследования: информация, анализ, прогноз: учебное пособие.
10. Искусственный интеллект VenturusAI: <https://venturusai.com>
11. Искусственный интеллект Bing: <https://www.bing.com/images/trending>
12. Искусственный интеллект Invideo: <https://ai.invideo.io/workspace/af135157-9cb8-40f7-98f3-550662269398/v2-copilot/6e620f9c-4901-47e2-aa8a-fc4aca9c1002>
13. Искусственный интеллект 10web: <https://10web.io>
14. Искусственный интеллект gamma ai: <https://gamma.app>
15. Искусственный интеллект Pika: <https://pikalabs.net>

УДК 338.2 (574)

Bildebayeva A.B.*

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Андапта

Таяу болашақта ұлттық экономиканы дамытудың басым бағыттары: экономиканы одан әрі құрылымдық жаңғырту және әртараптандыру, теңгерімді және жауапты сыртқы экономикалық саясатты жүзеге асыру, ұлттық корпоративтік көшбасшыларды қалыптастыру және қолдау, кластерлік бастаманы одан әрі дамыту.

Кілт сөздер: Халық саны, өндіріс көлемі, ресурстарды тұтыну, ресурстарды үнемдеу стратегиясы, шикізаттың әлемдік нарығы, тұрақты экономикалық өсу, бәсекеге қабілеттілік, энергетикалық өнімдер.

Аннотация

В ближайшей перспективе приоритетными направлениями для развития национальной экономики являются: дальнейшая структурная модернизация и диверсификация экономики, реализация сбалансированного и ответственного внешнеэкономического курса, формирование и поддержка национальных корпоративных лидеров, дальнейшее развитие кластерной инициативы.

Ключевые слова: Численность населения, объем производства, потребление ресурсов, стратегия ресурсосбережения, мировой рынок сырья, устойчивый экономический рост, конкурентоспособность, энергетические товары.

Abstract

In the near future, priority areas for the development of the national economy are: further structural modernization and diversification of the economy, implementation of a balanced and responsible foreign economic policy, formation and support of national corporate leaders, further development of the cluster initiative.

Key words: Population, production volume, resource consumption, resource conservation strategy, world market for raw materials, sustainable economic growth, competitiveness, energy products.

The President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev in his Address to the people of Kazakhstan clearly indicated that: “We have chosen a model of a competitive economy with priority sectors that have the economic potential to increase competitiveness, thereby marking the beginning of the development of a system of Kazakhstani clusters in such market segments such as tourism, oil and gas engineering, food and textile industries, transport and logistics services, metallurgy and building materials. They will determine the long-term specialization of the country’s economy in non-resource sectors.

We began the creation of a fundamentally new system for managing economic development - the National Innovation System - our guide to the world of new technologies and the new economy". [1]

The study of the problem of economic development has one of the central places in science. The decisive condition for the further development of human society in the modern era has become not a simple expansion, a quantitative increase in its parameters (population, production volumes, resource consumption), but a structural change - the transition from a resource-consuming to a resource-saving strategy. [2] The structure of the economy is of great importance for balancing the national economy and increasing the rate of economic growth.

It can be said that the successful economic development of most Western countries is to a large extent explained by deep structural transformations that ensure a general increase in production and other qualitative changes in the country's economy.

Increasing the production of durable goods, as the experience of many countries, including mainland China, has shown, is the shortest way to quickly fill the market, create long-term prospects for income growth, and create sustainable consumer and labor motivations.

After the Republic of Kazakhstan gained independence, radical macroeconomic transformations took place in the economy, associated with the transition from an administrative-command system to market relations, involving the implementation of a number of deep macro- and

* Ассоциированный профессор Казахско-Американский Университет г. Алматы, Казахстан gmail: aigul.bildebayeva@gmail.com

microeconomic reforms. One of the essential components of industrial policy in the transition period is structural modernization. It occurs both at the macro level, when the structure of the industry in the national economic complex changes, and at the level of economic entities, when processes affect intra-production relations.

The transition to market development led to very contradictory results in the service sector: the share of people employed in education and health care decreased, but absolute and relative employment in trade and directly related activities increased sharply. The expansion of wholesale and retail trade and the elimination of deficits undoubtedly indicate progressive changes in the economy. But even here, the forced transition of skilled workers into trade can hardly indicate the optimal use of labor resources of relatively high qualifications. At the same time, the reduction in employment in the fields of education, health care and science, justified primarily by economic considerations, indicates, if not entirely negative, then, in any case, extremely contradictory socio-economic shifts in the economy. [3]

Established in 1990-1998. The economic situation, called technological degradation of the economy, was characterized as a disequilibrium economic decline with a negative quality of structural changes. The largest negative shift was observed in agricultural production. A similar picture was observed in almost all industries, especially in mechanical engineering. Together with a sharp reduction in the total volume of production of the engineering complex, this meant a significant reduction in the investment potential of the economy and ensuring the competitiveness of domestic products. The smallest decline occurred in the fuel and energy complex. This is primarily due to the growth in the raw material orientation of the economy.

By the beginning of market reforms, the domestic economy, long and deeply embedded in the “big economy,” was characterized by rigid macrostructures that hampered the development of technical progress and resource conservation; ignoring the efficiency criterion in the formation of sectoral and territorial proportions, distribution of resources, establishment of economic ties between economic entities; high level of monopolization; deep structural imbalances caused by the unchanged priorities of the extractive sector; technical and technological unevenness in the development of the production base; high resource intensity of industry; lack of market infrastructure.

At the beginning of the reform period, the country's leadership chose the ideology of maximum economic liberalism. This is largely due to the fact that by the beginning of our reforms, Keynesianism, as the theoretical foundation of state economic policy, which reigned supreme in the West in the 50-70s of the 20th century, left the stage, giving way to neoliberalism with its main slogan: “Less government means more market.” A course was taken to accelerate the formation of basic institutions of a market economy and reduce state participation in the economic life of the country. The central link of the reforms was large-scale privatization, as a result of which the non-state sector, supplemented by the private-public sector, currently occupies a dominant position in the economy.

It was assumed that after business entities were given full independence, market mechanisms of self-organization would automatically start working, structural restructuring and the economic growth induced by it, interrupted in the late 80s, would spontaneously begin. It was assumed that the mechanisms of private property and the corresponding new organizational and legal forms of enterprises, along with freedom of market pricing and competition, would largely, if not completely, replace the functions of state regulation of the economy. Tax, budgetary, customs and partially banking regulation was left to the state's share. [4]

Today we can already say that the privatization carried out led to the loss of state and public control over the production and financial spheres, their “shadowing” and the use of physically and morally obsolete fixed assets.

At the same time, during the years of reforms, important and generally positive changes have occurred in the size structure of production, which characterizes the ratio of enterprises of different sizes - large, medium and small. Over the years of reforms, a system of small industries, previously practically absent, was created, and large economic structures - financial industrial groups -

adequate to the market economy were formed. Foreign economic relations are becoming one of the most important factors in the structural modernization of the economy in the context of its rapidly progressing integration into the world economy. They are carried out mainly through traditional channels of foreign trade: export and import, foreign investment, development of international economic cooperation of domestic enterprises. As a result, the country's participation in the system of international division of labor sharply expanded.

In the last decade, the global economy has seen a trend toward increased production and consumption of energy, mainly due to non-renewable energy resources of organic origin: oil, coal and gas. In this regard, in almost all world markets for raw materials there is an increase in the level of prices for energy products.

The current state of the economy in the international division of labor looks very vulnerable, since there is dependence on fluctuations in the world commodity markets. According to the forecasts of international experts, the weight and influence of fuel and raw material suppliers on the world market will decrease, and accordingly their incomes will fall relatively. The main reason for this outcome, presumably, will be the introduction of progressive resource-saving technologies in developed countries. However, at this time, the main and only comparative advantage of Kazakhstan is natural resources.

The way out of this situation is seen in an active structural policy with the direct participation of the state and its influence on structural processes.

From the point of view of the long-term development of the national economy, structural changes alone towards increasing the share of the industrial sector are not enough. The problem of structural restructuring is associated not only with the neutralization of regressive, but, first of all, with the implementation of progressive structural reforms.

In a market economy, structural indicators come to the fore, characterizing the connection of its sectors with certain types of markets, their orientation towards internal and external demand. This refers to the potential and real opportunities to ensure the export of goods, to produce import-substituting and other competitive products that satisfy internal needs.

The main problems remain unresolved, including the distortion of the industry structure, focused on the production of low-tech and resource-intensive products, the raw material orientation of exports and increasing dependence on imports, the instability of the financial system, the lack of demand for human capital against the backdrop of a significant reduction in the share of the national economy in the world economy. GDP. Similar problems are observed at the meso level in the regions. The improvement in the financial performance of most domestic companies, primarily the increase in stock market capitalization as an indicator of financial efficiency, does not yet indicate a significant increase in the competitiveness of the Kazakhstan economy.

The implementation of structural modernization of the economy of Kazakhstan is carried out within the framework of three basic strategies:

- development of high-tech knowledge-intensive industries and productions, primarily based on promoting the development of markets for these products, involving intellectual property in economic circulation, linking investments with innovative projects;
- development of competitive production of consumer and investment goods based on the use of price advantages of domestic products, pursuing a rational public procurement policy, providing assistance in promoting Russian goods to domestic and foreign markets;
- ensuring the stable development of energy raw materials production to meet the needs of the domestic market on the basis of a flexible tax and customs tariff policy, providing assistance in attracting foreign investment.

In order to accelerate the implementation of the Strategy for Kazakhstan to join the 50 most competitive countries in the world, it is necessary to transform the productive forces, technological renewal of production, improvement of the legislative framework, qualitative changes in the structure of the economy, as well as the development of human capital. All this presupposes the formation and implementation of its own version of modernization, taking into account the

characteristics of the national economy, which would allow Kazakhstan to become an active and equal participant in the world market in the context of globalization. [5]

The task of transition to a balanced economic structure that ensures stable development can only be solved by active structural restructuring of industry and imparting a new quality to industrial development. Thus, the goal of the State Industrial Innovation Program is to actively promote long-term sustainable economic growth in Kazakhstan through industrial modernization and economic diversification, creating conditions for the production of competitive, including high-tech types of products and increasing exports.

In order to increase the competitiveness of the national economy, it is necessary to effectively implement the strategy of internationalization of the economic structure, which should manifest itself in increasing the export of highly processed products simultaneously with the process of import substitution. This is exactly how, from the production of food and the simplest consumer goods to the production of some part of the means of production necessary for their production, import-substituting structural changes took place in the economies of a number of countries (Asian newly industrialized countries, India, Mexico, Brazil and China). Subsequently, the development paths of the import substitution process of these countries diverged. Having analyzed the structure of exports of these countries over a twenty-five-year period, A. Elyanov came to the conclusion that states that increased their exports simultaneously with the process of import substitution achieved the greatest success. [6]

The Kazakh economy is small in capacity, and experts associate the greatest prospects for long-term economic growth with an export-oriented rather than an import-substituting strategy.

Modernization of the economy seems to be a complex step-by-step process, which involves:

- mastering the production of products of a modern technological level on a scale that allows national companies to take worthy positions in world markets;
- updating the production apparatus, replacing outdated equipment and technologies;
- organic inclusion in the latest global innovation processes, full integration into the world economy, the speedy use of all important innovations, including new products in the field of organization and management. Only under this condition can a country benefit from the inevitable processes of globalization, and not become their victim;
- retraining, requalification or replacement of personnel, retraining and re-education of people, if you want, the adoption of a different way of thinking that meets the requirements of the time, new education, opportunities to master new professions, mass dissemination of new knowledge and values necessary for society;
- implementation of structural changes in the economy, formation of a production structure that meets the criteria of a developed industrial country. This implies an increase in the share of products with high added value in GDP and exports, including products of the new information economy, and a move away from the one-sided raw material orientation of exports.

In the near future, priority areas for the development of the national economy are: further structural modernization and diversification of the economy, implementation of a balanced and responsible foreign economic policy, formation and support of national corporate leaders, further development of the cluster initiative.

References

1. Message from the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan Strategy “Kazakhstan-2030” at the New stage of development of Kazakhstan. - Astana. - 2007.
2. Aubakirov Ya.A. National economy in the context of globalization. - Almaty: Kazakh University, 2005. - P. 340.
3. Kenzheguzin M.B. Social guide for growth // *Kazakhstanskaya Pravda*. - 2005. - March 20.
4. The economy of Kazakhstan in the context of globalization: the mechanism of modernization and functioning / Ed. Kenzheguzina. - Almaty, Institute of Economics of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. - 2005. - P. 92.
5. State strategy for industrial and innovative development of the Republic of Kazakhstan for the period until 2015. - Astana, 2003.
6. Elyanov A. Industrialization of developing countries in the interior of world economic relations and Russia // *World Economy and International Relations*. - 1999. - No. 1. - P. 12-24.

УКД 659

Даллакян Л.О. *, Рудковская Е.А.**

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В МЕЖДУНАРОДНОМ МАРКЕТИНГЕ: АДАПТАЦИЯ К КУЛЬТУРНЫМ РАЗЛИЧИЯМ, ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ТРЕНДЫ И СТРАТЕГИИ ГЛОБАЛЬНОГО УСПЕХА

Аңдатпа

Мақала мәдени ерекшеліктерге бейімделудің маңыздылығына назар аудара отырып, халықаралық маркетингтегі инновациялық стратегияларды қарастырады. Авторлар технологиялық трендтердің жаһандық стратегиялардың тиімділігіне әсерін талдайды. Мақалада нарықтардың әртүрлілігіне жақсы бейімделетін табысты компаниялардың практикалық мысалдары келтірілген. Ұйымдар кездесетін қиындықтар қарастырылады және оларды жеңудің инновациялық әдістері ұсынылады. Мақалада халықаралық маркетингтік стратегияларын оңтайландыруға ұмтылатын бизнес көшбасшылары мен маркетинггерге арналған ұсыныстар бар. Зерттеу қазіргі жаһандық бизнес ортасындағы негізгі трендтер мен табысты тәсілдерді түсіну үшін пайдалы шолуды қамтамасыз етеді. Ол оқырмандарға маркетингтегі мәдени айырмашылықтар мен инновациялық технологияларды тиімді басқару арқылы жаһандық табысты барыниа арттыру туралы түсінік береді.

Түйінді сөздер: инновация, халықаралық маркетинг, мәдени бейімделу, технология, жаһандық стратегия, табысты компаниялар, сын-қатерлер, ұсыныстар.

Аннотация

Статья рассматривает инновационные стратегии в международном маркетинге, фокусируясь на важности адаптации к культурным особенностям. Авторы анализируют влияние технологических трендов на эффективность глобальных стратегий. В статье представлены практические примеры успешных компаний, с лучшей адаптацией к разнообразию рынков. Рассматриваются вызовы, с которыми сталкиваются организации, и предлагаются инновационные методы их преодоления. Статья содержит рекомендации для бизнес-лидеров и маркетингеров, стремящихся оптимизировать свои международные маркетинговые стратегии. Исследование обеспечивает полезный обзор для понимания ключевых трендов и успешных подходов в современной глобальной бизнес-среде. Она предоставляет читателям инсайты по максимизации глобального успеха через эффективное управление культурными различиями и инновационными технологиями в маркетинге.

Ключевые слова: инновации, международный маркетинг, культурная адаптация, технологии, глобальные стратегии, успешные компании, вызовы, рекомендации.

Annotation

The article examines innovative strategies in international marketing, focusing on the importance of cultural adaptation. The authors analyze the impact of technological trends on the effectiveness of global strategies. The article presents practical examples of successful companies with better adaptation to a variety of markets. The challenges faced by organizations are considered and innovative methods of overcoming them are proposed. The article contains recommendations for business leaders and marketers seeking to optimize their international marketing strategies. The study provides a useful overview for understanding key trends and successful approaches in today's global business environment. She provides readers with insights on maximizing global success through effective management of cultural differences and innovative technologies in marketing.

Keywords: innovations, international marketing, cultural adaptation, technologies, global strategies, successful companies, challenges, recommendations.

В условиях ускоренных изменений и конкуренции на глобальных рынках, международный маркетинг вынужден эволюционировать, чтобы соответствовать требованиям современной бизнес-среды. Настоящая статья предлагает глубокий взгляд на инновационные методы и стратегии, которые помогают компаниям успешно адаптироваться к культурным различиям и эффективно внедрять технологические новшества. Раскрывая секреты глобального успеха, исследование не только выявляет вызовы, стоящие перед предприятиями, но также предоставляет практические решения для их преодоления. Читатели получают ценные уроки и стратегические наставления для ориентирования в современном мире международного бизнеса, где инновации и адаптация к разнообразию становятся ключевыми факторами успешного продвижения на глобальной арене.

* Магистрант 1 курса по международному маркетингу в Российском университете дружбы народов имени Патриса Лумумбы, г. Москва, Россия. E-mail: lilya.dallakyan@bk.ru

** Магистрант 1 курса по международному маркетингу в Российском университете дружбы народов имени Патриса Лумумбы, г. Москва, Россия. E-mail: Ekaterinivskaya@mail.ru

В соответствии с мнением Дж. Р. Эванса и Б. Бермана, международный маркетинг представляет собой стратегию продвижения товаров и услуг на мировом уровне, осуществляемую в той стране, где зарегистрирована организация [1].

Международный маркетинг – это отрасль маркетинга, которая фокусируется на создании и реализации маркетинговых стратегий для продуктов и услуг на глобальном уровне. В отличие от национального маркетинга, международный маркетинг учитывает культурные, социальные, экономические и политические различия в различных странах, стремясь адаптировать свои подходы для максимизации эффективности на мировых рынках.

Инновационный подход в международном маркетинге связан с использованием новаторских методов и технологий для достижения конкурентного преимущества на глобальных рынках. Это может включать в себя применение передовых технологий, создание уникальных продуктов, а также адаптацию культурных и социальных различий в разных странах. Инновационный подход включает в себя поиск новых идей, стратегий и методов, чтобы эффективно конкурировать и успешно взаимодействовать с разнообразными потребительскими рынками по всему миру.

Следует отметить исследование, проведенное Герчиковой И.Н., в соответствии с которым международный маркетинг представляет собой особый подход к принятию управленческих решений, ориентированный на максимальное удовлетворение потребностей как на локальном, так и на глобальном уровне [2].

Рисунок – 1. Инновационные подходы в международном маркетинге

Эти подходы позволяют компаниям не только адаптироваться к разнообразным рынкам, но и создавать конкурентные преимущества в условиях глобальной конкуренции.

Инновационные подходы в международном маркетинге означают использование новаторских и креативных стратегий для эффективного продвижения продуктов и услуг на

глобальном рынке. Этот подход включает в себя разработку и применение уникальных идей, технологий, процессов и методов в сфере маркетинга с целью создания конкурентных преимуществ и успешного взаимодействия с разнообразными культурами и потребительскими рынками по всему миру.

Инновационные подходы в международном маркетинге могут включать в себя использование передовых технологий, адаптацию культурных особенностей, создание уникальных продуктов и услуг, а также эффективное использование современных коммуникационных средств. Важным аспектом является поиск новаторских решений для решения сложных задач, с которыми компании сталкиваются на глобальном рынке.

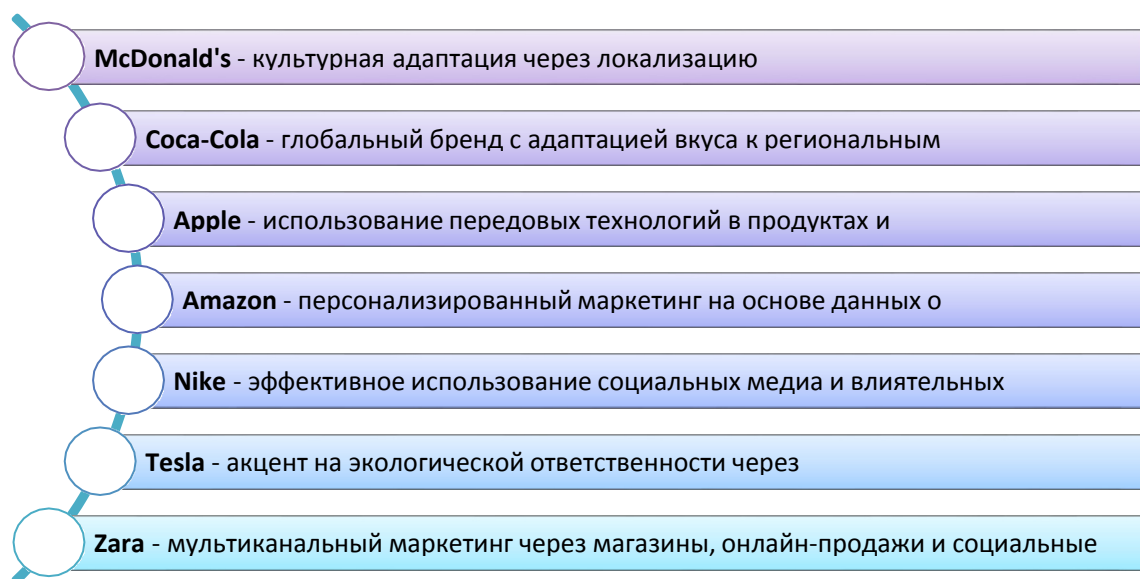

Рисунок – 2. Конкретные примеры успешных компаний, иллюстрирующих инновационные подходы в международном маркетинге

Культурная адаптация: Пример: McDonald's адаптирует свое меню к культурным особенностям различных стран, предлагая локальные варианты бургеров и закусок. В Индии, например, они предлагают "Махараджа Мак" с курицей вместо говядины.

Глобальные бренды: Пример: Coca-Cola успешно поддерживает свой глобальный бренд, сохраняя узнаваемый стиль упаковки и рекламы, адаптируя при этом свой вкус к предпочтениям различных регионов.

Использование технологий: Пример: Apple внедряет передовые технологии в свои продукты и маркетинговые стратегии, такие как Face ID, Siri и инновационный дизайн, что делает их продукты желанными в мире.

Персонализированный маркетинг: Пример: Amazon использует данные о покупках и предпочтениях пользователей для предоставления персонализированных рекомендаций и уникальных предложений.

Социальные медиа и влиятельные личности: Пример: Nike успешно использует социальные медиа и сотрудничество с известными спортсменами, такими как LeBron James, для создания кампаний, которые привлекают внимание и стимулируют продажи.

Экологическая ответственность: Пример: Tesla акцентирует внимание на электрических транспортных средствах и солнечных батареях, подчеркивая свою эко-дружественность в маркетинговых усилиях.

Мультиканальный маркетинг: Пример: Zara использует магазины, онлайн-продажи и социальные медиа, создавая мультиканальный опыт для покупателей и расширяя свой охват аудитории.

Иновационные продукты: Пример: Google с постоянным внедрением новых продуктов и услуг, таких как Google Glass и Waymo, демонстрирует свою способность к инновациям в различных областях.

Ведущие мировые бренды, такие как Amazon и Nike, успешно применяют персонализированный маркетинг для создания уникального опыта для каждого потребителя. Рассматривается эффективное использование данных о покупках и предпочтениях, позволяющее создавать индивидуализированные рекомендации и кампании.

Социальные медиа выступают ключевым инструментом в стратегиях привлечения аудитории. Примеры успешного использования социальных медиа и партнерства с влиятельными личностями, как у Nike, подчеркивают, как маркетинг может стать более эффективным через взаимодействие спотребителями на платформах, где они активны.

Исследование также обращается к мультиканальному маркетингу, используемому Zara, и оценивает, как интеграция магазинов, онлайн-продаж и социальных медиа обеспечивает синергию, расширяя аудиторию и усиливая воздействие бренда.

Современные компании, такие как Google, выступают в роли инноваторов, предлагая продукты, которые идут в ногу с последними технологическими трендами. Исследование этих инноваций в контексте маркетинга подчеркивает важность тесного взаимодействия с технологическими трендами для глобального успеха.

Компания по производству продуктов питания "General Mills" из США запустила рекламную кампанию для своего порошка для тортов в Японии с лозунгом "Печь торт так же легко, как варить рис", что вызвало негодование из-за того, что для японцев умение правильно приготовить рис считается искусством [3].

При продвижении шампуня "Wash and Go" в Польше компания "Procter & Gamble" не учла особенности потребительского рынка, где большинство семей не обладает бассейном. Реклама, где женщина выходит из бассейна и моет волосы в душе, не соответствовала потребительским ожиданиям данной страны и не произвела нужного эффекта [4].

Исключительные методы, применяемые ведущими компаниями, могут варьироваться в зависимости от их индустрии, целевой аудитории и конкретных стратегий. Вот несколько распространенных методов, которые используют инновационные и успешные компании:

Анализ данных и персонализированный маркетинг:

- *Пример:* Amazon, с использованием алгоритмов машинного обучения, анализирует поведение покупателей для предоставления персонализированных рекомендаций и специальных предложений.

Интеграция социальных медиа и влиятельных личностей:

- *Пример:* Nike строит успешные кампании с использованием популярных спортсменов и активно взаимодействует с потребителями через социальные медиа для создания сильного сообщества.

Мультиканальный маркетинг:

- *Пример:* Zara объединяет опыт офлайн-магазинов с онлайн-продажами и активно использует социальные медиа для увеличения охвата аудитории и повышения узнаваемости бренда.

Иновационные продукты и технологические тренды:

- *Пример:* Google продвигает продукты, такие как Google Glass и Waymo, впереди технологического прогресса, устанавливая стандарты в индустрии и привлекая внимание потребителей.

Экологическая ответственность и устойчивость:

- *Пример:* Tesla активно продвигает электромобили и солнечные батареи, уделяя внимание устойчивости и создавая позитивный образ бренда среди экологически осознанных потребителей.

Рисонок – 3. Методы, которые используют инновационные и успешные компании

Эти методы представляют лишь небольшой обзор того, как ведущие компании могут применять инновационные стратегии в маркетинге. Однако конкретные методы будут зависеть от индивидуальных целей и особенностей каждой компании.

Инновационные методы успешных компаний включают технологические инновации, глобальные стратегии, гибкость, фокус на потребителя, готовность к риску, культуру инноваций и сотрудничество. Эти подходы обеспечивают долгосрочный успех через создание уникальных продуктов, адаптацию к рыночным изменениям и поддержание конкурентоспособности.

SWOT-анализ (SWOT - Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) представляет собой метод стратегической оценки, который позволяет компаниям проанализировать свои сильные и слабые стороны, а также оценить внешние возможности и угрозы.

В контексте «Инновационные подходы в международном маркетинге: адаптация к культурным различиям, технологические тренды и стратегии глобального успеха» SWOT-анализ применяется для выявления основных аспектов, влияющих на успешность инновационных маркетинговых стратегий в глобальном масштабе.

Таблица – 1. SWOT-анализ: Инновационные подходы в международном маркетинге

Strengths (Сильные стороны):	Weaknesses (Слабые стороны):
<p>1. Глубокое понимание культурных различий: Компания, осуществляющая инновационные подходы, может обладать сильным пониманием и адаптацией к культурным различиям, что способствует успешному взаимодействию с разнообразными рынками.</p> <p>2. Технологическое лидерство: Использование передовых технологий может обеспечить преимущество в эффективной реализации маркетинговых стратегий и привлечении внимания целевой аудитории.</p> <p>3. Глобальная видимость: Применение инновационных стратегий может укрепить позиции на мировом рынке, привлекая внимание и уважение со стороны потребителей.</p>	<p>1. Сложности в адаптации: Адаптация к культурным различиям может столкнуться с трудностями, особенно в контексте более консервативных рынков, что может привести к недопониманию и противоречиям.</p> <p>2. Технологическая зависимость: Зависимость от технологий подразумевает высокие затраты и необходимость постоянного обновления, что может быть вызовом для небольших компаний.</p> <p>3. Риск недопонимания рынка: Некорректное восприятие культурных особенностей может привести к провалу маркетинговых кампаний и ухудшению репутации.</p>
Opportunities (Возможности):	Threats (Угрозы):
<p>1. Развитие новых рынков: Инновационные подходы предоставляют возможность успешного входа на новые рынки, привлекая разнообразные аудитории.</p> <p>2. Стимулирование востребованности: Технологические тренды могут способствовать созданию уникальных продуктов, усиливая интерес со стороны потребителей.</p> <p>3. Построение лояльности: Глобальный успех может повысить лояльность клиентов и способствовать укреплению позиций на рынке.</p>	<p>1. Конкуренция: Растущая конкуренция в международном маркетинге может уменьшить долю рынка и создать давление на цены.</p> <p>2. Политические риски: Изменения в политике и законодательстве стран могут повлиять на эффективность маркетинговых стратегий.</p> <p>3. Неудачи в адаптации: Неверное восприятие культурных особенностей может вызвать негативные реакции потребителей и повредить репутацию бренда.</p>

SWOT-анализ предоставляет компаниям важный инструмент для стратегического обзора, помогая выделить ключевые моменты в их внутренней и внешней среде. Этот подход не только позволяет оценить текущее положение, выявить проблемные аспекты и определить конкурентные преимущества, но также служит основой для разработки эффективных стратегий развития. Путем более глубокого понимания собственных возможностей и ограничений, а также внешних перспектив и рисков, компании могут

принимать информированные решения, направленные на достижение устойчивого успеха в динамичной бизнес-среде.

Таблица – 2. PEST-анализ: Инновационные подходы в международном маркетинге

Политические факторы (Political):	Экономические факторы (Economic):
<ul style="list-style-type: none"> –Тарифные и таможенные барьеры: Воздействие на международные отношения может повлиять на доступ к рынкам и торговым возможностям. –Законодательство: Различия в законодательстве могут требовать адаптации маркетинговых стратегий для соблюдения правовых норм различных стран. –Геополитические конфликты: Нестабильность в регионах может создавать риски для бизнеса и требовать особого внимания к маркетинговым действиям. 	<ul style="list-style-type: none"> –Курс валют: Перепады курсов могут влиять на стоимость товаров и услуг, а также на конкурентоспособность на мировых рынках. –Экономическая стабильность: Уровень экономической стабильности в различных странах влияет на покупательскую способность и стратегии ценообразования. –Инфляция и ставки: Экономические показатели могут влиять на финансовые стратегии и стоимость капитала для инновационных проектов.
Социокультурные факторы (Sociocultural):	Технологические факторы (Technological):
<ul style="list-style-type: none"> –Разнообразие культур: Адаптация к различиям в ценностях, предпочтениях и обычаях потребителей в разных культурах для более эффективного взаимодействия. –Демография: Инновации должны соответствовать изменениям в структуре населения и потребительских предпочтениях. –Образование и уровень осведомленности: Влияние на готовность потребителей к принятию новых технологий и инновационных продуктов. 	<ul style="list-style-type: none"> –Технологические инновации: Возможности использования передовых технологий для улучшения продуктов и услуг. –Цифровая трансформация: Адаптация к онлайн-платформам и цифровым технологиям для расширения рынков и взаимодействия с клиентами. –Исследования и разработки: Инвестиции в исследования и разработки для поддержки инноваций и технологического лидерства.

PEST-анализ помогает выявить важные факторы, воздействующие на стратегии маркетинга в международном контексте, и создать адаптированные подходы к инновационным методам.

Пути улучшения и предложения для инновационных подходов в международном маркетинге: адаптация к культурным различиям, технологические тренды и стратегии глобального успеха:

Глубокая адаптация культурных различий:

1. Улучшение маркетинговых исследований:

Более детальные исследования культурных особенностей различных регионов для точной адаптации маркетинговых стратегий.

2. Местные партнерства:

Плотное взаимодействие с местными компаниями и культурными экспертами для более эффективного внедрения инноваций.

3. Технологическое лидерство и цифровая трансформация:

Инвестиции в исследования и разработки: Увеличение финансирования для постоянного инновационного развития и создания конкурентных технологических продуктов.

4. Обучение персонала:

Подготовка сотрудников к использованию новых технологий и цифровых инструментов для оптимальной реализации маркетинговых стратегий.

5. Активное участие в экологически устойчивых практиках:

Экологически ответственные продукты: Развитие и продвижение продуктов, ориентированных на устойчивость и экологическую безопасность.

6. Социально-экологические кампании:

Участие в образовательных и проактивных кампаниях, направленных на экологическое просвещение.

7. Глобальная стратегия маркетинга:

Сетевое взаимодействие: Установление активного взаимодействия с глобальными партнерами и создание международных маркетинговых сетей.

8. Мультиязычные кампании:

Разработка и запуск рекламных кампаний на разных языках для эффективного общения с разнообразной аудиторией.

9. Поддержка политической стабильности:

Мониторинг геополитической обстановки: Активное отслеживание политических событий и адаптация стратегий к изменениям в мировой политике.

10. Лоббирование интересов:

Взаимодействие с органами власти для поддержки политик, способствующих стабильности мирового бизнес-окружения.

Эти предложения и улучшения могут способствовать более успешному использованию инновационных подходов в международном маркетинге, подчеркивая адаптацию к разнообразным культурным контекстам, технологическое лидерство и устойчивость в глобальных рыночных условиях.

Согласно Ф. Котлеру, маркетинг представляет собой управленческий процесс, который позволяет индивидам или группам индивидов удовлетворять свои потребности путем осуществления взаимообмена товарами и потребительскими ценностями [5].

В заключение, успешное внедрение инновационных подходов в международный маркетинг, с учетом адаптации к культурным различиям, технологическим трендам и стратегиям глобального успеха, требует системного и комплексного подхода. Активная адаптация культур, инвестиции в технологическое развитие, устойчивость к экологическим вызовам и глобальная стратегия маркетинга становятся ключевыми факторами конкурентоспособности в современном бизнес-мире.

С учетом политических, экономических, социокультурных, технологических и экологических аспектов, предложенные улучшения направлены на создание устойчивых и гибких стратегий, способных эффективно реагировать на переменчивость мирового рынка. Принятие данных предложений позволит компаниям не только успешно преодолевать вызовы, но и активно использовать возможности для расширения глобального влияния и достижения долгосрочного успеха в динамичной и конкурентной среде.

Список использованной литературы

1. Карманова Т. И. Проблемы кросс-культурных различий в международном маркетинге // Молодой ученый. — 2014. — № 10. — С. 245-248
2. Зиннуров У.Г., Исмагилова В.С. Теория и практика маркетинговых исследований. Уфа: «Восточный университет», 1999. — 148с.
3. Раздьяконова Е.В. Кросс-культурные особенности разработки рекламного продукта для зарубежного рынка // Трансформация научных парадигм и коммуникативные практики в информационном социуме: сб. науч. тр. конф. г. Томск, 22-23 ноября 2012 г., — Томск: Изд-во ТПУ, 2013. — С. 58-61
4. Ноздрева, Р. Б. Международный маркетинг: учебник / Р. Б. Ноздрева. — М.: Экономист, 2005. — 990 с.
5. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс: учебник / Ф. Котлер. — М.: Вильямс, 2015. — 496 с.

УДК 656.073.235

Zhantassova Z. A.*

CONTAINER TRANSPORTATION AS A TOOL FOR LOGISTICS SERVICE DEVELOPMENT

Аннотация

Бұл зерттеу компания жұмысының тиімділігін арттыруда логистикалық қызметтердің назардан тыс қалған әлеуетін, әсіресе Қазақстанда контейнерлік тасымалдаудың қалыптасып келе жатқан секторы контекстінде атап көрсетеді. Логистикада контейнерлеудің өсіп келе жатқан маңыздылығын көрсететін жаһандық тенденцияларға қарамастан, оны Қазақстанда енгізу деңгейі төмен болып қалуда, бұл осы салада өсу мен оңтайландыру үшін кең мүмкіндіктер ашады.

Кілт сөздер: Түйінді сөздер: логистикалық сервис, контейнерлік тасымалдар, Қазақстан, жаһандану, компаниялар

Аннотация

Данное исследование подчеркивает упущенный из виду потенциал логистических услуг в повышении эффективности работы компании, особенно в контексте зарождающегося сектора контейнерных перевозок в Казахстане. Несмотря на глобальные тенденции, свидетельствующие о растущем значении контейнеризации в логистике, уровень ее внедрения в Казахстане остается низким, что открывает широкие возможности для роста и оптимизации в этой области.

Ключевые слова: Логистический сервис, контейнерные перевозки, Казахстан, глобализация, компании

Abstract

This study highlights the overlooked potential of logistics services in enhancing company performance, particularly in the context of Kazakhstan's nascent container transportation sector. Despite global trends showing the increasing importance of containerization in logistics, Kazakhstan's adoption rate remains low, presenting a significant opportunity for growth and optimization in this area.

Key words: Logistics services, container transportation, Kazakhstan, globalization, companies

Logistics service in the historical framework of logistics development as a separate science is a relatively modern trend. Analyses of the current state and development of logistics service show that most companies do not pay proper attention to it and focus on increasing profits by alternative methods, ignoring the advantages of optimally established service. The main prerequisite is the lack of full theoretical and methodological materials and resources in the field of logistics service, which can motivate the management of the company to take active steps to improve the services; moreover, there is a demand from customers and target audience for such an organization.

Of great importance is the system of performance indicators of quality and service organization, with the help of which it is possible to evaluate logistics activities and, accordingly, the service department in organizations.

In modern times, due to the globalization of the economy, international service activities have gained momentum, which, like logistics, goes beyond national boundaries. With the globalization of the economy, containers have become an innovative transportation tool. Containers are convenient for transportation of consolidated and different-sized cargoes both inside and outside the country. The system of container transportation is already firmly rooted in the world practice, but in our country this direction is only just gaining momentum, but has good prospects for development.

The figure of 3% proves that companies in Kazakhstan have little impact on the development of container transportation. Although with all this, the development of containerization could attract more cargoes in transit from China. Development of containerization would allow Kazakhstan to increase volumes of transit and export transportations up to 4.1 million TEU. If properly implemented in Kazakhstan, containerization could become a driver for optimizing the logistics of enterprises. As evidence that the rate of development of global container transportation exceeds the rate of growth of the world economy can serve as Figure 2.

* магистрант 1-года обучения, кафедра бизнес-технологии, высшая школа экономики и бизнеса, КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: zaruzantassova@gmail.com

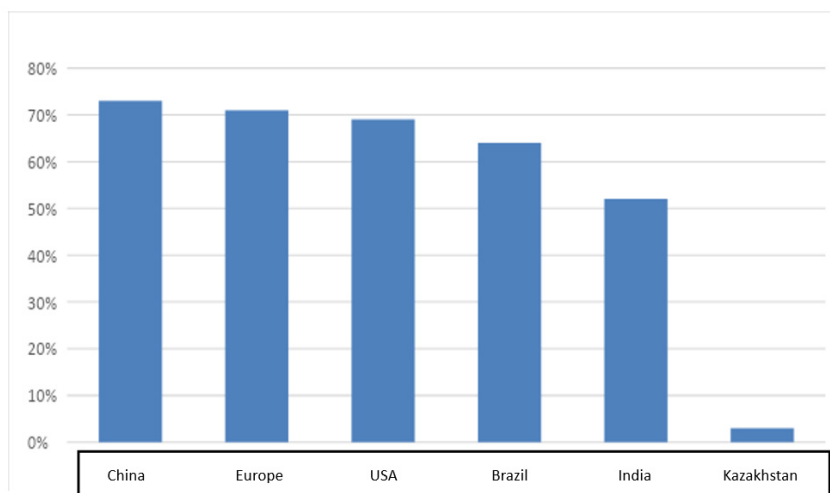

Figure 1 - Level of cargo transportation containerization, %
Note - compiled by the author based on the source [1]

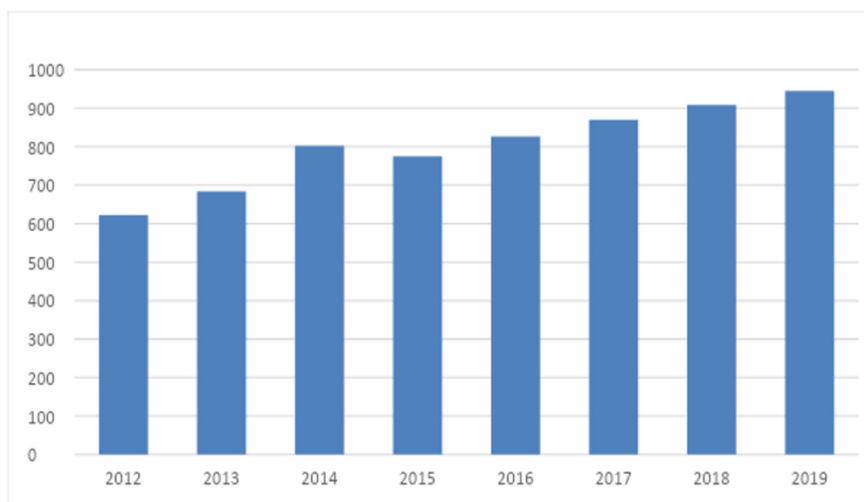

Figure 2 - Container transportation volumes, world, mln TEU
Note - compiled by the author based on the source [1]

The growth every year is between 3 and 5 percent. Consequently, companies may consider improving containerized transportation, because in time the fashion for this type of transportation will come to Kazakhstan, and the potential niche is almost empty. Furthermore, the global trend indicates that the development pace of container transportation surpasses the growth rate of the world economy, suggesting that container transportation could become an increasingly popular and efficient logistics solution. Kazakhstan, with its access to seaports, developing transportation infrastructure, and railroads, is well-placed to exploit this potential. The observed significant increase in transit container transportation further underscores the opportunity for companies in Kazakhstan to become leaders in this field, addressing existing service gaps and setting new standards for logistics efficiency. Kazakhstan has access to seaports, a developing backbone network for transportation, and railroads - it allows expanding the potential of container transportation.

Also in Kazakhstan there is an increase in transported cargo, both in ordinary wagons, and in wagons designed for container transportation in transit, which will be seen in Figure 3.

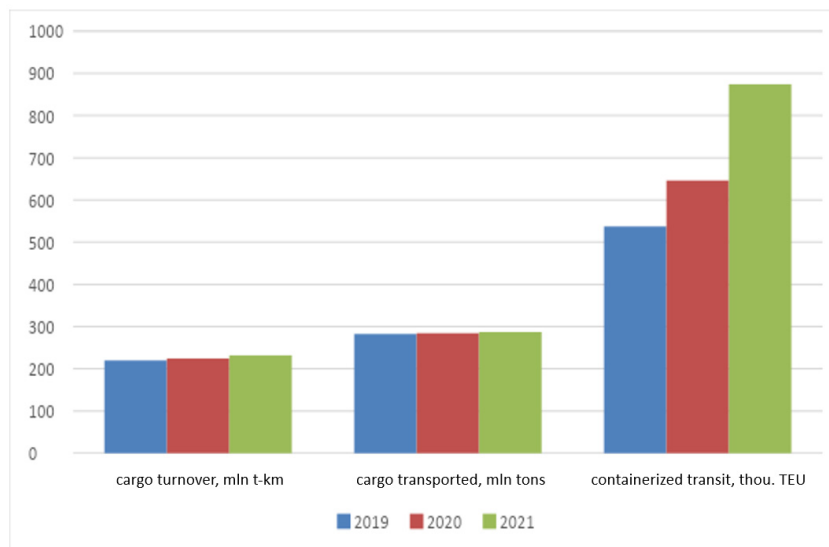

Figure 3 - Transportation costs in the economy of Kazakhstan

Note - compiled by the authors on the basis of the source [2]

According to the above data, it can be seen that there is an increase in transit container transportation, much more significant than the increase in the transportation of goods in general. Dynamics of development of container transportation every year is more than 20%. Companies have a great opportunity to become a leader in container transportation of RK, while closing the hole in their shortcomings. Increasing container transportation capabilities positions Kazakhstan as a crucial hub in global trade routes, particularly between Asia and Europe. This strategic role can attract foreign investment, improve trade balances, and strengthen diplomatic ties.

In conclusion, the development of logistics services, particularly through the optimization of container transportation, presents a substantial opportunity for companies to enhance their operational efficiency, customer satisfaction, and profitability. The case of Kazakhstan demonstrates the untapped potential in this area, urging companies to adopt proactive strategies to capitalize on this trend. Establishing a comprehensive theoretical and methodological framework for logistics service improvement can facilitate this process, encouraging more companies to recognize and invest in the vast benefits of optimized logistics and service practices. Containers facilitate the easy handling, storage, and transportation of goods, reducing logistics costs and improving delivery times. This efficiency can enhance competitiveness for businesses, both domestically and internationally.

References:

1. Brodetsky, G.L. Inventory management: multifactor optimization of the supply process: textbook for academic bachelor's degree / G.L. Brodetsky, V.D. Gerami, A.V. Kolik, I.G. Shidlovsky. - Moscow: Yurait, 2019. - 322 c.
2. Grigoriev, M.N. Commercial logistics: theory and practice: textbook for SPO / M.N. Grigoriev, V.V. Tkach. - 3rd edition, revised and additional - M.: Yurait, 2018. - 507 c.
3. Kurochkin, D.V. Logistics and supply chain management: a practical manual / D.V. Kurochkin. - Minsk: Alfa-book, 2016. - 783 c.
4. Grigoriev, M.N. Logistics: advanced course: textbook for masters / M.N. Grigoriev, A.P. Dolgov, S. . Uvarov. - Moscow: Yurait, 2015. - 734 c.

УДК 246.325

Сабитова С.М.*

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ, ПРИНЦИПЫ И ФУНКЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ

Түйін.

Мақаланың ғылыми гипотезасы әлеуметтік қорғаудың мәнін түсіну үшін әлеуметтік қамсыздандырудың мәнін түсіну керек. Мақаланың мақсаты – Қазақстан Республикасындағы халықты әлеуметтік қорғау тұжырымдамасын енгізу және талдау. Зерттеу талдауға, салыстырмалы аналитикалық әдістерге және теорияның бірлік принципіне негізделген. Әлеуметтік қорғау – бұл әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыруға бағытталған, өмір сүруге ғана емес, сонымен қатар жеткілікті деңгейде және жеткілікті деңгейде кепілдік беруге бағытталған экономикалық, құқықтық, ұйымдастырушылық, медициналық-әлеуметтік, педагогикалық, психологиялық және басқа да шаралардың көп деңгейлі жүйесі. Өмір сапасы. Халықты әлеуметтік қорғаудың ең маңызды принциптері – бұл әлеуметтік қорғау функцияларын жүзеге асыру процесінде жүзеге асырылатын гуманизм және әлеуметтік әділеттілік. Негізгі қызметтеріне мыналар жатады: экономикалық; үй шаруашылығы; психологиялық-педагогикалық; әлеуметтік-педагогикалық; заңды; еңбекті ұйымдастыру.

Кілт сөздер. Әлеуметтік қорғау, әлеуметтік қамсыздандыру, әлеуметтік көмек, әлеуметтік сақтандыру, халықтың осал топтары.

Аннотация.

Научная гипотеза статьи заключается в том, что для понятия смысла социальной защиты нужно понять суть социального обеспечения. Целью статьи является ознакомление и разбор понятия социальной защиты в РК. Исследование строится на анализе, сравнительно-аналитическом методах и принципе единства теории. Социальная защита – это многоуровневая система экономических, правовых, организационных, медико-социальных, педагогических, психологических и других мер, направленных на реализацию прав и свобод личности в области социального обеспечения, гарантированность не только выживания, но и достаточного уровня и качества жизни. Важнейшими принципами социальной защиты являются гуманизм и социальная справедливость, которые реализуются в процессе осуществления функций социальной защиты. К главным функциям можно отнести: экономическая; хозяйственно-бытовая; психолого-педагогическая; социально-педагогическая; юридическая; организация труда.

Ключевые слова. Социальная защита, социальное обеспечение, социальная помощь, социальное страхование, уязвимые слои населения.

Abstract.

The scientific hypothesis of the article is that to understand the meaning of social protection, you need to understand the essence of social security. The purpose of the article is to introduce and analyze the concept of social protection in the Republic of Kazakhstan. The study is based on analysis, comparative analytical methods and the principle of unity of theory. Social protection is a multi-level system of economic, legal, organizational, medical-social, pedagogical, psychological and other measures aimed at realizing individual rights and freedoms in the field of social security, guaranteeing not only survival, but also a sufficient level and quality of life. The most important principles of social protection are humanism and social justice, which are realized in the process of implementing the functions of social protection. The main functions include: economic; household; psychological and pedagogical; social and pedagogical; legal; Labour Organization.

Key words. Social protection, social security, social assistance, social insurance, vulnerable segments of the population.

Введение. Национальная система социального обеспечения создается как особая социальная система. Термин «социальное обеспечение» имеет разные значения.

В новых экономических условиях оно заменило термин «социальное обеспечение», использовавшийся в советской экономике, и характеризовалось специфической организационно-правовой формой социального обеспечения, реализуемой непосредственно государством.

* магистрант 1-года обучения, факультет экономики и финансов, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск, Казахстан, e-mail: malakhova_sabina01@gmail.com

Рыночная экономика требует предоставления других видов социальной поддержки наиболее уязвимым группам. Термин «социальное обеспечение» был предложен и уже давно используется в международной практике.

В широком смысле национальная социальная безопасность – это совокупность социально-экономических мер, реализуемых государством и обществом для обеспечения наилучших условий жизни, удовлетворения потребностей, средств к существованию и активного существования личности. Комплекс мер по преодолению влияния рискованной ситуации на жизнь социальных групп, граждан, оказание государством минимальной материальной помощи уязвимым слоям населения в период экономических преобразований и меры по обеспечению уровня жизни, связанного со снижением.

Социальная защита как социальный институт представляет собой совокупность правовых норм, призванных решать социальные и экономические проблемы. Она обычно имеет дело с установленными законодательством категориями граждан, которые в силу утраты трудоспособности, отсутствия работы либо по другим причинам не имеют достаточных средств для удовлетворения своих жизненно важных потребностей и потребностей нетрудоспособных членов семьи.

В рамках системы социальной защиты таким гражданам при наступлении установленных законодательством неблагоприятных событий представляется помощь компенсационного характера в денежной и натуральной форме, а также различного рода услуг.

Кроме того, система социальной защиты осуществляет меры профилактического характера, направленные на предотвращение неблагоприятных событий.

Социальная защита в Республике Казахстан осуществляется в различных организационно-правовых формах, например, таких как:

- индивидуальная ответственность работодателей;
- социальное страхование;
- адресная социальная помощь;
- государственное социальное обеспечение и др.

Использование технических форм социальной защиты может иметь различные социальные и экономические последствия.

Вместе с тем, социальная защита имеет свои специфические особенности, связанные с технологиями оказываемых ею услуг. Технология предоставления пенсий существенно отличается от технологии обеспечения безработных.

Однако система социальной защиты в нашей стране пока еще не принята в качестве самостоятельного социального института.

Понятие «социальная защита» в республике сводится лишь к вопросам социального обслуживания населения, социальной защите инвалидов, социальным пособиям, компенсационным выплатам, стипендиям, а также к социальной поддержке граждан, уволенных с военной службы в запас или отставку.

Отсутствие общего представления о характере института социальной защиты и его содержании, естественно ведет к вольному толкованию разнообразных категорий, терминов и понятий, служащих для раскрытия сущности данного института.

В стране, вставшей на путь развития рыночной экономики, термин «социальное обеспечение», отражающей специфику организации социальной защиты в центрально планируемой системе хозяйства не может использоваться.

Термин «социальная защита» в наибольшей степени соответствует сущности данного социального института.

Дальнейшее целенаправленное развитие института социальной защиты в Казахстане требует определенной систематизации категорий, терминов, понятий, без которой развитие этого института будет оставаться стихийным.

В настоящее время институт социальной защиты характеризуется совокупностью охватываемых им видов социальной защиты и используемых организационно-правовых норм. В общем виде может быть представлен следующим образом.

Виды социальной защиты:

1. Болезнь (медицинская помощь и обеспечение по временной нетрудоспособности);
2. Старость;
3. Инвалидность;
4. Смерть кормильца;
5. Материнство;
6. Содержание семьи;
7. Безработица;
8. Несчастные случаи на производстве.

Организационно-правовые формы социальной защиты:

1. Социальное страхование;
2. Социальная помощь;
3. Государственное обеспечение;
4. Обязательные накопления;
5. Частные формы.

Социальная защита также предусматривается в отношении семьи с низкими доходами, не обеспечивающими общественно необходимого прожиточного минимума, результатом которых обычно является отсутствие средств существования или средств на оплату жизненно значимых товаров и услуг (средств на оплату жилья, лечения).

Социальная защита может осуществляться в денежной форме в виде пенсий, пособий, в натуральной форме, а также путем оказания различного рода услуг лицам, являющимся объектом социальной защиты.

Она может иметь как компенсационный, так и предупредительный, профилактический характер.

Одной из государственных правовых норм социальной защиты является непосредственно государственное обеспечение нетрудоспособных лиц.

Основными признаками непосредственно государственного обеспечения является финансирование расходов за счет государственного бюджета и установление категорий обеспечиваемых лиц и уровня их обеспечения в соответствии с приоритетами, определенными органами государственной власти.

Другой организационно-правовой формой социальной защиты является социальное страхование. Оно широко используется в абсолютном большинстве стран рыночной экономики в отношении многих видов социальной защиты. В основе его лежит понятие социальных рисков и требование их обязательного и добровольного страхования.

Финансирование выплат по социальному страхованию осуществляется за счет страховых взносов работающих граждан и их работодателей, выплачиваемых, как правило, в равных долях. В финансировании систем социального страхования иногда также участвует государство.

В странах с рыночной экономикой активно используется такая организационно-правовая форма социальной защиты, как социальная помощь. Она носит адресный характер и предоставляется лицам после проверки их нуждаемости, если они не имеют других источников существования.

Другими организационно-правовыми формами социальной защиты могут быть провиденные фонды – обязательное (принудительное) накопление средств на случаи возникновения некоторых обстоятельств.

Эти фонды существуют в отдельных странах и являются общенациональными организациями, предназначенные для осуществления обязательных сбережений всеми работающими гражданами.

Фонды преследуют цель обеспечить индивидуальную ответственность, каждого работника за свое благосостояние в будущем. Они представляют собой учреждения типа сберегательного банка. Воспользоваться этими вкладами можно в случае временной нетрудоспособности, при условии прекращения работы, в случае безработицы.

Характерной особенностью касания форм социальной защиты является то, что они создаются в обязательном порядке не в силу принятия соответствующего законодательства, в силу частной инициативы отдельных субъектов. Она принимает на себя обязательства по осуществлению социальной защиты ограниченного круга лиц, представляющих для них определенный интерес. Частные формы могут применяться в таких видах социальной защиты, как обеспечение временной нетрудоспособности, медицинской помощи, в пенсионном обеспечении.

Таким образом, социальная защита в любом государстве – это комплексная система социально-экономических отношений, предназначенных для оказания разносторонней помощи нетрудоспособным или ограниченно трудоспособным лицам, а также семьям, доходы трудоспособных членов которых не обеспечивают общественно необходимого уровня жизни семьи.

Основными формами социальной защиты являются:

1. Законодательно определенные социальные гарантии и их удовлетворение на основе базовых стандартов и программ;
2. Регулирование доходов и расходов населения;
3. Социальное страхование;
4. Социальная помощь;
5. Социальные услуги;
6. Целевые социальные программы.

Действующая система социальной защиты в Казахстане ориентирована на поддержку отдельных слоев населения по принципу заявительности – по мере обращения граждан, патернализма, обозначающего государственную опеку по отношению к менее защищенным слоям населения.

Эффективная социальная защита предполагает проведение политики, адекватно регулирующей на социальное самочувствие людей, способной улавливать рост социального недовольства и социальной направленности, предупреждать возможные конфликты и радикальные формы протеста.

Важнейшими принципами социальной защиты являются гуманизм и социальная справедливость. Быть гуманным и справедливым при осуществлении социальной защиты – значит признавать самоценность человеческой личности, ее право на свободу. Кроме того, эти принципы обеспечивают развитие способностей человека, достойную полноценную жизнь независимо от национальных, расовых, религиозных или социальных особенностей. Это создание бескорыстных отношений между людьми, основанных на взаимопомощи, взаимопонимания и доброте.

Быть справедливым и гуманным в социальной защите – это уметь правильно оценивать личностный потенциал человека, осознавать основные причины жизненных затруднений и определять пути выхода из них.

Эти и оценка человека с точки зрения способности осуществлять конкретную деятельность по самозащите – это обеспечение на правовой основе всем членам общества, всем слоям и группам населения, равнодоступных защитных гарантий и благ с учетом рудового вклада.

А это означает, что создание социальной защиты населения тесно связано с построением правового и демократического государства. Именно в таком государстве потенциальные возможности обретения равнодоступных защитных гарантий. Исключается пассивное ожидание помощи и стимулирование иждивенческих настроений отдельных членов общества.

Система социальной защиты основывается на принципах системности и комплексности. Она создается как комплекс взаимосвязанных структурных элементов, которые в процессе интеграции образуют определенную целостность.

Важнейшими элементами социальной защиты являются субъекты и объекты, содержание которых раскрывается в целях, задачах, функциях, средствах.

При формировании системы важно обеспечить, чтобы ее объекты составили целостную общественную систему. Субъекты, осуществляющие деятельность, отражали эту целостность. Связующие объекта и субъекта звено – формы, методы и системы, технологии социальной работы – представляло собой взаимосвязанный процесс оказания помощи и поддержки нуждающемуся человеку.

С системностью в организации социальной работы тесно связана комплексность. Это обеспечение тесного единства комплекса мер законодательного, социального и правового характера по обеспечению гарантированного государством минимального уровня социальной защиты.

Комплексность обеспечивается:

- единством целей, принципов и направлений деятельности;
- сочетанием исторического опыта и традиций в современной практике помощи человеку;
- всесторонним изучением объекта социальной защиты (индивидуума, социальной группы, трудового коллектива);
- координацией и согласованностью действий субъектов социальной защиты;
- контролем за осуществлением мер по оказанию помощи и поддержки людей.

На основе комплексного подхода удается увязать решение социальной задачи с реализацией целей социальной политики государства. Наиболее эффективно защитить тех, кому угрожает переход за черту бедности, кто окажется в трудной жизненной ситуации.

Огромное значение имеет принцип превентивных мер по социальной защите. Он означает, что следует предупреждать причины социального неблагополучия.

Превентивность – это упреждающие компенсации в денежной и натуральной форме малообеспеченным группам населения.

Предупреждение социальных рисков осуществляется посредством:

- помощи в нахождении работы пенсионеру/, инвалиду;
- развитие надомного труда;
- поддержки негосударственных систем социального страхования;
- формирование частного сектора на основе добровольных взносов граждан;
- развитие различных форм участия населения в финансировании социальных программ. Например, на основе развития ипотечного кредитования;
- сочетание платных и бесплатных услуг, что создает дополнительные системы для накопления населением денежных сбережений;
- поддержания величины денежных доходов на уровне не ниже прожиточного минимума.

Важнейший принцип социальной защиты – ее адресность. Это осуществление комплекса мер по поддержке нуждающихся людей.

Следует отметить, что в современных условиях предоставление средств существования старым, больным людям пока не всегда является адресным и справедливым, назначаемые пенсии не в полной мере учитывают трудовой стаж.

В условиях ухудшения социального положения возникла потребность в критериях оценки нуждаемости в материальной помощи.

Наиболее оптимальными критериями предоставления адресной социальной помощи являются:

- размер совокупного или семейного дохода. Он должен быть ниже суммы прожиточных минимумов всех членов семьи;
- отсутствие средств к существованию;
- материальный ущерб или физические повреждения (вследствие стихийных бедствий, катастроф и т.д.).

На основании таких критериев создается банк данных о нуждающихся в адресной социальной помощи. Адресная помощь должна предоставляться прежде всего следующим группам населения:

- инвалидам 1- и 2-ой групп;
- одиноким пенсионерам и одиноким супружеским парам, не способным к самообеспечению;
- престарелым гражданам в возрасте 80 лет и старше;
- детям-сиротам, выпускникам детских домов, школ-интернатов;
- семьям, воспитывающим детей до школьного возраста и детей-инвалидов;
- многодетным и неполным семьям;
- семьям безработных;
- лицам, попавшим в экстремальные ситуации (беженцам, бомжам, вынужденным переселенцам).

Круг лиц, нуждающихся в социальной помощи, может быть расширен по усмотрению местных органов власти.

Принцип адаптивности системы социальной защиты означает, что она должна предусматривать упреждающий пересмотр социальных нормативов в условиях инфляции.

Адаптивность системы социальной защиты населения – это способность к самосовершенствованию, развитию самозащитной активности, использованию собственных средств социальной защиты.

Принципом социальной защиты является ее многосубъективность. Важнейшим субъектом социальной защиты населения является государство. Оно разрабатывает и осуществляет социальную политику в области социальной защиты.

Государство обеспечивает минимальный уровень социальных гарантий, создает условия для жизнедеятельности людей.

Государство влияет на функционирование системы социальной защиты населения, утверждает государственный бюджет, а также бюджеты других находящихся в государственной собственности источников финансирования. К ним относятся внебюджетные социальные фонды: пенсионный, социального страхования и др.

Путем корректировки доходных и расходных статей бюджета законодательные органы создают основу финансового обеспечения социальной защиты. Например, устанавливая заработную плату работников бюджетной сферы, социальные пособия, пенсии и др.

Органы законодательной власти конкретизируют порядок социальных выплат, подготавливают нормативные документы.

Государство обеспечивает правовую основу социальной защиты, формирует и организует работу общественных фондов, использует их возможность для помощи социально незащищенным слоям населения.

Опыт экономики развитых стран свидетельствует о том, что параметры государственного регулирования проблем жизнеобеспечения населения ограничивается 5-10% населения, находящегося за чертой бедности.

Естественно, в нашей стране, где 15% населения находится за чертой бедности, государство в одиночку не может обеспечить защиту нуждающихся.

Среди субъектов социальной защиты важное место занимают профсоюзы на предприятиях и в учреждениях. В работе профсоюзов особо следует выделить заключение коллективных договоров. В условиях рыночных отношений они становятся основным документом.

Реализуя социально защитные функции, профсоюзы обеспечивают необходимые социальные условия для жизнедеятельности членов коллектива, их социальной защиты.

Практика социального партнерства государства с профсоюзными организациями, предпринимателями становится важным условием активизации их роли в социальной помощи.

Субъектом социальной защиты являются также общественные объединения. Они обеспечивают общественную поддержку и заинтересованное участие миллионов граждан в создании и функционировании современной модели социальной защиты.

Потенциал общественных объединений огромен. 49% общественных объединений осуществляют свою деятельность в социальной сфере, 87% являются общественно-гражданскими объединениями, 11% - общественно-политическими, 15% - производственными.

Деятельность многих из них направлена на оказание помощи и поддержки конкретным категориям граждан. Однако, возможности профсоюзов и общественных организаций ограничены. Они не располагают значительными финансовыми ресурсами.

Еще один субъект социальной защиты – работодатели. Они обеспечивают обязательные условия социальной помощи и поддержки наемных работников: минимальный уровень заработной платы, обязательное страхование по установленным нормативам, пенсионные, социальные, медицинские и т.д.

Возможности работодателей используются далеко не в полную меру. Располагая значительными финансовыми ресурсами, они могут создавать на своих предприятиях рабочие места, развивать социальную инфраструктуру, предоставлять различные блага – бесплатные путевки, обеды, выдачу долгосрочных бесплатных кредитов.

Названные принципы реализуются в процессе осуществления функций социальной защиты.

Функции – это относительно самостоятельные, но тесно связанные между собой виды деятельности по социальной защите человека, оказавшегося в трудной жизненной ситуации.

Важнейшими из них являются:

- 1) экономическая;
- 2) хозяйственно-бытовая;
- 3) психолого-педагогическая;
- 4) социально-педагогическая;
- 5) юридическая;
- 6) организация труда.

В процессе развития системы социальной защиты населения функции меняются. Они наполняются новым содержанием за счет комплекса оказываемых услуг и расширения сферы их применения.

В этом находит отражение процесс освоения нового содержания деятельности по социальной защите. Все более четко проявляется ориентация на оказание многосторонней помощи людям, совершенствование отношений между ними в рамках различных систем оказания помощи населению.

Выводы. В категориальном аспекте социальная защита представляет систему, представленную в экономических, правовых, организационных, медико-социальных, педагогических, психологических и других мерах, направленных на реализацию прав и

свобод личности в области социального обеспечения, гарантированность не только выживания, но и достаточного уровня и качества жизни.

В содержательном аспекте социальная защита – совокупность социальных институтов, ориентированных на помощь населению, а в результате социальная защита — это государственная система мер помощи и поддержки граждан, пострадавших от реализации социальных рисков или оказавшихся в трудной жизненной ситуации. Для экономики нашей страны, как и для всей мировой экономики, социальная защита это обязательное для уязвимых слоев населения система мер, направленных на помощь в жизнедеятельности.

Анализ понятия социальной защиты позволил сделать вывод о развитой системе мер по социальному обеспечению населения. Подробно были описаны меры по социальной защите, функции и принципы социальной защиты, а так же каким именно слоям населения оказывается социальная помощь и в какой мере.

Список использованной литературы

1. Закон Республики Казахстан от 27.06.2022 г. № 129-VII «О социальной защите лиц с инвалидностью в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2023 г.)
2. Закон Республики Казахстан №114-IV от 29.12.2008 г. «О специальных социальных услугах»
3. Закон Республики Казахстан от 21.06.2013 г. № 105-V «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2023 г.)
4. А.А. Конвисарь. Теория и практика социальной защиты в Республике Казахстан: учебное пособие. – Костанай: 2022. – 86 с.
5. А.Ш. Хамзин, Ж.А. Хамзина, Л.А. Хамзина. Трудовое право Республики Казахстан: учебник для вузов – Астана, 2019. - 594 с.
6. Пашкова Г.Г. Право социального обеспечения : учебное пособие. – Томск : Издательский Дом Томского государственного университета. 2019. – 160 с
7. Амирова Р.Г. Социальная защита населения. – Астана: Фолиант, 2020. – 98 с.
8. Циткилов П.Я. Система социальной защиты в РК. 2021. – 189 с.
9. Кожаметова А.А. О механизмах социальной защиты населения в Республике Казахстан. 2019. – 90 с.
10. Курмантаева А.Ж. Социальная защита населения в Республике Казахстан // Вестник. Серия «Экономическая». – Алматы: КазНПУ им.Абая. – 2016. – № 4 (50). – 184 с. – С.30-37.

УДК 338.001.36

Скачкова А.А.* , Николаева А.А.**

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ХОЗЯЙСТВУЮЩЕГО СУБЪЕКТА

Аннотация

Авторлар Ресей экономикалық ғылымындағы "қаржылық әлеует" құбылысына қызығушылықтың пайда болуын негіздейді. Экономикалық субъектінің қаржылық әлеуетін зерттеуге ресурстық және факторлық тәсілдерді салыстырмалы талдау нәтижелері сипатталған. Мақалада қаржылық әлеуеттің авторлық анықтамасы берілген. Қаржылық қызметтің бірін-бірі толықтыратын сипаттамаларын зерттеу нәтижелері сипатталған: қаржылық әлеует және қаржылық жағдай. Мақалада экономикалық субъектінің қаржылық әлеуетін зерттеу әдістерінің кемшіліктері сипатталған және оларды жетілдіру жолдары ұсынылған.

Кілт сөздер: қаржылық әлеует, шаруашылық жүргізуші субъект, қаржы ресурсы, әдістеме, қаржылық қызмет

Аннотация

Авторы обосновывают возникновение интереса к феномену "финансовый потенциал" в российской экономической науке. Описываются результаты сравнительного анализа ресурсного и факторного подходов к

* ВИУ - филиал РАНХиГС, г. Волгоград, Российская Федерация, e-mail: a.skachkovaa@mail.ru

** ВИУ - филиал РАНХиГС, г. Волгоград, Российская Федерация, e-mail: nikolaevaal6@mail.ru

исследованию финансового потенциала экономического субъекта. В статье дано авторское определение финансового потенциала. Описаны результаты проведенного исследования взаимодополняющих характеристик финансовой деятельности: финансового потенциала и финансового состояния. В статье описаны недостатки методов исследования финансового потенциала экономического субъекта и предложены пути их совершенствования.

Ключевые слова: финансовый потенциал, хозяйствующий субъект, финансовый ресурс, методология, финансовая деятельность

Abstract

The authors justify the emergence of interest in the phenomenon of "financial potential" in Russian economic science. The authors describe the results of the comparative analysis of the resource and factor approaches to the study of the financial potential of an economic entity. The author's definition of financial potential is given in the article. The results of the conducted research of complementary characteristics of financial activity: financial potential and financial condition are described. The article describes the shortcomings of the methods of studying the financial potential of an economic entity and suggests ways to improve them.

Key words: financial potential, economic entity, financial resource, methodology, financial activity

The analysis of the methodology of the study of the financial potential of an economic entity is relevant because Russian scientists did not show active interest in the study of this phenomenon until 2014, when the Russian Federation fell under economic sanctions due to changes in the geopolitical and, consequently, economic situation [1]. This explains the lack of a serious theoretical basis that would allow us to define the financial potential of an economic entity and determine the methodology of its study.

The analysis of the development of existing approaches to the definition of the concept of "financial potential" has shown that during several decades of research, under the influence of various factors, the interpretation of this concept has undergone significant changes. In Russian practice, two main groups of approaches to the definition of the economic essence of financial potential can be distinguished: resource-based and factor-based [2]. However, the research conducted has shown that each of the presented views is based on the definition of the economic essence of financial potential as a set of financial resources available to an economic entity and used by it to maximise financial performance, and therefore the key approach to the definition of the economic essence of financial potential of an economic entity is the resource approach, on the basis of which we have proposed our own definition of financial potential. Thus, in this paper, financial potential is a set of available financial resources at the disposal of an economic entity, the possibility of attracting additional resources and an effective system of their management, the use of which leads to the maximisation of the financial results of the economic entity.

Financial potential and financial condition are complementary characteristics of the financial activity of an economic entity. Financial potential and financial condition differ in time coverage, factors influencing them, the need to compare the calculated indicators with the indicators of the analogues of the economic entity and the interpretation of the obtained values. The similarity of the concepts under study lies in the fact that the achievement of high values of the indicators of financial condition and financial potential is possible only due to an effective system of financial management in the economic entity, as well as in the fact that similar methods and coefficients are used for their calculation [3, p. 213].

In the course of the study, four methodologies for assessing the financial potential of an economic entity were identified, each of which looks at the issue under study from a different angle. The presented methodologies differ in the complexity of the calculations, the financial indicators that serve as a basis for the analysis and the scope of the analysis.

The main disadvantage of the methods considered is that they do not fully take into account the factors that influence the financial potential of an economic entity. Financial potential is influenced by two groups of factors: external and internal. The peculiarity of external factors is that the economic entity cannot control them, but it can adapt to the changes caused by the impact of these factors. In contrast to external factors, internal factors depend directly on the activity of each specific economic entity and are caused by it. As a result of the study it was proved that the

dominant influence on the activity of the economic entity is exerted by internal factors, in particular: the sectoral affiliation of the economic entity, the optimal composition and structure of the funds of the economic entity, the composition and structure of the output products, the amount and structure of the production costs, as well as the state of the property and financial resources of the economic entity.

As a direction of development of the methodology of research of financial potential of an economic entity it is proposed to take into account the quantitative expression of the selected factors, as well as to compare the obtained values of coefficients not with the general norms, but with the industry average. The activity of an economic entity in different industries has a number of peculiarities, therefore for the most complete and objective study of the financial potential of a given economic entity it is necessary to formalise the factors influencing its financial potential.

Список использованной литературы

1. Импортзамещение в российской экономике: вчера и завтра. Аналитический доклад НИУ ВШЭ / Я. И. Кузьминов (науч. рук. исслед.), Ю. В. Симачев (рук. авт. кол.), М. Г. Кузык (рук. авт. кол.), А. А. Федюнина (рук. авт. кол.), А. Б. Жулин (рук. авт. кол.), М. Н. Глухова (рук. авт. кол.), А. Н. Клепач (рук. авт. кол.) ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики» при участии РСПП, Института исследований и экспертизы ВЭБ. - М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2023 - 272 с.
2. Черновол, В.В. Исследование сущности финансового потенциала предприятия [Электронный ресурс] / В.В. Черновол // Экономика и бизнес: теория и практика. - 2020. - №10-2. - Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-suschnosti-finansovogo-potentsiala-predpriyatiya> (дата обращения: 27.11.2023).
3. Zherlitsyn D. Assessment of Financial Potential as a Determinant of Enterprise Development / D. Zherlitsyn, S. Levytskyi, D. Mykhailyk et al. // Advances in Economics, Business and Management Research. - 2019. - 95. - p. 212-216. - URL: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/smtesm-19/125917650> - DOI: 10.2991/smtesm-19.2019.42

УДК 336.64

Суханбердина Б. Б. *, Мендыбаева Э. М. **

ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО МЕХАНИЗМА ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация

Кәсіпорынның капитал қозғалысы мен қаржылық ресурстарын басқару қаржылық менеджменттің мәні болып табылады. Қаржылық менеджмент-бұл кәсіпорынның қаржысын басқарудың амбебап құралы. Кәсіпорынның отандық қаржы механизмі кәсіпорындарды басқарудың сыртқы және ішкі жағдайларының тез өзгеруімен анықталатын өзінің тәсілдері мен әдістерінің динамизмімен сипатталады. Кеше кәсіпорынға қаржылық табыс әкелген басқару шешімдері бүгінде керісінше нәтижеге әкелуі мүмкін. Осыған байланысты кәсіпорынның қаржыны басқару өнері қазіргі кезеңде оның қаржылық идеологиясы мен стратегиясын уақтылы түзетуді, басқарушылық шешімдерді негіздеудің жаңа әдістемелік әдістерін, осы шешімдерді іске асырудың жаңа қаржылық құралдарын үнемі іздеуді талап етеді.

Кілт сөздер: қаржы механизмі, бәсекеге қабілеттілік, қаржыны басқару, бақылау, төлем қабілеттілігі

Аннотация

Управление движением капитала и финансовыми ресурсами предприятия составляет суть финансового менеджмента. Финансовый менеджмент является универсальным инструментом управления финансами предприятия. Отечественный финансовый механизм предприятия характеризуется динамизмом своих подходов и методов, определяемыми быстрыми изменениями внешних и внутренних условий хозяйствования предприятий. Те управленческие решения, которые вчера обеспечивали предприятию финансовый успех,

* кандидат экономических наук, ассоц. профессор, кафедра Финансы и экономика, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск, Казахстан, e-mail: suhanb@mail.ru

** магистрант 2-года обучения, кафедра Финансы и экономика, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск, Казахстан, e-mail: elvira.mendybaveva@alumni.nu.edu.kz

сегодня могут привести к противоположному результату. В связи с этим искусство управления финансами предприятия требует на современном этапе своевременной корректировки его финансовой идеологии и стратегии, постоянного поиска новых методических приемов обоснования управленческих решений, новых финансовых инструментов реализации этих решений.

Ключевые слова: финансовый механизм, конкурентоспособность, управление финансами, контроль, платежеспособность

Abstract

Managing the movement of capital and financial resources of an enterprise is the essence of financial management. Financial management is a universal financial management tool for an enterprise. The domestic financial mechanism of an enterprise is characterized by the dynamism of its approaches and methods, determined by rapid changes in the external and internal business conditions of enterprises. Those management decisions that provided the company with financial success yesterday can lead to the opposite result today. In this regard, the art of financial management of an enterprise requires at the present stage timely adjustment of its financial ideology and strategy, constant search for new methodological techniques for substantiating management decisions, new financial instruments for the implementation of these decisions.

Key words: financial mechanism, competitiveness, financial management, control, solvency

В условиях современной экономики, развивающейся в условиях кризиса, на первый план выходит важнейшая характеристика предприятия – конкурентоспособность [1]. Конкурентоспособность предприятию независимо от организационно-правовой формы может обеспечить только правильное управление движением капитала и финансовых ресурсов, находящихся в его распоряжении [2].

В экономических условиях Республики Казахстан можно выделить основные проблемы функционирования финансового механизма предприятия. Одна из главных проблем это - нерациональная политика управления финансами предприятия при планировании бюджета. Принятие некачественных решений в области управления финансами, низкий уровень оптимизации движения денежных средств, нерациональное составление прогнозов притоков и оттоков финансов могут стать причиной снижения ликвидности и платежеспособности предприятия [3].

Серьезной проблемой функционирования финансового механизма предприятия является привлечение краткосрочных заемных средств как источника финансирования в долгосрочные вложения. Нехватка оборотных активов в сравнении с краткосрочными источниками финансирования может обострить дефицит собственного оборотного капитала. Применение данной тактики ведения финансового механизма затрудняет финансовые вложения в оборотный капитал, что приводит к ухудшению ликвидности баланса.

Некачественный мониторинг дебиторской задолженности. Неудовлетворительная работа с дебиторами, просроченные платежи, долги приводят предприятие к увеличению стоимости оборотных активов, замедлению оборачиваемости капитала и, как следствие, к прямым убыткам [4].

Отсутствие управленческого учета также является проблемой современного финансового менеджмента на отечественных предприятиях. На практике отсутствие элементов управленческого учета может способствовать завышенным ценам на продукцию, некачественной оценке результатов операционной деятельности, что приведет к потере прибыли. Снижение прибыли или ее отсутствие приводят к снижению или полной утрате собственного капитала.

Нередко на практике наблюдается плохая организация финансового контроля. Отсутствие необходимой документально-правовой базы, инфраструктур (программное обеспечение, средства связи, документирование процедур контроля) и требуемых компетенций у сотрудников, участвующих в контроле влечет за собой ухудшение эффективности корпоративного управления, снижение роста и прибыльности компании.

Помимо вышеперечисленных проблем, в области управления финансами, предприятие может столкнуться и с иными проблемами: затоваривание на складах, осложнение

отношений с кредиторами, нерациональный выбор дивидендной политики, привлечение дополнительных источников финансирования на менее выгодных условиях, чем ранее и др.

Решение выявленных проблем заключается в том, что управление финансовым механизмом предприятия должно осуществляться посредством реализации финансовой функции управления, обеспечивающей развитие финансового механизма хозяйствующего субъекта.

Финансовая функция должна включать в себя множество подразделений и циклов, которые, в свою очередь:

- контролируют расходы в масштабе всего предприятия, благодаря проведению анализа целесообразности закупок;

- способствуют получению выручки на всех стадиях производственного процесса с помощью проведения финансового анализа;

- осуществляют работу по планированию и прогнозированию бюджета, как для его подразделений, так и для предприятия в целом;

- ведут контроль средств и обязательств, поступлений и расходов, включая оплату налоговых обязательств хозяйствующего субъекта;

- распределяют своевременные выплаты денежных средств сотрудникам и владельцам бизнеса;

- ведут учет и регистрацию операций, проводимых предприятием;

- занимаются поиском оптимальных источников финансирования.

Только тщательная проработка составляющих системы финансового управления ресурсами предприятия и планирование их взаимодействия способствуют построению организационного взаимодействия финансового механизма.

Список использованной литературы

1. Миронов М.Г., Замедлина Е.А., Жарикова Е.В. Финансовый менеджмент - М.: изд. "Экзамен", 2020.
2. Ковалев В.В. Введение в финансовый менеджмент, М.: Финансы и статистика, 2016.
3. Павлова Л.Н. Финансовый менеджмент. - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 2020.
4. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория анализа хозяйственной деятельности – М.: Финансы и статистика. 2018.

УДК 334.722

Тулегенова А.Р.*

СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Мақалада қазіргі әлемдегі әлеуметтік кәсіпкерліктің рөлі мен маңызы талқыланады. Бұл сала бүкіл әлемде, соның ішінде Қазақстанда белсенді дамып келеді, онда ол экономиканың салыстырмалы түрде жаңа, бірақ қарқынды дамып келе жатқан секторы болып табылады. Мемлекеттік қолдау, тиісті заңнамалық база мен инфрақұрылымды құру одан әрі дамудың негізгі факторлары болып табылады. Қаржыландыруға қол жетімділіктің шектелуі және қолдау инфрақұрылымының жеткіліксіздігі сияқты қиындықтар оны дамытуды қиындатады. Алайда, қиындықтарға қарамастан, әлеуметтік кәсіпкерлік әлеуметтік мәселелерді шешудің және адамдардың өмір сүру сапасын жақсартудың маңызды құралы болып қала береді.

Кілт сөздер: Әлеуметтік кәсіпкерлік, тұрақты даму, халықтың әл-ауқаты, әлеуметтік проблемалар, мемлекеттік қолдау

* магистрант 1-года обучения, кафедра Менеджмент, ВШЭиБ, КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: alina.tul@inbox.ru

Аннотация

В статье обсуждается роль и значение социального предпринимательства в современном мире. Эта сфера активно развивается по всему миру, включая Казахстан, где она является относительно новым, но быстро развивающимся сектором экономики. Государственная поддержка, создание подходящей законодательной базы и инфраструктуры являются ключевыми факторами для дальнейшего развития. Такие вызовы, как ограниченный доступ к финансированию и недостаточная инфраструктура поддержки, затрудняют его развитие. Однако, несмотря на вызовы, социальное предпринимательство остается важным инструментом для решения социальных проблем и улучшения качества жизни людей.

Ключевые слова: Социальное предпринимательство, устойчивое развитие, благосостояние населения, социальные проблемы, государственная поддержка

Abstract

The article discusses the role and importance of social entrepreneurship in the modern world. This area is actively developing all over the world, including Kazakhstan, where it is a relatively new but rapidly developing sector of the economy. Government support, the creation of a suitable legislative framework and infrastructure are key factors for further development. Challenges such as limited access to finance and insufficient support infrastructure make it difficult to develop. However, despite the challenges, social entrepreneurship remains an important tool for solving social problems and improving people's quality of life.

Key words: Social entrepreneurship, sustainable development, welfare of the population, social problems, state support

В современном мире, где проблемы общества становятся все более острыми, а традиционные методы их решения не всегда эффективны, все больше людей обращаются к социальному предпринимательству.

Социальное предпринимательство – это не просто бизнес, а деятельность, направленная на решение социальных проблем с помощью бизнес-инструментов. Это гибридная форма, сочетающая в себе стремление к устойчивому развитию и социальной ответственности с предпринимательским духом и инновационными подходами, что и является его преимуществом, т.к. социальные предприятия стремятся не только получить прибыль, но и принести пользу обществу. [1] Число социальных предприятий с каждым годом лишь увеличивается, поскольку в настоящее время данная сфера активно развивается по всему миру. Согласно данным на 2022 г. насчитывалось около 11 млн. социальных предприятий во всем мире. [2]

Главной целью социального предпринимательства является повышение качества жизни людей путем решения каких-либо социальных проблем. Социальные предприниматели решают проблемы в сфере образования, здравоохранения, защиты окружающей среды, поддержки людей с ограниченными возможностями и т.д.

Кроме того, развитие социального предпринимательства способствует созданию новых рабочих мест в стране, что положительно сказывается на экономике страны в целом.

Центральную роль в развитии социального предпринимательства играет государство. Поддержка государства проявляется в виде грантов, субсидий, налоговых льгот и упрощения бюрократических процедур. Также государство способствует развитию социального предпринимательства путем создания подходящей законодательной базы и развития инфраструктуры.

Необходимость значительных социально-экономических преобразований во всем мире привела к стремительным темпам развития социального предпринимательства. Социальное предпринимательство в Казахстане является относительно новым, но быстро развивающимся сектором экономики, который играет важную роль в решении социальных проблем и поддержке устойчивого развития страны. [3, с. 61] Несмотря на огромный потенциал, социальное предпринимательство в Казахстане сталкивается с рядом проблем и вызовов. Один из главных вызовов — это ограниченный доступ к финансированию. Недостаточная развитость инфраструктуры поддержки социального предпринимательства, недоработанность юридической базы и стимулов для развития этой сферы также могут затруднить ее дальнейшее развитие. [4, с. 50]

Социальное предпринимательство представляет собой важный инструмент для решения социальных проблем и улучшения качества жизни людей, а также оно способствует устойчивому развитию страны. В Казахстане эта сфера является относительно новой и требует совместных усилий всех заинтересованных сторон и создания благоприятной среды для ее развития.

Список использованной литературы

1. Social entrepreneurship [Электронный ресурс] // Oxford Reference [вебсайт]. – URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199684984.001.0001/acref-9780199684984-e-7595> (Дата обращения: 04.12.2023).
2. First global social enterprise census reveals ‘one of the largest movements of our time’ [Электронный ресурс] // Pioneers post [вебсайт]. – URL: <https://immersives.pioneerspost.com/how-many-social-enterprises-worldwide/index.html> (Дата обращения: 04.12.2023).
3. Альжанова Н., Сауирбаева А. Social entrepreneurship in Kazakhstan as a new model of sustainable social change: trends, challenges and development prospects // Вестник КазНУ. Серия Экономическая. – 2018. – Т. 126. – №. 4. – С. 60-67.
4. Канарьянова К. В., Рузанов Р. М. Formation of social entrepreneurship in the republic of Kazakhstan: assessment and analysis of state regulation mechanisms // Central Asian Economic Review. – 2020. – №. 5. – С. 46-54.

4. ФИЛОСОФИЯ, ПОЛИТОЛОГИЯ, РЕЛИГИОВЕДЕНИЕ

ӘӨЖ 993

Жолмырзаева Н.Ж.*

ИМАНДЫ БОЛУ ПАРЫЗЫҢ

Аңдатпа

Баяндамада асыл дініміз, имандылық туралы айтылған. Иманды болу біздің парызымыз. Себебі иманды адам жаман әдеттерден, қылықтардан аулақ болады. Елімізде иманды жандар аз емес, сол адамды қуантады. Иманды адамның көптігі, еліміздің тыныштығы, болашағының жарқын болуының кепілі. Иманды адам айналасына нұрын шашып жүреді, қоршаған ортаға сүйіспеншілікпен қарайды. Ал, сүйіспеншілік, бақытты адамда болады. Иманды адамның жүрегі жұмсақ, жылы жүзді, барлық қиыншылыққа сабырлылықпен қарайды.

Кілт сөздер: Дін, иман, мінез, болашақ, сүйіспеншілік.

Аннотация

В докладе говорится о нашей благородной религии и вере. Наш долг – быть верными. Потому что верующий избегает вредных привычек и поведения. В нашей стране много верующих, и это радует. Большое количество верующих – залог мира и светлого будущего страны. Верующий человек излучает вокруг себя свет, с любовью смотрит на окружающее. А любовь есть у счастливого человека. У верующего человека мягкое сердце, теплое лицо, он терпеливо смотрит на все трудности.

Ключевые слова: Религия, вера, характер, будущее, любовь.

Abstract

The report talks about our noble religion and faith. Our duty is to be believers. Because a believer avoids bad habits. There are many believers in our country, and it pleases. A large number of believers is a guarantee of peace and a bright future for the country. A believer radiates light around himself, looks at his surroundings with love. It turns out that a happy person has love. The believer has a soft heart, a kind face, and patiently looks at all difficulties.

Ключевые слова: religion, faith, character, future, love.

Ата–бабамыз сан ғасырлардан бері аңсап өткен тәуелсіздікке қол жеткізудің арқасында асыл дініміздің қайнар бұлақтарымен қайта қауышып жатырмыз. Халқымыз дербестікпен бірге дәстүрлі мәдениетіне, тілі мен дініне толыққанды ие болып, оларды заманға сай дамытуға мүмкіндік алды. Өшкеніміз жанып, ұмытқанымыз жадымызда жаңғырды. Мұның барлығы Қазақ елінің ұстанған бағыт-бағдарының дұрыстығын, ата-баба жолынан айнымағандығын білдіреді.

Бізді Алла тағала жаратты. Біз жаратқан иемізге, табынамыз, тек Алладан ғана қажетімізді сұраймыз. Тек сол жалғыз Алладан, қорқамыз, сенеміз. Алла бізді естуші, көруші. Сондықтан, өзімізге сабырды да, сананы да, өзімізден қандай да бір қателіктер байқасақ сондай әдеттен құтылайыншы деп, тек Алладан сұраймыз. Қазіргі таңда менің ойымша, көпшілігі діни сауатты. Жастардың көпшілігі иманды болуды қалайды. Хадисте: «Адамдарды жыққан күшті емес, өз нәпсісін жеңген күшті» делінген, яғни нәпсісін жеңген адам иманы күшті адам. Нәпсі деп отырғанымыз, мал, мүлік, дүниеге қызығушылық, жалпы бір нәрсеге құмарлық. Осыны жеңе білуіміз керек. Иманды адам: көркем мінезді, ұятты, діни сауатты, қонақжай, әдепті, қарапайым, т.б қасиеттерді бойына сіңірген адам.

Иман – жанның айнасы деп бекер айтпаған, шынында да, иманы мықты, дінге жақын адамның жүзінде бір жылылық болатын секілді. Хадисте: «Асылы, сендердің ең қайырлыларың – мінез-құлқы ең жақсыларың» деген. Сондықтан иманды адам ең алдымен көркем мінезді болуы қажет.

* Елеу Көшербаев атындағы №279 мектеп-лицейінің, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, Қызылорда қаласы, Қазақстан, [email: nurgul_zholmyrzaeva@mail.ru](mailto:nurgul_zholmyrzaeva@mail.ru)

Адам болудың бір шарты – Ұят деген ұғымды бойға сіңіру. Ұят дегеніміз – адам бойындағы адамгершілікке жат, жаман қылықты, істі өз мойнына алып, өзіңді-өзің сөгу, өзіңе-өзің ұрсу, өзіңді-өзің дұрыс, әділ, адал жолға салу. «Пайғамбарымыз саллалаһу ғаләйһи уәссәләм хадисінде айтыпты: кімнің ұяты жоқ болса, оның иманы да жоқ деген. Біздің қазақтың өзінің мақалы да бар: ұят кімде болса, иман сонда» деген. Яғни бұл сөзден біз, ұят иманның бір мүшесі екенің білдік. Ұят өзі қандай нәрсе? Бір ұят бар - надандықтың ұяты, жас бала сөз айтудан ұялған секілді, жақсы адамның алдына жазықсыз-ақ әншейін барып жолығысудан ұялған секілді. Не шарифатқа теріс, не ақылға теріс жазығы жоқ болса да, надандықтан бойын керістендіріп, шешілмегендік қылып, ұялмас нәрседен ұялған мұндай ұят шын ұялу емес - ақымақтық, жамандық», - дейді, Абай Құнанбаев отыз алтыншы қара сөзінде. Қазақтың қайнар көзі Абай атамыздың айтқан салмақты ойларының түпкі төркіні адамды ар-намыспен ғана рухани байытуға болатынын көздейді. Алла Тағала Құран Кәрімде ар-намыс тураы көптеген аяттар келтірген. Арлы адам ғана Алланың рақымына бөлене алатынын көреміз аяттарды оқи отырып. Ілім дегенде біз діннің де ар ілімін қалыптастыруда өзіндік орны бар деп санаймыз. «Дін дегеніміз - ғылым мен білімнің анасы» деген Шәкәрім Құдайбердиев. Демек Шәкәрім дін мен ғылым-білімді біртұтас дүние, бірге дамуы тиіс ілім деп қарастырған. Дін жолы - иман жолы, имандылық жолы. Дінсіз адамның арды аттауы, қиянатқа баруы оңай. Өйткені ол дінсіздіктің нәтижесінде құдайдан қорқу сезімінен ада. Шәкәрім мұның мағынасын терең түсінген ғұлама. Иманды адамның бойында ұят болады.

Иманды болу тек намаз оқып, Аллахқа салауат айту емес, бойымызға жақсы қасиеттерді сіңіру, сонымен қатар, адамдармен жақсы қарым-қатынаста болу. Адамдармен қарым-қатынас сәлемдесуден басталады. Сәлем – сөздің анасы деп бекер айтпаған. Мұсылманша амандасу «Ассалаумағалейкум», «Уағалейкумассалам» деп дауыстап сәлем беру. Пайғамбар (с.а.с) «Жаным қолыңда болғанмен ант етейін, жәннәтқа қашан иман келтіргендеріңше кірмейсіңдер, ал қашан бір-бірлеріңді жақсы көрмегендеріңше толық иман келтірмейсіңдер. Сендерге соны нығайтатын нәрсені айтайынба? Өз араларыңда сілемді таратыңдар, бір-бірлеріңе сәлем беріңдер» - деген.

Барша адамдар үшін ата-ананың орны ерекше. Әрбір жан өзінің өмірге келуіне себепші болған қымбат жандарды барынша құрметтеп, қадірлейді. «Алланың разылығы - Ата-ананың разылығында», «Жұмақ ананың аяғының астында» деген сияқты мақал-мәтелдер халық арасында кең тараған. Ислам діні ата-ананы құрметтуді Құдайдың хағымен қатар қояды. Тіпті Аят-хадистерде: ата-анаға «түһ» деп те айтпа, оларға дауыс көтерме, оларға тек жақсы сөз сөйле, оларға мейірімділік пен кішіпейілдіктің қанатын жайып: «Раббым! Кішкентайымда мені тәрбиелегені секілді оларға сен де рахым ет» деп айт делінген.

Дінімізде, тек ата-анамызды құрметте деп емес, сонымен қатар, бүкіл адамзат баласын құрметте, көршің, туысың, досың баршасымен тату бол, жақсы қарым-қатынаста бол делінген. Тіпті бұл туралы хадистерде де көп келтірілген. Мысалы, « Жолға шықпас бұрын жолдас ізде, үйден бұрын көрші ізде». Яғни, үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсетуіміз, сыпайылық, адамгершілік, сабырлылық, мейірімділік, адалдық, сүйіспеншілік иманды адамның басты қасиеттері болып саналады.

«Дінді білмеген дымды білмейді» деген қағиданы білім алуда басты назарда ұстаған қазақ халқының бұл ұстанымы шарифат дариясынан алынған. Ислам діні мұсылмандарды білімді болуға шақырады. Нағыз байлық білім екендігін нақтылайды. Құдай туралы ілімнің Жаратқанның таңдаулы құлына беретін баға жетпес тартуы екендігін айтады.

Иманды болу біздің парызымыз. Себебі иманды адам жаман әдеттерден, қылықтардан аулақ болады. Елімізде иманды жандар аз емес, сол адамды қуантады. Иманды адамның көптігі, еліміздің тыныштығы, болашағының жарқын болуының кепілі. Иманды адам айналасына нұрын шашып жүреді, қоршаған ортаға сүйіспеншілікпен қарайды. Ал, сүйіспеншілік, бақытты адамда болады. Иманды адамның жүрегі жұмсақ, жылы жүзді, барлық қиыншылыққа сабырлылықпен қарайды.

Сонымен, өміріміз шуақты, мәнді де сәнді, қуанышқа толы болуы үшін біздің парызымыз иманды болу. Бойымызды жаман әдеттен аулақ ұстау. Бес нәрседен қашық бол, бес нәрсеге асық бол деп Абай ағамыз бекер айтпаған.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Сейтбеков Смайыл С 31 Иман негіздері – Алматы; 2011. - 376 бет.
2. Қайрат Жолдыбайұлы Ж 69 Дін мен діл – Алматы; 2010 – 288 бет.

ӨӨК 82-344

Ибрагим А.М. *, Карбозов Е.К.**

ФЭНТЕЗИ, МИФ ЖӘНЕ ЕРТЕГІ

Аңдатпа

Қазіргі қазақ әдебиетінде өзіндік орнын қалыптастырып келе жатқан фэнтези жанры оқырманның ғана емес, зерттеушілердің де қызығушылығын тудыруда. Бұл зерттеу миф пен фэнтези жанрларына, олардың ерекшеліктерін, өзара байланыстары мен оқырмандарға әсерін анықтауға арналған. Бұл зерттеудің мақсаты қазақ әдебиетіндегі миф, ертегі және фэнтези жанрларының ерекшеліктері мен негізгі сипаттамаларын ашу болып табылады. Мақала мақсатына жету үшін аналитикалық және компаративті зерттеу әдістері қолданылды, әдеби дереккөздерге талдау жасалды, жанрларды салыстырмалы талдауға диалектикалық көзқарас және олардың арасындағы байланыс олардың мәні мен ерекшеліктерін терең түсінуге ықпал етті. Зерттеу жұмысы нәтижесінде миф жанры өзінің мистикалық және діни табиғатын сақтайтыны, сонымен бірге виртуалды ортаның басқа жанрларымен және элементтерімен өзара әрекеттесуімен ерекшеленетіні анықталды. Ертегі қазіргі уақытта өзінің сиқырлы тартымдылығын сақтай отырып, жаңа формалар мен тақырыптарға ие болды. Фэнтези жанры мифологемада сақталғанымен, жаңа технологиялардың әсерінен бейімделу арқылы трансформация мен инновация қабілетін көрсетеді. Зерттеу нәтижелері миф, ертегі және фэнтези жанрларының қазіргі қазақ әдебиетіндегі рөлін терең түсінуге ықпал етеді және жазушыларға, оқырмандарға және ғалымдарға осы жанрлардың ерекшеліктері мен қазіргі әдеби ортаға әсерін жақсы түсінуге септігін тигізеді.

Кілт сөздер: фэнтези жанры, балалар әдебиеті, миф, фантастика, ертегі, психологизм.

Аннотация

Жанр фэнтези, формирующий свое место в современной казахской литературе, вызывает интерес не только у читателя, но и у исследователей. Это исследование предназначено для определения жанров миф и фэнтези, их особенностей, взаимосвязей и влияния на читателей. Целью данного исследования является раскрытие особенностей и основных характеристик жанров мифа, сказки и фэнтези в казахской литературе. Для достижения цели статьи использовались аналитические и компаративные методы исследования, анализ литературных источников, диалектический подход к сравнительному анализу жанров и взаимосвязь между ними способствовали глубокому пониманию их сущности и особенностей. В результате исследовательской работы было установлено, что жанр мифа сохраняет свою мистическую и религиозную природу, а также отличается взаимодействием с другими жанрами и элементами виртуальной среды. В настоящее время сказка приобрела новые формы и темы, сохранив при этом свою магическую привлекательность. Жанр фэнтези, хотя и сохранился в мифологеме, демонстрирует способность к трансформации и инновациям, адаптируясь под влиянием новых технологий. Результаты исследования способствуют глубокому пониманию роли жанров мифа, сказок и фэнтези в современной казахской литературе и помогают писателям, читателям и ученым лучше понять особенности этих жанров и их влияние на современную литературную среду.

Ключевые слова: Жанр фэнтези, детская литература, миф, фантастика, сказка, психологизм.

Annotation

The fantasy genre, which is shaping its place in modern Kazakh literature, arouses interest not only among the reader, but also among researchers. This study is intended to identify the genres of myth and fantasy, their characteristics, relationships and influence on readers. The purpose of this study is to reveal the features and main characteristics of the genres of myth, fairy tale and fantasy in Kazakh literature. To achieve the goal of the article, analytical and comparative research methods were used, analysis of literary sources, a dialectical approach to the

* докторант, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан, ibragimayagoz@gmail.com

** ф.ғ.к., аға оқытушы, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан, e.karbozov76@gmail.com

comparative analysis of genres and the relationship between them contributed to a deep understanding of their essence and characteristics. As a result of the research work, it was found that the myth genre retains its mystical and religious nature, and is also distinguished by its interaction with other genres and elements of the virtual environment. Currently, the fairy tale has acquired new forms and themes, while maintaining its magical appeal. The fantasy genre, although preserved in mythology, demonstrates the ability to transform and innovate, adapting under the influence of new technologies. The results of the study contribute to a deep understanding of the role of the genres of myths, fairy tales and fantasy in modern Kazakh literature and help writers, readers and scientists better understand the characteristics of these genres and their influence on the modern literary environment.

Key words: Fantasy genre, children's literature, myth, science fiction, fairy tale, psychologism.

Миф, ертегі және қиял жанрларының әрқайсысының қазіргі қазақ әдебиетінде өзіндік рөлі мен маңызы бар. Мифтер авторлар мен оқырмандарға ежелгі мифтер мен аңыздармен байланыс орнатуға мүмкіндік беру арқылы мәдени мұра мен дәстүрді сақтауға көмектеседі. Ертегілер көбінесе жас ұрпақтың бойында құндылық белгілері мен адамгершілікті қалыптастыруға арналған оқу материалдары ретінде қызмет етеді. Фэнтези өз кезегінде қиялдағы әлемдер мен шытырман оқиғаларға есік ашады, оқырмандарды бірегей және қызықты әлемдерге апарды [1].

Қазіргі қазақ әдебиетінде өзіндік орнын қалыптастырып келе жатқан фэнтези жанры оқырманның да, әдебиетші, зерттеушілердің де үлкен қызығушылығын тудыруда. Жанр генезисінің қысқалығы - жеткіліксіз дәрежеде зерттелуінің себептерінің бірі болып қана қоймай, жанрдың ерекшеліктерін зерттеуге кең мүмкіндіктер ашады. Жалпы қазақ әдебиетіне кенжелеп енген фэнтези жанры жайында ғылыми деректер саусақпен санарлық. Десе де осы жанр төңірегінде қалам тербеп жүрген жас әдебиетшілеріміз аз емес. Мәселен мектеп оқушылары мен жасөспірім оқырманның жүрегінен орын алып үлгерген Рүстем Сауытбайдың «Шоко әлемі», 2017 жылы өткізілген республикалық «Рух» әдеби байқауында бас жүлдені иемденген Айсұлу Алмаштың «Құрбы қыздар құпиясы» роман-фэнтезиі, Алтыншаш Құрманаяваның «Таңғажайып автобус» туындысы, Лилия Калаус пен Зира Наурызбаева қаламынан жарық көрген «Бату және оның достары» кітаптар сериясы және т.б. Алайда жанр төңірегінде өз зерттеуін, шешуін күтіп тұрған мәселелер де аз емес. Атын атап, түсін түстеп атар болсақ, жанрдың ортақ қабылданған ғылыми анықтамасы нақтыланбаған әрі қазақ әдебиетінде бұл жанр қай шығармадан бастау алды деген сұрақтың да жауабын әр зерттеуші өзінше береді. Мәселен, Ә.Әліакбар балалар жазушысы Т.Рымжановтың «Күн перзенттері», «Гүл ағашы» деп аталатын үлкен көлемді ертегілерін фэнтези жанрының айырым белгілерімен дәл жанасады дей келе, қазақ фэнтезиінің бастауы осы шығармалар десе, Ә.Мекешұлы қазақ әдебиетінде «Гарри Поттердей» оқырманын қиялға елітетін шығарманың әлі тумағанын алға тартады. Осы жанр аясында шетелдік және отандық зерттеушілер қандай тұжырымдар қалдырғандығы, фэнтези жанрында жазылған шығармаларда тек эстетикалық-эмоционалдық бояудан басқа қозғалған мәселелер және осы шығармалардың оқырманға тигізер ықпалы төңірегіндегі мәселелер мақаламызға арқау болды.

Фэнтези жанры ресми түрде танылып, танымал бола бастағанымен, оның жалпы қабылданған нақты анықтамасы жоқ. Отандық әдебиетші Ә.Әліакбар бұл жанр түріне «Фэнтези (ағыл. *fantasy* – «фантазия») – мифологиялық және ертегілік мотивтерді пайдалануға негізделген фантастикалық әдебиет түрі» деген анықтама береді [2]. Демек, фэнтезиді ертегінің шекпенінен шыққан жаңа әрі жас жанр ретінде қарастырады. Десе де фэнтезиді ертегіден ерекшелетін бірқатар айырым белгілердің бары сөзсіз. Отандық әдебиетшілеріміз аталмыш жанр жайында қазақ әдебиетіндегі авторлардың шығармашылығы негізінде айтқан әдеби ертегі жанрына үш қайнаса сорпасы қосылмайды деген ойларымен әлемдік деңгейде келіскенімізбен, ұлттық деңгейде өзгеше ой толғайды. Оған дәлел Ә.Әліакбардың «фэнтези – қазақ әдебиетіндегі ұлттық фэнтезиіміздің христандық санадағы батыстық фэнтезиден өзгешелігіне орай авторлық позицияны танытатын және әр жазушыны бір-бірінен өзгешелеп тұратын алаштық миф пен бағзықазақтық ертегінің синтезі деген тоқтамға келеміз. Қазақ

фэнтезинің басты нышаны – мифке бет бұру. Өйткені Т.Рымжанов шығармаларында миф әр түрлі болып келеді, бір миф жалпы қазақ түсіндегі ұғымды танытса, екіншісі ұлттық ерекшелігімізді сақтай отырып автор тарапынан өмірге келген жаңа миф туындыгерлігін танытады» деген тұжырымы.[3] Бұл мақалада фэнтези жанрындағы әдебиет дегеніміз – оқырманға өз әлемінен алшақтап, жаңа, табиғаттан тыс немесе басқа да ғажайыпқа сәйкес келетін әлемді ұсынатын көркем әдебиет деген анықтама беруге тырысамыз. Қазіргі қазақ прозасындағы миф – бұл өте таңғажайып сан қырлы құбылым. Миф әртүрлі көркем бағыттар мен жанрларда орнығып қана қоймай, көркем мәтіннің барлық деңгейіне енді. Әсіресе, оның реминисценция түрінде көрінуі өте айқын. Автор мифологиялық есімдерді қолдана отырып, біріншіден, образ сомдайды, екіншіден, белгілі сюжетті қайта түсіндіреді, яғни жаңа стратегиялы есімге бағындыра отырып, ой елегінен өткізеді. Соның нәтижесінде баяндауды мифтендіру жүзеге асады. Фэнтези жанрында қалам тербеушілер міндетті түрде халықтың аңыз, ертегілеріне шолу жасап, өз еңбектеріне халық фольклорының қандай да бір сарындарын я элементтерін арқау етеді. Өйткені, ертеректегі арман-қиялдың нағыз шоғырланған тұсы да осында болып табылады.

Қорыта келе, қазіргі фэнтези жанрында жазылған шығармалардағы фольклорлық мотив жаңа серпін, тың ізденістерге толы. Атам заманнан бері келе жатқан аңыз-әңгімелер, ертегілер, мифтер, эпос-хикаялар реминисценция үлгісімен қайта жанданып, жаңаша түрде халық санасынан орын алған. Қазіргі фэнтези шығармалардағы фольклорлық сарынның қолданылуы, авторлық танымға, шығарманың идеясын ашуға қызмет етсе, екіншіден, кейіпкер образын, рухты тануға, қоғамдағы әлеуметтік ақиқатты танып-білуге айрықша септігін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Wang Y. 2018. Globalization of Chinese Online Literature: Understanding Transnational Reading of Chinese Xuanhuan Novels Among English Readers. *Inquiries*. №12. 1-2.
<http://www.inquiriesjournal.com/articles/1716/globalization-of-chinese-online-literature-understanding-transnational-reading-of-chinese-xuanhuan-novels-among-english-readers>
2. Әліжбар Ә.Ә. Қазақ фэнтезиі. 2012 [Электронды ресурс]. Кіру режимі: <http://makala.kz/adebiet/aza-fentezii/>
3. Jackson, Rosemary. *Fantasy: The Literature of Subversion*. London: Routledge, 1981.
4. Философский словарь. 6-е изд., переработ. и дополн. — М.: Политиздат, 1991. 560
5. Зинкевич-Евстегнеева Т.Д. Путь к волшебству. Теория и практика к сказкотерапии. — СПб: «Златоуст», 1998. — 352 с.
6. Tolkien, J.R.R. “On Fairy Stories” *Tree and Leaf*. London: UnwinBooks, 1964. 11-70.
7. Айсұлу Алмаш. Құрбы қыздар құпиясы. Астана, 2017. – 70 б.
8. Matthias Stephan Coolabah. Do you believe in magic? *The Potency of the Fantasy Genre*, No.18, 2016

УДК 75.02

Набиева Н. Е.*

RELIGION AND ART: THE EDGE OF MANIFESTATION SPIRITUALITY THROUGH THE CREATIVITY OF MURALS

Аңдатпа:

Мақалада руханият пен діни аспектілер тұрғысынан өнердің ерекше бағыты - муралдарға жалпы шолу ұсынылады. Қалалық ортадағы муралдарды сипаттауға, компаративистік талдауға негізделген мысалдарға, сондай-ақ өнердің осы бағытының жалпы қоғамға әсеріне ерекше назар аударылады.

* магистрант 1-го курса Казахского национального университета имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан. e-mail: nazira.nabiyeva@bk.ru

Муралдардың ролі мен урбанистік мәдениеттің дамуындағы қазіргі тенденцияға баса назар аударыла отырып, руханият пен шығармашылықтың шегін ашуға баса назар аударылады.

Кілт сөздер: өнер, мурал, дін, руханият, урбанистік мәдениет, шығармашылық.

Аннотация:

В статье предлагается общий обзор направлению стрит арта - муралов в контексте духовности и религиозных аспектов. Особое внимание уделяется характеристике маралов в урбанистической среде, примеров на основе компаративистского анализе, а также влияния данного направления искусства на общество в целом. Подчеркивается роль муралов, и современная тенденция в развитии культуры города, тем самым акцентируя внимание на раскрытии грани духовности и творчества.

Ключевые слова: искусство, мурал, религия, духовность, урбанистическая культура, творчество.

Abstract:

The article offers a general overview of the direction of street art murals in the context of spirituality and religious aspects. Special attention is paid to the characteristics of marals in an urban environment, examples based on comparative analysis, as well as the influence of this art direction on society as a whole. The role of murals and the current trend in the development of the city's culture are emphasized, thereby focusing on revealing the facets of spirituality and creativity.

Keywords: art, murals, religion, spirituality, urban culture, creativity.

Murals, which are one of the most monumental works of street art, are now widely distributed around the whole world. The gray and faded walls of old houses and buildings began to be decorated not with graffiti, which, as in the old days, was considered as an act of vandalism, but with unusual and aesthetic paintings - murals. Thus, murals, which had their origins in the history of art, began to be considered an art object with a large size, made on the end side or facade of a building. Therefore, this direction, once included in the model of street art formation, starting with paintings of not only houses, but large-scale temples, continuing with frescoes and mosaics from ancient times, is a kind of creation of mega-format works that give the most extensive integrity in the history of art.

The different directions and types of murals, which were warmly welcomed by the people, especially residents of cities, became widespread with this rhythm. Society started to understand murals, and even to free themselves from the stress of daily routine, thereby enriching themselves with culture and creativity. On the other hand I would call this process a manifestation of *catharsis*, as in ancient times. After all, in this way the edges of spirituality and art come into contact, thereby freeing us from the burden of thoughts. Looking at murals, a person, as a connoisseur of art and consumer of murals, begins to think about many things and acquires spirituality. Thus, I found this idea of catharsis very interesting for myself: “the impact of a work of art on its consumers is multifaceted and highly differentiated across different social strata. Nevertheless, for all the ambiguity of perception, a catharsis gives a true assessment to a work of art - the peak of impression, aesthetic pleasure, a sense of emotional purification experienced by the consumer of a work after using art on its consumers is multifaceted and highly differentiated across different social strata.” [1, p.4]

Thereby, the classification of murals on religious topics, which spread to different parts of the world, also attracted the attention of residents. However, some of the murals of today aim to influence the minds, thinking, visual and aesthetic perception of the audience, rather than being based on a specific theme and idea. There is a saying of Indian scientist V.: "The purpose of Art is to inspire a person, purify him and increase his good qualities, for this he must be graceful,". [2, p.137] Indeed, I think that a person should look at murals in this group and enjoy them, because the purpose of religious murals is to inspire a person who wants to understand art, to feel the main values in life, to excite, to give strong emotions and belief. And through the edge of murals which are full of faith, person feels the limits of beauty and receives spiritual food.

Works of urban art on religious themes are usually needed within society, because murals that glorify the greatness of God, Faith and spirituality make a person think about axiological and eternal life values. The main content of such religious murals is the image of Gods of different religions and faiths. One of the brightest examples of them was built in Latin America. Religious

murals built in four different cities appeared in the context of a complementary theme. The Chilean artist, who identified himself as INTI, skillfully conveyed the interweaving of cultures through the prism of religion. Since during his trip to each city he got acquainted with different cultures, this also influenced his work. In his works, INTI has tried various forms of conveying important topics in religious form. For example, in the mural, built in the Latin American city of Queretaro, which is the fruit of his first visit, the author referred to the theme of energy. His first mural depicts the Mexican Goddess of fertility, who is considered a symbol of the Earth, the mother of Gods and ordinary people. [3] (*image 5.*) The next work of the artist took place in the city of Barranquilla. The picture depicts the image of a God in his arms, as if the soul is exhausted by a cosmic phenomenon. (*image 6.*) The next mural in INTI's collection of religious murals is located in the artist's hometown of Valparaiso. The artist tried to convey his respect for his native country through the mural. (*image 7.*) and the last work was painted by the author on a trip to the city of Fortaleza. (*image 8.*) four works of a talented artist belong to the same sarin, although they have different features. Thus, the artist is trying to connect spirituality and energy together, and thus wanted to show the city the facets of spirituality and art, looking at his work, I think that he coped with it perfectly.

Some artists depict on the walls temples, spiritual places, and not divine images in religious motifs. For example, if we talk about local religious murals, we can see very old murals on the walls of high-rise buildings located in the Zhetysu-2 microdistrict of Almaty. A church and a small chapel were drawn on the walls, which is related to *Christian and Islamic spirituality*. And in the murals on the facades of other houses there were mosques, mausoleums and other spiritual attributes. These murals were built within the framework of the project "Budget of participation" at the request of the population. (*Image 9, 10, 11, 12, 13, 14*) [4].

As we can see, the feature of the project is the introduction of Almaty buildings in a new creative way. Religious murals on the facades of 6 identical houses located along the street soon fascinated the people. It can be seen that modern murals have become a common language, a tool for the artist and the viewer in the urban space, right?

<i>church (chapel)</i>	
	
<i>Image 13. Temple of Buddhists</i>	<i>Image 14. Mausoleum</i>

Picture – 1. Illustrations of murals

Summing up the above, it is known that murals occupy a special place in street art and urban space, defining characteristic stages of development, direction and scope of axiological foundations, purpose and objectives. Murals, recognized as a bright type of street art, are multifaceted with these features. They are of great importance for modern society, the younger generation and ardent youth, because the fruit of street art-murals, along with the depiction of people's life activities, everyday landscapes and traditions, study the artistic and rich nature of the history of art.

Looking at the history of the formation of murals, one can understand a lot. Because it allows us to see the diversity of cultures, art currents and trends from different periods. Thus, I would like to express the hope that every person will feel the importance and value of murals, and most importantly, focus on what is valuable and important, what is understandable and interesting, and I hope that then harmony will reign between society and art. And I am sure that only a person who understands its value and essence will become rich in art, because each work of art has its own connoisseur, its own critic.

References:

1. Blokh M.Ya., Communication effects of the utterance, Bridge, 1996, no.1
2. Borev Yu. B. Aesthetics. - Almaty: "National Translation Bureau" public fund, 2020. - 408 p.
3. A unique series of murals in Latin America [E-resource] // <https://outstyle.org/news/v-latinskoj-amerike-byla-sozdana-unikalnaya-seriya-muralov>.
4. Budget of Participation [E-resource] // <https://budget.open-almaty.kz/>.

ӘОЖ 94 (574)

Нуркулова Б.О.*

МОЛДАҒАЛИ ЖОЛДЫБАЕВТЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ КӨЗҚАРАСЫ ТУРАЛЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР

Аннотация: Мақалада кеңестік кезеңде саяси қуғын-сүргінге ұшыраған қоғам қайраткері, педагог, журналист М. Жолдыбаевтың өмірі мен қызметі, шығарған оқулықтары мен білім беру ісіндегі әдіс-тәсілдері қарастырылады.

Түйін сөздер: М. Жолдыбаев, оқулықтар, баспагерлік жұмыстар, педагогикалық жұмыс, саяси қуғын-сүргін құрбаны

Аннотация: В статье рассматриваются жизнь и деятельность общественного деятеля, педагога, журналиста М. Жолдыбаева, подвергшегося политическим репрессиям в советский период, изданные учебники и методы и приемы в образовательной деятельности.

* Шымкент қалалық қуғын-сүргін құрбандары музейі, Шымкент қ.

Ключевые слова: М. Жолдыбаев, учебники, издательские работы, педагогическая работа, жертва политических репрессий.

Abstract: *The article examines the life and work of a public figure, teacher, journalist M. Zholdybaev, who was subjected to political repression during the Soviet period, published textbooks and methods and techniques in educational activities.*

Key words: M. Zholdybaev, textbooks, publishing works, pedagogical work, victim of political repression.

XX ғасырдың басы қазақ халқы үшін үлкен өзгерістерге толы кезең болды. XX ғасырдың бас кезінде оның ішінде, 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісі, 1917 жылғы ақпан буржуазиялық-демократиялық және қазан төңкерістері, Алаш қозғалысы мен азамат соғысы осы тарихи оқиғалардың барлығы алаш зиялы қауымының үлкен шоғырын дайындап, елдің жоғын, халықтың мұңын ойлайтын ірі қайраткерлерді қалыптастырды. Осы шоғырдың ішінде өзіндік орны бар ағартушы-педагог, журналист Молдағали Жолдыбаев. Халқының болашағы үшін күрескен ғалым оқу-ағарту, әдебиет пен тіл ғылымының дамуына зор еңбек сіңірген қазақ зиялыларының бірі әрі бірегейі еді. М.Жолдыбаев оқу ағарту қызметіне араласып, әліппе, оқулық, бағдарламалар жазып халықты сауаттандыру жолында еңбек етті.

Ал енді М.Жолдыбаев тұлға ретінде қалай қалыптасып, қандай соқтықпалы-соқпақсыз жолдармен жүріп өткеніне зер салсақ, ол 1887 жылы бұрынғы Жымпиты уезінің, осы күнгі Чапаев ауданында жаңа байбақты ауылында (қазіргі Батыс Қазақстан облысында) орта шаруаның отбасында туып өскен. Ол әуелі ауылда хат таныса, кейін Қарасу орыс-қазақ мектебін мақтау куәлігімен бітіріп, Орынбордағы мұғалімдер дайындайтын семинарияға оқуға түсіп оны 1910 жылы мақтау куәлігімен аяқтайды. Ол 1910-1918ж.ж. Жұбанышкөл, Бұлдырты, Қарасу орыс-қазақ мектебінде оқытушы болып қызмет істейді. Осы кезде қазақтың мықты басылымдарының бірі «Айқап» журналында жарияланған «Қазақтардың қазіргі халі», «Болашақ», «Ауылда», «Құрметті Әлжановқа жауап» атты мақалаларында қазақ халқының әл-ауқаты, тұрмыс-тіршілігі жайлы баяндайды.

М.Жолдыбаев 1918-1919ж.ж. меньшевиктер бастаған буржуазияның уақытша үкіметін қуаттаған оралдық ақшыл атты қазақ-орыс үкіметіне қарсы, Кеңес үкіметі мен большевиктерге тілектес болып Жымпиты уезіне қарасты ауылдарда кедей шаруалардың арасында астыртын үгіт-насихат жүргізген. [1, 1 б]

М.Жолдыбаев Жымпиты уезінде бірінші Кеңес үкіметін құруда оны қорғап бекіндіруде айрықша еңбек еткен коммунистердің бірі болған. Ол 1919-1920ж.ж. Жымпиты ревком басшысы, 1920-1922ж.ж. Оралдың губерниялық атқару комитетінің төрағасы қызметінде болған. Сол кезде Жымпитыны бандылардан қорғау және оны бандылардан босатуды ұйымдастыруда қажырлы күрескердің бірі. Бұл туралы Сәбит Мұқанов «Өмір мектебі» үшінші кітабында: «Молдекең деп Молдағалиды атап, мен оны жақсы білгенмін, ол өзін «қарт марксист» деп атайтын Азамат соғысына қатысқанын, атақты Д.Фурмановпен кездескенін, ол мен білетін қазақтардың ішіндегі нағыз марксист екенсің деп айтқанын әңгімелеп отыратын еді». [2, с.59-60]

1923 жылдан бастап М.Жолдыбаев Орынборда, Қызылордада, Алматыда халық ағарту комиссариатында бөлім меңгерушісі, коллегия мүшесі болып қызмет атқарған. Қызметте жүргенде атақты ғалым, тіл маманы Құдайберген Жұбановтың үйіне сол кездегі доценттер Баталов, М.Жолдыбаев, жазушы Ғ.Мүсірепов, аспиранттар І.Кеңесбаев, М.Қаратаев, Х.Есенжанов, студенттер Т.Бисенов, Ғ.Мұсабаев, Қ.Жаманбаев жиі келетіндігі және әңгіме дүкен құратындығы айтылады. [3, 146 б]

Баспагерлік, журналистік қызметіне тоқталсақ сол уақыттағы талай маңдайалды басылымдардың басшысы болған. 1922 жылы Қазақ АКСР Халық Ағарту комиссариаты ғылым, баспа, әдебиет орталығының басшысы, 1923-1924ж.ж. «Еңбекші Қазақ» (қазіргі «Егемен Қазақстан») газетінің басшылық тізгінін Сәкен Сейфуллиннен кейін ұстаған М.Жолдыбаевтың есімімен Қазақстанның саяси ағартушылық өміріндегі көптеген оқиғалар тығыз байланысты. 1927 жылдан жарыққа шыққан тұңғыш педагогикалық басылым «Жаңа мектеп» (қазіргі

«Қазақстан мектебі») журналының бас редакторы ретінде мұғалімдерге көмекші құрал ретінде білім беру ісіне қатысты тың мақалалардың жариялануына мұрындық болады.

Газет-журналдардың бетінде көптеген материалдар, мақалалар, пікірлер жазып әдебиетіміздің көркейіп өсуіне атсалыса жүріп ол негізгі қызыметімен қатар марксизм-ленинизм институтының Қазақстан компартия орталық комитетінің жанында партия тарихи институтында 1933-1936ж.ж. аға ғылыми қызметкер-аудармашы қызметінде істесе, 1936-1937ж.қыркүйек айы аралығында марксизм-ленинизм классиктерінің еңбектерін аудару бойынша редакторы ретінде 750сом жалақы алған.

Осыншама марксизм-ленинизм шығармаларын аудару және насихаттаумен айналысса да ХХ ғасырдың 30ж. жаппай саяси қуғын-сүргін науқаны оны да айналып өткен жоқ. Дегенмен оны айыптау саяси репрессияның бірінші толқынында-ақ орын алған еді. 1927 жылы бірінші рет тергеуге ілінгенде ол халық ағарту комиссариаты академиялық орталығының төрағасы болатын. Бұл туралы Қазақстан Президенті архивінің қорындағы құжаттарда тың деректер келтіріледі. 1927 жылы «Алашордамен байланысы бар» деген айып он жылдан соң оның алдынан шығып ауыр жазаға айналып 1937 жылы 10-желтоқсанда сотталып, ату жазасына кесіледі. [4]

1930-жылдардағы қазақ зиялыларының өміріндегі аласапыран кезең туралы Сәкен Сейфуллиннің әйелі Гүлбахрамның естелігінде айтылады. Үштіктің қармағына іліккен түрмеге қамалғандардың әйелдері жолдасымен көрісуге барғандардың ішінде жігері мықты адуынды болды, әсіресе жазушы Молдағалидың әйелі ұлты поляк Мария Никифоровна еді. Олар бізбен К.Маркс, Виноградовтағы үйде көрші тұрды. Молдағали Сәкенмен Орынбордан бері дос еді. Ол әдеби аударма шебері болатын. Сәкеннің «Қазақ әдебиетінің тарихы» кітабына алғы сөз жазған. Олар үйге жиі келетін, баламыз Аянды жақсы көретін. [5] Тағдырдың тәлкегіне мойымай басқалар бас сауғалап жан-жаққа кеткенде Мария Никифоровна Алматыда тұрақтап қалып, тек 1957 жылы жолдасы Молдағали ақталғаны туралы анықтаманы және оның еңбектері туралы мәліметті алған соң 1959 жылдан кейін Орынборға қоныс аударып сол жақта дүниеден өтеді.

Сәкен мен Молдағалидың достығы туралы М.Губайдуллин де атап өтеді: М.Жолдыбаев Қазақ кеңестік әдебиетінің іргетасын қалап шаңырағын көтерген революционер жазушы-ақын халықтың сүйікті ұлы абзал азаматы Сәкен Сейфуллинге тілектес қазақ әдебиетін, мәдени ағарту саласында бірге еңбек еткен, өзі де үлес қосып, сонымен бірге Сәкеннен көптеген тәжірибе алдым деуші еді. Екеуі ағалы-інілі болып араласты.

Сталин қайтыс болған соң «Жылымық» кезеңінде саяси қуғын-сүргін құрбандарының біразы ақталады. Соның ішінде М.Жолдыбаев сот органдарының қылмыстық құрамы жоқ деген шешімімен ақталғандығын ескере отырып 1990 жылы қаңтарда Алматы облыстық бақылау-ревизия комиссия президиумы оны 1920ж.мамырдан бастап КОКП мүшелігі қалпына келтірілсін деген қаулы шығарады.

М.Жолдыбаевтың ағартушы-педагог ретіндегі қызметін сараласақ жоғары оқу орындарында талай мықты шәкірттерді тәрбиелеп қазақтың бетке тұтар зиялыларымен үзеңгілес жұмыс істеген. 1934 жылы 15-қаңтарда Қазақ Мемлекеттік Университеті ашылса, наурыз айынан бастап Қазақ коммунистік журналистика институты құрылады. Институттың алғашқы ресми директоры болып М.Жолдыбаев тағайындалады. Оған институтқа алғашқы үміткерлерді қабылдау, атақты ғалымдарды оқытушылық жұмысқа тарту тапсырылады.

1933 жылы Қазақ пединститутының тіл және әдебиеті факультетінде С.Асфендияров, М.Әуезов, Қ.Жұбанов, С.Сейфуллин, Т.Шонанұлымен бірге студенттерге дәріс берген. Оның талантты студенттерінің ішінде О.Ағыбаев, М.Балақаев, Х.Есжанов т.б. қазақ тілі мен әдебиетінің дамуына атсалысқандар. Бұл аты аталған азаматтардың барлығы саяси қуғын-сүргін құрбандары болды.М.Жолдыбаев 1934 ж. жазда С.Мендешев басқарған үкімет бригадасының құрамында Шығыс Қазақстан облысына аттанып, 2 ай бойы ел аралап аштық салдарын жоюға атсалысқан.Абыралы, Шұбартау, Ақтоғай, Шет, Жанаарқа, Қарқаралы

аудандарын аралап күйзелген ауылдарға азық-түлік, киім-кешек жеткізіп көмектескен. Бұл оның халқының қамын күйттегенін көрсетеді.

М.Жолдыбаев «Айқап» журналының әрбір нөмірінде халыққа білім беру, сауатсыздықпен күресу қажеттілігі, ауыл мектептеріндегі сабақ қазақ тілінде жүргізілуі тиіс екендігі оның «Ғалымнан надандыққа» деген мақаласында назар аудартады.

Республикада халық ағарту жұмысын ұйымдастыруда, ауылдарда жаңа ашылған мектептерге оқу құралдарын, кітаптар шығаруда М.Әуезов, М.Қаратаев, Т.Шонанұлы, Ә.Қоңыратбаевтармен бірге көп еңбек атқарған. Қысқа уақытта ауқымды істерді жүзеге асыру сол кездің талабы еді. 1927 ж.Т.Шонанұлымен бірігіп оқулық жазады. 1929 ж. Жаңа алфавитпен Қызылордада 1-ші оқу жылындағыларға арнап «Жаңа арна» кітабын, 1931 ж. осы кітапты өңдеп «Колхозшы ауыл» деген атпен шығарады. 1933ж. ол М.Әуезов, Ә.Қоңыратбаевпен бірлесіп «XIX-XXғғ. басындағы әдебиет оқулығын» Қызылордадан, 1934ж. Әдебиет хрестоматиясын баспадан шығарады. [6, 6 б]

Бастауыш сыныптарға арналған оқулықтарда ондағы балалардың жас ерекшеліктері мен ой-өрісі ескеріледі. Баланы көбірек жаздырып, оқуға дағдыландыру керек, жеңілден қиынға жетелеу қажет деп есептейді. Оқушыға шынайы білім беруді насихаттаған. Мектепке келген балаға сандар, сағат тілі, жануарлар туралы қарапайым мәліметтер беріліп, жаратылыстанудан, егін, мал шаруашылығынан хабардар етеді. Қазақ әдебиет классиктерінің шығармаларымен таныстырады. Әрбір тақырып,мәлімет соңында пысықтау сұрақтарымен бекітіп,оқушымен кері байланыс әдісін қолданады. Бұл әдіс қазірде қолданыста.

Артында үлкен мұра қалдырған қазақ ғылым, білімінің қалыптасып дамуында өзіндік орын алар тұлғаларымыздың еңбегін зерттеп зерделеу қазіргі ұрпақтың парызы. Олардың ғылым, білімге қосқан үлесі насихатталуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер мен деректер тізімі

1. Шымкент қалалық қуғын-сүргін құрбандары музейі. қор 18 іс -28
2. Муканов С.Школа жизни. 3 т., - Алма-Ата, «Жазушы», – 1985, 379 стр.
3. Кенжебаев К., Оралбай Ә. «Құдайберген Жұбанов»: деректі ғұмырнама. - А., «Ана тілі», 2000, 280 бет
4. Айгүл Аханбайқызы. «Женіл» жазасы «атуға» ауыстырылған Жолдыбаев. Алматы, 31 шілде 2019 жыл [Режим доступа: Egemen.kz/205755-zhenhil-dgazasy-atugha-auysturylgan-zoldybaev.]
5. Жаик Бектуров. Последние дни Сакена. [Режим доступа: Tarih-begalinka.kz/ru/timetrevel/page 3422/]
6. Жолдыбайұлы М.Шығармалары. жауапты ред: О. Жұбаева. - Нұрсұлтан. Алашорда, 2018.

УДК 130.11

Nurmagambetova A.G.*

HISTORICAL MEMORY AND THE PHENOMENON OF COMMEMORATION: KEY IDEAS AND RELEVANCE

Андатпа

Бұл мақалада еске алу және тарихи жадының өзектілігі мен тұжырымдамасына назар аударылады. Ол қазіргі қоғамдағы маңыздылығын көрсете отырып, негізгі ұғымдар мен мәселелерді қарастырады. Мақалада еске алудың әртүрлі аспектілері, соның ішінде оның мәдени болмыспен байланысы, моральдық-этикалық аспектілері, жады мен тарих туралы философиялық пікірталастар көрсетілген.

Кілт сөздер: тарихи жады, еске алу, ұжымдық сана, символдық саясат, сәйкестілік.

Аннотация

Эта статья посвящена актуальности и концепции коммеморации и исторической памяти. Она рассматривает основные концепции и проблемы, демонстрируя их значение в современном обществе. В

* master first-year graduate student, Department of Philosophy, faculty of Philosophy and Political Science, Al-Farabi KNU, Almaty, Kazakhstan, email: alexstrange@gmail.com

статье подчеркиваются различные аспекты коммеморации, включая ее связь с культурной идентичностью, моральными и этическими аспектами, а также философские дискуссии о памяти и истории.

Ключевые слова: историческая память, коммеморация, коллективное сознание, символическая политика, идентичность.

Abstract

The article is dedicated to the relevance and concept of commemoration and historical memory. It examines the main concepts and issues and demonstrates their significance in modern society. The article highlights various aspects of commemoration, including its connection to cultural identity, moral and ethical aspects, as well as philosophical debates on memory and history.

Key words: historical memory, commemoration, collective consciousness, symbolic politics, identity.

Historical memory is not merely an archive of the past, but rather a kaleidoscope of various emotions, perceptions, and interpretations that shape our understanding of history. In this article, we delve into the context of historical memory, revealing its complexity and significance for the formation of collective consciousness.

Historical memory is the result of a complex interplay of sociocultural factors, including traditions, values, political interests, and media influence. This context determines not only what we remember but also how we remember it.

In turn, philosophical analysis of historical memory allows us to perceive it from a new depth. It examines how our perceptions of the past shape our perceptions of ourselves and the world at large. Philosophy also helps us understand how historical memory influences our moral convictions and political preferences.

The concept and essence of historical memory are often expressed through symbolic acts, such as monuments, holidays, and memorials. These symbols not only commemorate past events but also serve as anchors that connect us to our roots and define our values. They play a key role in shaping our personal and collective identity, helping us determine who we are, where we come from, and where we are headed. In this sense, historical memory is an integral part of our self-awareness. [1]

Commemoration is the process of marking and remembering past events, individuals, or phenomena by creating commemorative events, objects, or celebrations. It is an act of memory aimed at preserving important moments in history and transmitting them to future generations. Historical memory and commemoration are closely intertwined, forming an important component of collective consciousness and societal identity. Historical memory serves as the foundation for commemoration, as it determines what we consider worthy of remembrance and observance. Commemoration, in turn, serves as a means of transmitting historical memory to subsequent generations. Through monuments, holidays, and other commemorative practices, we preserve historical events and figures in the consciousness of society and pass on their legacy to future generations. These concepts and ideas play a significant role in shaping collective consciousness and societal identity. Their interrelation enriches our understanding of the past, present, and future, contributing to the preservation of cultural heritage and the strengthening of societal cohesion. The philosophical examination of historical memory and commemoration is highly relevant in the modern world for several reasons:

1) Moral Dilemmas: Philosophy helps us navigate the moral dilemmas associated with commemoration. For instance, how should we remember events related to conflicts and wars to avoid distorting history?

2) Identity and Multiculturalism: In a world where multiculturalism is becoming increasingly prevalent, philosophical reflection on historical memory and commemoration helps us understand how different cultural groups interact with historical heritage and the conflicts this may engender.

3) Political Utilization: Historical memory and commemoration are often politically exploited to bolster power or underscore specific political ambitions. Analysis through the lens of political and social philosophy can help untangle this complex dynamic and discern potential manipulations.

[2]

4) Ethics of Memory: Philosophy prompts us to question how we should regard our historical memory, what responsibilities we owe to past generations, and how we should use this memory for our own development and progress.

Fundamental philosophical questions arise regarding the selection of events and individuals for commemoration. Which historical events merit attention and honor, and which should be forgotten? For instance, discussions about repression and memorials are often tied to questions about how we interpret historical events and what lessons we draw from them for our future.

These discussions also touch upon the moral and ethical aspects of commemoration. For example, how should we commemorate events associated with violence, oppression, or human rights violations? How can we avoid romanticizing or distorting history while maintaining respect for the victims and human dignity? [3]

Moreover, philosophical discussions on commemoration raise questions about how we understand history and what significance we attribute to commemorative acts. Which interpretations of historical events are accurate or beneficial for us, and which are distorted or harmful?

Overall, philosophical inquiry into historical memory and commemoration not only helps us better understand the past but also raises important questions about our present and future, fostering deep reflection and enriching our intellectual experience.

References

1. Barahona de Brito, Alexandra, Carmen Gonzalez-Enriquez, and Paloma Aguilar. *The Politics of Memory: Transitional Justice in Democratizing Societies*. Oxford University Press, 2001.
2. Alexander, Jeffrey C., et al. *Remembering the Holocaust: A Debate*. Oxford University Press, 2009, p. 73
3. Alexander, Jeffrey C., et al. *Remembering the Holocaust: A Debate*. Oxford University Press, 2009, p. 113

УДК 342.843

Орынбасар А.Қ. *

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘДІЛ САЙЛАУДЫ ӨТКІЗУ ТЕТІКТЕРІН ОЙЛАСТЫРУ: ТАЛДАУ, ҰСЫНЫСТАР ЖӘНЕ ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Андатпа

Біз осы мақалада: Қазақстандағы әділ сайлауды өткізу тетіктерін оңтайландыру жайлы зерттеп, талдау жасадық. Ұсыныстар мен перспективаларды көрсетіп, қорытынды жасап, жетілдіру жолдарын жасадық. Сайлау жүйесін реформалау және бұл шараларды жүзеге асыруға кешенді көзқарас қана елде әділ және шынайы сайлау өткізуді қамтамасыз етеді.

Кілт сөздер: Әділ сайлау, демократия, сайлау жүйесі, ашықтық, тәуелсіздікті нығайту, БАҚ, экономикалық даму.

Аннотация

В данной статье мы изучили и проанализировали оптимизацию механизмов проведения честных выборов в Казахстане. Мы показали предложения и перспективы, сделали выводы и предложили пути улучшения. Реформирование избирательной системы и комплексный подход к реализации этих мер обеспечат честные и справедливые выборы в стране.

Ключевые слова: Честные выборы, демократия, избирательная система, прозрачность, укрепление независимости, средства массовой информации, экономическое развитие.

Abstract

We in this article: We studied and analyzed the optimization of the mechanisms for holding fair elections in Kazakhstan. We presented proposals and perspectives. We made conclusions and ways of improvement. Reforming the electoral system and a comprehensive approach to the implementation of these measures will ensure fair and honest elections in the country.

* магистрант 1-года обучения, кафедра политологии и политических технологий, факультет философии и политологии, КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: anarorynbasarova5@gmail.com

Key words: Fair elections, democracy, electoral system, strengthening transparency and independence, mass media, economic development.

Демократиялық үдерістердің ұдайы эволюциясы мен сайлау жүйесін жетілдіруге ұмтылысын ескере отырып, әділ сайлауды қамтамасыз ету мәселесі саяси өмірдің негізгі аспектілерінің бірі болып қала береді. Көптеген басқа елдердегі сияқты Қазақстанда да демократиялық институттарды қалыптастыруда және азаматтардың саяси жүйеге сенімін орнатуда сайлауды өткізуге қатысты мәселелер маңызды рөл атқарады.

Ағымдағы жағдайды талдау. Қазақстандағы сайлау жүйесінің тұрақты институттары мен жоғары деңгейде ұйымдастырылуы сияқты күшті жақтары бар. [1, 106б] Дегенмен, назар аударуды және жақсартуды қажет ететін бірнеше аспектілер бар. Сайлау науқандарын қаржыландырудың ашық болмауы, сайлау кезеңдері кезінде БАҚ бостандығын шектеу, сондай-ақ байқаушылар мен оппозициялық кандидаттардың сайлау құқықтарын бұзу жағдайлары – бұл мәселелер мұқият қарауды қажет етеді.

Сайлау тетіктерін оңтайландыру бойынша ұсыныстар. Сайлау органдарының тәуелсіздігін нығайту: Сайлаудың тұтастығы мен ашықтығын қамтамасыз ету үшін сайлау комиссияларының саяси партиялар мен үкіметтің ықпалынан толық тәуелсіздігін қамтамасыз ету қажет.

Науқанды қаржыландырудың ашықтығын қамтамасыз ету: Сыбайлас жемқорлықты және саясатқа негізсіз ақша құюды болдырмау үшін науқанды қаржыландыруды бақылауды жүзеге асыру маңызды.

Бұқаралық ақпарат құралдары бостандығының кепілдіктері: азаматтардың кандидаттар мен олардың бағдарламалары туралы жан-жақты және объективті ақпаратқа қол жеткізуі үшін сайлау науқандары кезінде БАҚ бостандығы қамтамасыз етілуі керек.

Азаматтық қоғамды нығайту: сайлаудың ашықтығы мен тұтастығын қамтамасыз етуде азаматтық қоғам ұйымдары мен тәуелсіз байқаушылардың дамуы басты рөл атқарады. Олардың дамуына және сайлау процесін бақылауға қатысуына ықпал ету қажет.

«Әділ сайлау» дегеніміз барлық қатысушыларға тең мүмкіндік беретін, негізгі саяси құқықтарды қорғайтын және сайлау процесінің барлық кезеңдерінде ашықтық, әділдік пен заңдылыққа кепілдік беретін сайлау процесі ретінде айқындалады. [2, 89б] Бұған заң талаптарын сақтау, сайлау комиссияларының тәуелсіздігі, бұқаралық ақпарат құралдарының еркіндігі мен ашықтығы, барлық сайлаушылар үшін қолжетімділік, сайлаушылар үшін бәсекелестік пен балама нұсқалардың мүмкіндігі кіреді.

Әділ сайлау бірнеше себептерге байланысты елдің дамуында маңызды рөл атқарады:

- Биліктің заңдылығы: Әділ сайлау биліктің заңды негізін қамтамасыз етеді, өйткені олар сайлаушыларға өз еркін білдіруге және өз өкілдерін таңдауға мүмкіндік береді.
- Азаматтардың қатысуы: Әділ сайлау азаматтардың елдің саяси өміріне белсенді қатысуын ынталандырады, бұл азаматтық қоғамның дамуына және демократиялық институттардың нығаюына ықпал етеді.
- Үкіметтің жауапкершілігі: Тұрақты, әділ сайлау сайлаушыларға билікті тексеру механизмін қамтамасыз етеді және үкіметті халық алдында есеп беруге ынталандырады.
- Экономикалық даму: әділ сайлау арқылы қамтамасыз етілген саяси жүйенің тұрақтылығы мен ашықтығы инвестицияға, экономикалық өсуге және бизнес ортаның дамуына ықпал етеді. [4, 28]
- Халықаралық мойындау: Әділ сайлауы бар елдер жалпы халықаралық деңгейде көбірек тануға, қолдауға және құрметке ие болады, бұл олардың шетелдегі оң имиджіне және халықаралық қатынастарға қатысуына ықпал етеді.

Елдегі әділ сайлауды қамтамасыз ету үшін бірқатар шараларды жүзеге асыру қажет:

1. Заңнаманы жетілдіру: сайлау процесінің барлық қатысушылары үшін ашықтыққа, әділдікке және тең мүмкіндіктерге кепілдік беретін заңдар мен нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу және енгізу.
2. Сайлау органдарының тәуелсіздігі: сайлау комиссияларының және сайлауды өткізуге жауапты басқа органдардың саяси немесе әкімшілік құрылымдардың ықпалынан тәуелсіздігін қамтамасыз ету.
3. Мониторинг және байқау: кез келген құқық бұзушылықтар мен сәйкессіздіктерді анықтау және болдырмау үшін тәуелсіз байқаушылардың, азаматтық ұйымдардың және халықаралық миссиялардың қатысуымен сайлау процесіне мониторинг және байқау жүргізу.
4. Білім және ақпарат: сайлаушыларға олардың құқықтары мен міндеттері, сондай-ақ сайлау процесі және оған қатысу туралы ағартушылық науқандар мен түсіндіру жұмыстарын жүргізу.
5. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл: сайлау процесінде сыбайлас жемқорлықтың, соның ішінде дауыстарды сатып алу әрекеті, сайлаушыларды сатып алу және басқа да сыбайлас жемқорлық әрекеттері үшін қатаң жазалау шараларын қолдану.[3, 71б]
6. Баламалы БАҚ-ты дамыту: Азаматтардың кандидаттар мен партиялар туралы объективті және сенімді ақпарат алу мүмкіндігіне ие болу үшін әртүрлі және тәуелсіз БАҚ-қа еркін қолжетімділікті қамтамасыз ету.

Сайлау жүйесін реформалау және бұл шараларды жүзеге асыруға кешенді көзқарас қана елде әділ және шынайы сайлау өткізуді қамтамасыз етеді.

Ендеше, әділ сайлау – еліміздің тұрақтылығын, дамуы мен ілгерілеуін қамтамасыз етудің маңызды факторы.

Осы ұсынымдарды жүзеге асыру және Қазақстанда сайлау тетіктерін күшейту әділ және ашық сайлау жүйесін құруға көмектесуі мүмкін. Бұл өз кезегінде азаматтардың саяси үдерістерге сенімін нығайтып, демократияны алға жылжытып, елдің болашақтағы тұрақтылығы мен өркендеуін қамтамасыз ете алады.

Қорытынды. Қорыта айтқанда, Қазақстандағы сайлау жүйесіне өзгерістер енгізу үкіметтің, саяси партиялардың, азаматтық қоғамның және халықаралық қауымдастықтың бірлескен күш-жігерін қажет етеді. Сонда ғана халықтың еркін көрсететін, ел дамуына үлес қосатын әділ, шынайы және ашық сайлауды қамтамасыз ете аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдиев, Н. (2021). «Қазақстандағы сайлау процесінің эволюциясы: проблемалар мен жетістіктер». Саяси зерттеулер журналы, 8(25), 56-71.
2. Байгушева, А. (2020). «Қазақстандағы сайлаудағы халықаралық байқаушылардың рөлі: проблемалар мен перспективалар». Халықаралық қатынастар жаршысы, 3(30), 102-115.
3. Ғабдуллин, Е. (2019). «Қазақстанның сайлау заңнамасындағы өзгерістер: талдау және тиімділік». Саясаттану және халықаралық қатынастар, 2(19), 78-89.
4. Досболов, А.(2018). «Қазақстандағы демократиялық институттар және сайлау процесі: 21 ғасыр сын-көзқарастары». Орталық Азиятану

УДК 004.8

Toyganbayeva A.E. *, Osimbayeva I.S. **, Mirzabayeva Zh.K.***

NEW APPLICATIONS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

Abstract

This article discusses the current and potential applications of AI in various fields, as well as the challenges and opportunities associated with its use. The introduction of artificial intelligence technologies in various areas of life can qualitatively change them and increase the efficiency of any work. The authors examined where and how innovative solutions are applied today. Artificial intelligence technologies are revolutionizing many areas of life, from healthcare to finance, transportation and retail. However, despite its potential, AI also presents a number of challenges that need to be addressed before it can reach its full potential. There are also concerns about the impact of AI on jobs, privacy and security, as well as ethical concerns about the use of AI in decision making. As AI continues to evolve and become more integrated into our daily lives, it will be important to carefully consider these issues and ensure that its benefits are balanced against its potential risks.

Key words: artificial intelligence, machine learning, neural networks, cognitive technologies, intelligent machines.

Аңдатпа

Бұл мақалада ЖИ-нің әр түрлі салалардағы қазіргі және ықтимал қолданылуы, сондай-ақ оны қолдануға байланысты проблемалар мен мүмкіндіктер талқыланады. Жасанды интеллект технологияларын өмірдің әртүрлі салаларына енгізу, оларды сапалы түрде өзгерте алады және кез-келген жұмыстың тиімділігін арттырады. Авторлар инновациялық шешімдердің қайда және қалай қолданылатынын қарастырды. Жасанды интеллект технологиясы денсаулық сақтаудан бастап қаржы, көлік және бөлшек саудаға дейінгі өмірдің көптеген салаларында төңкеріс жасайды. Алайда, өзінің әлеуетіне қарамастан, ЖИ өзінің әлеуетін толық жүзеге асырмас бұрын шешілуі керек бірқатар мәселелерді ұсынады. Сондай-ақ, жасанды интеллекттің жұмыс орындарына, құпиялылық пен қауіпсіздікке әсері, сондай-ақ шешім қабылдауда жасанды интеллектті пайдалану туралы этикалық алаңдаушылық бар. Жасанды интеллект дамып, біздің күнделікті өмірімізге көбірек енген сайын, бұл мәселелерді мұқият қарастырып, оның пайдасы оның ықтимал тәуекелдерімен теңестірілгеніне көз жеткізу маңызды болады.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, машиналық оқыту, нейрондық желілер, когнитивті технологиялар, интеллектуалды машиналар.

Аннотация

В данной статье обсуждаются текущие и потенциальные применения ИИ в различных областях, а также проблемы и возможности, связанные с его использованием. Внедрение технологий искусственного интеллекта в разные сферы жизни может качественно изменить их и повысить эффективность любой работы. Авторы рассматривают, где и как сегодня применяются инновационные решения. Технологии искусственного интеллекта революционизируют многие сферы жизни, от здравоохранения до финансов, транспорта и розничной торговли. Однако, несмотря на свой потенциал, ИИ также представляет ряд проблем, которые необходимо решить, прежде чем он сможет полностью реализовать свой потенциал. Существуют также опасения по поводу влияния ИИ на рабочие места, конфиденциальность и безопасность, а также этические опасения по поводу использования ИИ при принятии решений. По мере того, как ИИ продолжает развиваться и все больше интегрируется в нашу повседневную жизнь, будет важно тщательно рассмотреть эти вопросы и убедиться, что его преимущества сбалансированы с его потенциальными рисками.

Ключевые слова: искусственный интеллект, машинное обучение, нейронные сети, когнитивные технологии, интеллектуальные машины.

Artificial intelligence is a field of computer science that studies and develops intelligent machines and software. It is an interdisciplinary branch of computer science, which combines elements from mathematics, engineering, linguistics, psychology, and other fields. AI is used to create intelligent systems that can solve complex problems, make decisions, and learn from their experiences. AI has been used in a variety of applications, including robotics, natural language

* PhD, ассоциированный профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: atoiganbayeva@gmail.com

** кандидат полит.наук, старший преподаватель КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: alina.cultan@mail.ru

*** магистр, старший преподаватель, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: zh.mirzabaeva@mail.ru

processing, computer vision, and machine learning. AI has been used to develop autonomous vehicles, medical diagnosis systems, and intelligent personal assistants. AI has also been used to improve the efficiency of manufacturing processes and to automate customer service tasks. AI is also being used to develop new technologies such as self-driving cars and autonomous drones.

The development of AI has been driven by advances in computing power and the availability of large datasets. AI algorithms are able to process large amounts of data quickly and accurately. This has enabled the development of more sophisticated AI systems that can learn from their experiences and make decisions based on the data they have collected. AI has the potential to revolutionize many industries and create new opportunities for businesses. It can be used to automate mundane tasks, improve customer service, and create new products and services. AI can also be used to improve decision-making processes and reduce costs. As AI continues to evolve, it will become increasingly important for businesses to understand how it works and how it can be used to their advantage.

The concept of artificial intelligence dates back to the 1950s, when Alan Turing proposed the Turing Test as a way to measure a machine's ability to think like a human. The test involves a human judge conversing with two entities, one human and one machine, and attempting to determine which is which. If the judge cannot tell the difference between the two entities, then the machine is said to have passed the Turing Test.

In 1956, John McCarthy coined the term "artificial intelligence" at the Dartmouth Conference. This conference was the first major gathering of computer scientists dedicated to exploring the potential of AI. At this conference, McCarthy outlined his vision for AI as "the science and engineering of making intelligent machines" [1].

Since then, the term "artificial intelligence", most likely coined to attract everyone's attention, has become so popular that today there is no a person who has never heard it. Over time, this branch of computer science has developed more and more, and intelligent technologies have played an important role in changing the world.

AI was originally a field of science dealing with computer modeling of various abilities of intelligence, whether it is human, animal, plant, social or phylogenetic intelligence. This scientific discipline is based on the assumption that all cognitive functions, such as learning, thinking, calculation, perception, memory, even scientific discovery or artistic creation, can be described with an accuracy that makes it possible to program a computer to reproduce them. In more than sixty years of AI existence, nothing has appeared that would make it possible to undeniably prove or disprove the hypothesis that continues to be open and encourages scientists to new inventions [2].

In the 1960s and 1970s, AI research focused on developing programs that could solve problems using symbolic logic. This approach was based on the idea that computers could be programmed to think like humans by using symbols and rules to represent knowledge and reasoning. This approach was successful in solving certain types of problems but was limited in its ability to handle more complex tasks.

In the 1980s, AI research shifted towards developing programs that could learn from experience. This approach was based on the idea that computers could be programmed to learn from data rather than relying on pre-programmed rules. This approach was successful in solving more complex problems but was limited in its ability to generalize from experience.

In the 1990s and 2000s, AI research shifted towards developing programs that could learn from data using neural networks. Neural networks are computer models that are inspired by biological neural networks and are capable of learning from data without relying on pre-programmed rules. This approach has been successful in solving complex problems such as image recognition and natural language processing.

AI research and development has been ongoing for decades, but it has only recently become a major focus of research. In the past few years, there has been an explosion of interest in AI due to

advances in computing power and the availability of large datasets. This has enabled researchers to develop more sophisticated algorithms and models that can be used to solve complex problems.

At the moment, experts in the field of computer systems distinguish three main types of artificial intelligence: limited or weak (Narrow artificial intelligence), strong (Artificial general intelligence) and super artificial intelligence (Super artificial intelligence) [3].

Artificial general intelligence (AGI) is a term used to describe a type of artificial intelligence (AI) that is capable of understanding and learning any task that a human can, rather than being limited to a specific set of tasks. AGI is often referred to as strong AI, and is seen as the ultimate goal of AI research. AGI systems are expected to be able to reason, plan, solve problems, think abstractly, comprehend complex ideas, learn quickly and learn from experience. AGI systems are expected to be able to interact with their environment in a human-like manner and be able to adapt to changing situations [4, p 10-12].

Super artificial intelligence (AI) is a term used to describe a hypothetical form of AI that is far more advanced than current AI technology. It is often used to refer to a hypothetical AI that is capable of performing tasks that are currently beyond the capabilities of existing AI systems. Super AI would be able to think, learn, and act independently, and could potentially be used to solve complex problems or create new technologies.

Humanity, or rather AI, is currently at the first stage - representatives of “weak” artificial intelligence work as voice assistants, “watchmen”, face recognition and other areas where machine learning systems are applicable, as a subspecies of AI. For example, a well-known online translator is also a representative of weak artificial intelligence.

The advent of strong artificial intelligence should not be expected until the third quarter of this century. Self-consciousness will become its hallmark, therefore, with its intellectual abilities, it will not differ in any way from the capabilities of a person. But super-AI, the emergence of which scientists predict in the next century, will seriously surpass humans in intellectual terms, as it will be endowed with the ability to improve itself and create parallel algorithms [5, p 251-260].

The introduction of artificial intelligence technologies in different areas of life can qualitatively change them and increase the effectiveness of any work. Let's consider where and how innovative solutions are used today [6].

Artificial Intelligence (AI) technologies are becoming increasingly prevalent in many areas of life. AI is being used to automate processes, improve decision-making, and provide insights into complex problems. AI is being used in a variety of industries, from healthcare to finance, and is revolutionizing the way we live and work [7].

In healthcare, AI is being used to diagnose diseases, predict outcomes, and provide personalized treatments. AI-powered chatbots are being used to provide medical advice and help patients manage their health. AI is also being used to analyze medical images and detect anomalies that may indicate a disease or condition.

In finance, AI is being used to automate processes such as loan applications and credit scoring. AI-powered algorithms are also being used to detect fraud and money laundering. AI is also being used to analyze financial data and provide insights into market trends and customer behavior [8].

In transportation, AI is being used to automate vehicles and improve safety. AI-powered systems are being used to detect obstacles on the road and adjust the speed of the vehicle accordingly. AI is also being used to optimize traffic flow and reduce congestion.

In retail, AI is being used to personalize customer experiences and improve product recommendations. AI-powered chatbots are being used to provide customer service and answer questions. AI is also being used to analyze customer data and provide insights into customer behavior.

AI technologies are revolutionizing many areas of life, from healthcare to finance, transportation, and retail. As AI continues to evolve, it will become increasingly prevalent in our

lives, providing us with new opportunities for automation, improved decision-making, and personalized experiences [9].

However, despite its potential, AI also presents a number of challenges that must be addressed before it can reach its full potential.

One of the biggest challenges of AI is its complexity. AI systems are incredibly complex, and require a great deal of data and computing power to operate effectively. This complexity makes it difficult to develop reliable AI systems, as any errors or bugs in the system can have serious consequences.

Additionally, AI systems require a great deal of training and testing before they can be deployed in the real world. This can be a time-consuming and expensive process, making it difficult for smaller companies to develop their own AI solutions [10].

Another challenge of AI is its ethical implications. As AI systems become more powerful, they will be able to make decisions that could have serious implications for society [11].

For example, autonomous vehicles could be programmed to make decisions about who to prioritize in an accident situation, or facial recognition systems could be used to identify people without their consent. These ethical considerations must be taken into account when developing AI systems, as any mistakes could have serious consequences [13].

Finally, AI also presents a challenge in terms of privacy and security. As AI systems become more powerful, they will have access to large amounts of sensitive data. This data must be protected from malicious actors who could use it for nefarious purposes. Additionally, AI systems must be designed with privacy in mind, as any data collected by the system must be kept secure and not shared with third parties without the user's consent.

However, there are also concerns about the impact of AI on jobs, privacy, and security, as well as ethical concerns about the use of AI in decision-making. As AI continues to evolve and become more integrated into our daily lives, it will be important to carefully consider these issues and ensure that its benefits are balanced against its potential risks [14].

Artificial intelligence plays an important role in the lives of billions of people. Sometimes quietly, but often with profound consequences, emerging technologies are transforming our societies and forcing us to question what it means to be human. AI has the potential to help millions of students complete the post-secondary education, fill an additional 3.3 million jobs, and, more urgently, help us cope with the spread and impact of the COVID-19 pandemic. Along with the many benefits, these technologies also pose risks and challenges associated with the negative consequences of malicious use of technology or widening inequalities and divides.

AI has the potential to revolutionize many aspects of our lives, from healthcare to transportation to education. AI is already being used in a variety of ways, from facial recognition to natural language processing to autonomous vehicles. In the future, AI will become even more powerful and capable. AI will be used to automate mundane tasks, such as data entry, and to provide more accurate and efficient decision-making.

AI will also be used to analyze large amounts of data and make predictions about the future. AI will also be used to create more personalized experiences. AI will be able to understand individual preferences and tailor experiences to meet those needs. AI will be able to provide more accurate and personalized recommendations for products and services.

Finally, AI will be used to create smarter and more efficient systems. AI will be used to create more efficient energy systems, smarter transportation networks, and more efficient healthcare systems. AI will also be used to create more efficient and secure financial systems. The future of AI is an exciting prospect, and the potential for further development is immense. AI has the potential to revolutionize many aspects of our lives, and it will be exciting to see what the future holds.

References:

1. Kurzweil R., & Domingos P. (2012). The future of artificial intelligence: A survey of expert opinion. *IEEE Intelligent Systems*, 27(2), 76-81.

2. McCarthy, J. (1956). "Programs with Common Sense". Proceedings of the Teddington Conference on the Mechanization of Thought Processes. London: Her Majesty's Stationery Office.
3. Russell, S. J., & Norvig, P. (2016). Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
4. Kurzweil, R. (2005). The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology. New York: Viking.
5. Sutton, R. S., & Barto, A. G. (2018). Reinforcement Learning: An Introduction (2nd ed.). Cambridge, MA: The MIT Press.
6. Gandomi, A., & Haider, M. (2015). Beyond the hype: Big data concepts, methods, and analytics. International Journal of Information Management, 35(2), 137-144.
7. Kumar, V., & Russell, S. (2016). Artificial intelligence: A modern approach (3rd ed.). Pearson Education India.
8. Kwok, K., & Wang, Y.-C. (2017). Applications of artificial intelligence in finance: A survey. IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics: Systems, 47(7), 1263-1280.
9. Liu, Y., & Chen, Y.-H. (2018). Applications of artificial intelligence in education: A survey from 1995–2015. IEEE Access, 6(1), 537-553
10. Rajanen, J., & Kärkkäinen, H. (2018). AI applications in industry: A review of current trends and future prospects. International Journal of Advanced Robotic Systems 15(1), 1-14
11. "What Is Artificial Intelligence?" IBM Watson Developer Cloud (2020). Available at: <https://www.ibm.com/watson/what-is-ai/>
12. "What Is Machine Learning?" Google Cloud Platform (2020). Available at: <https://cloud.google.com/machine-learning/what-is-ml>
13. "Applications Of Artificial Intelligence" (2020). Available at: <https://www.analyticsinsight.net/applications-of-artificial-intelligence/>

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ - CONTENT

LIFE-LONG LEARNING PARADIGM IN THE SYSTEM OF KAZAKHSTANI EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: PRACTICE AND PERSPECTIVES

ПЛЕНАРНАЯ СЕССИЯ

1. Приветственное обращение декана филологического факультета
Джолдасбековой Баян Умирбековны 3
2. Приветственное слово заведующей кафедрой иностранных языков
Досмагамбетовой Джамили Джамбуловны 4
3. Бердичевский Анатолий Леонидович, д.п.н., профессор
ОБРАЗОВАНИЕ ЧЕРЕЗ КУЛЬТУРУ И КУЛЬТУРА ЧЕРЕЗ ОБРАЗОВАНИЕ» –
ФОРМУЛА СОДЕРЖАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ 5
4. Christopher Korten, PhD., Professor
CHARTING LEARNER PROGRESS IN THE 21ST CENTURY 6
5. Paula Orzechowska, Prof. UAM dr hab.
WHAT HAVE WE LEARNT ABOUT THE STRUCTURE OF WORDS
FROM MODERN LINGUISTIC METHODS? IMPLICATIONS FOR TEACHING
AND FURTHER RESEARCH 7
6. Cesur Kursat, Assoc. Prof. Dr.
AN ESP MOOC PROJECT: SUGGESTED ACTIVITIES
FOR ACADEMIC SPEAKING 7

III

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР: ФИЛОЛОГИЯ ЖӘНЕ ЛИНГВИСТИКА,
ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ, ТАРИХ, АРХЕОЛОГИЯ, ЭТНОЛОГИЯ, ТУРИЗМ, ЗАҢ,
ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫ, САЯСАТТАНУ, ФИЛОСОФИЯ, ДІНТАНУ

СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ: ФИЛОЛОГИЯ И ЛИНГВИСТИКА,
ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ, ИСТОРИЯ, АРХЕОЛОГИЯ, ЭТНОЛОГИЯ, ТУРИЗМ,
ЮРИСПРУДЕНЦИЯ, ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ, ПОЛИТОЛОГИЯ, ФИЛОСОФИЯ,
РЕЛИГИОВЕДЕНИЕ

SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES: PHILOLOGY AND LINGUISTICS,
PEDAGOGY, PSYCHOLOGY, HISTORY, ARCHEOLOGY, ETHNOLOGY, TOURISM, LAW,
ECONOMIC SCIENCES, POLITICAL SCIENCE, PHILOSOPHY, RELIGIOUS STUDIES

1. ФИЛОЛОГИЯ, ЛИНГВИСТИКА, ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

1. Абдилдаева Б.Н., Калкеева К.Р.
СТУДЕНТТЕРДІҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ӘЛЕУМЕТТІК
ПЕДАГОГИКА АРҚЫЛЫ ДАМУЫ МҰМКІНДІКТЕРІ 8
2. Abdukhalilova D., Kairatkyzy D., Kuserbaikyzy A., Zhanedil G., Аширимбетова
М.
METHOD OF PRESERVING HUMOR IN COMICS WHEN TRANSLATING
FROM ENGLISH INTO RUSSIAN AND KAZAKH 11

3.	Absamat T.G., Shayahmet A.K. MY LIFELONG LEARNING: CAR PARTS IN ENGLISH AND JAPANESE	13
4.	Abushakhman A., Temirkhan A., Нурметов Д. ISSUES OF TRANSLATING CULINARY RECIPES	14
5.	Ажибекова А.Ж., Асанкулова Б.С. ЗНАЧИМОСТЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА СРЕДИ МОЛОДЕЖИ	16
6.	Ажибекова А.Ж., Замишова Г.А. SPIRITUAL AND MORAL VALUES OF YOUTH IN THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH	19
7.	Айтбаев Д.Т. АСИММЕТРИЧЕСКИЙ ДУАЛИЗМ КАК СЕМИОТИЧЕСКИЙ ПРИНЦИП КОММУНИКАЦИИ	21
8.	Айтмұхаметова Қ.Ө. КӘСІБИ КОММУНИКАТИВТІК БІЛІКТІЛІК МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІНІҢ ИМИДЖДІК ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ	26
9.	Акижанова М. АНГЛИЙСКИЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В ТЕРМИНОЛОГИИ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК ЯВЛЕНИЕ КУЛЬТУРНОГО ОБМЕНА	30
10.	Алдажарова А.А., Садирова К.К. ҰЛТТЫҚ ДИСКУРСТАҒЫ «НАМЫС» ПЕН «НАМЫССЫЗДЫҚ» КОНЦЕПТІСІ	35
11.	Алшынбаева М.А., Әбікен А.Ж., Тулеубаева А.Ж. ТІЛДІ ОҚЫТУДА ӘНДЕРДІҢ ТИГІЗЕР БЫҚПАЛЫ	39
12.	Амангелдиева Б.Н. ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЭТНИКАЛЫҚ ҰҚСАСТЫҒЫНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	41
13.	Anarbek A., Berdesheva A., Нурметов Д. TRANSLATION AND ADAPTATION OF INTERNET MEMES: CULTURAL AND LINGUISTIC ASPECTS	45
14.	Антимонова О.Н., Скачкова И.И., Ибрагимов М.Ф. ADVANTAGES OF USING INTERACTIVE APPLICATIONS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES (BY THE EXAMPLE OF NOTION APP)	46
15.	Асылбекова Г.О., Жусупова И.Ж. ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ БІЛІМ-ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	49
16.	Әлетай А.М., Айберген А.І. МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРҒА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ Тьюторлық сүйемелдеудің формалары мен әдістері	53
17.	Байжұма Д.Е. ПЕДАГОГИКАДАҒЫ ЭКЗИСТЕНЦИАЛДЫ ФИЛОСОФИЯНЫҢ РӨЛІ	56
18.	Vaikova D.A., Shayahmet A.K. LIFELONG LEARNING STRATEGY: THE CHINESE LANGUAGE IN OUR WORLD	58

19.	Бейсалы Т.Е. ЦИФРЛАНДЫРУ ҚҰРАЛДАРЫМЕН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДЕСТРУКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ МҮМКІНДІКТЕРІ	60
20.	Gadkarimova G. THE FUNCTIONS OF THE STYLISTIC COMPLEX IN TRANSLATION (ABAI KUNANBAYEV POEM)	62
21.	Гакрама К.М. СИМВОЛ ГОРЫ В ПОЭЗИИ МАГЖАНА ЖУМАБАЕВА	65
22.	Гауриева Г.М., Амангелді Э.Т. ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ ЯЗЫКОВЫХ ВУЗОВ	68
23.	Дайрабаева Е.Д., Замишева Г.А. ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES	70
24.	Джуманова И.С. ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ДИАЛОГТЫҚ ОҚЫТУ – ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТЫ ДАМУ ТУРАСЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛЫ	75
25.	Евтенко А.Р., Олейник О.С. НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПРОЕКТ «ОБРАЗОВАНИЕ» В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ	78
26.	Ербаева М.Б. ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ ЖАҒДАЙЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ЖЕКЕ БІЛІМ БАҒЫТЫН ЖОБАЛАУ	80
27.	Yergaliyeva A.O. THE MOST EFFECTIVE WAYS OF IMPROVING PRONUNCIATION IN THE MIDDLE CLASSES	83
28.	Yessenbayeva A.M. DIFFICULTIES OF NON-EQUIVALENT VOCABULARY IN TRANSLATING FROM ENGLISH INTO KAZAKH	86
29.	Есенжолова С.А., Асет А. ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУ: УАҚЫТ ТАЛАБЫ	89
30.	Есенжолова С.А., Алденгожаева Э.С. НОВАЯ ПАРАДИГМА ГЛОБАЛЬНОГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ИНТЕРЕСАХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И БЕЗОПАСНОСТИ ЧЕЛОВЕКА	92
31.	Есмаганбетова У. Х. ЗНАЧИМОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ТАБЛИЦ В ФОРМИРОВАНИИ ЧИТАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ	96
32.	Жаданова К. Н. РАЗВИТИЕ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩЕГОСЯ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ	99
33.	Жанбаева Ж.К. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	102

34.	Жанназарова Ж.К. ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	106
35.	Жәнібекқызы Н., Карагулова Б. ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЭРГОНОМИКАЛЫҚ АТАУЛАР	110
36.	Zholanova D.B. LIFELONG EDUCATION AS A PARADIGM OF “LIFELONG LEARNING” - INVESTMENT IN HUMAN CAPITAL	113
37.	Zhubaidildakazy N., Shayahmet A.K. FACILITATING LIFELONG LEARNING THROUGH EXTRACURRICULARS	114
38.	Жұмашева Анар Батырғалиқызы МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМУДА НЕГІЗГІ ҰҒЫМДАРДЫҢ МӘНІ	116
39.	Zhunisova Zh. K., Daniyarova G.D., Kurmasheva G. B DIFFICULTIES OF TRANSLATION OF ENGLISH PROVERBS AND STATEMENTS	120
40.	Zelenskiy A.G. , Kholodnaya V.T. DIRECTIONS OF HUMAN POTENTIAL DEVELOPMENT BASED ON THE USE OF DIGITAL DEPARTMENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS	122
41.	Исаева А.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМУДА ҰЙЫМДАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	124
42.	Iskakova D., Ishmukhambet A., Kozhagulova A., Аширимбетова М. COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF ADVERTISING TEXTS IN RUSSIAN AND ENGLISH	127
43.	Қайыржанова А.З., Кисметова Г.Н. АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА АУЫЗША СӨЙЛЕУ ӘРЕКЕТІН ДАМУДА МОБИЛЬДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ (ЭСТЕТИКАЛЫҚ БАҒЫТТАҒЫ ГИМНАЗИЯНЫҢ 5 А СЫНЫБЫ НЕГІЗІНДЕ)	129
44.	Kaliyeva S. A., Shayahmet A.K. WHY WE NEED CRITICAL THINKING AND PROBLEM-SOLVING IN OUR EDUCATION	132
45.	Карымбаева К.М. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ІС- ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	133
46.	Карымбаева С.М. ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕҢГЕРТУДЕ ҚАЛЫПТАСҚАН ЖАҢАША КӨЗҚАРАСТАР	136
47.	Кашкеева Айдана Байжумаевна АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА АЙТЫЛЫМ ДАҒДЫСЫ, ЕКПІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	139
48.	Kashkeyeva A.B. LINGUISTIC AND CULTURAL FEATURES OF FORBIDDEN WORDS IN ENGLISH AND KAZAKH LANGUAGES	143

49.	Келесбек Н.Н., Замишева Г.А. EXPERIENCING A DIFFERENT CULTURE THROUGH STUDYING ABROAD	147
50.	Кисметова Г.Н., Суюнғалиева А.Ж. ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	149
51.	Қолғанатова А. Б. МЕДИАДИСКУРСЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	154
52.	Крячко В.Б. ИЗБЫТОЧНОСТЬ КУЛЬТУРЫ	158
53.	Қуанышбек Г.М. А.БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ ТІЛДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕМЕМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ	161
54.	Қуанышқызы Р., Кисметова Г.Н. ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР	165
55.	Құдайбергелен. Ә. С., Ғатиат А. THE PECULIARITIES AND CHALLENGES OF HANDLING LOW- RESOURCE LANGUAGES IN MACHINE TRANSLATION	168
56.	Kudaibergenova L.E. MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH	169
57.	Кузнецова Т.Д. НЕПРЕРЫВНОЕ ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ВЫЗОВОВ	172
58.	Матжанова Г.Ж., Бахитжанова А.Б. DEALING WITH PRAGMATIC PROBLEMS IN TRANSLATION	177
59.	Mukysh Merey PRIMARY ENGLISH UNIT DESIGN PRACTICES WITH PROJECT-BASED LEARNING AND THE APPLICATION OF AI TOOLS	181
60.	Мурзатаева А.Т., Мәтбек Н.Қ. А.ҚЫРАУБАЕВАНЫҢ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТТАНУЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ	183
61.	Мустафаева Г.Т. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚЫТУ ТӘЖІРІБЕСІНДЕГІ МҰҒАЛІМ ІЗДЕНІСІ	186
62.	Муханбетова Л.А., Ордыбаев М. ACTUAL PROBLEMS OF TEACHING ENGLISH IN MIDDLE STAGE AT SCHOOL	189
63.	Насипбаева А.Т., Асылбекова М.П. ДЕЛИНКВЕНТТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ БІҚПАЛ ЕТУ ФАКТОРЛАРЫ	193
64.	Өтеген А.Н. NATIONAL AND CULTURAL ASPECT IN TEACHING ORAL AND BUSINESS COMMUNICATION IN ENGLISH-SPEAKING COUNTRIES	197
65.	Өтегенова А.Ә. БИКТЕРГЕ АПАРАР ЖОЛ: ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗҰУ ТАРИХЫ МЕН АКАДЕМИЯЛЫҚ ЖЕТІСТІКТЕРІ	201

66.	Рахимжанова М.Ш. GAME TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS	204
67.	Ромазанова А.Е., Сырлыбай А.С., Мырзабаева А. Ж ВИРТУАЛДЫ ШЫНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН БІЛІМ ЖҮЙЕСІНЕ ЕНГІЗІЛУІ МЕН ҚОЛДАНЫСЫ	208
68.	Rustemkyzy G. INTERNAL STRUCTURE OF CATEGORY “EMOTION”: PROTOTYPES, ATTRIBUTES AND CATEGORY BOUNDARIES	211
69.	Сагидулла А., Абдралиева Ж.Ж. WAYS OF IMPROVING LISTENING SKILLS	214
70.	Санақбай А. Суинбаева М.Ғ. VIDEO IN TEACHING ENGLISH	217
71.	Сариева М.Ж. ҚАЗАҚ ЕРТЕГІЛЕРІНІҢ АҒЫЛШЫН ЕРТЕГІЛЕРІМЕН БАЙЛАНЫСЫ	221
72.	Сейіткерім А.Н., Албытова Н.П. БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ-МАҒЫНАЛЫҚ БАҒДАРЫ ҰҒЫМЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ӘДЕБИЕТТЕРДЕ ЗЕРДЕЛЕНУІ	223
73.	Selezneva X., Zhumasheva A. THEORY OF ARCHETYPES AND THEIR MANIFESTATION IN FAIRY TALES	228
74.	Серікбай Т.М., Жұмағалиева Ж.Ж. ХИМИЯ САБАҒЫНДА ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ЗАМАНАУИ-ОҢТАЙЛЫ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУ	231
75.	Сралиева В. А. ОҚУШЫЛАРДЫ РУХАНИ АДАМГЕРШЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ	234
76.	Stepanova E. V. FORMATION IMAGES OF STATES: LINGUISTIC AND PRAGMATIC FEATURES OF AMERICAN POLITICAL DISCOURSE	237
77.	Сыдық П.С. КӨРКЕМ МӘТІНДЕГІ ТІЛДІК РЕФЛЕКСИЯ ЖӘНЕ ТАНЫМДЫҚ ҮДЕРІСТЕР	240
78.	Сыдыкова К.У. ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ДАМУЫҒА ЖАҢА КӨЗҚАРАС	242
79.	Сыдыкова С.О. БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУДА ЕСКЕРІЛЕТІН МӘСЕЛЕЛЕР	246
80.	Taumakhanova Gulnaz Maratovna USING DIFFERENT APPROACHES TO IMPROVE ENGLISH LANGUAGE	250
81.	Тектибаева Д.Д. КЕЙС-МЕТОД В РАМКАХ КОНЦЕПЦИИ УСТОЙЧИВОГО ОБРАЗОВАНИЯ	252
82.	Tlektes D.M., Shayahmet A.K. LIFELONG LEARNING STRATEGY: THE WAY I STUDIED ENGLISH	256
83.	Тоубек А., Sarsembiyeva A., Samakhunova A., Ғатиат А. CHALLENGES IN TRANSLATING HUMOR IN COMEDY SERIES.	257

84.	Tulebayev T. USING FAIRY TALES IN ENGLISH LESSONS TO DEVELOP STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE	259
85.	Түспек Н.Т., Әтемова Қ.Т. ЖОҒАРЫ СЫНЫП ҚЫЗ БАЛАЛАРЫНЫҢ ГЕНДЕРЛІК САУАТТЫЛЫҒЫН ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	262
86.	Умбетхан Н., Айбергел А.І. ЖАСӨСПІМДЕР ҮШІН ВОЛОНТЕРЛІК ІС-ӘРЕКЕТТІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	265
87.	Urazgaliyeva S.A., Abdezuly Kanseit, Mohamed Nor Azhari Azman QUESTIONS OF RECEPTIVE AESTHETICS	268
88.	Khakak A.B., Moldazharova S.F., Myrzabayeva A.Zh. TED TALKS AS THE BEST WAY OF TEACHING FUNCTIONAL LITERACY	274
89.	Хамзаева С.А. ТІЛ ПЛАТФОРМАСЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	279
90.	Шыршынбаева А.К. МЕКТЕП ЖАҒДАЙЫНДА КӨПТІЛДІЛІККЕ БАҒЫТТАЛҒАН ОҚЫТУДА ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	282
91.	Ырымбаева Н.А. СТУДЕНТТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУДАҒЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ	285
92.	Yakupova F., Kanarina L., Akhmetova A., Ashirimbetova M. PSYCHOPHYSIOLOGICAL CHALLENGES IN SIMULTANEOUS INTERPRETATION	287

2. ИСТОРИЯ, АРХЕОЛОГИЯ, ЭТНОЛОГИЯ, ТУРИЗМ

93.	Жолмаханова Г.А. «БАЙҚОҢЫР» ҒАРЫШ АЙЛАҒЫНДА ТУРИЗМДІ ДАМУ	290
94.	Жусупова Г.К. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ САУЫҚТЫРУ ТУРИЗМІНІҢ ҚАЗІРГІ ДАМУ ЖАҒДАЙЫ	292
95.	Илебаев А.К., Үсөн уулы Маматаир, Таштанова М.М. БАБУР-ШАХ И СУЛАЙМАН-ТОО	294
96.	Серикбаев С.К. 1925–1929 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚ АҒАРТУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ТАРИХЫ	298
97.	Tokbaul D.D. THE IMPACT OF URBAN PARKS ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE TOURIST AREA	301
98.	Тулегенова Ж.Б. ҚЫЗЫЛОРДА ОБЫЛЫСЫНЫҢ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ СОРТӨБЕ ҚАЛАШЫҒЫНАН ТАБЫЛҒАН КЕРАМИКАЛЫҚ БҰЙЫМДАР	303

99. Turganbekova S.M.
SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN TOURISM 308

3. ЮРИСПРУДЕНЦИЯ, ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

100. Айтназаров Т.М.
ЭКОНОМИКА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОГО ПРЕОБРАЗОВАНИЯ:
ОСОБЕННОСТИ И ВЫЗОВЫ 310
101. Ауезханова А.Қ.
ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫҚ ҚОЛДАУ
ЛОГИСТИКАСЫ 312
102. Бадеева З.М., Суханбердина Б.Б.
ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА В РЕСПУБЛИКЕ
КАЗАХСТАН 314
103. Бильдебаева А.Б., Ишангалиева А.А., Жарылкасын Ж.Е.
БУДУЩЕЕ БИЗНЕСА С ИСКУССТВЕННЫМ ИНТЕЛЛЕКТОМ –
УСПЕШНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ДЛЯ ВЕЛИКИХ ДОСТИЖЕНИЙ 316
104. Bildebayeva A.B.
PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE
ECONOMY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN 321
105. Даллакян Л.О., Рудковская Е.А.
ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В МЕЖДУНАРОДНОМ
МАРКЕТИНГЕ: АДАПТАЦИЯ К КУЛЬТУРНЫМ РАЗЛИЧИЯМ,
ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ТРЕНДЫ И СТРАТЕГИИ ГЛОБАЛЬНОГО
УСПЕХА 325
106. Zhantassova Z. A.
CONTAINER TRANSPORTATION AS A TOOL FOR LOGISTICS
SERVICE DEVELOPMENT 332
107. Сабитова С.М.
ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ, ПРИНЦИПЫ И ФУНКЦИИ
СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ 335
108. Скачкова А.А., Николаева А.А.
МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО ПОТЕНЦИАЛА
ХОЗЯЙСТВУЮЩЕГО СУБЪЕКТА 342
109. Суханбердина Б.Б., Мендыбаева Э.М.
ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО МЕХАНИЗМА
ПРЕДПРИЯТИЯ 344
110. Тулегенова А.Р.
СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В КАЗАХСТАНЕ 346

4. ФИЛОСОФИЯ, ПОЛИТОЛОГИЯ, РЕЛИГИОВЕДЕНИЕ

111. Жолмырзаева Н. Ж.
ИМАНДЫ БОЛУ ПАРЫЗЫҢ 349

112. Ибрагим А.М., Карбозов Е.К. ФЭНТЕЗИ, МИФ ЖӘНЕ ЕРТЕГІ	351
113. Набиева Н. Е. RELIGION AND ART: THE EDGE OF MANIFESTATION SPIRITUALITY THROUGH THE CREATIVITY OF MURALS	353
114. Нуркулова Б.О. МОЛДАҒАЛИ ЖОЛДЫБАЕВТЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ КӨЗҚАРАСЫ ТУРАЛЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР	356
115. Nurmagambetova A.G. HISTORICAL MEMORY AND THE PHENOMENON OF COMMEMORATION: KEY IDEAS AND RELEVANCE	359
116. Орынбасар А.Қ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘДІЛ САЙЛАУДЫ ӨТКІЗУ ТЕТІКТЕРІН ОЙЛАСТЫРУ: ТАЛДАУ, ҰСЫНЫСТАР ЖӘНЕ ПЕРСПЕКТИВАЛАР	361
117. Toyganbayeva A.E., Osimbayeva I.S., Mirzabayeva Zh.K. NEW APPLICATIONS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES	364

Ғылыми басылым

«ТҰРАҚТЫ ДАМУ МҮДДЕСІ ҮШІН ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ
ҮЗДІКСІЗ ДАМУ ПАРАДИГМАСЫ: ТӘЖІРІБЕ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР» АТТЫ
V Халықаралық ғылыми және оқу-әдістемелік конференцияның
ғылыми және оқу-әдістемелік мақалалар
ЖИНАҒЫ-2

СБОРНИК-2
научных и учебно-методических статей
V Международной научно-методической конференции
«ПАРАДИГМА НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ КАЗАХСТАНСКОГО
ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ: ПРАКТИКА И ПЕРСПЕКТИВЫ»

MATERIALS-2
of scientific and methodological articles of
V International scientific and methodological conference
«LIFE-LONG LEARNING PARADIGM IN THE SYSTEM OF KAZAKHSTANI
EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: PRACTICE AND PERSPECTIVES»

Басуға 22.05.2024 жылы қол қойылды.
Формат 60x84 1/12. Көлемі 31,5 б. т.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.